

ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ

Електронний науково-практичний журнал

Випуск 71

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Головний редактор:

Шапошников Костянтин Сергійович – доктор економічних наук, професор, начальник відділу науково-дослідної роботи та атестації наукових кадрів ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України (Київ, Україна).

Члени редакційної колегії:

Абрамова Алла Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна).

Борщ Вікторія Ігорівна – доктор економічних наук, доцент, Одеський національний медичний університет (Одеса, Україна).

Вербівська Людмила Василівна – доктор економічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна).

Гавкалова Наталія Леонідівна – доктор економічних наук, професор, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (Харків, Україна).

Дименко Руслан Анатолійович – доктор економічних наук, доцент, ДВНЗ Університет банківської справи (Львів, Україна).

Дука Анастасія Петрівна – доктор економічних наук, професор, Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна).

Жаворонок Артур Віталійович – кандидат економічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна).

Коваль Віктор Васильович – доктор економічних наук, професор, Південний науковий центр НАН України та МОН України (Одеса, Україна).

Кудласва Наталія Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна).

Лопашук Інна Афанасіївна – кандидат економічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна).

Маргасова Вікторія Геннадіївна – доктор економічних наук, професор, Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна).

Марич Максим Григорович – кандидат економічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна).

Морозова (Селіверстова) Людмила Сергіївна – доктор економічних наук, професор, Київський національний торговельно-економічний університет (Київ, Україна).

Пономаренко Тетяна Вадимівна – доктор економічних наук, професор, Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Бугая (Київ, Україна).

Попова Любов Василівна – кандидат економічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна).

Прохорчук Світлана Володимирівна – кандидат економічних наук, професор, Заклад вищої освіти «Міжнародний університет бізнесу і права» (Херсон, Україна).

Роговий Андрій Віталійович – доктор економічних наук, професор, Навчально-науковий інститут бізнесу, природокористування і туризму, Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна).

Стеблянюк Ірина Олегівна – доктор економічних наук, професор, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Дніпро, Україна).

Федишин Майя Пилипівна – кандидат економічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна).

Цвірко Олена Олександрівна – доктор економічних наук, професор, ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій» (Одеса, Україна).

Велькі Януш – доктор економічних наук, професор, Університет «Опольська політехніка» (Ополе, Польща).

Гросу Вероніка – доктор економічних наук, професор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (Сучава, Румунія).

Дзієканські Павел – доктор економічних наук, професор, Університет імені Яна Кохановського (Кельце, Польща).

Космулес Крістіна Габрієла – кандидат економічних наук, асистент професора, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (Сучава, Румунія).

Міхальчук Камелія-Каталіна – кандидат економічних наук, доцент, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (Сучава, Румунія).

Пілелієне Ліна – доктор економіки, професор маркетингу, Університет Вітаутаса Великого (Каунас, Литва).

Ситнік Інесса Василівна – доктор економічних наук, професор, Університет «Політехніка Опольська» (Ополе, Польща).

Соколюк Маріан – кандидат економічних наук, доцент, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (Сучава, Румунія).

Хлачук Елена – доктор економічних наук, професор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (Сучава, Румунія).

Чоботару Маріус-Сорін – кандидат економічних наук, лектор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (Сучава, Румунія).

Електронна сторінка видання – www.market-infr.od.ua

Електронний науково-практичний журнал «Інфраструктура ринку» включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук (Категорія «Б») на підставі Наказу МОН України від 28 грудня 2019 року № 1643 (Додаток 4)

Галузь науки: економічні.

Спеціальності: 051 – Економіка; 071 – Облік і оподаткування;

072 – Фінанси, банківська справа та страхування; 073 – Менеджмент; 075 – Маркетинг;

076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність; 241 – Готельно-ресторанна справа;

242 – Туризм; 292 – Міжнародні економічні відносини.

Затверджено до поширення через мережу Internet відповідно до рішення вченої ради Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій (27 березня 2023 року протокол № 3)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

© ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2023

ISSN (Online): 2519-2868

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

СТАНОВЛЕННЯ ТА ОСНОВНІ ІДЕЇ НОВОЇ KEYNESIANСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ FORMATION AND MAIN IDEAS OF THE NEW KEYNESIAN ECONOMICS

У статті розглянуто еволюцію становлення нової кейнсіанської економіки, як продовження класичної кейнсіанської теорії, яка змогла адаптуватися до нових умов світової економіки. В процесі дослідження було встановлено, що нові кейнсіанці шляхом прийняття того, що економіка діє в умовах недосконалої конкуренції, заробітна плата та рівень безробіття є проциклічними, випуск залежить від сукупного попиту на який впливають номінальні та реальні жорсткості, знайшли достатньо дієві пояснення та практичні рекомендації як здійснювати прогнозування та моделювання економічних процесів. Як наслідок, знову в економічну дискусію повернулася необхідність втручання держави в економіку. Особливо слід звернути увагу на те, що нова кейнсіанська економіка пропонувала з інфляцією та безробіттям боротися за допомогою монетарної політики коли економіка знаходиться на стадії підняття, а у випадку регресії економіки можна використовувати і фінансову політику.

Ключові слова: нова кейнсіанська економіка, неокейнсіанці, економічна школа, неокласики, липкі ціни, липкі зарплати, безробіття.

The world economy and the phenomena that emerge in it are developing so rapidly in the current environment that traditional scientific schools, methods or recommendations are unable to actively explain them, let alone provide practical recommendations to governments on how to implement effective economic policies. All of the schools of thought that flourished in the early twentieth century have undergone modifications, crises, or have fallen out of favor in academic debate or public policy over the past hundred years. The economic crisis of 2007-2009 put more than one economic school or trend in a hopeless situation. In these conditions, the followers of classical Keynesianism, the scholars of the "new Keynesian economy", made quite successful attempts to explain the causes of crises and imbalances in the modern economy and offered practical recommendations for their prevention. Purpose. The purpose of the article is to reveal the main postulates and effective proposals of researchers of the new Keynesian economy. Methods. The following scientific methods were used during the research: analysis and synthesis, deductive method, analogy method, modeling, system approach, abstraction method. Results. New Keynesian economics is based on the postulates of classical Keynesianism and contains elements of classical economics and microeconomic analysis. By accepting that the economy operates under imperfect competition, wages and unemployment are procyclical, and output depends on aggregate demand, which is affected by nominal and real rigidities, New Keynesians have found quite effective explanations and practical recommendations for forecasting and modeling economic processes. As a result, the need for government intervention in the economy has returned to the economic discussion. Conclusion. Representatives of the new Keynesian economics were able to adapt to changes in the global economy and proposed effective scientific methods and approaches to solve economic problems and explain phenomena that arise in the modern economy. Their postulates on nominal and real rigidities that arise under conditions of imperfect competition can be used in fiscal and monetary economic policy.

Key words: new Keynesian economics, neo-Keynesians, school of economics, neoclassics, sticky prices, sticky wages, unemployment.

УДК 330.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-1>

Івашків Т.С.¹

к.е.н., доцент,
доцент кафедри управління
та адміністрування,
Університет Короля Данила
Перцович Т.О.
викладач кафедри управління
та адміністрування,
Університет Короля Данила

Ivashkiv Taras

King Danylo University

Pertsovych Tetyana

King Danylo University

Постановка проблеми. Світова економіка та явища, які в ній виникають в сучасний умовах настільки швидко розвиваються, що традиційні наукові школи, методи чи рекомендації не здатні активно їх пояснити, а тим більше надати практичні рекомендації урядам країн, щодо впровадження ефективної економічної політики. Всі наукові школи, які процвітали на початку ХХ століття протягом останніх ста років зазнали модифікацій, криз або взагалі випали із поля зору наукових дискусій чи державної політики. Економічна криза 2007–2009 рр. поставила у безвихідне положення не одну економічну школу чи течію. І в цих умовах досить гучно про себе заявили послідовники класичного кейнсіанства – науковці «нової кейнсіанської економіки», які зробили

достатньо вдалі спроби пояснення причин виникнення криз і диспропорцій у сучасній економіці та запропонували практичні рекомендації їхнього запобігання. Українська економіка достатньо інтегрована у світову економіку і вона теж зазнала шкідливого впливу від останньої світової кризи. Крім того, економіка нашої країни постійно зазнає впливів зовнішніх та внутрішніх шоків на які необхідно адекватно реагувати. Тому дослідження еволюції та основних теоретичних засад представників нової економічної школи є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням основних концепцій сучасних провідних економічних шкіл, а новою кейнсіанською економікою зокрема, здійснювалося багатьма вітчизняними та закордонними вченими. Так Резнікова Н. В.,

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2926-5101>

Панченко В. Г., Іващенко О. А. [1] розглядали нову кейнсіанську економіку з точки зору ревізії економічної теорії для досягнення макроекономічного консенсусу. Паркін М. (Parkin M.) [2], Білл Л. (Ball L.) та Ромер Д. (Romer D.) [5] досліджував нових кейнсіанців з позиції впливу жорсткостей та інфляції на сукупний випуск. Гіц Йо (Hiç Ö.) [3] акцентував на виокремленні вчень неокейнсіанців та представників нової кейнсіанської економіки. Гордон Р. (Gordon R.) [4] спробував обґрунтувати положення нової кейнсіанської економіки в царині інфляції. Проте, дані дослідники не розглядали вчення представників нової кейнсіанської економіки з точки зору еволюції їхніх поглядів.

Постановка завдання. Мета статті полягає в розкритті основних постулатів та дієвих пропозицій дослідників нової кейнсіанської економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасній економічній науці можна виділити такі основні напрямки і течії розвитку економічної думки: теорії макроекономічного аналізу, теорії мікроекономічного аналізу, теорії грошей та фінансів, теорії світового господарства та глобалізації. До найпоширеніших напрямків макроекономічного аналізу можна віднести теорії нерівномірних поштовхів, неокласичний синтез, економетричні методи аналізу, нова кейнсіанська економіка, неокейнсіанство. Теорії мікроекономічного аналізу формують теорія ринків із асиметричною законом ринкової поведінки, теорія дефіциту Я. Корнаї, проблема загальної рівноваги ринків, теорії оптимальних механізмів в мікроекономіці. Сучасні теорії грошей і фінансів складаються з моделі управління готівкою Баумоля-Тобіна, теорії децентралізації грошей, емпіричний аналіз цін на активи Л. Гансена, Р. Шиллера. Найпопулярніші теорії світового господарства і глобалізації – концепція світосистемного аналізу І. Валерстайна, теорія глобальних ланцюгів створення доданої вартості Г. Джерефі, теорія оптимальних валютних зон Р. Манделла, теорія бідності А. Сени.

Серед найбільш підданим критиці та верифікації можна вважати класичне кейнсіанство, яке пройшло декілька етапів розвитку, кризи та наприкінці 90-х років ХХ ст. Це дало поштовх для виникнення нових економічних теорій кейнсіанського та не кейнсіанського кшталту. Причинами прискіпливої уваги до кейнсіанства є те, що їхні постулати дуже активно використовувалися у формування економічної політики провідних держав і в процесі еволюції світової економіки, практика показала, що не все гаразд із головними теоріями цієї школи. Найбільшу кризу пережило кейнсіанство у 70-х рр., коли світову економіку трусили валютно-фінансові кризи. Основними проблемами, які уряди не могли країн вирішити за допомогою кейнсіанства були: а) ахіллесовою п'ятою кейнсіанства є те, що воно у моделюванні часто не може узгодити

макроекономіку з мікроекономікою; б) неповна здатність пояснити природу і закономірності ділових циклів; в) класичні припущення щодо впливу на економіку сукупного попиту не могли повноцінно розкрити впливів на економіку номінальних і реальних жорсткостей та шоків номінального попиту.

Вирішенням даних труднощів у кейнсіанському вченні почалися займатися багато вчених з початку 1980-х рр., які вважали себе «неокейнсіанцями». Проте з плином часу і відмінності у підходах до вирішення цих завдань виділилося дві основні течії – «нові кейнсіанці» та «неокейнсіанці».

Термін «новий кейнсіанський» вперше вжив Майкл Паркін у 1982 р. [2, с. 200]. Оскільки, використання терміну саме «новий», а не «неокейнсіанський» мало за мету виокремлення «нових кейнсіанців» від «неокейнсіанських» економістів Самуельсона, Тобіна, Модільяні, Солоу тощо.

Причиною того, що нові кейнсіанські економісти виокремлювали себе від неокейнсіанців є методологічний підхід. Суть методологічного підходу в тому, що одні і другі використовуючи висновки неокласичного синтезу про те, що по-перше в макроекономічному аналізі слід використовувати мікроекономічний аналіз, а по-друге економіка автоматично прийде до «рівноваги із природним рівнем безробіття» (ANRUE) в довгостроковому періоді. Проте, нові кейнсіанці на відміну від синтетичних кейнсіанців, які залишили свій аналіз на макроекономічному рівні, включили мікроекономічний аналіз у свою макроекономічну систему шляхом створення мікроекономічної основи для свого макроекономічного аналізу [3, с. 1027].

Крім того, неокейнсіанські економісти залишили в своєму аналізі негнучкість (жорсткість) зарплати і цін, ідеальну конкуренцію замість недосконалої і відсутність координації між ринками замість вальрасівського аукціоніста. А це призвело до отримання чисто класичного кейнсіанського результату – неавтоматичної рівноваги із природним рівнем безробіття (NANRUE).

На відміну нові класичні економісти прийняли гнучкість зарплати та цін, врахували координацію між ринками та те, що на ринку діє неідеальна конкуренція. І як результат вони дійшли до висновку, що економіка досягне рівноваги за умови, що на той момент буде лише природне безробіття (ANRUE). А цей висновок є ідентичний з класичною економічною школою.

Народження і поширення нової кейнсіанської теорії співпало із падінням популярності монетаристів та нової класичної теорії у 1980-х рр. дана непопулярність була викликана тим, що незважаючи на жорстку монетарну політику та мінімального втручання держави в США й Великобританії зберігався високий рівень безробіття та інфляції. Як результат, теорія нових кейнсіанців про «рівновагу неповної зайнятості (безробіття (UNE))» і

необхідності кейнсіанської політики почало вважатися вірним, а твердження монетаристів та неокласиків про «автоматичну рівновагу повної зайнятості» (AFNE) і монетарної політики стали хибними.

Крім того, через нестабільність цін на нафту у 70-х роках ХХ ст., в економічній науці знову було введено криву Філіпса (КФ). Згідно досліджень нового кейнсіанського економетриста Джордона Й. Гордона, постійне зростання цін призвело до зростання і КФ [4, с. 98]. Як наслідок, в економічній теорії для аналізу і моделювання знову відновилося використання КФ для короткострокового і довгострокового періодів.

Нові кейнсіанські економісти змогли узгодити використання поряд з макроекономічним і мікроекономічний аналіз. Це відбулося шляхом прийняття у класичний кейнсіанський аналіз теорію липких цін, липких зарплат, витрат меню, номінальної жорсткості та контракти, що перекриваються.

Наприклад, у нових кейнсіанських моделях номінальні шоки мають реальні наслідки, оскільки номінальні ціни змінюються нечасто (стають липкими), адже це може призвести до зменшення попиту на товари всіх фірм, які діють на ринку цих товарів або фірм, що виробляють для них проміжну продукцію [5, с. 15]. Кожен окремих виробник буде до останнього чекати на конкурента, який підніме ціну, щоб не втратити свого клієнта. А фірма, що виробляє проміжну продукцію для кінцевого виробника буде дуже обережною при прийнятті рішення про підняття ціни, щоб не втратити клієнта, який відмовиться від них, у зв'язку з необхідністю підняття власної кінцевої ціни. І фірми на ринку не змінюють номінальні ціни у короткостроковим періоді (виникає ефект липких цін), незважаючи на те, що ринкова ціна може різко відрізнятись від ціни, яка забезпечує максимальні прибутки. Як наслідок, відбувається відмова від можливості отримання додаткових прибутків, які б вони могли отримати від встановлення ціни максимізації прибутку. Хоча, зростання середнього рівня інфляції змушує фірми частіше коригувати ціни, щоб не відставати від зростаючого рівня цін. І частіша зміна цін означає, що ціни швидше пристосовуються до номінальних шоків.

«Липкі» зарплати та витрати меню. «Липкі» зарплати виникають, як наслідок їхньої відносної жорсткості на зміну попиту чи пропозицію праці. Адже трудові контракти укладаються на рік або й більше, і рівень зарплати фіксується на цей період. Тому зовнішні шоки впливатимуть на зміну величини номінальної зарплати через достатньо великий лаг. Слід зауважити, що при цьому величина реальної зарплати може і не змінитися. Отже виникає жорсткість між номінальною, реальною зарплатою та зміною цін й сукупного попиту. Найважливішим є те, що великі жорсткості

виникають лише тоді, коли пропозиція праці є високо еластичною, тоді як еластичність пропозиції праці в реальній економіці виявляється низькою.

Якби витрати меню призвели до жорсткості номінальних цін, то номінальні шоки спричинили б значні зміни в попиті на працю. Але якби пропозиція праці була нееластичною, то ці зміни в попиті на працю спричинили б значні зміни в реальній заробітній платі і, таким чином, створили б значні стимули для встановлення цін, щоб скоригувати їх [6, с. 190].

Нові кейнсіанці вважають, що заробітна плата та рівень безробіття є про циклічними (рухаються синхронно з економічним циклом) з відносно м'якими коливаннями. На відміну від класиків, що стверджували що зарплата є антициклічною. Фактичне зростання реальної заробітної плати залежить від сукупного попиту. Сукупний попит може зростати завдяки технологічному розвитку та збільшенню інвестицій, а отже, профспілки можуть певною мірою підвищити реальну та номінальну заробітну плату відповідно до зростання випуску. З одного боку, це підвищення заробітної плати може частково компенсувати зростання витрат на робочу силу через високу граничну схильність до споживання. З іншого боку, за низького рівня доходу профспілки не дозволять заробітній платі знизитись надто сильно.

Завдяки відмові від ідеї, що всі явища відбуваються в умовах досконалої конкуренції, та прийняття того, що в сучасній економіці конкуренція є недосконалою, представники нової кейнсіанської економіки прийняли «умови недосконалої конкуренції» у своєму мікроекономічному аналізі. Це дозволило спростувати припущення про «повну гнучкість цін і заробітної плати» та прийняти номінальну і реальну їхню жорсткість. Негнучкість цін та заробітної плати в умовах ідеальної конкуренції призведе економіку до відсутності ефективного попиту та недовиробництва. І коли діють умови недосконалої конкуренції може виникнути «відсутність координації між ринками». З іншого боку, якщо попит і пропозиція є відносно еластичними, вони не зможуть змінюватися негайно та/або з бажаною швидкістю (виникне певний лаг), що призведе до «вимушеного безробіття» в короткостроковому періоді через брак ефективного попиту. У цьому випадку уряд повинен втрутитись через кейнсіанську фіскальну політику.

Щодо «гіпотези раціональних очікувань» (REN), то нові кейнсіанці висловлюються досить обережно. Це пов'язано з тим, що її підтвердити чи заперечити однозначно неможливо. Неспроможність «гіпотези раціональних очікувань» пов'язана в першу чергу з тим, що математично чи статистично вона не підтверджується. Треба не забувати, що REN є однією з основ нової класичної школи і дискусія між новими кейнсіанцями і неокласиками

триває досить жваво. Щоб вирішити спір довелося залучити економетричний аналіз. Але він так і не підтвердив дійсність REH; натомість він показав, що REH, швидше за все, є «недійсною».

Класично кейнсіанці рекомендують вплив держави на економіку. Більшість нових кейнсіанських економістів рекомендують фіскальну політику. Проте, на відміну від класичних кейнсіанців, нові кейнсіанські економісти вважають, що за допомогою фіскальної політики важко зробити правильний вибір між рівнем інфляції та безробіття. І як наслідок цього вибору необхідно скоригувати збільшення сукупного попиту. Через високу невідзначеність в економіці, жорсткість зовнішніх та внутрішніх шоків, ускладнює або навіть не уможливорює точне регулювання. Іншими словами, економічна політика держави знизить безробіття або інфляцію, хоча і не на точну величину; а це завжди краще, ніж ніякого втручання. Проте, нові кейнсіанці так не змогли дати відповіді неокласикам, які заперечують державне втручання в економіку оскільки економічні агенти будуть реагувати на неї заздалегідь. Тобто, якщо держава проводить передбачувану політику, то економічні агенти заздалегідь точно прогнозують її і включають ці припущення у свої очікування. Тому ефективність такої політики залишається нульовою.

Але це не означає, що треба взагалі відмовитися від фіскальної та монетарної політики. Тому більшість кейнсіанських економістів, дотримуючись кейнсіанської системи, пропонують монетарну та фіскальну політику з метою зменшення безробіття та стримування кон'юнктурних хвиль. Відповідно, фіскальна політика застосовується під час депресії, тоді як монетарна політика буде більш ефективною під час рецесії, що відбувається за високого рівня доходів. В умовах інфляції і монетарна, і фіскальна політика повинні застосовуватись одночасно.

Слід не забувати, що державний апарат є достатньо неповороткий і зміни в податковій політиці можуть бути затягнуті на довгий час через політичні інтереси конкуруючих партій, тому багато нових кейнсіанських економістів, рекомендують лише монетарну політику. Цей вибір можна ще пояснити тим, що фіскальна політика, яка включає підвищення відсоткових ставок та зменшення інвестицій, може спричинити ефект витіснення [3, с. 1029].

Треба зауважити, що неповороткість державної машини має і об'єктивний характер. Це пов'язано з тим, що ринкове середовище, зовнішні шоки, форс мажорні обставини є настільки непередбачувані, а їхній вплив на зміни сукупного попиту може бути дуже несподіваним та всеохоплюючим. Отже, постійне коригувати фіскальної політики відповідно до змін в сукупному попиті є дуже проблематичним.

Постійне проведення монетарної політики, згідно нових кейнсіанців, повинне супроводжува-

тися формуванням невеликого і збалансованого бюджету; витрати на освіту та охорону здоров'я повинні здійснюватися відповідно до цього збалансованого бюджету [3, с. 1029].

Щодо регулювання рівня безробіття та інфляції представники нової кейнсіанської економіки поділилися на декілька таборів. До першого табору відносяться науковці, які пропонують для боротьби з інфляцією (для них вона є важливішою за безробіття) монетарні заходи. Друга група дослідників вважають інфляцію серйозною проблемою і рекомендують впливати на неї за допомогою лише монетарної політики, але, на відміну від класичних монетаристів, вони пропонують це робити інакше. Монетаристи пропонують впливати на інфляцію постійно змінюючи пропозицію грошей відповідно до заздалегідь визначеного темпу (недискреційно). А нові кейнсіанські економісти припускають, що швидкість, з якою буде змінюватись пропозиція грошей, може збільшуватись або зменшуватись нерівномірно (дискреційно), тому і монетарна політика повинна синхронно змінюватись із нерівномірними змінами пропозиції грошей. І до третього табору належать науковці, які рекомендують фіскальну політику для зниження безробіття під час депресії і рекомендують монетарну політику під час рецесії та інфляції.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, нова кейнсіанська економіка ґрунтується на постулатах класичного кейнсіанства, містить елементи класичної економічної школи та мікроекономічного аналізу. Криза кейнсіанства, яка виникла у 70–80-х рр. ХХ ст. спричинила активний пошук вирішення проблем економіки, які виникли у процесі впровадження науково-технічного прогресу, фінансових та енергетичних криз. Ці проблеми в повній мірі не могло пояснити класичне кейнсіанство і, як наслідок, неокласики витіснили його на довгі роки з наукового поля. Проте, нові кейнсіанці шляхом прийняття того, що економіка діє в умовах недосконалої конкуренції, заробітна плата та рівень безробіття є проциклічними, випуск залежить від сукупного попиту на який впливають номінальні та реальні жорсткості, знайшли достатньо дієві пояснення та практичні рекомендації як здійснювати прогнозування та моделювання економічних процесів. Як наслідок, знову в економічну дискусію повернулася необхідність втручання держави в економіку. Окремо слід звернути увагу на те, що нова кейнсіанська економіка пропонувала з інфляцією та безробіттям боротися за допомогою монетарної політики (якщо економіка знаходиться на стадії підняття), а коли економіка буде перебувати в стані регресії, то можна використовувати і фіскальну політику.

Дослідження в цьому напрямку ще будуть продовжуватися, адже на місці не стоїть суспільство, економічні відносини і науково-технічний прогрес, які будуть задавати нові тенденції і напрямки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Резнікова Н. В., Панченко В. Г., Іващенко О. А. Від ревізії економічної теорії до ревізії економічної політики: пастки нового макроекономічного консенсусу. *Економіка України*. 2021. № 3 (712). С. 19–40.
2. Parkin M. The Output-Inflation Trade-off When Prices Are Costly to Change. *JPE*. 1986. Vol. 94, pp. 200–224.
3. Hiç Ö. Evolution of New Keynesian Economics. *Procedia Computer Science*. 2019. Vol. 158, pp. 1025–1032
4. Robert J. Gordon. Can Inflation of the 1970s Be Explained. 1980. P. 203.
5. Bill L., Romer D. The New Keynesian Economics and the Output- Inflation Trade-off. *Brookings Papers on Economic Activity*. 1988. vol. 1, pp. 1–82.
6. Romer D., Ball L. “Real Rigidities and the Non-Neutrality of Money”. *Review of Economic Studies*. 1990. vol. 57, pp. 183–302.

REFERENCES:

1. Reznikova N. V., Panchenko V. H., Ivashchenko O. A. (2021). Vid revizii ekonomichnoi teorii do revizii ekonomichnoi polityky: pastky novoho makroekonomichnoho konsensusu [From revision of economic theory to revision of economic policy: pitfalls of the new macroeconomic consensus]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 3 (712), pp. 19–402. (in Ukrainian)
2. Parkin M. (1986). The Output-Inflation Trade-off When Prices Are Costly to Change. *JPE*, vol. 94, pp. 200–224.
3. Hiç Ö. (2019). Evolution of New Keynesian Economics. *Procedia Computer Science*, vol. 158, pp. 1025–1032.
4. Robert J. Gordon (1980). Can Inflation of the 1970s Be Explained. P. 203.
5. Bill L., Romer D. (1980). The New Keynesian Economics and the Output- Inflation Trade-off. *Brookings Papers on Economic Activity*. vol. 1, pp. 1–82.
6. Romer D., Ball L. (1990). “Real Rigidities and the Non-Neutrality of Money”. *Review of Economic Studies*, vol. 57, pp. 183–302

РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО
І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ
ЗА РАХУНОК ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
FINANCING THE DEVELOPMENT OF UKRAINE'S ECONOMY
THROUGH FOREIGN INVESTMENTS: PROBLEMS AND PROSPECTS

У статті розглянуто проблеми залучення іноземних інвестицій в Україну в умовах воєнного часу. Визначено пріоритетні сфери діяльності для залучення інвестицій, що мають найбільший потенціал розвитку в майбутньому. Проаналізовано проблеми залучення іноземних інвестицій в Україну. Проаналізовано заходи держави щодо покращення бізнес клімату в країні. Проаналізовано можливості страхування інвестиційних ризиків в умовах війни та надання гарантій іноземними фінансовими організаціями. Показано, що основою підвищення інвестиційної привабливості України на поточному етапі є факт її прийняття кандидатом у члени ЄС. Визначено, що основними завданнями у сфері залучення іноземних інвестицій є питання вдосконалення нормативно-правової бази та створення механізму страхування ризиків для іноземних інвесторів.

Ключові слова: фінансування, фінансові джерела економічного розвитку, прямі іноземні інвестиції, фінансова зовнішня допомога, страхування ризиків, військова економіка, сфери інвестування, державне регулювання.

The article examines the problems of attracting foreign investment to Ukraine in wartime conditions. It was shown that although the investment attractiveness of the domestic economy fell sharply during the war, its prospect of becoming a member of the European Union attracts foreign investors. Ukraine is a market with great investment opportunities. Taking into account the resource and human potential, after the war, Ukraine will be able to effectively master 70–100 billion dollars annually. The priority areas of activity for attracting investments, which have the greatest development potential in the future, have been determined: the defense-industrial complex, metallurgy and metalworking, energy, natural resources, agro-industrial complex, logistics and infrastructure, industrial production, woodworking and furniture production, pharmaceuticals, innovative technologies. The problems of attracting foreign investments to Ukraine are analyzed. State measures to improve the business climate in the country are analyzed. The possibilities of insurance of investment risks in the conditions of war and provision of guarantees by foreign financial organizations are analyzed. The investment guarantee program aimed at long-term mitigation of risks for investors, prevention or compensation of losses and facilitation of obtaining financing for the implementation of investment projects was analyzed. The program covers such risks as war, expropriation (nationalization), transfer risk and conversion risk, risk of breach of contract. It is shown that the basis of increasing investment attractiveness of Ukraine at the current stage is the fact of its acceptance as a candidate for EU membership. It was determined that the main tasks in the field of attracting foreign investments are the issue of improving the legal framework and creating a risk insurance mechanism for foreign investors. Successful implementation of FDI attraction policy requires constant cooperation between Ukraine and its European partners.

Key words: financing, financial sources of economic development, foreign direct investment, foreign financial aid, risk insurance, military economy, areas of investment, state regulation.

УДК 336.02

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-2>

Белінська Я.В.

д.е.н., професор,
професор кафедри міжнародних
економічних відносин,
Державний податковий університет

Коляда О.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри міжнародних
економічних відносин,
Державний податковий університет

Belinska Yanina

State Tax University

Kolyada Olena

State Tax University

Постановка проблеми. Необхідною умовою функціонування і розвитку економічної системи є інвестиційна активність. Втрата майже третини вітчизняного промислового потенціалу під час воєнних дій означає, що таке традиційне для України джерело капіталовкладень, як внутрішні ресурси підприємств фактично не буде функціонувати найближчі п'ять років¹. Високі банківські процентні ставки обумовлені жорсткою політикою НБУ (Із 17.03.2023 року розмір облікової ставки НБУ залишиться на рівні 25% річних через широкомасштабну збройну агресію росії). В цих умовах прямі іноземні інвестиції (ПІІ) є основною і наразі єдиною можливістю розвитку і післявоєнного відновлення української економіки. Це актуалізує

питання створення сприятливих умов для припливу ПІІ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням іноземного інвестування присвячені роботи провідних вітчизняних та іноземних вчених Гужва, І. [1], Шварц Д. [2], Мовчан, В., Рогофф, К. (K Rogoff) [3], Емерсон, М., (Emerson, M), Ахвледіані, Т. (Akhvlediani, T), Блокмен, С. (Blockman, S) [4], Городниченко, Ю., Сологуб, І., Ведер ди Маріо Б. (Weder di Mauro B.) [5] та багато інших. Разом з тим, дотепер точаться дискусії щодо вірогідності і можливості приходу ПІІ в Україну та шляхів вирішення найбільш гострої проблеми інвестицій поточного етапу – страхування воєнних ризиків.

¹ За даними Держслужби статистики, у 2021 році 69% всіх капітальних інвестицій в Україні були здійснені за рахунок власних коштів підприємств та організацій.

Постановка завдання. Завданням даної статі взято розгляд можливостей залучення ПІІ та бачення основних факторів, які покращать умови припливу іноземних інвестицій в Україні у період війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Низька частка ПІІ у структурі ВВП України протягом останніх років була порівняно незначною та коливалася в межах 3–5%, що підтверджує труднощі залучення фінансових ресурсів з-за кордону до національної економіки. Однією з перешкод до залучення Україною ПІІ до 2022 р. було російське вторгнення до Криму та Донбасу в 2014 р. Тим не менш, навіть до 2014 р. ПІІ не були високими. Особливо складна ситуація стала у період пандемії, коли у 2019 р. інвестиції в Україну суттєво впали, тоді як у всьому страх Європи – зросли. Для вирішення цієї проблеми розроблялося багато планів, проте вони досі не реалізовані.

Так, у програмі діяльності уряду О. Гончарука були плани залучити протягом п'яти років 50 млрд доларів, що мало б стимулювати зростання ВВП України на 40%. Прем'єр-міністр Д. Шмигаль запропонував реалізувати Національну економічну стратегію-2030. Вона передбачала, що ВВП на душу населення зросте не менш як до 10 тисяч дол. з близько 5 тисяч за підсумками 2021 р., а чистий приплив прямих іноземних інвестицій в Україну з 2025 р. складатиме не менш як 15 млрд дол. на рік [2]. На виконання цього був ухвалений закон про так звані "інвестиційні нянь".

Але в період війни інвестиційна привабливість вітчизняної економіки різко впала, хоча після року війни, багато країн заявили про намір долучитися до повоєнної відбудови України, перед якою відкрилась перспектива стати членом Євросоюзу. Адже Україна – це ринок великих інвестиційних можливостей. Враховуючи ресурсний та людський потенціал, Україна після війни зможе щорічно ефективно освоювати 70–100 млрд дол. прямих іноземних інвестицій. Урядовий план відновлення України передбачає програму 750 млрд євро, які планується направити переважно на відновлення інфраструктури. Очікується, що перша фаза відновлення триватиме близько 3–9 місяців. Протягом цього періоду підприємства відновлять свою діяльність, створять робочі місця та вакансії, втрачені під час війни та повернуться до виробництва товарів та послуг мирного часу. Відновлення інфраструктури та капіталу займе більше часу – до 5–10 років.

У швейцарському Лугано міжнародна конференція з відновлення України визнала основним рамковим документом проект плану відновлення України. Реалізація цієї стратегії розрахована на 10 років та отримала схвальні оцінки та підтримку від міжнародних партнерів. Україна ставить перед мету: до 2032 року здійснити стрибок

від перехідної (транзитної) економіки до економіки, що розвивається. Прогнозні показники такого переходу суттєво відрізняються за роками [6], але для 2022–2023 рр. економічні та політичні прогнози розвитку української економіки невтішні.

Значних іноземних інвестицій в Україну під час війни чекати не варто, хоча можуть бути певні домовленості про інвестиції після Перемоги. Основною причиною такої ситуації є за високі ризики. Прецедентів таких війн, на такій великій території, такої тривалості не було з часів війни США та В'єтнаму (китайсько-в'єтнамська 1979 року скінчилася за півроку). Фактор війни в процесі інвестиційних рішень не передбачений. Відтак, немає бази порівняння, немає методів оцінки ані ризиків, ані ставки, яка має компенсувати ці ризики.

Наразі Україна отримує фінансову допомогу у вигляді грантів та позик від урядів інших країн та міжнародних організацій, яка спрямовується на підтримку економіки та соціальні виплати. Але важливим є відновлення саме приватних ПІІ, які мають стати поштовхом до економічного відновлення. Для приходу іноземних інвесторів в Україну вже зараз, потрібні кілька важливих передумов. По-перше, мають бути розроблені практичні інструменти захисту інвестицій – як-то страхування чи інвестиційні гарантії. Потрібні програми з чіткими критеріями та алгоритмами, хто і як може ними скористатися, на яких умовах. По-друге, необхідне належне інформування – як про такі програми, так і про умови для бізнесу в Україні.

Серед першочергових заходів, які мають усунути головні інвестиційні бар'єри в Україні, слід назвати наступні: боротьба з корупцією; реформатування правової, інформаційної бази та судової системи; створення банку інвестиційних проектів для зацікавленості іноземних інвесторів; підтримка розвитку малого бізнесу; розвиток інфраструктури держави, виробничих фондів та інноваційних технологій.

Щоб отримати прибуток, іноземні інвестори мають визначитися зі сферою вкладення коштів в Україну на поточному етапі. Для цього створено унікальну електронну платформу Advantage Ukraine, на якій зібрано понад 500 інвестпроектів та можливостей у десяти галузях економіки. Кожен потенційний інвестор, зареєструвавшись на платформі, отримає вичерпну інформацію про можливості інвестування, конкретні проекти та вигоди, які матимуть від інвестування в економіку України. Міжнародні інвестори виявляють інтерес до проектів, які пропонує Україна в рамках компанії Advantage Ukraine. Зокрема, йдеться про перспективу співпраці у галузях металургії, енергетики, сільського господарства, інвестиційно-фінансовому напрямі. Представники українського

уряду провели зустрічі із компаніями U.S. Steel, Honeywell, Halliburton, у черзі стратегічна комунікація з компаніями ExxonMobil, Chevron, Tesla.

На платформі Advantage Ukraine [7] визначено наступні десять сфер, які мають суттєвий інвестиційний потенціал.

Оборонно-промисловий комплекс (43 млрд дол. інвестиційного потенціалу). Це захист держави та гарантія нашої безпеки у майбутньому. розвиток Military-tech та оборонно-промислового комплексу посилять експортний потенціал країни.

Металургія та металообробка (26 млрд дол. інвестиційного потенціалу). Україна має досвід металургійних високотехнічних процесів та повний цикл виробництва титану та титановмісної продукції, може утримувати нішу на ринку заліза прямого оновлення та "зеленої" металургії.

Енергетика (177 млрд. дол. інвестиційного потенціалу). Україна може генерувати десятки, а можливо, і сотні гігават "зелених" електричних потужностей та мільйони тонн "зеленого" водню.

Природні ресурси (5,6 млрд. дол. інвестиційного потенціалу). Україна багата мінеральними ресурсами у високій концентрації та в безпосередній близькості одна від одної.

Агропромисловий комплекс (34 млрд. дол. інвестиційного потенціалу). Україну вважають "житницею Європи", але вона може бути ще й "продовольчим кошиком" світу.

Логістика та інфраструктура (123 млрд. доларів інвестиційного потенціалу). Географічне становище України робить її важливим транзитним коридором для торгівлі. Тому логістика є одним із найважливіших секторів економіки з розгалуженою мережею залізниць та автомобільних доріг, морськими та річковими портами, аеропортами.

Промислове виробництво (16 млрд доларів інвестиційного потенціалу). Україна має велику мережу машинобудівних підприємств, що виробляють турбіни та електрогенератори, залізничні вагони, гірське та сільськогосподарське обладнання, верстати, авіаційні двигуни, виробниче обладнання для легкої та харчової промисловості.

Деревообробка та меблеве виробництво (5 млрд. доларів інвестиційного потенціалу). Україна може стати меблевою фабрикою континенту, маючи ресурсну базу та логістику для доставки готових товарів.

Фармацевтика (19 млрд. дол. інвестиційного потенціалу).. Українські фармацевтичні компанії відповідають міжнародним стандартам, більшість виробничих потужностей частково відновлено відповідно до GMP.

Інноваційні технології (11 млрд. доларів. інвестиційного потенціалу). Україна однією з перших перетворила більшість особистих офіційних та державних документів на діджитал-рішення. Україна посідає 4-те місце у світі за обсягом

фінансових операцій за допомогою мобільних пристроїв. Але четверта у світі за кількістю користувачів криптовалюти.

У регіональному аспекті серед пріоритетних напрямів іноземних інвестицій в Україну можна виділити:

– Західний регіон (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Тернопільська, Волинська області), де широкі можливості використання місцевих природних ресурсів – сірки, калію та солі, вугілля, нафти та природного газу, а також розвиток туристичної мережі, що допоможе ефективно створювати оздоровчі комплекси.

– Донецько-Придніпровський регіон (Донецька, Луганська, Запорізька, Дніпропетровська області), де необхідно інвестувати у трансформацію гірничодобувної, металургійної, хімічної промисловості та технологічних перетворень; енергійно сприяти розвитку низькоенергоспоживаючих галузей, як точно машинобудування, автомобілів, літаків.

– Південний регіон (Одеська, Миколаївська, Херсонська області), де найбільш прибутковими є реконструкція та технологічне перетворення портових споруд, розвиток обладнання харчової та консервної промисловості, розширення мережі санаторно-курортних та туристичних комплексів.

Таким чином, привабливих напрямів для інвестування в Україні вистачає, а Урядом України ведеться постійна робота у напрямі лібералізації бізнес середовища. Ще на початку періоду воєнних дій скасовано вимоги щодо отримання ліцензій та дозволів на більшість видів діяльності.

Постановою № 314 від 18 березня 2022 року [8] КМУ запровадив декларативний принцип набуття права на провадження господарської діяльності без необхідності отримання документів дозвільного характеру, ліцензій тощо. Тобто у період воєнного стану перед початком діяльності підприємцю достатньо подати декларацію встановленої форми до Мінекономіки, а у випадках здійснення охоронної діяльності – до МВС.

Були внесені зміни в оподаткуванні суб'єктів господарювання. Закон про зміни до Податкового кодексу передбачає введення нового тимчасового механізму оподаткування суб'єктів господарювання, що добровільно можуть перейти на неї [9]. Зокрема, підприємства з обсягом доходу до 10 мільярдів гривень мають право стати платниками єдиного податку 3-ї групи, дана система передбачає: ставку податку 2% від доходу (замість 18% податку на прибуток); ПДВ (20%) з операцій на території України не застосовується; відсутнє обмеження кількості працівників.

Були скасовані податкові перевірки на час дії воєнного стану за винятком фактичних перевірок, зокрема щодо можливості сплати картками. Така позиція цілком корелюється з позицією НБУ про необхідність проведення безготівкових операцій у

нинішніх умовах для підтримки економіки України. Пеня за порушення податкового законодавства внаслідок введення воєнного чи надзвичайного стану не нараховується, а нарахована пеня підлягає анулюванню.

Відповідно до Постанови КМУ №303 від 13 березня 2022 року [10] на час дії воєнного стану припиняється проведення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю) та державного ринкового контролю. В той же час, виключенням є здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю) щодо запобігання неконтрольованого зростання цін на товари, що мають істотну соціальну значущість.

Відбулися послаблення у сфері податкової звітності та сплати податків. Платники податків мають право подати податкову та іншу звітність протягом 90 календарних днів після скасування правового режиму воєнного стану, а отже відповідальність за несвоєчасне подання звітності під час воєнного стану та 90 днів після його припинення також не застосовується. Також на час дії правового режиму воєнного стану не будуть застосовуватися фінансові санкції за порушення пов'язані з використанням реєстраторів розрахункових операцій (РРО).

Спрощення вимог до маркування харчової продукції. Постановою КМУ № 234 від 9 березня 2022 року [11], операторам ринку харчових продуктів та кормів, які не в змозі виконати вимоги щодо інформації про імпортовані харчові продукти можуть здійснювати реалізацію продукції з інформацією викладеною іноземною мовою. При цьому, партії зазначених харчових продуктів та кормів повинні супроводжуватись інформацією про харчові продукти викладених державною мовою. Дозволяється імпорт та реалізація тютюнових виробів за визначеними кодами з маркуванням, відповідно до вимог країни члена ЄС – виробника такої продукції без додержання вимог до маркування за українським законодавством. Їх обіг можливий протягом трьох місяців після припинення воєнного стану.

Ці заходи дозволили підтримати вітчизняних товаровиробників у складний період. При цьому продовжилася робота над розробкою інструментів страхування ризиків. Ще 16 вересня 2022 року Мінекономіки спільно з Багатостороннім агентством із гарантування інвестицій (MIGA), що належить до групи Світового банку², запустили механізм страхування інвестицій під час війни. В рамках цього механізму інвестори можуть застрахувати до 90% ризиків та відшкодувати свої потенційні збитки. Планується мобілізувати під цей проєкт до \$1 млрд. Наразі запущено пілотний проєкт на суму \$30 млн [12].

У Верховній Раді зареєстрований проєкт Закону № 9015 [13] щодо страхування інвестицій в Україні від воєнних ризиків. Документ дозволяє Експортно-кредитному агентству (ЕКА) здійснювати страхування інвестицій українських підприємств від ризиків, які можуть бути спричинені збройною агресією, бойовими діями та/або тероризмом.

Загалом страхування інвестицій від воєнних ризиків доступне в багатьох країнах світу: у Великобританії, Японії, Німеччині, Франції, Канаді, Австралії, Ізраїлі тощо. Наприклад, в Ізраїлі з 1947 р. функціонує програма Terrorism risk insurance programme, що підтримується урядом і призначена для надання страхового покриття збитків, понесених підприємствами та домогосподарствами внаслідок тероризму [1].

Також американська Міжнародна фінансова корпорація розвитку (DFC) оголосила про готовність мобілізувати понад 1 млрд дол для підтримки економіки України. Крім прямого кредитування, йдеться також про покриття кредитних та військових ризиків. Федеральне міністерство економіки та клімату Німеччини ініціювало програму інвестиційних гарантій для німецьких компаній в Україні. Програма гарантування інвестицій спрямована на довгострокове пом'якшення ризиків для німецьких інвесторів, запобігання або компенсацію втрат та полегшення отримання фінансування для реалізації інвестиційних проєктів. Програма покриває такі ризики, як війна, експропріація (націоналізація), трансферний ризик і ризик конвертації, ризик порушення договору. Для участі в програмі необхідно внести одноразовий платіж (відсутній для інвестицій до 5 млн євро та 0,5% для інвестицій понад 5 млн євро) та робити щорічні внески, які нараховуються від суми покриття. Гарантії застосовуються до нових проєктів й інвестицій, але в деяких випадках можуть покривати нещодавно вкладені кошти. Реалізацію програми інвестиційних гарантій федеральний уряд доручив міжнародній аудиторській компанії PwC. Також планується тісна співпраця між PwC та інвестиційною ініціативою Advantage Ukraine.

Ірландський Kingspan планує інвестувати 200 млн євро в будівництво технологічного хабу будівельних матеріалів в Україні протягом наступних 5 років, який створить більше 600 робочих місць. Швейцарська Nestle інвестує 43 млн дол. у новий виробничий майданчик на заході України, який забезпечить додаткові робочі місця для 1500 людей. Німецький Bayer інвестує близько 35 млн євро в розширення виробництва на насінневому заводі у Житомирській області. [12]

Висновки з проведеного дослідження. На поточному етапі для залучення ПІІ Україна має

² MIGA підтримує інвестиції в інфраструктуру, енергетику, телекомунікації та виробництво. Станом на 2021 рік її загальний страховий портфель складав приблизно \$12,3 млрд у понад 160 країнах.

спиратися статус кандидата до ЄС і використовувати вимоги європейської інтеграції для формування всіх змін у своїй політиці, включно з тими, що стосуються відбудови. Перспектива членства в ЄС може допомогти зорієнтуватися в процесі реформ і пом'якшити пов'язані з ним потенційні внутрішні конфлікти, як це було з країнами-кандидатами. Україна може розробити проект відбудови, який враховує норми ЄС, пов'язані із захистом навколишнього середовища, енергоефективністю та будівництвом – необхідними умовами розблокування коштів допомоги ЄС. Правильний та своєчасний вибір пріоритетних напрямків зможе слугувати основою для отримання прибутків іноземними інвесторами та розвитку інвестиційної привабливості України. Це призведе не лише до національного розвитку, а й до просування України все вище за світовими рейтингами, що дозволить розвивати успішний бізнес іноземним інвесторам. Успішна реалізація політики залучення ПІІ вимагає постійного залучення та активної участі України та її європейських партнерів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гужва І. Як убезпечити інвестиції під час війни. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/02/23/697382>.
2. Шварц Д. Вийти з туману війни: як Україна зможе залучити іноземні інвестиції у 2023 році. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/viyti-z-tumanu-viyni-yak-ukrajina-zmozhe-zaluchati-inozemni-investitsiji-u-2023-roci-12084243.html>.
3. Movchan, V and Rogoff K. "International Trade and Foreign Direct Investment", in Y Gorodnichenko, I Sologoub and B Weder di Mauro (eds), *Rebuilding Ukraine: Principle and Policies*, CEPR Press, 2022. P. 119–165.
4. Emerson M, Movchan V., Akhvlediani T., Blockmans S. and G Van der Loo. *Deepening EU-Ukrainian relations: Updating and upgrading in the shadow of COVID-19, CEPS and IER*. 2021
5. Gorodnichenko, Y, I Sologoub and B Weder di Mauro. *Rebuilding Ukraine: Principles and Policies*, CEPR Press. 2022.
6. Інвестиції в Україну та відновлення економіки. Офіційний сайт МЕ. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=62bfd716-8665-4a4c-9e2d-6325ba53b3c8&title=InvestitsiiVUkrainuTaVidnovlenniaEkonomiki>.
7. Advantage Ukraine Офіційний сайт URL: <https://advantageukraine.com>.
8. ПОСТАНОВА від 18 березня 2022 р. № 314. Київ. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text>.
9. ЗАКОН УКРАЇНИ Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо додаткової підтримки вітчизняної промисловості та бізнесу, удосконалення механізму реєстрації податкових накладних та впровадження добровільного аудиту з питань оподаткування взамін окремих податкових перевірок під час воєнного стану. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/J108583A>.
10. ПОСТАНОВА від 13 березня 2022 р. № 303. Київ. Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF#Text>.
11. ПОСТАНОВА від 9 березня 2022 р. № 234. Київ. Про заходи щодо забезпечення в умовах воєнного стану безперебійного постачання імпортованих харчових продуктів і кормів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234-2022-%D0%BF#Text>.
12. Чи слід очікувати інвестиції в Україну під час війни URL: <https://inventure.com.ua/uk/news/ukraine/chi-slid-ochikuvati-investitsiyi-v-ukrayinu-pid-chas-vijni>.
13. Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності" щодо страхування інвестицій в Україні від воєнних ризиків. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41349>.

REFERENCES:

1. Huzhva I. (2023) *Yak ubezpechyty investyt-sii pid chas viiny* [How to secure investments during the war]. *Ekonomichna pravda*. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/02/23/697382>.
2. Shvarts D. (2023) *Vyity z tumanu viiny: yak Ukraina zmozhe zaluchaty inozemni investyt-sii u 2023 rotsi* [Getting out of the fog of war: how Ukraine will be able to attract foreign investments in 2023]. Available at: <https://www.unian.ua/economics/finance/viyti-z-tumanu-viyni-yak-ukrajina-zmozhe-zaluchati-inozemni-investitsiji-u-2023-roci-12084243.html>.
3. Movchan, V and K Rogoff (2022) *International Trade and Foreign Direct Investment. Rebuilding Ukraine: Principle and Policies*, CEPR Press, 119–165.
4. Emerson M, V Movchan, T Akhvlediani, S Blockmans and G Van der Loo (2021), *Deepening EU-Ukrainian relations: Updating and upgrading in the shadow of COVID-19, CEPS and IER*.
5. Gorodnichenko, Y, I Sologoub and B Weder di Mauro (2022), *Rebuilding Ukraine: Principles and Policies*, CEPR Press.
6. *Investyt-sii v Ukrainu ta vidnovlennia ekonomiky*. Ofitsiyni sait ME. Available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=62bfd716-8665-4a4c-9e2d-6325ba53b3c8&title=InvestitsiiVUkrainuTaVidnovlenniaEkonomiki>.
7. Advantage Ukraine. Available at: <https://advantageukraine.com>.
8. *POSTANOVA vid 18 bereznia 2022 r. № 314*. Kyiv. *Deiaki pytannia zabezpechennia provadzhennia hospodarskoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu* [RESOLUTION dated March 18, 2022 No. 314 Kyiv. Some issues of ensuring the conduct of economic activity under martial law]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text>.
9. *ZAKON UKRAINY Pro vnesennia zmin do Podatkovo-ho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo dodatkovoi pidtrymky vitchyz-*

nianoi promyslovosti ta biznesu, udoskonalennia mekhanizmu reiestratsii podatkovykh nakladnykh ta vprovadzhennia dobrovilnoho audytu z pytan opodatkovannia vzamin okremykh podatkovykh perevirok pid chas voiennoho stanu [THE LAW OF UKRAINE Amending the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding additional support for domestic industry and business, improving the mechanism for registering tax invoices and introducing a voluntary tax audit instead of separate tax audits during martial law]. Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/JI08583A>.

10. POSTANOVA vid 13 bereznia 2022 r. № 303. Kyiv. Pro prypynennia zakhodiv derzhavnoho nahliadu (kontroliu) i derzhavnoho rynkovoho nahliadu v umovakh voiennoho stanu [RESOLUTION dated March 13, 2022 No. 303 Kyiv On the termination of measures of state supervision (control) and state market supervision under martial law. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF#Text>.

11. POSTANOVA vid 9 bereznia 2022 r. № 234. Kyiv. Pro zakhody shchodo zabezpechennia v umovakh

voiennoho stanu bezperebiinoho postachannia importovanykh kharchovykh produktiv i kormiv [RESOLUTION dated March 9, 2022 No. 234 Kyiv On measures to ensure the uninterrupted supply of imported food products and fodder under martial law conditions]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234-2022-%D0%BF#Text>.

12. Chy slid ochikuvaty investytsii v Ukrainu pid chas viiny [Should we expect investment in Ukraine during the war]. Available at: <https://inventure.com.ua/uk/news/ukraine/chi-slid-ochikuvati-investiciyi-v-ukrayinu-pid-chas-vijni>.

13. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro finansovi mekhanizmy stymuliuвання eksportnoi diialnosti" shchodo strakhuvannia investytsii v Ukraini vid voiennykh ryzykiv [Draft Law on Amendments to the Law of Ukraine "On Financial Mechanisms for Stimulating Export Activities" regarding the insurance of investments in Ukraine against war risks]. Available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41349>.

АНАЛІТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ

ANALYTICAL STUDY OF THE ESSENCE AND CLASSIFICATION OF THE LOGISTICS SYSTEM IN THE SPHERE OF INTERNATIONAL BUSINESS

Сучасний розвиток зовнішньоекономічної сфери України характеризується значним скороченням обсягів експорту, неефективною товарною структурою експортно-імпортних операцій, відсутністю реальних важелів державного впливу на її розвиток. Вітчизняні суб'єкти господарювання, як і вся економіка України у цілому, фактично поставлені в умови самовиживання, тобто забезпечення життєздатності в умовах воєнного стану, зрушенням можливостей подальшого розвитку. В таких умовах особливо важливого значення набувають питання оптимізації всіх видів діяльності, витрат, ресурсів підприємства незалежно від спрямованості його діяльності, що і обумовлює використання логістичного підходу в національну економічну систему та систему управління підприємством. При цьому логістика розглядається в двох аспектах: управлінському і технологічному. При організації управління міжнародним бізнесом просування матеріального потоку і забезпечення збуту є предметом організаційного управління. При удосконаленні технологій транспортних перевезень, складського господарства, інформаційного забезпечення, планування і контролю оптимізуються витрати на ефективне функціонування кожної з цих служб, оптимізація торкається предметів технологічного процесу.

Ключові слова: логістика, логістична система, класифікація, євроінтеграція, міжнародний бізнес, розвиток.

The modern development of Ukraine's foreign economic sphere is characterized by a significant reduction in export volumes, an inefficient commodity structure of export-import operations, and the absence of real levers of state influence on its development. Domestic business entities, like the entire economy of Ukraine as a whole, are actually placed in conditions of self-survival, i.e. ensuring viability in the conditions of martial law, by narrowing the opportunities for further development. In such conditions, the issue of optimization of all types of activity, costs, and resources of the enterprise, regardless of the direction of its activity, becomes especially important, which determines the use of a logistic approach in the national economic system and the enterprise management system. At the same time, logistics is considered in two aspects: managerial and technological. When organizing the management of international business, the promotion of material flow and ensuring sales is a subject of organizational management. When improving the technologies of transportation, warehousing, information support, planning and control, the costs for the effective functioning of each of these services are optimized, the optimization affects the items of the technological process. Today, it is impossible not to take into account such an important factor in the development of the world economy as globalization, which contributed to the transition from traditional logistics to international logistics. In the foreign economic sphere, the principles, methods, and tools of logistics in general will not be used effectively enough due to the failure to take into account the specifics and trends of the development of target foreign markets, the specifics of concluding and implementing foreign economic contracts, and the specifics of state regulation of export-import operations. Therefore, the logistics system in the field of international business is formed on the basis of cross-border cooperation and takes into account not only the potential of business entities in the target foreign markets, but also the peculiarities and trends of the national and global market development.

Key words: logistics, logistics system, classification, European integration, international business, development.

УДК 338.47

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure71-3>

Бестужева С.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки
і менеджменту,
Харківський національний
економічний університет
імені Семена Кузнеця

Огієнко С.О.

к.е.н., доцент,
Харківський інститут
ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія
управління персоналом»

Bestuzheva Svitlana

Simon Kuznets Kharkov
National University of Economics

Ohienko Svitlana

Kharkiv Institute
PJSC «Higher Educational Institution
«Interregional Academy
of Personnel Management»

Постановка проблеми. Сучасний стан національної економіки в умовах війни росії проти України характеризується негативними тенденціями у всіх сферах і сфера міжнародного бізнесу не є виключенням. Об'єктивність причин цьому не викликає сумнівів, але необхідно зосередити увагу на виявленні можливостей для відновлення економіки у цілому та діяльності вітчизняних підприємств зокрема. У цьому контексті саме активізація впровадження логістичної концепції у діяльність українських підприємств дозволить забезпечити їх життєздатність на поточний час та нарощування потенціалу на перспективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробкою теоретико-методичного підґрунтя логістичної концепції займалися такі закордонні вчені як Джеймс С. Джонсон, Дональд Ф. Вуд, Дж. Бушер та Дж. Тиндаль. Серед вітчизняних

вчених, які внесли значний внесок у розвиток логістики, зокрема у вирішення питань побудови міжнародних логістичних систем, можна відзначити Є. Крикавського, В. Г. Алькему, О. М. Сумця, Т. О. Колодизеву, К. М. Танькова, О. М. Тридіда, Н. І. Чухрай, Н. В. Чернопиську та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності та класифікації логістичної системи у сфері міжнародного бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як головна підсистема загальної системи управління підприємством логістичне управління спрямоване на досягнення стратегічних і тактичних цілей розвитку підприємства. Логістичне управління інвестиційною, інноваційною, виробничою, фінансовою, кадровою та інформаційною сферами діяльності сприяє реалізації стратегічних, а

всіма потоковими процесами в ланцюзі «закупівля ресурсів – транспортування – виробництво – складування – реалізація – сервісне обслуговування кінцевих споживачів» – тактичних цілей підприємства. Являючись складовою загального управління, логістичне управління має свою систему – логістичну, яка виконує притаманні логістичному управлінні функції.

В умовах невизначеності та високого рівня ризику з боку зовнішнього середовища суб'єкти господарювання з метою адаптації своєї логістичної діяльності до вимог існуючої ринкової ситуації і прогнозування можливої перспективи вимушені все активніше поширювати свої функціональні впливи поза власні системні рамки. Переважна кількість промислових підприємств намагаються встановити безпосередній зв'язок із структурами всіх рівнів товароруку для отримання достовірної та оперативної інформації про наявні матеріальні запаси, обсяги й умови продажу, рівні логістичних витрат тощо. Тому в основу економічної стратегії переважної більшості компаній сьогодні покладена логістична система – організаційний механізм, що перетинає функціональні межі підрозділів підприємства (за допомогою гнучкої координації) і спрямовує їхні дії на досягнення мети логістики. Логістична система розкриває сутність концепції логістики, що дозволяє використовувати процес логістики в конкурентній боротьбі і розглядати його як управлінську логіку для реалізації планування, розміщення і контролю над фінансовими і людськими ресурсами [13, с. 18–19]. Відповідно, основою логістичного підходу є процес формування логістичної системи підприємства з притаманними їй ознаками та властивостями.

В економічній літературі існує значна кількість визначень поняття «логістична система», які відрізняються змістом, спрямованістю та рівнем прикладного використання.

Так, в науковій праці Денисенко М. П., Левковець П. Р., Михайлова Л. І. логістична система розглядається як адаптивна система із зворотнім зв'язком, яка виконує ті, чи інші логістичні функції (операції), складається із підсистем і має розвинуті внутрішньосистемні зв'язки та зв'язки із зовнішнім середовищем [5, с. 13].

У роботі Васюк І. В. під логістичною системою розуміється спеціально організована інтеграція логістичних систем у межах певної економічної системи для оптимізації процесів трансформації матеріального потоку [3, с. 68].

З позиції Питуляк Н. С., логістична система – це упорядкована високоінтегрована система, за допомогою якої можливо здійснювати планування, управління та реалізацію логістичних функцій і завдань [14, с. 220].

Трактуванню Забуранної Л. В. та Глущенко О. М. притаманний системний підхід, так як вони розгля-

дають логістичну систему як складну структуру, яка є сукупністю логістичних підсистем, що пов'язані між собою внутрішньовиробничими зв'язками і функціонують задля досягнення єдиної логістичної мети підприємства [6, с. 184].

В науковій роботі Кальченко А. Г. в основу визначення логістичної системи покладено організаційний підхід, з позиції якого під логістичною системою можна розглядати організаційно-управлінський механізм координації, який дає змогу досягти ефекту завдяки чіткій злагодженості у діях спеціалістів різноманітних служб, що беруть участь в управлінні матеріальним потоком [7].

Валькова Н. В. стверджує, що логістична система – це спеціально організована інтеграція логістичних елементів (ланок) у межах певної економічної системи для оптимізації процесів трансформації матеріального потоку [2, с. 146].

З позиції адаптивного підходу розглядає логістичну систему Корінь М. В. як адаптивну систему із зворотними зв'язками, яка виконує ті чи інші логістичні функції (операції), складається із підсистем і має розвинуті внутрішньосистемні зв'язки та зв'язки із зовнішнім середовищем [9, с. 148].

У роботі Пономарьової Ю. В. логістична система – це складна система, що складається із сукупності елементів, так званих ланок логістичної системи, між якими встановлені певні функціональні зв'язки і відношення [15, с. 35].

У практикумі з логістики Марченка В. В., Шутюка В. В. та Ємцева В. І. логістична система – це сукупність логістичних функцій (операцій), об'єднаних процесом управління матеріальними потоками від його постачальника до споживача товару (від оцінювання постачальника до доставки товару до споживача) [11, с. 120].

Алькама В. Г., Сумець А. М. визначають, що логістична система – це адаптована (самоналагоджувана та самоорганізована) система з оберненим зв'язком, що виконує логістичні функції та логістичні операції і складається, зазвичай, із декількох систем та має розвинуті зв'язки із зовнішнім середовищем [1, с. 120].

У роботі Михальчук Л. Ю. та Микитина М. О. логістична система – це складна організаційно завершена (структурована) економічна система, що складається з взаємозалежних у єдиному процесі управління матеріальними і супутніми їм потоками елементів – ланок, сукупність яких, межі і задачі функціонування об'єднані внутрішніми цілями організації бізнесу і (або) зовнішніми цілями [12].

В навчальному посібнику Григорак М. Ю., Карпунь О. В., Соколова О. Є., в якому логістика розглядається через призму логістичного підходу, під логістичною системою розуміється складна, організаційно завершена (структурована) економіко-технологічна система, що складається з

елементів (ланок), взаємопов'язаних у єдиному процесі управління матеріальними та супутніми їм потоками [4, с. 40].

З урахуванням диверсифікації наукових трактувань сутності логістичної системи пропонується провести їх критеріальний аналіз. Як критерії пропонується використати наявність ключової мети,

спрямування на оптимізацію (що і є основою логістичної концепції), наявність системного підходу, функціональних зв'язків між елементами системи, акцент на взаємодії із зовнішнім середовищем. Результати критеріального аналізу теоретичних підходів до сутності логістичної системи наведені у табл. 1.

Таблиця 1

Критеріальний аналіз теоретичних підходів до визначення сутності поняття «логістична система»

Автор	Логістична система – це	Критерії аналізу				
		Наявність ключової мети	Спрямування на оптимізацію	Системний підхід	Функціональні зв'язки	Взаємодія із зовнішнім середовищем
Денисенко М. П., Левковець П. Р., Михайлова Л. І. [5]	адаптивна система із зворотнім зв'язком, яка виконує ті, чи інші логістичні функції (операції), складається із підсистем і має розвинуті внутрішньосистемні зв'язки та зв'язки із зовнішнім середовищем.	-	-	+	+	+
Питуляк Н. С. [14]	упорядкована високоінтегрована система, за допомогою якої можливо здійснювати планування, управління та реалізацію логістичних функцій і завдань	-	-	+	+	-
Забуранна Л. В., Глущенко О. М. [6]	сукупність логістичних підсистем, що пов'язані між собою внутрішньовиробничими зв'язками і функціонують задля досягнення єдиної логістичної мети підприємства.	+	-	+	+	-
Кальченко А. Г. [7]	організаційно-управлінський механізм координації, який дає змогу досягти ефекту завдяки чіткій злагодженості у діях спеціалістів різноманітних служб, що беруть участь в управлінні матеріальним потоком	-	-	+	+	-
Валькова Н. В. [2]	спеціально організована інтеграція логістичних елементів (ланок) у межах певної економічної системи для оптимізації процесів трансформації матеріального потоку	-	+	-	+	-
Корінь М. В. [9]	адаптивна система із зворотними зв'язками, яка виконує ті чи інші логістичні функції (операції), складається із підсистем і має розвинуті внутрішньосистемні зв'язки та зв'язки із зовнішнім середовищем	-	-	+	+	+
Пономарьова Ю. В. [15]	складна система, що складається із сукупності елементів, так званих ланок логістичної системи, між якими встановлені певні функціональні зв'язки і відношення	-	-	+	+	-
Алькама В. Г., Сумець А. М. [1]	адаптована (самоналагоджувана та самоорганізована) система зоберненим зв'язком, що виконує логістичні функції та логістичні операції і складається, зазвичай, із декількох систем та має розвинуті зв'язки із зовнішнім середовищем	-	+	+	+	+
Михальчук Л. Ю., Микитин М. О. [12]	складна організаційно завершена (структурована) економічна система, що складається з взаємозалежних у єдиному процесі управління матеріальними і супутніми їм потоками елементів – ланок, сукупність яких, межі і задачі функціонування об'єднані внутрішніми цілями організації бізнесу і (або) зовнішніми цілями	+	-	+	-	+
Васюк І. В. [2]	спеціально організована інтеграція логістичних систем у межах певної економічної системи для оптимізації процесів трансформації матеріального потоку	-	+	+	+	-
Марченко В. В., Шутюк В. В., Ємцев В. І. [11]	сукупність логістичних функцій (операцій), об'єднаних процесом управління матеріальними потоками від його постачальника до споживача товару	-	-	-	+	+
Григорак М. Ю., Карпунь О. В., Соколова О. Є. [4]	складна, організаційно завершена (структурована) економіко-технологічна система, що складається з елементів (ланок), взаємопов'язаних у єдиному процесі управління матеріальними та супутніми їм потоками	-	-	+	+	-

Джерело: узагальнено авторами за [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 9; 11; 12; 14; 15].

Поява самого поняття інтегрованої логістичної системи пов'язане з розвитком інтегрованої парадигми логістики, відповідно до якої її межі визначаються виробничо-розподільчим циклом, що включає процеси закупівлі матеріальних ресурсів і організації постачання, внутрівиробничі логістичні функції, логістичні активності в дистрибутивній системі при організації продажу готової продукції та післяпродажного сервісу.

Однак в роботі пропонується дотримуватись визначення, запропоноване в науковій праці Алькема В. Г., Сумця А. М., які комплексно врахували у своєму визначенні і наявність у логістичній системі логістичних операцій, і прямих та обернених зв'язків [1].

На основі узагальнення наукових підходів щодо визначення логістичної системи пропонуємо авторське визначення: логістична система – це

Таблиця 2

Узагальнена класифікація видів логістичних систем

Автори	Джерело	Критерії класифікації	Види логістичних систем
Григорак М. Ю., Карпунь О. В., Соколова О. Є.	[4, с. 139–142]	За рівнем взаємодії суб'єктів	мікрологістична система металогістична система макрологістична система: регіональна система, національна система, міжнародна система
		За видом логістичних ланцюгів	логістична система з прямими зв'язками логістична система з ешелонованими зв'язками
Крикавський Є. В., Чорнописька Н. В.	[10, с. 33–42]	За інституційним рівнем	мікрологістична система металогістична система(логістичний ланцюг) мезологістична система макрологістична система глобальна логістична система
		За фазами	логістична підсистема в сфері постачання логістична підсистема в сфері виробництва логістична підсистема в сфері дистрибуції логістична підсистема в сфері повернень товарів, упаковок і відходів інтегрована підсистема матеріальної логістики інтегрована підсистема маркетингової логістики інтегрована логістична підсистема постачальників інтегрована логістична підсистема споживачів інтегрована логістична підсистема в сфері торгівлі
		За функціональним призначенням	логістична підсистема транспортування логістична підсистема формування запасів логістична підсистема складування логістична підсистема пакування логістична підсистема реалізації замовлень логістична підсистема обслуговування споживачів
		За функціями управління	підсистема логістичного планування підсистема логістичного керування підсистема організації логістики підсистема логістичного контролювання підсистема нормативного логістичного управління підсистема стратегічного логістичного управління підсистема операційного логістичного управління підсистема інтегрованого логістичного управління
Колодізева Т. О., П'ятак Г. С.	[8, с.72]	За інституціональним поділом	мікрологістична система металогістична система мезологістична система макрологістична система глобальна логістична система, міжсистема
		За видами	логістичні системи в промисловості логістичні системи в дистрибуції логістичні системи в транспорті
		За просторовою ознакою	логістичні системи населених пунктів логістичні системи регіону логістичні системи країн (групи країн)
Тарасенко С. І.	[16, с. 20–22]	За просторо про обмеженням	мікрологістична система макрологістична система регіональна система національна система міжнародна система
		За видом логістичних ланцюгів	логістична система з прямими зв'язками; логістична система з ешелонованими зв'язками; гнучка логістична система

сукупність складових елементів (постачання, складське господарство, виробництво, збут, сервісне обслуговування), суб'єктів різного рівня взаємодії, яка регулюється національним законодавством і умовами укладених міжнародних договорів. В даному визначенні автори охопили структурні елементи логістичної системи, взаємодія яких забезпечує її цілісність, різноманітність взаємодії суб'єктів господарювання та механізм їх регулювання як на національному, так і на міжнародному рівні.

Варто наголосити, що формування логістичної системи сприяє досягненню суб'єктом господарювання значних результатів, а саме:

- збільшенню обсягів виробництва і реалізації за рахунок скорочення обсягів запасів, підвищення ритмічності виробництва, впровадження концепцій логістики;

- гнучкій адаптації до змін зовнішнього середовища, що дозволяє оптимізувати обсяги та структуру збутових постачань з урахуванням змінної кон'юнктури ринку, рівня та характеру споживчого попиту, рівня та характеру конкуренції;

- забезпеченню сталих взаємозв'язків виробників зі споживачами, формуванню лояльних споживачів, що є сучасною тенденцією світового ринку;

- оптимізації загальних витрат по виробництву та просуванню продукції від виробника до споживача;

- оптимізації взаємодії виробника з посередниками у розрізі вибору способів та методів постачання і збуту, обґрунтування доцільності транспортно-експедиторських послуг;

- обґрунтуванню використання логістичних послуг у діяльності за рахунок інтенсивного розвитку ринку логістичних послуг як у світі, так і в Україні;

- узгодженню цілей і завдань стратегії розвитку підприємства цілям і завданням національної логістичної системи країни.

Щодо класифікації логістичних систем, то слід вказати також на розбіжності наукових думок щодо вибору критеріїв їх виокремлення.

У табл. 2 наведені результати узагальнення найбільш відомих класифікацій логістичних систем, які наведені вітчизняними та закордонними вченими та мають різні за своїм змістом критерії класифікації.

З наведених у таблиці класифікацій видно, що різні науковці мають свій власний погляд на виокремлення видів логістичних систем, але була виявлена загальна для всіх авторів класифікація – за просторовою або інституційною ознакою, в рамках якої виокремлювались мікрологістична система (в межах підприємства), металогістична система, мезологістична система (на рівні галузі), макрологістична система (на рівні країни) та глобальна або міжнародна логістична система.

В даній роботі пропонуємо розглядати класифікацію логістичних систем з позицій трансграничного характеру їх функціонування.

В табл. 3 наведена класифікація логістичних систем за трансграничністю відносин між суб'єктами.

Перевагою даної класифікації є виокремлення євро логістики як сукупності логістичних процесів, які здійснюються між країнами Європи, що має велике значення для національних суб'єктів господарювання у контексті надання Україні статусу кандидата у члени Європейського Союзу. Хоча Україна вже достатньо тривалий час інтегрована у євро логістичну систему.

На сьогодні не можна не враховувати такий важливий фактор розвитку світової економіки як глобалізація, яка і сприяла переходу від традиційної логістики до логістики міжнародної. У зовнішньоекономічній сфері принципи, методи, інструменти логістики у загальному вигляді будуть використовуватись не достатньо ефективно через неврахування особливостей та тенденцій розвитку цільових зовнішніх ринків, специфіки укладання та реалізації зовнішньоекономічних контрактів, особливостей державного регулювання експортно-імпорتنних операцій.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, логістична система у сфері міжнародного

Таблиця 3

Класифікація логістичних систем за трансграничністю відносин між суб'єктами

№ з/п	Вид логістичної системи	Характеристика
1	Мікрологістична	Є сукупністю логістичних процесів (постачання, виробництво, пакування, складування, транспортування, збут) в межах окремого підприємства
2	Мезологістична	Є сукупністю логістичних процесів в межах окремої галузі (сектору) економіки
3	Макрологістична	Є сукупністю логістичних процесів в межах національного господарства
4	Єврологістична	Є сукупністю логістичних процесів у Європейському економічному просторі
5	Глобальна логістична система	Є сукупністю логістичних процесів у цілому світі

Джерело: запропоновано авторами

бізнесу формується на засадах трансграничної взаємодії та враховує не тільки потенціал суб'єктів господарювання на цільових зовнішніх ринках, а й особливості та тенденції розвитку національного та світового ринку. Авторами наголошується на необхідності структурування логістичної системи саме за критерієм трансграничності, що дає можливість зосереджуватись на логістичній діяльності суб'єктів господарювання певного рівня.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алькема В. Г., Сумець О. М. Логістика. Теорія та практика. Київ : «Видавничий дім «Професіонал», 2008. 272 с.
2. Валькова Н. В. Логістичні системи: визначення, класифікація та роль на різних рівнях управління. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17). С. 146–150.
3. Васюк І. В. Зарубіжний досвід впровадження маркетингових логістичних концепцій на підприємстві. URL: http://zbirdnuk.bukuniver.edu.ua/ed_work/n_7/13.pdf (дата звернення: 12.02.2023).
4. Григорак М. Ю., Карпунь О. В., Соколова О. Є. Системний підхід в логістиці : навч. посіб. Київ : Логос, 2013. 308 с.
5. Денисенко М. П., Левковець П. Р., Михайлова Л. І. Організація проектування логістичних систем : підручник. Київ : ЦУЛ, 2010. 336 с.
6. Забуранна Л. В., Глущенко О. М. Логістична концепція формування системи управління підприємством. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. 2011. № 4 (12). С. 182–191.
7. Кальченко А. Г. Логістика : підручник. Київ : КНЕУ, 2013. 285 с.
8. Колодізева Т. О., П'ятак Г. С. Класифікація логістичних систем: теоретичний та практичний аспекти. *Управління розвитком*. 2011. № 21. С. 70–73.
9. Корінь М. В. Логістика та її роль в забезпеченні ефективної діяльності підприємств. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. № 35. С. 148–152.
10. Крикавський Є. В., Чернописька Н. В. Логістичні системи: навч. посібник. Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. 264 с.
11. Марченко В. В., Шутюк В. В., Ємцев В. І. Логістика : практикум. Київ. КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 188 с.
12. Михальчук Л. Ю., Микитин М. О. Аналіз впливу логістичних витрат на ефективність функціонування логістичної системи. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2015. № 1. С. 30–34.
13. Окландер М. А. Логістика : Підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 346 с.
14. Питуляк Н. С. Логістична система – основа підвищення ефективності функціонування підприємств сфери послуг. *Інноваційна економіка*. 2013. № 6 (44). С. 218–221.
15. Пономарьова Ю. В., Логістика : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2013. 328 с.
16. Тарасенко С. І. Конспект лекцій з дисципліни «Логістика» для здобувачів першого (бака-

лавського) рівня вищої освіти зі спеціальності 073 «Менеджмент». Кам'янське : ДДТУ, 2020. 144 с.

REFERENCES:

1. Alkema V. H., Sumets O. M. (2008) Lohistyka. Teoriia ta praktyka [Logistics. Theory and practice]. Kyiv : «Vydavnychiy dim «Profesional», 272 p. [in Ukrainian].
2. Valkova N. V. (2015) Lohistychni systemy: vyznachennia, klasyfikatsiia ta rol na riznykh rivniakh upravlinnia [Logistics systems: definition, classification and role at different levels of management]. *Molodyi vchenyi*, no. 2 (17), pp. 146–150.
3. Vasiuk I.V. Zarubizhnyi dosvid vprovadzhennia marketynhovykh lohistychnykh kontseptsii na pidpriemstvi [Foreign experience of implementing marketing logistics concepts at the enterprise]. URL: http://zbirdnuk.bukuniver.edu.ua/ed_work/n_7/13.pdf (accessed 25.03.2022).
4. Hryhorak M. Yu., Karpun O. V., Sokolova O. Ye. (2013) Systemnyi pidkhid v lohistytsi: navch. posib. [System approach in logistics: education. manual]. Kyiv: Lohos, 308 p. [in Ukrainian].
5. Denysenko M. P., Levkovets P. R., Mykhailova L. I. (2010) Orhanizatsiia proektuvannia lohistychnykh system: pidruchnyk [Organization of logistics system design: a textbook]. Kyiv: TsUL, 336 p. [in Ukrainian].
6. Zabuрана L. V., Hlushchenko O. M. (2011) Lohistychna kontseptsiiia formuvannia systemy upravlinnia pidpriemstvom. [Logistic concept of enterprise management system formation]. *Naukovyi visnyk ChDIEU*, no. 4 (12), pp. 182–191.
7. Kalchenko A. H. (2013) Lohistyka: pidruchnyk [Logistics: a textbook]. Kyiv: KNEU, 285 p. [in Ukrainian].
8. Kolodizieva T. O., Piatak H. S. (2011) Klasyfikatsiia lohistychnykh system: teoretynchnyi ta praktychnyi aspekty [Classification of logistics systems: theoretical and practical aspects]. *Upravlinnia rozvytkom*, no. 21, pp. 70–73.
9. Korin M. V. (2015) Lohistyka ta yii rol v zabezpechenni efektyvnoi diialnosti pidpriemstv [Logistics and its role in ensuring the efficient operation of enterprises]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 35, pp. 148–152.
10. Krykavskiy Ye. V., Chornopyska N. V. (2009) Lohistychni systemy: navch. posibnyk [Logistics systems: education. manual]. Lviv: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha», 264 p. [in Ukrainian].
11. Marchenko V. V., Shutiuk V. V., Yemtsev V. I. (2021) Lohistyka: praktykum [Logistics: workshop]. Kyiv. KPI im. Ihoria Sikorskoho, 188 p. [in Ukrainian].
12. Mykhalchuk L. Yu., Mykytyn M. O. (2015) Analiz vplyvu lohistychnykh vytrat na efektyvnist funktsionuvannia lohistychnoi systemy [Analysis of the impact of logistics costs on the efficiency of the logistics system]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 1, pp. 30–34.
13. Oklander M. A. (2021) Lohistyka: Pidruchnyk [Logistics: Textbook]. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury, 346 p. [in Ukrainian].
14. Pytuliak N. S. (2013) Lohistychna systema – osnova pidvyshchennia efektyvnosti funktsionuvannia

pidpriemstv sfery posluh [The logistics system is the basis for increasing the efficiency of the functioning of enterprises in the service sector]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 6 (44), pp. 218–221.

15. Ponomarova Yu. V. (2013) *Lohistyka: navchalnyi posibnyk* [Logistics: a textbook]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 328 p. [in Ukrainian].

16. Tarasenko S. I. (2020) *Konspekt leksii z dysypliny «Lohistyka» dlia zdobuvachiv pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity zi spetsialnosti 073 «Menedzhment»* [Synopsis of lectures on the discipline «Logistics» for applicants of the first (bachelor's) level of higher education in the specialty 073 «Management»]. Kamianske: DDTU, 144 p. [in Ukrainian].

ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

INNOVATIVE MODEL OF ECONOMIC GROWTH IN GLOBALIZATION PROCESSES

Досліджено роль інновацій як найважливішого фактору для створення та впровадження бізнес-продуктів і виробничих процесів, які є новими для підприємств. Розглянуто значимість інноваційної моделі розвитку економік країн світу, яка визначається швидким зростанням впливу інформаційної забезпеченості інноваційної діяльності, науково-технічним прогресом та розвитком інноваційного ринкового середовища. Зауважено, що формування інноваційної моделі є початковою стадією побудови постіндустріального суспільства, основою якого є отримання та використання нових знань з урахуванням основних підсистем державної інноваційної моделі та взаємодія її елементів, таких як макроекономічна політика, законодавство, освіта, система генерації та поширення знань, інфраструктура, виробництво, ринок. Акцент зроблено на зміну умов функціонування основних економічних інститутів у зв'язку з глобалізацією інноваційної економіки. Зазначено, що українській економіці необхідний прорив в економічному розвитку, заснований на перевагах технологічних можливостей XXI століття.
Ключові слова: інновація, інноваційна модель, інноваційний розвиток, економічне зростання, інноваційна діяльність, інформатизація, цифровізація, глобалізація.

Review and analysis of the essence of innovative models of economic growth used in the leading countries of the world, determination of the possibility of implementing these models in reforming the national economy on its way to innovative development. The research methodology. In the process of carrying out the research, such methods were used as: comparison, generalization, scientific abstraction – when studying the economic essence of categories; dialectical and historical – when the theory of innovative development and innovative model is investigated; system approach – when determining the characteristics of the nature of the innovative model concept; abstract and logical – for formulating conclusions and proposals. The research results. The role of innovation as a more important factor for the creation and implementation of business products and production processes that are new for enterprises is studied. This acquired a template meaning and caused the emergence of an innovative model of economic growth in the conditions of globalization processes. The significance of the innovative model of the development of the world's economies is determined by the rapid growth of the influence of information provision of innovative activity, scientific and technical progress and the development of the innovative market environment. The formation of an innovation model is the initial stage of building a post-industrial society, the basis of which is the acquisition and use of new knowledge, taking into account the main subsystems of the state innovation model and the interaction of its elements, such as macroeconomic policy, legislation, education, the system of generation and dissemination of knowledge, infrastructure, production, market. Emphasis is placed on changing the operating conditions of the main economic institutions in connection with the globalization of the innovative economy. Scientific novelty of the research results. There was further development of research into the content and essence of the innovative model of economic growth, in particular the goal and key elements, the use of methods and ways of digitization and the creation of innovative infrastructure. Practical significance of research results. The results of the conducted research can be used for the development and implementation of an innovative model of economic growth with the aim of integration into the global competitive space.

Key words: innovation, innovative model, innovative development, economic growth, innovative activity, informatization, digitization, globalization.

УДК 330.11

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-4>

Волкова Н.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри підприємництва і права,
Полтавський державний аграрний
університет

Дивнич О.Д.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки
та міжнародних економічних відносин,
Полтавський державний аграрний
університет

Volkova Nelia

Poltava State Agrarian University

Dyvnych Olga

Poltava State Agrarian University

Постановка проблеми. Процес інформатизації, що стрімко і широко розвинувся в останні десятиліття, зумовлює перехід від індустріального суспільства до інноваційного, яке є якісно новим етапом розвитку людської цивілізації, що принципово відрізняється від її традиційних форм капіталістичних відносин. В його межах під впливом інформатизації структурно та фундаментально змінюються як прикладні, так і фундаментальні механізми ринкового господарства, формуються нові шляхи розвитку національних економічних систем та багатьох їх детермінант.

В сьогоденних умовах вітчизняним підприємствам доводиться працювати в умовах високої економічної та політичної невизначеності через військове вторгнення росії в Україну. У звіті Міжнародного валютного фонду (МВФ) «Світова економічна перспектива: війна гальмує глобальне

відновлення» [1], опублікованому в квітні 2022 року, було встановлено, що глобальна економіка почала поступово відновлюватися з початку року, однак не повністю оговталася від пандемії Ковіду-19. До того ж перспективи погіршилися через російське вторгнення в Україну, що призвело до руйнівної гуманітарної кризи, особливо у Східній Європі, та санкцій проти росії. Окрім безпосередніх гуманітарних наслідків, війна серйозно перешкоджає глобальному відновленню, уповільнюючи зростання та загострюючи процеси інфляції. У звіті прогнозувалося значне падіння ВВП у 2022 році як для росії, так і для України. Важкий колапс в нашій державі є прямим наслідком агресії, руйнування інфраструктури та переміщення населення [2].

Відкрита військова агресія росії за підтримки білорусі створює значні виклики, загрози та проблеми для розвитку України як держави в

короткостроковій та довгостроковій перспективі. Це ускладнює життєдіяльність, виживання суб'єктів підприємництва та розвиток їх інноваційної переорієнтації за рахунок освоєння нових технологій, впровадження новітніх досягнень науки і техніки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженням інновацій, інноваційного розвитку присвячені праці багатьох вчених: Й. Шумпетера, Г. Менша, С. Глазьева, Ю. Яковця, А. Кляйкнехта, Ж. Гарбара, В. Гейця, О.Кваші, А. Ковпака, Б.-А. Лундвалла, О. Хаєцької, Н. Юрчук, У. Ростю, А. Рум'янцева, В. Сизоненка, А. Філіпенка, С. Циганова, А. Чухна та інших. Серед дослідників питання інноваційного розвитку в умовах глобалізації варто виокремити праці М. Богуна, О. Диби, С. Машканцева, К. Омельчук, О. Амоша, С. Онишко, Т. Паєнтко, А. Кузнєцова, Л. Федулова, І. Іртищева тощо. При цьому питання вдосконалення інституційних засад формування інноваційної моделі економічного росту в умовах глобалізації економіки не досить відпрацьовано.

Постановка завдання. Метою даної роботи є розгляд та аналіз сутності інноваційних моделей економічного росту, що використовуються в провідних країнах світу, визначення можливості впровадження цих моделей у реформування національної економіки на її шляху до інноваційного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Проникнення інформаційних технологій в економічну сферу, взаємна адаптація структури і змісту технічного прогресу, вимог економічного розвитку призвели до появи так званої інноваційної економіки. Її, через відсутність кордонів і меж взаємопроникнення виробництва та інформації, здатності інформації та технологій створювати нові економічні перспективи, величезному потенціалу інформаційних технологій у сфері трансформації економічних взаємодій, включаючи фундаментальні макро- та мікроекономічні складові, можна охарактеризувати як метаекономіку порівняно з галузевими компонентами.

Як свідчать дані Global Innovation Index 2022 Україна займала 57 місце зі 132 економік. У 2022 року українські результати за інноваційними показниками погіршилися порівняно із попереднім роком, спустившись на одну сходинку і зайнявши 4 місце серед 36 країн із нижчим за середнє доходом і 34 місце серед 39 європейських економік. Нашим найкращим показником традиційно стала висока якість людського капіталу, а найгіршим – стан інституцій та інфраструктури [3].

Інформатизація інноваційної економіки включає кілька етапів: вони варіюються від комунікаційних технологій, спрямованих на підвищення ефективності міжорганізаційних комунікацій до інформаційних технологій, які перетворюють

інформаційні ресурси на фактори виробництва з подальшою віртуалізацією.

Основоположником теорії інноваційного розвитку в сучасному вигляді вважається Й. Шумпетер, який розглядав інновації як зміни в технології та управлінні, як нові напрямки у використанні ресурсів [4].

Поняття інноваційної моделі вперше було використано К. Фріменом у 1987 р. [5] у дослідженні технологічної політики Японії. Вчений окреслив основні елементи японської інноваційної моделі, які забезпечили економічний успіх країни в післявоєнний період. Однак наукова праця 1992 р. «Національна система інновацій» під редакцією Б.-А. Лундвалла [6] вважається першим серйозним дослідженням про інноваційну модель.

Економісти десятиліттями, починаючи з Й. Шумпетера, вважали, що інновації є основним джерелом довгострокового економічного зростання, основою конкурентоспроможності на глобальних ринках і джерелом вирішення багатьох соціальних проблем. Однак розуміння інноваційного процесу та його визначальних факторів з часом зазнало значних трансформацій.

Концепція створення національної інноваційної моделі отримала свій розвиток на початку вісімдесятих років минулого століття. При цьому визначення «національна» чітко трактується як «державна» інноваційна модель. З європейської точки зору це визначення є цілком слушним, оскільки європейські держави формуються переважно на основі національної ознаки. Деякі країни мають адміністративний поділ за національністю. І тут потрібно враховувати наступну ситуацію: соціально-економічний розвиток у кожному регіоні може сильно відрізнятись, але до них в межах держави в можна застосувати загальні економічні підходи. Водночас при високій різноманітності соціально-економічного розвитку регіонів необхідний індивідуальний підхід, який формується на державному рівні за участю місцевих адміністрацій. У цьому випадку термін «національна» втрачає своє початкове значення на рівні країни.

Сутність інноваційної діяльності полягає в максималізації одержання соціально-економічного ефекту шляхом підвищення ефективності використання інтелектуального потенціалу.

Головна мета національної інноваційної моделі економічного розвитку – покращити якість життя людей шляхом створення нових/додаткових робочих місць у сфері науки. Те ж саме стосується сфери виробництва та послуг. Крім того, збільшення доходів у бюджеті на різних рівнях у результаті збільшення виробництва високотехнологічної (науковоємної) продукції та зростання доходів населення.

Ключовими елементами підсистеми інноваційної інфраструктури є бізнес-інновації, комунікаційні

та бізнес-мережі, технопарки, бізнес-інкубатори, інноваційно-технологічні центри, консалтингові фірми, фінансові установи тощо. Останніми роками спостерігається тенденція до побудови глобальних мереж для інноваційної діяльності, де лідирують Європейська бізнес-мережа (European Business Network – EBN) і мережа інноваційних центрів (Innovation Relay Centers Network – IRC).

У контексті дослідження інноваційних моделей економічного зростання центральне значення мають визначення ключових елементів інноваційної системи та аналіз форм циркуляції знань у середині них.

Інноваційна модель є одним із найважливіших інструментів регіонального розвитку. Як свідчить практика, для успішного розвитку інноваційної моделі економічного зростання необхідні наступні передумови: стабільність системи державного управління дослідженнями та розробками, чітке визначення цілей і завдань, формування та підтримка регулювання державної інноваційної політики, її нормативно-правове та ресурсне забезпечення, взаємодії центральних і регіональних органів влади, рівноправність науки, промисловості та бізнесу в реалізації інноваційної політики.

Аналіз наявного зарубіжного досвіду показує, що модель національної (державної) інноваційної діяльності чітко відповідає соціально-економічним відносинам і рівню розвитку продуктивних сил країни, на території якої вони діють, тобто, інноваційну модель потрібно розробляти окремо для кожної країни, але можна використовувати індивідуальні підходи, які виявилися ефективними в кожному конкретному випадку. Ця концепція поширена в більшості країн – членах Європейського Союзу, США та Японії.

На відміну від минулого, знання більше не є виключною власністю еліти. Новий світ – це світ комп'ютерів та Інтернету, мобільних телефонів, телекомунікаційних мереж і телебачення, а також високих технологій, масштаби та ефективність яких безпосередньо впливають на добробут народів і держав. Міць і багатство нації не визначаються кількістю знань, яка «мертвим вантажем» лежить десь у надрах фундаментальної науки. Вона визначається можливістю якомога ширшого оволодіння цими знаннями та швидкістю їх поширення, тобто можливостями комунікаційної мережі. Чим вищі темпи виробництва та поширення знань, тим швидше вони перетворюються на технології та корисні винаходи, і тим вищі темпи економічного зростання. Україна має великі можливості розвитку. І хоча відстає від багатьох країн світу, вона досягла певних досягнень у вітчизняній науці, а українські школи вчених і програмістів отримали світове визнання. Незважаючи на свою молодість, українські компанії накопичили досвід виробництва товарів і послуг з використанням

сучасних технологій. Багато секторів економіки високо комп'ютеризовані, особливо банківський сектор і державне управління. Населення нашої країни все більше усвідомлює необхідність використання комп'ютерів та інформаційних технологій у бізнесі, державному управлінні, медицині, культурі, науці та освіті. Все це створює сприятливі умови для розвитку людини, а розвиток людини створює нові, більш досконалі засоби інформації.

Стратегічним завданням України є перехід від інноваційної моделі економічного зростання до інтеграції як повноправного учасника глобального інформаційного суспільства при збереженні політичної незалежності, національної ідентичності та культурних традицій.

Створення інформаційного суспільства пов'язане з новою цифровою економікою, заснованою на знаннях. Українській економіці потрібен прорив в економічному розвитку, заснований на перевагах технологічних можливостей XXI століття. Розвиток нової економіки спочатку вимагатиме забезпечення потреби в інформаційних і комунікаційних технологіях, що може бути важливим у лише в суспільстві з високим рівнем добробуту, де більшість громадян мають доступ до нових технологій і продуктів інформаційного сектора в повсякденному житті без шкоди для їх фінансового становища. Це пов'язує створення нової інформаційної економіки з низкою соціально-економічних проблем і, насамперед, підвищує рівень і якість життя населення. Отже, перехід до інформаційного суспільства тісно пов'язаний зі зміною характеру впливу науково-технічного прогресу на життя людей, а отже, розвиток і якість людського потенціалу.

Як показує аналіз зарубіжного досвіду, для створення конкурентоспроможної інноваційної моделі економічного зростання в Україні питання проведення широкого спектру досліджень і створення нових технологій повинні входити в сферу інтересів як держави, так і приватного сектора економіки.

Професійна, особливо вища, освіта в розвинених країнах має усталені традиції і завжди орієнтована на потреби та вимоги держави. При цьому важливим фактором успіху є систематичні та безперервні заходи щодо сприяння інноваціям.

Політика кожної країни щодо розвитку професійно-технічної освіти має свої особливості. Можна назвати декілька яскравих прикладів. Отже, німецька політика характеризується значною соціальною спрямованістю. Уряд підтримує програми у закладах вищої освіти, щоб надати випускникам навичок, необхідних для створення власного інноваційного бізнесу.

Політика Фінляндії щодо підтримки інновацій базується на трьох принципах. По-перше, кожен університет країни має статус дослідницького. А з 2010 року вони отримали повну фінансову та

наукову незалежність, а також їм надано пільги на імпорт обладнання та можливість одержати у власність нерухоме майно. Національний фонд досліджень і розвитку SITRA є незалежним державним фондом, який діє під наглядом парламенту. Однією з місій SITRA є навчання фахівців корпоративного інвестування та надання фінансування технологічним компаніям на ранніх стадіях розвитку, в тому числі з метою комерціалізації інновацій [7].

У Нідерландах та Бельгії (Фландрія) приділяється увага досягненню високого професійного рівня випускників, надання їм можливості в майбутньому рівноправної участі у міжнародних науково-технічних програмах. У Великобританії (Уельс) особлива увага приділяється формуванню престижу інженерних професій, що зумовлено політикою, спрямованою на залучення в регіон провідних іноземних машинобудівних та електронних компаній.

Виробництвом наукомісткої продукції займаються як великі корпорації, так і малі та середні підприємства (МСП), що працюють у сфері наукомісткого бізнесу. Майже всі інноваційні моделі на державному рівні мають налагоджені економіко-правові механізми взаємовідносин між великими, середніми, малими фірмами та інвесторами, реалізовані через акції цих фірм, страхування технологічних ризиків тощо.

Однак наразі існує досить багато питань пов'язаних із МСП: сутність проблем малого та середнього бізнесу, відставання від європейських країн, слабкий попит, складність долучення до інноваційного розвитку.

На думку експертів Асоціації «підприємств промислової автоматизації України», основними причинами цього стану є:

1. Негласна стратегія «зняття вершків».
2. Слабка концентрація уваги на deep-tech, промислових стартапах та інноваційних МСП.
3. Відсутність капіталовкладень в інноваційну інфраструктуру.
4. Незначна підтримка екосистемних акторів та відсутність злагодженості між ними.
5. Відсутність єдності у визначенні спільних пріоритетів і стратегій розвитку [8].

Усе це є результатом однієї основної причини – відсутності стратегій інноваційного та цифрового розвитку. Звичайно було зроблено багато спроб їх створити, однак, до початку війни ефективної стратегії розвитку в таких сферах, як інновації, цифрова трансформація, промисловий розвиток, малий і середній бізнес сформовано не було. При цьому деякі елементи було використано у проекті Національної економічної стратегії 2030 року. Однак, варто зауважити, що прийняли її у 2021 року лише декларативно, а основні кошти з держбюджету було направлено на статті

та проекти, якими управляли швидше в ручному режимі з офісу президента. Тому, інновації та цифровізація промислових МСП найближчим часом не очікуються.

Водночас війна в Україні сприяла отриманню підтримки з боку ЄС та міжнародної спільноти. І, наприклад, вже надано гранд у 20 мільйонів євро, для 200 українських стартапів та інноваційних малих і середніх підприємств. Подібних можливостей для України відкрилося чимало [9].

Зазначимо, що пріоритетною державною підтримкою в країнах континентальної Європи користується малий і середній бізнес, державна допомога має очевидну соціальну спрямованість – працевлаштування найбільш активних і життєздатних науково-технічних кадрів, які становлять найціннішу частину кадрової складової науково-технічного потенціалу країни. Таким чином, МСП ЄС характеризуються гнучкістю, що дозволяє їм швидше реагувати на зміни ринкової ситуації, вони переважно є постачальниками окремих видів високотехнологічної продукції для комплектації великих виробництв.

Пріоритетна державна підтримка малого інноваційного підприємництва можлива лише в умовах стабільних великих корпорацій. Існуючі підходи, засновані на припущенні про те, що мале інноваційне підприємство може стати головним фактором розвитку економіки за відсутності конкурентоспроможної галузі, не мають економічного обґрунтування і, як показує досвід Китаю під час «культурної революції», приречені до провалу.

Для сучасної глобальної економіки все більше стають притаманними ознаки інноваційності, яка охоплює розробку, впровадження та використання передових технологій. При цьому дуже актуальним стає питання створення інститутів інноваційних систем, які дозволяють створювати, відтворювати та використовувати науково-технічні інновації з метою прискорення економічного розвитку та підвищення якості життя в нашій державі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Національна інноваційна модель - сукупність інститутів, що належать до приватного та державного секторів, які індивідуально та у взаємодії один з одним зумовлюють розвиток та поширення нових технологій у межах конкретної держави.

Не зважаючи на відмінності у підходах до формування інноваційної моделі у технологічно розвинених країнах, основний наголос робиться на тісній взаємодії між учасниками інноваційної діяльності, насамперед на координацію технологічного трансферу та фінансових потоків.

Складна воєнна ситуація в Україні призвела до зниження інноваційного потенціалу країни, однак

наразі стоїть гостре питання щодо створення ефективного механізму сприяння інноваційному розвитку задля забезпечення відновлення вітчизняної економіки в умовах війни і після неї та поглиблення інтеграції до світової співтовариства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. International Monetary Fund. 2022. World Economic Outlook: War Sets Back the Global Recovery. Washington, DC, April. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO>.
2. Людвік І. І. Інноваційний розвиток України в умовах глобалізації економічного простору. URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2022/2_2022/8.pdf.
3. Global Innovation Index 2022. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_2000_2022/ua.pdf.
4. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку: дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Пер. з англ. В. Старка. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.
5. Freeman C. The Economics of industrial innovation. London. The MIT Press, 1982. 470 p.
6. Lundvall B.-A. National Innovation Systems: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning. London, Printer, 1992. 342 p.
7. Новак Н. Г. Розвиток інновацій у міжнародному середовищі. Інноваційна економіка: теоретичні та практичні аспекти: монографія Вип. 2 / за ред. д.е.н., доц. Ковтуненко К. В., д.е.н., доц. Є. І. Масленнікова. Херсон : Грін Д. С., 2017. С. 206–218.
8. Україна майбутнього – погляд з 2030 року. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/24/684560>.
9. Інноваційний розвиток в промисловості – що має змінити війна? URL: <https://www.industry4ukraine.net/publications/innovacijnyj-rozvytok-v-promyslovosti-shho-maye-zminyty-vijna>.

REFERENCES:

1. International Monetary Fund. (2022). World Economic Outlook: War Sets Back the Global Recovery. Washington, DC, April, Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO> (accessed December 20, 2022).
2. Liudvik I. Innovatsiyni rozvytok Ukrainy v umovakh hlobalizatsii ekonomichnoho prostoru [Innovative development of Ukraine in the context of globalization of the economic space]. Available at: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2022/2_2022/8.pdf (accessed December 28, 2022).
3. Global Innovation Index 2022. Available at: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2022-report#> (accessed January 13, 2022).
4. Schumpeter Y. A. (2011) Teoriia ekonomichnoho rozvytku: doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidotka ta ekonomichnoho tsykladu [Theory of economic development: research of profits, capital, credit, interest and the economic cycle]. Trans. from English V. Stark. Kyiv. (in Ukrainian)
5. Freeman C. (1982) The Economics of industrial innovation. London. (in United Kingdom)
6. Lundvall B.-A. (1992) National Innovation Systems: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning. London. (in United Kingdom)
7. Novak N. G. (2017) Rozvytok innovatsii u mizhnarodnomu seredovyshchi [Development of innovations in the international environment]. Innovative economy: theoretical and practical aspects: monograph Vol. 2 / by editor. Doctor of Economics, Assoc. Kovtunenکو K. V., Doctor of Economics, Assoc. E. I. Maslennikova. Kherson: Grin D.S. (in Ukrainian)
8. Ukraina maibutnoho – pohliad z 2030 roku [Ukraine of the future – a view from 2030]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/24/684560/> (accessed 18 December 2022).
9. Innovatsiyni rozvytok v promyslovosti – shcho maie zminyty viina [Innovative development in industry – what the war should change]. Available at: <https://www.industry4ukraine.net/publications/innovacijnyj-rozvytok-v-promyslovosti-shho-maye-zminyty-vijna/> (accessed 14 January 2022).

ЄВРОПЕЙСЬКА ВАЛЮТНА СИСТЕМА: ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ АСПЕКТИ THE EUROPEAN MONETARY SYSTEM: POSITIVE AND NEGATIVE ASPECTS

У статті висвітлено питання щодо особливостей формування Європейської валютної системи. Основна мета дослідження полягає в аналізуванні особливостей валютної інтеграції в Європейському валютному союзі в умовах сьогодення. В результаті цього поставлені наступні завдання: дослідити характерні особливості створення ЄВС; сформулювати мету створення дослідженого регіонального валютного союзу; виділити основні елементи даної європейської валютної інтеграції; проаналізувати переваги та недоліки утворення Європейської валютної системи. У роботі представлено визначення поняття «валютна система», види валютних систем та їх складові елементи. Виокремлено позитивні та негативні аспекти Європейської валютної системи, описано етапи запровадження Європейського валютного союзу, наведені статистичні дані щодо відсотка вмісту долару США та євро в офіційних валютних резервах у світі впродовж 1999–2021 рр.

Ключові слова: валютна інтервенція, торгівля, співпраця, валютний союз, інфляція.

The development of the state, first of all, depends on the stability of the national and world currency systems, and their international relations. The functioning of the world economy is based on the establishment of an effective currency and monetary system of relations between states, leading to the strengthening of internationalization processes. One of the examples of the prevalence of internationalization processes is the creation of a single currency system within the European Union (EU). This, in turn, ensures the competitiveness of national economies based on an increase in the volume of production of goods and provision of services, making capital investments in the industry. The creation of the European Monetary System (EMS) means the exchange of goods, services, capital, and labor, as well as the establishment of a single monetary and currency policy, ensuring the economically advantageous positions of the member countries of this association on the world market. Therefore, the question arises of distinguishing the positive and negative aspects of the European monetary system, and its influence on the state of the global economy. The article covers the issue of the peculiarities of the formation of the European monetary system. The main purpose of the study is to analyze the features of currency integration in the European Monetary Union in today's conditions. As a result, the following tasks were set: to investigate the characteristic features of the creation of the EMU; to form the goal of creating a researched regional currency union; highlight the main elements of this European currency integration; to analyze the advantages and disadvantages of the formation of the European Monetary System. The work presents the definition of the concept of "currency system", types of currency systems, and their constituent elements. The positive and negative aspects of the European monetary system are singled out, the stages of the introduction of the European Monetary Union are described, its main institutions and their functions are displayed, and statistical data on the percentage of the US dollar and euro in official currency reserves in the world during 1999–2021 are given.

Key words: currency intervention, trade, cooperation, currency union, inflation.

УДК 339.74(01)

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-5>

Дрималовська Х.В.

к.е.н., старший викладач
кафедри менеджменту
і міжнародного підприємництва,
Національний університет
«Львівська Політехніка»

Шасганрад Е.П.

студентка,
Національний університет
«Львівська Політехніка»

Drymalovska Khrystyna

National University «Lviv Polytechnic»

Shayeganrad Elina

National University «Lviv Polytechnic»

Постановка проблеми. Розвиток держави, насамперед, залежить від стабільності національної та світової валютних систем, їх міжнародних взаємовідносин. Функціонування світового господарства ґрунтується на встановленні ефективної валютно-грошової системи відносин між державами, зумовлюючи посилення процесів інтернаціоналізації.

Одним з прикладів переважання інтернаціоналізаційних процесів є створення єдиної валютної системи в межах Європейського Союзу (ЄС). Це, у свою чергу, забезпечує конкурентоспроможність національних економік на основі збільшення обсягів виробництва товарів та надання послуг, здійснення капіталовкладень в галузі промисловості. Утворення Європейської валютної системи (ЄВС) означає здійснення обміну товарами, послугами, капіталом, робочою силою, а також встановлення єдиної грошово-кредитної і валютної політики, забезпечення економічно-вигідних позицій країн-учасниць вказаного об'єднання на світовому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом питання щодо сутності валютної системи, основних учасників валютно-фінансових

відносин, видів валютних систем відображено у працях таких науковців: Амеліна І. В., Попова Т. Л., Владимиров С. В. [1], Коваленко Д. І. [2], Кержковська Д. Р. [3], Чобіток В. І., Черняєва А. О. [4], Босак А. О., Григор'єв О. Ю. [5]. При цьому велике значення належить дослідженню особливостей формування Європейської валютної системи, що представлено у наукових працях [5–9].

Постановка завдання. Основна мета дослідження полягає в аналізуванні особливостей валютної інтеграції в Європейському валютному союзі в умовах сьогодення. В результаті цього поставлені наступні завдання: дослідити характерні особливості створення ЄВС; сформулювати мету створення дослідженого регіонального валютного союзу; виділити основні елементи даної європейської валютної інтеграції; проаналізувати переваги та недоліки утворення Європейської валютної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спершу наведемо визначення щодо сутності «валютної системи». Під валютною системою розуміють «форма організації і регулювання валютних відносин, закріплена національним законодавством або міждержавними угодами. Таким

чином, валютна система являє собою сукупність двох елементів: валютного механізму та валютних відносин» [1, с. 86]. Як бачимо формування валютного механізму та регулювання валютних відносин здійснюється на внутрішньому та зовнішньому рівні через розроблення та застосування сукупності правових норм відповідними державними та міжнародними валютно-фінансовими установами. Основними учасниками валютно-фінансових відносин виступають держава, фізичні та юридичні особи для здійснення міжнародних розрахунків, проведення валютно-кредитних операцій. В результаті цього валютна система чинить вагомий вплив на економічний розвиток країни. Тому державні органи влади змушені удосконалювати та розробляти прийнятні інструменти та методи регулювання валютної сфери на національному та наднаціональному рівнях з метою закріплення та зберігання провідних позицій у світовій економіці [2; 3].

Виділяють такі види валютних систем: національна, регіональна та міжнародна. Більш детальну інформацію по вказаних валютних системах наведено у табл. 1.

Як бачимо з табл. 1, кожен вид валютної системи спрямований на регулювання валютних взаємовідносин учасників через формування та реалізацію відповідних угод, системи нормативно-правових актів, створення національних та міжнародних інституцій тощо. Таким чином, ефективний регулятивний механізм валютної системи забезпечує проведення міжнародних розрахунків, валютних операцій, визначає умови конвертованості валют тощо.

Розглянувши види валютних систем та їх складових елементів, зосередимо увагу на одній з них, а саме – регіональній. Прикладом регіональної

валютної системи виступає Європейська валютна система, яка виникла у березні 1979 р. з метою досягнення таких макроекономічних цілей: збільшення обсягів торгівлі в Європі; забезпечення стабільного валютного курсу; здійснення контролю за рівнем інфляції; об'єднання економічних та фінансових політик країн; захист європейського ринку від поширення впливу долара; створення засад для досягнення економічної інтеграції [5; 6]. Крім того, запровадження ЄВС ґрунтувалось на таких параметрах:

- створення еку – європейської розрахункової одиниці, що представляла кошик європейських валют;

- коливання обмінних курсів валют країн-учасниць були обмежені 2,25% від фіксованої центральної точки, яка була визначена Європейським економічним співтовариством;

- створення європейського фонду валютного співробітництва з метою надання фінансової допомоги країнам-учасникам для покриття дефіциту платіжного балансу та підтримки валютних курсів [5; 6].

В результаті утворення Європейської валютної системи запроваджено спільну монетарну політику між державами-членами та встановлено фіксовані обмінні курси. У 1992 році Німеччина була націлена на підвищення процентних ставок для боротьби з інфляцією, виступаючи за підвищення обмінних курсів країн-членів. Однак наслідки прийнятого рішення для економіки кожної країни відрізнялись. Причиною цього була різноспрямованість параметрів економічної політики країн-членів, що зумовило настання кризи [6].

Як бачимо можна виокремити позитивні та негативні аспекти Європейської валютної системи. До позитивних аспектів можна віднести: забез-

Таблиця 1

Сутність валютних систем та їх складові елементи

Валютна система	Сутність валютної системи	Складові елементи
Національна	Затверджена на території відповідної держави форма організації валютних відносин, що визначає порядок здійснення валютних розрахунків і регулюється відповідно до міжнародного права та національного законодавства.	Національна валюта, умови її конвертованості, режим валютного курсу, валютні обмеження в національній економіці, механізм валютного регулювання і контролю, правила використання іноземної валюти і міжнародних платіжних та кредитних засобів обігу тощо.
Регіональна	Сформована форма організації валютних відносин, що притаманна певній групі держав на основі підписання міждержавних угод і створення відповідних інститутів регулювання.	Регіональна міжнародна розрахункова одиниця; спеціальний режим регулювання валютних курсів; спільні валютні фонди; регіональні кредитно-розрахункові установи.
Міжнародна	Закріплена форма валютних взаємовідносин у межах світового господарства на основі складання та підписання багатосторонніх угод міжнародного характеру, створення впорядкованої структури регулятивних організацій.	Національні та колективні резервні валютні одиниці; паритети національних валют і їх курси; форми міжнародних розрахунків; умови конвертованості валют; валютні ринки та міжнародні валютно-кредитні організації.

Джерело: [1; 2; 4]

печення стабільності валюти у Європі в умовах волатильності міжнародного ринку; стала поштовхом до створення ЄС та єдиного європейського ринку; сприяла політичній та економічній єдності. Серед негативних аспектів можна зазначити: фіксація валютних курсів та спільна монетарна політика не забезпечували вигідну економічну позицію кожної країни-члена [6].

Європейська валютна система створила засади для створення Європейського валютно-економічного союзу через підготовку Договору про Європейський Союз, який був офіційно прийнятий главами держав і урядів на Європейській раді в Маастрихті в грудні 1991 року та набув чинності 1 листопада 1993 року. Договір передбачав запровадження Європейського валютного союзу у три етапи (табл. 2) [7].

Як бачимо з табл. 2 запровадження Європейського валютного союзу передбачало посилення співпраці країн-членів в грошово-кредитній та монетарній політиці. Крім того, вільний рух капіталу між країнами-учасниками об'єднання передбачав здійснення фінансових операцій. Відповідно це вимагало запровадження певного регулятивного механізму з метою створення

сприятливих умов для формування ефективного європейського фінансового ринку без порушення прав щодо кожного учасника фінансових взаємовідносин.

Європейський валютний союз є результатом поетапної економічної інтеграції. Основна мета формування Європейського валютного союзу полягала у розробленні та впровадженні узгоджено-вигідної економічної та монетарної політики з метою забезпечення сталого економічного зростання та високого рівня зайнятості. У свою чергу, це охопило три ключові сфери:

1) впровадження монетарної політики, яка спрямована на забезпечення стабільності цін;

2) координація економічної політики держав-членів з метою запобігання виникненню макроекономічних дисбалансів, негативних додаткових ефектів через нестабільне державне фінансування;

3) забезпечення безперервного функціонування єдиного ринку [7].

В межах Європейського валютного союзу відповідальність за економічну політику розподілено між державами-членами та інституціями ЄС. Основні інституції ЄС та їх функції відображено у табл. 3.

Таблиця 2

Етапи запровадження Європейського валютного союзу

Етапи	Характерні особливості
1) з 1 липня 1990 р. до 31 грудня 1993 р.	Встановлення вільного руху капіталу між державами-членами.
2) з 1 січня 1994 р. до 31 грудня 1998 р.	Зближення економічної політики держав-членів і зміцнення співпраці між національними центральними банками держав-членів. Координація грошово-кредитної політики була інституціоналізована створенням Європейського валютного інституту з метою посилення співпраці між національними центральними банками та проведення необхідної підготовки до введення єдиної валюти. При цьому передбачалось становлення незалежності національних центральних банків.
3) розпочався 1 січня 1999 року	Впровадження спільної монетарної політики під егідою Євросистеми з самого першого дня та поступове введення банкнот і монет євро в усіх державах-членах євросони.

Джерело: [7]

Таблиця 3

Основні інституції Європейського валютного союзу

Інституції	Основні функції інституцій
Європейська Рада	визначає основні політичні орієнтири
Рада ЄС («Рада»)	координує формування економічної політики ЄС і вирішує, чи може держава-член прийняти євро
«Єврогрупа»	координує політику спільного інтересу для держав-членів євросони
Держави-члени	встановлюють свої національні бюджети в узгоджених межах дефіциту та боргу та визначають власну структурну політику щодо праці, пенсій та ринків капіталу
Європейська комісія	контролює виконання та дотримання вимог
Європейський центральний банк (ЄЦБ)	визначає грошово-кредитну політику, головною метою якої є стабільність цін, і виконує функції центрального органу нагляду за фінансовими установами в євросоні.
Європейський парламент	розділяє роботу з формулювання законодавства з Радою та піддає економічне управління демократичному контролю, зокрема через новий економічний діалог

Джерело: [8]

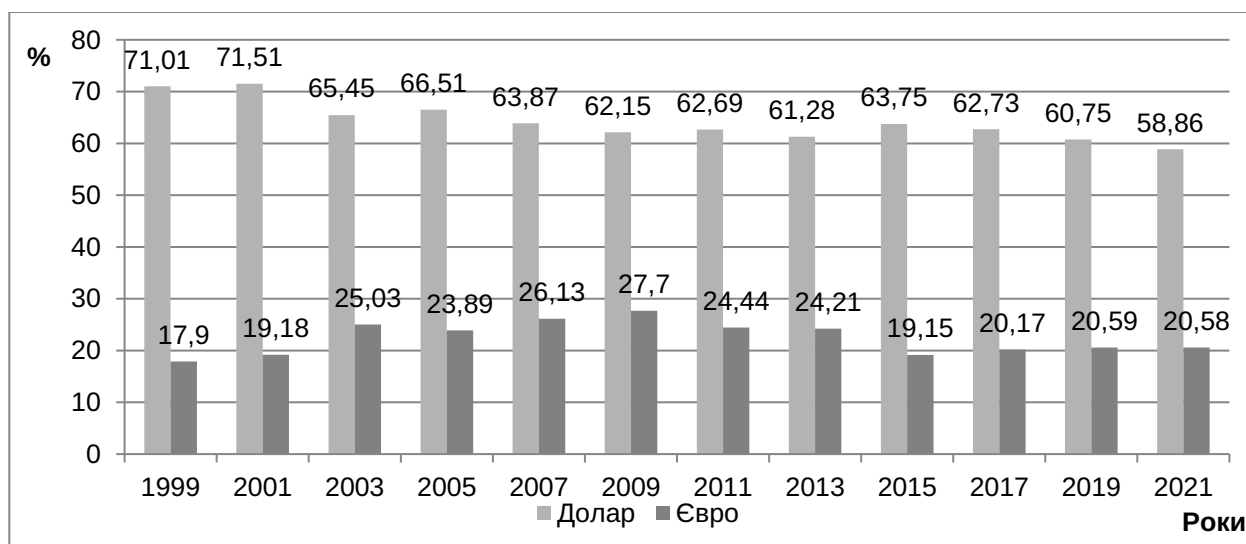

Рис. 1. Відсоток вмісту долару США та євро в офіційних валютних резервах у світі

Джерело: побудовано авторами за [9]

Підтвердженням досягнення однієї з основних цілей Європейської валютної системи, а саме закріплення позицій євро як валюти, здатної конкурувати з доларом США є наведені статистичні дані щодо відсотка вмісту цих валют в офіційних валютних резервах у світі впродовж 1999–2021 рр. (рис. 1).

Аналізуючи вищенаведені дані, бачимо, що євро входить до валютного кошику та вважається твердою валютою в світовій економіці, оскільки займає друге місце після долара США. Тобто євро міцно закріпило свої позиції як світова резервна валюта, в основному конкуруючи з доларом США (також японською єною, фунтом стерлінгом та швейцарським франком).

Висновки з проведеного дослідження. Отже, в результаті проведеного дослідження бачимо, що прикладом успішної регіональної валютної системи виступає Європейська валютна система. Вказана валютна система базувалась на засадах єдності економічних та фінансових політик країн, забезпечення валютної стабільності у європейському співтоваристві, налагодження торгових взаємовідносин. Однак для даної системи характерні певні негативні аспекти, а саме: спільна валютна та монетарна політика не забезпечували вигідну економічну позицію країн-учасників в довгостроковій перспективі. Таким чином, це дало поштовх до створення Європейського валютно-економічного союзу, що стало важливим кроком для досягнення економічної інтеграції європейських країн.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Амеліна І.В., Попова Т. Л., Владимиров С. В. Міжнародні економічні відносини : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 256 с.

2. Коваленко Д. І. Гроші та кредит: теорія і практика : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 344 с.

3. Кержковська Д. Р. Проблеми і перспективи розвитку світової валютної системи в умовах глобальної економічної кризи. *Механізм регулювання економіки*. 2010. № 1. С. 237–244.

4. Чобіток В. І., Черняєва А. О. Механізм формування міжнародної валютної системи: теоретичний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 18. С. 12–15.

5. Босак А. О., Григор'єв О. Ю., Огерчук Ю. В., Тодощук А. В. Міжнародна макроекономіка: теорія і практика регулювання : навчальний посібник. Львів : СТ «Міські інформаційні системи», 2016. 206 с.

6. European Monetary System (EMS). URL: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/economics/european-monetary-system-ems/> (дата звернення: 20.03.2023).

7. History of economic and monetary union. URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/79/history-of-economic-and-monetary-union> (дата звернення: 20.03.2023).

8. What is the Economic and Monetary Union? (EMU). URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-and-monetary-union/what-economic-and-monetary-union-emu_en (дата звернення: 20.03.2023).

9. International Monetary Fund. World Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves. URL: <https://data.imf.org/regular.aspx?key=41175> (дата звернення: 20.03.2023).

REFERENCES:

1. Amelina I. V., Popova T. L., Vladymyrov S. V. (2013) *Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny: navchalnyi posibnyk* [International economic relations: a study guide]. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury. (in Ukrainian)

2. Kovalenko D. I. (2010) *Hroshi ta kredyt: teoriia i praktyka: navchalnyi posibnyk* [Money and credit: the-

ory and practice: a study guide]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. (in Ukrainian)

3. Kerzhkovska D. R. (2010) Problemy i perspektyvy rozvytku svitovoi valiutnoi systemy v umovakh hlobalnoi ekonomichnoi kryzy [Problems and prospects of the development of the world currency system in the conditions of the global economic crisis]. *Mekhanizm rehulivannia ekonomiky*, vol. 1, pp. 237–244.

4. Chobitok V. I., Cherniaieva A. O. (2016) Mekhanizm formuvannia mizhnarodnoi valiutnoi systemy: teoretichnyi aspekt [The mechanism of formation of the international monetary system: theoretical aspect]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, vol. 18. P. 12–15.

5. Bosak A. O., Hryhoriev O. Yu., Oherchuk Yu. V., Todoshchuk A. V. (2016) *Mizhnarodna makroekonomika: teoriia i praktyka rehulivannia: navchalnyi posibnyk* [International macroeconomics: theory and practice of

regulation: study guide]. Lviv: ST «Miski informatsiini systemy». (in Ukrainian)

6. European Monetary System (EMS). Available at: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/economics/european-monetary-system-ems/> (accessed 20 March 2023).

7. History of economic and monetary union. Available at: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/79/history-of-economic-and-monetary-union> (accessed 20 March 2023).

8. What is the Economic and Monetary Union? (EMU). Available at: https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-and-monetary-union/what-economic-and-monetary-union-emu_en (accessed 20 March 2023).

9. International Monetary Fund. World Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves. Available at: <https://data.imf.org/regular.aspx?key=41175> (accessed 20 March 2023).

ENERGY REORIENTATION OF EUROPE AS A RESULT OF THE WAR IN UKRAINE¹

ЕНЕРГЕТИЧНА РЕОРІЄНТАЦІЯ ЄВРОПИ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

The purpose of this research paper is to analyze different options available to the EU Member States regarding the refusal to extend contracts related to energy trade with Russian Federation. In 2022, Russia's unprovoked and unjustified war against Ukraine changed global perspectives. Most importantly, this war has a devastating human toll and also threatens global economy. The energy sector turned out to be the most vulnerable due to sanctions imposed against Russia as a leading exporter of energy resources. These sanctions have created uncertainty about the future of energy trade between Russia and the EU, as well as the reliability of Russian energy supplies. This has highlighted the need for EU to diversify their energy sources and phase out their energy imports from Russia, which has been a longstanding issue. Therefore, it is important to consider the potential economic and political consequences of such a decision.

Key words: energy resources, energy prices, gas, oil, renewable sources, reduction, fossil fuels, war, Russia.

Ця стаття має на меті проаналізувати можливі варіанти відмови від продовження контрактів, пов'язаних з торгівлею енергоносіями між Росією та країнами-членами ЄС. У 2022 році неспровокована та невинуватна війна Росії проти України змінила світові перспективи. Війна має руйнівні людські жертви, а також загрожує глобальному економічному відродженню. Енергетичний сектор виявився найбільш вразливим через санкції, введені проти Росії як провідного експортера енергоресурсів. Ці санкції створили невизначеність щодо майбутнього енергетичної торгівлі між Росією та ЄС, а також стосовно надійності російського енергопостачання. Це підкреслило необхідність для ЄС диверсифікувати свої джерела енергії та поступово відмовитися від імпорту енергоресурсів з Росії. Для досягнення цієї мети ЄС працює над розвитком альтернативних джерел енергії, таких як вітрова, сонячна та гідроенергетика. На даний момент було започатковано проекти з будівництва вітроелектростанцій та сонячних ферм, а також розвиток гідроенергетики, зокрема, за допомогою будівництва гідроакумулюючих електростанцій. Крім того, ЄС активно підтримує енергоефективність та енергозбереження. Важливим кроком в цьому напрямку є перехід на більш екологічні технології та відмова від використання традиційних видів палива, таких як вугілля та нафта. Однак, відмова від енергетичної торгівлі з Росією матиме серйозні економічні та політичні наслідки, особливо для країн, які сильно залежать від таких російських енергоресурсів як нафта та газ. По-перше, це може призвести до зростання цін на енергоресурси внаслідок зменшення доступності дешевих російських поставок. По-друге, реорієнтація енергетичних потоків здатна спричинити енергетичну нестачу в окремих країнах, що за ланцюговою реакцією матиме негативний вплив на розвиток регіону. По-третє, це спричинить складнішу реалізацію кластерної стратегії, тобто стратегії співпраці в області енергетики між країнами ЄС, яка передбачає спільне використання енергетичних ресурсів та їх транзит через території країн-членів ЄС. Та у будь-якому випадку, відмова від енергетичної торгівлі з Росією є фундаментом для гарантування безпеки енергопостачання у Європі.

Ключові слова: енергетичні ресурси, ціни на енергоносії, газ, нафта, відновлювані джерела, скорочення, викопне паливо.

UDC 339.7

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure71-6>

Rodionova Tatiana

PhD in Economics, Senior Lecturer
at the Department of World Economy
and International Economic Relations,
Odesa I.I. Mechnikov National University

Adelzberh Tetiana

Student,
Odesa I.I. Mechnikov National University

Formulation of the problem. The Russian war in Ukraine has exacerbated tensions between Russia and the West, leading to a more confrontational stance on both sides. It has increased concerns about the reliability and security of Russian gas supplies. The disruption of energy supplies from Russia has highlighted the need for Europe to diversify its energy sources and reduce its dependence on any one supplier. This has led to a push for greater investment in renewable energy, energy efficiency measures, and the development of alternative gas supplies from sources such as LNG and shale gas. The cost of energy flows reorientation is an important consideration for European countries; therefore, there is a need to research ways to optimize this strategy.

Analysis of recent research and publications. Kamel Si Mohammed et al investigated in their article how the renewable energy market responds to the Ukraine war in 2022 using event studies and network

connectedness analyses and compares this effect to traditional energy sources. The results confirm that renewable energy markets have been sustainable during the war, while traditional energy markets are heavily affected [1, p. 7]. Moreover, clean energy has become more appealing to investors, and increased investment in clean energy subsectors leads to improved climate change mitigation.

In a study of European energy policy response to Russia's war on Ukraine, Caroline Kuzemko et al noted that to phase out fossil fuel Europe should diversify imports through new gas infrastructures, such as LNG terminals, pipelines and storage [2, p. 4]. To achieve this, a huge amount of money should be invested what could also become an obstacle for European Union.

There is also a plurality of studies focused on analyzing the impact of Russia's war on Ukraine on European energy system. Among them it is possible to distinguish studies by Bjarne Steffen and Anthony

¹ Supported by the grant from Central European University Foundation of Budapest

Patt [3, p. 4], Tim G. Benton et al [4, pp. 15–17], Mohammad Fazle Rabbi et al [5, p. 6–10].

Problem statement. This aim of this paper is to analyze EU's dependence on Russian fossil fuels, replacement of Russian gas supplies with alternative sources, acceleration of renewables deployment. It will make it possible to understand how the economy of EU countries will develop after changes in the energy export flows, as well as what are the prospects for the development of energy trade in the future.

Presentation of the main material of the study. Energy resources prices hit record levels in 2022 since Russia's invasion of Ukraine. Prices began to rise promptly last summer as the global economy recovery was following the easing of COVID-19 related restrictions [6, p. 7]. Afterwards, Russia's invasion of Ukraine has severely worsened this situation.

Energy prices are increasing elsewhere, as Russia has cut down fossil fuel exports with the aim of forcing the European Union to reduce its support of Ukraine. As a matter of fact, it is crucial to indicate that Russia is the world's third largest oil producer after the United States and Saudi Arabia, as well as the world's largest exporter of oil to global markets and the second largest exporter of crude oil after Saudi Arabia [7].

Figure 1 points out how important Russia was for the EU as an exporter of energy resources in 2021: EU imported about 20% of crude oil, 40% of gas and 30% of coal from Russia [8].

A strong tendency of considering high dependence on gas from Russia as a threat has existed for years in EU. The Russian invasion of Ukraine and the importance of energy resources exports in funding the Russian political elite and its aggressions, have transformed this into an immediate stimulus to cut dependence on Russian gas.

Figure 2 shows the percentage of total crude oil and gas imports from Russia by EU's countries in 2020. Higher level of gas supply in comparison with oil supply indicates that while the moderate increase in the cost of importing oil and petroleum products will be relatively for all EU states, the increase in the cost of exporting gas can lead to significant losses for EU countries.

This graph suggests that solutions and levels of diversifying energy supply sources and resolving the gas supply gap will greatly differ among the EU. Therefore, ways to decrease import dependency on Russian natural gas can't follow a perfect scenario.

It was forecasted that energy prices would rise due to the high level of uncertainty caused by gas supply disruptions [9, p. 6]. As we know, it is the only weapon that Russia can use to blackmail European countries.

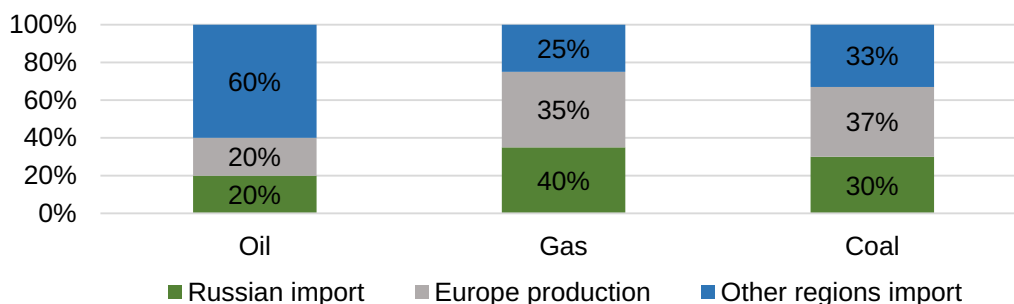

Figure 1. Supply of fossil fuels in Europe by origin in 2021, data in %

Source: "Energy balances", Eurostat metadata [8]

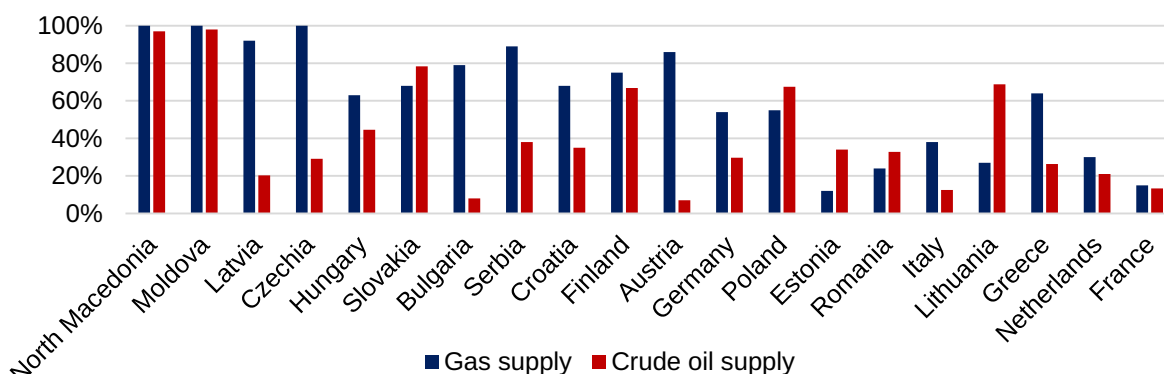

Figure 2. Percentage of total crude oil and gas imports from Russia by EU's countries in 2020 (by country)

Source: "Energy balances", Eurostat metadata [8]

The instabilities of gas supplies, as a result, can cause other economic imbalances as higher inflation rates that lead to negative consequences regarding citizens, because rising domestic energy bills will disproportionately impact low-income households.

In Figure 3 we can see how gas imports flows have changed since the beginning of the Russian invasion of Ukraine.

Despite European gas supply system being compound, the market keeps on functioning even with extremely low volumes of Russian gas, substituting a significant percentage of the deficit with alternative suppliers, but, mostly, with LNG suppliers.

Europe has also diversified its oil imports flows. Since January 2022, volumes of Russian crude oil have greatly been reduced, although Russia continues to be one of the main suppliers of crude to Europe.

Figure 4 shows increasing import flows from Africa, with Libya leading, also from the Middle East and North America, as in the sixth package of sanctions on Russia has been agreed that the European Union should end Russian seaborne crude imports by the end of year [12]. So, the aim to cut off Russian oil import is partly achieved now.

But, as it was mentioned before, to diversify gas import flows is more difficult for Europe than to do the

same processes with oil. One of the main solutions of this problem could be a huge permuting of oil flows with Russian energy products satisfying demand in Latin America, Africa and the Middle East, while the released supplies will transfer to Europe.

Despite of diversifying energy supply flows and other steps made by the EU to mitigate the impending consequences of Russian energy dependency reduction, as it was forecasted, gas prices began to rise after Russian invasion in Ukraine. In August they reached all-time peak since 2005, without substantial modification in volumes of trade [13]. It obviously affected European economy in a negative way, because increasing of gas prices are accordingly resulted in growth of electricity prices even in a short-term, threatening households and businesses with higher level of inflation.

In October, however, the price of gas in Europe collapsed due to abnormally warm autumn [14]. Warm weather, along with full gas storages in Europe, eased fears of gas shortages this winter after Russia cut off gas supplies to the EU, demanding the lifting of sanctions on Gazprom and the unblocking of Nord Stream 2.

In November 22, European Commission has proposed a safety cap on gas prices that should prevent such volatility by implementing

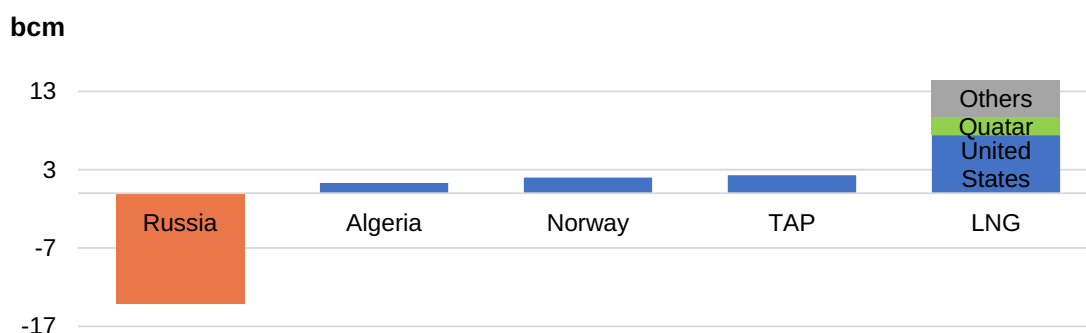

Figure 3. Change in the European Union and United Kingdom natural gas imports by source, last updated 26 Oct 2022

Source: International Energy Agency [10]

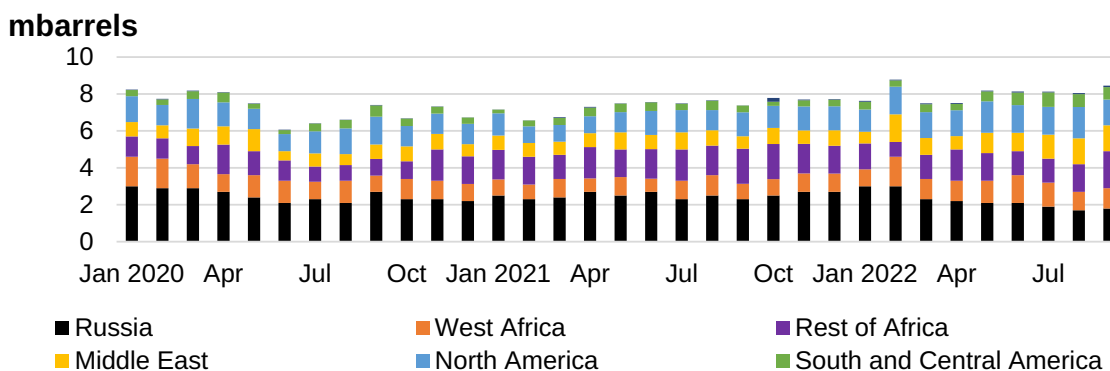

Figure 4. Crude and condensate arrivals in Europe – excluding Turkey, last updated October 12, 2022

Source: Vortexa Ltd [11]

well-targeted instrument to automatically intervene on the gas markets in case of extreme gas price hikes [15, pp. 6–8]. Still, although full gas reserves will serve as a security pillow for Europe when temperatures undoubtedly decrease, the filling of storages will proceed with great difficulties next year's winter in the absence of the regular Russian supplies.

Obviously, the volatility of energy prices and uncertainty concerning providing stable conditions for energy supply diversification have a bunch of reasons with solid background even if do not take into consideration the consequences of Russian invasion of Ukraine.

Firstly, high level of spread between TTF, which is a benchmark for Europe's energy sector, and other regional hubs, that was observed in August, (which normally should be narrow), has shown that this mechanism of price establishment is not so efficient as it was before, especially outside North-Western Europe.

Therefore, there is huge necessity for investing in gas supply inter-connections with the aim of solving regional hubs contradiction of gas prices. New pricing reference benchmark for LNG was one of the additional measures to address high gas prices in European Commission Proposal, published in October, 18 [16].

Secondly, Russia was manipulating European natural gas markets even before the war. Still, the aim to reduce gas usage has become so important and urgent only after the beginning of the war and all consequences that it has led to. Hence, when the increase of gas price happens, economic policies of EU Member states are being implemented not in a harmonized way [17; 5–6].

For instance, some countries begin to subsidize scarce energy for consumers with the aim of mitigating negative impact of high gas prices. Despite these tools being effective in a national view, they threaten to decrease impetus to reduce energy demand and can deteriorate the concordance of cross-border energy trade. So, it is important to coordinate all necessary policy instruments at the EU level.

Electricity and gas demand reduction plays an important role in dealing with the energy crisis. The crisis, that started during the COVID-pandemic and reached its critical level after the Russian invasion of Ukraine, has become a convincing signal that if Europe plans to be reliant on imported fossil fuels in the nearest future, it will obviously be at risk of energy price shocks and possible supplier manipulation, as can be seen in the case of Russia.

In July, Member States agreed to decrease their gas demand by 15% in comparison with their average consumption in the past 5 years, between 1 August 2022 and 31 March 2023 [18, p. 18]. Another important energy efficiency target was set in December 2018, when the Energy Efficiency Directive established an

EU-wide 20 % energy consumption-reduction target for 2020 and 32.5 % target for 2030 [19, p. 1].

According to Eurostat data, the EU exceeded its 20 % reduction target for 2020 by 5.4 % for final energy consumption [20]. However, despite decreasing of total use of energy since 1990, especially in the terms of coal (65%) and oil/petroleum products (17%), natural gas usage grew up by 31% [21]. So, a lot of steps should be implemented to reach all necessary targets.

Basically, many short-term measures in order to save energy were proposed in the REPowerEU package in May 2022 [22]. Firstly, they are aimed at the consumer habit changes, which could be represented in, for example, more efficient using of household appliances and public transport, and, secondly, these measures can encourage consumers to buy high-efficiency heating systems, making VAT lower on them. Nevertheless, prioritizing of renewable sources development is one of the main keys to succeed in dealing with the energy crisis.

Fundamentally, growth of renewables was promoting the reduction of coal power, but now they have taken the path of gas replacement.

Despite solar PV and wind costs being expected to increase in the nearest future, their huge significance in terms of fossil fuels dependence reduction levels these price rise, especially against the background of much sharper volatility of natural gas and coal prices.

37% of European Union's electricity in 2021 was provided by renewables, with lower wind speeds due to continuous allowing challenges slowing deployment in Germany, Poland and Italy [23]. Figure 5 shows that flow resources as a percentage of EU's electricity have been constantly growing since 2000s, with wind and solar energy leading.

Certainly, there are many bottlenecks concerning increasing capacity such as EU's high level of dependence on imports from Asia for some crucial components for solar power (wafers, ingots, cells and modules) or the chip shortage, which leads to attaining new suppliers and changing strategic investments; limitations of affordability for low-income household and EMEs are also obstacles for faster deployment of renewables, that's why possibilities of granting aid for fuel switching are being considered now [25, pp. 13–14],

Member States should make a lot of efforts to optimize the functioning of the electricity market to reach the 69% share of renewables in the electricity mix in 2030 as planned due to the REPowerEU, because, generally, energy transition process lacks the same degree of clarity throughout the EU. The volatility of oil and gas prices have been always responsible for the inflationary shocks of Europe, therefore, the ambition on clean energy investment shouldn't be undermined as it's one of the main ways to prevent further possible energy crisis.

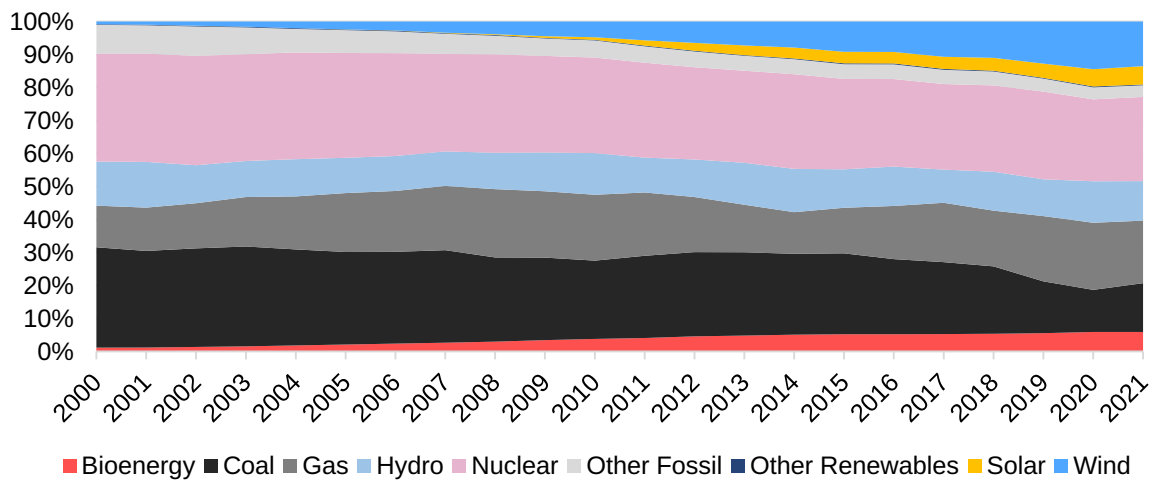

Figure 5. EU electricity generation by source, percentage share

Source: EMBERdata [24]

Conclusions. Energy market volatility threatens European economy and pushes it to implement market correction mechanism as soon as possible. Decisions regarding how to deal with limited energy supply will greatly affect the future of Europe's economic development. Agreement between Member countries in terms of coordinating policy tools is at the level of indispensable significance to the EU.

The analysis of the data revealed that diversification of energy imports flows and increasing of renewable energy consumption simultaneously with fossil fuels reliance reduction are extremely important processes that should become crucial tools in addressing bottlenecks in cross-border electricity trading. Firstly, substitution of Russian supplies with new sources of LNG is connected with great number of risks, e.g., energy price volatility, what erodes the purchasing power of households and puts at risk steady economic development. Therefore, implementing of government coordination mechanism is essential to mitigate the impact of prices fluctuations on consumers. Secondly, higher renewables deployment through installation of new wind and solar power capacity is already promoted by the EU and, although accelerating of renewable energy projects is costly, it's still rather the solution of the problem, but not an obstacle that should stop countries from moving in the direction of clean energy development. Thus, while short-term measures should protect vulnerable households and SMEs that can't successfully manage energy prices leaps by themselves, long-term instruments must provide deeper integration and accelerated investments in renewable energy technologies that have huge potential to reduce high dependence on fossil fuels and play important role in economic and climate grounds.

REFERENCES:

1. Mohammed, K. S., Usman, M., Ahmad, P. et al. (2023). Do all renewable energy stocks react to the war in Ukraine? Russo-Ukrainian conflict perspective. *Environ Sci Pollut Res*, p. 7. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11356-022-24833-5>.
2. Kuzemko, C., Blondeel, M., Dupont, C., & Briscoe, M. C. (2022). Russia's war on Ukraine, European energy policy responses & implications for sustainable transformations. *Energy Research and Social Science; Elsevier BV*, p. 4. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.erss.2022.102842>.
3. Steffen B., Patt, A. (2022). A historical turning point? Early evidence on how the Russia-Ukraine war changes public support for clean energy policies. *Energy Research and Social Science; Elsevier BV*, p. 4. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.erss.2022.102758>.
4. Benton G. T., Froggatt A., Wellesley L. & Graham O., King R., Morisetti N., Nixey J. and Schröder P. (2022). The Ukraine war and threats to food and energy security. *Chatham House, Environment and Society Programme*, pp. 15–17. Available at: <http://surl.li/fxwnd>.
5. Rabbi, M. F., Popp, J., Máté, D., & Kovács, S. (2022, October 31). Energy Security and Energy Transition to Achieve Carbon Neutrality. *Energies; MDPI*, pp. 6–10. Available at: <https://doi.org/10.3390/en15218126>.
6. Council of European Energy Regulators. (2021). *First Analysis of the COVID-19 Pandemic's Effects on the Energy Sector*. Council of European Energy Regulators, vol. 15(21), p. 7. Available at: <https://www.ceer.eu/documents/104400/-/-/31d2aad0-f7b3-46cf-b7e9-1ef382ad2e87>.
7. Statista Research Department Database. Available at: <https://cutt.ly/k02Uqq6> (accessed November 28, 2022).
8. Eurostat Metadata. Energy balances. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/nrg_bal_esms.htm (accessed March 7, 2022).

8. Di Bella, G., Flanagan, M. J., Foda, K., Maslova, S., ienkowski, A., Stuermer, M., & Toscani, F. G. (2022). Natural Gas in Europe: The Potential Impact of Disruptions to Supply. *IMF Working Papers*, 2022(145), A001, p. 6. Available at: <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/001/2022/145/article-A001-en.xml>.
9. IEA. *Year-on-year change in the European Union and United Kingdom natural gas imports by source, Oct 2021 – Jan 2022*. Available at: <http://surl.li/eeerro> (accessed October 26, 2022)
10. Vortexa Ltd. Available at: <https://www.vortexa.com>.
11. European Commission. (2022). *Russia's war on Ukraine: EU adopts sixth package of sanctions against Russia*. Available at: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_2802.
12. Trading Economics. *Natural gas*. Available at: <https://tradingeconomics.com/commodity/natural-gas>.
13. Wallace J. Warm. (2022). *Weather Drives Down Gas Prices in Europe*. *The Wall Street Journal*. Available at: <http://surl.li/eesqb>.
14. Regulation (EU) 2022/2578. *Establishing a market correction mechanism to protect Union citizens and the economy against excessively high prices*. P. 6–8. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022R2578&from=EN>.
15. European Commission. (2022, October 18). *Commission makes additional proposals to fight high energy prices and ensure security of supply* [Press release]. Available at: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/e%20n/ip_22_6225.
16. McWilliams, B., Sgaravatti, G., Tagliapietra, S., & Zachmann, G. (2022). A grand bargain to steer through the European Union's energy crisis. *Bruegel Policy Contribution*, (14), pp. 5–6. Available at: <https://www.bruegel.org/policy-brief/grand-bargain-steer-through-european-unions-energy-crisis>.
17. Council of the European Union. (July, 2022). *Regulation on coordinated demand reduction measures for gas*, p.18. Available at: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11625-2022-INIT/en/pdf>.
18. European Commission. (April, 2019). *Report from the Commission to the European Parliament and the Council*, p. 1. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019DC0224&from=EN>.
19. Eurostat. *Energy efficiency statistics*. Available at: <http://surl.li/fybft> (accessed December 16, 2022).
20. Eurostat. *Energy efficiency*. Available at: <http://surl.li/fybek> (accessed March 25, 2023).
21. European Commission. (May, 2022). *REPowerEU Plan*. Available at: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:fc930f14-d7ae-11ec-a95f-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF.
22. Eurostat. *Share of energy from renewable sources*. Available at: <http://surl.li/eetbc> (accessed April 20, 2022).
23. EMBER. *EU electricity generation by source*. Available at: <https://ember-climate.org/countries-and-regions/regions/europe/> (accessed March 2022).
24. European Commission. (July, 2022). *Save gas for a safe winter*, pp. 13–14. Available at: <http://surl.li/fybew>.

ДЕТЕРМІНАНТИ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПОТОКІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

DETERMINANTS OF MIGRATION PROCESSES AS A PRECONDITION OF FORMATION OF MIGRATION STREAMS IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

У статті визначені детермінанти, які є ключовими у формуванні міграційних процесів. Міграція – це переміщення населення через кордони держав на довготривалій або середньотривалій термін. Обґрунтовані детермінанти, які контекстно пов'язані із міграцією, визначені причини та наслідки утворення міграційних процесів, досліджено сутність та концепт «міграції» у роботах як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Було розглянуто питання збільшення кількості населення у бідних регіонах та його вплив на міграційну політику, а також аспекти транснаціоналізації та їх ефект на зростання міграційних потоків. Важливим питанням, яке було піднято у контексті визначення факторів розвитку міжнародної міграції, стало вплив криз в умовах глобалізації.

Ключові слова: міграція, детермінанти, фактори розвитку, міграційна політика, формування міграційних потоків, глобалізація.

The article discusses the main aspects of international migration. International migration is a process of crossing borders by population for long-term aims. International migration streams are described as the amount of migrants that cross the border within the one certain route. The volume of international migration depends on key important factors. Studying the determinants, the author has found out that the they are firmly connected with the problem of reasons and consequences of international migration streams. The question of the mounting amount of population in poor countries and the problem with the increasing of negative effects of transnational corporations activity have been investigated in the aspect of the globalisation of international economic relationships. Various factors have been mentioned. The risks connected with the tax dodge, the acts of taking control over the largest part of domestic firms and politic impact on the country's parliaments are among the most hazardous. The vital issue that has been studied by the autor is the influence of world crises and military conflicts on the world economy at all. In the addition to the main part of the study the graph with the information of increasing amount of migrants has been attached to the work. During the study the author has figured out that the consequences of globalisation affected mostly the volume of international labour migration. The number of migrants has rocketed since the first features of globalization have been noticed. According to the open resources that have been used while studying the determinants of migration processes, globalization is the process the is described as an increase of number of international connections among the countries all over the globe. The most known features of global world are the enhancement of international division of labour, the economy of volume of production, the improvement of competitiveness, the increase of productivity, the maximization in usage of financial resources and the progress of innovation implementation. As a result of the work it has been concluded that precondition of formation of migration streams is determinants (key factors) that influence the rate and volume of migration and, as a fact, change its structure and directions.

Key words: migration, determinants, the factors of development, migration policy, process of migration streams formation, globalization.

УДК 339.9.331

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-7>

Скрипник Н.Є.

к.е.н, доцент,
доцент кафедри економіки
та управління національним
господарством,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

Грищенко Д.В.

студент,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

Skrypnyk Nataliia

Oles Honchar Dnipro National University
Hrishchenko Danylo
Oles Honchar Dnipro National University

Постановка проблеми. Міжнародна міграція має тісний зв'язок із процесами глобалізації, і саме вони є детермінантами розвитку міграційних процесів у сучасному світі. У свою чергу, міжнародна міграція, завдяки наслідку кращого перерозподілу трудових ресурсів, позитивно впливає на розвиток глобального економічного простору. Важливість трудових ресурсів як фактору виробництва створює попит на працю, стимулюючи розвиток міжнародної міграції робочої сили у контексті глобалізаційних зрушень. Натомість економісти та дослідники зазначають, що міграція біженців, навпаки, створює додаткові проблеми у форматі розвитку високорозвинених країн. На думку експертів, важливим є саме вирішення питань вимушеної та нелегальної міграції, а не створення хабів для утримання біженців. Даний контекст і формує актуальність обраної теми. Міграційні кризи та зростаючий попит на трудові ресурси є невід'ємною частиною проблематики розвитку

сучасних міжнародних економічних відносин в аспекті міжнародної міграції. Саме тому необхідно проаналізувати аспекти розвитку глобалізації, наявні за останній період міграційні кризи, а також, звісно, фактор трудової міграції для визначення детермінантів міграційних процесів як передумови формування міграційних потоків у контексті процесів глобалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженням детермінантів міграційних процесів та міжнародної міграції як форми міжнародних економічних відносин присвячені праці таких вчених як Е. Равенштейн, Самуель Стауффер, Еверет Лі, Отіс Дункан та Гай Стендінг.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення детермінантів розвитку міграційних процесів як передумови формування міграційних потоків в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи процеси, що відбуваються у

міжнародному глобальному середовищі, можна побачити, що глобалізаційні тенденції є передумовами для зростання обсягів міжнародної міграції та зміни її темпів. Важливо визначити, що саме означають процеси глобалізації для світової економіки у контексті її трансформації. Отже, глобалізація – це термін, що характеризує підвищення глобального рівня взаємозалежності країн світу у економічному, культурному, фінансовому, науковому, виробничому та соціальному секторах. Глобалізаційні зміни як і будь-які інші процеси мають позитивні та негативні наслідки. Як зазначають більшість економістів, у сучасному світі саме глобалізаційні тенденції спричиняють суттєві зміни у структурах міграційних політик держав світу, вони ж створюють нові виклики, що пов'язані із зростанням кількості біженців та нелегальних мігрантів.

Стрімкий розвиток глобалізації у сучасному світі характеризується значним посиленням процесу транснаціоналізації. За офіційною статистикою, станом на 2020 рік у світі нараховується близько 82 тис. транснаціональних корпорацій (ТНК) та ще 500 тис. їх філій. Саме процес транснаціоналізації пов'язують із зростанням різниці між бідними та високорозвиненими країнами світу, що у свою чергу називають причиною збільшення кількості трудових мігрантів, які, не знайшовши гідної роботи на Батьківщині, вимушені іммігрувати в інші країни. Варто розглянути фактори впливу зростання кількості транснаціональних корпорацій на глобальне економічне середовище та на формування міграційних процесів, серед яких можна виділити такі [1]:

1) тенденція до використання приймаючої країни як бази ресурсів без утворення на її території високотехнологічних та екологічних підприємств, що, як результат, ставить бар'єри на шляху економічного розвитку. Також такі інвестиції створюють екологічну небезпеку для такої країни, для регіону, в якій вона розташована, а у окремих випадках для усієї світової спільноти;

2) монополізація цілих секторів промисловості транснаціональними корпораціями у країні перебування є край небезпечним для її національної економіки. Монопольне захоплення ринку приводить до тотального банкрутства підприємств малого та середнього бізнесу, які не витримують конкуренції. І як наслідок підвищується рівень безробіття, що вимушує багатьох людей шукати «кращої долі» в інших країнах світу;

3) ТНК часто схильні до створення політичного тиску на країни, де розташовані їх штаб-квартири та дочірні компанії, з метою покращення свого положення на регіональних ринках праці та у міжнародному економіко-фінансовому середовищі;

4) несплата податків у країнах дислокації ТНК підриває їх стабільний макроекономічний

розвиток. Здебільшого транснаціональні корпорації використовують трансфертне ціноутворення задля зменшення податкового тягаря. Даний маневр збагачує заможні, високорозвинені країни, у той час як країни, що розвиваються недоотримують кошти у бюджет, що переважно і так є дефіцитним. Це забирає додаткові можливості в уряду фінансувати надважливі соціальні програми, збільшувати заробітні плати працівникам соціальних сфер, що натомість пригнічує медичну, наукову та освітню сфери в країні, ще більше стимулюючи населення до еміграції [2].

Процес глобалізації світового економічного простору супроводжується збільшенням населення світу, у першу чергу, саме у бідних регіонах. Кількість населення планети на 01.04.2023 р. складає 8,072 млрд. осіб, природній приріст населення в рік – 100,254 млн. осіб [3]. Варто зазначити, що одночасне збільшення народжуваності у бідних країнах та зменшення народжуваності, і збільшення продовжуваності життя у високорозвинених країнах стимулює людей із малорозвинених держав мігрувати у заможні. Утворення таких міграційних потоків створює певні загрози для приймаючих країн від нелегальної міграції та неконтрольованого приросту біженців.

Сучасний глобалізований світ характеризується високою масштабністю та динамізмом розвитку міграційних процесів. Зростання чисельності населення у світі призводить до збільшення темпів та обсягів міграції. Із офіційного звіту МОМ видно, що у 2005 році мігрантів у світі налічувалось 192 мільйони осіб, коли у 2015 році – вже 249 мільйонів, а у 2020 році – 281 мільйон осіб. Можна також припустити, що така тенденція у найближчі роки буде тільки поглиблюватись.

Опублікована ж натомість ЮНКТАДом статистика створює можливості до розуміння, що наявний на даний момент темп зростання кількості населення призводить та призведе до трансформацій у контексті міжнародної міграції населення. Ті зміни у демографічній структурі, які сталися на територіях Західної Європи, набули масштабів, які не побачиш у Східній Європі та, наприклад, у Північній Америці. Країни ЄС можуть похизуватися найбільш високим показником тривалості життя, але, на жаль, не такими ж високими показниками народжуваності [5].

На сучасному етапі розвитку міграційної політики такі країни як от Польща, Словаччина, Чехія та інші високорозвинені країни навчилися залучати робітників різних сфер у свої національні виробництва. Основними привілеями, якими ці держави заманюють працівників та студентів до себе, є підвищена стипендія для студентів (наприклад, для українських студентів), також, звісно, вищий рівень заробітних плат, ніж у країнах-донорах робочої сили та кращі умови праці. На сучасну

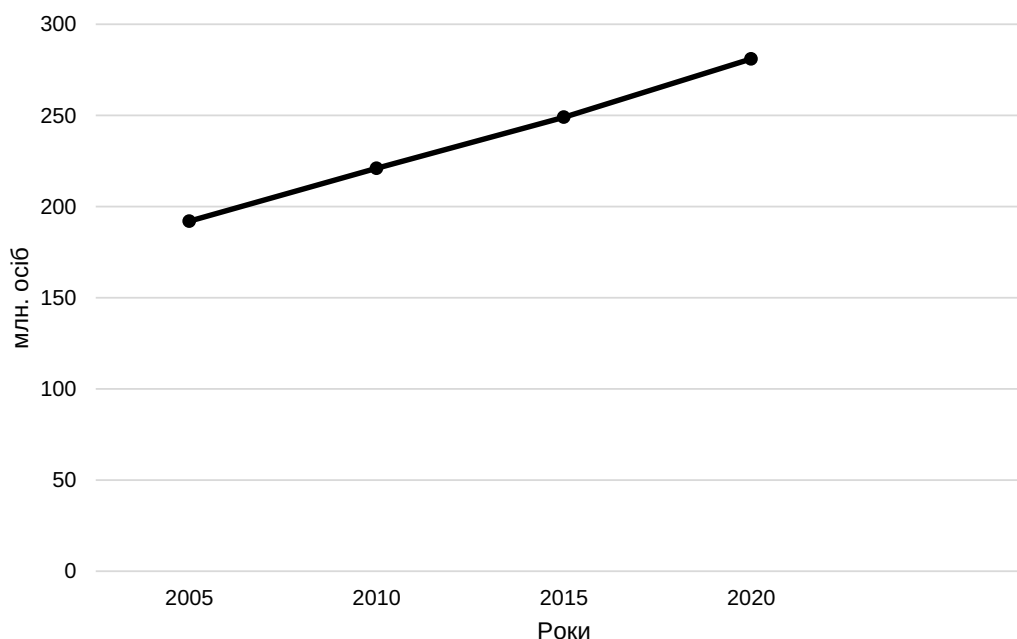

Рис. 1. Динаміка кількості мігрантів у світі за період 2005–2020 рр.

Джерело: [4]

проблему перенаселення, за думками економістів та вчених, страждає Індія. За звітом ООН, саме ця країна у найближчий час випередить Китай та стане країною із найбільшою кількістю населення в світі. За офіційними підрахунками Організації Об'єднаних Націй, на кінець 2022 року Китай ще випереджав Індію, але до 1 липня 2023 р. зможе перегнати. Варто зазначити, що ВВП Індії на душу населення відносить її до списку країн, що розвиваються. Також варто зазначити, що за індексом Джині, тобто за рівнем розриву між багатими та бідними у межах національної економіки, Індія має хоч і не найгіршу позицію, але і сильно відстає від першої тридцятки. Таким чином, такі країни як Нідерланди, Ісландія, Азербайджан, Фінляндія, Бельгія та Албанія у чинній топ-20 станом на 2021 р. [5].

У контексті національної економіки перенаселення створює додатковий тиск на бюджет як основний макроекономічний інструмент у контексті боротьби з бідністю, проведення надважливих реформ. Саме за рахунок надходжень у національний бюджет уряд може фінансувати соціальні програми з підтримки медичних працівників, працівників закладів освіти, проводити політику реформування цих галузей, чим покращувати умови життя у країні, створювати додаткові стимули для потенційних мігрантів залишатися в країні та працювати на економіку своєї, а не чужої держави. Саме тому до основних причин трудової міграції відносять невдоволеність умовами праці та оплатою цієї праці.

Головним чином перенаселення світу впливає на міграційні потоки створенням додаткових

причин міграції для нелегальних мігрантів та біженців.

Як тенденцію розвитку глобалізації у контексті впливу на формування та трансформацію міграційних потоків, науковці розглядають і всплески фінансових криз та військових конфліктів. Розглядаючи вплив Міжнародної фінансової кризи 2008 року на світову економіку, не можна не зауважити, що вона збільшила розрив між бідними та високорозвиненими країнами світу. Справа в тому, що завдяки фондам, що уряди розвинених держав створюють за рахунок профіциту бюджету, можна фінансувати втрати бізнесу, національних виробників та споживачів, спричинені кризою [7].

На жаль, малорозвинені держави не мають такого інструменту регулювання як національні фонди, бо зазвичай страждають від хронічного дефіциту бюджету. Саме бідність країн, часто пов'язана із перенаселенням, неспроможністю національної економіки забезпечити усіх місцевих громадян робочими місцями, викликає міграцію біженців, зростання рівня нелегальних мігрантів.

Військові конфлікти, у свою чергу, створюють додаткову причину для міграції біженців. Наприклад, за офіційною статистикою агенції ООН з прав біженців, близько 3.5 мільйонів українців покинули Україну у перші 2 місяці повномасштабної війни Росії проти України. Усього ж біженцями стали більше 6 млн. осіб. Це є найбільший показником з часів Другої світової війни [8]. Також часто мігрантів використовують як засіб політичного тиску на сучасній глобальній світовій політичній арені.

Міграційні кризи у період 2015–2021 рр. та результати їх вирішення

Географія міграційної кризи	Рік	Предмет політичного тиску	Результат вирішення кризи
Південно-східні кордони ЄС	2015	Загострення бойових дій у Сирії з метою зростання кількості біженців із регіонів Близького та Середнього Сходу для політичного тиску на країни ЄС	Створення таборів для біженців, повернення біженців до Туреччини, відновлення контролю над кордоном ЄС
Кордон між Мексикою та США	2018	Запровадження антимігрантської політики Трампа щодо біженців із Мексики та Південної Америки	Початок будівництва стіни з Мексикою, впровадження заборони на отримання притулку нелегальними мігрантами
Кордон Туреччини та ЄС	2019	Шантаж ЄС, розпочатий Ердоганом, щодо відкриття кордону для біженців	Розгляд шантажу як загрози для ЄС
Кордон Туреччини із Грецією	2020	Відкриття кордону Туреччини із Грецією для біженців із Сирії	Зміцнення кордону Греції із Туреччиною
Кордон Білорусі із Литвою та Польщею	2021	Використання мігрантів владою Білорусі у якості політичного тиску на країни ЄС	Початок будівництва парканів на кордоні з Білоруссю

Джерело: [9]

В таблиці 1 репрезентовані міграційні кризи за період з 2015–2021 рр.

У глобальному світі вимушені мігранти використовуються як метод політичного тиску для отримання бажаних цілей лідерами здебільшого авторитарних країн. Цим положення біженців стає ще більш гіршим, а новостворенні міграційні потоки стають загрозою для розвинених країн. Наприклад, Німеччина у 2015 році витратила на утримання біженців близько 10 млрд. євро [9].

Третьою тенденцією є забруднення навколишнього середовища, тобто ситуація екологічного занепаду світу. До екологічних детермінантів науковці відносять ступінь забрудненості навколишнього середовища та доступ до питної води та екологічно чистих продуктів харчування.

Найзабрудненішими країнами світу станом на 2022 р. вважають Бангладеш, Чад, Пакістан, Таджикистан, Індія, Оман та Киргизстан. Варто зауважити, що саме з цих країн у розвинені держави прокладені стійкі міграційні потоки. Справа в тому, що високорозвинені країни більшою мірою піклуються про стан своєї екології – закони щодо екологізації виробництва там порушуються рідше, ніж у низькорозвинених країнах [11].

Висновки з проведеного дослідження. Аналізуючи наведену у роботі інформацію, можна зазначити, що тенденція до збільшення кількості мігрантів у світі буде зберігатися. Для того, щоб вирішити проблему негативного впливу міграції на аспекти національних економік високорозвинених країн світу та світової економіки в загалі, необхідно покращити показники рівня розвитку економік країн-донорів робочої сили.

По-перше, можна створити міжнародні програми з обміну інформації між фіскальними службами усіх держав світу, щоб була можливість

відслідковувати операції між структурами ТНК та зтягувати необхідну суму податків з усієї бази оподаткування, а не тільки з тієї частини, яку велика компанія показала податковій. Такі механізми дозволять більш справедливим чином розподіляти кошти між країнами, дозволять бідним державам та країнам, що розвиваються проводити нагальні економічні та соціальні реформи.

По-друге, високорозвинені країни можуть створити дієві фонди допомоги слаборозвиненим країнам, наприклад, на базі таких міжнародних організацій як МВФ та МАР. Такі вкладення у економіку допоможуть зазначеним державам економічно краще функціонувати, бути більш привабливими для іноземних інвесторів, чим покращити ситуацію на національному ринку праці та знизити рівень еміграції.

По-третє, щоб впоратися із вимушеною міграцією, що виникає через військові конфлікти, міжнародним політичним лідерам варто зменшити свою економічну взаємодію із країнами з авторитарними режимами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Найдорожчі компанії світу за підсумками 2021 року. URL: <https://www.dw.com/uk/naidorozhchi-kompanii-svitu-za-pidsumkamy-2021-roku/a-60296617> (дата звернення: 06.03.2023).
2. ПодатаСтата: скільки податків і де платять великі корпорації. URL: <https://rating.zone/podatastata-skilky-podatki-i-de-platiat-velyki-korporatsii/> (дата звернення: 06.03.2023).
3. Countrymeters. URL: https://countrymeters.info/ru/World#population_clock (дата звернення: 01.04.2023).
4. Звіт Міжнародної організації з міграції за 2022 рік. URL: <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/> (дата звернення: 07.03.2023).

5. Статистика ЮНКТАДа щодо демографічної ситуації у світі. URL: <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=134160> (дата звернення: 07.03.2023).

6. Коефіцієнт Джині. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI> (дата звернення: 08.03.2023).

7. Міграція та криза. URL: <https://www.oecd.org/migration/migrationandthecrisis.htm> (дата звернення: 09.03.2023).

8. Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? URL: <https://ces.org.ua/who-are-ukrainian-refugee-research/> (дата звернення: 09.03.2023).

9. Найважчі міграційні кризи у світі за останні роки. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/11/11/infografika/svit/najvazhchi-mihraczijni-kryzy-sviti-ostanni-roky> (дата звернення: 09.03.2023).

10. Всі шляхи ведуть до Берліна. URL: <https://zib.com.ua/ua/118527.html> (дата звернення: 09.03.2023).

11. Найзабрудненіші держави у світі (дані за 2018–2021 рр.). URL: <https://www.iqair.com/world-most-polluted-countries> (дата звернення: 09.03.2023).

REFERENCES:

1. Naidorozhchi kompanii svitu za pidsumkamy 2021 roku [The most expensive companies in the world according to the results of 2021]. Available at: <https://www.dw.com/uk/naidorozhchi-kompanii-svitu-za-pidsumkamy-2021-roku/a-60296617> (accessed: 06.03.2023).

2. PodataStata: skilky podatkov i de platiat velyki korporatsii [TaxState: how much tax and where do large corporations pay]. Available at: <https://rating.zone/podatastata-skilky-podatkov-i-de-platiat-velyki-korporatsii> (accessed: 06.03.2023).

3. Countrymeters. Available at: https://countrymeters.info/ru/World#population_clock (accessed: 01.04.2023)

4. Zvit Mizhnarodnoi orhanizatsii z mihratsii za 2022 rik [Report of the International Organization for Migration for 2022]. Available at: <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/> (accessed: 07.03.2023).

5. Statystyka YuNKTADa shchodo demografichnoi sytuatsii u sviti [UNCTAD statistics on the demographic situation in the world]. Available at: <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=134160> (accessed: 07.03.2023).

6. Koeffitsient Dzhyni [Gini coefficient]. Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI> (accessed: 08.03.2023).

7. Mihratsiia ta kryza [Migration and crisis]. Available at: <https://www.oecd.org/migration/migrationandthecrisis.htm> (accessed: 09.03.2023).

8. Bizhentsi z Ukrainy: khto vony, skilky yikh ta yak yikh povernuty? [Refugees from Ukraine: who are they, how many are there and how to return them?]. Available at: <https://ces.org.ua/who-are-ukrainian-refugee-research/> (accessed: 09.03.2023).

9. Naivazhchi mihratsiini kryzy u sviti za ostanni roky [The most severe migration crises in the world in recent years]. Available at: <https://www.slovoidilo.ua/2021/11/11/infografika/svit/najvazhchi-mihraczijni-kryzy-sviti-ostanni-roky> (accessed: 09.03.2023).

10. Vsi shliakhy vedut do Berlina [All roads lead to Berlin]. Available at: <https://zib.com.ua/ua/118527.html> (accessed: 09.03.2023).

11. Naizabrudnenishi derzhavy u sviti (dani za 2018–2021 rr.) [The most polluted countries in the world (data for 2018-2021)]. Available at: <https://www.iqair.com/world-most-polluted-countries> (accessed: 09.03.2023).

МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ПОВОЄННОЇ РОЗБУДОВИ В УКРАЇНІ ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ

MECHANISMS FOR IMPLEMENTATION OF THE POST-WAR STRATEGY OF GREEN ECONOMY DEVELOPMENT IN UKRAINE

Стаття присвячена вирішенню актуального питання розробки обґрунтованої системи механізмів економічної політики для забезпечення відновлення України від наслідків війни. Доведено, що це відновлення має спиратись на чинники сталого розвитку, зеленої економіки, соціальної інклюзії. Відповідно цих чинників та системи чітких принципів розвитку зеленої економіки в Україні автор запропонував систему механізмів: фінансово-інвестиційних, інфраструктурних, інтеграційних та інноваційних механізмів. В статті здійснено оцінку авторського інвестиційно-фінансовий механізму розвитку зеленої економіки та запропоновані основні елементи цього механізму для повоєнного відродження України. В статті надано оцінку інфраструктурному механізму повоєнної розбудови зеленої економіки та наведено авторський перелік відповідних інструментів цього механізму. Автор дає характеристику розробленому інтеграційному механізму повоєнної розбудови в Україні зеленої економіки та наводить відповідні інструменти цього механізму. Характеризуючи інноваційний механізм повоєнної розбудови зеленої економіки, автор обґрунтовує його ведучу роль у забезпеченні процесів зеленої трансформації економіки та наводить авторський перелік інструментів, що забезпечують реалізацію цього механізму.

Ключові слова: повоєнне відновлення, зелена економіка, механізми та інструменти, фінансово-інвестиційний механізм, інфраструктурний механізм, інтеграційний механізм, інноваційний механізм.

The article has been devoted to solving the urgent issue of developing a sound system of economic policy mechanisms to ensure the recovery of Ukraine from the consequences of the war. It has been emphasized that the post-war recovery should be based on a clear and comprehensive concept, in which the factors of sustainable development, green economy, and social inclusion must play a significant role. According to these factors and the system of reasonable principles for the development of the green economy in Ukraine, the author has proposed such the system of mechanisms: financial&investment mechanism, infrastructural mechanism, integration mechanism and innovation mechanism. The author assesses the investment&financial mechanism as being related to the cross-border movement of investment and credit capital, funds of official development assistance, as well as the introduction of tax and budgetary instruments to stimulate the green transition. The main elements of this mechanism have been proposed in the article. The article also provides an assessment of the infrastructural mechanism of the post-war development of the green economy in the context of the system of internal measures and tools aimed at improving the macroeconomic environment of business activities and effective management of green transformation processes. The author's list of relevant tools of this mechanism has been given in the article. The author emphasized that the integration mechanism of the post-war development of the green economy in Ukraine has been designed to ensure the formation of a coherent national and global green economy and the corresponding internal and external integration. The article offers relevant tools of this mechanism. Characterizing the innovative mechanism of the post-war development of the green economy, the author substantiates its leading role in ensuring the processes of green transformation as a key scientific and technical resource of post-industrial development. The author's list of tools that ensure the implementation of this mechanism has been given in the article.

Key words: post-war recovery, green economy, mechanisms and tools, financial and investment mechanism, infrastructure mechanism, integration mechanism, innovative mechanism.

УДК 334.02:338.2:330.3

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure71-8>

Чала В.С.

к.е.н., доцент,
Придніпровська державна академія
будівництва та архітектури

Chala Veronika

Prydniprovsk State Academy
of Civil Engineering and Architecture

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної агресії росії проти України вітчизняні владні інституції разом з міжнародними партнерами вже почали планувати повоєнне відновлення України. Відбувається активний діалог як всередині країни, так і на міжнародному рівні і всі погоджуються, що масштаб заходів з повоєнного відновлення навіть на сьогодні виглядає безпрецедентним з часів Другої Світової війни, а реалізація цих заходів матиме значний вплив на середньо- та довгостроковий розвиток країн всього регіону. Очевидно, що планування відновлення України від наслідків війни має спиратись на зрозумілу, чітку та комплексну концепцію відновлення, в якій значну роль відіграють чинники сталого розвитку, зеленої економіки, соціальної інклюзії. Виступаючи на Конференції з питань відновлення України в Лугано 04–05 липня

2022 року, Президент України В. Зеленський зазначив, що відбудова України повинна базуватись на принципах, серед яких максимальна безпека, максимальна технологічність, максимальне дотримання екологічних стандартів, максимальне застосування «зелених» технологій. Використання концептуальних положень та найкращих світових, в першу чергу європейських, практик такої інноваційної відбудови економіки має спиратись на цілісну систему механізмів економічної політики, розумне планування та імплементація яких призведе до очікуваного справедливого зеленого зростання економіки та соціально-екологічного добробуту.

Аналіз останніх досліджень на публікацій. Науково-практичним питанням зеленої трансформації економіки, чинникам зеленого економічного зростання присвячені праці таких науковців

як П. Мейли та А. Тейтелбоун [6], Р. Поллін [7] Е. Бланко та Дж. Раззак [1], Дж. Харрис [2], К. Тьенаара [3], М. Сав'єр [4], Д. Д'амато та Дж. Корхонен [5], та інші. Водночас потребують більш глибокого дослідження специфічні питання розробки системи механізмів зеленого повоєнного відновлення економіки країни, яка постраждала в результаті воєнних дій, що безпосередньо стосується України.

Постановка завдання. Метою дослідження є формування принципів та комплексних механізмів реалізації стратегії повоєнного відродження України на основі розбудови зеленої економіки.

Виклад основних результатів дослідження. Розвиток зеленої економіки становить довгострокове завдання як для будь-яких національних урядів та муніципалітетів, так і для України, особливо з урахуванням шкоди, що завдають воєнні дії і економіці, і навколишньому середовищу. Тому ця діяльність має спиратись на дотримання системи обґрунтованих чітких принципів. Зокрема, експерти Програми ООН з довкілля пропонують [8] керуватись наступними *принципами розбудови зеленої економіки*:

- повне дотримання країнами зобов'язань щодо досягнення на період до 2030 р. Цілей сталого розвитку та реалізації положень Паризької кліматичної угоди;
- розвиток стійкості в частині зменшення кліматичних ризиків та нарощування інвестиційних капіталовкладень в ефективне управління стихійними лихами;
- централізація участі держав у сфері захисту найбільш соціально вразливих груп населення та конвергенції інтересів різних соціально-економічних груп за статтю, етносом та віком;
- всебічна державна підтримка розроблення і комерціалізації екоінновацій приватного сектору;
- пріоритет коопераційних та альянсних форм колаборації різнорівневих економічних суб'єктів у процесі зеленого переходу;
- обмеження субсидування вуглецевої економіки;
- транспарентність зеленого переходу (інклюзивне консультування економічних суб'єктів щодо зелених політик).

В такому контексті повоєнна розбудова в Україні зеленої економіки, з одного боку, має спиратись на чітку і системну національну стратегію економічного відновлення на середньо- і довгострокову перспективу, а з другого – вимагає реалізації комплексу відповідних механізмів. Нами пропонується взаємопов'язана система фінансово-інвестиційних, інфраструктурних, інтеграційних та інноваційних механізмів. Останні мають у сукупності забезпечити не тільки фронтальну екологізацію й «озеленення» традиційних секторів української економіки, але й сформувати у її структурі зелені

сектори, що мають стати привабливими об'єктами інвестиційних капіталовкладень та джерелом нових робочих місць.

Характеризуючи *інвестиційно-фінансовий механізм*, слід насамперед відзначити, що він пов'язаний з транскордонним рухом інвестиційного і кредитного капіталу, коштів офіційної допомоги розвитку, а також впровадженням податкових та бюджетних інструментів стимулювання зеленого переходу. Так, залучення капіталу у розвиток вітчизняної зеленої економіки становить пріоритетний механізм розширеного й екологічно орієнтованого відтворення суспільного продукту. Його динаміку можливо оцінити на основі показника сукупних вартісних обсягів щорічних інвестицій у розвиток зеленої економіки, який має становити не менше 2% валового внутрішнього продукту. Таким чином, досягнення стратегічної мети повоєнної розбудови в Україні зеленої економіки лежить у площині реалізації комплексу таких інвестиційно-фінансових інструментів як-от:

- забезпечення широкої доступності обсягів фінансових ресурсів для технологічного оновлення та заснування загальнонаціонального фонду соціальної адаптації економічних суб'єктів до змін клімату;
- організація і проведення Глобального саміту Формули миру для України з презентацією на його інституційному майданчику Інвестиційного меню (індикативного плану розвитку української переробної промисловості) та залученням до його реалізації міжнародних політиків і бізнесменів;
- системна модернізація чинних механізмів фінансування зеленого переходу української економіки на основі впровадження зелених умов фінансування, загальнонаціональних зелених фондів і краудфандингових платформ, зеленої таксономії тощо;
- впровадження режиму державної допомоги та податкового стимулювання пріоритетних видів діяльності, пов'язаних з «озелененням» традиційних і формуванням зелених секторів економіки України;
- адекватна бюджетна підтримка розвитку зеленої інфраструктури, а також пільгове кредитування та грантова допомога реалізації проєктів зеленої трансформації;
- врегулювання питання щодо застосування податку на імпорт вуглецю в структурі продукції в межах механізму коригування вуглецю на кордоні [9];
- заохочення інвестування у розбудову сектору водневої енергетики та відновлення вітчизняної голубої економіки на інноваційних засадах;
- фінансування повоєнної відбудови будівель і споруд на принципах кліматично дружньої архітектури, енергоефективності та екологічної нейтральності. Зокрема, інвестиції у реновацію лише 20%

житлових будівель в Україні можуть призвести до залучення 5–8 млрд євро у будівельний сектор та скорочення споживання понад 1 млрд м³ природного газу [10].

Своєю чергою, *інфраструктурний механізм* повоєнної розбудови в Україні зеленої економіки передбачає реалізацію системи внутрішніх заходів й інструментів, спрямованих на покращення макроекономічного середовища бізнес-діяльності та ефективного управління процесами зеленої трансформації. Вони мають забезпечити динамічну відбудову, з одного боку, фізичної, а з другого – ринкової, соціальної та регуляторної інфраструктури нашої держави. Щодо *фізичної інфраструктури*, то вона має відбудовуватись за новітніми технологічними нормами і стандартами сталого розвитку. Це потребуватиме насамперед залучення відповідних інноваційних технологій та інвестиційного капіталу зарубіжних партнерів з їх безпосереднім залученням до реалізації конкретних будівельних проєктів на умовах концесії. Окрім того, при відбудові фізичної інфраструктури критично важливими мають стати:

- дотримання максимальних вимог щодо енергоефективності, енергоощадності і декарбонізації об'єктів житлової, комерційної і соціальної інфраструктури, їх адаптація до кліматичних змін на основі відмови від викопних видів палива, використання вторинних матеріалів, уникнення використання небезпечних матеріалів, електрифікації систем життєзабезпечення будівель, житлових комплексів та мікрорайонів, впровадження систем сертифікації і специфікації будівельних матеріалів згідно стандартів Євросоюзу;

- повна відмова від державної підтримки відбудови орієнтованих на викопне паливо промислових об'єктів зі значними термінами технологічної експлуатації (насамперед теплових електростанцій) та ін. [11, с. 22, 29].

Водночас відбудова *ринкової інфраструктури* має передбачати:

- по-перше, комплексну декарбонізацію усіх секторів української економіки (насамперед енергетичного і транспортного комплексів), інтеграцію усіх структурних підсистем національної енергетичної системи; підтримку зеленого АПК, зеленої будівельної екосистеми (з охопленням усіх стадій життєвого циклу об'єктів нерухомого майна й інфраструктури), зеленої металургії та залізничних вантажних перевезень тощо;

- по-друге, розбудову відкритого і транспарентно функціонуючого вітчизняного ринку дозволів на викиди забруднюючих речовин; прискорення дозвільних процедур у будівництві на основі розроблення і безоплатної передачі типової проєктної документації для зеленого планування територій та будівництва житлових і комерційних об'єктів;

- по-третє, розроблення і реалізацію комплексу заходів з адаптації вітчизняного промислового сектору до зеленої моделі економіки, зокрема, через припинення діяльності підприємств, котрі не відповідають сучасним екологічним нормам, проведення їх регулярного енергоаудиту, розвиток корпоративних систем енергетичного менеджменту та ін.;

- по-четверте, впровадження у діяльність українських підприємств екологічних стандартів EMAS, ISO 14000, стандартів Європейського Союзу, рамок ESG та принципів відповідального інвестування.

У повоєнній розбудові *соціальної інфраструктури* пріоритетну роль мають відіграти: заснування фонду підтримки тих економічних суб'єктів, котрі зазнали тимчасового впливу кліматичних змін; забезпечення сталої мобільності; зелена відбудова міст; диверсифікація суб'єктної структури залучених у реалізацію конкретних зелених ініціатив стейкхолдерів тощо. За взірць тут може бути використаний приклад чотирьох десятків міських агломерацій по усьому світу, котрі вже сьогодні отримують практично увесь обсяг спожитої електричної енергії з відновлювальних джерел (на кшталт Базеля чи Рейк'явіка), або міст, орієнтованих на споживання виключно чистої електроенергії і забезпечують майже 70% своїх електропотреб з відновлювальних джерел (Найробі, Осло, Сієтл чи Ванкувер) [11, с. 29];

Нарешті, розвиток *вітчизняної регуляторної інфраструктури* має передбачати:

- встановлення новітніх стратегічних та уточнення тактичних пріоритетів розбудови зеленої економіки на рівні окремих її секторів;

- фронтальний перегляд національних кліматичних цілей та зобов'язань щодо зменшення емісії парникових газів на період до 2030 р. до 20–25% від рівня 1990 р.;

- розбудову комплексної системи секторальних національних стратегій, програм та планів дій з розбудови зеленої економіки та глибоку конвергенцію конкретних інструментів їх реалізації (податкових, бюджетних, ринкових, освітніх, науково-дослідних, інфраструктурних тощо);

- підвищення рівня інституційної спроможності державних і місцевих владних органів щодо регулювання новітніх галузевих бізнес-моделей (циркулярних, шерингових, співтворіння, органічних, децентралізованих систем і моделей, колабораційного споживання, екодизайну, екотуризму тощо);

- впровадження системного мотиваційного регуляторного режиму розбудови в Україні повністю циркулярної економіки та кліматично нейтральної промисловості (подібно тому як це вже зробили тридцять інших держав світу);

- комплексний моніторинг ходу реалізації та уточнення стратегічних документів України у

царині сталого розвитку, а також ухвалення якісно нових стратегічних документів, зорієнтованих на розбудову зеленої економіки (зокрема, стратегії продовольчої безпеки та стратегій розвитку відповідних цільових ринків).

У характеристиці *інтеграційного механізму* повоєнної розбудови в Україні зеленої економіки необхідно насамперед відзначити таке: усі його інструменти покликані забезпечити формування цілісної національної (*внутрішня інтеграція*) та глобальної (*зовнішня інтеграція*) зеленої економіки. Необхідними заходами досягнення цієї стратегічної мети є як реалізація процесів зеленої трансформації народногосподарського комплексу нашої держави в цілому, так і повне дотримання нею положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Реалізація глобального проєкту зеленої трансформації світового господарства з усією наочністю підтверджує наднаціональний характер «озеленення» національних економік, за якого ефективно розв'язання глобальних екологічних і кліматичних проблем можливе лише на основі об'єднання зусиль усього світового співтовариства. Тож інтеграція енергетичного сектору України до загальноєвропейського енергетичного простору може стати, на нашу думку, своєрідним пілотним проєктом щодо конвергенції ключових секторів економіки та ринків України з європейськими секторами та глобальними ринками (включаючи ринок дозволів на викиди забруднюючих речовин).

Водночас, *на національному рівні* необхідним є впровадження концепції «від ферми до виделки»; мотивування міжнародного державно-приватного партнерства як механізму конвергенції усіх груп стейкхолдерів; реалізація заходів з поєднання виробників та споживачів однією культурою та цінностями сталого розвитку; системний моніторинг та просування участі суб'єктів у національних та глобальних мережах і вартісних ланцюгах, сформованих на глобальному ринку продукції зеленої економіки; розбудова вітчизняної інноваційної екосистеми зеленої економіки; інтеграція дослідницької екосистеми та механізму прийняття стратегічних рішень.

Нарешті, *інноваційний механізм* повоєнної розбудови в Україні зеленої економіки покликані забезпечити процеси зеленої трансформації ключовим – науково-технічним – ресурсом постіндустріального розвитку. Йдеться про такі його структурні компоненти як:

- *освітній* – популяризація інструментів, компетентностей і цінностей збалансованого розвитку та просвітництво щодо переваг моделі зеленої економіки; підготовка фахівців у сфері зеленої економіки;

- *науково-дослідний* – реалізація програм підтримки та активізації досліджень у сфері зеленої

економіки, академічного підприємництва та відновлення біологічного різноманіття;

- *технологічний* – розроблення та експлуатація циркулярних технологій, технологій альтернативної та водневої енергетики, технологій органічного сільського господарства, технологій уловлювання парникових газів, використання переваг цифрової трансформації та трансферу інших технологій;

- *інформаційний* – оприлюднення та керування всього комплексу інформації, пов'язаної з розкриттям нефінансової звітності щодо заходів протидії змінам клімату; вимірюванням та управлінням діловою репутацією вітчизняної зеленої економіки та ін.

На нашу думку, зазначені механізми у своїй сукупності здатні забезпечити динамічну повоєнну розбудову в Україні зеленої економіки та переведення вітчизняного політичного дискурсу даного питання на якісно вищий щабель розвитку. Так, питання розбудови зеленої економіки хоча вже й набули в останні роки певного концептуального осмислення, однак про зелену економіку в якості базису політичного й економічного життя в Україні на превеликий жаль йдеться украй рідко.

Між тим, довгостроковий характер завдання розвитку зеленої економіки обумовлює необхідність не лише реалізації рішучих зелених кроків окремими економічними суб'єктами, критично необхідним є формування в Україні масової суспільної культури зеленого розвитку. Як свідчить світовий досвід, на цьому нелегкому шляху не може залишатись осторонь жодна соціальна група, відтак – зарубіжні учені дедалі більшою мірою концентрують свій дослідницький інтерес на питаннях щодо «озеленення» тієї ж самої гендерної політики чи національних пенітенціарних систем з активним залученням до розбудови зеленої економіки осіб, котрі відбувають ув'язнення (а їх лише у США налічується понад 2 млн осіб) [12; 13]. У такий спосіб у структурі зеленої економіки постійно створюються усе нові й нові підсистеми й ніші з актуалізацією проблематики щодо зелених тюрем з нульовим антропогенним впливом, спеціальних закладів для «озеленення» економічної поведінки найбільших порушників екологічної політики та культури, виконання функцій зеленої терапії та зеленої корекції тощо.

Висновки. Повоєнна розбудова в Україні зеленої економіки, з одного боку, має спиратись на чітку і системну національну стратегію економічного відновлення на середньо- і довгострокову перспективу, а з другого – вимагає реалізації комплексу відповідних механізмів. Такі механізми мають у сукупності забезпечити не тільки фронтальну екологізацію й «озеленення» традиційних секторів української економіки, але й сформувати у її структурі зелені сектори, що мають стати привабливими

об'єктами інвестиційних капіталовкладень та джерелом нових робочих місць. Залучення капіталу у розвиток вітчизняної зеленої економіки становить пріоритетний механізм розширеного й екологічно орієнтованого відтворення суспільного продукту, при цьому обсяг сукупних вартісних обсягів щорічних інвестицій у розвиток зеленої економіки має становити не менше 2% валового внутрішнього продукту. Щодо запропонованого комплексу інфраструктурного механізму, він передбачає реалізацію системи внутрішніх заходів й інструментів, спрямованих на покращення макроекономічного середовища бізнес-діяльності та ефективного управління процесами зеленої трансформації. Останні мають забезпечити динамічну відбудову як фізичної, так і ринкової, соціальної та регуляторної інфраструктури України. Інструменти інтеграційного механізму повоєнної розбудови в Україні зеленої економіки покликані забезпечити формування цілісної національної (внутрішня інтеграція) та глобальної (зовнішня інтеграція) зеленої економіки. Зокрема, інтеграція енергетичного сектору України до загальноєвропейського енергетичного простору може стати своєрідним пілотним проектом щодо конвергенції ключових секторів економіки та ринків України з європейськими секторами та глобальними ринками (включаючи ринок дозволів на викиди забруднюючих речовин). Щодо інструментів інноваційного механізму повоєнної розбудови в Україні зеленої економіки, вони покликані забезпечити процеси зеленої трансформації ключовим – науково-технічним – ресурсом постіндустріального розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Mealy P., Teytelboym A. Economic complexity and the green economy. *Research Policy*. 2020. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0048733320300287?via%3Dihub>.
2. Pollin R. Greening the Global Economy. *Boston Review Originals*. The MIT Press. 2015.
3. Blanco E., Razzaque J. Natural Resources and the Green Economy: Redefining the Challenges for People. *Leiden-Boston: Martinus Nijhoff Publishers*. 2012.
4. Harris J. Green Keynesianism: Beyond Standard Growth Paradigms. *GDAE Working Paper No. 13-02*. February 2013. URL: <https://www.bu.edu/eci/files/2020/01/13-02HarrisGreenKeynesianism.pdf>.
5. Tienhaara K. Green Keynesianism and the Global Financial Crisis. 1-st Edition. 2018.
6. Sawyer M. The scourge of green monetarism. *Brazilian Keynesian Review*. 2015. Volume 1.
7. D'Amato D., Korhonen J. Integrating the green economy, circular economy and bioeconomy in a strategic sustainability framework. *Ecological Economics*. 2021. Volume 188. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2021.107143>.
8. The Heat Is On: A world of climate promises not yet delivered – Emissions Gap Report 2021. UNEP DTU

Partnership. 2021. С. 41. URL: <https://www.unep.org/emissions-gap-report-2021>.

9. European Commission. EU Green Deal (Carbon border adjustment mechanism). URL: <https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12228-Carbon-Border-Adjustment-Mechanism>.

10. Гура К. Чому зелена енергетика та енергоефективність мають бути драйверами поствоєнної економіки? *Ecobusiness: Екологія підприємства*. 2022. № 5. URL: <https://e.ecolog-ua.com/ekolohiya-pidpryyemstva-2022-5/chomu-zelena-enerhetyka-ta-enerhoefektyvnist-mayut-buty-drayveramy>.

11. Зелене повоєнне відновлення України: візія та моделі. Аналітична записка. Серпень 2022 р. ГО «Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля», 2022.

12. Zhongming, Z., Linong, L., Xiaona, Y., & Wei, L. Gender-relevance of policies in the OECD Green Recovery Database. 2021. 22 p. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=1123_1123699-px0pxp98ag&title=Gender-relevance-of-policies-in-the-OECD-Green-Recovery-Database.

13. Moran, D., & Jewkes, Y. "Green" prisons: rethinking the "sustainability" of the carceral estate. *Geographica Helvetica*, 2014. 69(5), 345–353.

REFERENCES:

1. Mealy P., Teytelboym A. (2020) Economic complexity and the green economy. *Research Policy*. Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0048733320300287?via%3Dihub>.
2. Pollin R. (2015) Greening the Global Economy. *Boston Review Originals*. The MIT Press.
3. Blanco E., Razzaque J. (2012) Natural Resources and the Green Economy: Redefining the Challenges for People. *Leiden-Boston: Martinus Nijhoff Publishers*.
4. Harris J. (2013) Green Keynesianism: Beyond Standard Growth Paradigms. *GDAE Working Paper No. 13-02*. February. Available at: <https://www.bu.edu/eci/files/2020/01/13-02HarrisGreenKeynesianism.pdf>.
5. Tienhaara K. (2018) Green Keynesianism and the Global Financial Crisis. 1-st Edition.
6. Sawyer M. (2015) The scourge of green monetarism. *Brazilian Keynesian Review*. Volume 1.
7. D'Amato D., Korhonen J. (2021) Integrating the green economy, circular economy and bioeconomy in a strategic sustainability framework. *Ecological Economics*. Volume 188. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2021.107143>.
8. The Heat Is On: A world of climate promises not yet delivered – Emissions Gap Report (2021) UNEP DTU Partnership. 2021. P. 41. Available at: <https://www.unep.org/emissions-gap-report-2021>.
9. European Commission. EU Green Deal (Carbon border adjustment mechanism). Available at: <https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12228-Carbon-Border-Adjustment-Mechanism>.
10. Gura K. (2022) Chomu zelena energetika ta energoefektyvnist mayut buti draiverami postvoennoi ekonomiki? [Why should green energy and energy

efficiency be drivers of the post-war economy?]. *Eco-business: Ecology of the enterprise*. № 5. Available at: <https://e.ecolog-ua.com/ekolohiya-pidpryyemstva-2022-5/chomu-zelena-enerhetyka-ta-enerhoefektyvnist-mayut-but-y-dravveramy>

11. Zelene povoenne vidnovlennya Ukraini: visia ta modeli. [Green post-war recovery of Ukraine: vision and models] Analytical note. August (2022) NGO "Resource-Analytical Center "Society and Environment".

12. Zhongming, Z., Linong, L., Xiaona, Y., & Wei, L. (2021). Gender-relevance of policies in the OECD Green Recovery Database. 22 p. Available at: https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=1123_1123699-px0pxp98ag&title=Gender-relevance-of-policies-in-the-OECD-Green-Recovery-Database.

13. Moran, D., & Jewkes, Y. (2014). "Green" prisons: rethinking the "sustainability" of the carceral estate. *Geographica Helvetica*, 69(5), 345–353.

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОММАРКЕТИНГОВИЙ ПІДХІД
У ДОСЛІДЖЕННІ ПРИВАБЛИВОСТІ РИНКУ ЗЕМЛІ В УКРАЇНІ
MARKETING APPROACH
IN THE STUDY OF LAND MARKET ATTRACTIVENESS IN UKRAINE

Стаття присвячена дослідженню привабливості ринку землі в Україні на основі маркетингового підходу. Земля виступає як товар, а отже вона має власні якісні та кількісні характеристики в кожній області країни. Отже, є потреба у диференційованому підході до формування цін на неї. При цьому слід враховувати, що земля є специфічним товаром, який має високу цінність для покупця, а отже однією з задач маркетингу є сформувати довгострокову стратегію її ціноутворення. Запропоновані етапи маркетингового дослідження привабливості ринку землі в Україні, які запропоновані в статті дозволяють системно підходити до формування майбутньої цінової стратегії маркетингу. Яку обрати: "зняття вершків", "стратегію проникнення на ринок" чи нейтральну стратегію або створити певний мікс з них – можливо на основі аналізу результатів маркетингового дослідження.

Ключові слова: земля, ринок землі, маркетинг, маркетингове дослідження, маркетингова стратегія.

УДК 658.8:332.7

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure71-9>

Благу́н І.І.

д.е.н., доцент,
професор кафедри менеджменту
і маркетингу,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Гриневич Л.В.

д.е.н., професор,
завідувач кафедри маркетингу,
Харківський національний
економічний університет
імені Семена Кузнеця

Blahun Ivan

Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University

Grynevych Liudmyla

Simon Kuznets Kharkiv National
University of Economics

The article proposes to use a marketing approach to study the attractiveness of the land market in Ukraine. Land acts as a commodity, and therefore it has its own qualitative and quantitative characteristics in each region of the country. The refore, there is a need for a differentiated approach to the formation of prices for it. At the same time, it should be taken into account that land is a specific product that has a high value for the buyer, and therefore one of the tasks of marketing is to form a long-term strategy for its pricing. For this, it is necessary to conduct a deep and comprehensive marketing study of the situation in the land market. The proposed stages of marketing research of the attractiveness of the land market in Ukraine, which are proposed in the article, allow a systematic approach to the formation of the future price marketing strategy. Which one to choose: "removal of the cream", "market penetration strategy" or to create a certain mix of them – it is possible based on the analysis of the results of marketing research. Each of the mentioned strategies has its advantages and disadvantages, can be used only under certain conditions and at a certain time. Conducting planned marketing research allows you to collect qualitative and systematic information, create an information and analytical base, draw conclusions based on which to make a balanced management decision. The effectiveness of a well-thought-out and well-considered marketing research will affect the ability of both the state and a separate territorial community to receive real income from the sale of land plots. This, in turn, will allow to fill the budget and contribute to the socio-economic development of the territory. On the other hand, conducting marketing research on the attractiveness of the land market in Ukraine will make it possible to adjust the proposed strategy in accordance with changing conditions, if necessary. Taking into account the obtained results of the marketing research, it is possible to develop measures aimed at increasing the investment attractiveness of a certain territory, which in turn will influence the formation of the price of land in this territory.

Key words: land, land market, marketing, marketing research, marketing strategy.

Постановка проблеми. Україна володіє значним земельним потенціалом, який становить 5,7% території Європи. Із 60,3 млн гектарів майже 70% становлять сільськогосподарські угіддя з високою родючістю [2], що викликає підвищений попит на них. У березні 2021 Міністерство аграрної політики та продовольства України повідомляє, що станом на 18 лютого 2022 року укладено 98 618 угод в рамках ринку землі. Подали заяви для отримання доступу до Державного земельного кадастру 5476 нотаріусів. Всього заяв – 6143, із них погоджено 5435, відмову отримали 707, в черзі – 1 [3]. Приведені статистичні дані за рік свідчать про результативний запуск земельної реформи в Україні. Одним з завдань реформування цього ринку було надати українцям право власності на земельні ділянки сільськогосподарського

призначення. Це викликає ряд проблем і головною з них є створення методики формування ціни на землю. Для цього має бути розроблена маркетингова цінова стратегія, яка б дозволяла обґрунтовано формувати ціну на землю та за необхідності її корегувати. Основою для її створення є результати маркетингового дослідження привабливості земельних ділянок в різних областях України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемами ціноутворення на ринку землі займаються так вчені як Черевко З. Т. [11], Саблук П. Т. [7], Хомутенко В. [10], Ступень М. [8], Федоров М. М. [9], Бенедисюк С. [1] та іншими відомими дослідниками. Праці цих та інших авторів стали науковим підґрунтям для написання цієї статті.

Маркетингове дослідження ринку землі в Україні дозволить визначити тренди продажів та

кон'юнктури на ньому, виокремити цільову аудиторію покупців земельних ділянок, сформувати інструменти маркетингової комунікації та визначити критерії ефективності від продажу земельних ділянок для громад. З іншого боку, використання інструментарію маркетингу сприятиме більш обґрунтованому формуванню цінової стратегії на ринку землі. Отже, використання маркетингу для дослідження привабливості ринку землі в Україні є актуальним питанням, що потребує наукового обґрунтування.

Постановка завдання. Метою статті є розробка етапів маркетингового дослідження привабливості ринку землі в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. З прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» який набув чинності 1 липня 2021 року відбулися певні зміни на рівні розвитку земельних відносин на ринку землі. Його зараз потрібно розглядати як цілісну економічну систему відносин, яка включає в себе такі елементи як: товар, попит пропозиція, ціна, інфраструктура, механізми державного регулювання. В таких умовах доцільно підходити до розгляду привабливості землі з позиції маркетингового підходу, який дозволяє проаналізувати та узагальнити потреби споживача, запропонувати способи їх задоволення та сформувати конкурентоздатний продукт діяльності суб'єкта господарювання. Метою використання маркетингового підходу у дослідження привабливості ринку землі є ефективне позиціонування сільськогосподарських підприємств у відносинах з зацікавленими (пов'язаними) особами (стейкхолдерами), тобто споживачами, контрагентами, персоналом, власниками тощо. Відповідно до окресленої мети можна виділити завдання [4; 12]:

- постійний та безперервний зв'язок із споживачами – визначення портрету цільової аудиторії споживачів, виокремлення найбільш притаманних їм рис та характеристик;

- позиціонування сільськогосподарських підприємств у відносинах із стейкхолдерами (з точки зору виробника якісної продукції перед споживачами, надійного партнера перед постачальниками, соціально відповідального бізнесу перед суспільством тощо);

- формування внутрішньої корпоративної культури, що підпорядковуватиметься загальним принципам маркетингової стратегії підприємства та координуватиме зусилля усіх працівників у процесі задоволення потреб споживачів;

- прогнозування тенденцій розвитку ринку – ефективно функціонуюча система маркетингу на підприємстві повинна не лише відстежувати існуючий стан ринку, але й прогнозувати тенденції його зміни та розвитку для забезпечення

конкурентоспроможного функціонування в умовах високої динамічності середовища;

- забезпечення стабільного та успішного довгострокового існування підприємства на основі реалізації його стратегічних та тактичних цілей і завдань.

Узагальнюючи наукову літературу з питання, що досліджується та згідно до сформованих завдань можна виокремити наступні принципи:

- системності – споживачу потрібен товар здатний системно, на постійній основі задовольняти його потреби;

- цілісності – формування всього процесу купівлі-продажу землі в яку існує альтернатива вибору пропозиції для споживача, яка для нього є цінністю;

- пріоритетності – учасники ринку землі зацікавлені у створенні стабільних, заснованих на взаємній довірі відносинах, які будуть сприяти формуванню кола лояльних споживачів.

Отже, удосконалена структура ринку землі з позиції маркетингового підходу має вид рис. 1.

Впровадження маркетингового підходу дозволить більш ефективно використовувати його специфічні особливості. Так, проводячи маркетингове дослідження необхідно зосередитись на виборі одиниці дослідження, якою може бути земельна ділянка, тому що вона є предметом товарного обігу.

Головними її перевагами та цінностями є по-перше, що з плинністю часу вона не втрачає своєї виробничої привабливості, а навпаки може збільшувати за умові правильного та раціонального використання, по-друге, земельна ділянка обмежена у просторі й має постійне місцезнаходження.

Отже, для визначення критеріїв, за якими можна оцінити привабливість як в цілому ринку землі, так і окремих ділянок необхідно сформувати інформаційно-аналітичну базу дослідження.

Збір інформації щодо ринку землі та окремих земельних ділянок проводиться як із первинних, так і з вторинних джерел інформації. Первинним джерелом інформації можуть бути опитування експертів у вигляді інтерв'ю в фокус-групах або проведення анкетування учасників земельних відносин. Вторинним джерелом інформації є дані отримані з відкритих державних джерел інформації таких як Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної служби статистики України та інші організації.

На рис. 2 наведено етапи проведення маркетингового дослідження привабливості ринку землі в Україні.

Розглянемо детально запропоновані етапи.

На 1 етапі відбувається маркетингове дослідження попиту і пропозиції на ринку землі, що складалась, полягає у всебічному дослідженні споживача.

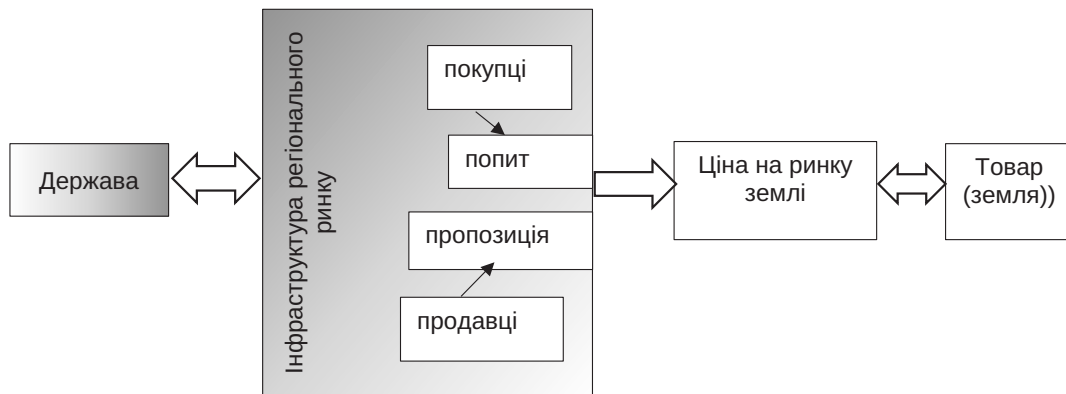

Рис. 1. Структура ринку землі з позиції маркетингового підходу

Джерело: розробка автора

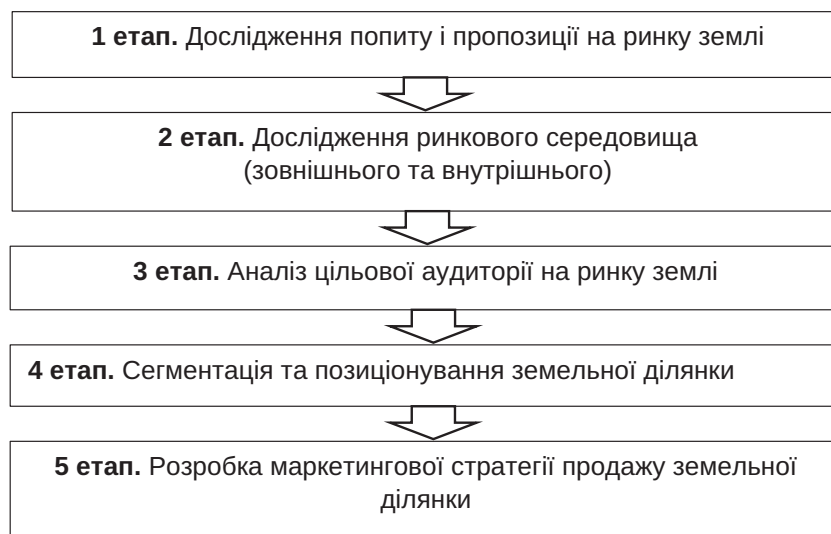

Рис. 2. Етапи проведення маркетингового дослідження привабливості ринку землі в Україні

Джерело: розробка автора

Так, проводиться оцінка його вподобань, диференціюється структура потреб відповідно до груп споживачів, виявляються незадоволені потреби та аналізуються переваги товару – земельних ділянок.

В процесі реалізації цього етапу слід враховувати, що величина та характер попиту на землю зумовлені історично складеними факторами: політичними, географічними, історичними та культурними. Значну роль також відіграє наявність потенційних робочих місць, рівень розвитку території в цілому, а також індивідуальні вподобання покупців. Тому попиту на ринку землі досить мінливий. З іншого боку, пропозиція на цей товар має низьку еластичність. Навіть при збільшенні попиту та цін – пропозиція або трохи збільшується або не змінюється тобто являє собою вертикальну лінію.

2 етап – це аналіз ринкового середовища, який проходить у двох напрямках: аналіз та оцінка кількісних характеристик ринку землі: місткість,

насиченість, стабільність попиту та якісних: структури потреб споживачів, мотиви здійснення покупки, процес купівлі, інтенсивність конкуренції.

3 етап – аналіз цільової аудиторії на ринку землі. Згідно з Конституцією України ст. 13, 14 та 41 суб'єктами, які можуть набувати право власності на землю мають: громадяни та юридичні особи – на землі приватної власності; територіальні громади безпосередньо або через органи місцевого самоврядування – на землі комунальної власності; держава через відповідні органи державної влади – на землі державної власності [5]. Це є саме та цільова аудиторія за якою потрібно працювати в процесі маркетингового дослідження ринку землі.

На 4 етапі дослідження проводиться сегментація та позиціонування земельної ділянки. На цьому етапі необхідно дослідити розподіл споживачів за групами відповідно до існуючих у них потреб, що дозволить розробити для кожної визначеної групи

окремий комплекс маркетингу. Чітке позиціонування земельної ділянки дозволить надати їй особисті характеристики та усвідомити цільових споживачів. Цей етап є досить важливим з точки зору подальшого вибору маркетингової стратегії або створення їх комплексу.

5 етап передбачає розробку цінової стратегії маркетингу, яка має стосуватися середньо- та довгострокових рішень щодо обґрунтуванням відповідних способів та засобів для досягнення поставлених цілей, які охоплюють елементи комплексу маркетингу (продукт, ціну, місце та просування). Вона окреслює глобальний напрям діяльності, який потребують конкретизації через планування заходів маркетингу, і стає своєрідним планом дій згідно з яким можна досягти поставленої мети.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, запропоновані етапи маркетингового дослідження привабливості ринку землі в Україні дозволяють системно підходити до вибору маркетингової стратегії її продажу. Комплексний та системний підхід у вирішенні питання купівлі-продажу землі сприятиме створенню цивілізованого ринку землі в Україні. Актуальним залишається питання формування конкурентної ціни на землю в рамках маркетингової цінової стратегії. Потрібно враховувати, що в сучасних умовах ціна землі буде визначатися не лише економічними факторами, але й іншими, наприклад привабливість, що потребує подальшого дослідження та аналізу. Цей фактор є комплексним та включає в себе багаточисельні складові: рівень розвитку регіональної інфраструктури тобто сукупності інститутів, систем, які обслуговують ринок землі та виконують певні функції, які забезпечують нормальне функціонування в цілому ринку землі. З іншого боку, це наявність повної та всебічної інформації щодо ринку землі та її учасників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бенедисюк С., Янюк Ю. Перспективи запровадження ринку землі в Україні. *Юридична газета*. 2019. № 33–34 (687–688). URL: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/insh/perspektivi-zaprovdzhennya-rynku-zemli-v-ukrayini.html> (дата звернення: 4.11.2022)
2. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру. URL: <https://land.gov.ua/index.php/open-data/> (дата звернення: 2.11.2022).
3. Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/news/zemelni-uhody-operativ> (дата звернення: 2.11.2022)
4. Орлова К. Є. Маркетинговий підхід в управлінні бізнесом. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції – 2017. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/205.pdf>;
5. Офіційний сайт Верховної Ради України. Конституція України, від 01.01.2020, 254к/96-ВР. URL: <http://surl.li/gdyl> (дата звернення: 2.11.2022)

6. Ринок землі в Україні: все, що треба знати аграрію. 2019. URL: <https://latifundist.com/blog/read/2511-rynok-zemli-vukraine-vse-hto-znat-agrariyu-obnovlyaetsya> (дата звернення: 2.11.2022).

7. Саблук П. Т. Проблеми іпотеки землі в контексті фінансової безпеки. Проблеми формування іпотечного ринку в контексті фінансової безпеки України : зб. матеріалів «круглого столу», м. Київ, 30 верес. 2002 р. Київ : Міжвідом. коміс. з питань фін. безпеки при РНБОУ, Укр. агентство фін. поступу, 2002. С. 112–119.

8. Ступень М., Дума Ю. Ринок земель в Україні: основні проблеми та перспективи розвитку. *Економіст*. 2015. № 4. С.40–41.

9. Федоров М. М. Особливості формування ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні. *Економіка АПК*. 2007. № 5. С. 73–78.

10. Хомутенко В., Волкова О. Ринок землі в Україні: передумови та наслідки. *Економіст*. 2011. № 11. С. 83–85

11. Черевко З. Т. Ринок землі в Україні: можливості і проблеми. Студентська молодь і науковий поступ: матеріали VI Міжвузівської щорічної наукової студентської конференції, м. Львів. Львів : Львівський університет бізнесу і права, 2009. С. 46–52.

12. Petrescu E.-C., Pop N. Al. Particularities of the marketing activity in the insurance industry. URL: <http://steconomice.uoradea.ro>.

REFERENCES:

1. Benedysyuk S., Yanyuk Yu. (2019) *Perspektyvy zaprovadzhennya rynku zemli v Ukraini. Yurydychna hazeta* [Prospects for the introduction of the land market in Ukraine. Legal newspaper], no. 33–34 (687–688).
2. Derzhavna sluzhba Ukrainy z pytan' heodeziyi, kartohrafiyi ta kadastru [State Service of Ukraine on Geodesy, Cartography and Cadastre]. Available at: <https://land.gov.ua/index.php/open-data/> (accessed: 2.11.2022).
3. Ministerstva ahraryoi polityky ta prodovol'stva Ukrainy [Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine]. Available at: <https://minagro.gov.ua/news/zemelni-uhody-operativ> (accessed: 2.11.2022)
4. Orlova K. Y. (2017) *Marketynhovyy pidkhyd v upravlinni biznesom* [Marketing approach in business management]. *Materialy IV Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi*. Available at: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/205.pdf>;
5. Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy. Konstitutsiya Ukrainy, vid 01.01.2020, 254k/96-VR [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. Constitution of Ukraine, dated 01.01.2020, 254k/96-VR]. Available at: <http://surl.li/gdyl> (accessed: 2.11.2022)
6. Rynok zemli v Ukraini: vse, shcho treba znaty ahraryiu. 2019 [The land market in Ukraine: everything an agrarian needs to know. 2019]. Available at: <https://latifundist.com/blog/read/2511-rynok-zemli-vukraine-vse-hto-znat-agrariyu-obnovlyaetsya> (accessed: 2.11.2022).
7. Sabluk D. T. (2002). *Problemy ipoteky zemli v konteksti finansovoyi bezpeky* [Land mortgage problems in the context of financial security]. *Problems of Formation*

of the Mortgage Market in the Context of Financial Security of Ukraine: round table collection (Kyiv, Ukraine, September 30, 2002), Kiev: Interagency. commission. on fin. Security at the National Security and Defense Council, Ukr. agency fin., pp. 112–119.

8. Stupen M., Duma Y. (2015). Rynok zemel' v Ukrayini: osnovni problemy ta perspektyvy rozvytku [The land market in Ukraine: main problems and prospects]. *Economist*, no. 4, pp. 40–41

9. Fedorov M. M. (2007) Osoblyvosti formuvannya rynku zemel sil'skohospodars'koho pryznachennya v Ukrayini [Peculiarities of formation of the agricultural land market in Ukraine]. *Ekonomika APK*, no. 5, pp. 73–78.

10. Khomutenko V., Volkova O. (2011). Rynok zemli v Ukrayini: peredumovy ta naslidky [Land market in Ukraine: preconditions and consequences]. *Economist*, no. 11, pp. 83–85.

11. Cherevko Z. T. (2009). Rynok zemli v Ukrayini: mozhlyvosti i problemy [Land Market in Ukraine: Opportunities and Challenges]. Student Youth and Scientific Progress: Proceedings of the VI Inter-University Annual Student Conference (Lviv, Ukraine), Lviv: Lviv University of Business and Law, pp. 46–52.

12. Petrescu E.-C., Pop N. Al. Particularities of the marketing activity in the insurance industry. Available at: <http://steconomice.uoradea.ro>.

ДЕТІНІЗАЦІЯ ЗАЙНЯТОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

DETINIZATION OF EMPLOYMENT IN THE CONTEXT OF ENSURING ECONOMIC AND SOCIAL SECURITY OF THE COUNTRY

Ця стаття узагальнює основні теоретико-методичні основи забезпечення національної, економічної та соціальної безпеки країни. Основною метою проведення дослідження є аналіз шляхів зниження процесу детінізації зайнятості в контексті забезпечення економічної та соціальної безпеки країни. Завданням дослідження є аналіз теоретико-методичних положень формування економічної та соціальної безпеки України через призму врахування дестабілізуючих чинників, зокрема регулювання процесів детінізації зайнятості. Актуальність вирішення даної наукової проблеми полягає в тому, що забезпечення національної та економічної безпеки є одним із найважливіших завдань держави. Виокремлення шляхів реалізації засад безпеки є питанням динамічним, оскільки враховує множину змінних факторів економічного, інституційного та міжнародного середовища, що забезпечує зростання актуальності дослідження у кожній фазі економічного циклу. Об'єктом дослідження обрано процес формування економічної та соціальної безпеки держави через процес детінізації зайнятості.

Ключові слова: національна безпека, економічна безпека, соціальна безпека, тіньова економіка, детінізація зайнятості.

This article summarizes the main theoretical and methodological foundations of ensuring the national, economic and social security of the country. The main purpose of the research is to analyze the ways of reducing the process of detinization of employment in the context of ensuring the economic and social security of the country. The task of the research is to analyze the theoretical and methodological provisions of the formation of the economic and social security of Ukraine through the prism of taking into account destabilizing factors, in particular, the regulation of the processes of detinization of employment. The systematization of literary sources and approaches to solving the problem proved that the process of detinization of employment is one of the most important ways to overcome the economic crisis in Ukraine and, as a result, is one of the ways to ensure the growth of its economic and social security. The urgency of solving this scientific problem lies in the fact that ensuring national and economic security is one of the most important tasks of the state. Identifying ways to implement security principles is a dynamic issue, as it takes into account a number of changing factors of the economic, institutional and international environment, which ensures the growing relevance of research in each phase of the economic cycle. The study of the issue of reducing the shadowing of employment to ensure the economic and social security of the state in the article is carried out in the following logical sequence: the analysis of historical aspects of the emergence and implementation of national security tasks of states during their formation; analysis of the functions and values of the modern state; identification and analysis of important principles of ensuring the economic and social security of the state; analysis of theoretical approaches and practical foundations of the study of the concept of "shadow economy" in the context of factors causing a high level of shadowing and ways to reduce it; analysis of possible ways to ensure detinization of employment and income through institutional and legal regulation of these processes. The process of forming the economic and social security of the state through the process of detinization of employment was chosen as the object of the study. The results of the conducted research can be useful for the formation of the strategy of economic and social security in Ukraine.

Key words: national security, economic security, social security, shadow economy, detinization of employment.

УДК 330.341

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-10>

Кліпкова О.І.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри соціального забезпечення та управління персоналом,
Львівський національний університет імені Івана Франка

Klipkova Oksana

Lviv Ivan Franko National University

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку підприємництва питання забезпечення та збереження національної, економічної та соціальної безпеки є надзвичайно актуальним. Актуальність, складність і багатоаспектність проблеми забезпечення певного рівня економічної безпеки вимагає виокремлення теоретико-методичних підходів вивчення зазначеної категорії, актуалізації дослідження факторів, які визначають ймовірність реалізації засад соціальної безпеки у період економічної та політичної турбулентності.

В Україні вирішення цієї проблеми, в тому числі наукові знання про її сутність, перебуває на стадії формування. Відсутність належного механізму безпеки в економічній і соціальній сфері в українських умовах настільки ускладнює подолання зовнішніх і внутрішніх загроз, що виникає необхідність проведення теоретичних та аналітичних досліджень з цього приводу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теоретико-методичні засади економічної та соціальної безпеки досліджували О. Барановський, І. Бінько, О. Власюк, Г. Дарнопих, Я. Жаліло, М. Єрмошенко, О. Користін, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Шлемко та інші. Дослідники сформулювали концептуальні положення теорії економічної безпеки, визначили фактори впливу на її забезпечення, виокремили відмінності та тотожності у дослідженнях категорій «економічна» та «соціальна» безпека.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз шляхів зниження процесу детінізації зайнятості в контексті забезпечення економічної та соціальної безпеки країни. Завданням дослідження є аналіз теоретико-методичних положень формування економічної та соціальної безпеки України через призму врахування дестабілізуючих чинників, зокрема регулювання процесів детінізації

зайнятості. При написанні статті використано історичний та логічний методи при визначенні історичних передумов формування змістовного наповнення категорій «національна безпека», «економічна безпека» та «детінізація зайнятості», метод наукової абстракції – при визначенні передумов забезпечення економічної та соціальної безпеки країни в умовах турбулентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожна країна, функціонуючи в середовищі інших країн, переслідує багато інтересів. Особливе місце серед них займає безпека. Беручи участь у міжнародних відносинах, держава постійно прагне забезпечити та підтримувати належний рівень безпеки, завдяки чому вона гарантує своє виживання, забезпечує всебічний розвиток та дає відчуття безпеки своїм громадянам. Однак ця діяльність залежить від багатьох факторів, до яких передусім належать геополітичні та військові умови.

Роздуми з цього приводу слід почати з представлених поглядів деяких філософів. Одним із них є Арістотель, який вважав, що держава є територіальною спільнотою та організацією, що охоплює всіх членів, які проживають на даній території в межах своєї діяльності, у якій має панувати право, щоб забезпечити справедливість і добро для своїх підданих. На його думку, держава – це певна спільність різноманітних груп людей, необхідних для її існування [1].

Подібним чином вірив і Платон, який схопив суть держави одним реченням, а саме: «поки держава, що розширюється, хоче бути єдністю, тоді розширюй її, а не далі цієї межі».

В думці обох філософів держава сприймається крізь призму її громадян. Вони є підданими, і створене ними творіння, яке називається державою, має служити їм. Погляди цих великих мислителів показують нам ідеальну державу, але вони не описують реальні суспільні відносини в ній. Отже, ці думки сприймаються як нереалістичні бачення, те, до чого ми повинні прагнути, але через наші вади ми ніколи не досягнемо.

В аспекті досягнення цілей економічного розвитку варто також згадати про сім функцій, які виконує кожна сучасна держава, а саме:

- внутрішню, яка зводиться до забезпечення порядку та безпеки в середині країни, що досягається за рахунок діяльності органів державного управління;

- зовнішню, що здійснюється через діяльність у сфері відносин з іншими державами та міжнародними організаціями, зміст якої полягає у захисті інтересів держави, що здійснюється переважно її дипломатичною службою;

- економіко-організаційну, що виявляється в організації економіки та впливі на економічні процеси;

- соціальну;

- адаптивну, що полягає в пристосуванні держави до мінливих цивілізаційних умов;

- регулятивну, що полягає у впливі на суспільні процеси, що відбуваються;

- інноваційну, що передбачає запровадження державою нових процесів і соціальних перетворень [2].

До основних цінностей, національних інтересів та стратегічних цілей сфері національної безпеки належать: збереження незалежності, територіальної цілісності, суверенітету та забезпечення безпеки держави і громадянина, формування міжнародного порядку, заснованого на солідарності та повазі до міжнародного права, що гарантує безпечний розвиток країни, зміцнення національної ідентичності та захист національної спадщини, забезпечення умов сталого та стійкого соціально-економічного розвитку та охорони навколишнього природного середовища тощо.

Національні інтереси є основою національної безпеки, а їх реалізація здійснюється шляхом досягнення результируючих стратегічних цілей, що вимагає планування та виконання конкретних завдань, а також володіння та використання відповідних сил, засобів і можливостей [3]. В свою чергу під економічною безпекою слід розглядати такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати резильєнтність до внутрішніх та зовнішніх загроз та задовольняти потреби індивіда, сім'ї, держави та суспільства в цілому [4].

До важливих засад забезпечення економічної та соціальної безпеки держави можна віднести збалансованість використання фінансових інструментів та ефективну реалізацію фінансових інтересів, детінізацію зайнятості, всебічне правове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання, розвиток технологічного потенціалу, захист інформаційних ресурсів, дотримання чинних екологічних норм, збереження і розвиток інтелектуального потенціалу, гарантування безпеки майнових та фінансових ресурсів тощо [5].

В аспекті формування соціально-економічного напрямку реалізації засад безпеки держави в умовах постпандемічного стану та воєнних дій на її території доцільно звернути увагу на процес детінізації, зокрема детінізації зайнятості. Тінізація економіки в Україні – складний процес, що пройшов у своєму розвитку етапи від явища загальнокримінального характеру у сфері економічних відносин до системи складних соціально-економічних процесів. За методологією ООН близькими поняттями до визначення «тіньова економіка» є приховане виробництво (діяльність), неформальна або неофіційна діяльність та нелегальна діяльність. До тіньової економіки належать усі види виробництва, які є легальними, але з різних причин приховані від органів державної влади:

- уникнення сплати податків та обов'язкових зборів до бюджету та позабюджетних фондів;

– уникнення сплати внесків до соціальних фондів;

– звільнення від певних зобов'язань правових стандартів (розмір мінімальної заробітної плати, правила безпеки на робочому місці тощо);

– уникнення заповнення будь-яких адміністративних або статистичних форм дослідження економічних процесів [6].

Рівень тіньової економіки у 2021 році за методом «витрати населення – роздрібний товарооборот і послуги» зменшився порівняно з 2020 роком на 1 в.п. (до 22% від обсягу офіційного ВВП). Тенденцію до зменшення рівня тіньової економіки за цим методом підтвердило скорочення кількості неформально зайнятого населення віком від 15 років і старше – до 19,5% від загальної кількості [7].

Для зменшення детінізації економіки та як наслідок підтримання рівня економічної безпеки країни слід нівелювати вплив таких чинників як: низький рівень захисту прав власності та ліквідності фондового ринку, недосконалість судової системи, високий рівень корупції, детінізація зайнятості, збройна агресія росії проти України тощо. Зважаючи на перелік негативних чинників пріоритетами детінізації економіки України мають бути: детінізація фінансового ринку, детінізація зайнятості та детінізація земельних відносин.

Чинником активного розвитку тіньової економіки є, зокрема, неоголошена (офіційно не зафіксована) праця, заробітну плату за яку офіційно не фіксують для уникнення оподаткування або документування. Неоголошена праця найпоширеніша у сфері сільського господарства, будівництва, торгівлі, транспорту, тимчасового розміщення, організації харчування. Крім цього, сприятливі умови для тіньової економіки створюють заходи щодо заниження доходів підприємств суб'єктами господарювання, які мають значні готівкові кошти, проте оприбутковують тільки частину своїх доходів, щоб уникнути податкового тягаря [8].

В свою чергу процес детінізації зайнятості доцільно розглядати у двох аспектах: детінізації доходів та детінізації безпосередньо самої зайнятості. Детінізація доходів забезпечить додатковий приплив коштів до державного бюджету та налагодження офіційних відносин на ринку праці. Кожному громадянину гарантується право заробляти собі на життя працею та отримувати за це винагороду у вигляді заробітної плати не нижче від визначеної законом, а виплата заробітної плати «у конвертах» призводить до значних негативних наслідків не тільки для бюджету, а й для самих працівників. Своєчасна сплата внесків до Пенсійного фонду є запорукою соціальної стабільності в країні [9]. Крім того, тінізація заробітних плат загрожує стримуванням нагромадження коштів накопичувальної системи та розвитку її інвестиційного потенціалу [10].

Для інтенсифікації цього процесу запропоновано Верховній Раді внести зміни до законопроекту № 5153 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо стимулювання детінізації доходів та підвищення податкової культури громадян шляхом запровадження добровільного декларування фізичними особами належних їм активів та сплати одноразового збору до бюджету». Такі зміни передбачатимуть запровадження знеособленої одноразової (спеціальної) добровільної декларації, що має на меті спростити та убезпечити процес декларування доходів, хоча відсутність у декларації необхідності вказання шляхів походження капіталу нівелює можливість відмежування майна та майнових прав, отриманих як внаслідок порушення податкового, валютного законодавства, так і внаслідок вчинення інших злочинів [11]. Зважаючи на вищесказане Урядом України 5 вересня 2018 року прийнято розпорядження «Про заходи, спрямовані на детінізацію відносин у сфері зайнятості населення», яке передбачає проведення Державною службою України з питань праці, Державною фіскальною службою України, Пенсійним фондом України, Національною поліцією України, іншими центральними органами виконавчої влади спільно з органами місцевого самоврядування комплексних заходів спрямованих на детінізацію ринку праці та вдосконалення контролю за оформленням трудових відносин із найманими працівниками. До таких заходів належать:

– посилення координації органів державної влади в питаннях проведення роз'яснювальної роботи;

– здійснення заходів щодо виявлення фактів застосування незадекларованої праці;

– перегляд актів органів виконавчої влади та внесення змін до них з метою посилення контролю за оформленням трудових відносин тощо [12].

Інституційний аспект регулювання процесів детінізації зайнятості є визначальним при побудові механізму реалізації економічної та соціальної безпеки України. Потрібно також модернізувати системи соціального захисту, які є основою у боротьбі з бідністю, щоб зробити їх ефективними в умовах потрясінь, а також викликів у довгостроковій перспективі [13].

Висновки. Зважаючи на недостатнє вивчення змісту та інструментарію теоретико-методичного обґрунтування понять «економічна» та «соціальна» безпека, є можливим виокремлювати вектори досліджень категорій і чинників впливу механізмів їх забезпечення. В Україні у період турбулентності, спричиненої воєнними діями на її території, рівень тінізації економіки додатково підриває ймовірність зростання надходжень до державного бюджету. Тінізація зайнятості є

одним із визначальних факторів зростання дефіциту бюджету та посилює коливання ринкової кон'юнктури на ринку праці, тому реалізація інституційно-правових заходів її зниження позитивно вплине на економічне відновлення держави і зменшить кризові явища в економіці.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Prońko J., Kaczmarczyk B. Bezpieczeństwo państwa-pojęcie, istota, strategia, system. *Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego*. 2015. № 9.

2. Wojtaszczyk K. Kompendium wiedzy o państwie, Liber, Warszawa 1998, s. 12.

3. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2020. URL: <https://www.gov.pl/attachment/e9193263-e437-4bf0-a7ba-bf4c72f05560>.

4. Піхоцький В., Піхоцька М. Економічна безпека держави в сучасних умовах функціонування. *Бізнес. Інновації. Менеджмент: проблеми та перспективи*. 2022. С. 192–192.

5. Хринюк О. С., Корчовна М. Р. Система забезпечення економічної безпеки підприємства: основні елементи. *Ефективна економіка*. 2015. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3927>.

6. Бондаревська К. В. Стратегія забезпечення соціальної безпеки на ринку праці України. *Бізнес Інформ*. 2020. № 12. С. 238–244.

7. Тіньова економіка. Аналітична записка. Загальні тенденції 2021 року. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>.

8. Детинізація доходів – записка майбутнього! URL: <https://oda.od.gov.ua/gromadyanam/detinizacziya-dohodiv-gromadyan-ta-zajnyatosti-naselennya/detinizacziya-dohodiv-zaporuka-majbutnogo>.

9. Детинізація доходів громадян – записка майбутнього. URL: <https://info.nvrada.gov.ua/detinizacziya-dohodiv-gromadyan-zaporuka-majbutnogo>.

10. Мордас І. В. Детинізація економіки як чинник забезпечення економічної безпеки держави. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2015. № 1. С. 98–103.

11. Детинізація доходів чи анонімна амністія капіталів. На що варто звернути увагу у тексті законопроекту № 5153. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/detinizacziya-dohodiv-chi-anonimna-amnistiya-kapitaliv-na-shcho-varto-zvernuti-uvagu-u-teksti-zakonop.html>.

12. Уряд дав старт боротьбі з тинізацією праці URL: <https://news.dtk.ua/labor/labor-relations/50132>.

13. Російське вторгнення в Україну уповільнює темпи економічного відновлення після пандемії країн з перехідною економікою Європи та Центральної Азії. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2022/10/04/russian-invasion-of-ukraine-impedes-post-pandemic-economic-recovery-in-emerging-europe-and-central-asia>.

2. Wojtaszczyk K. (1998) Kompendium wiedzy o państwie, Liber, Warszawa, p. 12. [in Poland]

3. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2020 Available at: <https://www.gov.pl/attachment/e9193263-e437-4bf0-a7ba-bf4c72f05560>. [in Poland]

4. Pikhotskiy V., Pikhotska M. (2022) Ekonomichna bezpeka derzhavy v suchasnykh umovakh funktsionuvannia [Economic security of the state in modern operating conditions]. *Biznes. Innovatsii. Menedzhment: problemy ta perspektyvy*, pp. 192–192. [in Ukrainian]

5. Khryniuk, O. S., Korchovna M. R. (2015) Systema zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: osnovni element [The system of ensuring the economic security of the enterprise: the main elements]. *Efektivna ekonomika*, no. 3. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3927>. [in Ukrainian]

6. Bondarevska K. V. (2020) Stratehiia zabezpechennia sotsialnoi bezpeky na rynku pratsi Ukrainy [The strategy of ensuring social security in the labor market of Ukraine]. *Biznes Inform*. P. 238–244. [in Ukrainian]

7. Tinova ekonomika. Analitychna zapyska. Zahalni tendentsii 2021 roku [Shadow economy. Analytical note. General trends of 2021]. Available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>. [in Ukrainian]

8. Detinizatsiia dokhodiv – zaporuka maibutnoho! [Detinization of income is the key to the future!]. Available at: <https://oda.od.gov.ua/gromadyanam/detinizacziya-dohodiv-gromadyan-ta-zajnyatosti-naselennya/detinizacziya-dohodiv-zaporuka-majbutnogo>. [in Ukrainian]

9. Detinizatsiia dokhodiv hromadian – zaporuka maibutnoho [Detinization of citizens' incomes is the key to the future]. Available at: <https://info.nvrada.gov.ua/detinizacziya-dohodiv-gromadyan-zaporuka-majbutnogo>. [in Ukrainian]

10. Mordas I. V. (2015) Detinizatsiia ekonomiky yak chynnyk zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Detinization of the economy as a factor in ensuring the economic security of the state]. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, no. 1, pp. 98–103. [in Ukrainian]

11. Detinizatsiia dokhodiv chy anonimna amnistiia kapitaliv. Na shcho varto zvernuty uvahu u teksti zakonoproektu № 5153 [Detinization of income or anonymous capital amnesty. What should be paid attention to in the text of the draft law No. 5153]. Available at: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/detinizacziya-dohodiv-chi-anonimna-amnistiya-kapitaliv-na-shcho-varto-zvernuti-uvagu-u-teksti-zakonop.html>. [in Ukrainian]

12. Uriad dav start borotbi z tinizatsiieu pratsi [The government launched a fight against the tinization of labor]. Available at: <https://news.dtk.ua/labor/labor-relations/50132>.

13. Rosiiske vtorhnennia v Ukrainu upovilniuie tempy ekonomichnoho vidnovlennia pislia pandemii krain z perekhidnoiu ekonomikou Yevropy ta Tsentralnoi Azii [The Russian invasion of Ukraine is slowing the pace of post-pandemic economic recovery in the transition economies of Europe and Central Asia]. Available at: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2022/10/04/russian-invasion-of-ukraine-impedes-post-pandemic-economic-recovery-in-emerging-europe-and-central-asia> [in Ukrainian].

REFERENCES:

1. Prońko J., (2015) Kaczmarczyk B. Bezpieczeństwo państwa-pojęcie, istota, strategia, system. *Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego*. № 9. [in Poland]

ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: КОРИСТІ ТА ЗАГРОЗИ

TRANSNATIONALIZATION OF UKRAINE'S ECONOMY: BENEFITS AND THREATS

УДК 339.9:658.1(477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-11>

Когут М.В.

к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин та маркетингу,

Львівський національний університет природокористування

Огінок С.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту організацій, Національний університет "Львівська Політехніка"

Прокопишин-Рашкевич Л.М.

к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту організацій, Національний університет "Львівська Політехніка"

Kohut Maryana

Lviv National University of Nature

Ohinok Solomiya

Lviv Polytechnic National University

Prokopyshyn-Rashkevych Lyubov

Lviv Polytechnic National University

Користі транснаціоналізації економіки України полягають у збільшенні обсягів зовнішньої торгівлі та інвестицій, підвищенні рівня технологічного розвитку, залученні іноземних інвестицій, що може збільшити виробничі потужності та зростання ВВП. Однак, також існують загрози, пов'язані з транснаціоналізацією економіки, такі як втрата контролю над національною економікою, збільшення економічної залежності від інших країн, погіршення екологічної ситуації та інші. Саме тому, вивчення та аналіз транснаціоналізації економіки України є важливим напрямом економічних досліджень та розвитку країни. У статті розглянуто користі та загрози транснаціоналізації економіки України та її національної економіки, а також висвітлено можливості підвищення конкурентоспроможності та залучення інвестицій. Крім того, розглянуті можливі шляхи мінімізації ризиків та збільшення користі від процесу транснаціоналізації економіки України.

Ключові слова: транснаціоналізація економіки, зовнішньоекономічна діяльність, технологічний обмін, національна економіка, ТНК.

Transnationalization of the economy means the process of integrating national economies into the global economy through increased international trade volumes, investment operations, technological exchange, and other international economic processes. The benefits of Ukraine's transnationalization of the economy include increasing external trade and investment volumes, raising the level of technological development, and attracting foreign investment, which can increase production capacity and GDP growth. However, there are also threats associated with the transnationalization of the economy, such as loss of control over the national economy, increased economic dependence on other countries, worsening environmental situation, and others. In today's global development conditions, competition at the international level is important not only in the amount of foreign investment attracted but also in their quality. Therefore, improving and preserving Ukraine's economic interests requires regulation of the processes of attracting direct foreign investment flows. As a result of studying and researching the impact of foreign investment on Ukraine's economic development, foreign investors have two main goals: growth of export potential and entry into the domestic market. That is why the study and analysis of Ukraine's transnationalization of the economy is an important direction of economic research and country development. The article discusses the benefits and threats of Ukraine's transnationalization of the economy and its national economy, as well as highlights opportunities to increase competitiveness and attract investment. In addition, possible ways to minimize risks and increase benefits from the process of Ukraine's transnationalization of the economy are considered. Transnationalization can have both positive and negative consequences for the economy of Ukraine. Therefore, it is important to determine what would be more acceptable for our country under modern conditions.

Key words: transnationalization of the economy, foreign economic activity, technological exchange, national economy, TNC.

Постановка проблеми. В сучасних умовах глобалізаційного розвитку конкуренції на міжнародному рівні важлива не тільки кількість залучених іноземних інвестицій, а й їх якість. Тому покращення та збереження економічних інтересів України необхідне регулювання процесів залучення потоків прямих іноземних інвестицій. Внаслідок вивчення та дослідження впливу іноземних інвестицій на економічний розвиток України, іноземним інвесторам важливі дві основні цілі, а саме: приріст експортних потужностей та входження на внутрішній ринок. Отже, вивчення та аналіз впливу транснаціоналізації на економіку України є необхідним для розвитку країни та прийняття обґрунтованих рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження транснаціоналізації економіки проводили вчені з різних дисциплін, включаючи економіку, соціологію, політологію та інші. Деякі з найвідоміших дослідників у цій області: Джон Даннінг, який розробив теорію прямих іноземних інвестицій та заснував Інститут транснаціональних корпорацій; Манфред Штайгліц, який досліджував ефективність та соціальні наслідки глобалізації та транснаціоналізації економіки; Пітер

Еванс, досліджував роль транснаціональних корпорацій в економічному розвитку країн; Джозеф Бейкер, який досліджував соціальні та економічні наслідки транснаціоналізації. Це лише декілька імен з численних вчених, які досліджували транснаціоналізацію економіки з різних перспектив. Вони внесли важливий внесок у розуміння цього процесу та його впливу на світову економіку та суспільство. Однак, деякі питання транснаціоналізації залишаються невирішеними для економіки України. Одним з таких питань є відношення до іноземного капіталу та іноземних інвестицій. Крім того, українські підприємства ще не дуже активно включилися в транснаціональні ланцюги виробництва та постачання, що може обмежувати їх можливості на міжнародному ринку та знижувати їх конкурентоспроможність. Також українська економіка залежить від зовнішніх ринків, адже країна є виробником сировини та експортером продуктів харчування. Таким чином, хоча Україна має певний досвід та успіхи в транснаціоналізації економіки, існують деякі питання та виклики, які потребують додаткової уваги та розв'язання.

Постановка завдання. Метою статті є проаналізувати вплив процесу транснаціоналізації

економіки на Україну та оцінити його наслідки. Ця стаття спрямована на розширення розуміння впливу глобалізаційних процесів на економіку України та допомогу в прийнятті обґрунтованих рішень у цьому контексті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Надходження потоків прямих іноземних інвестицій забезпечують довгострокові вкладення в економіку країни з метою організації і будівництва підприємств, придбання статутного та акціонерного капіталу.

Динаміка потоків прямих іноземних інвестицій є рейтингом країни та індикатором зміни рівня довіри іноземних інвесторів. Аналізуючи потоки прямих іноземних інвестицій з та в Україну можна сказати, що в період 2007–2009 років було суттєве зниження потоків прямих іноземних інвестицій в Україну, внаслідок світової економічної кризи. Тому в 2009 році спостерігається зниження обсягу залучених інвестицій до 4 816 млн. дол. США. З 2010 року спостерігається збільшення та покращення приросту прямих іноземних інвестицій. Але в 2014 році можемо побачити стрімке падіння внаслідок початку війни в Україні. Тому в період з 2013 року по 2014 року було несприятливе становище для інвесторів. З 2015 року по 2016 рік можемо побачити поступове зростання потоків прямих іноземних інвестицій, але в 2017 рік відбулося зменшення на 1 082 млн. дол. США в порівнянні з 2016 роком. У 2019 році відбулося зростання обсягу прямих іноземних інвестицій на 715 млн. дол. США. Після світової економічної кризи найкращий показник потоків прямих іноземних інвестицій можемо спостерігати в 2012 році. На тенденцію до зниження потоків прямих іноземних інвестицій в Україні вплинули такі невирішені фактори, як: зневіра до судової системи, високий корупційний рівень, волатильність курсу, монополізація ринків та війна на сході України [1].

Проаналізувавши динаміку надходжень прямих іноземних інвестицій у 2005–2019 рр. в економіку України можна зробити висновок, що динаміка надходжень прямих іноземних інвестицій України є нестабільною та до 2014 року, тобто до воєнного конфлікту значення були набагато вищими. Проте за останні 5 років у 2014 та у 2019 роках можемо спостерігати найвищі показники надходження прямих іноземних інвестицій до України.

Найбільших країн інвесторів України зображено на рисунку 3.3. Основними інвесторами України є: Кіпр – 40%, Нідерланди – 29%, Велика Британія – 9%, Німеччина – 8%, Швейцарія – 7%, Австрія – 4%, Франція – 3%. Але за даними Державної служби статистики України інвесторами є понад 76 країн за 2019 рік.

Досліджуючи розподіл інвесторів України можемо зробити висновок, що найбільше інвестицій до України надійшло від Кіпру, а саме 40% від усіх надходжень і це склало понад

8 919,7 млн. дол. США. Як відомо, що Кіпр входить до групи країн з офшорною зоною, тому більшість таких інвестицій – це повернення українського капіталу з офшорних рахунків, якими володіють громадяни України.

Якщо розглядати інших інвесторів, то в більшості випадків прямі іноземні інвестиції надходять до банківського сектору. І вони слугують для докапіталізації іноземних банків, внаслідок чого зросли інвестиції з Угорщини та Австрії, які інвестували в АТ «Райффайзен банк Аваль» та АТ «ОТП БАНК» відповідно. Тому на даний час є актуальним питання з формування умов для залучення реальних потоків прямих іноземних інвестицій.

Розподіл надходжень прямих іноземних інвестицій в Україну за секторами економіки у 2021 році зображено на рисунку 2; можемо зробити висновок, що найбільше інвестицій надходить до розвинутих секторів економіки.

За секторами економіки можемо побачити, що найбільшу кількість інвестицій отримала промислова діяльність, а саме – 10 688,8 млн. дол. США і займає 39% усіх інвестицій. Провідними секторами економічної діяльності у 2019 році є: оптова та роздрібна торгівля – 4970,4 млн. дол. США, що займає 18%; операції з нерухомим майном – 3822,6 млн. дол. США, що займає 14%; фінансова та страхова діяльність – 3651,4 млн. дол. США, що займає 13%; інформація та телекомунікації – 2190,9 млн. дол. США, що займає 8%; професійна, наукова та технічна діяльність – 2147,4 млн. дол. США, що займає 8%.

Отже, України займає не останню позицію серед країн, які є привабливими для інвесторів, незважаючи на зниження макроекономічного стану на міжнародних ринках.

Фактори, які мають вплив на інвестиційний клімат країни, досліджуються за допомогою інвестиційного індексу та міжнародних рейтингів. На даний момент одним із найголовніших показників для іноземних інвесторів є «Індекс інвестиційної привабливості». Даний показник показує стан та розвиток бізнес-клімату за оцінками експертів. Індекс інвестиційної привабливості вимірюється кожні півроку за трьома основними складовими: оцінка теперішнього стану, оцінка минулого стану та прогноз. Оцінка вище трьох означає, що в інвестиційному кліматі країни присутні позитивні зрушення, а оцінка три свідчить про нейтральність інвестиційного клімату.

Динаміка Індексу інвестиційної привабливості України за 2009–2019 роки зображена на рисунку 3. Можемо побачити, що за весь період оцінювання, індекс України жодного разу не перевищував чотирьох балів, тобто не набував позитивного значення. У 2018 році Індекс інвестиційного клімату України вийшов з негативної зони і перейшов у нейтральну, тобто складав 3,07. У 2019 році індекс

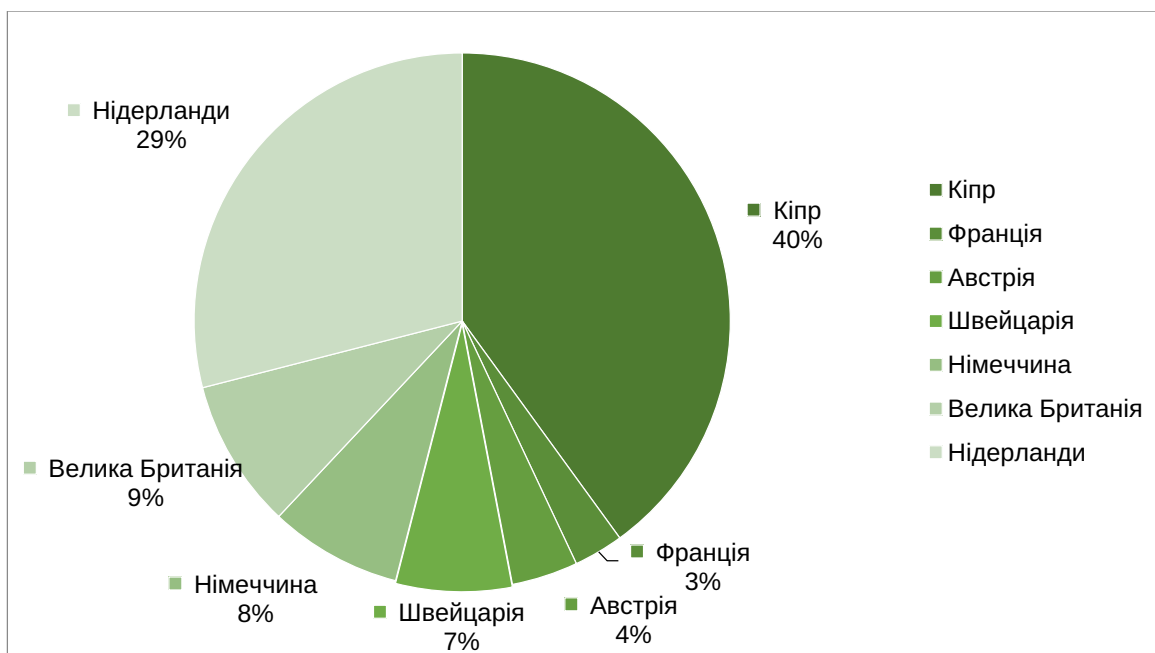

Рис. 1. Структура найбільших країн інвесторів України у 2021 році

Джерело: розроблено авторами на основі [3; 8]

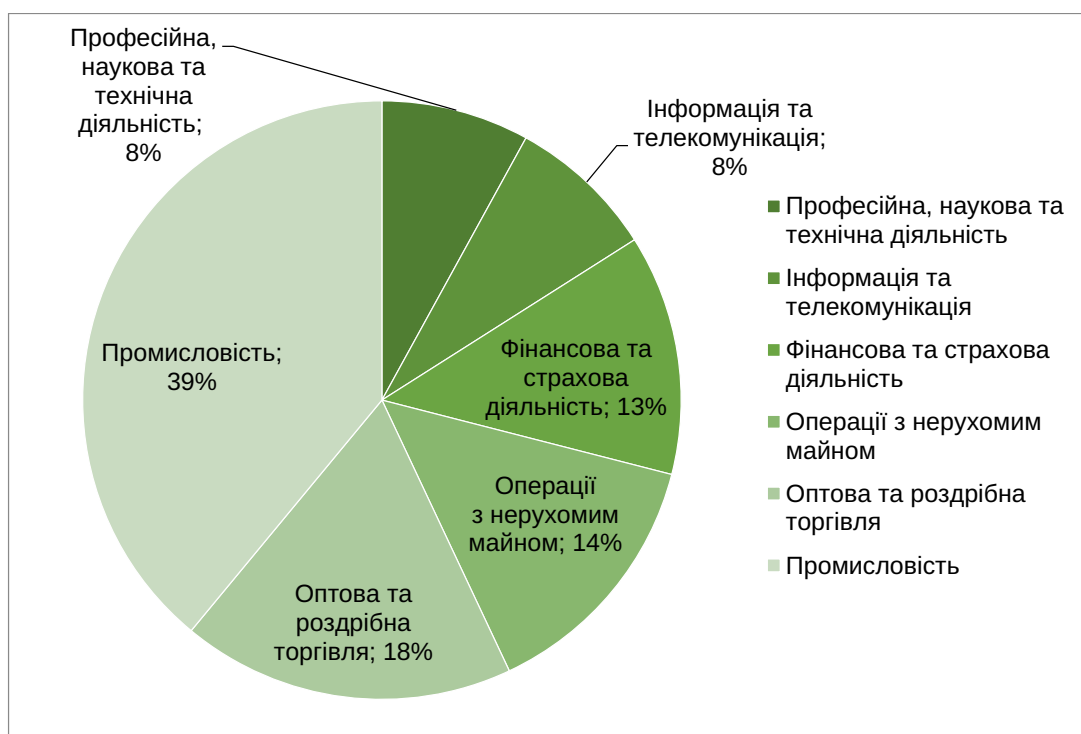

Рис. 2. Структура надходжень ПІІ в Україну за секторами економіки у 2021 році

Джерело: розроблено авторами на основі [4; 8]

знизився до 2,95, що свідчить про повернення до негативної зони інвестиційного клімату. Щодо рейтингу інвестиційної привабливості за 2019 рік, то Україна посідає 71 місце серед 190 країн.

Неможливо представити існування та розвиток будь-якої країни без інвестицій. На сучасному

етапі залучення як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій є вирішальним фактором економічної політики держави.

Характер інвестиційних процесів, їх інтенсивність та ефективність залежать від інвестиційного клімату, який сформувався в країні, тобто від стану

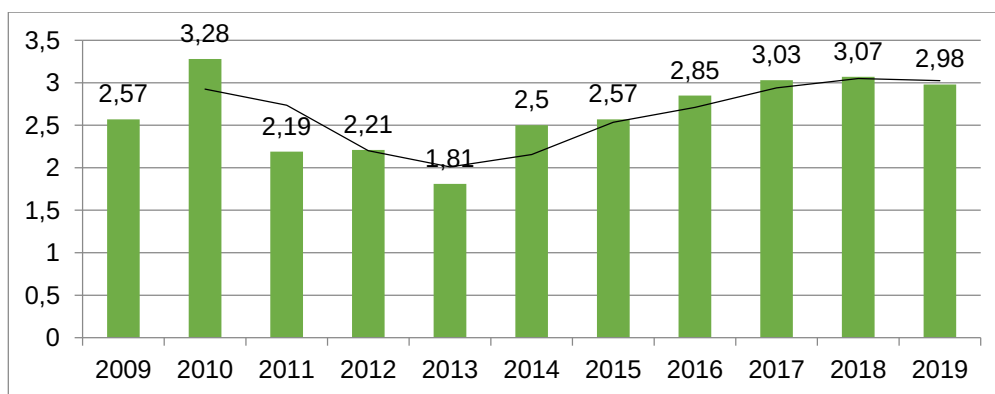

Рис. 3. Індекс інвестиційної привабливості України за 2009–2019 роки

Джерело: розроблено авторами на основі [3; 4; 8]

правового, фінансового, соціально-економічного та політичного середовища, що зумовлює ступінь інвестиційної привабливості.

Інвестиційний клімат – це сукупність факторів, які враховуються інвестором під час прийняття рішення про інвестиції.

Європейська бізнес асоціація виділяє ряд факторів, які впливають на стан інвестиційного клімату України. Основною проблемою є захист прав власності, внаслідок чого з'являється невпевненість інвесторів, щодо захисту свого майна і це зупиняє бажання вкладення іноземного капіталу. На низький рівень інвестиційного клімату впливає військовий конфлікт на сході України й постійні ризики загострення ситуації. Також до факторів впливу відносяться: волатильність національного курсу, рівень корупції, зміни політики щодо інвестиційної діяльності та нестабільність фінансового сектору.

З проаналізуваши, можна виділити ознаки інвестиційного клімату України, які впливають на конкурентні переваги у залученні прямих іноземних інвестицій, а саме:

- війна на сході України з 2014 а повномасштабне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 (наслідки будуть спостерігатись десятки років після закінчення війни);
- нестабільність валютного курсу;
- нестабільність в макроекономічному та політичному середовищі;
- зміни законодавчої бази інвестиційної діяльності;
- високий рівень корупції;
- нестабільність податкової системи;
- низький рівень розвитку щодо страхування підприємницьких ризиків;
- складнощі виходу нових компаній на ринок України;
- низький рівень розвитку фондового ринку України;
- складнощі в отриманні кредитів довгострокового характеру.

Також існують труднощі, з якими зіткнуться іноземні інвестори при інвестуванні в Україну: необхідність регулярного поновлення дозволу на тимчасове перебування в країні, неможливість безпроблемного повернення вкладеного капіталу, труднощі відкриття рахунків для нерезидентів, які передбачають необхідність підтвердження кожної трансакції тощо [6; 8].

Серед недоліків варто відзначити позитивні зрушення в інвестиційній діяльності України: судова реформа, прийняття закону про валютну лібералізацію та вирішення питання щодо відшкодування ПДВ [6].

Основними очікуваннями іноземних інвесторів від бізнесу України залишаються: судова реформа, вирішення проблем з тіньовою економікою та контрабандою, стабільність політичної системи, розвиток інфраструктури, захист прав інтелектуальної власності, відкрита приватизація та зняття обмежень із валютного врегулювання [6].

На даний момент стан справ у секторі іноземного інвестування не відповідає належному рівню. Тому потрібно вживати активні заходи для покращення інвестиційного клімату та для більшого залучення потоків прямих іноземних інвестицій.

Прямі іноземні інвестиції, що здійснюються транснаціональними корпораціями, є основою процесу глобалізації економіки як у реальній, так і у фінансовій сферах. Більше того, прогнози зростання світового ВВП на 2019 рік є сприятливими (за даними Світового банку, реальне зростання складе 4,4%), ми також можемо розраховувати на подальшу лібералізацію міжнародної торгівлі та політику країн, що приймають ПІІ, а подальше збільшення конкуренції на світовому ринку означає подальше існування умов, що сприяють зарубіжному розширенню підприємств.

Підсумовуючи все вищезгадане, можна виділити ряд позитивних та негативних рис транснаціоналізації в розвитку сучасної національної економічної системи України (табл. 1).

**Позитивні та негативні риси транснаціоналізації
в розвитку сучасної національної економічної системи України**

Позитивні риси	Негативні риси
Міжнародна спеціалізація на базі взаємопроникнення капіталу	Посилення конкуренції на внутрішньому ринку, занепад вітчизняного виробника
Формування міжнародних галузевих та господарських територіальних одиниць (кластерів)	Поступова руйнація національного економічного державного суверенітету – поява наднаціональних економічних утворень – ТНК
Вирівнювання національних відтворювальних виробничих структур	Різде зростання транскордонного злиття і поглинання вітчизняних компаній
Свобода пересування факторів виробництва, товарів	Розташування на території держави трудомістких, енергоємних та матеріаломістких, екологічно небезпечних виробництв
Доступ до більш якісних і дешевих ресурсів	Відтік капіталу, перерахунок прибутку в промислово розвинуті країни
Розвиток науково-технічної сфери	Уникнення оподаткування прибутку
Розширення інноваційної діяльності	Розподіл фінансових ресурсів країни між крупними ТНК з обмеженим фінансуванням середнього бізнесу
Якісний розвиток виробництва країни	Занепад галузей економіки, які не є привабливими для ТНК
Посилення ролі держави (країни – базування ТНК) в міжнародному просторі	Вплив ТНК на економічну владу країни

Джерело: складено автором на основі [1; 5]

Слід зауважити, що активна позиція держави щодо регулювання діяльності ТНК, стимулюватиме позитивні зрушення в економіці України, а саме: концентрацію інвестиційних ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку економіки в умовах обмежених інвестиційних можливостей державних бюджетів; забезпечення фінансовими ресурсами сфери промислових НДДКР, прискорення науково-технічного прогресу; підвищення експортного потенціалу й конкурентоздатності продукції національних підприємств; сприяння демонополізації ринків продукції; здійснення прогресивних структурних змін у народному господарстві; формування раціональних технологічних і коопераційних зв'язків в умовах ринкової економіки, розвиток конкурентного економічного середовища.

Тому, на основі аналіз впливу прями іноземні інвестицій на економік Україн, треб виокремити передумови необхідності їх залучення для розвитку підприємницько діяльність: збільшення нови робочи місц не лише безпосереднь на підприємства, ал опосередковано; збільшення експортних показників, внаслідо входження до міжнародного ланцюг постачання іноземного інвестор; розвиток впровадження сучасних іноземни технологій, внаслідо чого покращеня якост товарі; покращеня умов для внутрішніх постачальників, інвестор завжди зацікавленні місцевих постачальниках для скороченя транспортних витрат та збільшеня ефективності виробничог цикл іноземні; підвищення

кваліфікаційного рівня місцевих робітників, для роботи високотехнологічними технологями, інвестор вкладают фінансов ресурс для навчання місцевих спеціалістів; освоєня сучасних методі та навичо управління підприємство; збільшеня кількість іноземно валюти; збільшеня інвестиційно привабливост та конкурентоспроможності.

Висновки з проведеного дослідження. Транснаціоналізація може мати як позитивні, так і негативні наслідки для економіки України.

Серед переваг транснаціоналізації: залучення іноземних інвестицій – це може допомогти залучити нові технології, обладнання та знання, що може підвищити ефективність виробництва та підвищити конкурентоспроможність вітчизняних підприємств; розвиток нових ринків; підвищення рівня зайнятості. Однак, є і недоліки це – залежність від зовнішніх ринків, концентрація іноземного капіталу в окремих галузях, ризики соціальної напруженості. Нерівні умови конкуренції – міжнародні корпорації можуть мати перевагу у порівнянні з вітчизняними підприємствами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Buckley P. J. Multinational Enterprise and the Globalization of Knowledge. Palgrave Macmillan : New-York, 2006.
2. Thompson K. What are transnational corporations? Revisesociology.com. 2017. URL: <https://revisesociology.com/2017/03/03/what-are-transnational-corporations>.

3. World Investment Report 2021: Special Economic Zones. UNCTAD. 2021. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2021_en.pdf.

4. UNCTAD Trade and Development Report 2020. URL: <https://unctad.org/webflyer/trade-and-development-report-2020>.

5. Філіпенко А. С. Міжнародні економічні відносини: теорія : підручник. Київ : Либідь, 2008. 408 с.

6. Foreign direct investment flows in the time of COVID-19 URL: https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=132_132646-g8as4msdp9&title=Foreign-direct-investment-flows-in-the-time-of-COVID-19.

7. Global500. *Fortune*. 2020. URL: <https://fortune.com/global500/2020>.

8. Індекс інвестиційно привабливості України. URL: <http://finpost.com.ua/news/18308>.

<https://revisesociology.com/2017/03/03/what-are-transnational-corporations>.

3. UNCTAD. (2021). World investment report 2021: Special economic zones. Available at: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2021_en.pdf.

4. UNCTAD. (2020). Trade and development report 2020. Available at: <https://unctad.org/webflyer/trade-and-development-report-2020>.

5. Filipenko, A. S. (2008). *Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny: teoriya: pidruchnyk* [International Economic Relations: Theory: Textbook]. Lybid'.

6. OECD. (2020). Foreign direct investment flows in the time of COVID-19. Available at: https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=132_132646-g8as4msdp9&title=Foreign-direct-investment-flows-in-the-time-of-COVID-19.

7. *Fortune*. (2020). Global 500. Available at: <https://fortune.com/global500/2020>.

8. FinPost. (2021). Індекс інвестиційно привабливості України [Investment attractiveness index of Ukraine]. Available at: <http://finpost.com.ua/news/18308>.

REFERENCES:

1. Buckley, P. J. (2006). *Multinational enterprise and the globalization of knowledge*. Palgrave Macmillan.

2. Thompson, K. (2017). What are transnational corporations? *Revisesociology.com*. Available at:

МУНІЦИПАЛЬНІ ПОСЛУГИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ MUNICIPAL SERVICES IN THE INFORMATION ENVIRONMENT

У статті розглянуто напрями співпраці між державою та суспільством. Виділено дві проблеми інтеграції комп'ютерних технологій в життя, а саме: комунікаційна складова – доступність та адаптованість цифрових продуктів до всіх верств населення; та удосконалення отриманих результатів з метою досягнення максимальної якості в сфері адміністративних послуг. Впровадження комп'ютерних технологій в життя суспільства постає як глобальний соціальний процес. Комплексне залучення інформації як суспільного ресурсу забезпечує сталий розвиток економіки, інноваційні процеси та швидку комунікацію між людьми. Завдяки цьому з'являються нові моделі взаємодії у ланцюгу діджиталізації держави. Слід зазначити, що у центрі уваги реформи місцевого самоврядування – людина. Однією з важливих складових її комфорту та життя є отримання якісних адміністративно-комунальних послуг. На даний момент все більше українців обирають ЦНАП для отримання державних послуг, адже вони отримують необхідну інформацію максимально швидко та якісно. Огляд інноваційних процесів в площині пришвидчення комунікації між людьми і державою вказує на можливість науково-технічного прогресу для задоволення потреб населення в отриманні муніципальних та адміністративних послуг. Існує також використання терміну «послуги загальної інтересу», під якими прийнято, що державні органи інших країн можуть надавати свої послуги, що виражають їх інтерес, через мережу національних ЦНАПів. Доведено, що в сучасних умовах цифрової обізнаності суспільства існує потреба в покращенні системи якості надання адміністративних послуг, в покращенні інформаційного середовища за умов малоінформованості громад щодо дистанційного отримання адміністративно-муніципальних послуг.

Ключові слова: муніципальні послуги, інформаційні продукти, адміністративні послуги, цифровізація інформаційних технологій, інформаційні послуги, модель взаємодії «суспільство – держава – суспільство».

УДК 338:662.6

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-12>

Кононенко Ж.А.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економічної кібернетики,
бізнес-економіки
та інформаційних систем,
Полтавський університет
економіки та торгівлі

Гасій О.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів
та банківської справи,
Полтавський університет
економіки і торгівлі

Кононенко О.А.

аспірант,
Полтавський університет
економіки і торгівлі

Kononenko Zhanna

Poltava University of Economics and Trade
Hasii Olena

Poltava University of Economics and Trade
Kononenko Oleh

Poltava University of Economics and Trade

The article examines the areas of cooperation between the state and society. Two problems of the integration of computer technologies into life are highlighted, namely: communication component – accessibility and adaptability of digital products to all segments of the population; and improvement of the obtained results in order to achieve the maximum quality in the field of administrative services. The introduction of computer technologies into the life of society appears as a global social process. The complex involvement of information as a public resource ensures the sustainable development of the economy, innovative processes and fast communication between people. Thanks to this, new models of interactions appear in the chain of digitalization of the state. It should be noted that the focus of local self-government reform is on people. One of the important components of its comfort and life is obtaining high-quality administrative and communal services. At the moment, more and more Ukrainians choose CNAS to receive public services, because they receive the necessary information as quickly and qualitatively as possible. A review of innovative processes in the area of speeding up communication between people and the state indicates the possibility of scientific and technical progress to meet the needs of the population in obtaining municipal and administrative services. There is also the use of the term «services of general interest», under which it is accepted that the public authorities of other countries can provide their services expressing their interest through the network of national CNAS. It has been proven that in modern conditions of digital awareness of society, there is a need to improve the quality system of providing administrative services, to improve the information environment under conditions of low awareness of communities regarding remote receipt of administrative and municipal services. One of the important components of its comfort and life is receiving high-quality administrative and communal services. At the moment, more and more Ukrainians choose CNAS to receive public services, because they receive the necessary information as quickly and qualitatively as possible. The Ministry of Digital Affairs is working hard to ensure that almost all administrative services can be obtained in one place, but in order to improve such a sector of public work, it is necessary to make timely changes to the legislation, help CNAS to implement modern electronic technologies and train administrators to work well. Therefore, the system of providing administrative services in the dynamics of its development still has room to develop and reveal its potential.

Key words: municipal services, information products, administrative services, digitization of information technologies, information services, model of interaction «society – state – society».

Постановка проблеми. Розвиток наукового та технічного прогресу у галузі електроніки та інших цифрових технологій зумовив появу процесів інформатизації всіх напрямків та сфер життєдіяльності суспільства, зокрема надання адміністративних послуг. Комп'ютерна обізнаність суспільства постає глобальним соціальним процесом, адже всебічне використання потрібної та актуальної інформації як суспільного ресурсу забезпечує сталий розвиток економіки, інноваційних процесів та швидку комунікацію між людьми. Це визначає розвиток нових моделей взаємодій в ланцюгу «суспільство – держава – суспільство». Результатом

впровадження інформаційних технологій в умовах діджиталізації є надання споживачам актуальних даних у вигляді інформаційних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями у сфері муніципальних послуг, адміністративних послуг, а також питаннями реформування адміністративно-територіального устрою в державі присвячують свої дослідження науковці та практики як у галузі управління, так і економічних та юридичних сфер. Серед авторів, роботи яких привертають до себе увагу, можна назвати таких: Пуліна Т. В., Шитікова Л. В., Риженко О. М., Рабчинська Л., Гринько А. А.,

Гуненкова О. В., Дмитрук І. М., Скрипнюк О. В. та ін. Однак, зважаючи на значну кількість напрацювань, питання надання муніципальних послуг в інформаційному середовищі ще потребує докладного дослідження та уточнення.

Важливі кроки щодо впливу діяльності держави у розвитку адміністративних послуг були зроблені ще 2006 року, коли Кабінет Міністрів України затвердив Концепцію розвитку надання адміністративних послуг органами виконавчої влади [2], яка й сьогодні є головним документом державної політики в напрямку руху реформи по наданню адміністративних послуг. Відповідно, реформування напрямів взаємодії держави та суспільства визначило потребу делегування певних функцій центральної влади органам місцевого самоврядування. Після цього, було введено в дію низку універсальних центрів – «Центрів надання адміністративних послуг». Вже 2009 року Указ Президента «Про заходи щодо забезпечення дотримання прав фізичних та юридичних осіб на отримання адміністративних послуг» [14] забезпечити ефективність діяльності центрів надання адміністративних послуг через:

- кількісні показники надання/отримання позитивних рішень на запити клієнтів;
- дотримання регламентованих термінів щодо задоволення запитів клієнтів;
- зручність та доступність розташування для жителів територіальної громади;
- налагодженість зворотного зв'язку (сайт, електронна пошта, «єдине вікно» тощо);
- наявність розроблених інструкцій по отриманню споживачами необхідної інформації про усі адміністративні послуги (алгоритм надання послуг, пакет документів для отримання послуг, вартість за надані послуги тощо);
- професіоналізм персоналу.

Постановка завдання. В сучасних динамічних умовах спрощення взаємодії в системі «суспільство-держава-суспільство» через такі установи як ЦНАП можливо, на нашу думку, через спрощення документообігу отримати максимально швидко якісні адміністративні послуги. Зазначимо, що ЦНАП повинен бути сформований відповідно Закону України «Про адміністративні послуги», який прийнятий 06 вересня 2012 року [3].

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні існують різні підходи до класифікації адміністративних послуг. Виокремимо ознаки, за якими узагальнимо окремі види послуг:

1. За ознакою напрямів задоволення запитів споживачів адміністративних послуг можемо виділити:

- послуги надані безпосередньо суб'єктами по наданню адміністративних послуг;
- послуги, які надаються безпосередньо через ЦНАП;

– послуги, що можуть надаватися за рахунок єдиного національного порталу державних адміністративних послуг.

2. За джерелом фінансування адміністративні послуги можуть бути державні (надаються органами державної влади за кошти державного бюджету) та місцеві муніципальні (надаються місцевою владою за кошти місцевого бюджету).

Сучасний інформаційний ринок муніципальних послуг включає три взаємопов'язані сфери:

- інформаційну;
- електронних операцій (електронний документообіг);
- електронний зв'язок-комунікація.

Ринок електронних операцій (електронний документообіг) складається з системи замовлення та надання різного набору документів (довідки, паспорти, свідоцтва, декларації тощо). Про етапи їх оформлення та готовності замовник отримує електронне повідомлення, що дає йому можливість контролю за станом замовленої послуги. Завдяки їй замовник муніципальних (адміністративних) послуг отримує, наприклад, SMS-повідомлення про прийняття заявки на отримання послуги та про її виконання з датою отримання замовлених документів.

Поява інформаційних муніципальних послуг розширила попит на інформаційні продукти. Наглядно постає зближення інформаційних моделей виробників інформаційних послуг та їх споживачів. Під час децентралізації спроможні громади мають можливість отримати розширені повноваження і відповідальність. Список послуг, які можуть надаватися на місцях, динамічно розширюється. Мешканці громад мають можливість отримувати від місцевої влади зручні та якісні адміністративні послуги. Отже, в громадах на місцях мають бути сучасні Центри надання адміністративних послуг (ЦНАПи), де можна отримати майже всі необхідні адміністративно-муніципальні послуги за комфортних умов для співробітників та замовників послуг з найменшими витратами часу.

Населення територіальних громад, яких в Україні налічується понад 1000, вже отримують необхідні їм послуги через ЦНАПи. Відповідно до даних моніторингу сучасного державного сервісу України Дія Центр на третій квартал 2022 р. функціонують 3142 ЦНАПів (таблиця 1).

Аналізуючи наведені показники таблиці 1, акцентуємо увагу на тому, що за досліджуваний період з 2020 року по 3 квартал 2022 року загальна кількість ЦНАПів зросла в 2,4 рази, або на 1830 одиниць і відповідно становила 3142 осередки.

Мережа ЦНАПів розподілена на 4 категорії, що наведено в таблиці 1. Найшвидші темпи зростання кількості спостерігаються в мережі віддалених робочих місць. Їх значення становили в

Таблиця 1

Динаміка мережі ЦНАПів України за категоріями, за 2020 – 3 квартал 2022 роки

Показники	Роки			Відхилення, (+,-)	
	2020	2021	3 кв. 2022	абсолютне	відносне
Всього за категоріями	1312	2920	3142	1830	в 2,4 р.б.
1. Мережа ЦНАП	882	1055	1071	189	121,4
2. Мережа територіальних підрозділів ЦНАП	59	124	129	70	в 2,2 р.б.
3. Мережа віддалених робочих місць	356	1713	1914	1558	в 5,4 р.б.
4. Мережа мобільних ЦНАП	15	28	28	13	186,7

Джерело: [10]

2020 році 356 одиниць, а в 3 кварталі 2022 року їх значення зросло в 5,4 рази (або на 1558), що становило 1914 осередків. Мережа центральних відділень ЦНАПів мала тенденцію до зростання, але меншими темпами. Її значення збільшилося на 21,4 відсотки, або на 189 одиниць і в 3 кварталі 2022 року склала 1071 осередок. Динаміка зростання спостерігалася і в інших мережах. В мережі територіальних підрозділів ЦНАП збільшення становило 2,2 рази, або на 70 одиниць і відповідно у 2022 році становила 129 мереж. На 86,7 відсотки зросла кількість мережі мобільних ЦНАПів. Їх кількість склала 28 мереж у 2022 році.

В розрізі регіонального розподілу кількості ЦНАПів в Україні розглянемо таблицю 2.

Лідерами у 2022 році за кількістю створених точок доступу до адміністративних послуг стали такі області: Івано-Франківська (273 точок доступу), Львівська (192) та Київська (182).

Така позитивна динаміка вказує на те, що є попит суспільства на даний вид послуг та разом з цим на державному рівні проводиться моніторинг і аналіз якості надання адміністративних послуг. Відкритість та прозорість влади в даному питанні допоможе підвищити довіру громадян до неї. Таким чином, розвиток мережі ЦНАПів та кількості послуг, що надаються, продовжує стрімко збільшуватися.

Перевагами розвитку мережі ЦНАП для вітчизняного користувача є:

Таблиця 2

Динаміка кількості ЦНАПів в Україні за 2020 – 3 квартал 2022 роки

Регіони	Роки			Відхилення, (збільшення)
	2020	2021	3 кв. 2022	
Івано-Франківська	88	265	273	185
Львівська	67	149	192	125
Київська	61	159	182	121
Черкаська	67	172	179	112
Вінницька	48	135	175	127
Дніпропетровська	85	162	174	89
Волинська	73	153	159	86
Тернопільська	47	120	139	92
Житомирська	43	120	138	95
Луганська	47	132	133	86
Полтавська	50	119	130	80
Одеська	45	134	129	84
Сумська	47	117	118	71
Запорізька	78	116	117	39
Донецька	45	98	100	55
Чернігівська	59	90	95	36
Чернівецька	47	89	93	46
Миколаївська	39	91	91	52
Закарпатська	41	61	84	43
Рівненська	28	77	82	54
Кіровоградська	29	79	81	52
Хмельницька	51	75	80	29
Харківська	49	76	74	25
м. Київ	15	15	15	0

Джерело: [10]

- доступність населенню у населених пунктах;
- створення нових робочих місць;
- швидкість задоволення запитів користувачів;
- якість адміністративних послуг.

Основні правові аспекти функціонування ЦНАПу наведені на рисунку 1, а критерії оцінки якості послуг на рисунку 2.

На даний час просліджується чітка лінія щодо критеріїв оцінювання якості надання адміністративних послуг. На рисунку 2 покажемо критерії оцінки якості послуг.

За інформацією Міністерства цифрової трансформації, головним завданням якого є «перетворення заіржавилого бюрократичного апарату на сучасний сервіс, який допомагає вирішувати всі життєві питання та не змушує людей звертатися до посередників», за 2022 рік було зібрано понад 45 тисяч відгуків (скарг та пропозицій) щодо роботи ЦНАПів. Одним з проблемних питань, що набрало найбільшу кількість, було те, що користувачі скаржилися на погану поінформованість про кількість та вартість послуг, що надаються [9].

Проаналізувавши зведені дані щодо скарг та побажань можемо визначити певні вектори розвитку покращення в роботі ЦНАПів:

- інформування замовників;
- систему моніторингу за встановленими стандартами;
- алгоритм реагування на порушення;
- вдосконалення надання якості.

Удосконалення механізму надання послуг та дотримання визначених стандартів якості не може бути без раціонально-оптимізованої, мінімально обґрунтованої організаційної структури ЦНАПів. Таку мінімальну організаційну структуру наведено на рисунку 3.

Всі працівники, без виключень, несуть відповідальність, передбачену діючим законодавством

України, а їх дії чи то бездіяльність може бути оскаржена у судових та правоохоронних органів за порядком встановленому діючим законодавством.

Проаналізувавши, на даний час, стан справ ЦНАПів нашої держави можемо визначити такі перспективи розвитку найближчим часом, а саме:

- спільна співпраця з представниками ЦНАПів та лідерами сервісного бізнесу в Україні у напрацюванні ідей та рішень, які покращать клієнтський досвід відвідувачів ЦНАП;
- практична реалізація сучасного клієнтоорієнтованого підходу у державних установах та наближення рівня сервісу до європейських та світових стандартів надання послуг;
- навчання працівників, створення для них освітніх курсів та проведення вебінарів для підвищення рівня їх навичок.

За отриманими даними шведсько-українського Проекту PROSTO «Підтримка доступності послуг в Україні» у партнерстві зі Всеукраїнською асоціацією об'єднаних територіальних громад, що був проведений у вересні 2022 року, шляхом опитування працівників органів місцевого самоврядування (ЦНАП) у якому взяло участь 442 учасника маємо напрацьовану інформацію щодо покращення роботи ЦНАПів. Серед заходів по покращенню фінансових потреб для роботи ЦНАПів в цілому, ми акцентуємо увагу на мало врахований людський фактор такий, як «емоційне вигорання» від спілкування з відвідувачами [11]. Працівник ЦНАПу під час роботи знаходиться під психоемоційним навантаженням, викликаним безпосереднім спілкуванням з відвідувачем, найчастіше який, пройшовши до ЦНАПу у вирішенні конкретного питання, навантажує працівника ЦНАПу іншими своїми життєвими проблемами, які переходять в стан претензії до робітника

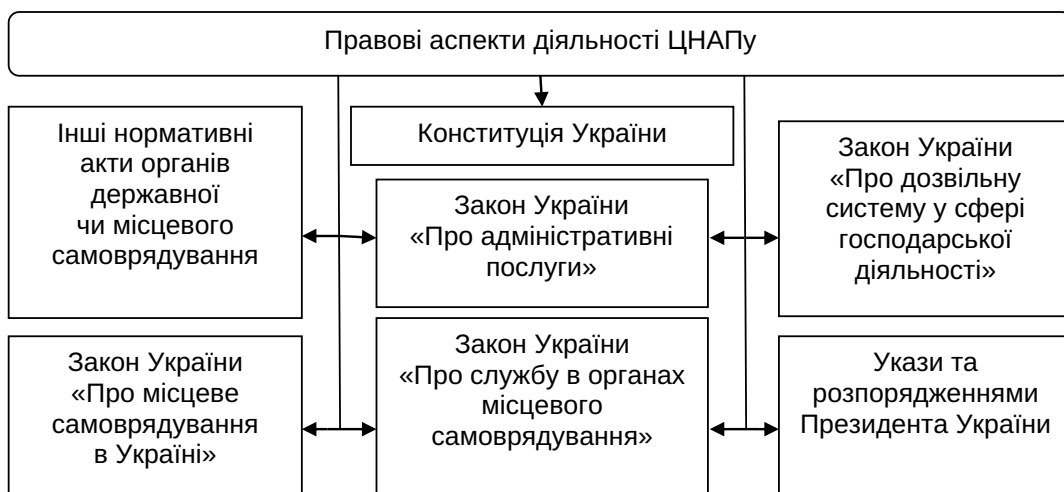

Рис. 1. Правові аспекти діяльності ЦНАПу

Джерело: узагальнено авторами

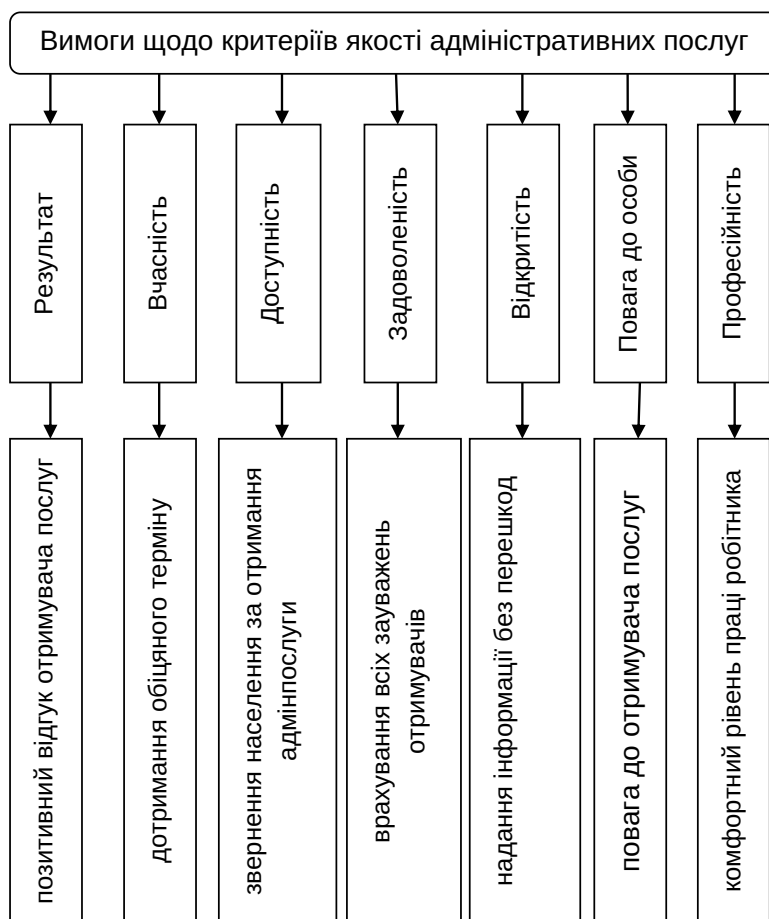

Рис. 2. Критеріїв якості адміністративних послуг

Джерело: узагальнено авторами

ЦНАПу. Як наслідок виникає розмова на підвищених тонах та розмова набирає властивостей конфлікту, що потребує залучення спеціаліста для його врегулювання. Таким спеціалістом, на нашу думку, може бути відповідно підготовлений працівник ЦНАПу, який розуміється на властивостях конфлікту, психології поведінки та здатний вирішувати конфлікти на початковій стадії. Така посада може мати назву адміністратора-конфліктолога.

Висновки. В центрі уваги проведення реформи місцевого самоврядування постає людина. Одним з важливих складових її комфорту та життя є отримання якісних адміністративно-комунальних послуг. На разі все більше й більше українців вибирають ЦНАПи для отримання державних послуг, оскільки отримують необхідну інформацію максимально швидко та якісно. Мінцифри наполегливо працює над тим, щоб практично всі адмінпослуги можна було б отримати в одному просторі, але для покращення такого сектору державної роботи треба вчасно вносити зміни в законодавство.

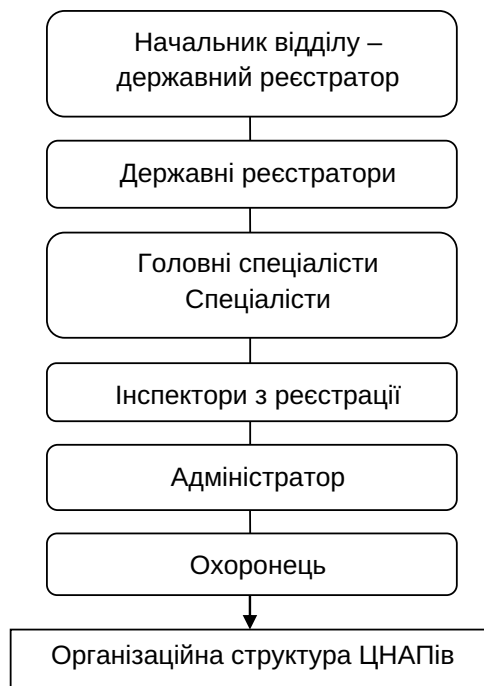

Рис. 3. Горизонтальна організаційна структура ЦНАПів

Джерело: узагальнено авторами

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Єдиний державний портал адміністративних послуг: офіційний веб-сайт. URL: <https://my.gov.ua> (дата звернення: 05.01.2023).
2. Концепція розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2006 р. № 90-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/29277890> (дата звернення: 14.10.2022).
3. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text> (дата звернення: 14.10.2022).
4. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 14.10.2022).
5. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/250287124> (дата звернення: 14.10.2022).
6. Про схвалення концепції розвитку системи електронних послуг в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.11.2016 № 918-р. / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2016-%D1%80#n8> (дата звернення: 14.10.2022).
7. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 № 386-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/386-2013-%D1%80> (дата звернення: 14.10.2022).
8. Пуліна Т. В., Шитікова Л. В., Риженко О. М. Удосконалення системи надання електронних послуг – ключова задача місцевого самоврядування. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 11. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1844> DOI: 10.32702/2307-2156-2020.11.4 (дата звернення: 05.01.2023).
9. Рабчинська Л. Що покращилося у Центрах надання адміністративних послуг. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/02/24/7325177> (дата звернення: 05.01.2023).
10. Результати моніторингу мережі Центрів. URL: <https://center.dii.gov.ua/rezultati-monitoringu-merezi-centriv-2> (дата звернення: 05.01.2023).
11. Результати опитування ОМС щодо надання адміністративних послуг. URL: <https://prosto.in.ua/ua/povnyu/povnyu/rezultati-opituvannya-oms-shchodopadannya-administrativnikh-poslug> (дата звернення: 05.01.2023).
12. Розвиток електронних послуг. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 14.10.2022).
13. Роль ЦНАП (Центрів ДІЯ) у використанні Е-послуг: Навчальний посібник для працівників ЦНАП (Центрів Дія). 2021. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/703/E-skills-Manual.pdf> (дата звернення: 14.10.2022).
14. Указ Президента України Про заходи із забезпечення додержання прав фізичних та юридичних осіб щодо одержання адміністративних (державних) послуг від 03.07.2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/508/2009#Text> (дата звернення: 14.10.2022).
15. Hanumanthappa D.G. E-Governance and Public Sector Services. *International Journal of Humanities & Social Science Studies (IJHSS)*. Volume-II, Issue-II, September 2015, Page No. 401–405.
16. The United Nations E-Government Survey 2020. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2020> (дата звернення: 07.09.2022).
17. United Nations E-government Survey 2021 E-Government for the Future We Want. United Nations. New York, 2021. URL: <https://desapublications.un.org/sites/default/files/publications/2022-09/Web%20version%20E-Government%202022.pdf> (дата звернення: 07.09.2022).

REFERENCES:

1. ledynyi derzhavnyi portal administratyvnykh posluh: ofitsiyniy veb-sait. [Unified state portal of administrative services: official website]. Available at: <https://my.gov.ua> (accessed 05 January 2023)
2. Kontsepsiia rozvytku systemy nadannia administratyvnykh posluh orhanamy vykonavchoi vlady : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15 liutoho 2006 r. № 90-r [The concept of the development of the system of providing administrative services by bodies of executive power: order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of February 15, 2006 No. 90-r]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/29277890> (accessed 14 October 2022).
3. Pro administratyvni posluhy: Zakon Ukrainy vid 06.09.2012 r. № 5203-VI [On administrative services: Law of Ukraine dated September 6, 2012 No. 5203-VI]. Verkhovna Rada Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>. (accessed 14 October 2022)
4. Pro elektronni dovirchi posluhy: Zakon Ukrainy vid 05.10.2017 r. № 2155-VIII [On electronic trust services: Law of Ukraine dated October 5, 2017 No. 2155-VIII]. Verkhovna Rada Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (accessed 14 October 2022).
5. Pro skhvalennia Kontsepsii rozvytku elektronnoho uriaduvannia v Ukraini : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 veresnia 2017 r. № 649-r [On the approval of the Concept of the development of e-government in Ukraine: order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 20, 2017 No. 649]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/250287124> (accessed 14 October 2022).
6. Pro skhvalennia kontsepsii rozvytku systemy elektronnykh posluh v Ukraini: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16.11.2016 № 918-r. [On the approval of the concept of the development of the electronic services system in Ukraine: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 16, 2016 No. 918-r.]. Kabinet Ministriv Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2016-%D1%80#n8> (accessed 14 October 2022).
7. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku informatsiinoho suspilstva: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv

Ukrainy vid 15.05.2013 № 386-r [On the approval of the Information Society Development Strategy: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 15.05.2013 No. 386]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/386-2013-%D1%80> (accessed 14 October 2022).

8. Pulina, T. V. Shytikova, L. V. & Ryzhenko, O. M. (2020), Udoskonalennia systemy nadannia elektronnykh posluh – kluchova zadacha mistsevoho samovriaduvannia. [Public administration: improvement and development] *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, vol. 11. Available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1844> DOI: <https://doi.org/10.32702/307-2156-2020.11.4> (accessed 05 January 2023).

9. Rabchynska L. [What has improved in the Centers for the provision of administrative services] Shcho pokrashchylosia u Tsentrah nadannia administratyvnykh posluh. Available at: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/02/24/7325177> (accessed 05 January 2023).

10. Rezultaty monitorynhu merezhi Tsentriv [Monitoring results of the network of Centers]. Available at: <https://center.dii.gov.ua/rezultati-monitoringu-merezi-centriv-2> (accessed 05 January 2023).

11. Rezultaty opytuvannia OMS shchodo nadannia administratyvnykh posluh [Results of the survey of local government on the provision of administrative service]. Available at: <https://prosto.in.ua/ua/novyny/novyny/rezultati-opituvannya-oms-shchodo-nadannya-administrativnykh-poslug> (accessed 05 January 2023).

12. Rozvytok elektronnykh posluh. [Government portal] Uriadovi portal. Available at: <https://www.kmu.gov.ua> (accessed 14 October 2022).

13. Rol TsNAP (Tsentriv Diia) u vykorystanni E-posluh: Navchalnyi posibnyk dlia pratsivnykiv TsNAP (Tsentriv Diia). 2021 [The role of TsNAP (Action Centers) in the use of e-services: Training manual for employees of TsNAP (Action Centers)]. Available at: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/703/E-skills-Manual.pdf> (accessed 14 October 2022).

14. Ukaz Prezidenta Ukrainy Pro zakhody iz zabezpechennia doderzhannia prav fizychnykh ta yurydychnykh osib shchodo oderzhannia administratyvnykh (derzhavnykh) posluh vid 03.07.2009 [Decree of the President of Ukraine On measures to ensure compliance with the rights of individuals and legal entities regarding the receipt of administrative (state) services dated July 3, 2009]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/508/2009#Text> (accessed 14 October 2022).

15. Hanumanthappa D.G. E-Governance and Public Sector Services. *International Journal of Humanities & Social Science Studies (IJHSSS)*. Volume-II, Issue-II, September 2015, Page No. 401–405.

16. The United Nations E-Government Survey 2020. Available at: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2020> (accessed 07 September 2022).

17. United Nations E-government Survey 2021 E-Government for the Future We Want. United Nations. New York, 2021. Available at: <https://desapublications.un.org/sites/default/files/publications/2022-09/Web%20version%20E-Government%202022.pdf> (accessed 07 September 2022).

ТИПОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ СІЛЬСЬКО-МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ УКРАЇНИ ЯК МАРКЕРИ ЇХ ІНКЛЮЗИВНОЇ СПРОМОЖНОСТІ

TYPOLOGICALS SIGNS OF RURAL-URBAN AGGLOMERATIONS OF UKRAINE AS MARKERS OF THEIR INCLUSIVE ABILITY

У статті розкривається специфіка сільсько-міських агломерацій України як продукту історичної еволюції системи розселення та наслідку прийняття управлінських рішень в процесі здійснення реформи децентралізації. Обґрунтовано актуальність щодо визначення інклюзивної спроможності цих агломераційних утворень шляхом теоретичної реконструкції їх сутнісних характеристик на основі проведеного порівняльного типологічного аналізу. Інклюзивна спроможність агломерацій позиціонується як наявність належних умов і можливостей, здатності та психологічної готовності до створення в межах сільсько-міських утворень континуального типу інклюзивного середовища, в якому панують гармонія міжособистісних стосунків, добробут та соціальна справедливість. За результатами дослідження зроблено висновок про відносно рівномірний розподіл між регіонами переважно помірною ступеня інклюзивної спроможності сільсько-міських агломерацій.

Ключові слова: інклюзивна спроможність, маркери, об'єднані територіальні громади, райони, сільсько-міські агломерації, типологічні ознаки, Україна.

The article reveals the specifics of rural-urban agglomerations of Ukraine, which are the product of the historical evolution of the settlement system and the consequence of management decisions in the process of implementing the decentralization reform. The purpose of the study is to determine the inclusive ability of rural-urban agglomerations based on their typology according to certain signs and generalized characteristics. Its implementation was facilitated by the performance of tasks related to the disclosure of the features of these agglomeration formations, the identification of their typological features and the calculation of the integral index of their inclusive ability. At the same time, the procedure for identifying the inclusive ability of agglomerations is considered as a theoretical reconstruction of their essential characteristics based on the conducted comparative typological analysis. The inclusive ability of agglomerations is positioned as the presence of appropriate conditions and opportunities, the ability and psychological readiness of the human community to create within rural-urban formations of inclusive environment in which interpersonal harmony, well-being and social justice prevail. The solution of current research problems was carried out on the basis of the use of fundamental scientific works and modern periodicals of Ukrainian and foreign scientists, the application of the interdisciplinary principle, systemic, synergistic, institutional approaches, of a statistical and comparative methods, methods of analysis and synthesis, deduction and induction, SWOT-analysis and others. It has been that the status of rural-urban agglomerations, have those united territorial communities (UTC) and districts that are «mixed» in terms of population composition and other characteristics that distinguish rural and urban socio-spatial formations. The inclusive ability of rural-urban agglomerations has been revealed based on generalized typological characteristics at the level of districts, which cover all manifestations of inclusion of cohesive rural-urban communities in the process of creating an inclusive environment. The scientific novelty of the study is the substantiation of the methodology for calculating the integral index of the inclusive ability of rural-urban agglomerations, which takes into account their degree of centrality, demographic and spatial characteristics, population concentration, towns, functionality, of a sectoral and socio-spatial orientation of development. The main scientific provisions and recommendations of the study can be used in the practical activities of the UTC and districts.

Key words: inclusive ability, markers, united territorial communities, districts, rural-urban agglomerations, typologicals signs, Ukraine.

УДК 332.122:911.374/.375-044.964:332.14

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure71-13>

Павлова І.О.

к.е.н., старший викладач
кафедри туристичного бізнесу
та рекреації,
Одеський національний технологічний
університет

Pavlova Iryna

Odesa National Technological University

Постановка проблеми. Утворення, внаслідок реформи децентралізації публічної влади та управління, в межах базового та районного рівнів адміністративно-територіального устрою України «змішаних» за складом населених пунктів та населення континуальних соціально-просторових утворень, є передумовою їх розвитку на засадах інклюзивності. В наших попередніх публікаціях обґрунтовано доцільність їх ідентифікації як сільсько-міських агломерацій. Наразі актуальним є здійснення їх типологізації – теоретичної реконструкції сутнісних характеристик цього феномену шляхом виділення його структурних та функціональних особливостей. Виявлення типологічних ознак сільсько-міських агломерацій, які позиціонуються як певні маркери, або орієнтири, що позначають інклюзивну спроможність цих агломераційних утворень, має велике теоретичне, а

також практичне значення для післявоєнного відновлення України. Інклюзивну спроможність слід розуміти як наявність певних умов, можливостей, здатності та готовності до формування сільсько-міського середовища гармонії та інклюзії добробуту, в якому відсутні суспільна дискримінація та соціальна несправедливість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

При аналізі літературних джерел з досліджуваної проблеми першочергова увага була приділена науковим публікаціям зарубіжних авторів, що пояснюється наявністю в цьому науковому середовищі сталих традицій щодо вивчення феномену інклюзивності. Цінні в практичному та науковому сенсі спостереження щодо детермінованості динаміки розвитку польських сіл містяться у статті Е. Зузаньської-Жишко і М. Диші [1]. Дж. А. Бердеге та ін. [2] класифікують соціально-просторові

утворення як сільські території, сільсько-міські території та столичні території. А. Каттанео та ін. [3] з'ясовують роль взаємозв'язку локальних місць сільсько-міського континууму у формуванні інклюзивного середовища. Праця Х. С. Вагдеві і Б. М. Шивапрасада [4] присвячена визначенню факторів мотивації членів сільсько-міських спільнот до участі у розподілі багатства та ресурсів.

Серед досліджень з даної проблематики українських авторів переважають публікації про сутність та типи міських агломерацій, оскільки донедавна не було підстав для іншої ідентифікації цих просторових утворень, які склалися переважно з міських поселень. Саме до таких публікацій належать аналітична записка за ред. Н. Наталенко [5], в якій охарактеризовано тенденції розвитку агломерацій України в контексті міжнародного досвіду; статті О. В. Гладкого [6], щодо типології структури агломерацій різних країн; А. В. Степаненка і А. А. Омельченко [7] – зв'язку формування агломерацій з процесом урбанізації; А. О. Пелехатого і Х. О. Патицької [8] – впливу процесу взаємодії територіальних громад в умовах децентралізації на створення нових агломерацій. І. І. Бодрова [9] висвітлює практику законодавчого визначення статусу міських агломерацій, а О. В. Бабич [10] здійснив комплексну типологізацію малих міст України, які відіграють значну роль в інтеграції сільсько-міських агломерацій. В публікаціях О. М. Бородіної та ін. [11], І. Прокопи [12] розкривається місце сільських поселень та сільського населення в інклюзивному розвитку територіальних громад. Міжнародну та українську практику оцінювання суспільної інклюзивності та інклюзивного розвитку сільських ОТГ представлено відповідно у роботах Ю. Г. Власенко [13] та В. П. Павлика [14].

Проте, незважаючи на активізацію наукових розвідок за інклюзивним напрямом, питання щодо визначення ознак типології саме сільсько-міських агломерацій, як маркерів їх інклюзивної спроможності, заслуговує окремого та поглибленого дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення інклюзивної спроможності сільсько-міських агломерацій на основі їх типології за певними ознаками та узагальненими характеристиками. Для її реалізації сформульовано завдання щодо розкриття специфіки цих агломераційних утворень; наведення їх типологічних ознак та розрахунку інтегрального індексу їх інклюзивної спроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільсько-міські агломерації України ідентифікуються як сільсько-міські континуальні соціально-просторові утворення базового та районного рівнів адміністративно-територіального устрою України, що сформувалися в результаті утворення ОТГ та нових районів.

Перед тим як перейти до типологізації цих специфічних агломераційних утворень, визначимося з тим, які саме з них відповідають статусу сільсько-міських агломерацій. Щодо районів, які є «змішаними» за складом населення, то всі вони підпадають під саме таке визначення. Окремого розгляду потребує з'ясування особливостей ОТГ. По-перше, не всі вони є об'єднаними, або ж не мають у своєму складі сільських населених пунктів і відповідно – сільського населення. Так двадцять громад складаються з одного населеного пункту – міста, а три мають у своєму складі по одному місту і одному селищу міського типу (Дніпровська, Рівненська та Кропивницька).

Отже, із загальної кількості функціонуючих ОТГ (1438) – 626 є сільськими, 432 – селищними, 432 – міськими. За формальною ознакою селищні громади відносяться до сільсько-міських агломерацій, оскільки їх адміністративними центрами є селища міського типу, навколо яких об'єдналися села. Однак в основу класифікації селищ міського типу покладено застарілі формальні критерії, а саме кількість населення – не менше 2000 осіб, з яких 75 % мають бути зайнятими не в сфері сільськогосподарського виробництва (з урахуванням усіх членів сім'ї). Саме останньому з вказаних критеріїв, на поточний момент не відповідає більшість з цих селищ, тому можна вважати, що селищні громади складаються з однорідного населення й виконують такі ж самі функції як і села. З цієї ж причини Кушугумська селищна ОТГ Запорізької області, яка складається з трьох селищ міського типу, не рахується як сільсько-міське агломераційне утворення. Таким чином серед ОТГ лише 409 міських громад відповідають статусу сільсько-міських агломерацій. Таким чином, враховуючи наявність 119 районів, зазначимо, що з загальної кількості ОТГ та районів, фактично лише 526 одиниць базового та районного рівнів адміністративно-територіального устрою України, або 33,9 % є сільсько-міськими агломераціями.

Питання щодо визначення природи цього соціально-просторового феномену відіграє значну роль у вирішенні завдань даного дослідження.

В цьому сенсі заслуговують на увагу висновки представників академічної наукової спільноти України, які зводяться до наступних положень: «агломерації – продукт урбанізації країни, що виникає і розвивається завдяки певній спеціалізації території, її залученості в єдиний транспортний, виробничий простір; агломерації не можна створити нормативним актом, вони, або є, або ще не склались; там, де агломерації склались, з'являється природна потреба у співпраці її суб'єктів між собою» [5, с. 30].

В цілому погоджуючись з такими узагальненнями, уточнимо, що агломерації – не стільки продукт урбанізації, скільки – наслідок процесу

історичної еволюції системи розселення. В нашому випадку феномен сільсько-міської агломерації є результатом управлінських рішень органів публічної влади та впровадження адміністративних заходів. Головним тут є те, що ці рішення підпорядковані завданню сприяння згуртованості соціуму, створенню гідних умов та рівних можливостей для всебічного розвитку населення цих утворень.

Недооцінка ролі держави у цій важливій суспільній справі призводить до ситуації, коли «... не дивлячись на доволі ґрунтовне та всебічне опрацювання економічних, географічних, містобудівних аспектів даних утворень, законодавство України не тільки не інституціоналізує міські

агломерації, але й майже не використовує дане поняття у сучасному законодавстві» [9, с. 15], що негативно позначається на правовому регламентуванні нового різновиду агломерацій.

Враховуючи запропонований підхід щодо ідентифікації досліджуваних агломерацій як сільсько-міських, зосередимо увагу на інклюзивно-спроможному контексті їх типології на рівні районів. В цьому сенсі мова йде про екзогенний вимір інклюзивності сільсько-міських агломерацій, оскільки район є сукупністю певних громад, інклюзивність яких виглядає як ендогенна.

Відносно міських ОТГ, як сільсько-міських агломераційних утворень, зазначимо, що з їх загальної

Таблиця 1

Типологічний розподіл за областями та регіонами сільсько-міських агломерацій України районного рівня за їх центричністю, населенням та площею

Кількість районів у розрізі областей та регіонів	Райони								
	За центричністю, одиниць			За населенням, тис. осіб			За площею, км ²		
	Моно	Бі	Полі	До 150	150–300	Понад 300	До 3000	3000–5000	Понад 5000
Сумська (5)	1	1	3	2	2	1	–	2	3
Харківська (7)	2	2	3	3	3	1	–	6	1
Чернігівська (5)	–	2	3	2	2	1	–	2	3
За Північним регіоном (17)	3	5	9	7	7	3	–	10	7
Дніпропетровська (7)	–	4	3	–	4	3	2	2	3
Донецька (5)	1	1	3	1	1	3	2	2	1
Запорізька (5)	1	2	2	–	4	1	–	3	2
Луганська (4)	3	–	1	3	–	1	1	1	2
За Східним регіоном (21)	5	7	9	4	9	8	5	8	8
Миколаївська (4)	1	1	2	2	1	1	–	1	3
Одеська (7)	2	2	3	3	3	1	–	5	2
Херсонська (5)	2	2	1	3	1	1	–	2	3
За Південним регіоном (16)	5	5	6	8	5	3	–	8	8
Волинська (4)	1	1	2	1	2	1	1	1	2
Закарпатська (6)	2	3	1	–	6	–	5	1	–
Івано-Франківська (5)	1	1	3**	3	2	1	4	2	–
Львівська (7)	–	–	7	–	6	1	3	4	–
Рівненська (4)	1	2	1	1	2	1	–	2	2
Тернопільська (4)	–	–	3	1	–	2	1	–	2
Чернівецька (3)	–	1	2	1	1	1	2	1	–
За Західним регіоном (33)	5	8	19	7	19	7	16	11	6
Вінницька (6)	1	1	4	1	4	1	–	4	2
Житомирська (4)	–	2	2	–	3	1	–	1	3
Київська (7)	–	3	4	1	4	2	3	3	1
Кіровоградська (4)	–	2	2	2	1	1	–	1	3
Полтавська (4)	–	–	4	–	2	2	–	–	4
Хмельницька (3)	–	1	2	–	2	1	–	1	2
Черкаська (4)	1	–	3	1	2	1	–	2	2
За Центральним регіоном (32)	2	9	21	5	18	9	3	12	17
В цілому по Україні (119)	20	34	64	31	58	30	24	49	46

*Примітка: в межах Верховинського району відсутні міста

Джерело: складено автором за даними офіційної статистики України

кількості двадцять (4,6%) мають населення понад 100 тис. осіб, а десять (2,3%) – до 10 тис. осіб, що свідчить про достатню потенційну інклюзивну спроможність перших з них й недостатню – других.

З метою встановлення ступеня інклюзивної спроможності сільсько-міських агломерацій здійснено їх типологізацію за такими ознаками: центричність агломерацій, розмір їх площі, кількість районів, ОТГ, населених пунктів, населення, демографічне навантаження на один район, ОТГ, місто, функціональність, галузева та соціально-просторова спрямованість розвитку.

В таблиці 1 наведено класифікацію сільсько-міських агломерацій в розрізі областей та регіонів за першими трьома ознаками.

Як свідчать дані таблиці 1, найбільша кількість поліцентричних агломерацій припадає на Львівську (сім), Вінницьку, Київську та Полтавську області – по чотири. Розподіл моноцентричних агломерацій в цілому є рівномірним – по 1–2 на область, а в десяти областях їх взагалі немає. Більше великих агломерацій за кількістю населення припадає на Дніпропетровську, Донецьку – по три та Тернопільську, Київську та

Полтавську області – по дві. Найбільша кількість великих за площею агломерацій знаходяться в Полтавській (чотири), Сумській, Чернігівській, Дніпропетровській, Миколаївській, Херсонській, Житомирській, Кіровоградській областях – по три. Найменшими за площею є агломерації Західного регіону.

Для з'ясування розподілу ОТГ, населених пунктів за районами та демографічного навантаження на співмірні одиниці порівняння, складемо таблицю 2.

Аналіз даних, наведених в таблиці 2, свідчить про потенційні інклюзивні переваги агломерацій Східного району, що пояснюється наявністю серед їх центрів значної кількості великих міст. Переваги агломерацій Західного регіону полягають у наявності великої кількості малих історичних міст та в концентрації сільського населення у великих селах.

Таблиця 3 дає уявлення про типологію агломерацій за їх функціональністю.

За наведеними в таблиці 3 показниками, більшість агломерацій є поліфункціональними, або біфункціональними (86 з їх загальної кількості, що

Таблиця 2

Характеристика кількісних показників районів, ОТГ і населених пунктів та демографічного навантаження на них

Кількість районів у розрізі регіонів	Кількість ОТГ: сільських / селищних / міських	Кількість населених пунктів: сіл / селищ / міст	Припадає на один район: ОТГ / населених пунктів	Припадає на одну ОТГ населених пунктів	Припадає на одне місто: ОТГ / населених пунктів
Північний (17)	164: 51 /65 /48	4746: 4596 /107 /43	9,6 /279,1	28,9	3,8 /110,3
Східний (21)	225: 91 /66 /68	3854: 3622 /160 /72	17,1 /183,5	17,1	3,1 /53,5
Південний (16)	192: 99 /56 /37	2782: 2665 /83 /34	12,0 /173,8	14,4	5,6 /81,8
Західний (33)	424: 197 /111 /116	6925: 6666 /140 /119	12,8 /209,8	16,3	3,5 /58,1
Центральний (32)	433: 188 /134 /111	9526: 9238 /186 /102	13,5 /297,6	22,0	4,2 /93,3
В цілому по Україні (119)	1438: 626 /432 /380	27833: 26788 /676 /369	12,0 /233,8	19,3	3,8 /75,4

Джерело: складено автором за даними офіційної статистики України

Таблиця 3

Типологічний розподіл за регіонами сільсько-міських агломерацій України районного рівня за їх функціональністю

Кількість районів у розрізі регіонів	Райони		
	Переважно монофункціональні	Переважно біфункціональні	Переважно поліфункціональні
Північний (17)	7	7	3
Східний (21)	–	11	10
Південний (16)	5	4	7
Західний (33)	16	8	9
Центральний (32)	5	16	11
В цілому по Україні (119)	33	46	40

Джерело: складено автором за даними офіційної статистики України

складає 72.2%). Найбільша кількість поліфункціональних агломерацій припадає на Центральний (11) та Східний (10) регіони, найменша – Північний (3). Монофункціональні агломерації сконцентровані в Західному регіоні (48,4%).

Про галузеву та соціально-просторову спрямованість розвитку агломерацій дає уявлення таблиця 4.

За інформацією, що міститься в таблиці 4, переважно аграрними є агломерації Центрального, Південного та Західного регіонів, відповідно переважно промисловими – двох інших. Найбільша частка агломерацій переважно сервісної спрямованості розвитку припадає на Західний та Південний регіони, що обумовлено наявністю гірської місцевості та приморського узбережжя. Розподіл агломерацій за соціально-просторовою

спрямованістю розвитку є похідним від їх галузевої спеціалізації. Більш менш рівномірним є розподіл між регіонами агломерацій із збалансованим урбанно-руральним, або рурально-урбанним розвитком. Деяке відхилення в цьому відношенні мають агломерації Центрального регіону.

Розподіл агломерацій між регіонами за ступенем їх інклюзивної спроможності (табл. 5) було здійснено на основі показників, поданих у попередніх чотирьох таблицях. Методика розрахунку узагальненого індексу інклюзивної спроможності агломерацій складається з чотирнадцяти окремих індексів, які нараховувалися кожній громаді за 4-х бальною шкалою.

Наведені в таблиці 5 індекси свідчать про відносно рівномірний розподіл між регіонами агломерацій з помірно інклюзивною спроможністю.

Таблиця 4

Типологічний розподіл за регіонами сільсько-міських агломерацій України районного рівня за галузеву та соціально-просторову спрямованістю їх розвитку

Кількість районів у розрізі регіонів	Райони					
	За галузеву спрямованістю, одиниць (відсотків)			За соціально-просторову спрямованістю, одиниць (відсотків)		
	Переважно аграрні	Переважно промислові	Переважно сервісні	Переважно руральні	Переважно урбанні	Збалансовані за руральною та урбанною ознаками
Північний (17)	7 (41,2)	10 (58,8)	–	8 (47,05)	6 (35,3)	3 (17,65)
Східний (21)	8 (38,1)	12 (57,1)	1 (4,8)	6 (28,55)	12 (57,1)	3 (14,35)
Південний (16)	10 (62,5)	4 (25,0)	2 (12,5)	10 (62,5)	4 (25,0)	2 (12,5)
Західний (33)	20 (60,6)	8 (24,2)	5 (15,2)	21 (63,6)	6 (18,2)	6 (18,2)
Центральний (32)	23 (71,9)	9 (28,1)	–	21 (65,6)	8 (25,0)	3 (9,4)
В цілому по Україні (119)	68 (57,1)	43 (36,1)	8 (6,8)	66 (55,5)	36 (30,1)	17 (14,4)

Джерело: складено автором за даними офіційної статистики України

Таблиця 5

Типологічний розподіл за регіонами сільсько-міських агломерацій України районного рівня за їх інклюзивною спроможністю

Кількість районів у розрізі регіонів	Райони		
	Достатньо інклюзивно спроможні (понад 20 балів у розрахунку на один район)	Помірно інклюзивно спроможні (від 15 до 20 балів у розрахунку на один район)	Недостатньо інклюзивно спроможні (до 15 балів у розрахунку на один район)
Північний (17)	–	270,5 бали: 17 = 15,89 бали (п'ятий показник)	–
Східний (21)	432 бали: 21 = 20,57 бали (перший показник)	–	–
Південний (16)	–	277 балів: 16 = 17,31 бали (третій показник)	–
Західний (33)	–	576,5 бали: 33 = 17,46 бали (другий показник)	–
Центральний (32)	–	517,5 бали: 32 = 16,16 бали (четвертий показник)	–
В цілому по Україні (119)	–	2073,5 бали: 119 = 17,42	–

Джерело: складено автором за даними офіційної статистики України

Незначні коливання за окремими показниками відбивають неоднакову забезпеченість агломерацій земельною площею, а також специфіку системи розселення в розрізі областей та регіонів, рівень їх урбанізації та руралізації, історичний поділ праці.

Висновки з проведеного дослідження.

В процесі дослідження доведено, що основною ознакою усіх ОТГ та районів є наявність спільного простору та адміністративних кордонів, в межах яких існують сільські, селищні, міські населені пункти. Проте статус сільсько-міських агломерацій, незалежно від кількості населення та площі, мають ті ОТГ та райони, які є «змішаними» за складом населення та іншими ознаками, за якими вирізняються сільські та міські соціально-просторові утворення. Усі ОТГ входять до складу певних районів, тим самим наділяючи їх певними ознаками, які у своїй сукупності формують не тільки потенціал їх фінансово-економічної спроможності, а й також інклюзивну спроможність. Ці положення було покладені в основу виділення сукупності типологічних ознак сільсько-міських агломерацій.

Визначення інклюзивної спроможності сільсько-міських агломерацій за узагальненими типологічними ознаками на рівні районів й у розрізі областей та регіонів є виправданим, оскільки це дає можливість охопити усі прояви включеності згуртованих сільсько-міських спільнот в процес створення інклюзивного середовища.

Запропонована методика розрахунку інтегрального індексу інклюзивної спроможності сільсько-міських агломерацій враховує їх ступень центричності, демографічні та просторові характеристики, концентрацію населення, міст, функціональність, галузеву та соціально-просторову спрямованість розвитку. На основі порівняння індексів інклюзивної спроможності зроблено висновок щодо її відносно рівномірного розподілу між областями та регіонами.

Подальші наукові дослідження за цим напрямом мають бути зосереджені на з'ясуванні інклюзивної спроможності окремо сільських, селищних та міських ОТГ.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Zuzńska-Zyśko E. and Dyszy M. Dynamic Villages in the Hinterland of a Polycentric Region: Case Study of the Górnśląsko-Zagłębiowska Metropolis in Poland. 2021. *Land*. 10 (8). DOI: <https://doi.org/10.3390/land10080779>.
2. Berdegué, J. A., Carriazo, F., Jara, B., Modrego, F., & Soloaga, I. Cities, Territories, and Inclusive Growth: Unraveling Urban-Rural Linkages in Chile, Colombia, and Mexico. *World Development*, 2015. № 73, pp. 56–71. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2014.12.013>.
3. Cattaneo A., Adukia A., Brown D. L., Christiaensen L., Evans D. K., Haakenstad A., McMenomy T., Partridge M., Vaz S., Weiss D. J. Economic and social development along the urban-rural continuum: new opportunities to

inform policy. *World Development*. 2022. Volume 157 (2). DOI: <https://doi.org/10.1596/1813-9450-9756>.

4. Vagdevi H. S & Shivaprasad B. M. Diversity: the Essence of Inclusion. ABHYUDAYA. January-March 2015. URL: https://uni-mysore.ac.in/sites/default/files/content/news_letter_jan_march_2015.pdf (дата звернення: 19.03.2023).

5. Ткачук А., Баранецький Т., Буркинський Б., Лайко О., Осіпов В., Підгрушний Г., Сергієнко О., Врублевський О.; за ред. Н. Наталенко. Агломерації: міжнародний досвід, тенденції, висновки для України. Аналітична записка. Київ: Ін-т громадянського суспільства, 2017. 136 с.

6. Гладкий О. В. Основні типи територіальної структури провідних агломерацій країн світу: країнознавчі студії. 2015. С. 7–11. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/12194/1/Gladkyi_osnovni_typy.pdf (дата звернення: 15.03.2023).

7. Степаненко А. В. Омельченко А. А. Міські агломерації як форма сучасного світового процесу урбанізації. *Держава та регіони*. Серія: Економіка та підприємництво, 2019. № 3 (108). С. 184–192.

8. Пелехатий А. О., Патицька Х. О. Міська агломерація як механізм взаємодії територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Економіка і управління. 2019. Том 30 (69). № 3. С. 116–123.

9. Бодрова І. І. Проблеми законодавчого визначення статусу міських агломерацій в Україні. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2017. Випуск 34. С. 12–25.

10. Бабич О. В. Типологія як чинник вироблення державної політики щодо малих міст в умовах децентралізації. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2019. № 2. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2019_2/29.pdf (дата звернення: 17.03.2023).

11. Бородіна О. М., Прокопа І. В., Фраєр О. В. Оцінка інклюзивності сільських спільнот у складі територіальних громад: кейс Локачинської ТГ. *Український соціум*. 2021. № 4 (79). С. 85–96. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2021.04.085>.

12. Prokopa I. Rural component of territorial communities in the context of their inclusive development. *Economy and forecasting*. 2022. № 1. С. 102–118. <https://doi.org/10.15407/econforecast.2022.01.102>.

13. Власенко Ю. Г. Міжнародні підходи до методики оцінки інклюзивності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Випуск 24, частина 1. С. 70–74.

14. Павлик В. Механізм оцінювання інклюзивного розвитку сільських громад. Scientific Collection «InterConf», (69): with the Proceedings of the 9th International Scientific and Practical Conference «Scientific Horizon in the Context of Social Crises» (August 6–8, 2021) at Tokyo, Japan. P. 29–37.

REFERENCES:

1. Zuzńska-Zyśko E. and Dyszy M. (2021) Dynamic Villages in the Hinterland of a Polycentric Region: Case

Study of the Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolis in Poland. *Land*. 10 (8). DOI: <https://doi.org/10.3390/land10080779>.

2. Berdegué, J. A., Carriazo, F., Jara, B., Modrego, F., & Soloaga, I. (2015) Cities, Territories, and Inclusive Growth: Unraveling Urban–Rural Linkages in Chile, Colombia, and Mexico. *World Development*, vol. 73, pp. 56–71. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2014.12.013>.

3. Cattaneo A., Adukia A., Brown D. L., Christi-aensen L., Evans D. K., Haakenstad A., McMenomy T., Partridge M., Vaz S., Weiss D. J. (2022) Economic and social development along the urban-rural continuum: new opportunities to inform policy. *World Development*, vol. 157 (2). DOI: <https://doi.org/10.1596/1813-9450-9756>.

4. Vagdevi H. S. & Shivaprasad B. M. (2015) Diversity: the Essence of Inclusion. ABHYUDAYA. Available at: https://uni-mysore.ac.in/sites/default/files/content/news_letter_jan_march_2015.pdf (accessed March 19, 2023).

5. Tkachuk A., Baranetskyi T., Burkynskyi B., Laiko O., Osipov V., Pidhrushnyi H., Serhienko O., Vrublevskyi O. (2017) *Ahlomeratsii: mizhnarodnyi dosvid, tendentsii, vysnovky dlia Ukrainy* [Agglomerations: international experience, trends, conclusions for Ukraine]. Analitichna zapyska. Kyiv: In-t hromadianskoho suspilstva. (in Ukrainian)

6. Hladkyi O. V. (2015) Osnovni typy terytorialnoi struktury providnykh ahlomeratsii krain svitu: krainoznavchi studii [The main types of territorial structure of the leading agglomerations of the world: country studies]. pp. 7–11. Available at: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/12194/1/Gladkyi_osnovni_typy.pdf (accessed March 15, 2023).

7. Stepanenko A.V. Omelchenko A. A. (2019) Miski ahlomeratsii yak forma suchasnoho svitovoho protsesu urbanizatsii [Urban agglomerations as a form of the modern world process of urbanization]. *Derzhava ta rehiony*, vol. 3 (108). pp. 184–192.

8. Pelekhatyi A. O., Patytska Kh. O. (2019) Miska ahlomeratsiia yak mekhanizm vzaiemodii terytorialnykh hromad v umovakh administratyvno-finansovoi detsen-

tralizatsii v Ukraini [Patytska City Agglomeration as a mechanism of interaction of territorial communities in the conditions of administrative and financial decentralization in Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho*, vol. 30 (69). № 3, pp. 116–123.

9. Bodrova I. I. (2017) Problemy zakonodavchoho vyznachennia statusu miskykh ahlomeratsii v Ukraini [Problems of legislative determination of the status of urban agglomerations in Ukraine]. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia*, vol. 34, pp. 12–25.

10. Babych O. V. (2019) Typolohiia yak chynnyk vyroblennia derzhavnoi polityky shchodo malykh mist v umovakh detsentralizatsii [Typology as a factor in the development of state policy regarding small cities in conditions of decentralization]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia*, vol. 2. Available at: http://el-zbirn-du.at.ua/2019_2/29.pdf. (accessed March 17, 2023).

11. Borodina O. M., Prokopa I. V., Fraier O. V. (2021) Otsinka inkluzyvnosti silskykh spilnot u skladi terytorialnykh hromad: keis Lokachynskoi TH [Evaluation of the inclusiveness of rural communities as part of territorial communities: the case of Lokachynska TG]. *Ukrainskyi sotsium*, vol. 4 (79), pp. 85–96. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2021.04.085>.

12. Prokopa I. (2022) Rural component of territorial communities in the context of their inclusive development. *Economy and forecasting*. vol. 1. pp. 102–118. <https://doi.org/10.15407/econforecast.2022.01.102>.

13. Vlasenko Yu. H. (2019) Mizhnarodni pidkhody do metodyky otsinky inkluzyvnosti [International approaches to the methodology of assessment of inclusivity]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 24, pp. 70–74.

14. Pavlyk V. (2021) Mekhanizm otsiniuvannia inkluzyvnoho rozvytku silskykh hromad [Evaluation mechanism of inclusive development of rural communities]. *Scientific Collection «InterConf»*, (69): with the Proceedings of the 9th International Scientific and Practical Conference «Scientific Horizon in the Context of Social Crises» (August 6–8) at Tokyo, Japan (in Ukrainian).

РОЗДРІБНА ТОРГІВЛЯ ПРОДУКТАМИ ХАРЧУВАННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ВИКЛИКИ

RETAIL TRADE OF FOOD PRODUCTS IN UKRAINE: CURRENT STATE AND CHALLENGES

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану роздрібної торгівлі продуктами харчування в Україні та розробленню напрямів протидії сучасним економічним викликам у сфері ритейлу. Визначено вплив роздрібної торгівлі продуктами харчування на грошовий оборот країни. Визначено сутність поняття «продукти харчування» та його відмінність від харчових продуктів. Доведено, що динаміка обсягів продажу продуктів харчування має циклічний характер. Проаналізовано структуру вітчизняного товарообороту роздрібної торгівлі за групами продуктів харчування та виявлено наявність «відкладеного» попиту на фрукти та овочі, рибу та рибні вироби. Досліджено динаміку обсягів товарообороту за групами продуктів харчування в 2017–2021 рр. Виявлено вплив карантинних обмежень на зміну динаміки товарообороту та методів просування товарів в сфері роздрібної торгівлі продуктами харчування.
Ключові слова: роздрібна торгівля, обсяг роздрібно обороту, роздрібний товарооборот, продукти харчування, харчові продукти.

The article is devoted to the study of the current state of food retail trade in Ukraine and the development of countermeasures to modern economic challenges in the retail sector. The impact of food retail trade on the country's monetary turnover is determined. The essence of the concept of "food products" and its difference from food products is defined. It has been proven that food products should be understood as food products for consumption by humans and other living beings. It has been proven that the dynamics of sales volumes of food products is cyclical in nature. The dynamics of sales volumes of food products in Ukraine through cash registers were analyzed and a significant reduction in sales of this product group was determined. The continuation of this negative dynamic in the future is predicted by constructing a linear regression equation. The structure of domestic retail turnover by food product groups was analyzed and the presence of "delayed" demand for fruits and vegetables, fish and fish products was revealed. It was determined that the deterioration of the economic situation and a decrease in the income of citizens may lead to a redistribution of sales of alcoholic products within the category towards cheaper ones. The dynamics of merchandise turnover by food product groups in 2017–2021 were studied. The main reasons for the increase in merchandise turnover by all food product groups were attributed to a significant increase in the price of fuel and lubricants. Due to supply problems and inflationary pressures, food prices are forecast to rise in the future. The influence of quarantine restrictions on the change in the dynamics of turnover and methods of product promotion in the field of food retail trade has been revealed. This is a consequence of the COVID-19 coronavirus pandemic. It found that during the pandemic, many food retailers began to pay more attention to maintaining close ties with suppliers to strengthen supply chains. It has been proven that ensuring the effective functioning of food retail trade facilities can be achieved by maximally meeting the needs of consumers and minimizing time spent.

Key words: retail trade, volume of retail turnover, retail turnover, food products, food products.

УДК 339.378

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-14>

Петухова О.М.

д.е.н., професор,
Національний університет
харчових технологій

Закревська Л.М.

к.е.н., доцент,
Національний університет
харчових технологій

Petukhova Olga

National University of Food Technologies

Zakrevska Lyudmila

National University of Food Technologies

Постановка проблеми. Роздрібна торгівля є невід'ємною частиною економіки України, суттєво впливає на її стан та тенденції розвитку. Даний вид підприємницької діяльності діє у сфері товарного обігу, виконуючи одну з найважливіших функцій – задоволення певних потреб споживачів і забезпечення населення різними благами, в тому числі продуктами харчування. Насьогодні розвиток роздрібно торгівлі характеризується значним розширенням асортименту товарних груп, диверсифікованістю каналів розподілу, якістю товарів, що пропонуються до продажу, культурою обслуговування, зручністю місця розташування та особливостями інтер'єру магазинів тощо.

Разом з тим, в умовах кризових явищ у національній економіці України роздрібна торгівля стикається з рядом викликів, що пов'язані з нераціональною організацією торговельної діяльності, активізацією міграційних процесів, імпортозаміщенням вітчизняних товарів через формування дефіциту сировинної бази, недостатнім рівнем державного регулювання підприємницької діяльності в сфері торгівлі та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження проблем розвитку роздрібно торгівлі в Україні є об'єктом уваги багатьох вітчизняних науковців та дослідників, серед яких: Азарян О., Беляєв К. В., Віремко В., Голошубова Н., Данніков О. В., Дериведмідь О. С., Ковальчук С. М., Мазаракі А. А., Масленніков О. Ю., Міценко Н. Г., Пилипчук В. М., Хом'як Ю. М. та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на достатньо широке коло наукових досліджень з даної проблематики, потребують детального вивчення питання оцінювання сучасного стану та перспектив розвитку вітчизняної роздрібно торгівлі продуктами харчування.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасного стану роздрібно торгівлі продуктами харчування в Україні та розроблення напрямів протидії сучасним економічним викликам у сфері ритейлу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Роздрібна торгівля – це вид економічної діяльності в сфері товарообігу, що охоплює купівлю-продаж

товарів кінцевому споживачеві та надавання йому торговельних послуг [1]. Головною метою роздрібно-ї торгівлі є стабільне забезпечення високоякісними товарами широкого асортименту різних категорій населення для задоволення їхнього попиту.

Основним показником який характеризує результативність роздрібно-ї торгівлі є обсяг роздрібного обороту або роздрібний товарооборот. Під товарооборотом розуміють продаж товарів масового споживання та надання платних послуг населенню для задоволення особистих потреб в обмін на його грошові доходи або іншим підприємствам – для подальшої переробки чи продажу.

Таким чином, роздрібний товарооборот – це частина обороту підприємств за видом економічної діяльності «роздрібна торгівля», який включає дохід від перепродажу переважно населенню нових або уживаних товарів (за готівку, банківські платіжні картки тощо) як у магазинах, так і поза магазинами, з урахуванням податку на додану вартість [2].

На думку американського психолога Абрагама Маслоу [3], батьки якого довгий час проживали в Києві, досягнути найвищого рівня розвитку індивідуум зможе лише за рахунок задоволення ієрархії потреб, базовою з яких є фізіологічні потреби, в т.ч. потреба в споживанні продуктів харчування. Без її задоволення неможливе саме життя. Тому роздрібна торгівля продуктами харчування набуває неабиякої актуальності, оскільки попит на дану товарну групу буде завжди.

Слід зазначити, що в законодавстві не визначено сутність поняття «продукти харчування». Деякі дослідники вважають його стилістично некоректним, оскільки в українській літературі даний

термін є синонімом слова «корм», що міцно вкорінилось в українську розмовну мову під час радянської експансії, під час якої кормом називали лише їжу для тварин. Проаналізувавши походження слова «корм» і літературні джерела датовані до колективізації в Україні, ми дійшли висновку, що кормом або продуктами харчування потрібно називати будь-яку їжу, в.ч. й для людей.

Натомість, в Законі України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» є визначення харчового продукту, під яким розуміють речовину або продукт (неперероблений, частково перероблений або перероблений), що призначені для споживання саме людиною [4].

В даному дослідженні під продуктами харчування будемо розуміти харчові продукти, які призначені для споживання не лише людьми, але й іншими живими істотами.

Виходячи із зазначеного вище, можемо зробити висновок, що обсяг реалізації продуктів харчування характеризує соціально-економічне становище країни, оскільки продаж даних товарів значною мірою впливає на грошовий оборот, визначає бюджетні надходження, і знаходить відображення в багатьох інших макроекономічних показниках. За темпами реалізації продуктів харчування можна оцінити зміни у рівні життя населення країни.

Динаміку обсягів продажу продуктів харчування зображено на рис. 1.

Як свідчать дані рис. 1, динаміка обсягів продажу продуктів харчування має циклічний характер. Незважаючи на зниження купівельної спроможності населення, споживачі збільшують

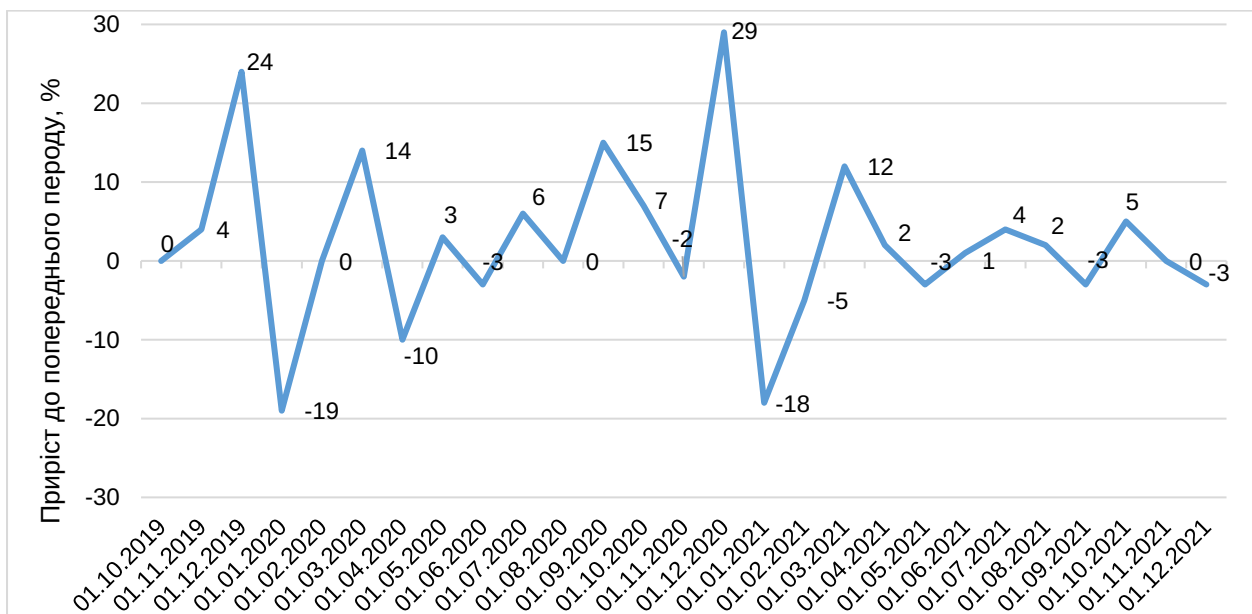

Рис. 1. Динаміка обсягів продажу продуктів харчування (приріст до попереднього періоду), %

Джерело: сформовано автором на основі [5]

витрати на купівлю харчових продуктів напередодні новорічних свят і суттєво їх скорочують в січні наступного року.

Як зазначено в ЗУ «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» [6] всі суб'єкти господарювання, які здійснюють розрахункові операції в готівковій та/або безготівковій формі у сфері роздрібною торгівлі, повинні використовувати реєстратор розрахункових операцій (РРО) або програмний реєстратор розрахункових операцій (ПРРО) (виключення в 2021 році становили продуктові магазини і магазини в селах). Тому більшість покупок продуктів харчування здійснювалось через касові апарати (рис. 2).

Аналізуючи динаміку обсягів продажу продуктів харчування в Україні через касові апарати, можемо зробити висновок, що, незважаючи на їх зростання протягом 2019–2020 рр., в 2021 році спостерігається скорочення реалізації даної товарної групи нижче рівня 2019 року. Це пов'язано зі збільшенням обсягів продажу харчової продукції без застосування касових апаратів. Як було зазначено, продуктові магазини, незалежно від місця розташування і обсягу обороту, в 2021 році могли реалізовувати продукцію з використанням книги обліку розрахункових операцій (без касових апаратів). Враховуючи наявність внутрішньої міграції, пов'язаної з карантинними обмеженнями, багато українців почали віддавати перевагу проживанню в віддалених від великих міст містечках і селищах.

Враховуючи сучасну активізацію міжнародних міграційних процесів, що стала наслідком військової агресії росії проти України, та використовуючи рівняння лінійної регресії, яке зображено на рис. 2, з великою вірогідністю можна спрогнозувати продовження даної негативної динаміки в майбутньому. Слід зазначити, що обов'язки суб'єктів господарювання у сфері застосування РРО/ПРРО у

зв'язку з встановленням воєнного стану суттєво не змінилися.

Важливим для втримання своїх позицій на внутрішньому ринку є оцінювання структури вітчизняного товарообороту роздрібною торгівлі за групами продуктів харчування (рис. 3).

Дані рис. 3 свідчать про те, що найбільша частка в структурі вітчизняного товарообороту роздрібною торгівлі за групами продуктів харчування в 2021 році належала алкогольним напоям, м'ясу та м'ясним продуктам і молочним продуктам, на долю яких приходилось 15,2%, 11,1% і 10,9% відповідно. Найменша частка належала харчовій олії і жирам. Ця тенденція є небезпечною, оскільки, на наш погляд, може свідчити про наявність «відкладеного» попиту на фрукти та овочі, рибу та рибні вироби, які містять велику кількість необхідних для розвитку організму мікроелементів. Разом з тим, погіршення економічної ситуації і зменшення доходів громадян можуть призвести до перерозподілу продажів алкогольних виробів всередині категорії в бік дешевших.

Проаналізуємо динаміку вітчизняного товарообороту роздрібною торгівлі за групами продуктів харчування в 2017–2021 рр. (рис. 4).

Згідно даних рис. 4 можна зробити висновок, що динаміка обсягів товарообороту в 2017–2021 рр. є позитивною за усіма групами продуктів харчування. Однією з головних причин, що позначилась на даній динаміці, стало суттєве подорожчання паливо-мастильних матеріалів, яке, в свою чергу, призвело до збільшилися не лише прямих операційних витрат, але й витрат на збут і, як наслідок, споживчих цін. Через проблеми із постачанням та тиск інфляції, зокрема у галузях енергетики, транспорту та пакування, ціни на продукти харчування, на наш погляд, будуть рости і наступного року.

Суттєво вплинули на зміну динаміки товарообороту та методів просування товарів в сфері роздрібною торгівлі і карантинні обмеження,

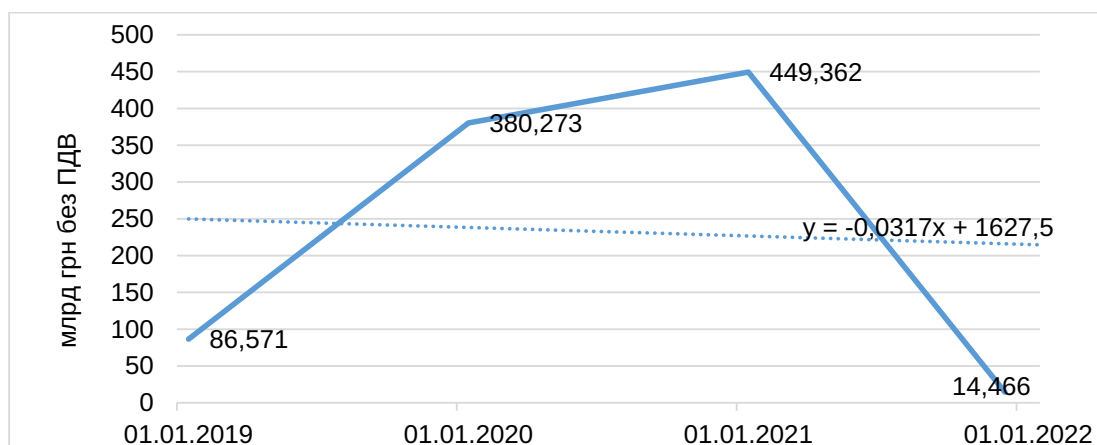

Рис. 2. Динаміка продажу продуктів харчування через касові апарати в Україні, млрд грн без ПДВ

Джерело: сформовано автором на основі [5]

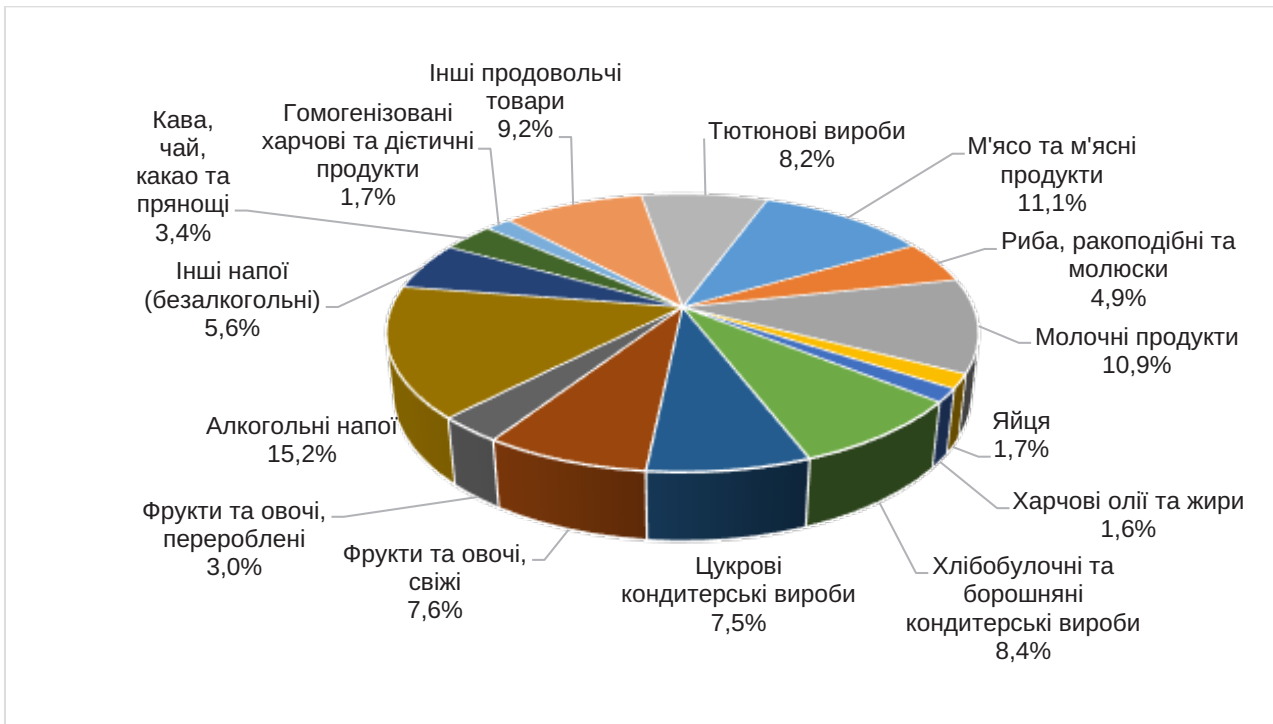

Рис. 3. Структура вітчизняного товарообороту роздрібної торгівлі за групами продуктів харчування в 2021 році, %

Джерело: сформовано автором на основі [6]

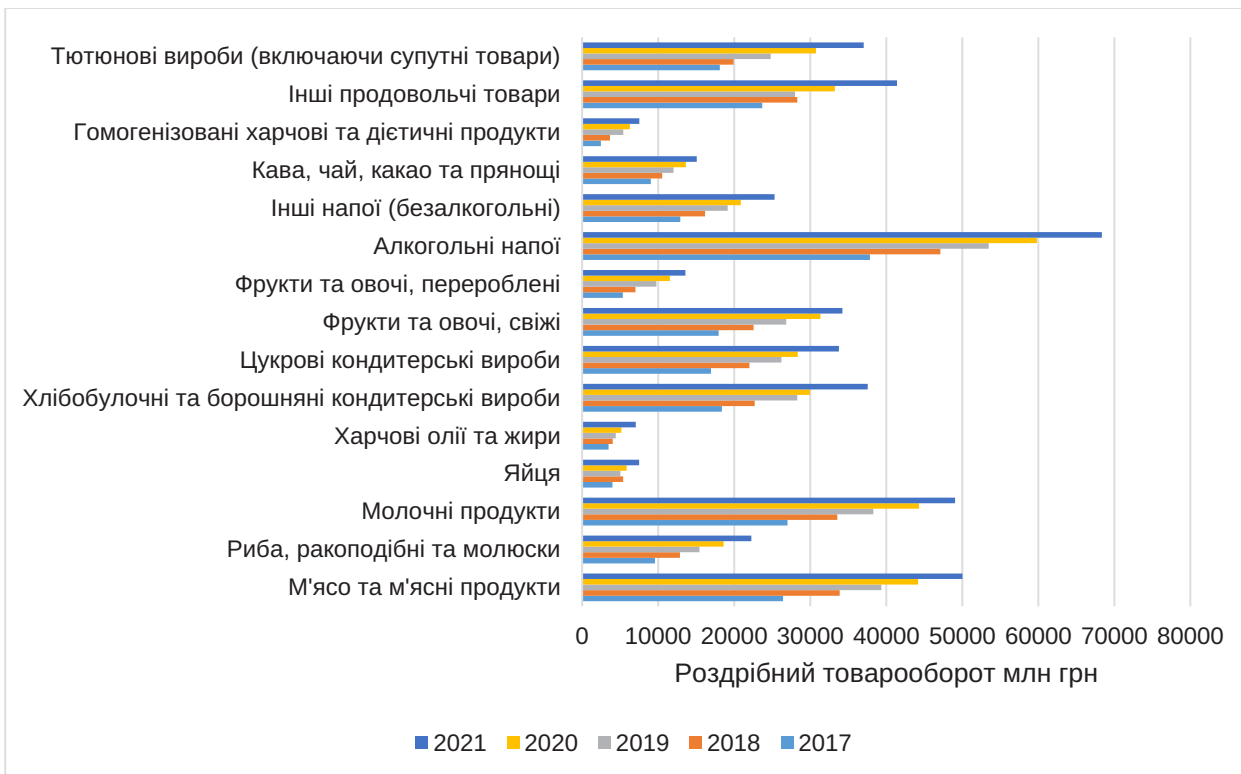

Рис. 4. Динаміка вітчизняного товарообороту роздрібної торгівлі за групами продуктів харчування в 2017–2021 рр., млн грн

Джерело: сформовано автором на основі [2]

спричинені пандемією коронавірусної інфекції COVID-19.

Ритейли почали запроваджувати інновації, що стосуються повторного використання різноманітних відходів для створення нових страв, наприклад, енергетичні батончики із зерна, використаного у виробництві пива. Популярності набувають використання зображень відомих шеф-кухарів на полицях магазинів.

Під час пандемії багато представників роздрібно-ї торгівлі продуктами харчування почали більшу увагу приділяти підтриманню тісних зв'язків з постачальниками для зміцнення логістичних ланцюгів.

Слід відзначити, що завдяки повному або частковому переходу багатьох бізнесів на віддалений графік, ресторани та заклади громадського харчування продовжують працювати як вдень, так і вночі для людей, стомлених від кухонних столів, що перетворилися на домашні офіси.

Висновки. Забезпечення ефективного функціонування об'єктів роздрібно-ї торгівлі продуктами харчування, з одного боку, може бути досягнуто за допомогою максимального задоволення потреб споживачів як у товарах, послугах, а з іншого – у найменших витратах часу і найбільших зручностях придбання необхідних товарів.

Максимальне задоволення попиту та потреб населення у різних видах продуктів харчування вимагає збалансованого та раціонально організованого торгово-технологічного процесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Внутрішня торгівля: регіональні аспекти розвитку : монографія / за ред. О. О. Шубіна, Я. А. Гончарука. Донецьк-Львів : ДонНУЕТ, 2007. 404 с.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 17.02.2023).
3. Тишкевич М. Абрагам Маслоу та його кроки до щастя. *Український інтерес*. URL: <https://uain.press/blogs/abragam-maslou-ta-jogo-kroky-do-shhasty-1209346> (дата звернення: 18.02.2023).

4. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 № 771/97. Дата оновлення: 20.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.02.2023).

5. Торгівля. *Рейтинг. Бізнес в офіційних цифрах*. URL: <https://q.rating.zone/> (дата звернення: 03.03.2023).

6. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг : Закон України від 06.07.1995 № 265/95-ВР. Дата оновлення: 01.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 07.03.2023).

REFERENCES:

1. Shubin O. O., Honcharuk Ya. A. (ed.) (2007). *Vnutrishnia torhivlia: rehionalni aspekty rozvytku* [Internal trade: regional aspects of development]. Donetsk-Lviv: DonNUET.
2. Ofitsiynyy sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua> (accessed February 17, 2023).
3. Tyshkevich M. (2022) Abraham Maslou ta yoho kroky do shchastia [Abraham Maslow and his steps to happiness]. *Ukrainskyi interes –Ukrainian interest*. Available at: <https://uain.press/blogs/abragam-maslou-ta-jogo-kroky-do-shhasty-1209346> (accessed February 18, 2023).
4. Pro osnovni pryntsypy ta vymohy do bezpechnosti ta yakosti kharchovykh produktiv [About the basic principles and requirements for the safety and quality of food products]. Available at: <https://uain.press/blogs/abragam-maslou-ta-jogo-kroky-do-shhasty-1209346> (accessed February 25, 2023).
5. Torhivlia [Trade]. *Reitynh. Biznes v ofitsiynykh tsyfrakh-Rating. Business in official figures*. Available at: <https://q.rating.zone/> (accessed March 3, 2023).
6. Pro zastosuvannia reiestratoriv rozrakhunkovykh operatsii u sferi torhivli, hromadskoho kharchuvannia ta posluh [On the use of registrars of settlement transactions in the sphere of trade, catering and services]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed March 7, 2023).

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОРИВУ ДЛЯ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

USING THE TECHNOLOGY OF AN ECONOMIC BREAKTHROUGH FOR THE POST-WAR RECOVERY OF UKRAINE

У статті розглянуто характерні риси технології економічного прориву, яку доцільно використовувати для післявоєнного відновлення України. Визначено три основні управлінські контури, що забезпечують її реалізацію: інформаційно-параметричний, організаційний і функціональний. Розглянуто особливості поточного стану економіки: різке зниження ВВП, прямих іноземних інвестицій, демографічні проблеми та загальні збитки від війни. Проаналізовано динамку розвитку трьох основних експорторієнтованих галузей – агропромисловий сектор, металургія та IT-галузь. Визначено, що ці галузі мають певний потенціал розвитку та можуть стати драйверами відновлення країни у перші роки після перемоги. Запропоновано використовувати особливості технології економічного прориву при розробці програм післявоєнної відбудови.

Ключові слова: технологія економічного прориву, післявоєнна відбудова, інформаційно-параметричний, організаційний і функціональний контури моделі управління.

УДК 338.246.88

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure71-15>

Піддубна Л.І.

д.е.н., професор,
професор кафедри міжнародної
економіки і менеджменту,
Харківський національний
економічний університет
імені Семена Кузнеця

Кулеша К.А.

студент,
Харківський національний
економічний університет
імені Семена Кузнеця

Piddubna Liudmyla

Simon Kuznets Kharkiv National University
of Economics

Kulesha Kyrylo

Simon Kuznets Kharkiv National University
of Economics

The article examines the characteristic features of the technology of economic breakthrough, which is expedient to use for the post-war reconstruction of Ukraine. Three main management contours ensuring its implementation are defined: information-parametric, organizational and functional. The information-parametric contour defines the innovation parameters necessary for a technological breakthrough, which meet (or exceed) the world level of novelty, which creates a basis for decision-making regarding the identification of priority scientific and technological breakthrough directions. The most important point in the formation of this contour is the information provision of standardization work, and above all, the formation of primary sources of international technological regulation and catalogs of standards, which must necessarily contain environmental requirements. The organizational outline ensures ranking, evaluation and selection of priority socio-economic and innovative programs, comprehensive coordination of organizational and socio-economic measures. The formation of the organizational outline requires the creation of a single body in Ukraine responsible for the coordination of work, in the selection of strategic directions for economic breakthrough and the identification of promising enterprises and industries. The functional outline ensures coordination and implementation of all stages of program implementation – from planning (design) to performance monitoring. The peculiarities of the current state of the economy are considered: a sharp decline in GDP, direct foreign investment, demographic problems and general losses from the war. The dynamics of the development of three main export-oriented industries – the agro-industrial sector, metallurgy and the IT industry – have been analyzed. It was determined that these industries have a certain development potential and can become drivers of the country's recovery in the first years after the victory. It is proposed to use the features of the economic breakthrough technology in the development of post-war reconstruction programs.

Key words: technology of economic breakthrough, post-war reconstruction, information-parametric, organizational and functional contours of the management model.

Постановка проблеми. Суттєва зміна в економічному і політичному просторі України вимагає поглибленого аналізу з метою прогнозування подальших вірогідних сценаріїв розвитку та пошуку шляхів подолання наслідків військового стану, руйнування підприємств, інфраструктурних об'єктів, житлових будинків. Зазначені втрати супроводжуються соціально-економічною та демографічною кризами, що вимагає пошуку таких рішень, які б дозволили забезпечити швидку відбудову в умовах дефіциту фінансових ресурсів. Історичний досвід післявоєнного відновлення країн (Німеччини, Японії, Великобританії, Південної Кореї) свідчить про значну роль у цьому так званої «технології економічного прориву», як цілісної єдності матеріальних ресурсів, ідей та оригінальних управлінських рішень. Використання технології економічного прориву опирається на визначення обмеженої кількості пріоритетних на певних етапах галузей із акцентом на високотехнологічні виробництва. Головна мета подібних технологій полягає у досягненні світових стандартів конкурентоспроможності на основі моніторингу,

ранжування та вибору пріоритетів розвитку в умовах часових та ресурсних обмежень. Системна оцінка ефективності наявного економічного потенціалу має визначати модульну схему «паспортизації» національних програм розвитку України, які спрямовані перш за все на розвиток галузей із високою доданою вартістю. При селективній фінансовій підтримці реалізація навіть окремих із них (наприклад, нових виробничих технологій) здатна забезпечити технологічну базу першого етапу прориву та створити плацдарм для включення точок зростання української економіки у світові технологічні мережі та комплекси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування та економічного розвитку країни в умовах воєнно-політичної кризи та післявоєнного відновлення є мейнстрімом сучасного вітчизняного наукового дискурсу. Спектр досліджень є широким і різноплановим. Можна виділити роботи Б. М. Данилишина, Л. В. Дейнеко, Ю. Б. Іванова (визначення наслідків воєнної агресії для економіки країни та промисловості) [3; 4; 5], Т. О. Осташко (сільськогосподарський

експорт в умовах воєнного стану) [6], В. П. Антонюк (втрати людського капіталу та напрями його відновлення) [1] тощо. Безумовно остаточний вектор відновлення можна буде обрати лише після закінчення воєнних дій. Але проектування можливих сценаріїв розвитку, генерування альтернативних стратегій є вкрай актуальним вже зараз, для того щоб накопичити множину варіантів та стратегічних альтернатив, найкращі з яких потім будуть визначені згідно із скринінговими вимогами.

Постановка завдання. Метою написання статті є визначення тих секторів економіки України, які здатні забезпечити поштовх до післявоєнного відновлення. Ці галузі, з урахуванням їх експортного потенціалу та рівня міжнародної конкурентоспроможності, можуть бути визначені як пріоритетні та сформувати базис технології економічного прориву на перших етапах відбудови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна, як невіддільна економічна та соціально-культурна одиниця світової арени, переживаючи важкі часи, повністю доводить своє претендентство на гідну роль в європейській сім'ї. Геополітичні чинники, що суттєво впливають на формування добробуту нації, дають чіткі сигнали для прогнозів на майбутнє країни в позитивному ключі, але це потребує величезних зусиль з розроблення дієвої та ефективної стратегії післявоєнного відновлення.

Важка поточна економічна ситуація пояснюється чималими втратами під час війни та прямою залежністю від кредитування західними партнерами. Тільки величезна закордонна допомога забезпечує мінімальну стабілізацію в умовах різкого зменшення ВВП, який оцінюється на рівні 32–25%. Незадовільний економічний стан фіксують рейтинги від різних агентств. Наприклад, Fitch Ratings усього за 1 день від початку війни змінило рейтинг за довгостроковим і короткостроковим борговим зобов'язанням зі стабільного В – (фінансові зобов'язання виконуються, але здатність продовжувати здійснювати платежі залежить від збереження сприятливих ділових та економічних умов) до ССС у довгострокових та С у короткострокових боргових зобов'язаннях, що загалом пророкують неминучий дефолт (рейтинг В тримався з 4 лютого до 25 лютого 2022 року) [9]. І навіть у влітку 2022 року рейтинг впав до RD, що хоч і не на пряму, але фіксує дефолтне становище оскільки половина з обов'язкових виплат не виконана і це скоріш за все боргові зобов'язання в іноземній валюті. Другий відомий рейтинговий агент «Standard and Poor's» або S&P має схожі результати досліджень хоча й не так швидко їх корегує, але зараз вони обидва суміжні з рейтингом СС – вірогідний дефолт. Дуже важливим фактором, який відсунув неминучий фактичний дефолт стало те, що окрім безпрецедентних впливань коштів був схвалений групою кредиторів

України, до якої входять усі держави G7, запит щодо відстрочки виплат за наданими Україні кредитами до 2027 року, коли завершується чинна програма МВФ [10].

Безпрецедентні збитки економіки України пояснюються не тільки поточною війною, але й величезними помилками у попередній державній соціально-економічній політиці. Недостатньо було реалізовано наявний потенціал природних ресурсів, географічного положення, якості людського капіталу. За відсутності стимулів до модернізації великі ділянки транспортної інфраструктури, енергетичних, електричних та газових мереж перебували під загрозою ще до повномасштабного вторгнення. Україна не мала дієвих механізмів залучення іноземних інвестицій та не змогла закріпитися на міжнародних ринках продукції з високою доданою вартістю. Незважаючи на загальну привабливість України для іноземних інвесторів, на протязі останніх 30 років держава акумулювала значно менше інвестицій, ніж інші країни, особливо з урахуванням розміру економіки. За весь період незалежності країна три рази стикалась із значним відтоком закордонних інвестицій: після подій 2014 року через нестабільність перш за все військово-політичної ситуації; під час коронавірусної пандемії, коли світова економіка значно скоротилася; після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році [11].

Таблиця 1

Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в Україні з 2012 по 2022 рр. (млн. дол. США)

Рік	ПІІ в Україну	ПІІ з України	Сальдо
2012	8401	1206	7195
2013	4499	420	4079
2014	410	111	299
2015	-458	-51	-407
2016	3810	16	3794
2017	3692	8	3684
2018	4455	-5	4460
2019	5860	648	5212
2020	-868	82	-950
2021	6687	-198	6885
2022	190	159	31

Джерело: [11]

Окрім, економічних збитків, гостро стоїть питання щодо населення, його скорочення в результаті трудової міграції та міграції в результаті війни. Основні причини української трудової міграції до 24 лютого 2022 – низька заробітна плата, невідповідність кваліфікації вимогам ринку праці, невдоволення системою охорони здоров'я та умови безпеки, податкова система.

Широкомасштабне вторгнення посилило негативні тенденції та призвело до різкого збільшення внутрішньої та зовнішньої міграції. За даними Мінреінтеграції зараз в Україні зареєстровано 4,8 мільйона ВПО (внутрішньо переміщених осіб), але фактична кількість наближається до 7 мільйонів [12]. Близько 4,9 мільйона українських біженців отримали статус тимчасового захисту в країнах Європи станом на 3 січня 2023 року, відзначав Верховний комісар ООН у справах біженців (UNHCR) [13]. До негативних наслідків зовнішньої міграційної хвилі можна віднести фінансові втрати, зменшення пропозиції робочої сили на ринку праці та внутрішнього попиту. Неймовірно велика внутрішня міграція населення потягнула за собою зростання безробіття до 25,8% – 28% [14].

З метою розроблення програм післявоєнного відновлення держави доцільним є використання положень Національної економічної стратегії на період до 2030 року та Національного плану відновлення, який український уряд представив на конференції в Лугано у липні 2022 року. План відновлення України складається з 15 національних програм. Ці програми значною мірою відповідають основним потребам країни як у воєнний, так і післявоєнний період. Хоча через війну Національна економічна стратегія вимагає змін, проте пріоритетні напрями економічного розвитку, відображені в стратегії, такі як цифрова трансформація, зелена економіка, розвиток людського капіталу, інфраструктурні проекти та підтримка малого та середнього бізнесу, мають потенціал для стимулювання економічного розвитку України. Зокрема, стратегія передбачає прискорення цифровізації економіки та підтримку інноваційних секторів, що може зробити українські компанії більш конкурентоспроможними на міжнародних ринках. Крім того, зосередження уваги на розвитку зеленої економіки, включаючи відновлювані джерела енергії, енергоефективність та екологічно чисті технології окрім того передбачає значну підтримку сільського господарства, а також може покращити економічну стійкість країни та збільшити її привабливість для іноземних інвесторів. Для майбутнього відновлення економіки цей документ є гарною основою. До моменту затвердження зазначеної стратегії в Україні *de facto* не було законодавчо закріплених векторів розвитку та реформування.

Стратегія передбачає створення конкурентних умов для бізнесу, розвитку та закордонних інвестицій, відновлення довіри до державних інституцій і країни, як інвестиційно-привабливої загалом. Це дасть змогу виграти конкуренцію за капітал на світовому ринку і тим самим залучити інвестиції в модернізацію галузей економіки. Трансформований високопродуктивний сектор економіки зможе ефективно конкурувати з іноземними державами на міжнародному ринку

товарів і послуг, що сприятиме збільшенню податкових надходжень, доходів бюджету та населення. Безумовно, що військовий стан значно обмежує можливості держави щодо проведення реформ. Однак, можна здійснювати заходи, що допоможуть збільшити ефективність виробництва та зменшити залежність від імпорту на відносно безпечних територіях, сприяють працевлаштуванню внутрішньопереміщених осіб. Особливо це стосується галузей, які забезпечують харчову та енергетичну безпеку держави.

Безумовно, воєнний стан створює негативні умови для інвестиційного клімату в державі. Проте, державні та іноземні інвестиції несуть величезний позитивний ефект, як з точки зору відновлення зруйнованих інфраструктурних об'єктів, так і створення додаткових робочих місць. До таких видів інвестицій, які можуть бути особливо корисними під час воєнного стану, можна віднести: інвестиції в будівництво і реконструкцію доріг, мостів, залізниць, аеропортів та інших важливих об'єктів інфраструктури; підтримка розвитку освіти та науки в Україні шляхом фінансування стипендій для різних категорій населення; інвестиції в експортні галузі (аграрна, металургійна, енергетична та інші), що є важливими джерелами доходу для України та складають велику частку доходів бюджету.

Так у 2022 році аграрний сектор залишався рушійною силою економіки України. В останні роки на сільськогосподарську продукцію припадало понад 40% всього експорту. Україна у 2021 році експортувала 61,5 млн тон зернових та олійних культур на \$22,2 млрд [15]. Після початку повномасштабного вторгнення багато агропромислових господарств постраждало, як фізично так і через втрату шляхів для експортування продуктів виробництва. За даними Аграрного центру Київської школи економіки, непрямі збитки сільського господарства від вторгнення Російської Федерації склали 23,3 мільярда доларів через зниження внутрішніх цін або скорочення виробництва, відсутності можливості постачати через блокування портів [16]. Війна завдала поразки агропродовольчій системі, яка навіть у довоєнний період мали певні вади через монополію ринку, глобалізацію й інтенсивне землеробство.

Ситуація у агропромисловому секторі залежить від району розташування підприємства. В результаті у західних і центральних областях зросла активність в цій сфері. Через брак такої сировини, як овочі та фрукти, які традиційно постачає південь України, деякі виробники успішно переорієнтувалися на випуск іншої продукції. Натомість підприємства у прифронтових районах були змушені припинити роботу. Якщо брати до уваги, що в сільському господарстві найціннішим активом вважається земля це досить суттєвий відсоток оскільки північні площі зменшилися на 7 млн. гектар, що

складає 25% від загальних використовуваних земель до війни. У результаті виробництво зерна впало на 37 відсотків порівняно з попереднім роком до 54 мільйонів тон. У тваринництві падіння було меншим через вплив низької бази – ця підгалузь навіть до війни не була флагманом агропромислового комплексу. Виробництво всіх видів м'ясних продуктів минулого року впало на 11% до 3 млн тон порівняно з 2021 роком, а виробництво молока впало на 12% до 7,7 млн тон [16].

Поступово починаючи з літа 2022 року почалося стрімке відновлення напрямку, що свідчить про гнучкість представників агропідприємств у гарному сенсі та готовності підлаштовуватись під ситуацію, окрім того їх стимулює попит. Загалом обсяг агропромислового комплексу склав 53% від загального експорту України та попри війну залишається першим у списку експортованих категорій товарів. Прибуток від експорту аграрної продукції склав 23 млрд. доларів [17].

Таким чином, роль агропромислового сектору сьогодні можна вважати чи не найголовнішою у забезпеченні підтримки економіки України на тлі спаду у металургії, машинобудуванні, виробництві будівельних матеріалів та інших галузях, що опосередковано вказує на необхідність підтримки, як під час війни, так і по завершенню.

Останні роки Україна посідала 14 місце у світовому рейтингу виробників сталі. Географія експорту глобальна – від країн Близького Сходу до Північної Америки та Азії. Для багатьох українських металургійних компаній 2021 рік став найуспішнішим за довгий час. Порівняно з 2020 роком надходження від експорту чорних металів зросли на понад 81% (до \$14 млрд). До початку війни, із січня по лютий 2022 року прибуток металургійних підприємств виріс майже на 35% у порівнянні з минулим роком. Але вже за перші 5 місяців 2022 року виробництво металургійних підприємств становило лише 53% від аналогічного періоду 2021 року. Експорт залізної руди впав на 33%, експорт чавуну на 50%, а експорт напівфабрикатів знизився на 45% до того ж періоду 2021 року. Через військові дії значна частина підприємств тимчасово припинила роботу. Проте поступово металургія починає відновлювати роботу та активно підлаштовується під ситуації [18].

Блокування портів та припинення виробництва товарів і їх експорту неймовірно сильно вдарило по економіці. Але те, що за таких умов вдалося вивезти приблизно 100 млн. тон товарів, це значне досягнення. Тим більше, що окрім фактів про зменшення та втрати є й позитивні: експорт комп'ютерних послуг у 2022 році зріс на 5,8% від попереднього 2021 року і займає третю позицію в національному експорті у 2022 році, забезпечуючи 12% від загального обсягу [19], це найбільший показник у цій сфері за все її існування.

Інформаційна індустрія забезпечує близько половини (45%) всього експорту послуг. Для порівняння: у 2021 році цей показник сягає 37% [19]. Зрештою від цього і зросли податки до 16% оскільки сектор є єдиним, що зростає на тлі війни і наповнює економіку, що в свою чергу демонструє вагомість та якість наданих послуг, а отже і перспективи для післявоєнної відбудови.

Висновки з проведеного дослідження. Згідно із дослідженнями Всесвітнього банку на відновлення України після повномасштабного вторгнення знадобиться не менше 411 млрд. доларів, що у 2.6 раза більше, ніж ВВП України у 2022 році [20]. Цей процес буде вимагати як інтенсивних внутрішніх зусиль, так і швидкої зовнішньої допомоги для того, щоб запобігти неминучій гуманітарній катастрофі. Проведений вище аналіз дозволяє погодитися із Національним планом відновлення, у якому визначено, що агропромислова, металургійна та інформаційна галузі можуть стати драйверами післявоєнного відновлення, внутрішніми джерелами фінансування відбудови інфраструктури та житлового фонду. Оскільки, в умовах обмежених фінансових можливостей гостро стоїть питання визначення галузей, які можуть забезпечити початок післявоєнного відновлення, то доцільним є формування саме із цих секторів інвестиційно-інноваційного модуля прориву до відбудови та світового рівня конкурентоспроможності. Але використання технології економічного прориву передбачає формування інтегрованої сукупності трьох контурів системи управління – інформаційно-параметричного, організаційного і функціонального.

Інформаційно-параметричний контур визначає необхідні для технологічного прориву параметри нововведення, які відповідають (або перевищують) світовий рівень новизни, що створює підґрунтя для прийняття рішень щодо визначення пріоритетних науково-технологічних напрямків прориву. Найважливішим моментом у формуванні цього контуру є інформаційне забезпечення робіт зі стандартизації, і передусім, – формування першоджерел міжнародного технологічного регулювання та каталогів стандартів, які обов'язково мають містити екологічні вимоги.

Організаційний контур забезпечує ранжування, оцінку та вибір пріоритетних соціально-економічних та інноваційних програм, комплексне узгодження організаційних та соціально-економічних заходів.

Формування організаційного контуру вимагає створення в Україні єдиного органу, відповідального за координацією робіт, у виборі стратегічних напрямків економічного прориву та визначення перспективних підприємств і виробництв.

Функціональний контур забезпечує узгодження та реалізацію усіх стадій впровадження

програм – від планування (проекування) до моніторингу результативності.

В сукупності три контури системи управління забезпечують моніторинг, визначення пріоритетних напрямків та реалізацію і контроль виконання стратегії. Саме тому, доцільним є розробка конкретних програм розвитку секторів економіки з доданою вартістю із урахуванням трьох зазначених контурів. Це дасть можливість подолати такі недоліки запропонованого плану відродження як дублювання і недостатня узгодженість між різними програмами, відсутність джерел їх фінансування, форм надходження капіталу, інструментів для досягнення цілей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антонюк В. П. Втрати людського капіталу внаслідок війни як загроза повоєнній модернізації. *Економіка України*. 2022. № 8. С. 20–33.
2. Бестужева С. В. Підвищення міжнародної конкурентоспроможності України в умовах нестабільності економічного розвитку. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 16. С. 27–32
3. Данилишин Б.М. Економічні трансформації у період воєнного стану: тактика еволюціонізму і модернізація. *Економіка України*. 2022. № 10. С. 3–14
4. Дейнеко Л. В., Кушніренко О. М., Ципліцька О. О., Гахович Н. Г. Наслідки повномасштабної воєнної агресії РФ для української промисловості. *Економіка України*. 2022. № 5. С. 3–25.
5. Іванов Ю. Б., Полякова О. Ю. Типологія криз неекономічного походження в контексті превентивної антикризової політики для України. *Бізнес Інформ*. 2022. № 11. С. 22–30.
6. Осташко Т. О. Сільськогосподарський експорт України в умовах війни і шляхи його відновлення. *Економіка України*. 2022. № 5. С. 26–37.
7. Свідрак О. В. Прямі іноземні інвестиції як фактор зростання валового внутрішнього продукту країни та активізації економічного розвитку. *Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект*. 2014. № 2. С. 263–266.
8. Шубравська О. В., Прокопенко К. О. Забезпечення продовольчої безпеки України: повоєнний контекст. *Економіка України*. 2022. № 7. С. 21–42.
9. Fitch Upgrades Ukraine to 'CC'. URL: <https://www.fitchratings.com/research/sovereigns/fitch-upgrades-ukraine-to-cc-17-08-2022>
10. Сайт ділового новинного порталу «Ліга фінанси». G7 погодилася на відстрочення боргових виплат Україною протягом дії програми МВФ. URL: <https://finance.liga.net/ua/ekonomika/novosti/g7-soglasilas-na-otsrochku-dolga-ukrainoy-v-techenie-deystviya-programmy-mvf>
11. Статистична інформація. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/2022>.
12. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України: підсумки

2022 року. URL: <https://minre.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/prezentacziya-za-2022-rik-5-nova.pdf>.

13. Вінокуров Я. Українські мігранти підіймають економіку Європи. Що буде з Україною без них? URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807>

14. Просто про економіку (на основі матеріалів Інфляційного звіту за січень 2023 року). URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/prosto-pro-ekonomiku-na-osnovi-materialiv-inflyatsiynogo-zvitu-za-sichen-2023-roku>.

15. УКРІНФОРМ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3520289-ukraina-eksportuvala-zernovih-ta-olijnih-na-222-milarda-za-cej-marketingovij-rik.html>.

16. Огляд непрямих втрат від війни в сільському господарстві України. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/06/Losses_report_issue1_ua.pdf.

17. УКРІНФОРМ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3662836-castka-produkcii-apk-ukrainskogo-eksportu- stanovila-torik-53-ekspert.html>.

18. Стан української металургії під час війни. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/uk/news/22-06-22-3>.

19. 50 головних експортерів України 2022. URL: <https://forbes.ua/ratings/50-naybilshikh-eksporteriv-ukraini-2022-02032023-12098>

20. Світовий банк назвав суму відновлення економіки України. URL: <https://news.finance.ua/ua/svitovyy-bank-nazvav-sumu-vidnovlennya-ekonomiky-ukrainy>.

REFERENCES:

1. Antoniuk V. P. (2022). Vtraty liudskoho kapitalu vnaslidok viiny yak zahroza povoiennii modernizatsii [Losses of human capital due to war as a threat to post-war modernization Ukraine economy]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 8, pp. 20–33. (in Ukrainian)
2. Bestuzheva S. V. (2017) Pidvyshchennia mizhnarodnoi konkurentospromozhnosti Ukrainy v umovakh nestabilnosti ekonomichnoho rozvytku [Increasing the international competitiveness of Ukraine in conditions of instability of economic development. Global and national economic problems]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, no. 16, pp. 27–32. (in Ukrainian)
3. Danylyshyn B. M. (2022). Ekonomichni transformatsii u period voiennoho stanu: taktyka evoliutsionizmu i modernizatsiia [Economic transformations in the period of martial law: tactics of evolutionism and modernization]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 10, pp. 3–14. (in Ukrainian)
4. Deineko L. V., Kushnirenko O. M., Tsyplitska O. O., Hakhovych N. H. (2022). Naslidky povnomasshtabnoi voiennoi ahresii RF dlia ukrainskoi promyslovosti. [Consequences of full-scale military aggression of the Russian Federation for Ukrainian industry]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 5, pp. 3–25. (in Ukrainian)
5. Ivanov Yu. B., Poliakova O. Yu. (2022). Tipologhiia kryz neekonomichnoho pokhodzhennia v konteksti preventyvnoi antykrizovoi polityky dlia Ukrainy. [Typology of crises of non-economic origin in the context of preventive anti-crisis policy for Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 11, pp. 22–30. (in Ukrainian)

6. Ostashko T. O. (2022). Silskohospodarskyi eksport Ukrainy v umovakh viiny i shliakhy yoho vidnovlennia [Agricultural export of Ukraine in war conditions and ways of its recovery]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 5, pp. 26–37. (in Ukrainian)
7. Svidrak O. V. (2014). Priami inozemni investytsii yak faktor zrostannia valovoho vnutrishnoho produktu krainy ta aktyvizatsii ekonomichnoho rozvytku. [Direct foreign investment as a factor in the growth of the country's gross domestic product and the activation of economic development]. *Problemi rozvytyia vneshnekonomycheskykh svyazei y pryvlechenia ynostrannikh ynvestytsyi: rehyonalnii aspekt*, no. 2, pp. 263–266. (in Ukrainian)
8. Shubravska O. V., Prokopenko K. O. (2022). Zabezpechennia prodovolchoi bezpeky ukrainy: povoiennyi kontekst [Ensuring Ukraine's food security: the post-war context. Ukraine economy]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 7, pp. 21–42. (in Ukrainian)
9. Fitch Upgrades Ukraine to 'CC'. Available at: <https://www.fitchratings.com/research/sovereigns/fitch-upgrades-ukraine-to-cc-17-08-2022> (accessed 25.03.2023). (in Ukrainian)
10. Sait dilovoho novynnoho portalu «Liha finansy». G7 pohodylasia na vidstrochennia borhovykh vyplat Ukrainoiu protiahom dii prohramy MVF [The site of the business news portal "League of Finances". The G7 agreed to postpone debt payments by Ukraine during the duration of the IMF program]. Available at: <https://finance.liga.net/ua/ekonomika/novosti/g7-soglasilas-na-otsrochku-dolga-ukrainoy-v-techenie-deystviya-programmy-mvf> (accessed 23.03.2023). (in Ukrainian)
11. Statystychna informatsiia [Statistical information]. Ofitsiinyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/2022/> (accessed 25.03.2023). (in Ukrainian)
12. Ministerstvo z pytan reintehratsii tymchasovo okupovanykh terytorii Ukrainy: pidsumky 2022 roku [The Ministry of Reintegration of the Temporarily Occupied Territories of Ukraine: 2022 results]. Available at: <https://minre.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/prezentacziya-za-2022-rik-5-nova.pdf> (accessed 20.03.2023). (in Ukrainian)
13. Vinokurov Ya. Ukrainski mihranty pidiimaiut ekonomiku Yevropy. Shcho bude z Ukrainoiu bez nykh? [Vinokurov Ya. Ukrainian migrants are raising the economy of Europe. What will happen to Ukraine without them?] Available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807> (accessed 20.03.2023) (in Ukrainian)
14. Sait Natsionalnoho banku Ukrainy Prosto pro ekonomiku (na osnovi materialiv Inflatsiinoho zvituv za sichen 2023 roku). [Website of the National Bank of Ukraine. Just about the economy (based on materials from the Inflation Report for January 2023)]. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/prosto-pro-ekonomiku-na-osnovi-materialiv-inflyatsiynogo-zvituv-za-sichen-2023-roku> (accessed 20.03.2023). (in Ukrainian)
15. Sait Ukrainського natsionalnoho informatsiinoho ahentstva Ukrinform [Website of the Ukrainian National Information Agency Ukrinform]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3520289-ukraina-eksportovala-zernovih-ta-olijnih-na-222-milarda-za-cej-marketingovij-rik.html> (accessed 21.03.2023). (in Ukrainian)
16. Ohliad nepriamykh vtrat vid viiny v silskomu gospodarstvi ukrainy. [Review of indirect losses from the war in the agriculture of Ukraine]. Available at: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/06/Losses_report_issue1_ua.pdf (accessed 24.03.2023). (in Ukrainian)
17. Sait Ukrainського natsionalnoho informatsiinoho ahentstva Ukrinform [Website of the Ukrainian National Information Agency Ukrinform]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3662836-castka-produkcii-apk-ukrainskogo-eksportu-stanovila-torik-53-ekspert.html> (accessed 24.03.2023) (in Ukrainian)
18. Stan ukrainskoi metalurhii pid chas viiny. [The state of Ukrainian metallurgy during the war]. Available at: <https://ukraineinvest.gov.ua/uk/news/22-06-22-3/> (accessed 24.03.2023). (in Ukrainian)
19. Sait zhurnalu "Forbs Ukraina" . 50 holovnykh eksporteriv Ukrainy 2022 [Website of the magazine "Forbes Ukraine". 50 main exporters of Ukraine 2022]. Available at: <https://forbes.ua/ratings/50-naybilshikh-eksporteriv-ukraini-2022-02032023-12098> (accessed 24.03.2023). (in Ukrainian)
20. Sait nezalezhnogo finansovoho portalu "Fainens.ia". Svitovyi bank nazvav sumu vidnovlennia ekonomiky Ukrainy [Website of the independent financial portal "Finance.ua". The World Bank named the amount of recovery of the economy of Ukraine]. Available at: <https://news.finance.ua/ua/svitovyy-bank-nazvav-sumu-vidnovlennya-ekonomiky-ukrainy> (accessed 22.03.2023). (in Ukrainian)

ОБГРУНТУВАННЯ ОСНОВНИХ ФОРМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЮВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

JUSTIFICATION OF THE MAIN FORMS OF FINANCIAL SECURITY OF REPRODUCTIVE PROCESSES IN THE AGRICULTURE OF UKRAINE

У науковому дослідженні представлено існуючі форми фінансового забезпечення відтворювальних процесів сільськогосподарських суб'єктів в умовах воєнного господарства. Зазначено, що сільськогосподарські підприємства є плацдармом для розвитку України на міжнародних ринках через реалізацію нових ідей та платформ для функціонування в умовах воєнної економіки та забезпечення продовольчої безпеки. Викладено авторське бачення системи фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств, яка включає: страхування, інвестиції, кредитування, бюджетні форми підтримки, самофінансування, міжнародну технічну допомогу (гранти). Відзначено актуальність пошуку сучасних оптимальних джерел фінансових ресурсів як міжнародної технічної допомоги. Вивчено дію програми USAID з розвитку сільського господарства та сільських територій (АГРО), що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку. Досліджено страхові, кредитні та бюджетні технології підтримки сільськогосподарських підприємств в умовах воєнного часу.

Ключові слова: фінансове забезпечення, сільське господарство, відтворювальний процес, самофінансування, міжнародна технічна допомога.

The scientific study presents the existing forms of financial support for the reproductive processes of agricultural subjects in the conditions of the war economy. The purpose of the publication has been presented, which consists in researching the theoretical and practical foundations of financial support for the development of reproductive processes in the agriculture of Ukraine. The trends in the functioning of agricultural enterprises in war conditions have been studied. The following consequences for business have been noted: a decrease in the business activity of economic entities, losses, a lack of financial resources, the impossibility of long-term planning, many enterprises being physically destroyed, a large part of economic entities reoriented themselves, and managed to transfer their enterprises to other cities. It has been noted that the agricultural enterprises are a springboard for the development of Ukraine on international markets through the implementation of new ideas and platforms for functioning in the conditions of a war economy and ensuring food security, increasing its export potential, creating prerequisites for solving complex socio-economic problems given the restructuring of social relations based on the formation of competitive and equal entrepreneurial structures, effectively implements international experience. The author's vision of the system of financial support for the development of agricultural enterprises has been presented, which includes: insurance, investments, lending, budgetary forms of support, self-financing, and international technical assistance (grants). The relevance of the search for modern optimal sources of financial resources as international technical assistance, including both on the domestic and foreign financial markets for financial support of reproductive processes at agricultural enterprises, has been noted. It has been noted that international technical assistance is the future of small and medium-sized agricultural enterprises. The action of the USAID program for agricultural and rural development (AGRO), financed by the United States Agency for International Development, has been studied. Insurance, credit, and budgetary technologies for supporting agricultural enterprises in wartime conditions have been studied.

Key words: financial support, agriculture, reproductive process, self-financing, international technical assistance.

УДК 338.43:316.422

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure71-16>

Прокопенко Н.С.

д.е.н., професор кафедри економіки, фінансів та обліку,
Приватний вищий навчальний заклад
«Європейський університет»

Виклюк М.І.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту,
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Чигринець С.В.

аспірант кафедри економіки,
фінансів та обліку,
Приватний вищий навчальний заклад
«Європейський університет»

Prokopenko Natalia

Private Higher Education Establishment
"European University"

Vykliuk Mariana

Ivan Franko National University of Lviv

Chhyrynets Serhii

Private Higher Education Establishment
"European University"

Постановка проблеми. Повноцінне функціонування та розвиток відтворювальних процесів українських сільськогосподарських підприємств впливає на рівень продовольчої, екологічної, а, отже, – економічної безпеки держави, і все це залежить – від вдалої державної політики. Що стосується функціонування сільськогосподарських підприємств в умовах війни чи в умовах післявоєнного відновлення однозначно залежать від можливостей фінансового забезпечення підприємств, реалізації інвестиційних та грантових проектів пліч-о-пліч із звичайною фінансово-господарською діяльністю. Війна завдала великої шкоди, багато підприємств просто зруйновані, значна частина переорієнтувалися і встигли перевести підприємства в інші міста. Як результат – збитки, брак фінансових ресурсів, розпач, неможливість довгострокового планування. Війна триває і всі збитки ще не пораховано і не визначено по галузях, однак загальні збитки для економіки України вже оцінюються в

113,5 млрд. дол. (станом на 23.08.2022) [1]. Однак, не варто забувати і про ті наслідки помилок і прорахунків в економічній сфері, що були зроблені в минулому.

Україна – це плацдарм для розвитку і втілення нових ідей сільськогосподарськими підприємствами і підґрунтям для цього є чорнозем, сприятливі кліматичні умови на більшості території держави та територіальне розміщення. Особливості сільськогосподарського виробництва значно впливають на функціонування галузі, що в першу чергу віддзеркалюється на його фінансовому забезпеченню. Тобто, для того, щоб бути в галузі конкурентоспроможним необхідно забезпечити достатнє фінансове забезпечення виробничої та інвестиційної діяльності сільськогосподарського виробництва, особливо в умовах реформування. І саме тому, в умовах, які склалися, перед суспільством стоїть завдання сформувати належну систему форм та фінансових інструментів розвитку

відтворювальних процесів галузі, яка буде спроможною забезпечувати продовольчу безпеку країни, нарощувати її експортний потенціал, вирішувати складні соціально-економічні проблеми з огляду на перебудову суспільних відносин на основі формування конкурентоспроможних рівноправних підприємницьких структур і реалізувати все це за допомогою залучення міжнародного досвіду і підтримки. Стійкість підприємств сільськогосподарства та агропромислової галузі в цілому буде сформована за допомогою розвитку і підтримки сільськогосподарських підприємств, адже основним завданням сільськогосподарського підприємства є забезпечення населення продовольством і отримання сировини для цілого ряду галузей промисловості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивчення форм фінансового забезпечення розвитку відтворювальних процесів у сільському господарстві України представлено в роботах ряду вітчизняних науковців, таких як: Воробйов Ю., Гривківська О., Грищук Н., Дунда С., Занора В., Онишко С. В., Попов О., Малік М., Москаль О., Федірець О. та інші.

Особливу увагу варто приділити науковим напрацюванням щодо розвитку та практичної реалізації форм фінансового забезпечення розвитку сільського господарства в умовах воєнної економіки і перспектив їх практичного застосування у період відновлення економіки, що представлені у працях Школьник І. та Кривозуб В. (представлено сучасний стан фінансового забезпечення підприємств аграрного сектору України) [2]; Яцух О., Гузар Б. (обґрунтовано сутність та зміст фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств та цільові орієнтири фінансової політики щодо державного регулювання фінансового забезпечення сталого розвитку галузі) [3, 6]; Кучеренко Ю., Ратошнюк Т. та Мартинюк М. (представлено особливості інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, обґрунтовано інвестиційну привабливість галузі) [4; 5] та інших. Попри те, що досліджувана проблема активно обговорюється в наукових та урядових колах, однак формування та практичне застосування фінансового інструментарію підтримки відтворювальних процесів в сільському господарстві, особливо в умовах воєнної економіки, не можна вважати достатньо висвітленою, а тому потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні теоретико-практичних засад основних форм фінансового забезпечення розвитку відтворювальних процесів в сільському господарстві України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансове забезпечення розвитку відтворювальних процесів сільськогосподарських підприємств є

цілісним процесом щодо забезпечення підприємства фінансовими ресурсами, основною функцією якого є формування, нагромадження та використання фінансових ресурсів сільськогосподарського підприємства для розв'язання ряду завдань, що поставили в умовах військової економіки.

Глибокі дослідження питань фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств та їх впливу на розвиток відтворювальних процесів представлено в науковій праці І. Школьник, В. Кривозуб «Сучасний стан фінансового забезпечення підприємств аграрного сектору України», де систематизували основні форми фінансового забезпечення, які використовують сільськогосподарські підприємства у своїй діяльності:

- самофінансування – фінансування відбувається за власні кошти суб'єктів господарювання, шляхом розподілу отриманого чистого прибутку та виокремлення його частини, яка спрямовується на розвиток;

- інклюзивне фінансування (мікрофінансування) – надання спеціалізованими банками чи фінансовими установами невеликих позик, під заставу активів підприємства;

- традиційне (класичне) фінансування – охоплює найбільш поширені форми фінансування, як правило у великих розмірах та на більш тривалий термін;

- лізинг та факторинг – в більш розвинених країнах фінансові установи пропонують аграрному сектору більш складні схеми (способи) отримання фінансової вигоди. ці форми дозволяють аграрним підприємствам вирішити питання щодо оновлення сільськогосподарської техніки;

- страхування – можливість зменшити збитки від зміни кліматичних умов та доступ до інших фінансових інструментів, адже коли підприємство вирішує застрахувати власний врожай це дає реальні можливості розробити прогноз, щодо мінімального отримання коштів за сезон;

- гарантія позик – треті особи надають фінансові гарантії позичальнику для зниження ризику;

- форвардні контракти – договір, щодо купівлі/продажу активу за узгодженою ціною та терміном. Зменшує ризики коливання цін(хеджування) та може в свою чергу використовуватись як застава при кредитуванні [2].

Більш широко з погляду можливостей розвитку вітчизняних підприємств сільського господарства представлено та узагальнено за чотирма напрямками фінансового забезпечення підприємств в науковій праці О. Яцух, а саме: самофінансування, бюджетне фінансування, кредитування й страхування з розподілом на системи. Серед основних форм фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств автор вважає: самофінансування, бюджетне фінансування, кредитування й страхування, державно-приватного

партнерства, фінансування державними інститутами, міжнародного фінансування та стимулювання, податкової політики та загального державного управління щодо розвитку аграрного ринку [3].

Враховавши думки науковців, які ми розглянули у своєму дослідженні і враховавши воєнний стан в Україні пропонуємо своє бачення система фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств, що схематично відобразили на рис. 1.

Інвестиційна діяльність є важливою умовою успішного функціонування і розвитку сільськогосподарського підприємства, збереження і накопичення капіталу його власників [4, с. 85]. Продумана інвестиційна політика є основною передумовою розвитку сільськогосподарських підприємств і обумовлена рядом внутрішніх та зовнішніх факторів. Зокрема, внутрішніми факторами є: технічна оснащеність підприємства; платоспроможність; місце підприємства на ринку; рівень кваліфікації працівників персоналу; структура витрат на виробництво. Для України першочерговим сьогодні є зовнішні фактори, а саме: завершення воєнних дій на території держави, політична й економічна стабільність, стає нормативно-правове регулювання, сприятливий податкового клімату та валютний курс, розвинута банківська мережа та незначні темпи інфляції.

Агрохолдинги, зважаючи на масштаби діяльності, мають змогу залучити більше інвестиційних ресурсів, зокрема на основі використання таких інструментів, як кредитні ресурси та фінансування коштами іноземних інвесторів.

Заслуговує на увагу думка, Ратошняка М. та Мартинюка М., які вважають інвестиції в сільськогосподарські підприємства ризикованими [5]

і сьогодні їхня думка є найбільш актуальною для нашої держави, адже до звичних природно-кліматичних ризиків додалися ускладнена логістика, війна та енергетична криза. В період воєнного стану підприємств за рахунок усіх джерел фінансування не забезпечують навіть простого відтворення основних засобів, і як наслідок, багато сільськогосподарських підприємств відчуває нестачу власних коштів для інвестування у основні виробничі фонди, тому вони намагаються знайти зовнішні джерела інвестицій, що в більшості випадків сьогодні досить складно але перспективно в майбутньому.

У зв'язку із сезонністю виробництва у сільськогосподарських підприємствах України ще до початку воєнного стану спостерігається проблема з обіговими коштами, часто виникали проблеми із закупівлею нової техніки, посівних матеріалів, добрив та інших речей необхідних для функціонування підприємства. А від тоді коли почалася війна проблеми виросла в рази. Саме тому за допомогою кредитних коштів можна вирішити питання розвитку сільськогосподарського підприємства. Однак одержання кредитів для сільськогосподарських підприємств залишається проблемним. В першу чергу через зменшення обсягів державної підтримки сільського господарства (першочергово держава забезпечує потреби військових, задля наближення перемоги), доступ до кредитних ресурсів банк дає за великі ставки відсотків і ігнорує сезонність виробництва при кредитуванні.

Одним із ключових елементів фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств після вступу України до Європейського Союзу має стати страхування, адже до цього часу в нашій державі страхування на аграрному ринку

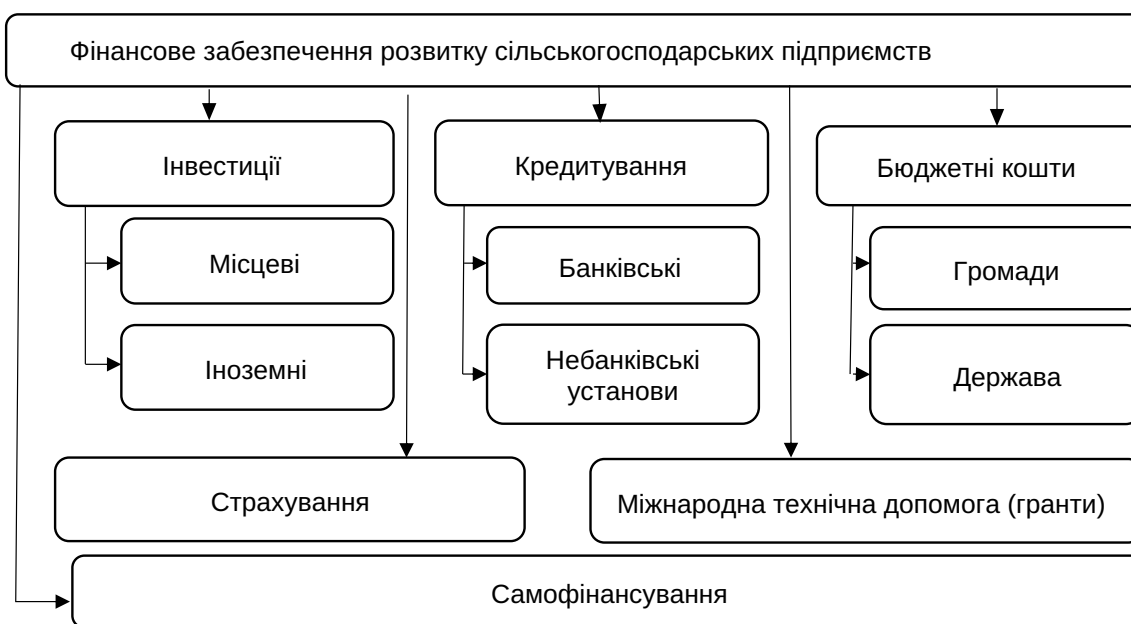

Рис. 1. Система фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств

проявляється мінімально. Страхування, в майбутньому та в мирний час, допоможе мінімізувати ризики. На сьогоднішній день, державне регулювання у сфері страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою здійснює Кабінет Міністрів України та національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Страховий ринок агропромислового комплексу залишається найменш розвинутим в Україні.

Бюджетні кошти відіграють важливу роль у структурі будь-якого фінансового потоку та коригують діяльність аграрного підприємства, посилюючи, або навпаки, послаблюючи його позиції на аграрному ринку. Державна фінансова підтримка розвитку сільськогосподарського підприємства здійснюється за такими формами:

- непряма державна підтримка (оподаткування, податкові пільги);
- пряма державна підтримка (бюджетні асигнування, бюджетні програми, бюджетні позики).

Підтримка держави здійснюється завжди та має загальнонаціональний характер. Основними цільовими орієнтирами державної фінансової політики щодо фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств є сприяння оновленню основних засобів та розширення обсягу оборотних активів з використанням сучасних доміант фінансового забезпечення [6].

Актуальним є питання пошуку сучасних оптимальних джерел фінансових ресурсів як на внутрішньому, так і на зовнішньому фінансовому ринку для фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств і таким джерелом стає міжнародна технічна допомога.

Відповідно до чинного законодавства України, міжнародна технічна допомога – це фінансові та інші ресурси та послуги, що відповідно до міжнародних договорів України надаються донорами на безоплатній та безповоротній основі з метою підтримки України [7].

Отримати донорську підтримку можна на конкурсних засадах. Оголошення про можливість подання заявок оприлюднюються на сайтах відповідних посольств або донорських організацій. Ключова проблема для успіху на таких конкурсах – підготувати проектну заявку відповідно до вимог донора. Це не так просто зробити з першого разу, оскільки вимагає певного розуміння логіки донора та навичок щодо підготовки проектів

Максимальна популяризація міжнародної технічної допомоги відбулася весною 2022 року. Можливо причиною цього став розпач власників сільськогосподарських підприємств, які намагаються до цього часу врятувати свою справу.

Для прикладу, з 2019 року по 2026 рік в Україні діє програма USAID з аграрного і сільського розвитку (АГРО) – це 7-річний проект, що фінансується

Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та реалізується компанією «Кімонікс Інтернешнл». Метою Проекту АГРО є прискорення економічного розвитку сільських громад в Україні, які потребують найбільшої підтримки шляхом покращення управління в аграрному секторі, що сприятиме розвитку більш продуктивних, сучасних та прибуткових мікро-, малих та середніх сільськогосподарських підприємств (ММСП), які успішно інтегруються в конкурентоспроможні українські та міжнародні ринки [8].

Весною 2022 року проект АГРО пропонував українським сільськогосподарським підприємствам подавати заявки для одержання субгранту для реалізації проектів з метою розвитку мережі господарств, що працюють на продовольчу безпеку в Україні.

Переможці могли використати субгрант на:

- закупівлю нового обладнання та ресурсного забезпечення для впровадження кращих технологічних практик у виробництві;
- закупівлю нового обладнання для створення нових та модернізації існуючих переробних потужностей для поширення кращого досвіду в секторі;
- залучення консультативно-експертної підтримки тощо [9].

Ми вважаємо, що за міжнародною технічною допомогою стоїть майбутнє малих та середніх сільськогосподарських підприємств.

Що ж стосується самофінансування, то тут слід зазначити, що власні джерела є найбільш поширеними у використанні під час розвитку сільськогосподарських підприємств і відповідають за фінансову самостійність підприємства. Однак в умовах, що склалися для багатьох підприємств власні джерела є недостатніми для забезпечення ефективного процесу не лише розвитку, а і просто господарювання. Тому в першу чергу підприємства використовують власні джерела формування фінансових ресурсів, а зовнішні джерела використовують як регулюючі та допоміжні фінансові ресурси.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств передбачає використання всіх можливих джерел формування фінансових ресурсів. Для забезпечення безперебійної діяльності сільськогосподарського підприємства необхідним є забезпечення декількох альтернативних джерел фінансування, які не виключають одне одного та можуть бути використані одночасно і забезпечити синергетичний ефект щодо розвитку та відтворення вітчизняного сільського господарства в умовах стабілізації і відновлення економіки країни у повоєнний період.

Таким чином, проблема достатнього фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств досі залишається актуальною в

умовах воєнних дій, потребує пошуку нових ринків збуту, конкуренції, технологічних змін виробництва. Саме тому поліпшення фінансового забезпечення розвитку відтворювальних процесів сільськогосподарського підприємства викликає необхідність організації постійного та якісного моніторингу джерел формування фінансових ресурсів, що визначає перспективи подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Challenges and opportunities of LRAs' involvement in the reconstruction of Ukraine. URL: Challenges and opportunities of LRAs' involvement in the reconstruction of Ukraine (europa.eu).

2. Школьник І. О., Кривоzub В. Сучасний стан фінансового забезпечення підприємств аграрного сектору України. Вісник СумДУ. Серія «Економіка», № 4' 2019. URL: <https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/media/attachments/2019/12/20/6-49-55.pdf>.

3. Яцух О. О. Сутність та зміст фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств. *ЕКОНОМІКА. ФІНАНСИ. МЕНЕДЖМЕНТ: актуальні питання науки і практики*. 2018, № 1. С. 133–145.

4. Кучеренко Ю. А. Особливості інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. № 7/2018. С. 82–85.

5. Ратошнюк Т. М., Мартинюк М. А. Інвестиційна привабливість аграрної сфери. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Фінанси і кредит*. 2013. С. 88–93.

6. Гузар Б.С. Формування та цільові орієнтири фінансової політики щодо державного регулювання фінансового забезпечення сталого розвитку підприємств аграрної галузі України. *The VIII International Science Conference «Impact of modernity on science and practice»*, April 6–7, 2021, Madrid, Spain. 193 p.

7. Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги. Постанова. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153-2002-%D0%BF#Text>.

8. Проєкт міжнародної технічної допомоги «Програма USAID з аграрного і сільського розвитку (АГРО)». URL: <https://www.prostir.ua/?jobs=projekt-mizhnarodnoji-tehnichnoji-dopomohy-prohrama-usaid-z-ahrarnoho-i-silskoho-rozvytku-ahro-shukaje-konsultantka-z-vidnovlennya-ahrobiznesu>.

9. Продовольча безпека України: аграріїв запрошують взяти участь в конкурсі на одержання субгрантів. URL: <https://old.loda.gov.ua/news?id=66876>.

REFERENCES:

1. Challenges and opportunities of LRAs' involvement in the reconstruction of Ukraine. Available at: Challenges and opportunities of LRAs' involvement in

the reconstruction of Ukraine (europa.eu) (accessed 10 February 2023).

2. Shkolnyk I. O., Kryvozub V. (2019). Suchasnyi stan finansovoho zabezpechennia pidpriemstv ahrarnoho sektoru Ukrainy [The current state of financial support for enterprises in the agrarian sector of Ukraine]. *Bulletin of Sumy State University. Series "Economics"*. № 4. Available at: <https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/media/attachments/2019/12/20/6-49-55.pdf> (accessed 10 February 2023).

3. Yatsuh O. O. (2018). Sutnist ta zmist finansovoho zabezpechennia diialnosti silskohospodarskykh pidpriemstv [The essence and content of financial support for the activities of agricultural enterprises]. *Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice*, no. 1, pp. 133–145. (in Ukrainian)

4. Kucherenko Yu. A. (2018). Osoblyvosti investytsiinoi diialnosti silskohospodarskykh pidpriemstv [Peculiarities of investment activity of agricultural enterprises]. *Investments: practice and experience*, no. 7, pp. 82–85. (in Ukrainian)

5. Ratoshnyuk T. M., Martyniuk M. A. (2013). Investytsiina pryvablyvist ahrarnoi sfery [Investment attractiveness of the agrarian sphere]. *Bulletin of the Sumy National Agrarian University. Finance and Credit*, pp. 88–93. (in Ukrainian)

6. Huzar B. S. (2021). Formuvannia ta tsilovi oriientyry finansovoi polityky shchodo derzhavnoho rehulivannia finansovoho zabezpechennia staloho rozvytku pidpriemstv ahrarnoi haluzi Ukrainy [Formation and target orientations of financial policy regarding state regulation of financial support for the sustainable development of enterprises in the agricultural sector of Ukraine]. *The VIII International Science Conference "Impact of modernity on science and practice"*, April 6–7, 2021, Madrid, Spain. 193 p. (in Spain)

7. Pro stvorennia yedynoi systemy zaluchennia, vykorystannia ta monitorynhu mizhnarodnoi tekhnichnoi dopomohy [On the creation of a unified system of attraction, use and monitoring of international technical assistance] Decree. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153-2002-%D0%BF#Text> (accessed 10 February 2023).

8. Proiekt mizhnarodnoi tekhnichnoi dopomohy «Prohrama USAID z ahrarnoho i silskoho rozvytku (AHRO)» [International technical assistance project "USAID Program for Agrarian and Rural Development (AGRO)"]. Available at: <https://www.prostir.ua/?jobs=projekt-mizhnarodnoji-tehnichnoji-dopomohy-prohrama-usaid-z-ahrarnoho-i-silskoho-rozvytku-ahro-shukaje-konsultantka-z-vidnovlennya-ahrobiznesu> (accessed 10 February 2023).

9. Prodovolcha bezpeka Ukrainy: ahrariiv zaprosuiut vziaty uchast v konkursi na oderzhannia subhrantiv [Food security of Ukraine: farmers are invited to participate in the competition for receiving sub-grants]. Available at: <https://old.loda.gov.ua/news?id=66876> (accessed 10 February 2023).

ЕКОНОМІЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ: ВПЛИВ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА ПІСЛЯВОЄННЕ ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

ECONOMIC RECONSTRUCTION: THE IMPACT OF THE SECOND WORLD WAR ON POST-WAR ECONOMIC GROWTH

УДК 338.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-17>

Серьогіна Д.О.¹

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки та маркетингу,
Харківський національний університет
міського господарства
імені О.М. Бекетова

Жовтяк Г.А.²

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки та маркетингу,
Харківський національний університет
міського господарства
імені О.М. Бекетова

Базецька Г.І.³

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки та маркетингу,
Харківський національний університет
міського господарства
імені О.М. Бекетова

Serogina Daria

O. M. Beketov National University
of Urban Economy in Kharkiv

Zhovtyak Hanna

O. M. Beketov National University
of Urban Economy in Kharkiv

Bazetska Hanna

O. M. Beketov National University
of Urban Economy in Kharkiv

Економічне відновлення є важливою детермінантою миру: вищі темпи зростання подовжують тривалість миру і таким чином стабілізують країну. Період після закінчення Другої світової війни, зазвичай називають золотим віком економічного зростання, оскільки він був відзначений найвищими темпами зростання світової економіки до цього часу, що породжує питання про те, чи були ці темпи зростання результатом тривалого процесу реконструкції, який розпочався після закінчення війни, і в якій мірі. Стаття базується на попередніх дослідженнях на цю тему, але використовує набір методологічних інновацій, щоб надати більш вичерпну відповідь на це запитання. У цьому дослідженні зосереджено увагу на проблемі економічного відновлення після війни, спираючись на огляд відповідної літератури. У статті робиться спроба оцінити вплив Другої світової війни на економічне зростання. Результати дослідження показують, що цей процес реконструкції був важливим рушієм зростання протягом післявоєнних десятиліть не лише в Європі, але й у всьому світі.

Ключові слова: економічна реконструкція, післявоєнне економічне відновлення, економічне зростання, друга Світова Війна, золотий вік капіталізму, план Маршала.

In order to achieve post-war recovery of the country, integrate the economy into the European space and global value chains, Ukraine needs to implement a large-scale recovery program. With the current development of information technologies (big data, cloud technologies, high-speed internet coverage, modern satellite systems, etc.), the world has not seen recovery projects on the scale of Ukraine's future recovery. Therefore, Ukraine needs to create its own recovery model using the best principles of recovery from natural disasters and military conflicts, as well as modern digital tools. To achieve this goal, this study examined the international experience of post-World War II recovery. The main focus of the analysis was on approaches and tools that produced the maximum result. The study also showed the necessity for Ukraine to form a new paradigm of economic thinking and development. Its content lies in the transition to thinking in terms of reconstructive type of economic development. It is shown that reconstructive development is possible both on the basis of economic growth and under certain conditions with zero or even negative rates of economic growth. In analyzing the issues outlined in the title of the article, it is relevant to refer to the experience of developed countries around the world. Therefore, the purpose of this article is to analyze the main factors that helped countries recover and develop after wars and military conflicts, in order to take them into account when creating a new concept for the reconstruction of Ukraine's economy. Looking at the examples of state intervention in post-war economic growth processes that have been analyzed, there are somewhat common features in foreign experience that indicate the importance of targeted international assistance for the recovery of production capacity and stable economic growth. The Golden Age of capitalism was characterized by an unprecedented growth in international trade combined with impressive rates of global economic growth, and modern thinking and development practices are largely a result of it. Long-term economic planning was recognized as important, and industrialization was promoted as a means of promoting economic development in less developed countries.

Key words: economic reconstruction, post-war economic recovery, economic growth, the Second World War, the golden age of capitalism, the Marshall Plan.

Постановка проблеми. Необхідність перегляду підходів до формування політики у сфері державного регулювання економіки та знаходження нових, ефективних методів державного управління стає надзвичайно актуальним в контексті повномасштабної війни в Україні.

Період після закінчення Другої світової війни став полігоном для більшості теорій економічного зростання. Проте це той самий період, коли більшість економік оговтувалися від серйозних потрясінь, спричинених найбільшим збройним конфліктом в історії людства. Він приніс безпрецедентні руйнування величезним територіям у Європі, Азії та Північній Африці, водночас спричинивши економічний бум в Америці та кількох країнах-експортерах сировини в інших частинах світу.

Незважаючи на те, що можна винести важливі уроки з досвіду зростання в різних країнах у цей період, наше розуміння глобальних і регіональних моделей зростання не може бути повним без врахування впливу реконструкції на післявоєнне економічне зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна теорія економічного зростання тісно пов'язана з повоєнною епохою. По суті, моделі економічного зростання 20 століття, розглянуті в роботах Пола Майкла Ромера [8] та Роберта Мертона Солоу [9], були розроблені для врахування досвіду зростання розвинених економік і країн, що розвиваються, з кінця Другої світової війни.

Поняття динаміки реконструкції, що позитивно впливає на економічне зростання після великих

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8795-199X>

² ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4657-1015>

³ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5034-8959>

руйнівних подій, не є новим. Економісти післявоєнної епохи, зокрема Мілтон Фрідман [6] стверджували, що дислокація економіки під час війни може призвести до високих темпів зростання, які досягають восьми-десяти відсотків на рік.

Окрім значного знищення факторів виробництва, як вважає Ференс Яноши [5], війна спричинила серйозні спотворення у розподілі факторів виробництва між секторами економіки і ця ситуація, яка називається структурною невідповідністю, є унікальним потенційним джерелом зростання.

Окремі кліометричні дослідження Пітера Теміна [11] та Томаса Воньо [12] надали докази значної динаміки реконструкції у післявоєнний період після 1950 року. Цей напрям досліджень наводить докази того, що різні наслідки війни на економічну діяльність у різних країнах значно вплинули на відносну динаміку зростання після 1950 року.

Проте, вплив Другої світової війни на подальші моделі зростання значною мірою ігнорується в більшості теоретичних та емпіричних досліджень. Це викликає низку важливих питань. Чи були високі темпи економічного зростання, які спостерігалися протягом цього періоду, результатом процесу реконструкції та економічної реорганізації, яких регіонів світу цей процес після припинення бойових дій торкнувся та наскільки він був важливим порівняно з іншими факторами, що впливали на зростання протягом цього періоду.

Постановка завдання. Метою цієї статті є аналіз основних факторів, які допомагали відновленню та розвитку країн після Другої світової війни, з метою їх врахування при створенні нової концепції реконструкції економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Роки відразу після Другої світової війни були відзначені безпрецедентною швидкістю економічного відновлення після найбільш руйнівного конфлікту в історії людства в поєднанні з настільки ж вражаючою силою та масштабом міжнародного співробітництва, якого ніколи раніше не було. Одразу після Другої світової війни умови життя в районах, які були театрами війни, були жахливими. Окремі уряди мали дефіцит бюджету для відбудови як житла, так і промисловості. У Західній Європі та Японії держрегулювання цін зберігалось через високий інфляційний тиск, у випадку Японії аж до 1948 року [7]. Подібна проблема була в країнах з централізованою плановою економікою. У той час як нормування було скасовано в Радянському Союзі до 1947 року, інші країни зберегли контроль, запроваджений під час війни – аж до 1953 року в Чехословаччині. Китай, занурений у громадянську війну, яка почалася ще до кінця Другої світової війни і закінчилася в 1949 році, страждав від гіперінфляції до початку 1950 року [3]. Тим не менш, відновлення в післявоєнні роки було вражаючим як з точки зору його швидкості, так і географічного

поширення, порівняно з періодом після Першої світової війни.

У 1945 році світ стикнувся з жахливими початковими умовами, які були ще більш ускладнені глобальною економічною "летаргією" 1930-х років, включаючи крах золотого стандарту та великі потоки приватного капіталу між країнами. Однак з періоду початку Золотого віку в 1970-х роках світ був свідком найшвидшого економічного зростання за всю історію, що сприяло ефективному вирішенню надзвичайної ситуації в країнах, спустошених Другою світовою війною. Це було досягнуто завдяки великим потокам допомоги від Адміністрації ООН з питань допомоги та реабілітації, Сполучених Штатів (зокрема, через план Маршалла), а також Канади.

Виробництво відновилося швидше після Другої світової війни, ніж після Першої: у Західній Європі знадобилося лише три роки, щоб повернутися до довоєнного рівня, і чотири роки у випадку експорту, у порівнянні з шістьма роками як для виробництва, так і для експорту, що знадобились після Першої світової війни. Проте споживання продовольства на душу населення в цьому регіоні було відновлено до довоєнного рівня лише у 1950 році. У глобальному масштабі сільське господарство відновлювалося повільніше, ніж промислове та гірничодобувне виробництво, особливо в країнах з централізованою плановою економікою, де економічне зростання також було повільним протягом другої половини 1950 років [3].

Хоча в цілому процес реконструкції був швидким, світове промислове виробництво повернулося до довоєнного рівня в 1947–1948 роках, Німеччина та Японія відновили свій довоєнний рівень валового внутрішнього продукту на душу населення лише у середині 1950-х років [7], незважаючи на значне післявоєнне зростання. У країнах, виробничі потужності яких не постраждали від війни, протягом двох років після війни спостерігалось зростання виробництва значно вище довоєнного рівня. До них належали США, Канада, європейські країни, які зберігали нейтралітет, Туреччина, країни Близького Сходу та Латинської Америки та Індія. Деякі країни (особливо в Латинській Америці) виграли від збільшення попиту на їхню продукцію з боку воюючих країн, оскільки торгові обмеження були зняті в післявоєнний період. Навпаки, у Західній Європі деякі ринки промислової продукції (наприклад, текстилю) скоротилися після війни через імпортозаміщення.

Зростання світової економіки в 1960-х роках випередило зростання в 1950-х роках [1], причому високе економічне зростання позитивно вплинуло на більшість людей. У той же час існувало занепокоєння щодо економічної стабільності та внутрішніх і зовнішніх дисбалансів у промислово

розвинених країнах. Зростання в основних промислово розвинутих країнах стало більш стабільним у 1960-х роках порівняно з 1950-ми [1]. Низький рівень інфляційного тиску співіснував із низьким рівнем безробіття. Сполучені Штати зазнали найвищого рівня безробіття серед цих країн, у середньому близько 5 відсотків протягом цього періоду. Для інших великих промислово розвинутих країн темпи зростання коливалися від 1 до 3 відсотків на рік. Як показано в Огляді світової економіки за 1972 рік, середній річний рівень інфляції в цих групах країн за період 1961–1970 років становив 3,4 відсотка [1], при цьому Японія мала найвищий показник (5,7 відсотка).

Як і в 1950-х роках, активна фінансова та монетарна політика відіграла ключову роль у збереженні імпульсу високого та стабільного зростання. У Північній Америці, де ділові цикли були більш вираженими, ніж в інших індустріально розвинутих регіонах, фінансова політика стимулювала споживчий попит і підтримувала ділові інвестиції в першій половині 1960-х років [4]. У другій половині десятиліття загальна фінансова та грошово-кредитна політика в промислово розвинутих країнах стала обмежувальною з метою знизити темпи інфляції.

У той час як країни з централізованою плановою економікою продовжували отримувати високі темпи економічного зростання на рівні майже 7 відсотків на рік протягом 1960-х років, ця цифра, тим не менш, означала уповільнення порівняно з середніми 10 відсотками в 1950-х роках [7], що відображає повільніше зростання сільськогосподарського виробництва. Проте промислове виробництво продовжувало залишатися стабільним протягом десятиліття. Слід зазначити, що створення Ради економічної взаємодопомоги в 1949 році призвело до зміцнення економічних зв'язків між країнами-членами.

Золотий вік капіталізму характеризувався безпрецедентним зростанням міжнародної торгівлі в поєднанні з вражаючими темпами зростанням світової економіки. У цей період також було створено багатосторонню систему міжнародних платежів, відому як Бреттон-Вудська валютна система, і ініціативу Сполучених Штатів щодо допомоги Європі, відому як «План Маршалла». Учасники переговорів поділяли спільні погляди на важливість повної зайнятості та ліберальної системи багатосторонніх платежів, що призвело до створення МВФ. Масштабний вплив Плану Маршалла на Західну Європу [10] свідчить про важливість цільової міжнародної допомоги для відновлення виробничих потужностей і стабільного економічного зростання. З іншого боку, висока волатильність цін на сировинні товари та зниження цін на сировину (по відношенню до промислових товарів) протягом того періоду залишаються невіршеними проблемами і сьогодні.

Золотий вік ознаменувався безпрецедентним зростанням міжнародної торгівлі. Сполучені Штати вийшли з років війни більш могутньою та самодостатньою державою, скоротивши відношення свого імпорту до валового національного доходу з 5,1 відсотка у 1929 році до 3,2 відсотка у 1948 році [1]. У післявоєнні роки це було головна державна інвестор, переважно в нафту.

Дефіцит доларів у післявоєнні роки природним чином стимулював експорт до доларової зони, сприяючи відновленню виробництва в країнах за межами цієї зони. Однак безліч двосторонніх платіжних угод, успадкованих від 1930-х років, не змогли належним чином підтримати торгівлю. Важливим кроком до багатосторонньої системи міжнародних платежів стало створення Європейського платіжного союзу в 1950 році, який використовував кошти Сполучених Штатів у рамках Плану Маршалла для розрахунків внутрішньо європейських балансів [2]. Лібералізація торгівлі була стимульована, оскільки виплата коштів вимагала не лише скасування внутрішньо європейських торговельних обмежень у поєднанні з більшою координацією національних планів відновлення, а й згоди з боку країн-одержувачів щодо розподілу платежів. Серед країн з централізованою плановою економікою система платежів, яку фінансово підтримував Радянський Союз, мала подібний ефект.

План Маршалла (офіційно відомий як Програма відновлення Європи) був ініціативою Сполучених Штатів, спрямованою на допомогу країнам Західної Європи в їхніх зусиллях з післявоєнної відбудови. План вважається прикладом успішної співпраці в галузі розвитку, завдяки якій міжнародна допомога сприяла соціально-економічній трансформації країн відповідно до власної стратегії розвитку.

Значною мірою сучасне мислення та практика розвитку є плодом спадщини Золотого віку капіталізму. План Маршалла запропонував ранній приклад успішної реалізації передачі ресурсів нужденним країнам. Стратегії для Першого Десятиліття розвитку ООН у 1960-х роках і Другого Десятиліття у 1970-х роках були надихаючими на наступні десятиліття для всіх, хто займається розвитком. Під час Золотого віку капіталізму індустріалізація висувалася як засіб сприяння економічному розвитку менш розвинутих країн, а також визнавалася важливість довгострокового економічного планування.

Після Другої світової війни передовий капіталістичний світ Європи та Північної Америки пройшов три стадії розвитку. У 1950-х і 1960-х роках спостерігалися безпрецедентні темпи економічного зростання, які лише частково можна пояснити післявоєнним відновленням, але в основному це було результатом управління

попитом і перерозподільного підходу до фіскальної політики, який підтримував високу зайнятість і мав тенденцію до вирівнювання доходів. Однак на другому етапі економічний розвиток різним ступенем уповільнився в різних країнах, оскільки політика управління попитом і перерозподілу була змінена на користь лібералізації ринку, особливо на ринку праці. Це призвело до високого рівня безробіття, зростання економічної нерівності та економічної стагнації, що зрештою призвело до зростання заборгованості, кульмінацією якої стала фінансова криза 2008 року, і третій етап почався з фінансової кризи 2008 року.

Висновки з проведеного дослідження.

Науковий висновок полягає в тому, що світова економіка протягом чверті століття після 1950 року не мала б виняткового зростання без глобального шоку, який спричинила Друга світова війна. Умовні темпи зростання, які можна було б спостерігати за відсутності війни, були б схожими на темпи зростання в період 1975–2000 років, що не є підставою для назви цього періоду "золотим віком економічного зростання". Незважаючи на це, важливо розуміти, що кожен історичний період має унікальні обставини, і не можна рекомендувати започаткування руйнівного конфлікту з метою економічного здоров'я. Тим не менш, дана історична подія демонструє можливість зменшення державних витрат у високорегульованих економіках без зменшення приватних витрат. Однак, для цього необхідно, щоб механізм цін був ефективним та вільним і спрямовував ресурси на найцінніші цілі, що передбачає усунення регуляторів, які перешкоджають цьому процесу при зменшенні державних витрат.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. World Economic Survey. URL: https://www.un.org/development/desa/dpad/document_gem/wess-report/ (дата звернення: 14.03.2023).
2. Bradford De Long J., Eichengreen B. Marshall Plan: History's Most Successful Structural Adjustment Program. NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH. Massachusetts Avenue Cambridge, 1991. 64 p.
3. Crafts N. The Golden Age of European economic growth: A cliometric perspective, in C Diebolt and M Hauptert (eds.). Handbook of Cliometrics. SpringerVerlag, 2018. URL: <https://docplayer.net/151708602-The-golden-age-of-european-economic-growth.html> (дата звернення: 14.03.2023).
4. Cullen J. and Fishback P. Second World War spending and local economic activity in US counties, 1939–58. *The Economic History Review*. Volume 66, Issue 4, 2013. pp. 975–992. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0289.2012.00677.x>.
5. Janossy F. The End of the Economic Miracle: Appearance and Reality in Economic Development. Routledge, London, 1971. 282 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315638430>.

Routledge, London, 1971. 282 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315638430>.

6. Klein L. R. A Model of Japanese Economic Growth, 1878–1937, *The Econometric Society*, 29(3), 1961, pp. 277–292. DOI: <https://doi.org/10.2307/1909633>.

7. Post-World War II economic boom – Statistics & Facts. URL: <https://www.statista.com/topics/8096/post-wwii-economic-boom/#topicOverview> (дата звернення: 14.03.2023).

8. Romer P. M. Increasing Returns and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy*, 94(5). The University of Chicago Press, 1986, pp. 1002–1037. DOI: <https://doi.org/10.1086/261420>.

9. Solow R. M. A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 1956, pp. 65–94. DOI: <https://doi.org/10.2307/1884513>

10. Tarnoff C. The Marshall Plan: Design, Accomplishments, and Significance, 2018, 32 p. URL: <https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc1156806/> (дата звернення: 14.03.2023).

11. Temin P. The Golden Age of European Growth Reconsidered. *European Review of Economic History*, Cambridge University Press, 6(1), 2002. pp. 3–22. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1361491602000011>.

12. Vonyo T. Post-war Reconstruction and the Golden Age of Economic Growth. *European Review of Economic History*, 12(2). Oxford University Press, 2008, pp. 221–241. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1361491608002244>.

REFERENCES:

1. World Economic Survey. Available at: https://www.un.org/development/desa/dpad/document_gem/wess-report/ (дата звернення: 14.03.2023).
2. Bradford De Long, J. & Eichengreen, B. (1991). *Marshall Plan: History's Most Successful Structural Adjustment Program*. NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH. Massachusetts Avenue Cambridge, 64 p.
3. Crafts, N. (2018). *The Golden Age of European economic growth: A cliometric perspective*, in C Diebolt and M Hauptert (eds.). Handbook of Cliometrics, SpringerVerlag. Available at: <https://docplayer.net/151708602-The-golden-age-of-european-economic-growth.html>.
4. Cullen, J. & Fishback, P. (2013). *Second World War spending and local economic activity in US counties, 1939–58*. The Economic History Review, Volume 66, Issue 4. pp. 975–992. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0289.2012.00677.x>.
5. Janossy F. (1969). *The End of the Economic Miracle: Appearance and Reality in Economic Development*. Routledge, London, 282 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315638430>.
6. Klein, L. R. (1961). *A Model of Japanese Economic Growth, 1878–1937*. Econometric Society, 29(3), 277–292. DOI: <https://doi.org/10.2307/1909633>.
7. Post-World War II economic boom – Statistics & Facts. Retrieved from <https://www.statista.com/topics/8096/post-wwii-economic-boom/#topicOverview>.
8. Romer P. M. (1986). *Increasing Returns and Long-Run Growth*. Journal of Political Economy, 94(5).

The University of Chicago Press, 1002DOI: 1037. DOI: <https://doi.org/10.1086/261420>.

9. Solow R. M. (1956). *A Contribution to the Theory of Economic Growth*. The Quarterly Journal of Economics, 70(1), 65DOI: 94. DOI: <https://doi.org/10.2307/1884513>.

10. Tarnoff, C. (2018). *The Marshall Plan: Design, Accomplishments, and Significance*. 32 p. Available at: <https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc1156806>.

11. Temin P. (2002). *The Golden Age of European Growth Reconsidered*. European Review of Economic History. Cambridge University Press, 6(1), 3DOI: 22. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1361491602000011>.

12. Vonyo T. (2008). *Post-war Reconstruction and the Golden Age of Economic Growth*. European Review of Economic History. Oxford University Press, 12(2), 221DOI: 241. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1361491608002244>.

АНАЛІЗ НАСЛІДКІВ ВІЙНИ ДЛЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

ANALYSIS OF THE CONSEQUENCES OF THE WAR FOR THE ECONOMY OF UKRAINE

Економіка України зазнала значних втрат з моменту початку війни. У статті проаналізовані збитки за секторами економіки України через рік повномасштабного вторгнення. Досліджено структуру втрат за найбільш постраждалими областями України. Проаналізовано розмір необхідних грошових коштів для відновлення та реконструкції за секторами економіки та областями країни. Розглянуто основні дії уряду України для відновлення економіки та потреби для досягнення поставлених цілей. Досліджено шляхи співпраці з міжнародними партнерами для покриття загальних оціночних потреб в процесі відновлення економіки України, розглянуто роль міжнародних фінансових організацій. Привернуто увагу до того, що у подоланні наслідків війни та повоєнному відновленні вирішальну роль будуть грати інвестиції приватного сектора.

Ключові слова: збиток, післявоєнне відновлення, економіка, міжнародні фінансові організації, інфраструктура.

The purposeful destruction and destruction of important large industrial, infrastructural, and logistical facilities of civilian and military importance has become one of the key tactical goals of military aggression by the Russian Federation in relation to Ukraine, which is manifested in the constant massive rocket and air strikes on these objects, persistent attempts to seize industrial cities in the east of the country. This tactic of the occupiers is aimed at quick undermining the country's economic potential and depriving it of its ability to resist aggression effectively and for a long time. In addition, it pursues the goal of creating a humanitarian disaster, since enterprises whose activities are directly related to the livelihood of civilians are subject to destruction the population of cities and the country in general. Ukraine's economy has suffered significant losses since the beginning of the war. The article analyzes losses by sector of the Ukrainian economy after a year of full-scale invasion. The structure of losses by the most affected regions of Ukraine was studied. The amount of necessary funds for restoration and reconstruction by economic sectors and regions of the country was analyzed. The main actions of the government of Ukraine to restore the economy and the need to achieve the goals are considered. Ways of cooperation with international partners to cover general assessment needs in the process of recovery of Ukraine's economy were explored, the role of international financial organizations was considered. Attention was drawn to the fact that private sector investments will play a decisive role in overcoming the consequences of the war and post-war reconstruction. The development of relevant priority sectors and industries should take place with the active participation of the state on the basis of implementation concepts of modern state entrepreneurship. Based on the listed strategic priorities of the country's development, sectoral priorities should be determined for the anticipatory development of certain branches and industries with providing appropriate state aid both for research and development and for the organization of production.

Key words: damage, post-war recovery, economy, international financial organizations, infrastructure.

УДК 338.054.23:334.02

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-18>

Ареф'єва О.В.

д.е.н., професор,
завідувач кафедри економіки
повітряного транспорту,
Національний авіаційний університет

Антоненко К.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки
повітряного транспорту,
Національний авіаційний університет

Arefieva Olena

National Aviation University

Antonenko Katerina

National Aviation University

Постановка проблеми. Економічна траєкторія України була змінена вторгненням Росії в лютому 2022 року, що завдало значних втрат населенню та призвело до масштабного знищення продуктивних сил та інфраструктури. Зміна економічних пріоритетів спричинила збільшення попиту на пов'язані з війною товари та послуги, водночас створюючи вузькі місця у постачанні та виробництві в інших секторах. В середині 2022 року, коли активні бойові дії стали більш локалізованими на сході та півдні, економічна активність почала потроху стабілізуватися до рівнів, нижчих за довоєнний період. Але атаки на енергетичну інфраструктуру України з жовтня 2022 року порушили економічну діяльність і підірвали потенціал відновлення. У 2022 році ВВП скоротився на 29,2%, і, враховуючи невизначеність тривалості війни, очікується, що він зросте лише на 0,5% у 2023 році. Завдяки підтримці міжнародної спільноти Україна змогла зберегти макроекономічну стабільність і надавати ключові соціальні

послуги. У майбутньому Україні потрібно буде побудувати міцну основу для прискорення реконструкції шляхом зосередження на низці стратегій, які каталізують зовнішнє фінансування та збільшують потенціал реалізації. Постійна підтримка донорів матиме фундаментальне значення для збереження цих здобутків, а також для забезпечення критичних потреб відновлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням післявоєнного відновлення економіки України, а також повоєнної відбудови і підтримки кожного із секторів вітчизняної економічної системи, стимулювання розвитку у перспективі приділено увагу у працях таких дослідників, як Ю. Кіндзерський [1], М. Зверяков [2], О. Шапран [3], В. Гуменюк [4] тощо.

Постановка завдання. Метою статті є проведено дослідження перспектив післявоєнного відновлення економіки України на основі аналізу збитків і втрат в умовах повномасштабної війни.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Станом на 24 лютого 2023 року, тобто за рік війни, загальна сума задокументованих пошкоджень інфраструктури України внаслідок повномасштабного вторгнення оцінюється приблизно в 135 млрд. дол. США (за вартістю відновлення).

Найбільш постраждалими секторами є житлове будівництво (38% від загального збитку), транспорт (26%), енергетика (8%), торгівля та промисловість (8%) і сільське господарство (7%).

Сукупні економічні, соціальні та інші грошові втрати становлять майже 290 мільярдів доларів США.

Втрати переважають у сфері торгівлі та промисловості (30% від загального обсягу), управління вибухонебезпечними предметами (охоплює наземні міни та боеприпаси, що не вибухнули, 13%), транспорт (11%), сільське господарство (11%) та енергетика (9%). У всіх секторах витрати на розчищення та управління сміттям (і знесення, де це необхідно) перевищують 5 мільярдів доларів США. Слід

зазначити, що втрати в одному секторі перетікають і перетинаються зі збитками в інших секторах, хоча розрахунки уникають подвійного підрахунку.

Наприклад, скорочення сільськогосподарського виробництва впливає на транспортні потреби, а втрата електроенергії впливає на комерцію та промисловість у регіонах, які інакше не постраждали від війни. У загальних цифрах збитків не включено втрату доходу домогосподарств у 61,5 мільярда доларів США, щоб уникнути можливого подвійного підрахунку щодо інших секторів.

Загальні потреби у реконструкції та відновленні оцінюються приблизно в 411 мільярдів доларів США (рис. 1).

З рис. 1 можна зробити висновок, що сектори з найвищими оціночними потребами – це транспорт (22% загальних потреб), житлове будівництво (17%), енергетика (11%), соціальний захист і життєзабезпечення (10%), управління вибухонебезпечними предметами (9%) і сільське господарство (7%).

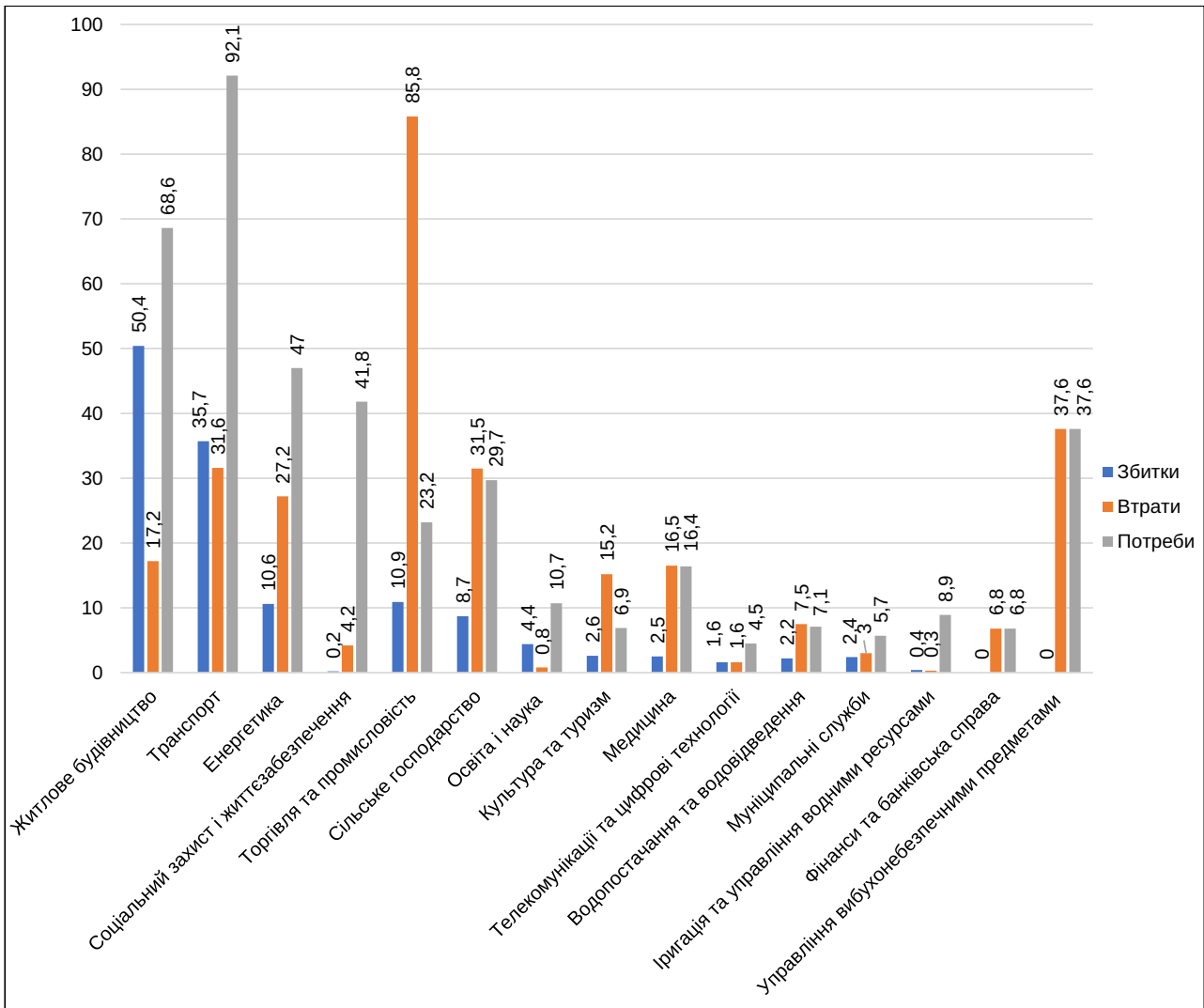

Рис. 1. Збитки (за вартістю відновлення), втрати та потреби у реконструкції та відновленні наслідків війни за секторами економіки України на 24.02.2023 р., млрд. дол. США.

Джерело: побудовано авторами за даними Світового банку

ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ

Якщо розглядати економічні наслідки вторгнення за областями, то найбільш постраждалими є Донецька, Харківська, Луганська, Запорізька, Київська та Херсонська області (рис. 2).

Ще у квітні 2022 року було створено Національну раду з відновлення України після війни під спільним головуванням Прем'єр-міністра та Офісу Президента. Ця інституція відповідає за розробку

пропозицій щодо пріоритетних реформ та післявоєнного плану відновлення та розвитку. У липні 2022 року на міжнародній конференції з відновлення України (URC2022), яка відбулася в Луганно, уряд представив комплексний план відновлення на суму 750 мільярдів доларів США із цілями до 2032 року, які зосереджені на усуненні наслідків війни та всебічному економічному розвитку.

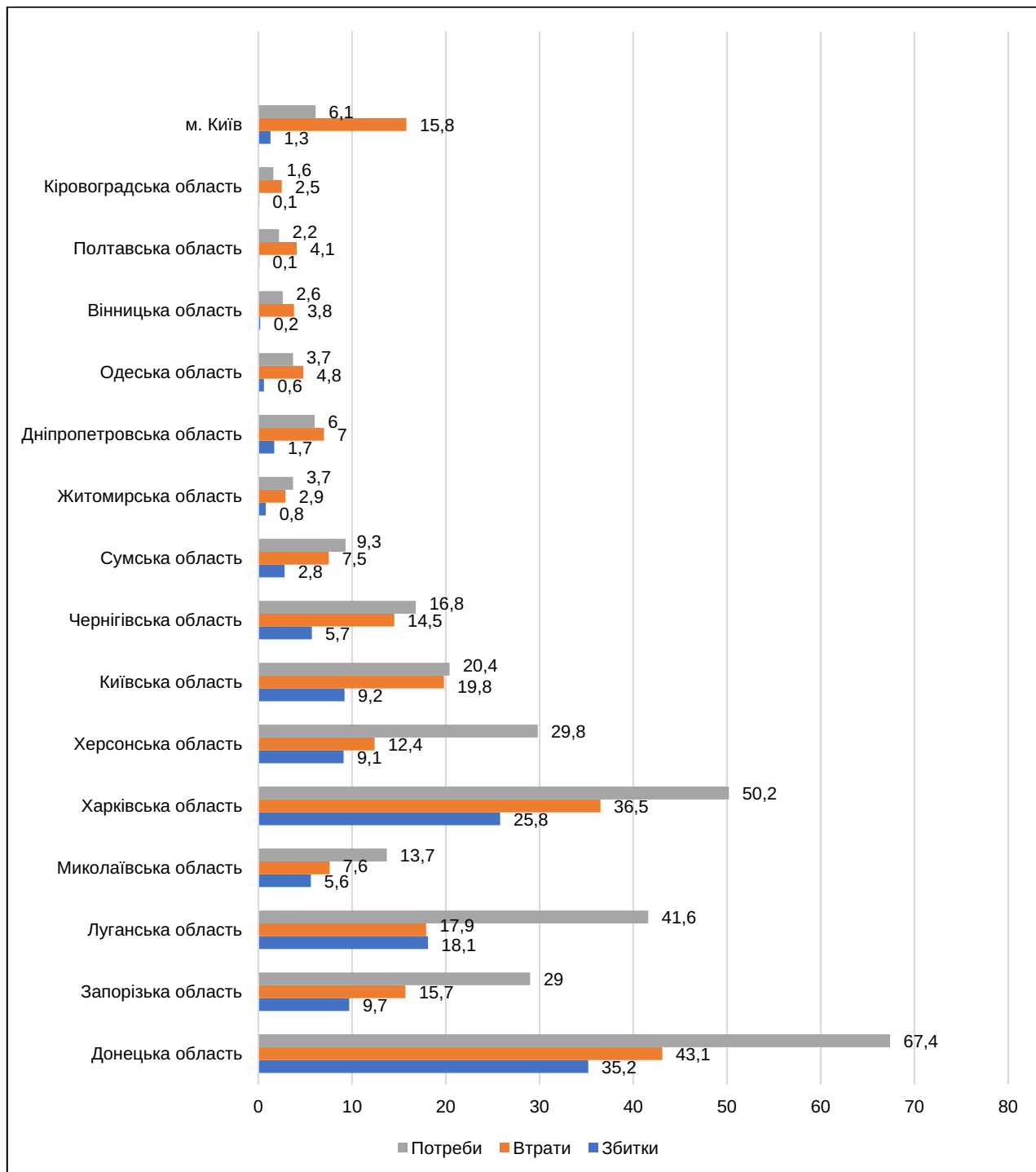

Рис. 2. Збитки (за вартістю відновлення), втрати та потреби у реконструкції та відновленні наслідків війни за областями України на 24.02.2023 р., млрд. дол. США.

Джерело: побудовано авторами за даними Світового банку

Для підтримки досягнення цих цілей було розроблено 15 національних програм коротко-, середньо-, і довгострокового спрямування.

Було впроваджено кілька інституційних і політичних реформ для підтримки процесу відновлення та реконструкції. Міністерство інфраструктури та Міністерство розвитку громад і територій були об'єднані в Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури для забезпечення кращої координації та підвищення ефективності відновлення постраждалих від війни регіонів

Для забезпечення більш системного підходу до планування відновлення країни було засновано посаду віце-прем'єр-міністра з питань відновлення України. Уряд також просуває завершення реформ у будівельному секторі, реформу децентралізації (яка має включати сприяння місцевим зусиллям з відновлення та реконструкції) та впровадження політики енергоефективності.

Міжнародні партнери також підтримують зусилля з відновлення та реконструкції України. На URC2022 представники міжнародної спільноти прийняли Луганську декларацію із певними зобов'язаннями, включаючи створення ефективної координаційної платформи, заохочення інноваційних підходів до відновлення та залучення приватного сектору, наукових кіл, громадянського суспільства, учасників субнаціонального рівня та інших до участі у процесі. Відповідно до цих зобов'язань у грудні 2022 року уряд і міжнародні партнери з розвитку створили тематичні секторальні робочі групи на основі розділів Плану відновлення, щоб спільно визначити ключові принципи та пріоритетні дії в кожному секторі та сприяти координації та ефективності допомоги.

У січні 2023 року ЄС сприяв запуску Міжвідомчої платформи координації донорів для підтримки процесу відновлення та реконструкції України та для подолання розриву між потребами та ресурсами.

Перша зустріч платформи зібрала високопосадовців з України, ЄС та країн G7, а також фінансових установ, таких як Європейський інвестиційний банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, Міжнародний валютний фонд та Група Світового банку.

У грудні 2022 року Світовий банк створив Трастовий фонд допомоги, відновлення, реконструкції та реформ в Україні (URTF) для спрямування донорської підтримки. Завдяки Програмі дій з економічної стійкості Міжнародна фінансова корпорація забезпечує нагальні потреби приватного сектора України пакетом у 2 мільярди доларів США.

Розуміючи, що основою відновлення економіки стануть підприємства різних форм власності, всіх наявних галузей, то необхідною умовою є їх запуск після консервації або зупинки, здійснювати реакцію на змінюваний попит, цінову політику з урахуванням платоспроможного попиту.

«Адекватно відреагувати і врахувати особливості та наслідки усіх можливих

змін, доцільно оновлення механізму управління, який забезпечить оптимальну адаптацію підприємства до цих умов і сприятиме його конкурентоспроможному стратегічному розвитку, він повинен складатися із низки локальних, що підтримують функціонування та його розвиток в стратегічному періоді з ключових в конкретний період часу сторін» [5].

Для України в післявоєнний період з'явиться можливість перестрибнути певні етапи технологічних укладів. Це дозволить прискорити становлення нової відповідності між продуктивними силами і виробничими відносинами, що потребуватиме матеріально-технічного фінансового, трудового забезпечення. «Виходячи із того, головне завдання матеріально-технічного забезпечення полягає у дотриманні принципу ритмічності та комплектної доставки на підприємство матеріально-технічних ресурсів за умови збереження максимального рівня раціоналізації їхнього використання – очікуваними економічними ефектами від модернізації матеріально-технічного забезпечення підприємства з урахуванням інноваційних факторів розвитку будуть скорочення витрат та покращення фінансових результатів їх діяльності. Економії ресурсів у межах виробничих процесів і розширенню можливостей промислових підприємств сприятиме трансформація матеріально-технічного забезпечення з урахуванням принципів «циркулярності» [6, с. 19].

Спрямованість діяльності підприємств на економію ресурсів, енергозберігаючі технології, підвищення продуктивності праці стане основою формування динамічного потенціалу задля розробки стратегічних напрямів розвитку, ґрунтуючись на інформаційних технологіях. «Аналіз процесу інформатизації інноваційних технологій як концептуальної основи забезпечення макроекономічних трендів в умовах циркулярної економіки дав змогу розробити методологічний підхід до взаємозв'язку складових процесу управління на основі інформатизації. Цей підхід включає інновації, інформатизацію та етапи формування вхідної інформації для прийняття рішень, які виникають у відповідь на сучасні потреби в ресурсах, реалізуються за допомогою сучасних заходів і засобів інформатизації та забезпечують збереження ресурсів шляхом їх переробки на основі інформатизації» [7]. Актуалізуються в даному контексті інновації в підприємства циркулярної і зеленої економік, реалізація переваг, які сприятимуть стабілізації соціального чинника [8].

Висновки з проведеного дослідження. Задоволення загальних оціночних потреб буде критичним для довгострокового відновлення після війни, але всі вони не можуть бути

покритіодночасно. Часові рамки залежатимуть від наявності фінансування, спроможності українського бюджету освоювати кошти, а також процесу реалізації та координації між галузевими міністерствами, місцевими органами влади, громадянським суспільством, громадськими організаціями та установами-виконавцями, готовності приватного сектора підтримувати капітальні інвестиції і ходом війни. Але необхідно відзначити вирішальну роль інвестицій приватного сектора в задоволенні цих потреб. Важливим виділено регіональний аспект в контексті переважного фінансування відновлення міст, сіл, інфраструктури.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кіндзерський Ю. Пovoєнне відновлення промисловості України: виклики та особливості політики. *Економічний аналіз*. 2022. Том 32. № 2. С. 101–117. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2022.02.101>.
2. Зверяков М. І. Формування моделі економічного розвитку в нових історичних реаліях. *Економіка України*. 2022. № 8. С. 03–19. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.003>.
3. Шапран О. Маркетингове обґрунтування заходів щодо стабілізації економічної системи України у післявоєнний період на основі шерінгової економіки. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (економічні науки)*. 2022. № 1. С. 3–7. DOI: <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2022.1.3>.
4. Гуменюк В. В. Зарубіжний досвід повоєнної трансформації державного управління і уроки для України. *Економіка України*. 2022. № 8. С. 34–54. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.034>.
5. Прохорова В., Залуцька Х., Маслак Т. Механізм управління розвитком сучасних підприємств як адаптаційна перевага їх стратегічного функціонування. *Електронне наукове фахове видання «Адаптивне управління: теорія і практика»*. Серія «Економіка». 2021. № 11 (22).
6. Ареф'єва О. В., Сафонік Н. П., Кривенко Є. А. Фактори інноваційного розвитку системи матеріально-технічного забезпечення підприємства в умовах неотехнологічного відновлення. *Modern Economics*. 2021. № 30(2021). С. 13–20. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V30\(2021\)-02](https://doi.org/10.31521/modecon.V30(2021)-02)
7. Kuzior A., Arefiev S., Poberezhna Z. Informatization of innovative technologies for ensuring macroeconomic trends in the conditions of a circular economy. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 2023. Vol. 9 (1). P. 10–20.
8. Пілецька С. Т., Копча Ю. Ю., Камишна С. Ю. Формування стратегічних рішень при управлінні змінами на підприємстві. *Бізнес Інформ*. 2022. № 6. С. 108–117.

REFERENCES:

1. Kindzerskyi, Yu. (2022) Povojenne vidnovlennja promyslovosti Ukraïny: vyklyky ta osoblyvosti polityky [Postwar recovery of Ukrainian industry: challenges and policy features]. *Ekonomichnyj analiz*, vol. 32(2), pp. 101–117. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2022.02.10>. (in Ukrainian)
2. Zveryakov, M. I. (2022) Formuvannja modeli ekonomichnogo rozvytku v novyh istorychnyh realijah [Formation of the model of economic development in new historical realities]. *Ekonomika Ukraïny*, vol. 8, pp. 03–19. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.003>. (in Ukrainian)
3. Shapran, O. (2022) Marketyngove obg'runtuvannja zahodiv shhodo stabilizacii' ekonomichnoi' systemy Ukraïny u pisljavojenyj period na osnovi sheringovoï ekonomiky [Marketing justification of measures to stabilize the economic system of Ukraine in the post-war period based on the sharing economy]. *Visnyk Nacional'nogo tehničnogo universytetu "Harkivs'kyj politehničnyj instytut" (ekonomični nauky)*, vol. 1, pp. 3–7. DOI: <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2022.1.3>. (in Ukrainian)
4. Humenyuk, V. V. (2022) Zarubizhnyj dosvid povojennoi' transformacii' derzhavnogo upravlinnja i uroky dlja Ukraïny [Foreign experience of post-war transformation of public administration and lessons for Ukraine]. *Ekonomika Ukraïny*, vol. 8, pp. 34–54. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.034>. (in Ukrainian)
5. Prokhorova V., Zalutska Kh., Maslak T. (2021) Mekhanizm upravlinnja rozvytkom suchasnykh pidpriemstv yak adaptatsiina perevaha yikh stratehichnoho funktsionuvannja [The development management mechanism of modern enterprises as an adaptive advantage of their strategic functioning]. *Elektronne naukove fakhove vydannja «Adaptyvne upravlinnja: teoriia i praktyka»*. Seriiia «Ekonomika», no. 11 (22). (in Ukrainian)
6. Arefieva O. V., Safonik N. P., Kryvenko Ye. A. (2021) Faktory innovatsiinoho rozvytku systemy materialno-tehničnogo zabezpečennja pidpriemstva v umovakh neotekhnolohičnogo vidnovlennja [Factors of innovative development of the system of material and technical support of the enterprise in the conditions of neo-technological recovery]. *ModernEconomics*, no. 30(2021), pp. 13–20. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V30\(2021\)-02](https://doi.org/10.31521/modecon.V30(2021)-02). (in Ukrainian)
7. Kuzior, A.; Arefiev, S., Poberezhna, Z. (2023). Informatization of innovative technologies for ensuring macroeconomic trends in the conditions of a circular economy. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, vol. 9 (1), pp. 10–20.
8. Piletska S. T., Kopcha Yu. Yu., Kamyshna S. Yu. (2022) Formuvannja stratehichnykh rishen pry upravlinni zminamy na pidpriemstvi [Formation of strategic decisions in the management of changes in the enterprise]. *Biznes Inform*, no. 6, pp. 108–117. (in Ukrainian)

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ТА ТРАНСФОРМАЦІЙ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ¹

STUDY OF THE STATE AND TRANSFORMATIONS OF THE EDUCATION SYSTEM OF UKRAINE

УДК 33:378

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-19>

Вень Мінъ Мінъ

к.е.н., доцент,
Інститут менеджменту,
Гуандунського океанського університету,
Китай

Величко В.А.

д.е.н., доцент кафедри
земельного адміністрування
і геоінформаційних систем,
Харківський національний університет
міського господарства
імені О.М. Бекетова

Коваленко Л.Б.

к.фіз.-мат.н., доцент,
завідувач кафедри вищої математики,
Харківський національний університет
міського господарства
імені О. М. Бекетова

Wen Mingming

School of Management,
Guangdong Ocean University

Velychko Volodymyr

O.M. Beketov National University
of Urban Economy in Kharkiv

Kovalenko Lyudmila

O.M. Beketov National University
of Urban Economy in Kharkiv

У статті визначена актуальність формування та розвитку освітньої системи України, враховуючи неоднозначні трансформаційні процеси. Встановлено, що у сучасних умовах виникає необхідність створення сучасного людського капіталу, який надає можливості побудувати сучасну освітню та професійну платформу для розвитку економіки держави. Крім того, формування сучасного освітнього простору дозволяє застосувати інструментарій попередження та протидії зовнішнім і внутрішнім проблемним аспектам. Визначена необхідність використання інформаційних та інноваційних технологій у освітньому процесі для створення умов забезпечення високої зайнятості й соціального захисту, враховуючи екологічні й економічні чинники. У дослідженні вирішені завдання щодо формування напрямів та виявлення особливостей розвитку освітнього процесу. Встановлені проблемні аспекти щодо зниження чисельності студентів у вищих навчальних закладах, де реалізуються «традиційні» форми навчання. Доведена необхідність забезпечення інноваційними та інформаційними технологіями у освітній діяльності.

Ключові слова: освітній процес, кількість здобувачів освіти, індекс гендерного паритету серед учнів, слухачів та студентів закладів освіти, науково-педагогічні працівники, форми здобуття освіти.

The article determines the relevance of the formation and development of the educational system of Ukraine, taking into account ambiguous transformational processes. It has been established that in modern conditions there is a need to create modern human capital, which provides opportunities to build a modern educational and professional platform for the development of the state's economy. In addition, the formation of a modern educational space makes it possible to apply the tools of prevention and counteraction to external and internal problematic aspects. The necessity of using information and innovative technologies in the educational process to create conditions for ensuring high employment and social protection, taking into account environmental and economic factors, is determined. The Development Strategy of the European Union defines the scope of the educational process at the expense of obtaining a school education for 90% of schoolchildren, 40% of those obtaining a university education. At the same time, modern information and innovative technologies are used to create conditions for ensuring high employment and social protection, taking into account environmental and economic factors. The purpose of the study is to determine the directions of the development of the educational process, taking into account the transformational processes. To achieve the goal, the following tasks are solved: analysis of the state of the educational system at the current stage of economic transformations; characteristics of transformational processes affecting the development of the educational process. It has been established that by regions of Ukraine, the majority of foreign students studying in institutions of higher education are concentrated in the Mykolaiv and Odesa regions. Most of them are men. However, the foreign students admitted to study in the current year are women. In the study, the tasks related to the formation of directions and the identification of the peculiarities of the development of the educational process were solved. Problematic aspects regarding the decrease in the number of students in higher educational institutions, where "traditional" forms of education are implemented, have been identified. The need to provide innovative and information technologies in educational activities has been proven.

Key words: educational process, the number of education seekers, gender parity index among students, trainees and students of educational institutions, scientific and pedagogical workers, forms of education.

Постановка проблеми. Освітній процес є одним із важливих напрямів, що впливає на розвиток держави. Він забезпечує підготовку сучасного людського капіталу при реалізації економічних процесів та взаємовідносин. Формування сучасного освітнього простору створює умови для протидії зовнішнім і внутрішнім негативним явищам. Підготовка кадрового потенціалу на основі забезпечення ефективності освітнього процесу є важливим питанням функціонування державних інституцій. Зокрема у Стратегії розвитку Європейського Союзу визначено поле освітнього процесу за рахунок отримання шкільної освіти 90% школярів, 40% здобувачів – університетську освіту. При цьому застосовуються сучасні інформаційні

та інноваційні технології для створення умов забезпечення високої зайнятості й соціального захисту, враховуючи екологічні й економічні чинники. Поряд з цим, за останні роки спостерігаються гальмування зростання ефективності реалізації освітнього процесу, що відображається на якості підготовки кваліфікованих кадрів і стагнації економіки держави.

Отже, тема дослідження щодо аналізу стану та виокремлення особливостей трансформацій, що відбуваються у освітньому процесі є актуальною і має важливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенням проблем розвитку освітньої системи, враховуючи вплив зовнішніх і внутрішніх

¹ This article are supported by the Guangdong Philosophy and Social Sciences «13th Five Year Plan» 2020 Project (GD20XYJ10), by the project of Enhancing School with Innovation of Guangdong Ocean University's (230420023 and 120701) and by the program for scientific research start-up funds of Guangdong Ocean University (R20067), and by the Humanities and Social Sciences Research Project of Guangdong Ocean University.

чинників, займаються дослідники Биков В. Ю. [1–2], Калініна Л. М. [3], Опанасюк Ю. В. [4], Ржевська Н. І. [5], Січкаренко К. О. [6].

У наукових розробках визначені напрями та особливості освітнього процесу. Поряд з цим, залишаються невирішеними питання щодо забезпечення розвитку освіти, враховуючи вплив та особливості зовнішніх і внутрішніх чинників.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення напрямів розвитку освітнього процесу, враховуючи трансформаційні процеси.

Для досягнення поставленої мети вирішуються наступні завдання:

- аналіз стану освітньої системи на сучасному етапі економічних перетворень;
- характеристика трансформаційних процесів, що впливають на розвиток освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Освітній процес реалізується на восьми рівнях: дошкільна, початкова, перший та другий етап середньої освіти, після середня не вища освіта, короткий цикл вищої освіти, бакалавріат, магістратура, докторантура або їх еквівалент.

Індекс гендерного паритету серед учнів, слухачів та студентів закладів освіти свідчить про переважачу частину чоловічої статі у більшості рівнів освіти (табл. 1).

Слід зазначити, що представлені процеси представлені у дошкільній, початковій, першому етапі середньої освіти, після-середньої не вищої та короткому циклі вищої освіти, докторантурі або її еквіваленті.

Більшість здобувачів освіти зосереджені у державних закладах освіти, проте більшість закладів мають комунальну форму власності (табл. 2).

Крім того, найбільша кількість студентів навчається за денною формою навчання. Пріоритетним напрямом отримання вищої освіти є заочна форма навчання. Поряд з цим, низький рівень дистанційної форми свідчить про недостатній рівень застосування сучасних інформаційних технологій та можливостей реалізації навичок здобувачів, які самостійно можуть вибирати освітні компоненти. Це також пов'язано із недосконалістю інформаційного та нормативно-правового забезпечення дистанційної форми навчання.

У регіональному аспекті найбільше студентів зосереджено у Дніпропетровській, Одеській і Львівській областях (табл. 3).

Поряд з цим, окрім регіонів з найбільшою кількістю студентів, розподіл їх питомої ваги розподіляється від 0,015 (Луганська та Черкаська області) до 0,051 (Вінницька). Таке розміщення чисельності студентів за регіонами корелюється з

Таблиця 1

Індекс гендерного паритету серед учнів, слухачів та студентів закладів освіти, відн. од. за даними

Рівні освіти за МСКО 2011	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21
Дошкільна освіта	0,92	0,92	0,92	0,92	0,92	0,92	0,92	0,92	0,93	0,93	0,93
Початкова освіта	0,96	0,96	0,96	0,96	0,96	0,96	0,96	0,96	0,95	0,95	0,95
Перший етап середньої освіти	0,95	0,95	0,95	0,95	0,95	0,96	0,96	0,96	0,96	0,96	0,96
Другий етап середньої освіти	0,79	0,82	0,81	0,88	0,88	0,88	0,89	0,89	0,91	0,92	1,01
Післясередня не вища освіта	0,62	0,63	0,61	0,70	0,67	0,68	0,70	0,69	0,67	0,66	0,52
Короткий цикл вищої освіти	0,98	0,97	0,98	0,95	0,98	0,97	0,92	0,90	0,89	0,87	0,88
Бакалаврат або його еквівалент	1,17	1,13	1,12	1,09	1,08	1,07	1,08	1,06	1,08	1,09	1,15
Магістратура або її еквівалент	1,40	1,38	1,37	1,29	1,30	1,28	1,24	1,30	1,28	1,29	1,43
Докторантура або її еквівалент	1,48	1,50	1,48	1,51	1,47	1,14	1,10	1,06	1,04	0,97	0,88

Джерело: [7]

Таблиця 2

Показники функціонування закладів освіти за даними

Показники	Усього	У тому числі засновані на власності		
		державній	комунальній	приватній та корпоративній
Кількість закладів, од	248	81	144	23
Кількість студентів – усього, осіб	282 319	195 442	62 367	24 510
у тому числі за формами навчання				
денною	251 830	173 244	58 359	20 227
вечірньою	675	-	675	-
заочною	29 807	22 195	3 333	4 279
дистанційною	4	-	-	4
екстернат	3	3	-	-
Кількість осіб, прийнятих на навчання – усього	99 101	67 963	20 263	10 875
у тому числі за формами навчання				
денною	86 808	59 433	18 693	8 682
вечірньою	254	-	254	-
заочною	12 036	8 530	1 316	2 190
дистанційною	3	-	-	3
Кількість осіб, випущених із закладів освіти – усього	75 447	51 020	17 819	6 608
у тому числі за формами навчання				
денною	64 896	43 223	16 626	5 047
вечірньою	210	-	210	-
заочною	10 341	7 797	983	1 561

Джерело: [7]

кількістю закладів освіти. Проте у деяких регіонах спостерігаються негативні тенденції, що вказує на низьку ефективність функціонування закладів освіти щодо залучення здобувачів у освітній процес (Житомирська, Харківська області).

Більшість студентів навчаються за рахунок бюджетної форми, що свідчить про значний вплив державних інституцій на освітній процес (табл. 4).

Встановлено зниження питомої ваги студентів бюджетної форми у Одеській, Закарпатській, Хмельницькій областях. Найбільша питома вага цих студентів спостерігається у Луганській, Донецькій, Сумській, Івано-Франківській, Дніпропетровській, Кіровоградській областях. Це, перш за все, пов'язано із можливостями надання освітніх послуг за кошти державного бюджету, особливо для регіонів, які потребують підтримки (Луганський та Донецький регіони). Заклади у деяких областях намагаються залучити кошти державного бюджету у освітній процес, враховуючи напрями та особливості своєї діяльності.

Характеристика показників навчання студентів-іноземців в закладах вищої освіти за останній навчальний рік представлено в табл. 5.

Слід зазначити, що за регіонами України більшість студентів-іноземців, що навчаються у закладах вищої освіти зосереджено у Миколаївській та Одеській областях. Більшість з них це чоловіки. Проте, тенденції до зростання прийнятих на навчання студентів-іноземців у поточному році спостерігаються щодо кількості жінок. Поряд з цим, враховуючи сучасний стан та негативні тенденції, що спостерігаються у державі, визначена динаміка до скорочення студентів-іноземців. Це знижує ефективність освітнього процесу і гальмує розвиток освітньої системи.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, у результаті дослідження встановлені неоднозначні тенденції у сфері освітньої діяльності. Зокрема, знижується чисельність здобувачів, більшість з яких навчаються на денній формі. У системі здійснення освітньої діяльності реалізуються «традиційні» форми навчання: денна, вечірня, заочна. При цьому на недостатньому рівні фокусується увага на розвитку інших форм навчання. Забезпечення освітньої діяльності визначається наявністю кваліфікованого професорсько-викладацького складу, що створює умови для отримання якісної освіти.

Кількість закладів освіти та студентів за регіонами за даними

Області	Кількість закладів освіти, од.	Кількість студентів, осіб	Питома вага студентів за регіонами, відн. од.
Вінницька	11	14 447	0,051
Волинська	6	7 912	0,028
Дніпропетровська	14	25 364	0,09
Донецька	10	10 214	0,036
Житомирська	14	12 090	0,043
Закарпатська	7	7 506	0,027
Запорізька	7	13 002	0,046
Івано-Франківська	6	9 592	0,034
Київська	15	10 582	0,037
Кіровоградська	8	5 212	0,018
Луганська	6	4 251	0,015
Львівська	20	18 312	0,065
Миколаївська	8	7 188	0,025
Одеська	15	20 591	0,073
Полтавська	10	10 495	0,037
Рівненська	4	10 249	0,036
Сумська	9	10 919	0,039
Тернопільська	9	11 507	0,041
Харківська	13	9 666	0,034
Херсонська	8	7 382	0,026
Хмельницька	7	6 070	0,022
Черкаська	6	4 222	0,015
Чернівецька	11	7 041	0,025
Чернігівська	10	6 531	0,023

Джерело: [7]

Таблиця 4

Кількість студентів закладів освіти за джерелами їх фінансування за регіонами, осіб за даними

Області	Усього	У тому числі навчаються за рахунок коштів		Питома вага студентів бюджетної форми, відн. од.
		бюджету	контракту	
Вінницька	14 447	9 651	4 796	0,668
Волинська	7 912	5 206	2 706	0,658
Дніпропетровська	25 364	19 694	5 670	0,776
Донецька	10 214	8 442	1 772	0,827
Житомирська	12 090	7 284	4 806	0,602
Закарпатська	7 506	3 922	3 584	0,523
Запорізька	13 002	8 879	4 123	0,683
Івано-Франківська	9 592	7 520	2 072	0,784
Київська	10 582	7 513	3 069	0,71
Кіровоградська	5 212	4 020	1 192	0,771
Луганська	4 251	3 595	656	0,846
Львівська	18 312	12 257	6 055	0,669
Миколаївська	7 188	5 102	2 086	0,71
Одеська	20 591	10 173	10 418	0,494
Полтавська	10 495	6 944	3 551	0,662
Рівненська	10 249	7 232	3 017	0,706
Сумська	10 919	8 942	1 977	0,819
Тернопільська	11 507	7 986	3 521	0,694
Харківська	9 666	6 248	3 418	0,646
Херсонська	7 382	5 038	2 344	0,682
Хмельницька	6 070	3 217	2 853	0,53
Черкаська	4 222	2 751	1 471	0,652
Чернівецька	7 041	4 267	2 774	0,606
Чернігівська	6 531	4 479	2 052	0,686

Джерело: [7]

Таблиця 5

Характеристика показників навчання студентів-іноземців в закладах вищої освіти, осіб за даними

Області	Кількість студентів-іноземців	З них жінок	Кількість осіб, прийнятих на навчання до закладів вищої освіти	З них жінок	Кількість осіб, випущених із закладів вищої освіти	З них жінок
Україна	481	185	122	69	166	45
Вінницька	23	12	10	4	8	4
Волинська	2	2	1	1	-	-
Дніпропетровська	28	7	11	3	10	2
Донецька	8	5	5	3	1	1
Житомирська	3	3	2	2	-	-
Закарпатська	5	3	-	-	1	-
Запорізька	13	8	8	4	3	3
Івано-Франківська	3	-	1	-	-	-
Київська	7	-	5	-	2	2
Кіровоградська	1	1	2	1	1	-
Луганська	3	2	1	1	-	-
Львівська	51	20	2	1	24	2
Миколаївська	137	18	7	4	52	5
Одеська	80	38	29	17	22	9
Полтавська	7	4	1	1	1	-
Рівненська	1	1	-	-	-	-
Сумська	8	7	3	3	1	-
Тернопільська	-	-	-	-	3	-
Харківська	5	2	2	1	6	4
Херсонська	9	4	5	3	2	-
Хмельницька	2	1	1	1	2	1
Черкаська	3	2	-	-	-	-
Чернівецька	4	2	-	-	1	-
Чернігівська	8	8	6	6	1	-

Джерело: [7]

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Биков В. Ю., Кучанський О. Ю., Білощицький А. О., Андрашко Ю. В., Діхтяренко О. В., Буднік С. В. Розробка інформаційної технології комплексного оцінювання діяльності закладів вищої освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Том 73. № 5. С. 293–306.

2. Биков В. Ю., Литвинова С. Г., Тукало С. М. Концептуальні підходи до проектування цифрового портфоліо наукових і науково-педагогічних працівників. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2021. № 60. С. 9–16. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/728525/> (дата звернення: 14.03.2023).

3. Калініна Л. М., Калініна Г. М. Факторно-критеріальна модель оцінювання ефективності інформаційного забезпечення організаційного механізму управління школою. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2017. № 11. С. 18–36.

4. Опанасюк Ю. В. Дистанційне навчання як наслідок еволюції традиційної системи освіти. *Вища освіта України*. 2016. № 11. С. 49–53.

5. Ржевська А. В. Розвиток сучасної університетської освіти країн Західної Європи. *Луганськ : ЛНУ ім. Т. Шевченка*, 2011. 355 с.

6. Січкаренко К. О. Розвиток цифрових освітніх платформ та поширення цифрових компетенцій в освіті. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. 2018. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6792> (дата звернення: 16.03.2023).

7. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.03.2023).

REFERENCES:

1. Bykov V. Iu., Kuchanskyi O. Iu., Biloshchyt-skyi A. O., Andrashko Yu. V., Dikhtiarenko O. V., Budnik S. V. (2019) Rozrobka informatsiinoi tekhnolo-hii kompleksnoho otsiniuvannia diialnosti zakladiv vyshchoi osvity [Development of information technology for comprehensive evaluation of higher education institutions]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia*, no. 5, pp. 293–306.

2. Bykov V. Iu., Lytvynova S. H., Tukalo S. M. (2021) Kontseptualni pidkhody do proiektuvannia tsyfrovoho portfolio naukovykh i naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv [Conceptual approaches to the design of the digital portfolio of scientific and scientific-pedagogical workers]. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia*

u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy, no. 60, pp. 9–16.

3. Kalinina L. M., Kalinina H. M. (2017) Faktorno-kryterialna model otsiniuvannia efektyvnosti informatsiinoho zabezpechennia orhanizatsiinoho mekhanizmu upravlinnia shkoloiu [Factor-criterion model of evaluating the effectiveness of information support of the organizational mechanism of school management]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu*, no. 11, pp. 18–36.

4. Opanasiuk Yu. V. (2016) Dystantsiine navchannia yak naslidok evoliutsii tradytsiinoi systemy osvity [Distance learning as a consequence of the evolution of the traditional education system]. *Vyshcha osvita Ukrainy*, no.11, pp. 49–53.

5. Rzhavska A. V. (2011) Rozvytok suchasnoi universytetskoï osvity krain Zakhidnoi Yevropy [Development of modern university education in the countries of Western Europe]. Luhansk: LNU im. T. Shevchenka, 355 p.

6. Sichkarenko K. O. (2018) Rozvytok tsyfrovyykh osvitnikh platform ta poshyrennia tsyfrovyykh kompetentsii v osviti [The development of digital educational platforms and the spread of digital competences in education]. *Elektronnyi zhurnal «Efektyvna ekonomika»*, no. 12.

7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

МОДЕЛЬ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІНСЬКОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ

MODEL OF THE MANAGEMENT-CONSULTING MECHANISM OF AGRI-FOOD ENTERPRISES

У статті обґрунтовано актуальність актуалізації сучасних аспектів агроконсалтингу, зокрема в аспектах вдосконалення механізму управлінського консультування підприємств агропродовольчої сфери з врахуванням чинників глобалізації, цифровізації, автоматизації виробничих та управлінських процесів. Розроблено авторську модель механізму забезпечення управлінського консультування на підприємствах агропродовольчої сфери, яка включає чотири основні блоки: суб'єкти управлінського консалтингу, які поділяються на суб'єктів прямого та опосередкованого впливу; власне процес управлінського консалтингу (моделі, методи, інструменти, функціональні підсистеми, підсистеми забезпечення, загальні та спеціальні напрями управлінського консультування підприємств агропродовольчої сфери); об'єкти управлінського консалтингу; результат дії цього механізму. Охарактеризовано основні складові елементи механізму з врахуванням їх особливостей функціонування в умовах цифрового соціально-економічного середовища. Визначено переваги впливу факторів цифрового соціально-економічного середовища в процесах здійснення агроконсалтингу.

Ключові слова: агроконсалтинг, агропродовольча сфера, бізнес-консалтинг, механізм управлінського консультування, підприємство, управлінське консультування, цифровізація.

The article substantiates the relevance of actualizing modern aspects of agro-consulting, in particular in terms of improving the agri-food enterprise's mechanism of management consulting, taking into account the factors of globalization, digitalization, production and management processes automatization. The author's own model of the mechanism for providing agri-food enterprise's management consulting has been developed, which includes four main blocks: subjects of management consulting, which were divided into subjects of direct and indirect influence; the process of management consulting itself (models, methods, tools, functional subsystems, support subsystems, general and special areas of agri-food enterprise's management consulting); objects of management consulting; the result of this mechanism. The models, methods and tools of management consulting in the proposed mechanism are classical and provide for traditional methods of their implementation depending on the specifics of the agri-food sector entity. The mechanism separates and simultaneously defines the interaction of functional and supporting subsystems of management consulting, the first of which implements the main consulting functions, and the second determines the necessary resources and ways to use them for the effective implementation of consulting processes. These subsystems, along with other elements, determine the general and special areas of management consulting. The objects within this mechanism are: production and management personnel, areas of activity, subsystems, functions and processes, resource potential of the enterprise, i.e. those aspects in accordance with which the process of management consulting was carried out. The generalized result of the proposed mechanism is to increase the efficiency of agro-industrial production and the quality of the rural population's life through the use of digitalization factors, means of scientific and technological progress and the use of knowledge about innovative methods of production, rural development, and the livelihoods of the rural population by expanding access to advisory services, improving the forms and methods of agricultural advisory services. The advantages of the influence of the digital socio-economic environment's factors in the processes of agricultural consulting were determined.

Keywords: agri-food sector, agro-consulting, business consulting, digitalization, enterprise, management consulting mechanism, management consulting.

УДК [167.7:005.942]:338.431

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-20>

Галич О.А.

к.е.н., професор,
професор кафедри публічного
управління та адміністрування,
Полтавський державний аграрний
університет

Фененко О.М.

здобувач вищої освіти
СВО Доктор філософії,
Полтавський державний аграрний
університет

Halych Oleksandr

Poltava State Agrarian University

Fenenko Oleksandr

Poltava State Agrarian University

Постановка проблеми. Консалтингова діяльність у агропродовольчій сфері є одним із основних факторів, який сприяє підвищенню ефективності діяльності суб'єктів сільськогосподарського виробництва. Ефективність консалтингових послуг обумовлюється тим, що досвід багатьох країн світу продемонстрував дієвий інструмент розвитку аграрного сектору шляхом використання послуг даного ринку. Консалтинг здатний найпростішим та найшвидшим способом трансформувати інноваційні розробки наукових установ у практичну діяльність, особливо в умовах цифровізації та глобалізації соціально-економічних відносин сільськогосподарських підприємств. Цифрова трансформація аграрного підприємства – це застосування сучасних цифрових технологій у сфері виробництва, комунікативних взаємодій в агробізнесі між господарюючими суб'єктами взаємодії

суб'єктів агробізнесу з державними органами та структурами, а найголовніше – у сфері управління як агропродовольчою сферою, так, і найголовніше – управління аграрним комплексом економіки та сільськими територіями на різних рівнях (державному, районному, місцевому). Особливе значення має застосування цифрових технологій у системі управління агробізнесом, що дає змогу істотно підвищити ефективність бізнес-процесів, а відповідно й рентабельність бізнесу загалом за рахунок економії та більш раціонального використання певних ресурсів, зростання продуктивності праці, підвищення стійкості управління та зниження виробничих і комерційних ризиків. Зазначені процеси є новими для суб'єктів агропродовольчої сфери та потребують консультаційного супроводу зі сторони фахівців та спеціалістів, що передбачає формування інноваційних напрямів

управлінського консалтингу, які потребують актуалізації моделі механізму управлінського консультування підприємств аграрного сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні аспекти менеджмент консалтингу загалом та окремі аспекти формування та функціонування механізму управлінського консультування підприємств агропродовольчої сфери відображені в наукових напрацюваннях таких дослідників як Безкровного М. Ф., Білоцерківеця Я. В., Бондаренка М. О., Бондарчука Л., Дячкова Д. В., Коваленко А. Б., Корж Н., Кравченко О. М., Марченко О. С., Нездойминої О. Є., Русанюк В. В., Шерстюк Л. М. та інших. Водночас, сучасні умови глобалізації, цифровізації, автоматизації виробничих та управлінських процесів потребують вдосконалення механізму управлінського консультування аграрних утворень, що і обумовлює мету даного дослідження.

Постановка завдання. Мета статті полягає у актуалізації моделі механізму управлінського консультування підприємств агропродовольчої сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Консультування як економічна категорія – це абстракція, оскільки більшістю теоретиків консалтингу розглядається як суспільне явище, знеособлено до особливостей та умов, у яких відбувається конкретний консультаційний процес. Водночас, консультування не є аморфним, воно стає категорією саме тому, що ввібрало в себе сукупність консультаційних процесів, їх загальні риси, притаманні відносинам між консультантом і клієнтом [4; 6]. За своєю базовою ознакою «управлінське консультування» – це поліпшення, тобто ефект, отриманий суспільством або окремим економічним суб'єктом від використання консультаційної допомоги [2]. Такий ефект може мати найрізноманітніше вираження, так само, як різними можуть бути методи й засоби, використані для його досягнення. Відтак, поряд зі збільшенням обсягу виробництва, як ефект можуть виступати кадрові, організаційно-управлінські, збутові зміни, для досягнення яких використовуються такі моделі консультування, як «проектне консультування», «супровід», «консультаційне кураторство», «експертне консультування» та інші.

Розвиток консультаційної діяльності суб'єктів агропродовольчої сфери в Україні набуває все більшого значення. Реалізуючи інноваційну, наукову, освітню і соціальну функції, інтегруючи науку, освіту і виробництво в єдину систему, агроконсалтинг виступає каталізатором науково-технічного прогресу в сільському господарстві та сприяє розповсюдженню нових знань. Він передбачає інформаційно-консультаційну діяльність в аграрному секторі економіки, розвиток дорадчих служб та агроконсалтингової освіти. З вищезазначеного

слідуює, що основна мета діяльності інформаційно-консультаційних суб'єктів реалізується через систему завдань: розповсюдження спеціальних знань, впровадження у виробництво сучасних досягнень науки, техніки й технологій, надання товаровиробникам й населенню консультаційних послуг із питань виробництва та розвитку соціально-економічної сфери, підвищення рівня знань й удосконалення практичних навичок прибуткового господарювання в ринкових умовах [1].

Важливим елементом всього процесу консультаційного забезпечення підприємницької діяльності є його базис – його механізм, який потребує постійного перегляду, модернізації, актуалізації та вдосконалення. Слід заважати, що окрім постійної трансформації соціально-економічного, природного, екологічного середовища, сучасний механізм забезпечення управлінського консультування на підприємствах агропродовольчої сфери повинен враховувати фактори цифровізації, які здійснюють окремий вплив на процеси агроконсалтингу [5; 7; 10].

Схематично авторська модель механізму, який має враховувати зазначені сучасні аспекти відображено на рис. 1. Вона містить чотири основні блоки: суб'єкти управлінського консалтингу, які поділяються на суб'єктів прямого та опосередкованого впливу; власне процес управлінського консалтингу (моделі, методи, інструменти, функціональні підсистеми, підсистеми забезпечення, загальні та спеціальні напрями управлінського консультування підприємств агропродовольчої сфери); об'єкти управлінського консалтингу; результат дії цього механізму.

Суб'єкти опосередкованого впливу – це державні органи та органи місцевого самоврядування, які не надають послуги з бізнес-консалтингу, проте регулюють організаційні, економічні, правові та інші аспекти їх здійснення.

До суб'єктів прямого впливу віднесено міжнародні та вітчизняні об'єднання консультаційних організацій, спеціалізовані сільськогосподарські дорадчі служби та служби і експертів-дорадників, заклади вищої освіти відповідних спеціальностей, консультаційні фірми та окремі консультанти та внутрішні консультанти підприємства агропродовольчої сфери.

Моделі, методи та інструменти управлінського консультування в пропонованому механізмі є класичними та передбачають традиційні способи їх реалізації в залежності від специфіки діяльності суб'єкту агропродовольчої сфери, напрямів проблематики, цілей менеджмент-консалтингу, обсягів вирішуваного завдання та інших аспектів управлінського бізнес-консультування.

В механізмі розмежовано, та одночасно, визначено взаємодію функціональної та забезпечувальних підсистем управлінського консультування,

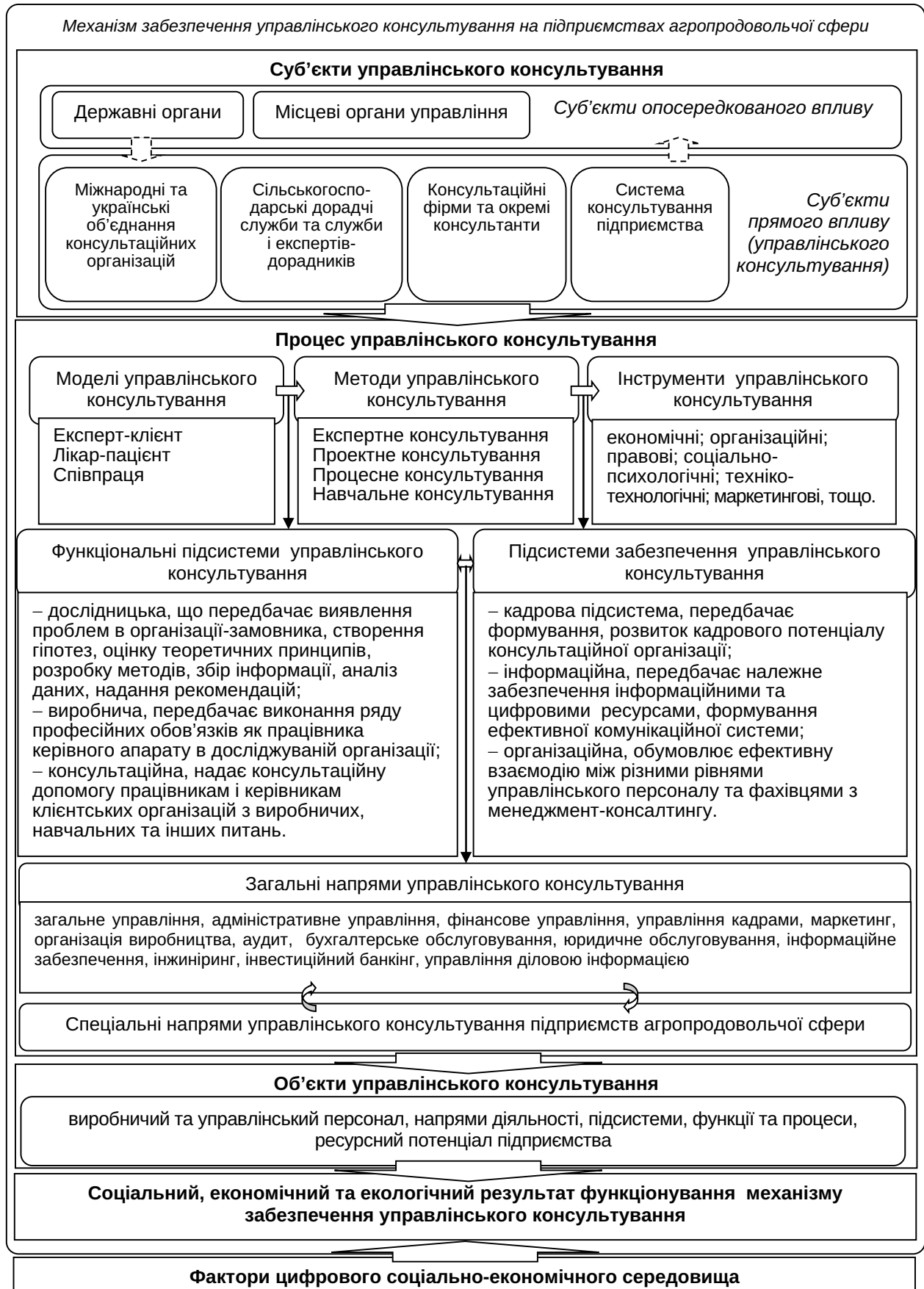

Рис. 1. Модель механізму забезпечення управлінського консультування на підприємствах агропродовольчої сфери

Джерело: авторська розробка

перша з яких реалізує здійснення основних функцій консалтингу, а друга – визначає необхідні ресурси та способи їх використання для ефективного здійснення процесів консультування. Ці підсистеми, разом з іншими елементами визначають загальні та спеціальні напрями управлінського консультування. Загальні напрями є базовим для багатьох підприємств різних сфер діяльності, і вони відображені в моделі механізму.

Серед спеціальних напрямів інформаційно-консультаційних послуг пропонованого механізму слід визначити:

- консультування щодо ефективного управління господарством та його розвитком, щодо фінансового та інвестиційного аналізу, структурування виробництва, оптимізації використання ресурсів з урахуванням екологічних вимог;

- доведення до сільських товаровиробників об'єктивної та постійно поновлюваної інформації з різних аспектів виробництва, переробки та збуту сільськогосподарської продукції, включаючи нові технології та методи ведення господарства;

- виявлення, узагальнення та розповсюдження серед суб'єктів аграрного ринку передового досвіду господарських та організаційних рішень;

- моніторинг інформаційних потреб підприємств агропродовольчої сфери та їх партнерів з агробізнесу, своєчасна орієнтація управлінських, господарських, наукових та громадських структур на вивчення, прогнозування розвитку та вирішення проблем аграрного ринку, окремих типів господарств, видів виробництв та продовольчих ринків, ініціювання успішного вирішення виявлених проблем, та актуалізація тематики фундаментальних й прикладних наукових досліджень;

- прийняття законодавчих актів та відповідних адміністративних та господарських рішень, організація зв'язку та взаємодії товаровиробників з аграрною наукою, підприємствами ресурсного забезпечення та агросервісу, комерційними та фінансовими структурами;

- виявлення, інтеграція та селекція знань та інформації з різних (у тому числі, міжнародних) джерел, пошук нових джерел знань та оперативна орієнтація виробників та переробників сільгосппродукції, аграрної науки, органів управління та агросервісних підприємств на ефективні методи та засоби агропромислового виробництва, розвитку ринків та аналізу ринкової кон'юнктури;

- організація та проведення на замовлення товаровиробників, інвесторів та органів управління інвестиційного аналізу розвитку, реконструкції та реорганізації господарств, процесів або окремих заходів щодо вдосконалення та переозброєння виробництва та збуту продукції, а також створення або реорганізація агропромислових та аграрно-фінансових об'єднань, ринків та інших формувань тощо [10].

Об'єктами в межах зазначеного механізму визначено: виробничий та управлінський персонал, напрями діяльності, підсистеми, функції та процеси, ресурсний потенціал підприємства, тобто ті аспекти відповідно до яких здійснюється процес управлінського консультування.

Ще однією особливістю пропонованого механізму є фактори цифрового соціально-економічного середовища, вплив яких в процесах здійснення агроконсалтингу дозволяє отримати наступні переваги:

- значне збільшення швидкості передавання інформації будь-яких обсягів та видів;

- чітка ідентифікація прямих й зворотних зв'язків між керуючою та керованою підсистемами;

- наявність зв'язку, що дає змогу миттєво і необмежено обмінюватися інформацією в прямому й зворотному напрямках;

- цифрові носії інформації (електронні документи);

- суттєве розширення можливостей контролю об'єктів управління;

- розширення можливостей контролю за рахунком зростаючого застосування технічних засобів, апаратно-програмного забезпечення для моніторингу, опрацювання, передавання та аналізу інформації зі зменшенням участі людини та підвищенням об'єктивності контролю;

- збільшення обсягів автоматизації бізнес-процесів як у керованих, так і в управляючих системах;

- розвиток технологій та збільшення частки автоматизації процесів істотно знижують ризики та збільшують стійкість бізнес-процесів за рахунок мінімізації впливу «людського фактору»;

- застосування штучного інтелекту, що дає змогу використовувати його на різних рівнях управління в поєднанні з традиційним підходом, змінюючи технологію та алгоритми прийняття управлінських рішень [3; 8; 9].

Узагальненим результатом діяльності пропонованого механізму є підвищення ефективності агропромислового виробництва та якості життя сільського населення на основі використання факторів цифровізації, засобів науково-технічного прогресу та використання знань про інноваційні методи виробництва, розвитку сільських територій, життєдіяльності сільського населення шляхом розширення доступу до консультаційних послуг, удосконалення форм і методів сільськогосподарського дорадництва.

Модель механізму забезпечення управлінського консультування на підприємствах агропродовольчої сфери матиме власні особливості, що зумовлено специфікою функціонування суб'єктів аграрного сектора економіки та діяльністю сільськогосподарських підприємств, яка значною мірою залежить від: природних факторів;

територіального розміщення сільського населення; біологічних факторів; структури виробничого потенціалу та в цілому потенціалу сільськогосподарських підприємств; сезонності виробництва; потреби у висококваліфікованих кадрах з глибиною й широтою компетентнісних характеристик, їх ціннісними якостями та світоглядом; органічної єдності екологічних, соціальних та економічних факторів; власних можливостей розв'язання екологічних та соціальних завдань тощо [10].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, пропонується модель механізму забезпечення управлінського консультування на підприємствах агропродовольчої сфери враховує новітні тенденції трансформації, інформатизації, автоматизації та цифровізації виробничих й управлінських бізнес-процесів сільськогосподарських товаровиробників, що дозволяє суб'єктам інформаційно-консультативної діяльності більш якісно, оперативно, релевантно виконувати завдання, що дозволять підвищити ефективність діяльність організацій аграрної сфери.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Безкровний М. Ф. Діяльність установ аграрної освіти на ринку сільськогосподарських інформаційно-консультативних послуг. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 15. С. 11–13.
2. Бондаренко М. О. Інформаційно-консультативне забезпечення аграрного виробництва та перспективи його розвитку в Україні. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії : Економічні науки*. 2012. № 1(4). С. 19–24.
3. Грибіненко О. Діджиталізація економіки в новій парадигмі цифрової трансформації. *Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки»*. 2018. № 16. С. 35–37.
4. Дячков Д. В., Білоцерківець Я. В. Види консультативних послуг в управлінській діяльності підприємства. *Управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності підприємств реального сектору економіки : матеріали VII всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 27 жовтня. 2022 р. Полтава : РВВ ПДАУ, 2022. С. 52–53.*
5. Корж Н., Бондарчук Л. Формування механізму управлінського консультування в сучасних умовах. *Path of Science*. 2020. № 6(9). С. 1012–1018.
6. Кравченко О. М., Коваленко А. Б. Фактори впливу на розвиток консалтингових послуг. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. № 5 (3). С. 9–11.
7. Марченко О. С. Трансформація організаційно-економічного механізму як напрям цифровізації консалтингового бізнесу. *Економічна теорія та право*. 2021. № 1 (44). С. 29–45.
8. Русанюк В. В. Зарубіжний досвід державного регулювання аграрного підприємництва. *Економіка АПК*. 2020. № 4 С. 121–128.
9. Шерстюк Л. М., Нездойминого О. Є. Цифрове сільське господарство зарубіжний досвід та особливості впровадження й використання в Україні.

Економічний, організаційний та правовий механізм підтримки і розвитку підприємництва : колективна монографія. ПДАА. 2019. С. 309–318.

10. Halych O., Fenenko O. Features of the modern market of information and consulting services. *Security management of the XXI century: national and geo-political aspects*. Issue 3: collective monograph. Prague. Nemoros s.r.o. Czech Republic. 2021. С. 96–103.

REFERENCES:

1. Bezkravnyy M. F. (2019) Diyalnist ustanov ahrarnoyi osvity na rynku silskohospodarskykh informatsiynokonsultatsiynykh posluh [Activities of agricultural education institutions on the market of agricultural information and consulting services]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid* [Investments: practice and experience], no. 15, pp. 11–13.
2. Bondarenko M. O. (2012) Informatsiyno-konsultatsiynne zabezpechennya ahrarnoho vyrobnytstva ta perspektyvy yoho rozvytku v Ukraini [Informational and consulting provision of agricultural production and prospects for its development in Ukraine]. *Naukovi pratsi Poltavskoyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi : Ekonomichni nauky* [Scientific works of the Poltava State Agrarian Academy: Economic Sciences], no 1(4), pp. 19–24.
3. Hrybinenko O. (2018) Didzhytalizatsiya ekonomiky v noviy paradyhmi tsyfrovoyi transformatsiyi [Digitalization of the economy in the new paradigm of digital transformation]. *Mizhnarodni vidnosyny. Seriya "Ekonomichni nauky"* [International relations. Series "Economic Sciences"], no. 16, pp. 35–37.
4. Diachkov D. V., Bilotserkivets' Ya. V. (2022) Vydy konsultatsiynykh posluh v upravlins'kiy diyal'nosti pidpryyemstva [Types of consulting services in the management activity of the enterprise]. *Upravlinnya resursnym zabezpechenniam hospodars'koyi diyal'nosti pidpryyemstv realnoho sektoru ekonomiky : materialy VII vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi internet-konferentsiy (Poltava, October 27th, 2022)*. Poltava: RVV PDAU, pp. 52–53.
5. Korzh N., Bondarchuk L. (2020) Formuvannya mekhanizmu upravlins'koho konsultuvannya v suchasnykh umovakh [Formation of the management consulting mechanism in modern conditions]. *Path of Science*, no. 6(9), pp. 1012–1018.
6. Kravchenko O. M., Kovalenko A. B. (2020) Faktory vplyvu na rozvytok konsaltnykh posluh [Factors influencing the development of consulting services]. *Ekonomika. Finansy. Pravo* [Economy. Finances. Law], no. 5(3), pp. 9–11.
7. Marchenko O. S. (2021) Transformatsiya orhanizatsiyno-ekonomichnoho mekhanizmu yak napryam tsyfrovizatsiyi konsaltnykhovykh biznesu [Transformation of the organizational and economic mechanism as a direction of digitalization of the consulting business]. *Ekonomichna teoriya ta pravo* [Economic theory and law], no. 1(44), pp. 29–45.
8. Rusanyuk V. V. (2020) Zarubizhnyy dosvid derzhavnoho rehulyuvannya ahrarnoho pidpryyemnytstva [Foreign experience of state regulation of agrarian

entrepreneurship]. *Ekonomika APK* [Economy of agro-industrial complex], no. 4. pp. 121–128.

9. Sherstyuk L. M., Nezdomynoha O. Ye. (2019) Tsyfrove sil's'ke gospodarstvo zarubizhnyy dosvid ta osoblyvosti vprovadzhennya y vykorystannya v Ukrayini [Digital agriculture: foreign experience and peculiarities of implementation and use in Ukraine]. *Ekonomichnyy, orhanizatsiyyny ta pravovyy mekhanizm pidtrymky i rozvytku pidpryyemnytstva : kole-*

ktyvna monohrafiya [Economic, organizational and legal mechanism of support and development of entrepreneurship: collective monograph]. PDAA, pp. 309–318.

10. Halych O., Fenenko O. (2021) Features of the modern market of information and consulting services. *Security management of the XXI century: national and geopolitical aspects*. Issue 3: collective monograph. Prague. Nemoros s.r.o. Czech Republic. pp. 96–103.

ВПЛИВ E-HRM НА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ МІЖНАРОДНИХ КОМПАНІЙ

THE INFLUENCE OF E-HRM ON THE EFFECTIVENESS OF PERSONNEL OF INTERNATIONAL COMPANIES

У статті обґрунтовується необхідність впровадження моделі управління персоналом – електронного управління людськими ресурсами (E-HRM) як засобу підвищення цінності функції людських ресурсів (HR), яка є сучасним бізнес-рішенням і забезпечує повну онлайн підтримку в управлінні всіма процесами, даними та інформацією, необхідною для управління персоналом в сучасній компанії. Розглянуто аспекти E-HRM, а саме визначення та теоретичні погляди щодо електронного HRM, роль, рівні та досвід успішного E-HRM у міжнародних компаніях. Визначено ключові функції E-HRM та можливості впровадження електронного управління персоналом, доведено, що його впровадження підвищує ефективність процесів управління персоналом за рахунок ефективності відділу кадрів, покращенню надання послуг в реалізації бізнес-стратегії фірми. Актуальність цієї теми визначила напрям дослідження, а запропоновані рекомендації можуть бути використані підприємствами в умовах сьогодення.

Ключові слова: управління людськими ресурсами, електронний HRM, автоматизація процесів HRM, міжнародні компанії, ефективність процесів електронного управління персоналом.

УДК 005.95:339:004

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure71-21>

Горобинська М.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки
і менеджменту,
Харківський національний
економічний університет
імені Семена Кузнеця

Бестужева С.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки
і менеджменту,
Харківський національний
економічний університет
імені Семена Кузнеця

Gorobynskaya Marianna

Simon Kuznets Kharkiv National
University of Economics

Bestuzheva Svitlana

Simon Kuznets Kharkiv National
University of Economics

The article justifies the need to implement a personnel management model – electronic human resources management (E-HRM) as a means of increasing the value of the human resources (HR) function, which is a modern business solution and provides full online support in the management of all processes, data and information necessary for personnel management in a modern company. Aspects of E-HRM are considered, namely definitions and theoretical perspectives on E-HRM. The role of E-HRM is defined, which is a relatively new and large-scale field in which human resources management systems meet web-based technologies, which offer both advantages and challenges for organizations. Electronic HRM is a way of implementing HR strategy, policy, and practice as a company's guideline to an institution's staffing requirements through web technology channels. E-HRM knowledge offers thresholds that allow managers, employees, and HR experts to view, remove, or modify sequences that are critical to an organization's HR oversight. The levels of electronic human resources management are examined and the experience of successful E-HRM in international companies is analyzed. The main functions of E-HRM are defined: e-advertising, e-application tracking, e-recruiting, e-selection, e-learning, classroom and virtual training, e-performance management system, e-compensation and benefits, HRIS and e-communications, e-personal profile, e-tracking and handling complaints, and e-leave, etc. The methods and possibilities of implementing electronic personnel management are proposed, it is proven that its implementation increases the efficiency of personnel management processes due to: the efficiency of the personnel department; reducing administrative costs by automating routine personnel management processes, such as payroll, benefits administration; reducing the time and effort required to complete tasks such as staffing, performance management and employee data management; improving the provision of services in the implementation of the company's business strategy, etc. The relevance of this topic determined the direction of the research, and the proposed results can be used by enterprises in today's circumstances.

Key words: human resources management, electronic HRM, automation of HRM processes, international companies, efficiency of electronic personnel management processes.

Постановка проблеми. Це дослідження спрямоване на те, як E-HRM (Electronic Human Resource Management) впливає на традиційний HR-менеджмент. Через технологічні зміни HR-спеціалістам довелося навчитися справлятися зі зміною ставлення до людських ресурсів та стати більш гнучкими та економічно ефективними. Таким чином, при E-HRM впровадженні важливо відстежувати як позитивні, так і негативні ефекти, зміни в процесах, а також виявляти, яких можливостей набуває E-HRM. Таким чином, дослідження буде зосереджено на наступних питаннях: які функції HR, які в основному обслуговує E-HRM, і скільки практикуючих HR-процесів трансформувалося, оскільки E-HRM було впроваджено в багатьох міжнародних компаніях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вагомий внесок у розвиток методології та практики використання технологій управління персоналом було зроблено вітчизняними науковцями Л. Балабанова, О. Гавриш, В. Никифоренко,

А. Колот, Г. Назарова та ін. Вивченню аспектів електронного управління людськими ресурсами присвячені роботи зарубіжних учених, як: Ахмед А., Огалог. [2], Руель Х., Ван Дер Каап Х. [4], Карізноє А., Афшані М. [5], Марлер, Дж. Х. та Е. Паррі [6], Бондарук Т. [7], Каур П. [9], М. Мілон [11], та українських вчених, які займалися вивченням цифрової трансформації управління персоналом: Г. Лопушняк, В. Куйбіда, С. Рудакова, Н. Данилевич, Л. Щетініна та інші. Дослідженням ринку інформаційних HR-технологій, тенденцій цифровізації займаються міжнародні консалтингові компанії Deloitte[1], Gartner, KPMG.

Постановка завдання. Метою статті є визначення впливу впровадження електронного управління персоналом в міжнародних компаніях на розвиток функції HRM.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління персоналом безпосередньо пов'язане з успіхом організації, а інтернет-технології сьогоденні завдали кардинальних змін в плануванні

людських ресурсів, найманні, відбору, оцінки, навчання та винагороди в усьому світі. Очікується, що до 2026 року ринок програмного забезпечення для управління завданнями досягне 4,72 млрд. доларів США в порівнянні з поточною оцінкою в 2,35 млрд. доларів США в 2020 році при середньорічному темпі зростання 12,32% протягом прогнозованого періоду [1]. Зростання і впровадження цифровізації багатьма підприємствами, технологічний прогрес у хмарі, швидка інтеграція багатоканальних точок взаємодії на єдину платформу і потреба в аналізі величезних бізнес-даних для отримання інформації, яка може збільшити дохід компанії, це деякі з основних факторів, що підвищують ефективність управління компаніями. Як наслідок, багато міжнародних компаній країн світу почали застосовувати веб-практику найму та веб-систему навчання своїх співробітників, практикувати функції електронного HRM, і загалом, E-HRM став загальним терміном, який охоплює всі можливі інтеграції, механізми між HRM, та інформаційними технологіями, спрямованими на створення цінності всередині компаній для цільових співробітників і керівництва.

З появою E-HRM у всьому світі відбулися глибокі зміни традиційних практик HRM. Зарубіжні вчені [2] стверджують, що нинішні організації мають вирішувати гострі виклики шляхом цифрової трансформації традиційних кадрових практик у швидкий розвиток електронних кадрових систем. Це додатково покращує послуги з управління людськими ресурсами, покращує стратегічну орієнтацію та також зменшує організаційні витрати [3].

E-HRM виступає стратегічним інструментом для вирішення кадрових проблем XXI століття [4] та рушійною силою створення цінності [5].

За словами Марлера та Паррі, E-HRM стає набором «конфігурацій комп'ютерного обладнання, програмного забезпечення та електронних мережевих ресурсів, які дозволяють реалізовувати заплановану або фактичну діяльність з управління персоналом (наприклад, політики, практики та послуги) здійснювати координацію та контроль збору даних і створення інформації на індивідуальному та груповому рівнях, а також комунікація в межах організації та за її межами» [6].

Ключові практики електронного HRM замість традиційного HRM стали більш потенційними, прийнятними та інтегрованими веб-підходами. Електронний HRM називається веб-інструментом, який використовується для автоматизації та підтримки процесів людських ресурсів [7].

E-HRM – це передача функцій управління людськими ресурсами керівництву та співробітникам за допомогою веб-технологій. При цьому служба УЧР звільняється від виконання низки функцій, що дозволяє зосередити увагу не на операційних, а більше на стратегічних елементах HRM.

E-HRM – це інтегрована інформаційна система, яка містить прогноз попиту та пропозиції, інформацію про кадри, наймання та відбір, навчання та розвиток, підвищення заробітної плати, прогноз компенсації, інформацію, пов'язану з просуванням по службі, стосунки з працівниками тощо. Це нове явище вказує на практику передової цифровізації на робочих місцях для зміни часу та простору роботи [8].

Головною метою E-HRM є досягнення організаційної досконалості та соціального благополуччя за рахунок оптимізації процедур, скорочення витрат та зниження адміністративних функцій для реалізації стратегічної ролі HRM [9]. У зв'язку з цим в E-HRM необхідно враховувати чотири обов'язкові вимоги: орієнтація HRM на стратегічні питання; підвищення гнучкості УЧР у розробці політики та практичних дій; підвищення ефективності та зниження витрат HRM; забезпечення HRM діяльності керівників та працівників.

Виділяють наступні рівні E-HRM (рис. 1).

Реляційний E-HRM – стосується більш розвинутих HRM-операцій. Акцент робиться не на адмініструванні, а на інструментах HRM, які підтримують основні бізнес-процеси. Трансформаційний E-HRM – охоплює стратегічні питання діяльності УЧР: підтримка організаційних змін, управління талантами, управління компетенціями та ін. розвиватися відповідно до стратегії організації» [9].

Виділяють наступні функції електронного управління персоналом в міжнародних компаніях (див. табл. 1).

Виявлення ключових функцій E-HRM в міжнародних компаніях може бути здійснено за допомогою методу опитування та використання п'ятибальної шкали Лайкерта (для розробки анкет) та методу рейтингу Гаррета (отримання результатів). Техніка ранжування Гаррета може бути використана для визначення практик електронного HRM замість традиційних практик HRM за допомогою ранжування. Відповідно до цього методу респондентам буде запропоновано призначити ранги для всіх практик E-HRM, і результати такого рейтингу будуть перетворені в бальні значення за такою формулою:

$$\text{Відсоткова позиція} = \frac{100 (P_{ij} - 0,50)}{N_j}, \quad (1)$$

де R_{ij} = рейтинг, присвоєний i -м практикам електронного HRM j -ми респондентами;

N_j = кількість практик E-HRM, оцінених j -м респондентом.

Розраховану відсоткову позицію необхідно перетворити в бали за значенням таблиці Гаррета. Оцінки треба помножити на кожне твердження, помножені бали кожного твердження необхідно додати разом, а потім розділити на загальну

Рис. 1. Існуючі рівні електронного управління людськими ресурсами

Джерело: складено авторами за даними джерел [9; 10; 11]

кількість респондентів, щоб отримати середній бал Гаррета. Потім середнє значення балів буде розміщено в порядку зростання, і найменший бал отримає найвищий рівень E-HRM серед усіх практик [11].

Багато великих міжнародних компаній по всьому світу вже впровадили e-HRM, включаючи: IBM, Microsoft, Coca-Cola, Accenture, Siemens, Deloitte, Nestle, Unilever, Procter & Gamble, General Electric та ін. Однак, результати впровадження відрізняються залежно від конкретних цілей і завдань компаній. Досвід компанії Siemens, яка впровадила процеси E-HRM, були наступні: онлайн-портал для співробітників. Це веб-додаток, який дозволяє співробітникам отримати доступ до різних HR-інструментів та ресурсів, таких як інформація про компанію, прибутки, оплату праці, відпустки, навчання та розвиток кар'єри; система електронного підпису документів, яка скорочує час на обробку документів та підвищує точність даних. Крім того, Siemens і IBM об'єдналися, щоб створити віртуального агента з кадрів CARL (Cognitive Assistant for Interactive User Relationship and Continuous Learning). Рішення надало співробітникам Siemens цілодобову єдину точку контакту для питань, пов'язаних з персоналом, незалежно від місця розташування, часового поясу, мови чи пристрою [12].

Американська електронна корпорація IBM запровадила систему E-HRM під назвою My Career @ IBM, яка дозволила співробітникам керувати своїм кар'єрним розвитком і навчальними потребами онлайн. Як наслідок, IBM відзначила підвищення залученості співробітників, скорочення часу та витрат, пов'язаних із розвитком кар'єри, і покращення відповідності між навичками співробітників і бізнес-потребами [13].

Транснаціональна корпорація Google реалізувала систему електронного керування персоналом під назвою «People Operations», яка використовує аналітику даних для інформування про рішення та процеси відділу кадрів. У результаті помітно покращилися процеси у наборі й утриманні персоналу, відбулося підвищення рівня задоволеності працівників і покращення процесу прийняття рішень у сфері управління персоналом [14].

Ефективність електронного управління людськими ресурсами є ключовим фактором успіху у сучасному управлінні персоналом, оскільки дозволяє підприємствам швидко реагувати на зміни у вимогах ринку та дотримуватися найкращих практик у сфері управління персоналом. Ефективність електронного управління людськими ресурсами можна виміряти:

1) Економією коштів: системи E-HRM можуть зменшити адміністративні витрати шляхом автоматизації рутинних процесів управління персоналом, таких як нарахування заробітної плати, адміністрування пільг і введення даних. Згідно з дослідженням Міжнародного Товариства управління людськими ресурсами (Society for Human Resource Management), організації, які впроваджують системи E-HRM, можуть заощадити до 25% адміністративних витрат на управління персоналом [15].

2) Підвищенням ефективності: системи E-HRM можуть підвищити ефективність процесів управління персоналом за рахунок скорочення часу та зусиль, необхідних для виконання таких завдань, як найму персоналу, управління продуктивністю та керування даними про співробітників. Згідно з дослідженням Deloitte, організації, які використовують системи E-HRM, можуть скоротити час циклу кадрового процесу до 50% [1].

Перелік основних функцій електронного управління персоналом

Електронний підбір та найм персоналу (e-Recruitment)	організація знаходить кандидатів через Інтернет під час процесу набору персоналу з метою економії коштів і часу, включає в процес онлайн-відбору проведення співбесіди та попереднього тестування за допомогою методу аудіо- та відеоконференції
Аналітика та звітність у галузі управління персоналом (HR Analytics)	організація здійснює процес збору, аналізу та інтерпретації даних про персонал шляхом виявлення інсайтів та трендів з метою прийняття кращих управлінських рішень
Електронне навчання (E-learning)	організація має повний термін електронного навчання для поточних працівників, щоб покращити свої навички, необхідні для ефективного виконання роботи. Електронне навчання може набувати різних форм, таких як онлайн-курси, відеоуроки, вебінари та віртуальні класи.
Електронна оцінка продуктивності (Performance Management System)	організація використовує програмне забезпечення для вимірювання продуктивності співробітників, запису продуктивності та перегляду відгуків співробітників для майбутнього вдосконалення
Електронна компенсація (Compensation Management System)	організація прагне стежити за онлайн-системою, яка керує питаннями, пов'язаними з компенсацією працівників
Електронна система управління робочим часом та відпустками (Time and Attendance Management System)	організація має веб-систему керування відпустками для ведення записів про відпустки, прав усіх працівників
Електронна система управління кадровими даними (HRIS)	це програмне рішення, яке дозволяє організаціям керувати в електронному вигляді та автоматизувати такі процеси, як підбір персоналу та адаптація, керування даними про співробітників, управління продуктивністю, адміністрування переваг і управління відповідністю. HRIS можна встановити локально або отримати доступ через хмарні служби, що забезпечує масштабованість і гнучкість для організацій різного розміру
Електронне спілкування (Electronic communication)	організація використовує Інтернет і власний веб-сайт для повсякденного ділового спілкування, наприклад для отримання та надсилання електронної пошти з організації або за її межами
Електронний персональний профіль (E-personal profile)	організація має систему зберігання минулих і поточних документів співробітників для подальшого використання
Електронна система відстеження та обробки скарг (E-grievance tracking and handling system)	організація допомагає співробітникам працювати в Інтернеті за допомогою емоційного інтелекту

Джерело: складено авторами за даними джерел [8; 10; 11]

3) Підвищеною точністю даних: системи E-HRM можуть підвищити точність даних про співробітників, зменшивши кількість помилок, пов'язаних із ручним введенням даних, підтримуючи єдине централізоване джерело кадрових даних. Це призведе до кращого прийняття рішень і дотримання нормативних вимог.

4) Самообслуговуванням співробітників: системи E-HRM можуть надати співробітникам інструменти самообслуговування для керування інформацією про кадри, як-от оновлення особистої інформації, доступ до платіжних відомостей і подання запитів на відпустку. Це може підвищити задоволеність працівників і зменшити навантаження на співробітників відділу кадрів.

5) Покращеною аналітикою: системи E-HRM надають співробітникам відділу кадрів потужні інструменти аналітики, які допоможуть їм приймати рішення на основі даних. Це може включати дані про плинність кадрів, продуктивність і

залученість, уявлення про ефективність програм і ініціатив з управління персоналом. Таким чином, ці переваги можуть допомогти організаціям удосконалити свої кадрові процеси та краще підтримувати своїх співробітників, що зрештою призведе до покращення бізнес-результатів.

Але існує ряд недоліків, які треба врахувати при впровадженні та використанні E-HRM: необхідно наявність високотехнологічної інфраструктури та інформаційна безпека; високі витрати на впровадження і обслуговування системи; технологічна адаптація працівників організації, обмеження в гнучкості та можливості індивідуального налаштування системи; ризик втрати даних у разі збою системи; обмеження у навчанні та розвитку персоналу; обмеження можливостей соціальної взаємодії та комунікації між співробітниками та ін.

Виходячи з впливу E-HRM на стратегічне управління людськими ресурсами, використовуючи досвід міжнародних компаній, вітчизняним

підприємствам пропонуються наступні практичні рекомендації:

– розробка стратегії E-HRM – організаціям необхідно розробити комплексну стратегію E-HRM, яка відповідає цілям і завданням організації. Ця стратегія включає впровадження системи електронного управління персоналом, навчання кадрових спеціалістів, працівників, а також розробку кадрової політики і управлінських процедур;

– автоматизація процесів HRM – E-HRM дозволяє організаціям автоматизувати процеси (набір, відбір і навчання та ін.), зменшити ручне навантаження та підвищити показники ефективності;

– поліпшення комунікації – E-HRM надає платформу для миттєвого спілкування між співробітниками та менеджерами, дасть змогу покращити комунікації, підвищити залученість співробітників та сформувати позитивну організаційну культуру;

– аналіз даних, пов'язаних з управлінням персоналом – E-HRM надає організаціям доступ до інформації в режимі реального часу про практику управління персоналом, таку як продуктивність співробітників, їх задоволеність і плінність кадрів.

Висновки з проведеного дослідження. У відповідності зі змінами глобальної економіки разом із технологічними змінами, глобалізацією, інформаційними та комунікаційними технологіями управління людськими ресурсами зазнало радикальних змін у своїх концепціях, політиці, стратегіях і практиках. E-HRM, найновіша технологія веб-додатків для забезпечення онлайн-рішення з управління людськими ресурсами в режимі реального часу, став новим виміром, заснованим на розумінні та свідомому використанні інформаційно-комунікаційних технологій у виконанні основних функцій управління та розвитку людських ресурсів. Застосування E-HRM дозволяє міжнародним компаніям зберігати та аналізувати великі обсяги даних про персонал, приймати кращі управлінські рішення, а також сприяти підвищенню рівня автоматизації та ефективності бізнес-процесів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Global Human Capital Trends 2023. *Deloitte Insights*: [Website]. 2021. URL: <https://www2.deloitte.com/us/en/insights/focus/human-capital-trends.html> (дата звернення 23.03.2023).
2. Ahmed, A., & Ogalo, H. S. (2019). From HRM to E-HRM: Contemporary Developments from Scholarly Work. *Annals of Contemporary Developments in Management & HR*, 1, 1–6. DOI: <https://doi.org/10.33166/ACDMHR.2019.01.001>.
3. Findikli, M. F., & Bayarcelik, E. B. (2015). Exploring the Outcomes of Electronic Human Resource Management (E-HRM). *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 207, 424–431. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.10.112>.

4. Ruël H., van der Kaap H. E-HRM Usage and Value Creation. Does a Facilitating Context Matter? *Zeitschrift für Personalforschung*. 2012. № 3. P. 260–281. DOI: <https://doi.org/10.2307/23279204>. (Дата звернення 20.03.2023).

5. Kariznoee A., Afshani M., Moghadam M.R.H. The Examine of effect of E-HRM on employee's job performance. *Advanced Research in Economic and Management Sciences (AREMS)*. 2012. P. 275–282.

6. Marler, J. H., & E. Parry. Human resource management, strategic involvement and e-HRM technology. *The International Journal of Human Resource Management*. 2015. Vol. 1. P. 21.

7. Bondarouk, T., Parry, E., & Furtmueller, E. Electronic HRM: Four Decades of Research on Adoption and Consequences. *The International Journal of Human Resource Management*, 2017. № 28. P. 1–34. DOI: <https://doi.org/10.1080/09585192.2016.1245672>.

8. Митрофанова Є. А., Митрофанова А. Є. Еко-системний підхід для трансформації управління людськими ресурсами. *Лідерство та менеджмент*. 2022. Том 9. № 1. С. 201–218. DOI: <https://doi.org/10.18334/lim.9.1.114296> (дата звернення: 23.03.2023).

9. Kaur P. E-HRM: A Boon or Bane? *ANVESHANAM a National Journal of Management*. 2013. № 1. p. 35–36.

10. Almashyakhi, A. An Evidence-Based Review of e-HRM and Its Impact on Strategic Human Resource Management. *Journal of Human Resource and Sustainability Studies*. 2022. Vol. 10. P. 542–556. DOI: <https://doi:10.4236/jhrss.2022.103033>.

11. Milon, M., Alam, M. and Pias, M. Exploring the Key Practices of E-HRM in Place of Traditional HRM: A Study on Private Industry of Bangladesh. *Journal of Human Resource and Sustainability Studies*, 2022. Vol. 10. P. 403–417. DOI: <https://doi:10.4236/jhrss.2022.103024>.

12. IBM Corporation Siemens AG. URL: <https://www.ibm.com/case-studies/siemens-ag-watson-ai> (дата звернення: 26.03.2023).

13. IBM Corporation Types of training and development. URL: <https://www.ibm.com/topics/training-development> (дата звернення: 23.03.2023).

14. Google Careers profile. URL: <https://careers.google.com/> (дата звернення 27.03.2023).

15. SHRM, the Society for Human Resource Management. URL: <https://www.shrm.org/hr-today/trends-and-forecasting/research-and-surveys/pages/2022-employee-benefits-survey.aspx> (дата звернення: 27.03.2023).

16. *Review of Thite, M. (Ed.). E-HRM: Digital Approaches, Directions & Applications, New York: Routledge, in the South Asian Journal of HRM, Kimberly M. Lukaszewski, Wright State University. 2019, 312 p.*

REFERENCES:

1. Global Human Capital Trends 2023 // *Deloitte Insights*: [Website]. 2021. URL: <https://www2.deloitte.com/us/en/insights/focus/human-capital-trends.html> (accessed 27 March 2023).
2. Ahmed, A., & Ogalo, H. S. (2019). From HRM to E-HRM: Contemporary Developments from Scholarly

Work. *Annals of Contemporary Developments in Management & HR*, vol. 1, pp. 1–6. DOI: <https://doi.org/10.33166/ACDMHR.2019.01.001> (accessed 20 March 2023).

3. Findikli, M. F., & Bayarcelik, E. B. (2015). Exploring the Outcomes of Electronic Human Resource Management (E-HRM). *Procedia—Social and Behavioral Sciences*, 207, pp. 424–431. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.10.112> (accessed 20 March 2023).

4. Ruël H., van der Kaap H. E-HRM (2012) Usage and Value Creation. Does a Facilitating Context Matter? *Zeitschrift für Personalforschung*, no. 3, pp. 260–281.

5. Kariznoee A., Afshani M., Moghadam M. (2012) The Examine of effect of E-HRM on employee's job performance. *Advanced Research in Economic and Management Sciences (AREMS)*, pp. 275–282.

6. Marler, J. H., & E. Parry. (2015) Human resource management, strategic involvement and e-HRM technology. *The International Journal of Human Resource Management*, no. 1, pp. 21.

7. Bondarouk, T., Parry, E., & Furtmueller, E. (2017). Electronic HRM: Four Decades of Research on Adoption and Consequences. *The International Journal of Human Resource Management*, vol. 28, pp. 1–34. DOI: <https://doi.org/10.1080/09585192.2016.1245672>.

8. Mytrofanova Ye. A., Mytrofanova A. Ye. (2022) Ekosystemnyi pidkhid dlia transformatsii upravlinnia liudskymy resursamy [An ecosystem approach to transforming human resource management]. *Liderstvo ta menedzhment*, vol. 9, no. 1, pp. 201DOI:218. DOI: <https://doi.org/10.18334/lim.9.1.114296>.

9. Kaur P. (2013) E-HRM: A Boon or Bane? *ANVESHANAM a National Journal of Management*, no. 1, pp. 35–36.

10. Almashyakhi, A. (2022) An Evidence-Based Review of e-HRM and Its Impact on Strategic Human Resource Management. *Journal of Human Resource and Sustainability Studies*, vol. 10, pp. 542–556. DOI: <https://doi.org/10.4236/jhrss.2022.103033>.

11. Milon, M., Alam, M. and Pias, M. (2022) Exploring the Key Practices of E-HRM in Place of Traditional HRM: A Study on Private Industry of Bangladesh. *Journal of Human Resource and Sustainability Studies*, vol. 10, pp. 403–417. DOI: <https://doi.org/10.4236/jhrss.2022.103024>. (accessed 20 March 2023).

12. IBM Corporation Siemens AG. Available at: <https://www.ibm.com/case-studies/siemens-ag-watson-ai> (accessed 26 March 2023).

13. IBM Corporation Types of training and development. Available at: <https://www.ibm.com/topics/training-development> (accessed 27 March 2023)

14. Google Careers profile. Available at: <https://careers.google.com/> (accessed 27 March 2023).

15. SHRM, the Society for Human Resource Management. Available at: <https://www.shrm.org/hr-today/trends-and-forecasting/research-and-surveys/pages/2022-employee-benefits-survey.aspx> (accessed 26 March 2023).

16. *Review of Thite, M. (Ed.). E-HRM: Digital Approaches, Directions & Applications, New York: Routledge, in the South Asian Journal of HRM, Kimberly M. Lukaszewski, Wright State University. 2019, 312 p.*

МАРКЕТИНГОВИЙ АУДИТ В СТРУКТУРІ ПОСЛУГ КОНСАЛТИНГОВИХ КОМПАНІЙ УКРАЇНИ

MARKETING AUDIT IN THE STRUCTURE OF SERVICES OF CONSULTING COMPANIES IN UKRAINE

Стаття присвячена дослідженню питань маркетингового аудиту в структурі послуг консалтингових компаній України. З'ясовано взаємозв'язок між такими поняттями як «маркетингова система взаємодії», «консалтингова взаємодія» та «ефект комунікативної конвергенції», які формуються під час надання консалтингових послуг. Досліджено ступінь зрілості ринку консалтингу в Україні за період 2010–2021 рр., види послуг якого структуровано у групи за схожими напрямками. За результатами оцінки встановлено, що саме в кризовий період збільшується інтерес суб'єктів господарювання до маркетингу. Досліджено поняття «аудит» та «аудит фінансової звітності» у межах законодавчих актів. Розглянуто погляди вчених на зміст поняття «маркетинговий аудит» та запропоновано авторське визначення цієї дефініції. Описано заходи маркетингового аудиту як виду консалтингових послуг. Розроблено порівняльну характеристику понять «аудит фінансової звітності» та «маркетинговий аудит» у межах основних ознак.

Ключові слова: маркетинговий аудит, консалтинг, консалтингова взаємодія, послуга, ринок, підприємство.

The article devoted to the study of marketing audit in the structure of services of consulting companies in Ukraine. The relationship between such concepts as "marketing system of interaction", "consulting interaction" and "effect of communicative convergence", which formed during the provision of consulting services, found out. The degree of maturity of the consulting market in Ukraine for the period 2010–2021 studied, within the framework of the KVED sector "Professional scientific and technical activity", the types of services of which structured into groups in similar areas. According to the results of the assessment, it established that the market is not yet mature, but it is during the crisis period that the interest of business entities in marketing increases. It determined that, of course, a large share of the market occupied by a conditionally defined group I, however, group II, the main share of which is the direction of marketing activities, has a clear positive trend. The concepts of "audit" and "audit of financial statements" within the framework of legislative acts investigated. The views of scientists on the content of the concept of "marketing audit" considered and the author's definition of this definition proposed. According to the author, "marketing audit" is a separate type of consulting services, during which intellectual products created in the course of diagnosing and optimizing the marketing activities of an enterprise in accordance with the marketing strategy and taking into account the general goals of enterprise management. Marketing audit measures as a type of consulting services described. A comparative description of the concepts of "audit of financial statements" and "marketing audit" developed within the framework of the main features: the person who provides services; control over the person providing the services; company providing services; documents on the results of the inspection; evaluation of the work to confirm the reasonableness of the conclusions; reputation; electronic office. Despite the differences between the audit of financial statements and marketing audit, as well as the weak provision of marketing audit with legislative acts, consulting companies are ready to develop individual marketing audit programs for Ukrainian enterprises. Under these conditions, the main task of a marketing audit should be considered the possibility of introducing, based on the results of the marketing mix, the most effective marketing strategies into the business activities of the customer enterprise within the framework of the distribution policy, product, pricing and communication policy.

Key words: marketing audit, consulting, consulting interaction, service market, company.

УДК 338.534

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-22>

Євтушенко Н.О.

д.е.н., професор,
професор кафедри менеджменту,
Державний університет телекомунікацій

Yevtushenko Natalia

State University of Telecommunications

Постановка проблеми. В умовах глобалізаційних перетворень та потрясінь посилені політичними та економічними кризами, що супроводжуються конкурентною боротьбою з потужними транснаціональними компаніями та їх універсальними брендами, більшість підприємств України не в змозі своєчасно адаптувати свої бізнес-процеси до нових умов господарювання і проводити їх оптимізацію. Такі обставини спричиняють рухливі зміни класичних моделей ведення бізнесу в Україні.

Звичайно, з боку керівників підприємств робляться спроби проведення процедур реорганізації окремих бізнес-процесів, зокрема, розширення збуту своєї продукції будь-якими методами, або проведення позиціонування продукції в умовах скорочення бюджетів за рахунок інструментів цифрового маркетингу тощо. Найчастіше ці процедури носять незапланований та нерегулярний характер. Багато в чому це пов'язано з нестачею

достатніх знань людського капіталу та фінансових ресурсів підприємства, поганою організацією його системи управління та окремих функціональних підрозділів, зокрема, маркетингу.

За поглядом відомого вченого А.В. Федорченка предмет маркетингу визначають, як відносини, які виникають між різними елементами економічної системи з приводу задоволення економічних та інших потреб кожного з таких елементів шляхом обміну цінностями в конкретних ринкових умовах. Для товаровиробника цей термін означатиме баланс власних інтересів з необхідністю задоволення споживчих потреб, як основи усієї ринкової діяльності. Для споживача – це співвідношення суб'єктивного відчуття задоволення від даного товару (або перевершення очікувань) з усіма витратами на його купівлю та експлуатацію [1].

Так як у сфері маркетингової діяльності завдання, стратегії та програми швидко застарі-

вають, виникає потреба у переосмисленні та переоцінці компаніями загального підходу до товаровиробників і споживачів. З метою забезпечення ефективної діяльності підприємства та підтримання його конкурентоспроможності у довгостроковому періоді необхідна така система контролю маркетингової діяльності, яка допоможе заздалегідь виявляти проблеми та впроваджувати заходи щодо їх усунення. Одним із ефективних інструментів маркетингу визначають маркетинговий аудит, який пов'язано з оцінкою процесу маркетингового планування, ціноутворення, просування та товарообігу відповідно до цілей підприємства, а також визначення шляхів регулювання маркетингового аудиту на законодавчому рівні. Що й зумовило актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження щодо ролі маркетингового аудиту у діяльності підприємств відображаються в численних публікаціях таких зарубіжних та вітчизняних дослідників як: Д. Браунлі [2], Г. Багієв, А. Балабаниць, Л. Балабанова [3], М. Белявцев [4], А. Войчак, С. Гаркавенко [5], Є. Голубков, Я. Дадьо, Т. Дерев'яченко [6], І. Єпіфанова, Ф. Котлер [7], С. Корягіна, М. Корягін [8], А. Кравецький, І. Млинко, М. Окландер, А. Ф. Павленко [9], Т. Плаксі, Г. Пухальська, О. Уїлсон, М. Сагайдак, А. Федорченко [1], Г. Чміль, [10], В. Шумейко, О. Яшкіна та ін.

Різні аспекти особливостей ринку консалтингу в Україні знаходять відображення в науковій літературі та роботах таких відомих українських вчених як: В. Верба, В. Давиденко, О. Довгий, Н. Євтушенко, С. Козаченко, О. Левіщенко, О. Марченко, В. Є. Новицький, Т. Рибаківа, Т. Решетняк, О. Трофімова та інші.

Попри наявну значну кількість досліджень та вже відносно сформовану парадигму розвитку інституту консалтингу в економічній науці, недостатньо висвітленими є питання сутності консалтингових послуг з маркетингового аудиту відповідно до нормативно правових актів та змістовного наповнення поняття «маркетинговий аудит» підприємства.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних основ поняття «маркетинговий аудит», який за своїм змістом та направленням затребується керівниками компаній як інструмент контролю ефективності ведення бізнесу, та який пропонується компаніями на ринку як вид консалтингових послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ході ґрунтовних досліджень встановлено, що процес взаємодії між консалтинговою компанією та підприємством, замовником послуг, ілюструє багатоаспектність комунікацій відповідно до системи взаємодії з позиції управління та маркетингу. Маркетингова система взаємодії представлена автором як сукупність активних суб'єктів,

які створюють та реалізують свою діяльність через ефективну систему комунікацій у межах консалтингового (регламентованого) проекту для отримання бажаної результативності відповідно до поставлених цілей та цінностей. У межах маркетингової системи взаємодії реалізується консалтингова взаємодія, яка представлена Н. О. Євтушенко як професійний комунікативний процес між суб'єктами економічних відносин у комунікативному просторі з приводу вирішення проблемних ситуацій підприємств-замовників консалтингових послуг відповідно до підвищення їх потенційних можливостей в сфері управління, функціонування та розвитку. У межах комунікативного процесу між учасниками взаємодії формується ефект комунікативної конвергенції, який виникає під час вироблення спільних ідей та продукування спільних комунікативних дій за умови встановлення взаєморозуміння, тотожності мотиваційного відношення, ціннісної та психологічної єдності учасників комунікативного процесу [11; 12].

Процес взаємодії консалтингової компанії та підприємства-замовника формується та реалізується на ринку послуг відповідно до попиту та пропозиції на ці послуги. Для оцінки діяльності консалтингових компаній та їх послуг Н. О. Євтушенко [11; 13; 14] запропоновано проводити оцінку ступеня зрілості вітчизняного ринку консалтингу у межах сектору КВЕД М «Професійна наукова та технічна діяльність», види послуг якого структуровано у групи за схожими напрямками:

I група: діяльність у сферах права, бухгалтерського обліку, архітектури та інжинірингу, технічні випробування та дослідження, діяльність головних управлінь (хед-офісів), консультування з питань керування;

II група: рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку, інша професійна, наукова та технічна діяльність, ветеринарна діяльність;

III група: наукові дослідження і розробки.

Динаміку обсягу реалізованих послуг за умовно поділеними групами на ринку послуг України за період 2010–2021 рр. наведено на рис. 1.

За результатами оцінки встановлено, що безперечно більшу частку ринку займає умовно визначена I група, однак II група, основну частку якої складають напрямки з маркетингової діяльності, має чітку позитивну динаміку. Так на кінець 2021 року по групі II середній показник за часткою наданих послуг складав 43,78%, що на 10,6% більш ніж у 2010 року та на 5,11% більш ніж у 2019 року. За рахунок такої структуризації ринку можливо виявити прогностичні тенденції розвитку всього ринку консалтингових послуг (рис. 2).

Проведена оцінка ринку консалтингових послуг за умовно визначеними групами доводить, що ринок послуг ще не є зрілим, але саме в кризовий період збільшується інтерес суб'єктів

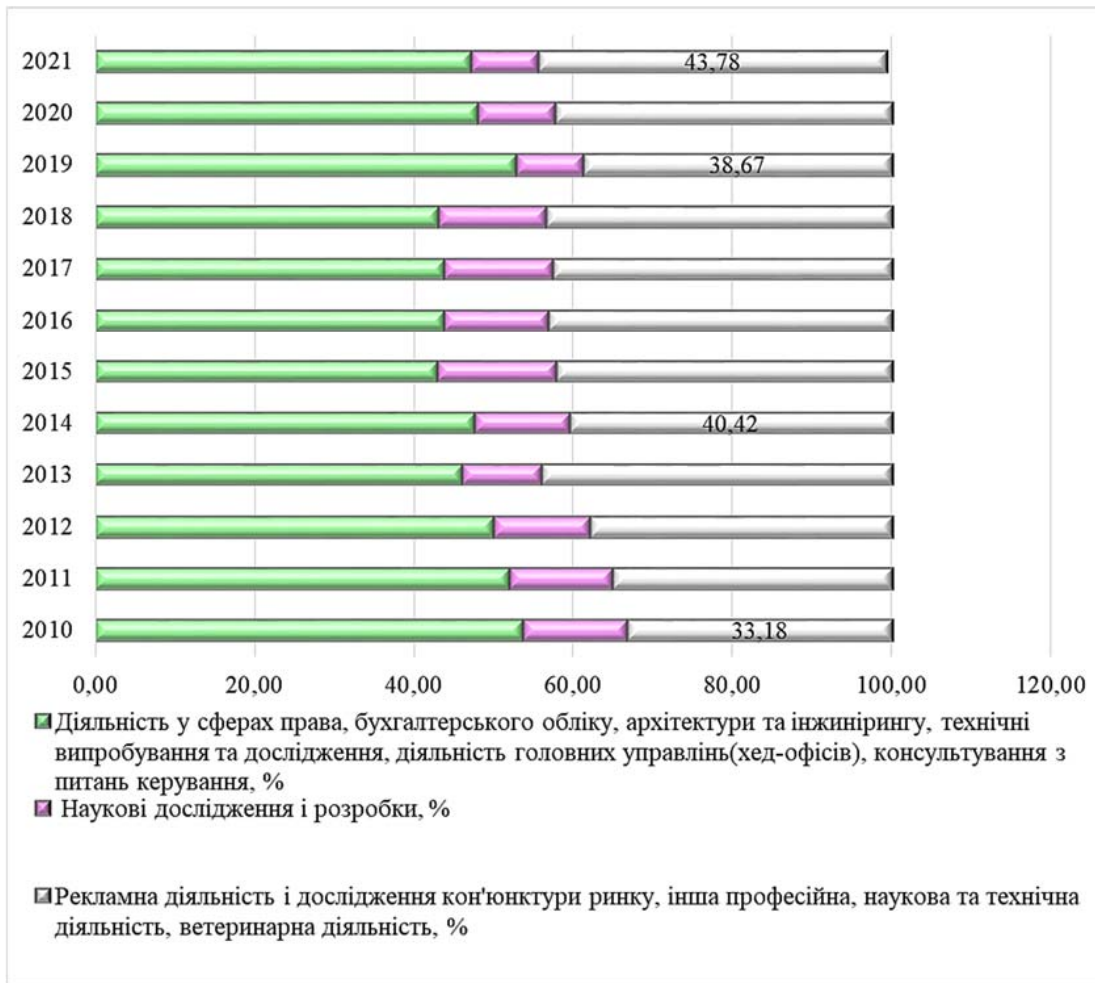

Рис. 1. Динаміка обсягу ринку консалтингу в Україні у період 2010–2021 рр., %
 Джерело: побудовано автором за джерелами [11; 13; 14]

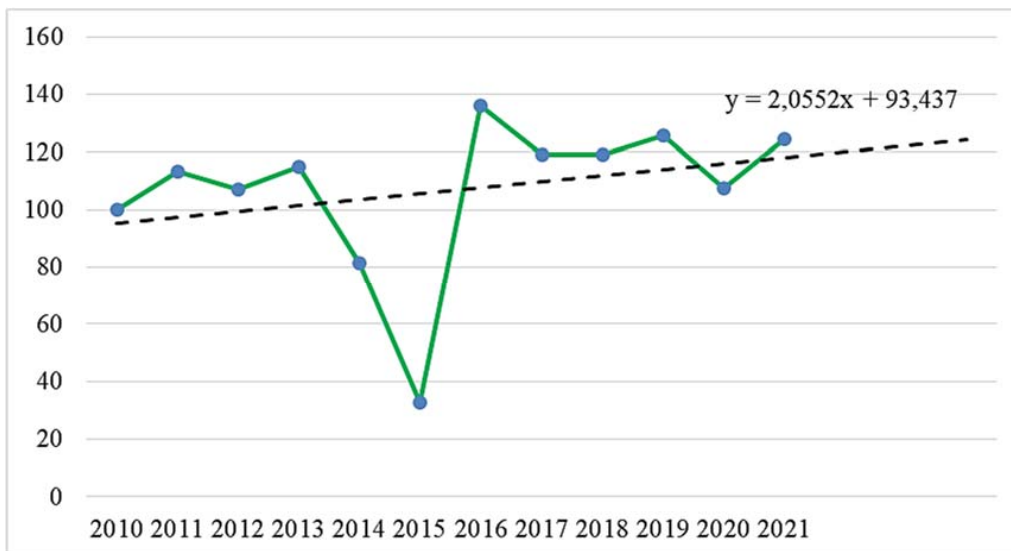

Рис. 2. Динаміка темпів приросту ринку консалтингових послуг в Україні за період 2010–2021 рр., %
 Джерело: побудовано автором за джерелами [11; 13; 14]

господарювання до маркетингу. Застосування маркетингових інструментів та методів допомагають контролювати маркетингову діяльність підприємств-замовників, своєчасно виявляти їх проблеми та проводити оптимізаційні заходи. Вважається, що ефективне управління маркетинговою діяльністю допоможе підприємству утримати свої конкурентні позиції та заробити значні кошти, ефективність переміщення яких може контролювати тільки професійний консультант. Значна роль в цих умовах відводиться такому виду послуг консалтингових компаній як «маркетинговий аудит».

Для з'ясування змістовного наповнення поняття «маркетинговий аудит» розглянемо більш детально умови виникнення дефініції «аудит» у межах законодавчих актів, а потім проведемо порівняльну характеристику понять «аудит фінансової звітності» та «маркетинговий аудит».

В Україні вперше термін «аудит» було застосовано в Законі України «Про аудиторську діяльність» № 23 від 22.04.1993 р. Згідно цього закону «аудит» – це перевірка даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку або інших правил (внутрішніх положень суб'єктів господарювання) згідно із вимогами користувачів [16].

З часом Закон України «Про аудиторську діяльність» втратив чинність, а на заміну йому у 2017 році вийшов Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність». В даному Законі замість поняття «аудит» застосовується дефініція «аудит фінансової звітності», а також додається перелік нових визначень, зокрема, «аудитор», «аудиторська мережа», «аудиторська фірма», «аудиторський звіт», «аудиторські та неаудиторські послуги», «внутрішній контроль якості виконання завдання», «добра репутація аудитора та компанії», «електронний кабінет», «професійна таємниця аудитора» тощо.

Відповідно до чинного Закону України дефініція «аудит фінансової звітності» трактується як аудиторська послуга з перевірки даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності, з метою висловлення незалежної думки аудитора про її відповідність в усіх суттєвих аспектах вимогам національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, міжнародних стандартів фінансової звітності або іншим вимогам [17].

Цікавим моментом є різний погляд щодо поняття «аудиторська діяльність». У ході трансформаційної перебудови сутності даної економічної категорії встановлено, що з 1993 року аудиторська діяльність трактувалась як підприємницька діяльність, яка включає в себе організаційне

і методичне забезпечення аудиту [16], але з 2017 року аудиторська діяльність визначається як незалежна професійна діяльність аудиторів та суб'єктів аудиторської діяльності, зареєстрованих у Реєстрі аудиторів та суб'єктів аудиторської діяльності [17]. Тобто з часом діяльність аудиторських компаній перестала носити підприємницький характер, та стала більш підконтрольною Державі.

Отже, діяльність аудитора у ході надання послуг з аудиту фінансової звітності регулюється на законодавчому рівні відповідно до міжнародних стандартів аудиту та з урахуванням міжнародних стандартів фінансової звітності або національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку. Аудитор має відповідний практичний досвід та зареєстрований у Реєстрі аудиторів, що дозволяє йому за результатами роботи підтримувати свою добру репутацію та репутацію компанії відповідно до обов'язкового внутрішнього контролю якості виконаних завдань.

Поняття «маркетинговий аудит» набуло свого вигляду вперше в роботі Ф. Котлера, В.Т.Грегора та В. Х. Роджерса «The marketing audit comes of age», На їх думку маркетинговий аудит – це періодичне, систематичне, всебічне, незалежне вивчення маркетингового середовища компанії, цілей, стратегій та заходів з метою визначення проблемних областей та можливостей та рекомендації плану дій для покращення маркетингових показників компанії [7]. Д. Браунлі [2] розглядає «маркетинговий аудит» з позиції отримання корисних висновків, рекомендацій та достатніх знань щодо ринків та споживачів.

Вітчизняні вчені доводять свої погляди на зміст поняття «маркетинговий аудит», в яких дана категорія пов'язана з такими аспектами як:

- компетентне, незалежне, періодичне та всебічне дослідження основних чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, цілей, стратегій і діяльності підприємства (А. Ф. Павленко [9], Т. Дерев'янченко [6]);

- комплексна перевірка і оцінка результатів маркетингової діяльності шляхом всебічного, періодичного та незалежного аналізу системи маркетингу підприємства (Л. В. Балабанова, А. В. Балабаниць [3], С. Гаркавенко [5]);

- незалежний метод глибокого стратегічного та оперативного контролю всієї сукупності маркетингової активності або її частини (С. В. Корягіна, М. В. Корягін [8]);

- цілеспрямоване управлінське консультування щодо виявлення упущених вигод від недостатнього застосування комплексу маркетингу й розробки адекватної маркетингової стратегії фірми (М. Белявцев, В. Воробйов [4]) або процес консультування щодо виявлення упущених вигід від недостатнього застосування комплексу маркетингових послуг, покликаний забезпечити

процес оцінювання ефективності маркетингових заходів та системи маркетингу підприємства торгівлі взагалі, з метою виявлення проблем і прихованого потенціалу, а також розробки плану дій щодо поліпшення реалізації маркетингу (Г. Чміль, Г. Верзілова [10]).

Погоджуємося з поглядами вчених щодо змісту поняття «маркетинговий аудит». Пропонуємо «маркетинговий аудит» розглядати як окремий вид консалтингових послуг, у процесі якого відбувається створення інтелектуальних продуктів у ході діагностики та оптимізації маркетингової діяльності підприємства відповідно до маркетингової стратегії та із урахуванням загальних цілей управління підприємством. Таке розуміння маркетингового аудиту допоможе оцінити поточний стан справ маркетингу підприємства у межах комплексу маркетингу й основних фінансових показників, що дозволить показати перспективи розвитку, виявити існуючі ринкові вимоги та можливості підприємства, визначити проблеми взаємодії підприємства із зовнішнім оточенням.

Маркетинговий аудит як різновид консалтингових послуг включає цілу низку різних заходів, зокрема: 1) стратегічний маркетинг (узгодження та впровадження: довгострокових стратегій та найбільш ефективних методів для просування бізнесу, пошук каналів збуту, питань, пов'язаних з ціноутворенням); 2) прайсинг (професійне опрацювання цінової політики); 3) маркетингові дослідження (аналіз бізнесу за конкретний проміжок часу, аналіз ринку та основних конкурентів); 4) створення маркетингового відділу компанії або перетворення існуючого (професійний підбір спеціалістів, проведення навчальних курсів зі штатними маркетологами); 5) брендинг (розробка власного бренду підприємства-замовника, його логотипу та фірмового стилю); 6) промоушен (англ. promotion) (комплекс заходів щодо просування продажів по всьому маршруту руху товару – від виробника через канали збуту до споживача – з метою прискорення збуту товарів); 7) дистрибуція (англ. distribution) (процес руху продукції від виробника до клієнтів з метою розширення збуту продукції);

Таблиця 1

Порівняльна характеристика «аудит фінансової звітності» та «маркетинговий аудит»

Ознака	Аудит фінансової звітності	Маркетинговий аудит
Особа, яка надає послуги	Аудитор, фізична особа, яка підтвердила кваліфікаційну придатність до провадження аудиторської діяльності, має відповідний практичний досвід та зареєстрована у Реєстрі аудиторів та суб'єктів аудиторської діяльності	Консультант, фізична особа, яка підтвердила кваліфікаційну придатність до провадження консультаційних послуг
Контроль за особою, що надає послуги	Реєстр аудиторів відповідно до Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність»	Відсутність реєстру консультантів на законодавчому рівні
Компанія, що надає послуги	Аудиторська компанія – юридична особа, яка провадить аудиторську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені Законом України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» та міжнародними стандартами аудиту	Консалтингова компанія – юридична особа, яка надає консультаційні послуги
Документи про результати проведення перевірки	Аудиторський звіт відповідно до міжнародних стандартів аудиту та вимог Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність»	Звіт консультанта відповідно до Міжнародного стандарту ISO 20700 «Guidelines for management consultancy services та вимог консалтингової компанії
Оцінка роботи на предмет підтвердження обґрунтованості висновків	Внутрішній контроль якості виконання завдання реалізується відповідно до документів, передбачених Законом України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність»	Внутрішній контроль якості виконання завдання реалізується відповідно до норм та правил консалтингової компанії, а також Державного стандарту України
Репутація	Добра репутація аудитора – репутація, за якої протягом двох років поспіль до аудитора не застосовувалося стягнення три і більше разів або не накладалися адміністративні стягнення за порушення вимог цього Закону двічі протягом 12 календарних місяців	Добра репутація консультанта – репутація, яка формується за результатами роботи відповідно до умов зазначених в документах консалтингової компанії
Електронний кабінет	Інформаційно-комунікаційна система Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, що забезпечує електронну форму взаємодії між Органом суспільного нагляду за аудиторською діяльністю та аудиторам	Дана система не працює у зв'язку з відсутністю Органу суспільного нагляду за діяльністю консалтингових компаній

Джерело: побудовано автором

8) товарний аудит (розроблення асортиментної політики підприємства-замовника з метою задоволення попиту цільових сегментів споживачів та зміцнення ринкових позицій).

Маркетинговий аудит здійснюється професійними консультантами у формі незалежної зовнішньої перевірки всіх елементів системи маркетингу відповідно до принципів аудиту. Процес організації та проведення маркетингового аудиту з боку законодавства не регулюються так як в Україні консалтингова діяльність не визначена на законодавчому рівні як окремі вид економічної діяльності. Але маркетинговий аудит, як і інші послуги управлінського консалтингу (консультування) з 2019 р. реалізуються відповідно до Державного стандарту України ДСТУ ISO 20700:2019 шляхом гармонізації з Європейськими та Міжнародними стандартами методом перекладу [11].

Порівняльна характеристика понять «аудит фінансової звітності» та «маркетинговий аудит» наведена у табл. 1.

Висновки. Проведене дослідження доводить, що маркетинговий аудит є різновидом консалтингових послуг, основним завданням якого є можливість впровадження за результатами перевірки у діяльність підприємства-замовника найбільш ефективних стратегій маркетингу у межах політики розподілу, товарної, цінової та комунікаційної політики. Не зважаючи на відмінності між аудитом фінансової звітності та маркетинговим аудитом, а також на слабку забезпеченість маркетингового аудиту законодавчими актами, консалтингові компанії готові розробляти індивідуальні програми маркетингового аудиту для підприємств України.

Однак, поки що маркетинговий аудит ще не знайшов широкого поширення в нашій країні. І це аж ніяк не пов'язане з його незатребуваністю на практиці. Більшою мірою це залежить від неготовності багатьох вітчизняних консалтингових компаній до надання подібних послуг. А також це стосується керівників підприємств, яким треба налаштуватися до проведення подібного роду аудиту зовнішніми консультантами, так як вони не завжди оцінюють той високий рівень, якого досягла теорія маркетингу на сучасному етапі порівняно з практичним досвідом аудиту фінансової звітності. Тому в умовах великого розмаїття існуючих заходів маркетингового аудиту, варто звертатися за послугами лише до консалтингових компаній із гарною репутацією, які мають у складі своїх послуг «маркетинговий аудит» та здатні пропонувати своїм клієнтам нетипові управлінські рішення з маркетингу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Федорченко А. В. Роль маркетингу та маркетингових досліджень в системі управління підпри-

ємством. *Економічний вісник НТУУ «КПІ» : збірник наукових праць*. 2008. № 5. С. 304–309.

2. Brownlie D. The Conduct of Marketing Audits: a Critical Review and Commentary. *Industrial Marketing Management*. 1996. Vol. 25, No. 1. P. 11–22.

3. Балабанова Л. В., Балабаниць А.В. Маркетинговий аудит системи збуту : навч. посібник. Київ : ВД«Професіонал», 2004. 224 с

4. Белявцев М. І., Воробйова В. Н. Маркетинговий менеджмент : навч. посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 407с

5. Гаркавенко С. С. Маркетинг : підручник. 6-те вид. доп. Київ : Лібра, 2008. 720 с.

6. Дерев'янченко Т. Є. Маркетинговий аудит. Навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2007. 239 с

7. Kotler Ph. Marketing Management: Analysis, Planning, and Control. Englewood Cliffs, N. J. Prentice Hall, Inc., 1967. 628 p.

8. Корягіна С. В., Корягін М. В. Маркетинговий аудит : навч. посібник. Київ : Центр навч. л-ри, 2014. 320 с.

9. Теорія і практика маркетингу в Україні : монографія / А. Ф. Павленко, А. В. Войчак, В. Я. Кардаш та ін.; за наук. Ред. Д-ра екон. Наук, проф., акад. АПН України А.Ф. Павленка. Київ : КНЕУ, 2005. 584 с.

10. Чміль Г., Верзілова Г. Теоретичні аспекти організації аудиту маркетингу на торговельному підприємстві. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2020. Випуск 1. С. 89–97.

11. Євтушенко Н. О. Менеджмент-Консалтинг: навчальний посібник. Київ : Талком, 2021. 270 с

12. Євтушенко Н. О. Компаративний аналіз поняття «консалтингова взаємодія». *Економіка. Менеджмент. Бізнес*, 2017. № 1(19). С. 42–50.

13. Євтушенко Н. О. Ринок консалтингу в Україні та перспективи його розвитку в розрізі цифрової економіки. *Інфраструктура ринку*. 2021. № 58. С. 38–45.

14. Yevtushenko N., Halimon T. Formation of competitive advantages in the Ukrainian consulting services market: theory and practice. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2021. Vol. 7. No. 4 September. 72–84.

15. Економічна діяльність. Послуги. Державна служба статистики України 2021. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ekon/postl_u.htm (дата звернення: 01.10.2022).

16. Закон України. Про аудиторську діяльність. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 23.

17. Закон України. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 2258-VIII.

REFERENCES:

1. Fedorchenko, A. V. (2008). Rol' marketynhu ta marketynhovykh doslidzhen' v systemi upravlinnya pidpryyemstvom [The role of marketing and marketing research in the enterprise management system]. *Ekonomicznyy visnyk NTUU «KPI»*, no. 5, pp. 304–309.

2. Braunli D. (1996). Provedennya marketynhovykh audytiv: krytychnyy ohlyad i komentar. *Upravlinnya promyslovym marketynhom*. Vol. 25. № 1. P. 11–22.

3. Balabanova L. V., Balabanyts' A. V. (2004). *Marketingovy audit systemy zbutu* [Marketing audit of the sales system]. Kyiv: VD«Profesional»
4. Belyavtsev M. I., Vorobyova V. N. (2006). *Marketingovy menedzhment* [Marketing management]. Kyiv: Tsentr navchal'noyi literatury.
5. Harkavenko S. S. (2008). *Marketing*. Kyiv: Libra.
6. Derev'yanchenko T. Ye. (2007). *Marketingovy audit* [Marketing audit]. Kyiv: KNEU.
7. Kotler Ph. (1967). *Upravlinnya marketingom: analiz, planuvannya ta kontrol'*. Englewood Cliffs, N. J. PrenticeHal, Inc.
8. Koryahina S. V., Koryahin M. V. (2014). *Marketingovy audit* [Marketing audit]. Kyiv: Tsentr navch. l-ry.
9. Pavlenko A. F. (2005). *Teoriya i praktyka marketingu v Ukraini* [Theory and practice of marketing in Ukraine]: monohrafiya / A. V. Voychak, V. Ya. Kardash ta in.; za nauk. Red. D-ra ekon. Nauk, prof., akad. APN Ukrainy A. F. Pavlenka. Kyiv: KNEU.
10. Chmil' H., Verzilova H. (2020). *Teoretychni aspekty orhanizatsiyi audytu marketingu na torhovel'nomu pidpryyemstvi* [Theoretical aspects of marketing audit organization at a trade enterprise]. *Institut bukhhalters'koho obliku, kontrol' ta analiz v umovakh hlobalizatsiyi*, vol. 1, pp. 89–97.
11. Yevtushenko N. O. (2021). *Menedzhment-Konsal'tynh* [Management-Consulting]. Kyiv: Talkom.
12. Yevtushenko N. O. (2017). *Komparatyvnyy analiz ponyattya «konsal'tynhova vzayemodiya»* [Comparative analysis of the concept of "consulting interaction"]. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*. Kyiv: DUT, № 1(19).
13. Yevtushenko N. O. (2021). *Rynok konsal'tynhu v Ukraini ta perspektyvy yoho rozvytku v rozrizi tsyfrovoyi ekonomiky* [The consulting market in Ukraine and prospects for its development in the context of the digital economy]. *Infrastruktura rynku*, vol. 58.
14. Yevtushenko N., Halimon T. (2021) Formation of competitive advantages in the Ukrainian consulting services market: theory and practice. *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 7, no. 4 September. 72–84.
15. *Ekonomichna diyalnist. Posluhy*. [Economic activity. Services]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ekon/posl_u.htm.
16. *Zakon Ukrainy (1993). Pro audytorsku diyalnist* [On Audit Activity]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. № 23.
17. *Zakon Ukrainy (2017). Pro audit finansovoyi zvitnosti ta audytorsku diyalnist* [On the Audit of Financial Statements and Audit Activity]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. № 2258-VIII.

КОМУНІКАТИВНІ ПРОЦЕСИ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ

COMMUNICATION PROCESSES IN THE PERSONNEL MANAGEMENT SYSTEM OF THE HOSPITALITY INDUSTRY

УДК 658.3:640.4:640.43 (045)

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure71-23>**Каламан О.Б.**

д.е.н., доцент,
професор кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу,
Міжнародний гуманітарний університет

Дишкантиук О.В.

к.т.н., доцент,
доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу,
декан факультету менеджменту,
готельно-ресторанної справи та туризму,

Міжнародний гуманітарний університет

Власюк К.В.

старший викладач кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу,
Міжнародний гуманітарний університет

Kalaman Olga

International Humanitarian University

Dyshkantiuk Oksana

International Humanitarian University

Vlasiuk Karina

International Humanitarian University

Постановка проблеми. Ефективна комунікація є необхідною умовою для успішного планування, організації, лідерства та контролю, оскільки вона є способом, за допомогою якого члени організації діляться своєю інформацією і домовляються з іншими, використовуючи різні вербальні та невербальні повідомлення. Люди мають природну схильність до спілкування та взаємодії один з одним. Комунікація координує дії на різних ієрархічних рівнях і спрямовує окремих людей і команди до поставлених цілей. Відсутність комунікації викликає занепокоєння, порушує робочий процес, спричиняє затримки і створює міжособистісні конфлікти. Відзначається існування шуму, який може існувати в елементах комунікаційного процесу, як критичну перешкоду для досягнення повної ясності сенсу і розуміння в комунікації. Виділяють чотири типи комунікаційних бар'єрів: бар'єри процесу, фізичні, семантичні та психо-соціальні бар'єри. Стилі та особистісні фактори вважаються важливими для успіху комунікації,

В статті наведено важливість та основні характеристики ефективних комунікацій на підприємствах індустрії гостинності. Показана роль та перспективи розвитку галузі. Запропоновано висновок щодо важливості внутрішньої комунікації на підприємствах індустрії гостинності як основної складової системи управління персоналом. Поставлена мета щодо з'ясування та виокремлення проблем комунікативних процесів в системі управління персоналом індустрії гостинності шляхом дослідження внеску в управління людськими ресурсами, теорію комунікації та внутрішній маркетинг через систематизацію теоретичних та емпіричних знань про роль комунікації на підприємствах індустрії гостинності, була досягнута. Зображені напрями подальших досліджень щодо розробки питань впливу інформаційно-комунікаційних технологій на комунікацію з керівництвом і колегами, та змінні, що модерують зв'язок між комунікацією і задоволеністю.

Ключові слова: комунікаційні процеси, індустрія гостинності, внутрішні комунікації, управління персоналом, ефективність комунікацій, управління комунікаціями.

The article presents the importance and main characteristics of effective communications in the hospitality industry. The role and prospects for the development of the industry are shown, which makes it attractive for analysis. In addition, the study allows us to conclude that internal communication in the hospitality industry is important as the main component of the personnel management system. The set goal of clarifying and highlighting the problems of communication processes in the hospitality industry personnel management system by studying the contribution to human resource management, communication theory and internal marketing through the systematization of theoretical and empirical knowledge about the role of communication in hospitality enterprises has been achieved. In addition, possible directions for further research are presented, which include the need to develop questions about the impact of information and communication technologies on communication with both management and colleagues, as well as the variables that moderate the relationship between communication and satisfaction. The understanding of the relationship between internal communication with management and colleagues and employee satisfaction is substantiated. It has been found that higher employee satisfaction with communication contributes to a stronger emotional connection with the organization, which leads to a decrease in employee absenteeism. It is shown that both types of communication (communication with management and colleagues) have a positive impact on job satisfaction, with communication with management having a more significant impact, explaining the largest amount of variance. It is shown that internal communication is important for maintaining the right relationship between employees and the organization. The data presented allow us to conclude that the study shows the importance of communication for achieving employee job satisfaction. The results also confirm the findings of previous studies that have found a link between interpersonal communication and job satisfaction.

Key words: communication processes, hospitality industry, internal communications, personnel management, communication effectiveness, communication management.

поряд зі здібностями до міжособистісної комунікації, оскільки вони пов'язані з соціальними зусиллями, що безпосередньо впливають на особисті рішення або рішення на робочому місці. Навички міжособистісної комунікації в першу чергу сприяють ефективнішій роботі: роботодавці шукають працівників з розвиненими комунікативними навичками через їхню здатність спілкуватися з конкурентами, колегами та споживачами. Менеджери та великі компанії з неадекватною комунікацією марно витрачають гроші та час, тоді як хороша комунікація допомагає їм утримувати найкращих працівників. Комунікація між менеджерами та працівниками може створити атмосферу щастя та захопленості своєю роботою, з установками, які допомагають підвищити ефективність організації та з унікальним зв'язком між управлінським та комунікаційним успіхом.

Індустрія гостинності, як найбільш швидкозростаючий сектор у світі, покладає великі надії на своїх працівників для досягнення цілей.

У підприємствах індустрії гостинності колективи є великими і характеризуються конфліктами. Щоб зміцнити свою приналежність до групи, клієнти стають прихильнішими до колективу певного підприємства індустрії гостинності, коли побачать, що співробітники, мають чудову думку про свою компанію. Ефективна внутрішня комунікація – це сила, яка змінює життя співробітників і, в свою чергу, допомагає підвищити задоволеність клієнтів, прибутковість і загальну ефективність компанії. Це є бізнес-функція, яка надихає та гармонізує всю організацію і передуює сприйняттю довіри.

Індустрія гостинності має значні вимоги до формального залучення та участі працівників. Ці цілі можуть бути дуже складними, тоді як комунікація має важливе значення в індустріальному середовищі, що розвивається. Задоволеність роботою і пристрасть до неї є критично важливими для колективів підприємств індустрії гостинності, де більшість працівників нижчої ланки часто контактують з клієнтами. Ці контакти можуть донести повідомлення більш ефективно, ніж будь-яка платна реклама чи інші рекламні комунікації. Доцільно підкреслити важливість менеджерів першої ланки, які можуть обмежувати інформацію для персоналу або зменшувати їхній внесок у прийняття рішень. Однак можна сформулювати успішну реалізацію залучення та участі працівників завдяки заохоченню стилю управління інформацією та комунікацією. Незважаючи на те, що задоволеність працівників була проаналізована, все ще є потреба в постійному моніторингу впливу різних форм комунікації на задоволеність працівників роботою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В процесі аналізу та дослідження комунікацій велика частина уваги приділяються саме особливостям управління ними на сучасних підприємствах як вітчизняними, так і іноземними вченими. Зокрема, аналізу та дослідженню особливостей управління комунікаціями присвячено велику кількість наукових праць як вітчизняних, так і закордонних учених. Дослідженням проблеми займалися такі вчені, як: Коломієць В. М. [1], Бабчинська О. І. [2], Бачинська О. М., Мірошник Р. О., Кундицька Г. С. [3], Шпак Н. О. [4], Бебик В. М. [5], Завербний А. С. [6], Ніфіатова О. [7], Онищук Н. В. [8], Полтавська О. В. [9], Коцалап С. О. [10], Томалья Т. С. [11], Каплана Р. С. [12], Деардена Дж. [13]. Проте, наявність багаторічних нарбок відомих вчених в питаннях комунікаційного процесу та управління ним, з одного боку, та особливостей функціонування підприємств індустрії гостинності, з іншого, не дозволяє стверджувати про достатньо напрацьовань щодо комунікативних процесів в системі управління персоналом індустрії гостинності. Таким чином, це конкретне дослідження має на меті зробити внесок в управління

людськими ресурсами, теорію комунікації та внутрішній маркетинг шляхом побудови теоретичних та емпіричних знань про роль комунікації на підприємствах індустрії гостинності.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування та виокремлення проблем комунікативних процесів в системі управління персоналом індустрії гостинності шляхом дослідження внеску в управління людськими ресурсами, теорію комунікації та внутрішній маркетинг через систематизацію теоретичних та емпіричних знань про роль комунікації на підприємствах індустрії гостинності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто відзначити, що внутрішня комунікація - це обмін та спільне використання знань між працівниками [14]. Вона охоплює всі комунікаційні процеси, забезпечує функціонування організації, об'єднує працівників і створює конкурентні переваги [15]. Через свою сильну стратегічну спрямованість, важливість внутрішньої комунікації виходить за рамки простих заходів з інформування внутрішнього середовища. Працівники вважаються ключовим джерелом інформації про клієнтів і вагомим чинником, що впливає на зміну намірів щодо відвідування підприємства індустрії гостинності [16]. Тому вчені висловлюють думки щодо доцільності впливу на поведінку працівників через внутрішню комунікацію, щоб досягти розуміння, прийняття, інтерналізації працівників [17].

Внутрішня комунікація має важливе значення для підвищення задоволеності та продуктивності працівників, незалежно від її формальності. Формальна комунікація включає всі потенційні канали комунікації, в тому числі низхідні або висхідні, вертикальні, горизонтальні і бічні [18]. Формальна комунікація необхідна для регулювання функціонування організації незалежно від того, в якій формі вона використовується. Відповідно до досліджень В. М. Бебика, працівники, які покладаються на формальні і офіційні джерела, іноді не отримують інформацію вчасно або дезінформовані, тоді як неформальна комунікація здається більш достовірною та практичною у повсякденній взаємодії [19]. Неформальне спілкування щодо виробничої діяльності - це незалежний обмін інформацією та почуттями між людьми [20]. Неформальне спілкування на підприємстві неминуче. Під час спілкування колеги виявляють, що вони мають схожі погляди, думки та цінності; вони знайомляться один з одним і, зрештою, стають друзями [21].

Дасгупта С. А., Суар Д. та Сінгх С. відзначають важливу роль менеджерів у створенні середовища, в якому працівники будуть любити працювати [22]. Крім того, вчені зазначають, що менеджери можуть впливати на робочу поведінку та спрямовувати працівників на покращення організаційних показників. У цьому відношенні часто

використовується фактор спілкування, що передбачає комунікацію з колегами та іншими внутрішніми і зовнішніми зацікавленими сторонами. У дослідженні готельних мереж, комунікаційні процеси виявилися важливими для обміну знаннями. Результати іншого дослідження надають додаткові докази того, що внутрішня комунікація прогнозує емоційну прихильність працівників до організації і що процесуальна справедливість опосередковує ці відносини [22].

У попередніх дослідженнях детально проаналізовано ключові чинники задоволеності працівників. Джабін та Ісакович виявили, що різні організаційні фактори впливають на прагнення працівників до спілкування з топ-менеджментом та більшу задоволеність кар'єрою [23]. Вони стверджують, що розвиток компетенцій має вирішальне значення для емоційної прихильності та підвищує шанси утримати працівників покоління «Y». Цікавим є факт того, що гнучкість роботи є життєво важливим компонентом задоволеності працівників, особливо коли йдеться про молодих працівників [23].

З іншого боку, задоволеність роботою в міжнародному контексті негативно пов'язана з участю в профспілках та залученістю до них. Плестер і Хатчінсон вивчали взаємозв'язок між задоволенням від роботи та залученістю в роботу в контексті задоволеності працівників. Результати їхніх досліджень свідчать про те, що розваги на робочому місці можна розглядати як освіжаючу зміну, яка позитивно впливає на задоволеність працівників [24]. Вони досліджували розваги на робочому місці серед «міленіалів» щодо залученості на робочому місці і виявили, що розваги на робочому місці є найважливішим предиктором залученості. Крім того, був досліджений вплив внутрішньої комунікації на підвищення якості обслуговування та надання послуг в індустрії гостинності з точки зору орієнтації на внутрішній ринок. Внутрішня комунікація є одним із критично важливих факторів підвищення якості обслуговування та надання послуг. Ткалач Верчич та Полоскі Вокіч довели, що задоволеність внутрішньою комунікацією впливає на залученість працівників [25]. Крім того існують додаткові докази того, що залученість починає покращуватися, коли менеджери визнають важливість внутрішньої комунікації. Задоволеність роботою впливає на відданість та продуктивність працівників у трудомістких галузях, таких як туризм та готельно-ресторанний бізнес. Таким чином, задоволеність має вирішальне значення для якості послуг, продуктивності та прибутковості.

Найвпливовішою концептуальною парадигмою для розуміння поведінки на робочому місці є теорія соціального обміну, яка ґрунтується на творчому припущенні, що обмін інформацією є формою людської взаємодії. Теорія організаційної

підтримки, похідна від теорії соціального обміну, досліджує, як організаційна підтримка впливає на поведінку працівників, тобто зобов'язання виникають, коли взаємодіють взаємозалежні сторони [26].

Подальший розвиток інформаційно-комунікативних технологій та способів комунікації між працівниками і керівниками може вплинути на ефективність комунікації. Важливою складовою цього процесу є смартфони та їхній вплив на комунікацію. Тут потрібно зазначити, що смартфони розширюють сферу дії роботи для працівників і керівників до віддалених місць і поза межами робочого часу, що призводить до того, що працівники і керівники відчувають тиск, змушуючи їх постійно бути на зв'язку з роботою, навіть якщо цього не очікують. Дослідники цих процесів підтвердили зв'язок між задоволеністю працівників робочим місцем і внутрішньою комунікацією [3; 18; 27]. Проте вони зазначили, що він варіюється залежно від того, чи є працівники менеджерами. Їхнє дослідження показує, що деякі форми розваг на робочому місці забезпечують перерву, яка позитивно впливає на окремих працівників, що призводить до більшої залученості на робочому місці та в роботі. Працівники сприймають роботу як форму розваги та особливу форму залучення, відому як «потік».

Дослідження мережі готелів підтвердило, що якість внутрішньої комунікації має позитивний і значний вплив на задоволеність працівників міжнародних туристичних готелів [8]. Однак, було з'ясовано, що вища задоволеність працівників комунікацією сприяє зміцненню емоційного зв'язку з організацією, що призводить до зниження рівня абсентеїзму працівників [28]. Стін, Стін та ван Роен досліджують внутрішню комунікацію у філії компанії Sonth Afrieap з точки зору двосторонньої симетричної моделі внутрішньої комунікації [29]. Результати показують, що ефективну внутрішню комунікацію та корпоративну ефективність можна покращити шляхом внесення змін до корпоративної культури та характеру внутрішньої комунікації. Вчені проаналізували працівників з неповною зайнятістю, які не були включені в основну комунікацію і були менш задоволені, ніж працівники з повною зайнятістю. Спочатку компанії не вважали задоволеність працівників дуже важливою. Однак це почало швидко змінюватися, як тільки роботодавці усвідомили, що задоволеність працівників і загальний успіх компанії тісно пов'язані між собою. Організації сфери послуг знають, що задоволеність і лояльність клієнтів залежать від того, як першокласні працівники працюють з клієнтами. Відправною точкою в дослідженні, присвяченому готельній індустрії, є те, що лише задоволені працівники можуть створити щасливих клієнтів. Більше того, вони вважають внутрішню маркетингову орієнтацію та внутрішню комунікацію

важливими факторами задоволеності працівників. Працівники індустрії туризму та гостинності мають здібності та наміри просувати організаційні ініціативи, оскільки галузь є трудомісткою і базується на наданні послуг [27].

Відповідно до теоретичної бази, можна зробити висновок, що комунікація може впливати на задоволеність роботою, і для підтвердження цього впливу необхідні подальші емпіричні дані. Це дослідження було сфокусоване на працівниках готельних закладів з використанням методу опитування за зручною вибіркою. Збір первинних даних здійснювався за допомогою анкети, що складається з трьох блоків запитань, адаптованих з попередніх досліджень [23]. Перша група питань досліджує задоволеність роботою, друга частина стосується формальної та неформальної внутрішньої комунікації з керівництвом, а остання – внутрішньої комунікації з колегами. Відповіді на запитання цих розділів оцінювалися за 5-бальною шкалою Лайкерта, від (1) «абсолютно не згоден» до (5) «абсолютно згоден». Останній розділ питань був присвячений соціально-демографічним характеристикам, з закритими питаннями щодо статі, віку, рівня освіти та тривалості роботи респондентів у поточній організації. Готельну індустрію було обрано для дослідження тому, що готельна індустрія стає одним з провідних секторів економіки в усьому світі.

Важливо зазначити, що під час дослідження дійшли висновку щодо розуміння взаємозв'язку між внутрішньою комунікацією з керівництвом і колегами та задоволеністю працівників. Це дослідження показує, що обидва типи комунікації (комунікація з керівництвом та колегами) позитивно впливають на задоволеність роботою, причому комунікація з керівництвом має більш значний вплив, пояснюючи найбільшу кількість дисперсії. На відміну від домінуючого напряму досліджень, який аналізує сприйняття менеджерами внутрішньої комунікації [13; 16] та залучення працівників [24], доцільно оцінити внутрішню комунікацію з керівниками та колегами з точки зору задоволеності роботою.

Попередні дослідження, проведені в різних середовищах та за інших умов, довели, що задоволеність працівників залежить від комунікації в організації. Фахівці з цього питання вважають розмову важливим засобом внутрішньої комунікації [2; 6], тоді як інші відзначають важливу роль керівників у задоволеності працівників, де комунікація відіграє важливу роль. Крім того, внутрішню комунікацію вважають важливим способом обміну знаннями, інформацією та забезпечення того, щоб працівники сприймали себе частиною організації. Дослідження мережі готелів, проведене Онищуком Н. В. [8], підтвердило, що якість внутрішньої комунікації має позитивний і значний

вплив на задоволеність працівників у готелях міжнародного туризму. Вчені дослідили вплив трансформаційного лідерства на задоволеність зростанням послідовників за допомогою тесту на задоволеність міжособистісною комунікацією та тесту в індустрії гостинності. Було виявлено позитивний зв'язок між міжособистісним спілкуванням і задоволеністю зростанням на роботі. Однак, наскільки відомо авторам, жодне дослідження не виявило різниці між спілкуванням з начальством і колегами [30].

Відповідно до проведеного дослідження, можна стверджувати, що внутрішня комунікація має важливе значення для підтримання коректних відносин між працівниками та організацією. Наведені дані дають змогу зробити висновки, що дослідження показує важливість комунікації для досягнення задоволеності працівника роботою. Результати також підтверджують результати попередніх досліджень, які виявили зв'язок між міжособистісною комунікацією та задоволеністю роботою.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, важливо відзначити, що у 21 столітті менеджери повинні шукати способи залучення та утримання хороших працівників, коли задоволеність працівників відіграє ключову роль. Одним із викликів для всіх організацій, особливо в індустрії гостинності, буде управління та утримання різних поколінь для спільної роботи та досягнення задоволеності за допомогою одного і того ж підходу до лідерства чи управління. У середовищі з відкритою комунікацією можлива взаємодія, обговорення та консультації між працівниками, що сприятиме обміну знаннями та розширенню можливостей організації. Таким чином, роботодавці можуть покращити свої комунікаційні навички, а працівники можуть насолоджуватися кращою робочою комунікацією, що призводить до більшої задоволеності роботою.

Регулярне вдосконалення внутрішньої комунікації робить працівників більш ефективними і підвищує ймовірність того, що вони будуть ставитися до роботи з відданістю і пристрасно. Відчуття того, що їхній внесок цінується, підвищує мотивацію і прагнення до постійного прогресу. Задоволені працівники створюють середовище, в якому хочеться працювати, і підвищують конкурентну перевагу компанії, що має бути спільною місією всіх сфер індустрії гостинності. Комунікативні навички менеджерів і співробітників потрібно постійно вдосконалювати, оскільки вміння ефективно спілкуватися є незамінним у готельному бізнесі. Розуміння комунікативних навичок є фундаментальним для особистого та соціального розвитку через постійну взаємодію з навколишнім середовищем. Тому організації індустрії гостинності можуть полегшити внутрішню комунікацію, використовуючи

різні інтернет-платформи, додатки та інші комунікаційні технології. Полегшуючи висхідні комунікації, працівники будуть ділитися конфіденційною та оперативною інформацією з керівниками та колегами.

Обмеження цього дослідження відкривають можливості для майбутніх досліджень. Хоча наведеному дослідженні використовувалася вітчизняна сфера індустрії гостинності, його висновки та результати можуть бути цінними для дослідників в інших туристичних країнах. Також було б цікаво перевірити, чи є якісь відмінності у відповідях, якщо опитування проводилося за межами готелю. Це могло б сприяти більш відкритій атмосфері щирості у відповідях. У майбутніх дослідженнях можна вдосконалити методологію дослідження, щоб уникнути самозвітів працівників, які викликають занепокоєння щодо упередженості, пов'язаної з особистими інтересами.

Для майбутніх досліджень буде корисно зменшити проблеми, що виникають через потенційну упередженість загального методу, шляхом використання декількох джерел даних і більших вибірок. Подальші дослідження можуть включати вплив інформаційно-комунікаційних технологій на комунікацію як з керівництвом, так і з колегами, а також змінні, що модерують зв'язок між комунікацією та задоволеністю, які в цій статті не розглядалися.

Встановивши, що успішна комунікація з керівниками та колегами впливає на задоволеність роботою, майбутні дослідження можуть дослідити нові виміри мотивації, підтримки та інформування колег відповідно до неформальної та формальної міжособистісної комунікації. У зв'язку з конкурентним середовищем в індустрії гостинності та зростаючою важливістю внутрішньої комунікації, майбутні дослідження можуть включати більшу кількість показників і підфакторів, що сприятиме розвитку цієї галузі досліджень.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновок щодо важливості внутрішньої комунікації на підприємствах індустрії гостинності. Поставлена мета щодо з'ясування та виокремлення проблем комунікативних процесів в системі управління персоналом індустрії гостинності шляхом дослідження внеску в управління людськими ресурсами, теорію комунікації та внутрішній маркетинг через систематизацію теоретичних та емпіричних знань про роль комунікації на підприємствах індустрії гостинності, була досягнута. Крім того, зображені можливі напрями подальших досліджень, які полягають у необхідності розробки питань щодо впливу інформаційно-комунікаційних технологій на комунікацію як з керівництвом, так і з колегами, а також змінні, що модерують зв'язок між комунікацією та задоволеністю, які в цій статті не були розглянуті.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Коломієць В. М. Організація торговельної діяльності у системі стратегічного управління готельно-ресторанним. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 23. С. 42–44.
2. Бабчинська О. І. Мотивація як засіб ефективного менеджменту персоналу підприємства. *Вісник ХНУ*. 2014. № 3(1). С. 133–136.
3. Бачинська О. М., Мірошник Р. О., Кундицька Г. С. Наукові комунікації: історія розвитку та сучасні тенденції. *Norwegian Journal of development of the international Science*. 2021. № 58. С. 28–31.
4. Шпак Н. О. Комунікаційний менеджмент: сутність та розвиток. *Економіка і держава*. 2010. № 2. С. 30–33.
5. Бебик В. М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рілейшнз: монографія. Київ: МАУП, 2005. 440 с.
6. Завербний А. С. Комунікаційні стратегії: проблеми та перспективи формування і реалізування за умов євроінтегрування. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 1. С. 13–19.
7. Ніфіатова О. Шляхи підвищення ефективності управління персоналом готельно-ресторанного бізнесу. *Вісник КНУТД*. 2018. № 1(119). С. 45–54.
8. Онищук Н. В. Розвиток індустрії гостинності в Україні та світі. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. Вип. 4(21). С. 297–304.
9. Полтавська О. В. Матеріальне стимулювання персоналу підприємств готельного господарства на основі компетентнісного підходу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 1. С. 67–72.
10. Коцалуп С. О. Аналіз проблеми плинності кадрівна підприємствах різних сфер діяльності. *Управління персоналом підприємства*. 2013. № 8 (114). С. 67–71.
11. Томаля Т. С. Особливості управління персоналом на підприємствах готельно-ресторанного бізнесу. *Вісник ХНУ*. 2017. № 2. Т. 2. С. 271–274.
12. Kaplan R. S., Norton D. P. *The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action*. Boston (Ma., USA): Harvard Business School Press, 1996. 322 p.
13. Dearden J. Measuring profit center managers. *Harvard Business Review*. September / October. 1987. Vol. 65. P. 84–88.
14. Каламан О. Б., Дишкантук О. В., Власюк К. В. Дефініція сутності менеджменту маркетингових комунікацій на підприємствах готельно-ресторанного господарства. *Економічний простір*. 2022. № 182. С. 65–72.
15. Kalaman O., Botek M., Mandrykin D. Convergence and differentiation of scientific approaches to the management of enterprise human capital development. *Економічний простір*. 2023. № 183. С. 51–58.
16. King C. One size doesn't fit all: Tourism and hospitality employees' response to internal brand management. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. 2010. № 22(4). С. 517–534.
17. Chematony L., Cottam S., Segal-Hom S. Communicating services brands' values internally and externally. *The Service Industries Journal*. 2006. № 26(8). С. 819–836.

18. Rossela N., Stoica I. Internal communication – a prerequisite for organizational effectiveness. *Holistic Marketing Management Journal*. 2012. № 2(3). P. 45–50.

19. Каламан О. Б. Управління стратегією розвитку виноробних підприємств : монографія. Одеса : СімексПринт ; Друк Південь, 2020. 294 с.

20. Дегтярьова Г. С., Руденко Л. А. Теоретичні та методичні основи розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування : навч.-метод. посібник. Київ : Педагогічна думка, 2010. 192 с.

21. Eslami K. N. S., Ali A. J., Abdollahi A. Organizational Citizenship Behavior in Concern of Communication Satisfaction: The Role of the Formal and Informal Communication. *International Journal of Business and Management*. 2010. № 5(10). P. 51–61.

22. Dasgupta S. A., Suar D., Singh S. Impact of managerial communication styles on employees' attitudes and behaviours. *Employee Relations*. 2012. № 35(2). P. 173–199.

23. Jabeen F., Isakovic A. A. Examining the impact of organizational culture on trust and career satisfaction in the UAE public sector: A competing values perspective. *Employee Relations*. 2018. № 40(6). P. 1036–1053.

24. Plester B., Hutchison A. Fun times: the relationship between fun and workplace engagement. *Employee Relations*. 2016. № 38(3). P. 332–350.

25. Vercic A. T., Vokic N. P. Engaging employees through internal communication. *Public Relations Review*. 2017. № 43(5). С. 885–893.

26. Каламан О. Б., Дишкантук О. В., Власюк К. В. Формування ефективних комунікацій на підприємствах індустрії гостинності як механізм підвищення якості управління персоналом. *Інфраструктура ринку*. 2023. № 70. С. 100–106.

27. Kalaman O., Dyshkantiuk O., Vlasiuk K. Modern communication management paradigm in the hospitality industry enterprises. *Економіка та суспільство*. 2022. № 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-74>.

28. Каламан О. Б., Пурцхванідзе О. В. Інформаційна культура як фактор формування позитивного іміджу державного службовця. *Публічне управління і адміністрування в Україні*, 2020. № 20. С. 83–88.

29. Steyn E., Steyn T.F.J., Rooyen M. Internal communication at DaimlerChrysler South Africa: A qualitative perspective on two-way symmetrical communication and internal marketing. *Journal of Marketing Development and Competitiveness*. 2011. № 5(4). С. 131–144.

30. Каламан О. Б., Мандрикін Д. В. Феномен лідерства як механізм управління організаційною поведінкою. *Економічний простір*. 2021. № 175. С. 65–68.

REFERENCES:

1. Kolomiyets V. M. (2010) Orhanizatsiia torhovelnoi diialnosti u systemi stratehichnoho upravlinnia hotelno-restorannym [Organization of trade activity in the system of strategic management of hotel and restaurant business]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, vol. 23, pp. 42–44.

2. Babchynska O. I. (2014) Motivation as a means of effective management of the company's personnel

[Motyvatsiia yak zasib efektyvnoho menedzhmentu personalu pidpriemstva]. *Visnyk KhNU - KHNU Bulletin*, vol. 3(1), pp. 133–136.

3. Bachynska O. M., Miroshnyk R. O., Kundytka G. S. (2021) Scientific communications: history of development and modern trends [Naukovi komunikatsii: istoriia rozvytku ta suchasni tendentsii]. *Norwegian Journal of development of the international Science*, vol. 58, pp. 28–31.

4. Shpak N. O. (2010) Komunikatsiinyi menedzhment: sutnist ta rozvytok [Communication management: essence and development]. *Економіка і держава - Economy and the state*, vol. 2, pp. 30–33.

5. Bebyk V. M. (2005) Informatsiino-komunikatsiinyi menedzhment u hlobalnomu suspilstvi: psykholohiia, tekhnolohii, tekhnika pablik rileishnz: monohrafiia [Information and communication management in the global society: psychology, technology, public relations technique: monograph]. K.: MAUP. (in Ukrainian)

6. Zaverbnyi A. S. (2022) Komunikatsiinyi stratehii: problemy ta perspektyvy formuvannia i realizuvannia za umov yevrointehruvannia [Communication strategies: problems and prospects of formation and implementation under the conditions of European integration]. *Innovation and Sustainability*, vol. 1, pp. 13–19.

7. Nifatova O. (2018) Shliakhy pidvyshchennia efektyvnosti upravlinnia personalom hotelno-restorannoho biznesu [Ways to increase the efficiency of personnel management in the hotel and restaurant business]. *Visnyk KNUTD – Bulletin of KNUTD*, vol. 1(119), pp. 45–54.

8. Onishchuk N. V. (2019) Rozvytok industrii hostynnosti v Ukraini ta sviti [Development of the hospitality industry in Ukraine and the world]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: Economy, Business and Management*, vol. 4(21), pp. 297–304.

9. Poltavska O. V. (2015) Materialne stymuliuvan- nia personalu pidpriemstv hotelnoho hospodarstva na osnovi kompetentnisnoho pidkhodu [Material stimulation of the staff of hotel enterprises based on the competence approach]. *Investytsii: praktyka ta dosvid - Investments: practice and experience*, vol. 1, pp. 67–72.

10. Kotsalap S. O. (2013) Analiz problemy plynnosti kadriv na pidpriemstvakh riznykh sfer diialnosti [Analysis of the problem of personnel turnover at enterprises of various spheres of activity]. *Upravlinnia personalom pidpriemstva - Enterprise personnel management*, vol. 8 (114), pp. 67–71.

11. Tomalya T. S. (2017) Osoblyvosti upravlinnia personalom na pidpriemstvakh hotelno-restorannoho biznesu [Peculiarities of personnel management at enterprises of the hotel and restaurant business]. *Visnyk KhNU – Bulletin KHNU*, vol. 2, pp. 271–274.

12. Kaplan R. S., Norton D. P. (1996). The balanced scorecard : translating strategy into action. Harvard Business School Press.

13. Dearden J. (1987) Measuring profit center managers. *Harvard Business Review*. September/October, vol. 65, pp. 84–88.

14. Kalaman O. B., Dyshkantiuk O. V., Vlasiuk K. V. (2022) Definiitsiia sutnosti menedzhmentu marketynhovykh komunikatsii na pidpriemstvakh hotelno-restorannoho hospodarstva [Definition of the essence of marketing communications management at hotel and

restaurant enterprises]. *Ekonomichnyi prostir – Economic space*, vol. 182, pp. 65–72.

15. Kalaman O., Botek M., Mandrykin D. (2023) Convergence and differentiation of scientific approaches to the management of enterprise human capital development. *Ekonomichnyi prostir – Economic space*, vol. 183, pp. 51–58.

16. King C. (2010) One size doesn't fit all: Tourism and hospitality employees' response to internal brand management. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, vol. 22(4), pp. 517–534.

17. Chematony L., Cottam S., Segal-Hom S. (2006) Communicating services brands' values internally and externally. *The Service Industries Journal*, vol. 26(8), pp. 819–836.

18. Rossela N., Stoica I. (2012) Internal communication – a prerequisite for organizational effectiveness. *Holistic Marketing Management Journal*, vol. 2(3), pp. 45–50.

19. Kalaman O. B. (2020) Upravlinnia stratehiieiu rozvytku vynorobnykh pidpriemstv : monohrafiia [Management of the strategy of development of wine enterprises: monograph]. Odesa : SimeksPrynt ; Druk Pivden. (in Ukrainian)

20. Degtyareva G. S., Rudenko L. A. (2010) Teoretychni ta metodychni osnovy rozvytku komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnykh fakhivtsiv sfery obsluhovuvannia : navch.-metod. posibnyk [Theoretical and methodological foundations of the development of communicative competence of future service professionals: a study guide]. K.: Pedagogical thought. (in Ukrainian)

21. Eslami K. N. S., Ali A. J., Abdollahi A. (2010) Organizational Citizenship Behavior in Concern of Communication Satisfaction: The Role of the Formal and Informal Communication. *International Journal of Business and Management*, vol. 5(10), pp. 51–61.

22. Dasgupta S. A., Suar D., Singh S. (2012) Impact of managerial communication styles on employees' attitudes and behaviours. *Employee Relations*, vol. 35(2), pp. 173–199.

23. Jabeen F., Isakovic A. A. (2018) Examining the impact of organizational culture on trust and career satisfaction in the UAE public sector: A competing values perspective. *Employee Relations*, vol. 40(6), pp. 1036–1053.

24. Plester B., Hutchison A. (2016) Fun times: the relationship between fun and workplace engagement. *Employee Relations*, vol. 38(3), pp. 332–350.

25. Vercic A. T., Vokic N. P. (2017) Engaging employees through internal communication. *Public Relations Review*, vol. 43(5), pp. 885–893.

26. Kalaman O. B., Dishkanyuk O. V., Vlasyuk K. V. (2023) Formuvannia efektyvnykh komunikatsii na pidpriemstvakh industrii hostynnosti yak mekhanizm pidvyshchennia yakosti upravlinnia personalom [Formation of effective communications in the enterprises of the hospitality industry as a mechanism for improving the quality of personnel management]. *Infrastruktura rynku –Market infrastructure*, no. 70, pp. 100–106.

27. Kalaman O., Dyshkantiuk O., Vlasiuk K. (2022) Modern communication management paradigm in the hospitality industry enterprises. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, vol. 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-74>.

28. Kalaman O. B., Purtskhvanidze O. V. (2020) Informatsiina kultura yak faktor formuvannia pozytyvnoho imidzhu derzhavnogo sluzhbovtstva [Information culture as a factor in the formation of a positive image of a civil servant]. *Publichne upravlinnia i administruvannia v Ukraini – Public management and administration in Ukraine*, vol. 20, pp. 83–88.

29. Steyn E., Steyn T.F.J., Rooyen M. (2011) Internal communication at DaimlerChrysler South Africa: A qualitative perspective on two-way symmetrical communication and internal marketing. *Journal of Marketing Development and Competitiveness*, vol. 5(4), pp. 131–144.

30. Kalaman O. B., Mandrykin D. V. (2021) Fenomen liderstva yak mekhanizm upravlinnia orhanizatsiinoiu povedinkoio [The phenomenon of leadership as a mechanism for managing organizational behavior]. *Ekonomichnyi prostir – Economic space*, vol. 175, pp. 65–68.

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ БІОКЛАСТЕРОМ НА ЗАСАДАХ ЗСП

STRATEGIC MANAGEMENT OF THE BIOCLUSTER ON THE BASIS OF BSC

Стаття присвячена концептуалізації стратегічного управління біокластером на засадах збалансованої системи показників (ЗСП) та цифровізації. В ході дослідження доведено, що пріоритетними є адаптивні підходи до управління, що скеровують на збалансоване використання ресурсів й досягнення зовнішньої збалансованості в бізнес-відносинах, готовність та вміння діяти із найменшим ризиком в умовах невизначеності. Сформовано концепт застосування ЗСП у стратегічному управлінні біокластером. Ідентифіковано фактори бізнес-середовища біокластеру, що чинять вплив на поширення практики використання ЗСП у стратегічному управлінні його розвитком. Сформовано діджитал-контур формування стратегічної програми переведення місії і стратегії біокластеру у режим ефективного використання, нарощування й розвитку потенціалу.

Ключові слова: біоекономіка, біокластер, стратегічне управління, збалансована система показників, оцінка, прогнозування.

The article is devoted to the conceptualization of the strategic management of the biocluster on the basis of a balanced system of indicators and digitalization. In the course of the research, it was proved that the dynamism and imbalance in the external environment actualize the search for new approaches to the strategic management of the association of subjects of economic activity, which functions on the basis of bio-economic development. It is noted that the priorities are adaptive approaches to management that lead to the balanced use of resources and the achievement of external balance in business relations, the readiness and ability to act with the least risk in conditions of uncertainty. In order to increase strategic efficiency and achieve the desired results of biocluster development, a balanced system of indicators is recognized as the most effective among the existing management models. It makes it possible to clearly formulate and implement strategic plans, to provide feedback between internal business processes and external indicators. The concept of using a balanced system of indicators in the strategic management of a biocluster was formed. The factors of the external and internal environment of the enterprises participating in the biocluster, which influence the spread of the practice of using a balanced system of indicators in the strategic management of its development, have been identified. The technology of formation and the mechanism of introduction into the management information system of the biocluster of a balanced system of indicators and digital data processing technologies are proposed. The basis for the administration of the biocluster management information system and the digital outline of the formation of a strategic program for transferring the mission and strategy of the biocluster into the mode of effective use, capacity building and development have been formed. Indicators of strategic management of the biocluster are systematized by groups characterizing the potential of the biocluster, personnel and quality of service, customers of the biocluster, additional services, level of internal organization, financial and economic indicators, innovative changes, development of the biocluster. Assessing and tracking the degree of their growth and stability makes it possible to determine the strengths and weaknesses of the biocluster, to identify tolerance and resistance to changes in the parameters of the business environment, and to establish ways of achieving the set development goals. In the complex, this ensures the effectiveness of the strategic management of the biocluster.

Key words: bioeconomy, biocluster, strategic management, balanced system of indicators, evaluation, forecasting.

УДК 338.43:640.3

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-24>

Кашчена Н.Б.

д.е.н., професор,
завідувач кафедри обліку,
аудиту та оподаткування,
Державний біотехнологічний університет

Нестеренко І.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри обліку,
аудиту та оподаткування,
Державний біотехнологічний університет

Чміль Г.Л.

д.е.н., доцент,
професор кафедри маркетингу,
управління репутацією
та клієнтським досвідом,
Державний біотехнологічний університет

Kashchena Nataliia

State Biotechnological University

Nesterenko Iryna

State Biotechnological University

Chmil Hanna

State Biotechnological University

Постановка проблеми. Пріоритетним напрямом сталого розвитку в умовах сьогодення стає біоекономіка. Концепт біоекономіки базується на реальності економічного життя й охоплює специфічну мережу обробки та створення вартості, в якій продукти з основних виробничих секторів біомаси переміщуються через переробні підприємства, торговельні та розподільні мережі, до кінцевого споживача – у вигляді продуктів харчування, біоматеріалів для подальшого виробництва та промислових біопродуктів та споживання [1, с. 110].

По суті це принципово новий підхід до поновлення та раціонального використання ресурсів підприємствами. Необхідною, але недостатньою умовою для забезпечення оптимізації функціонування вітчизняних підприємств в новітніх умовах є формування галузевих інтеграційних і партнерських об'єднань (кластерів) на засадах біоекономічного розвитку. Вклад біоекономічних кластерів підвищує конкурентоспроможність національної економіки, забезпечує добробут населення, сприяє

зміцненню торгового потенціалу, регіонального економічного росту, розвитку трудових ресурсів, інновацій для створення економічної активності та суспільної користі.

Динамічність і нерівновага в зовнішньому середовищі визначають пошук нових підходів до стратегічного управління біокластером. Дедалі важливої актуальності набувають не жорстко детерміновані, а більш м'які, гнучкі, адаптивні підходи до управління, такі як рефлексійне управління, що включає не лише реакцію на ситуацію, але і скеровує персонал на збалансоване використання ресурсів й досягнення зовнішньої збалансованості в бізнес-відносинах, привчає управлінців до готовності діяти в непередбачуваних ситуаціях, зосереджує увагу на прогнозуванні, оцінюванні, вмінні заздалегідь обирати з поля подій найменш ризиковані рішення в умовах глобальної невизначеності. В межах такого підходу однією з найефективніших управлінських моделей, яка дає змогу чітко формулювати стратегічні плани та

впроваджувати їх, забезпечувати зворотній зв'язок між внутрішніми бізнес-процесами та зовнішніми показниками задля підвищення стратегічної ефективності та досягнення результатів, є збалансована система показників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання біоекономічного розвитку суб'єктів господарської діяльності досліджували: Е. Арундел, В. Бугайчук, Ф. О. Веклич, Т. Галушкіна, І. Грабчук, П. Джеймс, С. Джонсон, І. Дульська, С. Ілляшенко, О. Карпищенко, Р. Кемп, О. Кучер, Д. Мейерс, О. Макаруч, Л. Мельник, О. Прокопенко, М. Талавира, О. Ульяновченко, К. Фаслер та ін. Проте низка аспектів в контексті формування комплексної стратегії сталого розвитку, що базується на біоекономіці, потребує поглиблення наукових досліджень з позиції кластеризації та збалансованого управління.

Теоретико-методичні засади кластеризації біоекономічного розвитку та процеси трансакціоналізації бізнесу в біотехнологічному секторі достатньо глибоко розкриваються у працях: Б. Ашейма, Дж. Бекаттіні, Н. Внукової, Е. Дахмена, Дж. Даннінга, М. Енрайта, І. Журби, А. Ісаксена, Р. Камагні, К. Кетельса, Ю. Ліндквіста, Д. Лук'яненка, Б. Лундвалла, Р. Любачівської, Д. Майлата, Е. Маркусен, А. Маршалла, Д. Одретча, Ф. Перру, Т. Петріна, М. Портера, О. Солвелла, Д. Сольє, С. Стерна, І. Толенадо, Е. Фезера, В. Фельдмана, Д. Харта, М. Хмари, В. Чужикова, Й. Шумпетера. Разом з тим, з огляду на новітні інновації та промислові біотехнології, орієнтацію на експортні ринки та шляхи реалізації Європейської зеленої угоди, на часі дослідження низки питань, орієнтованих на забезпечення ефективності стратегічного управління біокластерами з урахуванням об'єднання людських, технологічних, фінансових та організаційних ресурсів.

Концепт стратегічного управління суб'єктами господарської діяльності, що ґрунтується на системі збалансованих показників, є не новим і знайшов своє відображення у роботах К. Адамса, Р. Каплана, Д. Нортон, П. Нівена, В. Шмідта, Х. Фридага, М. Драуна, О. Даніліна, В. Єрмоленко, І. Івакіної, Е. Нілі, Д. Парментера, К. Х'юберта, Х. Рамперсада, Л. Пана, П. Хорвата, Т. Калінеску, Р. Ларіної, М. Макаренко, О. Анісімової, Т. Логутової, В. Андрієнко та ін. Водночас окремі аспекти цієї науково-практичної проблематики залишаються недостатньо розробленими. Якісні технологічні та інноваційні зміни спонукають до продовження досліджень процесів формування високотехнологічних біокластерів та обґрунтування методичних підходів до реалізації інтеграційних управлінських стратегій їх розвитку на засадах збалансованої системи показників.

Постановка завдання. Метою статті є концептуалізація стратегічного управління біокластером

на засадах збалансованої системи показників в умовах цифровізації.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В основі стратегічного управління лежить стратегія розвитку, розроблена на тривалу перспективу, яка дозволяє бізнесу за більш короткий проміжок часу адаптуватись до реалій ринку, своєчасно реагувати на зміни як внутрішнього, так і зовнішнього середовища [2, с. 247]. Так, робота над розробкою місії і стратегічних цілей біокластеру дозволяє провести огляд напрямків його діяльності, оцінити потенціал і виявити реально існуючі проблеми, визначити шляхи їх усунення.

В ході проведеного дослідження визначено, що у якості інструментарію забезпечення оптимізації діяльності біокластеру, доцільно використовувати синергетичний підхід та збалансовану систему показників (ЗСП). Дана система базується на чотирьох основних складових – фінанси, споживачі, внутрішні бізнес-процеси, навчання і зростання [3, с. 72]. Збалансованість системи управління полягає в комплексному підході до оцінки та ефективному використанні як матеріальних, так і нематеріальних активів.

Збалансовану систему показників, на наш погляд, доцільно розглядати як елемент економічного механізму стратегічного управління, що виконує свої функції в межах складних взаємозв'язків біокластеру із зовнішнім середовищем. Ці взаємозв'язки мають синергетичний характер і формуються з метою: реалізації ринкової ідеології, де домінує принцип конкурентності відносин; інтеграційної ідеології з пріоритетом об'єднуючих тенденцій у кластерних, мережевих, асоціативних моделях, де домінують партнерські відносини; інноваційно-інвестиційної ідеології з метою відновлення механізму укладання капіталів (інтелектуального, фінансового, трудового); соціальної орієнтації кластеру, де цільові настанови визначають необхідність постійного реагування на запити споживачів послуг і підкорюють систему прийняття рішень умовам і нормам соціального середовища [6, с. 41].

Отже, ЗСП є аналітико-стратегічною й управлінською системою, що переводить місію і стратегію біокластеру у режим ефективного використання й нарощування потенціалу. Одним з найважливіших інструментів методики ЗСП є оцінка й відстеження «руху» показників (індексів) зростання і ступеня їхньої стабільності в допрогнозний і прогностичний періоди [4, с. 17]. Це дає змогу визначити не тільки сильні та слабкі сторони об'єднання, але й виявити толерантність і стійкість до змін параметрів зовнішнього й внутрішнього середовища, а також установити способи досягнення поставлених цілей розвитку біокластеру.

У якості ключових критеріїв доцільно використовувати відносно незалежні один від одного параметри діяльності біокластеру, оскільки саме їхня

сукупність найкраще описує систему в цілому. Формування системи критеріїв пропонуємо базувати на таких принципах як: застосування системного підходу до формування критеріїв й орієнтація на синергічність взаємодій; охоплення процесів на всіх стадіях життєвого циклу кластера; планування на перспективу на основі різних методів аналізу діяльності біокластеру (ретроспективний аналіз, аналіз сценаріїв, метод ієрархії, тощо).

Застосування комплексного підходу до реалізації нової моделі оптимізаційного процесу вимагає урахування різних критеріїв, що відображають політичні, соціальні, екологічні, технічні характеристики біокластеру, з одного боку, а з другого, – будуються на прогнозах економічного розвитку споживача, ринку, країни. Проектування набору й кількісних параметрів системи має здійснюватися на основі різноманітних розрахунків із

визначенням ступеня ризику і стабільності фінансової діяльності, із залученням достатнього та якісного обсягу інформації, що характеризує технічні, організаційні, екологічні, економічні й соціальні аспекти діяльності біокластеру [5, с. 38].

Зважаючи на ці фактори і доміанти їх впливу на біокластер, економічний аналіз, стратегія розвитку й механізм контролю відбиваються у збалансованій системі показників (ЗСП), яка включає три головні компоненти, необхідні для розуміння й реалізації концепту забезпечення економічної цілісності та пропорційності розвитку, а саме: побудова системи показників (вибір, групування, оцінка взаємозв'язків між показниками); задання режимів стану ЗСП; введення механізму балансування системи (використання оптимізаційних розрахунків, управління за відхиленнями, завдання «коридорів», бенчмаркінг тощо) (рис. 1).

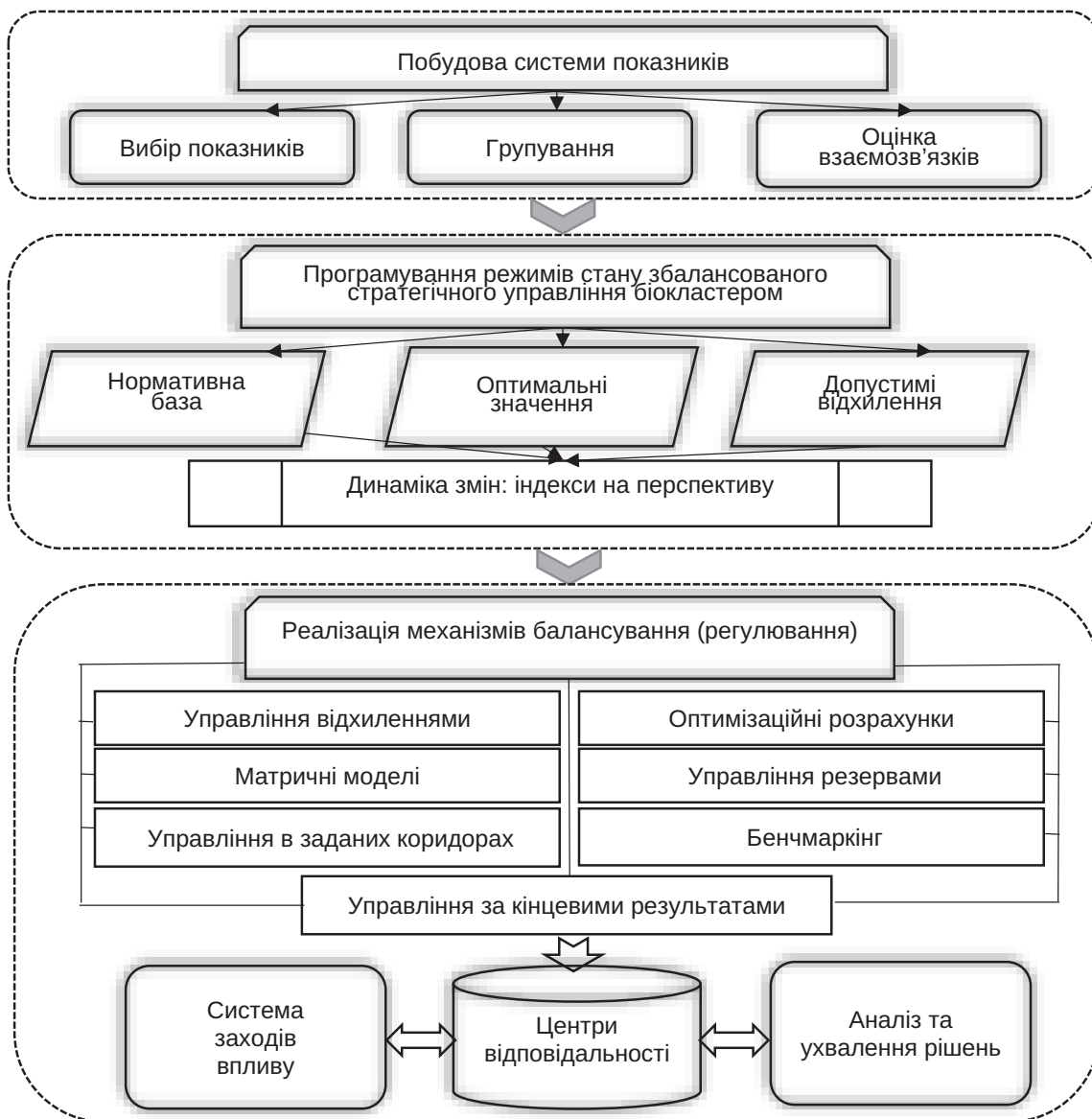

Рис. 1. Концепт застосування збалансованої системи показників у стратегічному управлінні біокластером

Джерело: авторська розробка

Задля забезпечення дієвості визначеного концепту фактори зовнішнього й внутрішнього середовища підприємств-учасників біокластеру, що чинять вплив на поширення практики використання збалансованої системи показників у стратегічному управлінні його розвитком, поділено за характером впливу на дві групи: фактори, що сприяють поширенню ЗСП, і фактори, що перешкоджають цьому. До першої групи увійшли: динамічний розвиток аграрного сектору, що спричиняє зростання споживання (попиту і пропозиції); протекціоністська політика держави відносно даного сектора економіки; збільшення горизонтів планування; перехід від короткострокового до стратегічного планування; прагнення керівників біокластерів удосконалювати стратегічне управління. До другої: зростання інвестиційних ризиків; дефіцит висококваліфікованих управлінських кадрів; низький рівень діджиталізації; відсутність досвіду з впровадження ЗСП та корпоративної культури аграрних підприємств; опір персоналу нововведенням.

З урахуванням викладеного виникає необхідність у доопрацюванні інструментарію впровадження системи збалансованих показників із урахуванням мінімізації негативних факторів та можливостей застосування діджитал-технологій обробки даних. Задля цього процедура впровадження ЗСП має відповідати наступним вимогам: простота, адаптивність до специфіки підприємства, можливість поєднання процесів впровадження ЗСП і підвищення рівня корпоративної культури, створення умов і стимулів для подолання опору персоналу [3, с. 75]. Аналіз причин обмеженості практики ЗСП показує, що в методиках впровадження ігнорується низка рекомендацій, пов'язаних із проходженням трьох стадій: мобілізація, план і його розроблення, втілення в життя. Проходження цих стадій забезпечує підготовленість біокластеру до впровадження концепції ЗСП у стратегічне управління його діяльністю в умовах цифровізації.

Запропонована технологія формування та механізм впровадження в діяльність біокластеру збалансованої системи показників із застосуванням можливостей діджиталізації представлено на рис. 2.

Представлена модель передбачає постійне удосконалення технології прийняття рішень і розвиток самої ЗСП. Організаційна послідовність формування та використання ЗСП біокластером має наступну логіку: вибір показників в системі стратегічного управління, нормування показників і створення банку даних, аналіз взаємозв'язків між показниками, розподіл ресурсів відповідно до потреб управління, оцінка і контроль діяльності за допомогою новітніх інформаційних систем та технологій. Показники за кожним аспектом діяльності мають характеризувати як економічний стан

біокластеру на певний момент часу, так і його зміни. При цьому доцільно застосовувати відносні показники, які дають можливість їх порівняння.

Із метою визначення показників стратегічного управління біокластерами доречно використовувати стратегічні карти їх розвитку на основі інтеграційного підходу. Так, при відборі показників необхідно проаналізувати й установити характер причинно-наслідкових зв'язків між стратегічними цілями за кожним із чотирьох аспектів діяльності (попит-пропозиція, ціна-якість) й показниками, які дають змогу охарактеризувати стан біокластеру на певний момент часу. Після визначення стратегічних цілей, показників та взаємозв'язків між ними, складається узагальнена модель стратегічної карти біокластеру, на основі якої розробляються стратегічні карти за кожним видом діяльності.

Зазначені завдання стратегічного управління біокластером мають знайти своє відображення як в нормативній базі, такі в інформаційній підтримці підприємств та сформувати діджитал-контур інформаційного обслуговування на зразок «асоціативної моделі». У запропонованій моделі (рис. 3) виокремлено складову підготовки даних для економічного аналізу і прогнозування, що має виконувати інформаційну, контрольну, оціночну і аналітичну функції в межах підсистеми інформаційної підтримки прийняття рішень, що функціонує в єдиному діджитал-контурі системи стратегічного управління біокластером.

Аналіз праць дослідників [3; 5; 7; 8] щодо застосування системи показників діяльності та управління біокластерами, доводить, що: підбір показників і їх розрахунки здійснюються відповідно до цілей і завдань аналізу; показники діяльності біокластерів не чітко формують в самостійні групи, але чітко відбивають логіку головних процесів – економічна діяльність, підвищення якості, конкурентна політика, інноваційний розвиток, задоволення потреб клієнтів та ін. Відтак, головним чинником дослідження мають бути процеси стратегічного управління діяльністю біокластеру.

Використання концепції ЗСП впливає на низку процесів усередині організації біокластеру, але при цьому залишаються до кінця не вивченими ступінь і характер змін цього процесу. У зв'язку із цим пропонуємо застосовувати модифіковану модель стратегічного управління біокластерами, засновану на ЗСП, яка поєднує різні підходи до використання ЗСП у процесі управління, із урахуванням розширення меж її використання в порівнянні з традиційними підходами. Ця модель передбачає використання збалансованої системи показників не тільки як інструмента контролю за реалізацією стратегії, але й інструмента комунікації, аналізу, формування, планування й досягнення стратегічних цілей.

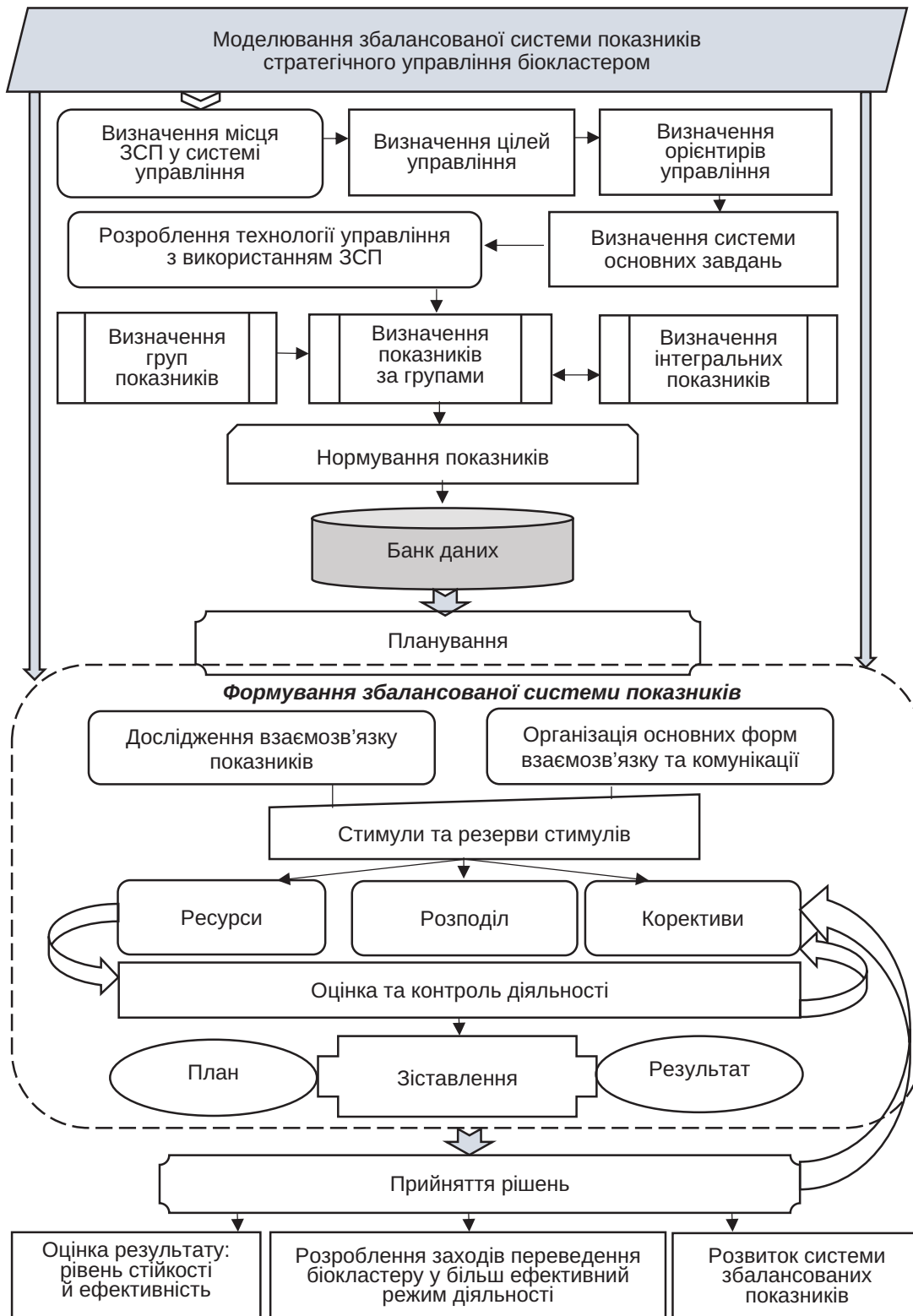

Рис. 2. Організаційна модель механізму застосування ЗСП в стратегічному управлінні біокластером

Джерело: авторська розробка

Під впливом ЗСП коректуванню піддаються всі чотири ключових процеси стратегічного управління: комплексний аналіз, стратегічний вибір, формування механізму управління й реалізація стратегії.

Центральним завданням опрацювання показників є формування з них певних класів та груп, а також збалансування системи показників і пошук нових завдань їх застосування в практиці управління біокластерами. Для цього важливо

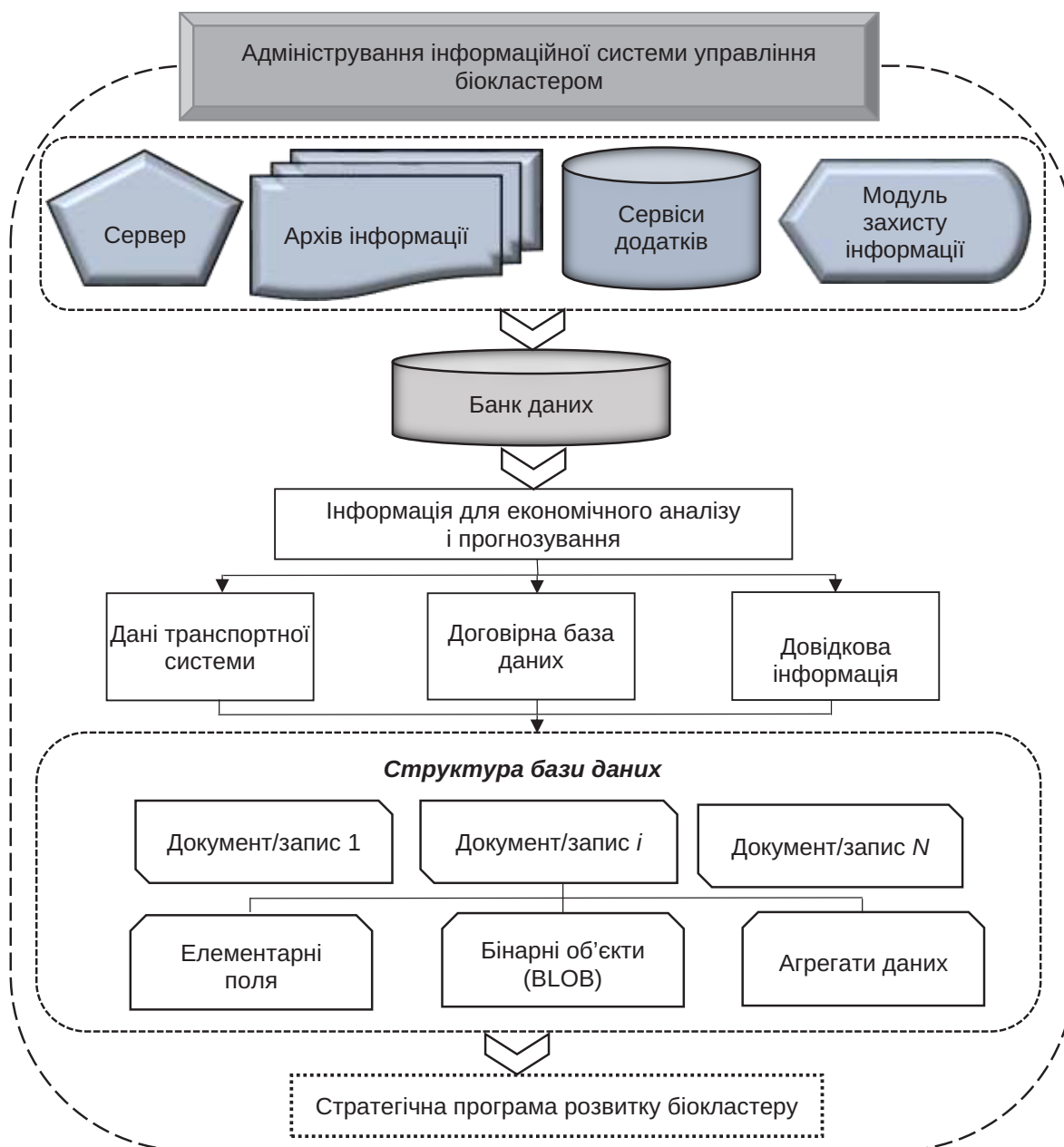

Рис. 3. Діджитал-контур формування стратегічної програми розвитку біокластеру

Джерело: авторська розробка

розглядати систему показників із погляду інтеграції підприємств-учасників біокластеру, інституційної перебудови відносин і переходу до кластерних форм організації (табл. 1).

Головним завданням у розглянутій моделі, як і в традиційній моделі процесу стратегічного управління, є досягнення стратегічних цілей.

Висновки. На основі вивчення досвіду становлення та розвитку біотехнологічних кластерів, інструментів їх підтримки, доведено, що інноваційний шлях розвитку України повинен бути зорієнтований на застосування підходів кластеризації для вирішення економічних завдань. При оптимізації управління біокластером доцільно розширювати

масштаби аналізу факторів впливу на економічний стан біокластеру, баланс яких призведе до поліпшення системи його техніко-економічних показників і рівня затребуваності продукції та послуг. При цьому в оптимізаційну модель біокластеру слід включати систему норм і правил та економічних механізмів, що виражають стратегію розвитку біокластеру при узгодженні інтересів його учасників. Більша результативність мети стратегічного управління біокластером досягається за використання різного інструментарію оптимізації для жорстко детермінованої системи (окремий агрохолдинг) і для гнучких комплексів, де елементи мають більше свободи. У якості інструмента

Система показників стратегічного управління біокластером

Група	Показники
Група № 1. Потенціал біокластеру	Виробнича та загальна структура біокластеру. Матеріально-технічне оснащення. Інтегральний коефіцієнт конкурентоспроможності. Кадровий і сервісний потенціал.
Група № 2. Персонал. Якість обслуговування	Кількість персоналу. Рівень спеціальної підготовки. Асортимент продукції та спектр послуг. Задоволеність споживачів якістю. Рівень продуктивності праці.
Група № 3. Клієнти біокластеру	Структура клієнтів. Стабільний (постійний) контингент. Ступінь орієнтованості на потреби споживача.
Група № 4. Додаткові послуги	Обсяг і характеристики додаткових послуг. Витрати на додаткові послуги. Виручка від додаткових послуг.
Група № 5. Рівень внутрішньої організації	Порядок, захищеність, комфорт. Управління процесом виробництва та обслуговування. Управління розвитком. Якість інформаційного та сервісного забезпечення. Участь у моделях кластерної організації.
Група № 6. Фінансово-економічні показники	Ринкова вартість біокластеру. Рентабельність. Цінова політика. Управління витратами та собівартістю, енергозбереженням.
Група № 7. Інноваційні зміни	Інноваційний продукт (питома вага, характеристики). Витрати на інновації. Інновації в культурі обслуговування.
Група № 8. Розвиток біокластеру	Динаміка економічних показників. Інноваційна активність. Якість і рівень реалізації стратегії розвитку. Зростання конкурентоспроможності. Розвиток нових учасників.

Джерело: авторська розробка

забезпечення оптимізації діяльності учасників біокластеру запропоновано використовувати синергетичний підхід та збалансовану систему показників із залученням інформаційних систем та технологій.

За умови синергетичного управління біокластером на основі збалансованої системи показників має бути організована постійна робота з аналізу причинно-наслідкових взаємозв'язків між стратегічними цілями та фактичними показниками їх досягнення. Запропонована модель такої системної організації аналізу орієнтує управління на пріоритети відносин зі споживачами, увагу до внутрішніх бізнес-процесів, роботу з персоналом, відстеження ситуації в ринковому середовищі на засадах діджиталізації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бугайчук В. В., Грабчук І. Ф. Біоекономіка та її роль у розвитку сучасного суспільства. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 110–116. URL: http://www.eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2018/05eapk_2018_05_p_110_116.pdf (дата звернення: 29.03.2023).

2. Nazarova N., Kashchena N., Nesterenko I., Kovalevska N., Kashperska A. Theoretical and methodological aspects of improving the functioning of the accounting system. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11. Is. 54. P. 243–255. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.54.06.23>

3. Кащенко Н. Б., Нестеренко І. В., Чміль Г.Л. Управління інноваційними біокластерами в умовах цифровізації: організаційно-методичний аспект. *Інфраструктура ринку*. 2022. Вип. 69. С. 71–78. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct69-13>. URL: <https://repo.btu.kharkov.ua//handle/123456789/21508> (дата звернення: 29.03.2023).

4. Бойко М. Г., Михайліченко М. Г. Кластери як інноваційна форма економічного розвитку регіонів. *Вісник ДТБ*. 2013. № 16. С. 16–25.

5. Любачівська Р. З., Ткаленко С. І. Особливості формування біотехнологічних кластерів ЄС: досвід для України. *Проблеми економіки*. 2015. № 1. С. 37–42.

6. Nesterenko O. O., Kovalevska N. S., Nesterenko I. V. Audit of integrated reporting in the context of sustainable development: monograph, State Biotechnology University. Tallinn: Teadmus OÜ, 2021, 112 p. URL: <https://repo.btu.kharkov.ua//handle/123456789/8624> (дата звернення: 29.03.2023).

7. Kucher O. V. Bioeconomy as the modern paradigm of economic development. *Bioeconomy and agrarian business*. 2021. Vol. 12 (2). 18–28.

8. Fritsche U., Brunori G., Chiaramonti D., Galanakis C., Hellweg S., Matthews R. and Panout & sou C., Future transitions for the Bioeconomy towards Sustainable Development and a Climate & Neutral Economy – Knowledge Synthesis Final Report, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2020.

9. Кашчєна Н. Б. Моделювання процесу стратегічного управління економічною активністю торговельного підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 34. С. 125–134. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct34-18>.

10. Nataliia Kashchena N., Kovalevska N., Nesterenko I. Monitoring of natural capital indicators as tool for achieving sustainable development goals. Improving living standards in a globalized world: opportunities and challenges. Monograph. Editors: Tetyana Nestorenko, Tadeusz Pokusa. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2021; pp. 156–166. URL: <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/514>.

11. Чміль Г. Л. Адаптивна поведінка суб'єктів споживчого ринку в умовах цифрової трансформації економіки: теорія, методологія та практика : монографія; Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2021. 377 с.

REFERENCES:

1. Bugaichuk V. V., Grabchuk I. F. (2018) Bioeconomy and its role in the development of modern society. *Economy of agro-industrial complex*, vol. 5, pp. 110–116. Available at: <http://www.eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/> (accessed 29 March 2023).

2. Nazarova H., Kashchena N., Nesterenko I., Kovalevska N., Kashperska A. (2022) Theoretical and methodological aspects of improving the functioning of the accounting system. *Amazonia Investiga*, vol. 11, is. 54, pp. 243–255. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.54.06.23>.

3. Kashchena N. B., Nesterenko I. V., Chmil H. L. (2022) Upravlinnia innovatsiinykh bioklasteramy v umovakh tsyfrovizatsii: orhanizatsiino-metodychnyi aspekt [Management of innovative bioclusters in conditions of digitalization: organizational and methodological aspect]. *Market infrastructure*, vol. 69, pp. 71–78. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct69-13>. Available at:

<https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/21508> (accessed 29 March 2023).

4. Boyko M. G., Mykhailichenko M. G. (2013) Klasteriy yak innovatsiina forma ekonomichnoho rozvytku rehioniv [Clusters as an innovative form of economic development of regions]. *Herald of DTB*, vol. 16, pp. 16–25.

5. Lyubachivska R. Z., Tkalenko S. I. (2015) Osoblyvosti formuvannia biotekhnolohichnykh klasteriv YeS: dosvid dlia Ukrainy [Peculiarities of the formation of biotechnological clusters in the EU: experience for Ukraine]. *Problems of the economy*, vol. 1, pp. 37–42.

6. Nesterenko O. O., Kovalevska N. S., Nesterenko I. V. (2021) Audit of integrated reporting in the context of sustainable development: monograph, State Biotechnology University. Tallinn: Teadmus OÜ, 112 p. Available at: <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/8624> (accessed 29 March 2023).

7. Kucher O. V. (2021) Bioeconomy as the modern paradigm of economic development. *Bioeconomy and agrarian business*, vol. 12 (2), 18–28.

8. Fritsche U., Brunori G., Chiaramonti D., Galanakis C., Hellweg S., Matthews R. and Panout & sou C. (2020). Future transitions for the Bioeconomy towards Sustainable Development and a Climate & Neutral Economy – Knowledge Synthesis Final Report, Publications Office of the European Union, Luxembourg. (in English)

9. Kashchena N. B. (2019) Modeliuvannia protsesu stratehichnoho upravlinnia ekonomichnoiu aktyvnistiou torhovelnoho pidpriemstva [Modeling the process of strategic management of the economic activity of a trading enterprise]. *Market infrastructure*, vol. 34, pp. 125–134. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct34-18>.

10. Kashchena N., Kovalevska N., Nesterenko I. (2021) Monitoring of natural capital indicators as tool for achieving sustainable development goals. Improving living standards in a globalized world: opportunities and challenges. Monograph. Editors: Tetyana Nestorenko, Tadeusz Pokusa. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, pp. 156–166. Available at: <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/514> (accessed 29 March 2023).

11. Chmil H. L. (2021) Adaptivna povedinka subiektyv spozhyvchoho rynku v umovakh tsyfrovoyi transformatsii ekonomiky: teoriia, metodolohiia ta praktyka [Adaptive behavior of consumer market subjects in the conditions of digital transformation of the economy: theory, methodology and practice]. Kharkiv: Vydavets Ivanchenko I. S., 377 p. (in Ukrainian)

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ТА СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ НА ОСНОВІ ОЦІНКИ РІВНЯ ЗАДОВОЛЕНOSTІ НЕЮ ПРАЦІВНИКІВ ПІДПРИЄМСТВА

IMPROVEMENT OF THE SYSTEM OF MOTIVATION AND STIMULATION OF WORK BASED ON THE ASSESSMENT OF THE LEVEL OF SATISFACTION OF THE EMPLOYEES AT THE ENTERPRISE

У статті представлено результати оцінки рівня задоволеності працівників системою мотивації та стимулювання праці. 20% опитаних повністю задоволені нею. Серед методів грошового матеріального стимулювання більшість працівників на першому місці визнали традиційне стимулювання, на другому місці - оплата закладом, навчання, тренінгів, семінарів, лікування, відпочинку. Серед видів негрошового матеріального стимулювання працівники віддали перевагу наявності власного спортивно-оздоровчого центру. На основі оцінки розроблено напрями удосконалення системи мотивації та стимулювання праці. Представлено шкалу надбавок за досягнення високих показників за критеріями трудової та інноваційної активності. Запропоновано відкриття власного спортивно-оздоровчого центру. Удосконалення системи мотивації та стимулювання праці на основі оцінки рівня задоволеності нею працівників сприятиме отриманню різних ефектів, що сприятиме підвищенню ефективності роботи лікарні.

Ключові слова: мотивація, система мотивації та стимулювання праці, методи грошового матеріального стимулювання, методи нематеріального стимулювання, оцінка рівня задоволеності працівників.

The article proposes ways to improve the system of motivation and work stimulation in the medical institution based on the results of assessing the level of satisfaction of employees. The evaluation of the level of satisfaction of employees with the system of motivation and labor incentives showed that employees are not completely satisfied with it. Thus, only 20% of respondents were completely satisfied with it. Among the methods of financial and material stimulation, the majority of employees recognized traditional stimulation in the form of a high level of wages in the first place, and in the second place – additional benefits from the institution: payments for education, trainings, seminars, medication, rest. Also, employees expressed a desire to increase the level of motivational influence of monetary incentives in the form of additional payments for the achieved performance indicators. Among the types of non-monetary financial incentives, employees voted for having their own sports and health center. Based on the assessment, policies for improving the system of motivation and labor stimulation were developed. The introduced scale of allowances for achieving high indicators according to the criteria of labor and innovative activity was presented. Labor activity criteria characterize the quality of performance of professional duties by a medical worker. The criteria of innovative activity characterize the intentions of employees regarding their professional development, as well as innovative effectiveness in the form of the number of proposals made and implemented in the medical institution where a particular employee works. When implementing the proposed incentive scales based on the criteria of labor and innovative activities, it is possible to make the remuneration dependent on the level of achievement of indicators for each of the activity groups. Also, according to the evaluation results, it is proposed to open a sports and health center, which is a non-monetary incentive for employees and shows that the management of the institution cares about the health of employees, which is an important motivating factor. Thus, improving the system of motivation and stimulation of work based on the assessment of the level of satisfaction of employees will contribute to the hospital obtaining various types of effects, namely: economic, organizational-management and social, which will contribute to increasing the efficiency of the analyzed institution.

Key words: motivation, the system of motivation and labor stimulation, methods of monetary material stimulation, methods of non-material stimulation, evaluation of the level of employee satisfaction.

УДК 338

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-25>

Ковальова О.М.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки
та підприємництва
імені професора І.М. Брюховецького,
Сумський національний аграрний
університет

Kovalova Olha

Sumy National Agrarian University

Постановка проблеми. В сучасному світі найважливішою та найціннішою конкурентною перевагою є кваліфікований персонал, який завдяки своїм знанням, вмінням, кваліфікації здатен створювати конкурентоспроможні ідеї та імідж підприємству. Однак персонал має бути зацікавлений до генерування ідей, зміцнення конкурентоспроможності та досягнення інших цілей підприємства. Таким чином мотивація та стимулювання праці працівників залишаються актуальними при побудові ефективної системи управління персоналом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань мотивації та стимулювання праці займалися вітчизняні вчені Волківська А. М., Данилишин Б. М., Квасній Л. Г., Климчук А. О., Лещенко Л. О., Петраченко Д., Янковська В. А.,

а також закордонні вчені Herzberg F., Maslow A., Taylor F., Weldegebriel Z., Ejigu Y. та ін. Проте ще є достатньо простору для удосконалення систем мотивації та стимулювання праці персоналу.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка заходів удосконалення системи мотивації та стимулювання праці на основі оцінки рівня задоволеності нею працівників підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під мотивацією праці розуміється усвідомлене і цілеспрямоване спонукання працівника до праці шляхом стабільного впливу на його потреби, інтереси та цілі.

Мотивація – це психологічна умова організації внутрішнього світу особистості, яка дозволяє визначати вибір спрямованості її поведінки [1; 4].

Мотивація є рушійною силою для працівника, яка спонукає його до дій через визначені мотиви, які лежать в основі його поведінки. Отже, система мотивації праці відіграє важливу роль у формуванні внутрішніх факторів особистості, які завдають значного впливу на розвиток підприємства [1]. Досконалою системою мотивації та стимулювання праці дає можливість сформувати умотивованого працівника. А в сучасних світових реаліях вважається, що саме працівники з їх вміннями та знаннями є найбільшою цінністю підприємства, оскільки працівники здатні створювати конкурентні переваги та продукувати нові ідеї, що сприяє підвищенню ефективності функціонування підприємства [3; 5].

На думку Квасній Л. Г. та інших, мотивація є діяльністю зі створення умов для виникнення у людини потреби здійснювати ті чи інші дії в інтересах підприємства незалежно від прямого або непрямого зв'язку з будь-якою винагородою. Мотивація спрямована на підвищення результативності праці окремого працівника та ефективність усього виробництва. Вона забезпечує зростання кваліфікації кадрів, стабілізує роботу всього колективу підприємства [2, с. 234].

Теоретичний огляд підтвердив важливість дослідження сутності та ролі мотивації та стимулювання праці. Виділяють три види мотивації: матеріальна, моральна, адміністративна.

Дослідження системи мотивації та стимулювання праці здійснювалося на прикладі однієї з лікувальних установ Сумської області. Для медичних закладів мотивація має не менш важливе значення, ніж для виробничих підприємств [8]. На думку Янковської В. А., «...мотивація медичного персоналу – це складний процес прагнення особистості до досягнення поставленої власної мети та цілей закладу охорони здоров'я за умови системного підходу, набутих знань та досвіду в рамках професії» [7, с. 116].

Проаналізувавши систему мотивації та стимулювання праці в аналізованій медичній установі, виявлено, що вона має недостатній рівень. Так, частка основної заробітної плати в загальному фонді оплати праці становить біля 70%. Однак, вважається, що найбільшим стимулюючим значенням питомої ваги основної оплати праці в загальному фонді оплати праці є 80%, а 20% має припадати на додаткову заробітну плату. Отже, в аналізованій лікарні намагаються збільшити заробітну плату за рахунок додаткової. Однак, в цьому випадку загальна сума заробітної плати є порівняно невисокою. Так, середня заробітна плата, хоч і збільшилася за період і склала у 2021 році 9887 грн за місяць, однак, залишилась набагато меншою, ніж середня по Україні, яка становила у 2021 році 14014 грн [6, с. 10]. Серед заходів нематеріальної мотивації використовують лише

нагородження подяками та грамотами. Чого явно недостатньо для забезпечення дієвості системи мотивації та стимулювання для досягнення високих показників продуктивності праці працівників, про що свідчать показники плинності кадрів.

Для дослідження рівня задоволеності працівників аналізованої лікарні системою мотивації та стимулювання праці ми провели опитування працівників за допомогою розробленої нами анкети. Анкета була розроблена за допомогою сервісів Google та надіслана працівникам. Перед опитуванням працівникам пояснювалася мета анкетування.

Основні питання, які пропонувалися респондентам для відповіді:

1. Посада працівника.
2. Вік працівника.
3. Чи задоволені Ви заробітною платою?
4. Чи створені в лікарні умови для саморозвитку, навчання, підвищення кваліфікації?
5. Який чинник найбільш мотивує до продуктивної праці?
6. Які організаційні методи мають більший вплив на посилення мотивації?
7. Оберіть серед наведених найбільш дієвий метод грошового матеріального стимулювання.
8. Оберіть серед наведених найбільш дієвий метод негрошового матеріального стимулювання.

В опитуванні взяли участь 87 працівників, з них 35 лікарів та 52 працівники середнього медичного персоналу.

Опрацювання результатів анкетування показало, що в опитуванні прийняли участь 21,3% працівників у віці до 35 років, 38,8% працівників у віці 36–50 років, 39,9% у віці понад 50 років.

Серед опитаних повністю задоволені заробітною платою лише 20,2% працівників, 52,1% задоволені частково і 25,7% незадоволені. Отже, навіть після зростання заробітної плати, її рівень залишається не надто високим і не стимулює працівників до продуктивної роботи. До складу заробітної плати працівника, входить оплата за ставкую та загальноновизнані для лікарських установ доплати та премії. Однак, аналізованій лікарні слід знайти ще й інші напрями матеріальної мотивації та стимулювання за рахунок власних доплат та надбавок, які будуть дієвими саме для неї. Також анкетування показало, що серед лікарів більша частка задоволених заробітною платою, ніж серед середнього медичного персоналу, що пояснюється тим, що в лікарів вища заробітна плата, оскільки їх праця оплачується за вищими тарифними ставками.

На рисунку 1 представлено результати анкетування працівників щодо наявності умов для саморозвитку, навчання та самореалізації.

З рисунку 1 бачимо, що із загального числа опитаних 10,4% респондентів вважають, що створені

Рис. 1. Розподіл респондентів за думкою щодо наявних в лікарні умов для саморозвитку, навчання, підвищення кваліфікації

Джерело: побудовано автором

умови для саморозвитку, навчання, підвищення кваліфікації; 68,4% вважають, що такі умови створені лише частково, 21,2% вважають, що умови для навчання, саморозвитку та підвищення кваліфікації не створено. В ході аналізу ми з'ясували, що витрати на навчання в лікарні в 2021 році становили всього 8700 грн. Відмітимо, що в медичній галузі використовується система планомірного підвищення кваліфікації у викладі семінарів суто з тематики професії. Однак, якщо працівник хоче підвищити свій освітній рівень у вищому навчальному закладі, пройти курси, семінари, тренінги дещо з іншого професійного поля, наприклад, медична сестра захоче закінчити курси масажу, а терапевт пройти тренінг з психології, то такі види навчання оплачуються працівником самостійно. Керівництво при цьому не завжди надає можливість пройти навчання з відривом від виробництва. Отже, опитування показало, що більша частина працівників незадоволені тим, що навчатися слід за свій кошт. По структурі респондентів, то більше незадоволення відсутністю умов для навчання висказали лікарі, яким частіше необхідно підвищувати кваліфікацію, ніж середньому медичному персоналу. Також лікарі більше прагнуть до самореалізації та саморозвитку, працюючи в лікувальній установі.

На наступному рисунку наведено думку респондентів щодо найважливішого мотивуючого чинника.

З рисунку 2 бачимо, що біля 70% респондентів вважають заробітну плату найбільш мотивуючим чинником. Такий високий відсоток пояснюється низькою фактичною заробітною платою, яка не

дає можливості працівникам задовольнити найнеобхідніші потреби свої та своєї сім'ї, тому працівники вітчизняних закладів з відносно низьким рівнем заробітної плати найбільш реагують на зростання заробітної плати. Хоча, як вважають вчені, інші чинники будуть ще більш дієвими, але при умові достатнього рівня заробітної плати [8]. Частка інших трьох чинників становить біля 10%. Відмітимо, що серед лікарів та осіб більш молодого віку другим після заробітної плати дієвим чинником було обрано чинник «Цікава та змістовна робота». А серед працівників у віці понад 50 років було обрано наявність гарного колективу.

Серед організаційних методів стимулювання всіма працівниками усіх вікових та професійних категорій перевага віддана позитивним методам стимулювання, а саме 97,6%. До них запропоновано відносити: визнання заслуг та здобутків працівника, позитивна мотивація без погроз, формування у працівників їх значущості в колективі, психологічна мотивація (подяка, похвала, статус). Негативні ж чинники, зокрема догани, звільнення, спілкування керівництва з підлеглими підвищеним тоном тощо, заперечили майже усі працівники, визнавши їх демотивуючими.

Питання щодо методів грошового матеріального стимулювання, яких можна було обрати декілька, показало, що на першому місці у всіх категоріях працівників є традиційне стимулювання (доплати за кваліфікаційну категорію, стаж, роботу в нічний час, роботу з дезінфектантами та ін.). На другому місці у працівників більш молодого віку є «оплата закладом, навчання, тренінгів, семінарів, лікування, відпочинку». А у працівників у віці

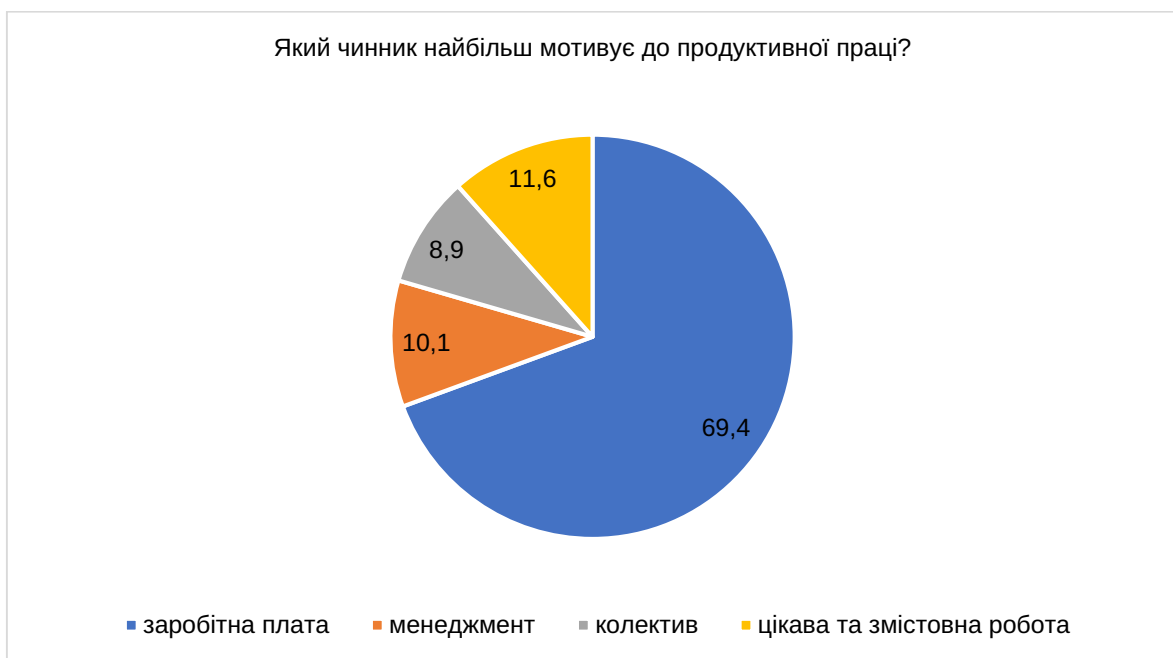

Рис. 2. Розподіл респондентів щодо найважливішого мотивуючого чинника

Джерело: побудовано автором

понад 50 років – «оплата лікування», «оплата мобільного зв'язку та виплата при виході на пенсію». Серед молодих працівників та лікарів також дієвим чинником визнано піклування закладу про збереження та підтримку здоров'я власних працівників. Зокрема, всі працівники позитивно відізналися про можливість безкоштовного відвідування спортивно-оздоровчого центру. Серед лікарів також обрано чинник «доплата за досягнуті показники» (68,9% опитаних) та «премія за впроваджену пропозицію працівника» (51,2% опитаних). Як вважають працівники, застосування таких видів стимулювання ставить у відповідність оплату праці та її продуктивність, а також сприяє підвищенню трудової активності та ініціативності.

Відмітимо, що премії за подяку чи грамоту отримали останнє місце. Працівники вважають, що переважно нагорода подяками та грамотами носить більшою мірою формальний характер і не впливає на продуктивність праці. Хоча, звичайно, якщо такий вид стимулювання буде застосовувати додатково до вказаних вище, то принаймні на моральний дух працівника це впливає позитивно.

Серед видів негрошового матеріального стимулювання працівники віддали перевагу корпоративним святкам та наявності власного спортивно-оздоровчого центру, який відвідувати можна безкоштовно. А корпоративні туристичні поїздки обрали всього 7,8% опитаних, до числа яких входять лише молоді працівники. Працівників старшого віку цей захід не зацікавив взагалі.

Серед нематеріальних методів стимулювання переважною більшістю лікарів та молодих

працівників обрано створення умов для навчання, самореалізації та розвитку, моніторинг керівниками думок працівників та гарні умови праці.

Таким чином, проведене анкетування дає можливість удосконалити систему мотивації та стимулювання аналізованої лікарні.

Як ми відмітили вище, працівники, особливо лікарі, прагнуть отримувати додаткову оплату за досягнуті показники. Для досягнення відповідності між оплатою праці та досягнутими результативними показниками нами розроблено систему додаткової оплати за досягнення високих показників за критеріями трудової активності (табл. 1) та інноваційної активності (табл. 2).

Критерії трудової активності характеризують якість виконання професійних обов'язків медичним працівником.

Критерії інноваційної активності характеризують наміри працівників щодо свого професійного розвитку, а також новаторську результативність у вигляді кількості зроблених пропозицій, що знайшли впровадження у медичному закладі, де працює конкретний працівник.

Дані таблиці 1 демонструють розміри додаткової оплати до посадового окладу в залежності від рівня досягнення показника за кожним з критеріїв трудової активності. Найбільший розмір доплати становить 30% при збільшенні показника на 50% і вище у звітному році порівняно з попереднім. Як бачимо, така система додаткової оплати дозволить поставити у залежність оплату праці від рівня досягнення показників, що характеризують якість виконання професійних обов'язків медичним працівником.

Таблиця 1

Система додаткової оплати за досягнення високих показників за критеріями трудової активності

Критерії	Напрямок зміни показника критерію	Діапазон зміни	Розмір додаткової оплати
Частка фактично виконаного обсягу послуг від запланованого	Збільшення показника у звітному році порівняно з попереднім	на 50% і вище	30%
Частка своєчасних діагностичних процедур			
Частка точності постановки діагнозу			
Частка правильно призначених лікувальних процедур		від 25 до 49%	20%
Частка дотриманих протоколів лікування			
Зменшення кількості повторних звернень з рецидивами			
Частка повноти заповнення медичної документації		від 1 до 24%	10%
Частка медичної документації, яку було здано вчасно			

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2

Система додаткової оплати за досягнення високих рівнів впровадження пропозицій медичного персоналу щодо удосконалення лікувальної діяльності (інноваційна активність)

Критерій	Напрямок зміни показника критерію	Діапазон зміни	Розмір додаткової оплати
Рівень впровадження пропозицій медичного персоналу	Збільшення показника у звітному році порівняно з попереднім	на 50% і вище	40%
		від 25 до 49%	30%
		від 1 до 24%	20%

Джерело: розроблено автором

Дані таблиці 2 свідчать, що при збільшенні показника рівня впровадження раціоналізаторських пропозицій щодо удосконалення лікувальної діяльності на 50% і вище працівник може отримати найвищу доплату в розмірі 40% до посадового окладу, при збільшенні від 25 до 49% – 30%, при збільшенні від 1 до 24% розмір доплати становитиме 20%.

Оцінка рівня задоволеності працівників системою мотивації та стимулювання праці показала, що працівники поряд із грошовим стимулюванням хотіли би отримувати й негрошове стимулювання у вигляді можливості відвідувати безкоштовно власного спортивно-оздоровчого центру. Це сприятиме не лише збереженню здоров'я працівників, а й формуванню у них вищого рівня задоволеності роботою в лікарні, відчуття того, що керівництво про них піклується, що позитивно позначиться на роботі працівників. Окрім цього, якщо відкрити платне відвідування спортивно-оздоровчого центру для мешканців населеного пункту, в якому розташована аналізована лікарня, то центр може самостійно фінансувати свою діяльність та при значному розширенні кількості відвідувань мешканців навіть забезпечуватиме грошові надходження для лікарні.

Висновки з проведеного дослідження. Оцінка рівня задоволеності працівників системою мотивації та стимулювання праці показала, що працівники недостатньо задоволені нею. Зокрема, працівники виявили бажання щодо підвищення рівня мотивуючого впливу грошового стимулювання у вигляді доплат за досягнуті показники діяльності. При впровадженні запропонованих шкал стимулювання за критеріями трудової та інноваційної активностей можна поставити у залежність оплату праці від рівня досягнення показників за кожною з груп активності.

Також за результатами оцінки запропоновано відкрити власний спортивно-оздоровчий центр, що є негрошовим стимулюванням працівників, і свідчить про те, що керівництво закладу піклується про стан здоров'я працівників, відчуття чого також є стимулюючим чинником.

Таким чином, удосконалення системи мотивації та стимулювання праці на основі оцінки рівня задоволеності нею працівників сприятиме отриманню лікарнею різних видів ефектів, а саме: економічного, організаційно-управлінського та соціального, що сприятиме підвищенню ефективності роботи аналізованої установи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Волківська А. М., Осовська Г. В., Семенюк Т. В. Форми та методи стимулювання продуктивної діяльності в умовах корпоративного управління. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8543> (дата звернення: 02.03.2023).

2. Квасній Л. Г., Солтисик О. О., Федішин В. В. Роль мотивації і стимулювання персоналу в системі забезпечення розвитку підприємства. *Економіка і суспільство*. 2017. № 11. С. 233–237. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/11_ukr/39.pdf (дата звернення: 26.02.2023).

3. Климчук А. О., Михайлов А. М. Мотивація та стимулювання персоналу в ефективному управлінні підприємством та підвищенні інноваційної діяльності. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2018, № 1. С. 218–234. URL: https://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2018_1_218_234.pdf (дата звернення: 26.02.2023).

4. Лещенко Л. О. Мотивація праці як фактор підвищення прибутковості виробництва. *Ефективна економіка*. 2016. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4917> (дата звернення: 23.02.2023).

5. Петраченко Д. Мотивація і стимулювання праці персоналу як інструмент удосконалення діяльності підприємства. *Схід*. 2009. № 9 (100). С. 23–27. URL: <http://dSPACE.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/20888/05-Petrachenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 24.02.2023).

6. Україна у цифрах 2021. Статистичний збірник. Київ, 2022. 46 с.

7. Янковська В. А., Талдаєв В. С. Мотивація медичного персоналу як основна функція менеджменту закладу охорони здоров'я. *Інфраструктура ринку*. 2021. Випуск 53. С. 115–119. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastructure53-20> (дата звернення: 26.02.2023).

8. Weldegebriel Z., Ejigu Y., Weldegebreal F. & Wolde M. (2016). Motivation of health workers and associated factors in public hospitals of West Amhara, North-west Ethiopia. *Health policy and Planning. Patient Preference Adherence*. 31.7.868-877. DOI: <https://doi.org/10.2147/PPA.S90323> (дата звернення: 27.02.2023).

REFERENCES:

1. Volkivska, A., Osovka, G. and Semenyuk, T. (2021) Forms and methods of stimulating productive activity in the con-

ditions of corporate governance]. *Efektivna ekonomika*, vol. 1. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8543> DOI: 10.32702/2307-2105-2021.1.103 (accessed 02 March 2023).

2. Kvasnii L. H., Soltysyk O. O., Fedyshyn V. V. (2017) Rol motywatsii i stymuliuвання персоналу v systemi zabezpechennia rozvytku pidpriemstva [The role of motivation and stimulation of personnel in the system of ensuring the development of the enterprise]. *Ekonomika i suspilstvo*. no. 11, pp. 233–237. Available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/11_ukr/39.pdf (accessed 26 February 2023).

3. Klymchuk A. O., Mykhailov A. M. (2018) Motyvatsiia ta stymuliuвання персоналу v efektyvnomu upravlinni pidpriemstvom ta pidvyshchenni innovatsiinoi diialnosti [Motivation and stimulation of personnel in effective management of the enterprise and increase of innovative activity]. *Marketing i menedzhment innovatsii*, no. 1, pp. 218–234. Available at: https://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2018_1_218_234.pdf (Accessed 26 February 2023).

4. Leshchenko L. O. (2016) Motyvatsiia pratsi yak faktor pidvyshchennia prybutkovosti vyrobnytstva [Work motivation as a factor in predicting the profitability of employment]. *Efektivna ekonomika*. vol. 4. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4917> (accessed 23 February 2023).

5. Petrachenko D. (2009) Motyvatsiia i stymuliuвання pratsi персоналу yak instrument udoskonalennia diialnosti pidpriemstva [Motivation and stimulation of the work of personnel as a tool for improving the company's activities]. *Skhid*, no. 9(100), pp. 23–27. Available at: <http://dSPACE.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/20888/05-Petrachenko.pdf?sequence=1> (accessed 24 February 2023).

6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2022) *Statystychnyi zbirnyk [Ukraine in numbers 2021]*. Kyiv.

7. Yankovska V.A., Taldaiev V.S. (2021) Motyvatsiia medychnoho персоналу yak osnovna funktsiia menedzhmentu zakladu okhorony zdorovia [Motivation of medical staff as the main function of health care facility management]. *Infrastruktura rynku*, no. 51, pp. 115–119. Available at: <https://doi.org/10.32843/infrastructure53-20> (accessed 26 February 2023).

8. Weldegebriel Z., Ejigu Y., Weldegebreal F. & Wolde M. (2016). Motivation of health workers and associated factors in public hospitals of West Amhara, North-west Ethiopia. *Health policy and Planning. Patient Preference Adherence*. 31.7.868-877. DOI: <https://doi.org/10.2147/PPA.S90323> (accessed 27 February 2023).

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МАРКЕТИНГОВОЇ ПРОДУКТОВОЇ ТА ЗБУТОВОЇ ПОЛІТИКИ БАНКУ

CURRENT DEVELOPMENT TRENDS OF BANKING MARKETING PRODUCT AND SALES POLICY

УДК 658.8:336.7

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-26>

Косар Н.С.¹

к.е.н., доцент,
доцент кафедри маркетингу і логістики,
Національний університет
"Львівська політехніка"

Кузьо Н.Є.²

старший викладач
кафедри маркетингу і логістики,
Національний університет
"Львівська політехніка"

Білик І.І.³

к.е.н., доцент,
доцент кафедри маркетингу і логістики,
Національний університет
"Львівська політехніка"

Kosar Nataliia

Lviv Politechnic National University

Kuzo Nataliia

Lviv Politechnic National University

Bylyk Iryna

Lviv Politechnic National University

Дослідженням встановлено, що війна обумовила падіння попиту на банківські продукти, неплатежі за кредитами та скорочення дохідної бази комерційних банків України. Це змушує їх втілювати інновації у свою маркетингову діяльність. Визначено такі тренди розвитку маркетингової продуктової та збутової політики комерційних банків України: розширення використання Інтернет-банкінгу та мобільного банкінгу, активне використання безконтактних розрахунків через безконтактні картки у смартфонах та інших NFC-пристроях; біометрична ідентифікація клієнтів; формування необанків; поширення цифрових гаманців та QR кодів; розроблення банками спільних продуктів з FinTech компаніями; формування фінансових супермаркетів; впровадження CRM систем; пропозиція калькуляторів на офіційних сайтах банків; формування зон самообслуговування клієнтів.

Ключові слова: комерційний банк, маркетингова продуктова політика, маркетингова збутова політика, інновації, нові продукти.

The study found that the war caused a drop in demand for banking products, non-payment on loans, and a reduction of the commercial revenue base banks of Ukraine. To improve their financial situation, Ukrainian banks must intensify their product and sales policies. Expand the banking institution may have a product range through the issuance of loans for financing of startups by domestic companies or using co-branding, for example, offering co-branding cards in conjunction with partners, using their premises to sell their products. In order to maintain their competitive position, commercial banks of Ukraine should constantly update their product range as single and limited products (we can talk not only about financial products), and massive and unlimited. In this case, the first may not be offered to corporate clients only. Improve management efficiency relationships with customers, banks allow CRM systems, formation own databases. It is determined that today there are several groups of the most relevant tools of banking marketing: informational technologies, web, and mobile banking. In the digital economy, it is important for a commercial bank to develop a unified concept for the organization's remote banking services, which should become multichannel. This will allow customers to choose the most convenient for themselves service channel in a particular case. However, due to the subsequent development of online trading banking operations often goes online mode due to the use of non-cash payments. It is determined that in general, it is possible to distinguish such trends in the development of marketing product and sales policy of commercial banks of Ukraine: expansion use of Internet banking and mobile banking, active use of contactless payments through contactless cards in smartphones and other NFC devices; biometric identification of clients; the formation of neo banks; distribution of digital wallets and QR codes; development banks of joint products with FinTech companies; formation of financial supermarkets; implementation of CRM systems; offer calculators on official websites of banks; formation of customer self-service zones.

Key words: commercial bank, marketing product policy, marketing sales policy, innovations, new products.

Постановка проблеми. У сучасних умовах фінансовий ринок України характеризується суттєвим посиленням конкуренції, скороченням доходів населення та попиту на окремі банківські продукти в умовах воєнного стану. Тому банківські установи сьогодні повинні використовувати новітні управлінські інструменти з метою забезпечення гнучкого реагування своєї діяльності на зміни власного маркетингового середовища, залучення як нових, так і утримання існуючих клієнтів. Це обумовлює необхідність активного використання ними сучасного інструментарію маркетингу. Пропозиції банку для клієнтів у напрямі задоволення їх потреб формує його маркетингова продуктова політика. Вона передбачає надання клієнтам можливості вибору різноманітних банківських продуктів, забезпечення їх належного якісного рівня та рівня обслуговування клієнтів, суттєво впливає на унікальність

певного банку серед конкурентів. Одночасно ширина клієнтської бази банку, доступність його продуктів для клієнтів значною мірою залежить від сформованих ним каналів розподілу продуктів у межах маркетингової збутової політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням сучасних трендів розвитку ринку банківських продуктів займалася низка науковців. Зокрема Кривич Я. та Драніциною А. проаналізовано ключові тренди на ринку банківських продуктів у вигляді безконтактної оплати, біометричної ідентифікації клієнтів, цифрових гаманців та QR кодів, інтернет речей, а також криптовалюти та фінтех руху [1, с. 35–38]. Ці питання надалі аналізувалися і Матвійчук Н. та Теслюк С. [2, с. 82–84], а також Кузнецовою М. та Гуйговою Ю. [3]. Різновиди інновацій у банківській сфері аналізували Кузьмін С. та Задоя Ю. [4], а також Косар Н. та Кузьо Н. [5].

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0180-2630>

² ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0640-3276>

³ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2513-078X>

Проте вищезазначені автори не пов'язують інновації та тренди розвитку ринку банківських продуктів з окремими складовими комплексу маркетингу банку. У [6] Демко, М. та Черкес Р. визначені перспективні інструменти у сфері активізації та зростання ефективності системи збуту і просування продуктів банками України, проте вони обмежуються лише кількома інструментами.

Постановка завдання. Метою даної статті є встановлення основних тенденцій розвитку маркетингової продуктової та збутової політики банків з урахуванням активного розвитку Інтернету та умов воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Війна в Україні негативно позначилася на політичному і економічному житті України [7]. Протягом січня-червня 2022 р. банківська система України отримала збиток у розмірі 4,65 млрд. грн. через значні обсяги сформованих резервів банків під прогнозовані збитки внаслідок ведення бойових дій.

Війна обумовила падіння попиту на банківські продукти, неплатежі за кредитами та скорочення дохідної бази комерційних банків України. Чистий комісійний дохід у банківській системі зменшився протягом березня-червня 2022 р. на 35%. Для покращання свого фінансового становища банки почали піднімати тарифи на різні послуги.

Банківська система України загалом знаходиться у задовільному стані, хоча не менш як 20% від усього кредитного портфеля внаслідок війни буде втрачено. Для покращання свого фінансового становища банки України повинні активізувати свою продуктову та збутову політику з втіленням у них інновацій. Зокрема, у [5, с. 148] відзначено, що розширити продуктивний асортимент банківська установа може через видачу кредитів на фінансування вітчизняними компаніями стартапів, що передбачатиме залучення іноземних інвестицій з використанням банків-партнерів. При цьому сума депонованих коштів у даному випадку – це забезпечення за кредитом, а весь ризик від втрати коштів лягає на інвестора, комерційний банк у цьому випадку буде отримувати наперед визначену комісію за реалізацію даної операції.

Привернути увагу клієнтів до свого іміджу українські комерційні банки можуть, використовуючи і ко-брендінг, тобто об'єднання брендів [8, с. 79]. Його метою є збільшення обсягів реалізації продуктів кожного з брендів, підвищення їх впізнаваності серед аудиторії, тобто її розширення. До найбільш поширеної форми співпраці між установами належать ко-брендінгові картки, які є перспективним каналом збуту для банків. Використання ко-брендінгу, при правильній комбінації брендів, дозволяє банку збільшити обсяг продажу своїх продуктів, зменшити витрати на їх просування.

Для того, щоб утримувати свої конкурентні позиції комерційні банки повинні постійно оновлювати

свій продуктивний асортимент. Управління ним, його розширення за допомогою принципово нових елементів виступає основою у продуктивній політиці банку. При цьому нові продукти банку можна поділити на одиничні та масові [8, с. 75]. Одиничним є індивідуальний продукт (як банківський, так і небанківський), що має чітко встановлене коло власних покупців, він розрахований на конкретних споживачів, зокрема як корпоративних клієнтів, так і фізичних осіб. Масовим є банківський продукт без чітко визначеної індивідуальності, він пропонується для широкого кола клієнтів і інвесторів. У свою чергу, за обсягами пропозиції нові продукти комерційного банку можуть бути лімітованими і нелімітованими.

Використовують комерційні банки і новітні способи представлення своїх продуктів для посилення їх матеріальності. Наприклад, Jyske Bank, що є одним з великих банків Данії та Deutsche Bank, що є німецьким банком, усі свої продукти представляють як коробки, що знаходяться на стелажах їх відділень [9, с. 220]. Для підвищення якості обслуговування клієнтів відділення комерційних банків обладнані великими зонами відпочинку з наявністю диванів, книг та журналів, а також кави. Поряд із пропозицією банківських продуктів банківські установи пропонують і ті товари, що з точки зору банків відповідають стилю життя клієнтів. Це актуалізує для банків і такий маркетинговий інструмент як дизайн відділень. Нестандартний і яскравий дизайн відділень сьогодні є важливим для привабливості клієнтів, передусім молодих. У відділеннях банків наявні зони відпочинку та дитячих розваг, продажу супутніх товарів, що підвищує капітал банківського бренду.

Важливим параметром, що впливає на якість банківського продукту є стабільність функціонування банку. В умовах воєнного стану з цією метою АТ КБ "Приватбанк" переніс усі свої ІТ-процеси в хмару протягом 45 днів від початку війни, хоча проведений обсяг роботи для реалізації цього ІТ-проєкту у звичайних умовах потребував би не менше 1,5 року [10]. Комерційний банк у таких складних умовах повинен надавати підтримку і своїм працівникам. Саме від роботи останніх значною мірою і залежить задоволеність клієнтів. Протягом лютого-вересня 2022 р. АТ КБ "Приватбанк" виплатив понад 18 млн. грн. внутрішньої допомоги своїм працівникам, які постраждали від бойових дій. Така діяльність даного банку дозволила йому залучити 620 тис. нових клієнтів та збільшити залишки на рахунках коштів клієнтів більше ніж на 40%.

Для управління з клієнтами у своїй маркетинговій продуктивній та збутовій політиці комерційні банки активно впроваджують CRM системи. З метою ефективного використання інформації про клієнтів, структуровану клієнтську базу даних

постійно аналізують та доповнюють за такими трьома напрямками як можливості проведення більш ретельного сегментування ринку, моделювання "профілю" клієнтів, зокрема, за їх соціально-демографічними ознаками, моделювання поведінки клієнтів у перспективі щодо нових пропозицій банку. З метою підвищення якості обслуговування клієнтів провідні іноземні банки часто поєднують зусилля з усіма партнерами із збуту, зокрема із туристичними компаніями, агентствами, що займаються торгівлею нерухомістю, використовують пункти реалізації їхніх продуктів та навіть розробляють спільні продукти. Значення такого партнерства характеризується взаємодоповнюваністю клієнтів таких партнерів та обсягом потенційної економії на проведенні масштабів надання послуг.

Активізація діяльності банківських установ у соціальних мережах та Інтернеті загалом формує можливість для втілення інновацій у маркетингову збутову політику банків [5, с. 145]. У цьому випадку мова йде про можливість комерційного банку ідентифікувати клієнтів за їх фотографіями у соціальних мережах. З залученням даної системи вивчають зображення клієнтів на смартфоні і у подальшому співставляють його з наявною фотографією у соціальних мережах. Після даного етапу система схвалює даний платіж або включає сигнал тривоги.

Аналіз існуючих інноваційних змін у комерційних іноземних банках відображає зростаючу інтенсивність щодо використання зон самообслуговування клієнтів. Це дозволяє банківським установам значно скоротити навантаження на працівників їх операційно-касового залу та відповідно кількість операціоністів, які виконують рутинні операції [11].

Маркетингова збутова політика банківських установ у сучасних умовах розвивається з урахуванням зростання вимог клієнтів до певної мобільності та зручності у користуванні їх власними коштами в умовах воєнного стану, активного розвитку НТП та нових можливостей банку [12, с. 57]. Сьогодні найбільш перспективним збутовим каналом банківських продуктів є Інтернет-банкінг, що дозволяє банку функціонувати у режимі реального часу. Його простота і доступність забезпечується через існування мінімальних вимог до обладнання клієнтів, він не потребує наявності спеціалізованого програмного забезпечення при існуванні значної надійності та безпеки ведення банківських операцій. Інтернет-банкінг особливо розвинутий у скандинавських країнах: там більше 70% роздрібних клієнтів уже надають йому перевагу. Інтернет-банкінг дозволяє значно скоротити шлях продуктів від банківської установи до клієнтів, а зростання частки збуту продуктів онлайн зменшує потреби банку у місці реалізації продуктів та необхідні площі для цього, тобто скорочується потреба у мережі відділень [13, с. 29].

Темпи впровадження інформаційних технологій у сучасних умовах є швидкими, внаслідок чого банківський маркетинг адаптує свої інструменти.

На сьогодні можна виділити декілька груп найбільш актуальних інструментів банківського маркетингу: інформаційні технології (IT), веб- та мобільний банкінг [14]. Тенденція стосовно появи на офіційних сайтах комерційних банків кредитних калькуляторів, формування баз даних є важливими прикладами використання банківською установою інформаційних продуктів.

У процесі розвитку нових видів Інтернет-банкінгу забезпечується ефективне використання усіх можливостей офіційних сайтів комерційного банку, а також формування інтегрованих інформаційних мобільних систем, що забезпечує пропозицію нових видів для даної установи продуктів та сприяє появі для них реальної можливості сформувати новий сегмент під назвою "мережових" клієнтів банку. Сьогодні існує така тенденція, що особи віком 20-45 років у більшості випадків проводять фінансові операції з використанням мобільних додатків чи онлайн-банкінгу.

В умовах цифрової економіки комерційному банку важливо розробити єдину концепцію щодо організації дистанційного банківського обслуговування (ДБО) [15, с. 72–73]. Сьогодні воно є мультіканальним, коли клієнти обирають найбільш зручний для себе канал обслуговування у конкретному випадку, при цьому усі канали стають "прозорими" один для одного, сформульована функціональність кожного з них. Клієнти часто комбінують використання різних каналів банківського обслуговування. Часто відвідати відділення комерційного банку клієнту необхідно тільки для підключення для користування системою онлайн-платежів. У цьому випадку клієнту дадуть підписати угоду користувача та визначать генератор паролів з метою доступу до його профілю.

Сьогodenня характеризується активізацією послуг безкарткових і безготівкових розрахунків [16]. Тенденція до проведення платежів без використання банківських карток лише через мобільний додаток стає все більш актуальною. Деякі експерти прогнозують, що перспектива – це повна відмова від використання банківських карток.

Загалом в Україні можна виділити низку трендів розвитку маркетингової продуктової та збутової політики банків України, які узагальнено у табл. 1.

Висновки з проведеного дослідження. Війна обумовила падіння попиту на банківські продукти, неплатежі за кредитами та скорочення дохідної бази комерційних банків України. Для покращання свого фінансового становища банки України повинні активізувати свою продуктову та збутову політику з втіленням у них інновацій. Розширити продуктовий асортимент банківська установа може через видачу кредитів на

Основні тренди розвитку маркетингової продуктової та збутової політики банків України

Основні тренди	Причини розвитку
Розширення використання Інтернет-банкінгу та мобільного банкінгу	Обслуговування з використанням Інтернет-банкінгу та мобільного банкінгу є маловитратним для банку та зручним для клієнтів. Зокрема, за допомогою смартфона сьогодні можна здійснити розміщення депозиту, оформлення страховок, сплату кредиту, купівлю квитків, оплату комунальних платежів, конвертацію валюти, замовлення додаткових платіжних карт тощо. Смартфони досить швидко замінюють платіжні картки, також банками приділяється значна увага розробці мобільних додатків
Безконтактні розрахунки з використанням безконтактних карток, за допомогою смартфонів та інших NFC-пристроїв	Популярність зумовлена швидкістю, безпекою та зручністю таких операцій. Безготівкові операції із застосуванням безконтактних та токенизованих карток становлять понад 30% від загальної кількості безготівкових операцій у торговельних мережах. Крім смартфонів, споживачі можуть використовувати смарт-годинники із технологією безконтактної оплати
Біометрична ідентифікація	Інноваційними в Україні є технології ідентифікації клієнтів через відбитки пальців та розпізнавання обличчя. Відповідний функціонал відповідає потребам клієнтів та нормативним вимогам Європейського Союзу стосовно надійної ідентифікації
Технологія віртуальних Інтернет-банків (необанки)	Необанки за функціональними можливостями не поступаються традиційним банківським структурам, а також дають можливість банківським установам економити на витратах при відсутності відділень
Цифрові гаманці та QR коди	При їх використанні, ввівши дані платіжної картки один раз, клієнт може далі здійснювати платежі в один клік, що спрощує здійснення онлайн покупок
Спільні продукти з FinTech компаніями	FinTech компанії надають інноваційні фінансові послуги та пропонують гнучкі і вигідні умови використання своїх продуктів порівняно з банками. Перевагами банківських установ є значні фінансові ресурси, широка клієнтська база, сформовані бренди та ділова репутація. Переваги FinTech компаній – високий інноваційний потенціал та постійний моніторинг потреб ринку банківських продуктів
Створення фінансових супермаркетів	Форма співпраці банків та страхових чи лізингових компаній, при якій переважно відбувається одночасний продаж банківських та небанківських продуктів персоналом банку
Використання CRM систем	Базуються на використанні сучасних інформаційних технологій, за допомогою яких банківська установа збирає інформацію щодо своїх клієнтів, проведених контактів з ними, що дозволяє працівникам банку максимально ефективно підготуватися до наступних контактів з клієнтами, контролювати їх кількість та ефективність, розподіляти навантаження між менеджерами
Калькулятори на офіційних сайтах банків	Дана технологія забезпечує для споживачів можливість переглядати різноманітні варіанти оплати за отриманими кредитами, а також калькулятор забезпечує збирання контактної інформації та інших даних від користувачів, забезпечуючи їх передавання у відділ маркетингу чи продажів банківської установи, забезпечує формування онлайн-заявки на отримання кредиту
Формування зон самообслуговування клієнтів	Дозволяють клієнтам самостійно здійснювати банківські операції у відділенні банку без його працівників

Джерело: складено на основі [2, с. 82–84; 9, с. 220; 11; 14, с. 46]

фінансування вітчизняними компаніями стартапів чи використовуючи ко-брендінг, наприклад пропонуючи з партнерами ко-брендінгові картки. На сьогодні можна виділити декілька груп найбільш актуальних інструментів банківського маркетингу: інформаційні технології, веб- та мобільний банкінг. В умовах цифрової економіки комерційному банку важливо розробити єдину концепцію щодо організації дистанційного банківського обслуговування, яке повинно стати мультимедіальним. Внаслідок подальшого розвитку Інтернет-торгівлі банківські операції часто переходять в онлайн режим, що обумовлене використанням безготівкових розрахунків.

Використання існуючих програмних продуктів таких як CRM та інших, формування власних

баз даних дозволяє банківській установі управляти відносинами з клієнтами більш ефективно та швидше. Загалом в Україні можна виділити такі тренди розвитку збутової та продуктової політики банку: розширення використання Інтернет-банкінгу та мобільного банкінгу, активне використання безконтактних розрахунків з використанням безконтактних карток, за допомогою смартфонів та інших NFC-пристроїв; біометрична ідентифікація клієнтів; формування необанків; поширення цифрових гаманців та QR кодів; розроблення банками спільних продуктів з FinTech компаніями; формування фінансових супермаркетів; впровадження CRM систем; пропозиція калькуляторів на офіційних сайтах банків; формування зон самообслуговування клієнтів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кривич Я. М., Драніцина А. О. Банківські інновації, як фактор підвищення рівня довіри та лояльності клієнтів. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2019. № 3. С. 33–39. DOI: <https://doi.org/10.21272/1817-9215.2019.3-4>.

2. Матвійчук Н., Теслюк С. Основні тенденції розвитку банківських інновацій в Україні. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2021. № 1. С. 79–87. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-01-79-87>.

Кузнєцова М. А., Гуйгова Ю. І. Розвиток та впровадження інноваційних банківських послуг в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8088> DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.8.50> (дата звернення: 18.02.2023).

3. Кузьмінов С. В., Задою Ю. А. Інновації у банківській діяльності: сутність та класифікація. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2018. № 1. С. 64–70. DOI: <https://doi.org/10.32342/2074-5362-2018-24-6>.

4. Косар Н. С., Кузьо Н. Є. Напрями впровадження інновацій у маркетингову діяльність комерційних банків України в сучасних умовах. *Економіка і право*. 2018. № 1 (49). С. 143–150. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2018.01.143>.

Демко М., Черкес Р. Сучасні тенденції збуту та просування банківських продуктів в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. № 44. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1903> (дата звернення 17.02.2023). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-120>.

5. Мінус 4,6 млрд. грн. У першому півріччі зазнав збитків 21 український банк, 47 були прибутковими. URL: <https://forbes.ua/news/minus-46-mlrd-grn-zbitkiv-u-pershomu-pivrichchi-zaznav-21-ukrainskiy-bank-47-buli-pributkovimi-11082022-7647> (дата звернення: 17.02.2023).

6. Іванов С. В. Особливості банківських інновацій *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 30–2. С. 73–80.

7. Веселова М. Ю. Нові тенденції маркетингової діяльності комерційних банків: зарубіжний досвід. *Сталий розвиток економіки*. 2014. № 3. С. 217–222.

8. Самаріна Г. Кожне наше відділення робить усе, щоб тримати фінансовий фронт. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/12/28/695264> (дата звернення: 18.02.2023).

9. Костогриз В. Г. Маркетингові концепції банків з іноземним капіталом. *Ефективна економіка*. 2014. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2909> (дата звернення: 20.02.2023).

10. Гірняк В. В. Сучасні інструменти маркетингу в продажу банківських продуктів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 23(2). С. 55–58.

11. Луців Б. Банківський маркетинг в умовах цифрової глобалізації. *Світ фінансів*. 2020. № 1(62). С. 20–32. DOI: <https://doi.org/10.35774/SF2020.01.020>.

12. Харабара В. М., Грешко Р. І., Третьякова О. В. Особливості сучасного банківського маркетингу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 4. С. 43–46. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.4.43>.

13. Гірченко Т. Д., Коссманн Р. Впровадження та розвиток цифрового маркетингу у сучасному банківському бізнесі. *European Cooperation*. 2016. Вип. 12(19). С. 68–85.

14. Лойко В. В., Башкирцева Т. М. Інновації як рушійна сила банківської діяльності. *Європейський науковий журнал економічних та фінансових інновацій*. 2018. № 1. С. 67–76. DOI: <http://doi.org/10.32750/2018-0108>.

REFERENCES:

1. Kryvych Ya. M., Dranitsyna A. O. (2019) Bankivski innovatsii, yak faktor pidvyshchennia rivnia doviry ta loialnosti kliientiv [Banking innovations as a factor in increasing the level of trust and customer loyalty]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia Ekonomika*, no 3, pp. 33–39. DOI: <https://doi.org/10.21272/1817-9215.2019.3-4>.

2. Matviichuk N., Tesliuk S. (2021) Osnovni tendentsii rozvytku bankivskykh innovatsii v Ukraini [Main trends in the development of banking innovations in Ukraine]. *Ekonomichnyi chasopys Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, no 1, pp. 79–87. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-01-79-87>.

3. Kuznietsova M. A., Huihova Yu. I. (2020) Rozvytok ta vprovadzhennia innovatsiinykh bankivskykh posluh v Ukraini [Development and implementation of innovative banking services in Ukraine]. *Efektivna ekonomika*, no. 8. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8088> (accessed 18 February 2023). DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.8.50>.

4. Kuzminov S. V., Zadoia Yu. A. (2018) Innovatsii u bankivskii diialnosti: sutnist ta klasyfikatsiia [Innovations in banking activities: essence and classification]. *Yevropeyskyi vektor ekonomichnoho rozvytku*, no. 1, pp. 64–70. DOI: <https://doi.org/10.32342/2074-5362-2018-24-6>.

5. Kosar N. S., Kuzo N. Ye. (2018) Napriamy vprovadzhennia innovatsii u marketynhovu diialnist komertsiinykh bankiv Ukrainy v suchasnykh umovakh [Directions of innovations implementation in the ukrainian commercial banks marketing activities in modern conditions]. *Ekonomika i pravo*, no. 1 (49), pp. 14–150. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2018.01.143>.

6. Demko M., Cherkes R. (2022) Suchasni tendentsii zbutu ta prosuvannia bankivskykh produktiv v Ukraini [Modern trends in sales and promotion of banking products in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 44. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1903>. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-120> (accessed 17 February 2023).

7. Minus 4,6 mlrd. hrn. U pershomu pivrichchi zaznav zbytkiv 21 ukrainskyi bank, 47 buly prybutkovymy [Minus UAH 4.6 billion. In the first half of the year, 21 Ukrainian banks suffered losses, 47 were profitable]. Available at: <https://forbes.ua/news/minus-46-mlrd-grn-zbitkiv-u-pershomu-pivrichchi-zaznav-21-ukrainskiy-bank-47-buli-pributkovimi-11082022-7647> (accessed 17 February 2023).

8. Ivanov S. V. (2018) Osoblyvosti bankivskykh innovatsii [Features of banking innovations]. *Prychornomorski ekonomichni studii*, Issue 30–2, pp. 73–80.

9. Veselova M. Yu. (2014) Novi tendentsii marketynhovoï diialnosti komertsiiynykh bankiv: zarubizhnyi dosvid [New tendencies of the marketing activity of commercial banks: foreign experience]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 3, pp. 217–222.

10. Samarina H. (2022) Kozhne nashe viddilennia robyt use, shchob trymaty finansovyi front [Each of our branches does everything to keep the financial front]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/12/28/695264> (accessed 18 February 2023).

11. Kostohryz V. H. (2014) Marketynhovi kontseptsii bankiv z inozemnym kapitalom [Marketing concepts of banks with foreign funds]. *Efektivna ekonomika*, no. 4. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2909> (accessed 20 February 2023).

12. Hirniak V. V. (2017) Suchasni instrumenty marketynhu v prodazhu bankivskykh produktiv [Modern marketing tools in selling banking products]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika i menedzhment*, vol. 23(2), pp. 55–58.

13. Lutsiv B. (2020) Bankivskyi marketynh v umovakh tsyfrovoyi hlobalizatsii [Bank marketing in the conditions of digital globalization]. *Svit finansiv*, no 1(62), pp. 20–32. DOI: <https://doi.org/10.35774/SF2020.01.020>.

14. Kharabara V. M., Hreshko R. I., Tretiakova O. V. (2021) Osoblyvosti suchasnoho bankivskoho marketynhu [Features of modern banking marketing]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no 4, pp. 43–46. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.4.43>.

15. Hirchenko T. D., Kosmann R. (2016) Vprovadzhennia ta rozvytok tsyfrovoho marketynhu u suchasnomu bankivskomu biznesi [Implementation and development of digital marketing in modern banking business]. *European Cooperation*, Issue 12 (19), pp. 68–85.

16. Loiko V. V., Bashkyrtseva T. M. (2018) Innovatsii yak rushiina syla bankivskoi diialnosti [Innovations as a power of banking activity]. *Yevropeyskyi naukovyi zhurnal ekonomichnykh ta finansovykh innovatsii*, no. 1, pp. 67–76. DOI: <http://doi.org/10.32750/2018-0108>.

ХАРАКТЕРИСТИКА СУТНОСТІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЗМІН

CHARACTERISTICS OF THE ESSENCE OF THE FINANCIAL SECURITY OF THE ENTERPRISE UNDER THE CONDITIONS OF CHANGES

Доведено важливість дослідження сутності фінансової безпеки підприємства в умовах змін. Визначено, що в сьогоденних умовах розвитку, поняття фінансової безпеки підприємства в умовах постійних змін досі залишаються не розкритими в повній мірі, що і зумовило вибір даної тематики і її сучасну актуальність. Проведено дослідження сутності поняття "фінансова безпека підприємства". Визначено, що під фінансовою безпекою підприємства слід розуміти стан захищеності, за якого зберігається стабільність, рівновага, стійкість та гнучкість перед новими змінами, які привносять непостійність у фінансову діяльність й розвиток соціально-економічної системи. Охарактеризовано основних об'єктів фінансової безпеки підприємства. Представлено графічним чином можливу змінність пріоритетності визначених об'єктів фінансової безпеки підприємства. Сформувано основні висновки за результатами проведеного дослідження.

Ключові слова: безпека, фінансова безпека, підприємство, зміни, вплив змін.

The purpose of the study is to analyze the essence of the financial security of an enterprise in the face of change. The importance of studying the essence of the financial security of an enterprise in the conditions of changes is proved. It has been determined that in today's conditions of development, the concept of financial security of an enterprise in the context of constant changes still remains not fully disclosed, which led to the choice of this topic and its modern relevance. A study of the essence of the concept of "financial security of an enterprise" has been carried out. Today, the financial security of an enterprise is a particularly topical issue for the development of an enterprise in conditions of political and economic instability and war, as well as the dynamics of changes in micro- and macro-environment factors that affect financial performance. Specifically, this actualizes in a new way to see the essence of the financial safety of the company, taking into account modern configurations. It has been determined that the financial security of an enterprise should be understood as a state of security in which stability, balance, stability and flexibility are maintained in the face of new changes that introduce volatility in financial activity and the development of the socio-economic system. Changes inevitably affect all types of activities of the enterprise, including financial ones. Change is not to be feared, it must be managed. Such management is characterized by a low unique feature that, in the right hands of security actors, can ensure the development of a financial security system even when the external environment is constantly changing due to military operations. The main objects of financial security of the enterprise are characterized. The possible shift of the priority of certain objects of the financial security of the enterprise is presented graphically. The main conclusions based on the results of the study were formed. It has been established that the financial security of an enterprise has an extensive categorical apparatus, which includes a diverse number of concepts and elements. However, in our opinion, it is the need and necessity for changes, that is, a certain state of volatility, that should be inherent in the system of financial security of an enterprise, which in such conditions and state will constantly change and acquire flexibility for further development.

Key words: security, financial security, enterprise, changes, impact of changes.

УДК 336.64

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-27>

Коць Д.В.¹

аспірант кафедри фінансів та обліку,
Львівський державний університет
внутрішніх справ

Kots Danylo

Lviv State University of Internal Affairs

Постановка проблеми. Діяльність такої соціально-економічної системи як підприємство завжди супроводжується виникненням великої кількості загроз та змін в структурі фінансової діяльності, які можуть спричинити фінансову незахищеність і навіть банкрутство без належного контролю. В основі системи забезпечення фінансової безпеки підприємства лежить захист його власних фінансових інтересів від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз для забезпечення ефективності своєї діяльності. Сьогодні, фінансова безпека підприємства – особливо актуальне питання розвитку підприємства в умовах політичної та економічної нестабільності та війни, а також динамічності зміни факторів мікро- та макросередовища, що впливають на результати фінансової діяльності. Саме це актуалізує по новому розглянути сутність фінансової безпеки підприємства з врахування сучасних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Важливі аспекти дослідження сутності фінансової безпеки підприємства розкривалися в роботах таких вчених як Л. Абалкін, Г. Аніловська, О. Ареф'єва, Н. Вавдіюк, З. Варналій, М. Копитко, О. Ляшенко, І. Мігус, І. Мойсеєнко, Т. Момот, В. Мунтіян, Є. Олейніков, І. Оттенко, Г. Пастернак-Таранушенко, Є. Палига, В. Пономаренко, В. Прохорова, І. Ревак, Є. Рудніченко, М. Флейчук, В. Франчук, М. Швець, Л. Шемаєва, С. Шкарлет, О. Шляйфер, А. Штангрет, В. Ярочкін та інші. Однак ряд в сьогоденних умовах розвитку, поняття фінансової безпеки підприємства в умовах постійних змін досі залишаються не розкритими в повній мірі, що і зумовило вибір даної тематики і її сучасну актуальність.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз сутності фінансової безпеки підприємства в умовах змін.

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6838-3499>

Виклад основного матеріалу дослідження.

Діяльність соціально-економічних систем завжди відбувається під впливом різноманітної кількості як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. І річ у тому, що цей вплив не завжди являється позитивним або ж нетривіальним для соціально-економічної системи. Особливо відчутним дестабілізуючий вплив є для таких соціально-економічних систем як підприємства. Сьогодні, до такого впливу можна було віднести і нестабільність національної валюти, і ряд проблем на ринку, проте, все це незрівняється з війною, яка починаючи з 24 лютого 2022 року, перевернула уяву про безпеку на усіх можливих рівнях. Особливо вразливою в цей період є фінансова діяльність підприємства, яка без нових, сучасних та в певній мірі, інноваційних заходах забезпечення безпеки, попросту може призвести до руйнації усієї соціально-економічної системи. Уся справа в тому, що проблеми з фінансовою діяльністю призведуть до деструкції усіх внутрішньогосподарських процесів на підприємстві.

В результаті проведеного дослідження [1–5], ми дійшли до висновку, що зміни неминує торкатися усіх видів діяльності підприємства, в тому числі і фінансової. Змін не слід боятися, ними потрібно управляти. Таке управління характеризується низькою унікальних особливостей, які в правильних руках суб'єктів безпеки можуть забезпечити розвиток системи фінансової безпеки навіть при умові коли зовнішнє середовище постійно змінюється внаслідок військових дій.

Але науково-теоретична проблема полягає в тому, що не можливо зрозуміти управління змінами перш ніж не зрозумілим є сама сутність фінансової безпеки підприємства і її суб'єктів, котрі повинні уможливити її забезпечення при непостійності та змінах.

Розглядаючи поняття «фінансова безпека підприємства» А. Єпіфанов [6, с. 28], визначає її як здатність підприємства провадити власну господарську діяльність в контексті реалізації його фінансових інтересів, а також у найбільш ефективний спосіб використовувати моніторингові, інструментальні та діагностичні заходи фінансового характеру, задля раціоналізації використання наявних фінансових ресурсів, підтримання їх сталого рівня та нейтралізації фінансових ризиків.

В свою чергу М. Єрмошенко, К. Горячова, А. Ашуєв [7, с. 47] трактують дане поняття як важливу складову системи економічної безпеки підприємства, що базується на принципах ефективності, незалежності та конкурентоспроможності, діяльність якої характеризується набором критеріїв та показників фінансового стану підприємства в контексті оптимальності та раціональності використання фінансових ресурсів, рівня ліквідності активів та інших.

Як цілеспрямований та багаторівневий процес, поняття «фінансова безпека підприємства» визначає О. Сусіденко [8, с. 87], зазначаючи, що в структуру цього процесу входять методи, ресурси та механізми забезпечення такого рівня захищеності фінансових інтересів підприємства від негативного впливу зовнішніх та внутрішніх загроз, які впливатимуть на його фінансову сферу, що дасть можливість забезпечити формування та підтримання рівноваги фінансової діяльності підприємства в поточній та перспективній діяльності в умовах конкурентного середовища. Проте, слід відзначити, що в сучасних умовах, коли зміни та непостійність стали притаманні більшості соціально-економічних систем, поняття «фінансова безпека підприємства» слід розглядати з врахування цих факторів. Відтак, на нашу думку, фінансову безпеку підприємства слід трактувати як стан захищеності, за якого зберігається стабільність, рівновага, стійкість та гнучкість перед новими змінами, які привносять непостійність у фінансову діяльність й розвиток соціально-економічної системи.

Більшість наукових поглядів, щодо сутності поняття «зміна» практично не дотичні до забезпечення тої чи іншої складової економічної безпеки підприємства. Таким чином, на нашу думку, поняття «зміна» в системі забезпечення фінансової безпеки підприємства слід розуміти як процес, який призводить до динамічного за своїм характером, трансформування певних структурних елементів, що можуть негативними для фінансової діяльності соціально-економічної системи без належного контролю з боку суб'єктів безпеки.

Ми вважаємо, будь-який суб'єкт фінансової безпеки підприємства повинен здійснювати вплив на об'єкт для забезпечення захисту фінансової діяльності соціально-економічної системи при будь-яких умовах, починаючи від стабільності та постійності і закінчуючи умовами непостійності та змін. Даючи таке твердження, ми бачимо, що де є суб'єкт безпеки, там є і об'єкт.

Даючи узагальнену думку щодо визначення основного об'єкта фінансової безпеки підприємства К. Горячева [9, с. 66] зазначає що ним повинен в першу чергу являтися сама фінансова діяльність, які й слід захищати. Звичайно, не можна з цим погодитися, що центральне місце для фінансової безпеки будь-якого підприємства, займає саме фінансова діяльність, проте у випадку дефініції об'єктів, тут слід міркувати ширше. Річ у тому, що система фінансової безпеки підприємства функціонує сьогодні, в динамічному середовищі, якому притаманні зміни та непостійність, тому і об'єкт може змінюватися.

Відтак, на нашу думку, об'єктами фінансової безпеки підприємства слід вважати і визначати індивідуально враховуючи в яких умовах

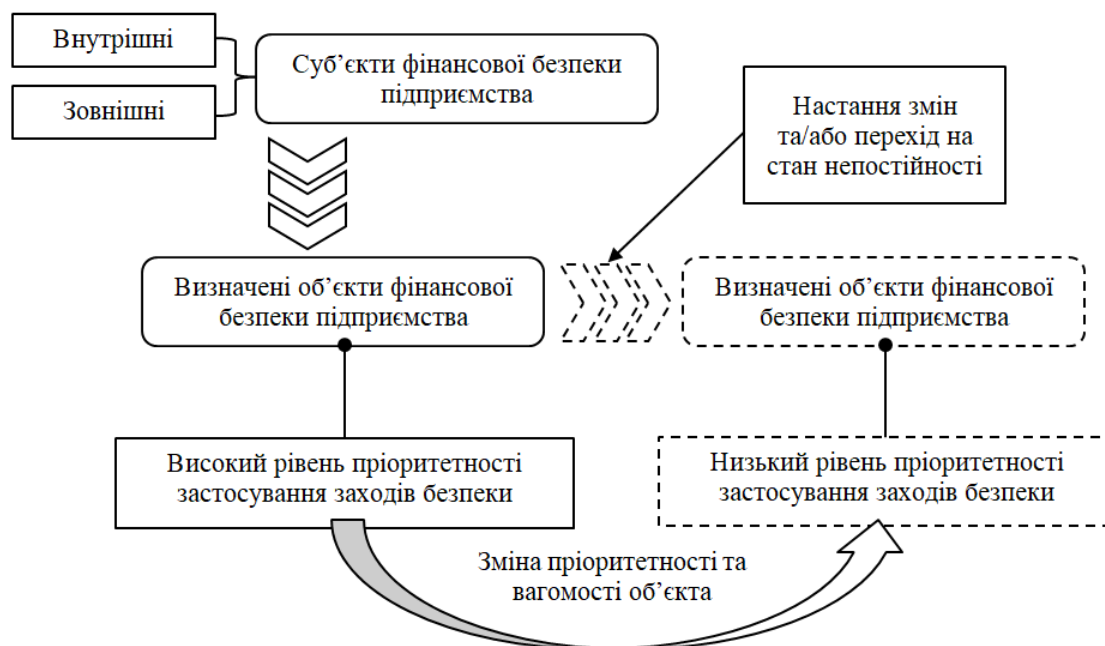

Рис. 1. Можлива змінність пріоритетності визначених об'єктів фінансової безпеки підприємства

Джерело: сформовано автором

перебуває даний тип соціально-економічної системи (зміни умов функціонування, нестійка фінансова діяльність, тощо). В динамічних умовах розвитку будь-якого підприємства, слід надавати об'єктам фінансової безпеки відповідний рівень пріоритетності. Тобто, при певних умовах, ті чи інші об'єкти отримують найвищий рівень пріоритетності, проте, при зміні в діяльності підприємства, вони ж можуть мати вже нижчий рівень (рис. 1).

Фінансова безпека підприємства має обширний категоріальний апарат, який включає в собі різноманітну кількість понять та елементів. Проте, на нашу думку, саме потреба й необхідність змін, тобто певного стану нестійкості повинно бути притаманним для системи фінансової безпеки підприємства, яка в таких умовах й стані буде постійно видозмінюватися і набувати гнучкості для подальшого розвитку.

Висновки з проведеного дослідження.

Підсумовуючи, слід зазначити, що саме фінансова складова системи економічної безпеки підприємства є для неї як першорядною, так і результуючою частиною. Важливість фінансової складової безпеки підприємства у тому, що його фінансові ризики безпосередньо пов'язані з формуванням прибутку як мети функціонування й у несприятливому разі призводять до втрат як доходів, а й самого капіталу підприємства, що може призвести до його банкрутства. Проте, фінансова безпека підприємства є дуже чутливою до будь-яких змін. Для уможливлення забезпечення фінансової безпеки підприємства, слід сформувати ефективну систему управління змінами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Rushchyshyn, N., Medynska, T., Nikonenko, U., Kostak, Z., & Ivanova, R. Regulatory and legal component in ensuring state's financial security. *Business: Theory and Practice*, 2021. № 22(2). P. 232–240.
2. Lezgovko, A. Financial reinsurance: the effective tool of insurance company's stability management. *Business: Theory and Practice*, 2017. № 8(2). P. 112–118.
3. Franchuk, V., Omelchuk, O., Melnyk, S., Kelman, M., & Mykytyuk, O. Identification the ways of counteraction of the threats to the financial security of high-tech enterprises. *Business: Theory and Practice*, 2020. № 21(1). P. 1–9.
4. Burkaltseva D, Borsch L, Blazhevich O, Frolova E, Labonin I. Financial and economic security of business as a primary element in the economic system. *Revista: Espacios*, 2017. Vol. 8, № (33). P. 3–20.
5. Haber J, Bukhtiarova A, Chorna S, Lastremska O. Forecasting the level of financial security of the country on the example of Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*, 15 2018, (3): 304–317.
6. Спіфанов, А. О. Фінансова безпека підприємств і банківських установ : монографія. Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2009. 295 с.
7. Єрмошенко М. М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства: препринт наукової доповіді / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячова, А. М. Ашуєв [за наук. ред. М. М. Єрмошенка]. Київ : Національна академія управління, 2009. 78 с.
8. Сусіденко О. В. Фінансова безпека підприємства: теорія, методи, практика : монографія. Київ : ЦУЛ, 2015. 128 с.
9. Горячева К. С. Фінансова безпека підприємства, сутність та місце в системі економічної безпеки. *Економіст*. 2003. № 8. С. 65–67.

REFERENCES:

1. Rushchyshyn, N., Medynska, T., Nikonenko, U., Kostak, Z., & Ivanova, R. (2021). Regulatory and legal component in ensuring state's financial security. *Business: Theory and Practice*, vol. 22(2), pp. 232–240. (in English)
2. Lezgovko, A. (2007). Financial reinsurance: the effective tool of insurance company's stability management. *Business: Theory and Practice*, vol. 8(2), pp. 112–118. (in English)
3. Franchuk, V., Omelchuk, O., Melnyk, S., Kelman, M., & Mykytyuk, O. (2020). Identification the ways of counteraction of the threats to the financial security of high-tech enterprises. *Business: Theory and Practice*, vol. 21(1), pp. 1–9. (in English)
4. Burkaltseva D., Borsch L., Blazhevich O., Frolova E., Labonin I. (2017) Financial and economic security of business as a primary element in the economic system. *Revista: Espacios*, vol. 38 (33), pp. 3–20. (in English)
5. Haber J., Bukhtiarova A., Chorna S., Lastrem-ska O. (2018) Forecasting the level of financial security of the country on the example of Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*, vol. 15 (3), pp. 304–317. (in English)
6. Yepifanov, A. O. (2009) Finansova bezpeka pidpryyemstv i bankivs'kykh ustanov [Financial security of enterprises and banking institutions]: monohrafiya. Sumy: DVNZ "UABS NBU", 295 p.
7. Yermoshenko M. M., Horyachova K. S., Ashuyev A. M. (2009) Ekonomichni ta orhanizatsiyni zasady zabezpechennya finansovoyi bezpeky pidpryyemstva: prepynt naukovoyi dopovidi [Economic and organizational principles of ensuring the financial security of the enterprise: preprint of the scientific report]. Kyiv : Natsional'na akademiya upravlinnya, 78 p.
8. Susidenko O. V. (2015) Finansova bezpeka pidpryyemstva: teoriya, metody, praktyka [Financial security of the enterprise: theory, methods, practice] : monohrafiya. Kyiv : TSUL, 128 p.
9. Horyacheva K. S. (2003) Finansova bezpeka pidpryyemstva, sutnist' ta mistse v systemi ekonomichnoyi bezpeky [Financial security of the enterprise, its essence and place in the system of economic security]. *Ekonomist*, no. 8, pp. 65–67.

УПРАВЛІННЯ ЦИФРОВОЮ ТРАНСФОРМАЦІЄЮ МЕНЕДЖМЕНТУ ПЕРСОНАЛУ ЧЕРЕЗ ЦИФРОВУ HR СТРАТЕГІЮ

MANAGING THE DIGITAL HR TRANSFORMATION THROUGH A DIGITAL HR STRATEGY

УДК 005.334:331.5]:355.01(477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-28>

Кравчук О.І.¹

к.е.н., доцент,
доцент кафедри соціоекономіки
та управління персоналом,
Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана

Варіс І.О.²

к.е.н., доцент,
доцент кафедри соціоекономіки
та управління персоналом,
Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана

Рябоконт І.О.

к.е.н.,
доцент кафедри соціоекономіки
та управління персоналом,
Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана

Kravchuk Oksana

Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman

Varis Iryna

Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman

Ryabokon Ivan

Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman

Бізнес-процеси менеджменту персоналу зазнають суттєвої зміни під впливом цифровізації. Для того аби ця трансформація була керованою та відповідала організаційним потребам необхідне формування цифрової HR стратегії. Стаття присвячена дослідженню парадигми формування цифрової стратегії менеджменту персоналу, а саме: понять, компонент, векторів та етапів її формування в організаціях. Обґрунтовано взаємозв'язок понять цифрова HR трансформація та цифрова HR стратегія. Виділено вектори та етапи цифрової HR трансформації. Узагальнено та схарактеризовано компоненти цифрової HR трансформації, на їх основі виділено компоненти цифрової HR стратегії. Запровадження нових HR технологій має бути підкріплено цифровою HR стратегією, яка є детальним планом цифрової трансформації менеджменту персоналу.

Ключові слова: цифровізація менеджменту персоналу, цифрова HR трансформація, цифрова HR технологія, менеджмент персоналу, цифрова стратегія.

The world around us is changing. The workforce is changing rapidly. The pandemic and the war have drastically shortened the business path to remote and hybrid work models. The advent of technology and data makes personnel management easy and more complex at one time. Business processes of personnel management are undergoing significant changes under the influence of digitalization. For this transformation to be manageable and meet organizational needs, digital HR strategy formation is necessary. Theoretical understanding and modernization of context defining the new challenges of the digital HR transformation, its stages, components and elements, and the development of a digital HR strategy for the transformation of personnel management are necessary. The article is devoted to the study of the paradigm of digital HR strategy forming, namely: concepts, components, principles, and stages of its forming in organizations. The relationship between the concepts of digital HR transformation and digital HR strategy is substantiated. Vectors and stages of digital HR transformation are highlighted. The components of the digital HR transformation are summarized and characterized, and the components of the digital HR strategy are selected based on them. The introduction of new HR technologies must be supported by a digital HR strategy, which is a detailed plan for the digital transformation of personnel management. To sustain the digital transformation of HR management, companies need a clear digital HR strategy that will involve a strategic rethinking of the use of digital HR technologies to increase business value; rules for forming and implementing a digital HR strategy. The software has enormous potential, but it is important to approach the choice strategically. Any investment in new technology should be tied to specific company goals and have a detailed deployment plan. Modern business tasks cannot be solved using outdated solutions, so traditional sets of HR competencies will not be sufficient; they need to be updated to include new means of communication and critical analysis. In addition, HR teams cannot and should not allow others to make important technological decisions for them, impose on them solutions that are not designed specifically to solve the problems of personnel management of a specific business environment; and, instead, take the initiative to develop and implement a digital HR strategy.

Key words: personnel management digitalization, digital HR transformation, digital HR technology, personnel management, digital strategy.

Постановка проблеми. Сучасні глобальні трансформації, пов'язані з цифровізацією, активувались в Україні під час війни. Сучасний бізнес функціонує в невизначеному світі, який швидко змінюється через надлишок інформації та постійний розвиток технологій. Автоматизація, гіг-економіка, цифрові платформи та інші інновації змінюють фундаментальну природу роботи та мають значний вплив на робочу силу, робоче місце та функцію менеджменту персоналу. Служби персоналу можуть перетворити це з викликів на можливості та створити цінність для бізнесу. Однією з ключових тем для багатьох організацій є цифрова HR трансформація. Цільовий напрям такої діяльності передбачає створення надійної цифрової HR стратегії та успішної її реалізації. Запровадження та трансформація цифрових

технологій менеджменту персоналу є ключовою подією для більшості організацій у їхніх стратегічних цілях. Цей висновок лише прискориться під час і після війни в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням цифрової трансформації менеджменту персоналу присвячені численні міжнародні наукові дослідження, зокрема таких авторів як: Т. Бондарук та С. Фішер [3], С. Брешіані та ін. [6], Л. Ван та Г. Чжен [15], П. Вардарлієр [13], А. Гуртнер та І. Цлерц, [4], С. Кервін [7], С. Кирилмаз [8], І. Пантелідіс [10], М. Тіт [2], Л. Холбече [5]. Окремі аспекти цифровізації бізнес-процесів менеджменту персоналу висвітлені в працях українських науковців: Н. С. Данилевич, С. Г. Рудакової і Л. В. Щетініної [1] та попередніх статтях авторів статті [16; 17; 18; 19; 20]. Часткові

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6337-7759>

² ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9502-5045>

теоретико-методичні аспекти стратегічного планування цифрової трансформації менеджменту персоналу показані у працях А. Мануті та П. Д. де Пальма [9], С. Сен [11], Р. ван Дейк [12] та Д. Уодділл [14].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на велику кількість сучасних наукових публікацій в цьому напрямі необхідним є теоретичне осмислення та осучаснення розуміння в контексті нових викликів цифрової трансформації менеджменту персоналу, її векторів та етапів, компонент та елементів, необхідних для розробки та реалізації цифрової стратегії трансформації менеджменту персоналу.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення парадигми формування цифрової стратегії менеджменту персоналу, а саме: понять, компонент, драйверів, векторів та етапів її формування в організаціях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цифрова трансформація – це процес, що передбачає впровадження цифрових технологій для покращення ефективності бізнесу, основне використання якого націлене на покращення бізнес-процесів, підвищення їх ефективності та зменшення витрат. Цифрова трансформація менеджменту персоналу (далі – цифрова HR трансформація) є складним завданням, яке передбачає перетворення всіх бізнес-процесів із ручного документування та виконання на автоматизоване, перенесення найбільш трудомістких процедур та операцій в цифрове середовище.

Це важлива частина сучасного менеджменту персоналу, яка використовує цифрові технології для ефективного управління людьми та процесами. За цифрової HR трансформації зміни мають відбуватися в трьох сферах: цифрова робоча сила, цифрове робоче місце та надання цифрових HR-послуг (рис. 1).

Такі зміни відбуваються швидко, оскільки керівників HR команд змушують взяти на себе більшу роль у сприянні організації «ставати цифровою», а не просто «робити завдання у цифровий спосіб». Цифрова HR трансформація передбачає збільшення віртуалізації роботи та співпраці зі штучним інтелектом, нові персональні вимоги та підвищення мобільності працівників [4]. HR командами швидкими темпами щодня впроваджуються десятки технологій: штучний інтелект, прогнозне моделювання, аналітика даних у реальному часі, спільні центри HR обслуговування тощо [14]. Наслідки технологічних трансформацій призводять до інновацій щодо процесів менеджменту персоналу. Попри те, що зараз багато компаній перебувають у процесі цифровізації бізнес-процесів менеджменту персоналу, здається, що він поки відстає в плані цифрової трансформації, особливо порівняно з іншими сферами діяльності компанії. Проте зараз більшість HR команд вбачають невикористані можливості в цифровізації та перебувають у процесі впровадження ряду підходів до цифрової трансформації. Деякі підприємства, особливо малі та середні, спочатку зосереджуються на віртуалізації стандартизованих адміністративних

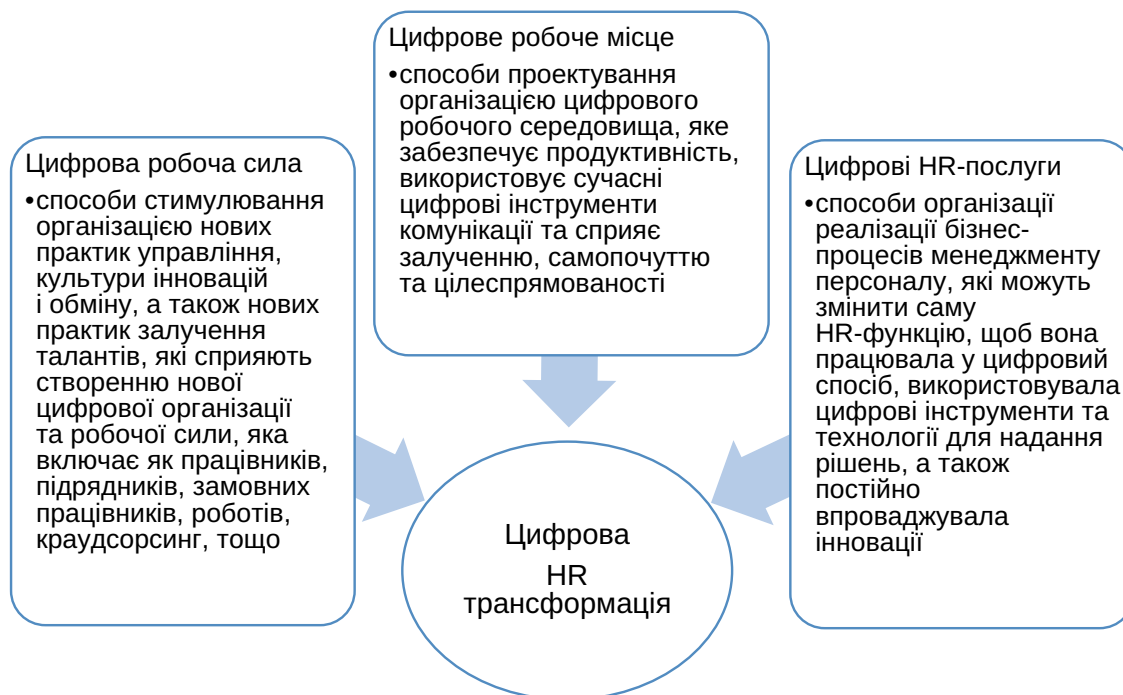

Рис. 1. Вектори цифрової трансформації менеджменту персоналу

Джерело: побудовано авторами

бізнес-процесів менеджменту персоналу, таких як звіти про витрати, обробка трудових договорів, облік заробітної плати та облік робочого часу. Інші – вже перенесли цілі ланцюжки бізнес-процесів менеджменту персоналу у цифрове середовище. Найбільш просунутими у сфері цифровізації є великі компанії в секторах ІТ, зв'язку та медіа, а також у фармацевтичній промисловості [7]. Універсального рішення для процесу цифрової HR трансформації не існує. Ефективність використовуваних концепцій та інструментів залежить від конкретної бізнес-ситуації та вимог відповідної компанії. Важливо не цифровізувати процеси без плану, а оцінювати відповідні рішення як частину процесу змін в рамках стратегічного плану цифрової HR трансформації. Для компанії цифрова трансформація означає внесення серйозних змін і руйнування старих структур, розвиток від нижчого до вищого рівня цифрової зрілості. Це включає розгляд нових, орієнтованих на клієнтів моделей бізнесу, нових форм роботи, зручних ІТ-рішень і підвищення обізнаності серед працівників і керівництва. Завдяки інноваціям у цифровій трансформації менеджмент персоналу може відігравати новаторську роль у компанії та таким чином посилювати вплив на корпоративний розвиток.

Цифрова HR трансформація – це процес впровадження цифрових технологій для покращення роботи HR департаменту і організації в цілому. Ці цифрові технології включають хмарні HRIS, цифрові рішення для добору та рекрутингу персоналу, внутрішні комунікаційні платформи, програмне забезпечення для залучення робочої сили, інструменти аналітики персоналу тощо. Під час інтеграції цифрових HR технологій менеджери з персоналу мають враховувати розвиток нових додатків, інструментів і програм для зміни управління робочою силою та способів виконання HR процесів. Головне для сучасних HR команд сформувати загальну картину потреби процесів та операцій компанії у цифровій HR підтримці для прийняття рішень з організації реалізації HR діяльності в цифровому середовищі, які впливатимуть на якість менеджменту персоналу у короткостроковій перспективі, та показуватимуть інтегроване та цілісне довгострокове його майбутнє бачення. Окрім сказаного вище, цифрова HR трансформація також полягає в тому, щоб використовувати технології для розв'язання проблем і полегшення життя працівника. Останнє передбачає впровадження програмного забезпечення для виконання щоденних завдань та економії робочого часу. Досягнення успішної цифрової HR трансформації вимагатиме створення надійної дорожньої карти з усіма деталями щодо проєкту трансформації. Успішна цифровізація менеджменту персоналу забезпечить нові можливості та процеси, які допоможуть організації ефективно функціонувати в

сучасному швидкозмінному бізнес-середовищі. Будь-яка компанія, яка прагне здійснити успішну цифрову HR трансформацію, має дотримуватися низки принципів та процедур. Для комплексності підходу вони мають бути включені до цифрової HR стратегії, основна мета якої саме і полягає у впровадженні успішної цифровізації менеджменту персоналу. Тому, цифрова HR стратегія має створювати чітке бачення, стратегію та дорожню карту цифрової HR трансформації.

Розроблення цифрової HR стратегії важливе для всіх практиків і керівників HR, які хочуть переконатися, що їхня організація адаптується до цього мінливого та все більш конкурентного бізнес-середовища через створення стратегічного підходу до стійкої трансформації, яка виходить за рамки звичайних цифрових HR пропозицій [11]. Тому, цифрову HR стратегію слід розглядати не як жорсткий формальний план, а як набір принципів щодо ключових цифрових HR драйверів. Прикладами ключових цифрових HR драйверів для організації можуть бути: покращення операційної гнучкості, оптимізація досвіду працівників, покращення обміну знаннями, експериментальні інновації тощо. Вони описують те, чого організація намагається досягти за допомогою цифрової HR стратегії. Ці цифрові драйвери, які живлять цифрову HR стратегію, можуть виходити безпосередньо із загальної цифрової стратегії організації, або бути особливо актуальними для стратегії менеджменту персоналу. Просування стратегічного цифрового плану для менеджменту персоналу передбачає необхідність побудови ініціативи навколо цих драйверів, які можуть змінюватися на регулярній основі, виходячи з потреб бізнесу та персоналу.

Цифрова HR стратегія – це дорожня карта, яка керує цифровою трансформацією бізнес-процесів менеджменту персоналу, загальна мета якої полягає в тому, щоб цифровізувати, автоматизувати і, таким чином, покращити ключові функції та процеси менеджменту персоналу. Переведення бізнес-процесів менеджменту персоналу у цифрову форму потребує часу, але може сприяти підвищенню продуктивності, зниження витрат, зменшення плінності і навіть зростання залученості працівників. Однак, такі ефекти можуть бути гарантовано досягнуті за умови ретельного планування цифрової HR стратегії, яка враховує вимоги компанії та майбутні потреби в персоналі, щоб уникнути ефективного використання організаційних ресурсів. Формування цифрової HR-стратегії складний та трудомісткий процес. Але невеликі поступові кроки допоможуть побудувати надійний план цифрової HR трансформації менеджменту персоналу, які потрібно реалізовувати в певній логічній послідовності поступових етапів (рис. 2).

При чому, сучасна практика менеджменту персоналу та аналіз використання цифрових HR

технологій, здійснений в попередніх працях авторів [16; 17; 18; 19; 20], дають підстави стверджувати, що більшість організацій перебувають на активному або формалізованому етапах цифрової HR-трансформації, а деякі перейшли на стратегічний етап. Небагато українських організацій сформували цілісний і конвергентний підхід до цифрової HR трансформації, описаний на конвергентному етапі. Можна стверджувати, що поки відсутні організації на інноваційно-адаптивному етапі, де цифровий менеджмент персоналу вже не є трансформацією, а є безперервним і вкоріненим компонентом усіх процесів, у яких бере участь HR.

Перехід до кожного наступного етапу цифрового менеджменту персоналу має бути підкріплений єдиною позицією з одним або декількома бізнес-стейкхолдерами. При такому узгодженні важливо виділити всі переваги для бізнесу, які може принести цифровий менеджмент персоналу, серед яких важливими є: покращення досвіду

працівників у процесах навчання та пришвидшення освоєння ними нових навичок; скорочення витрат часу процеси, пов'язані з менеджментом персоналу, HR-команди та лінійні керівники мають більше часу для клієнтів, розробки продуктів тощо; покращення загального досвіду роботи працівників підвищує їх залученість, і це може сильно вплинути на задоволеність клієнтів. Наступним кроком важливо визначити напрями прогресу цифрової HR трансформації. Для цього корисно використовувати структуру такої трансформації та моделювати розвиток окремих її компонентів. На рис. 3 узагальнено основні компоненти, які мають вирішальне значення для успішної цифрової HR трансформації.

Всі компоненти цифрової HR трансформації тісно переплетені й залежать один від одного. Наприклад, інвестиції в нову цифрову HR технологію традиційно призводять до покращення бізнес-процесів менеджменту персоналу. Така

Рис. 2. Етапи цифрової HR трансформації

Джерело: побудовано авторами на основі [12]

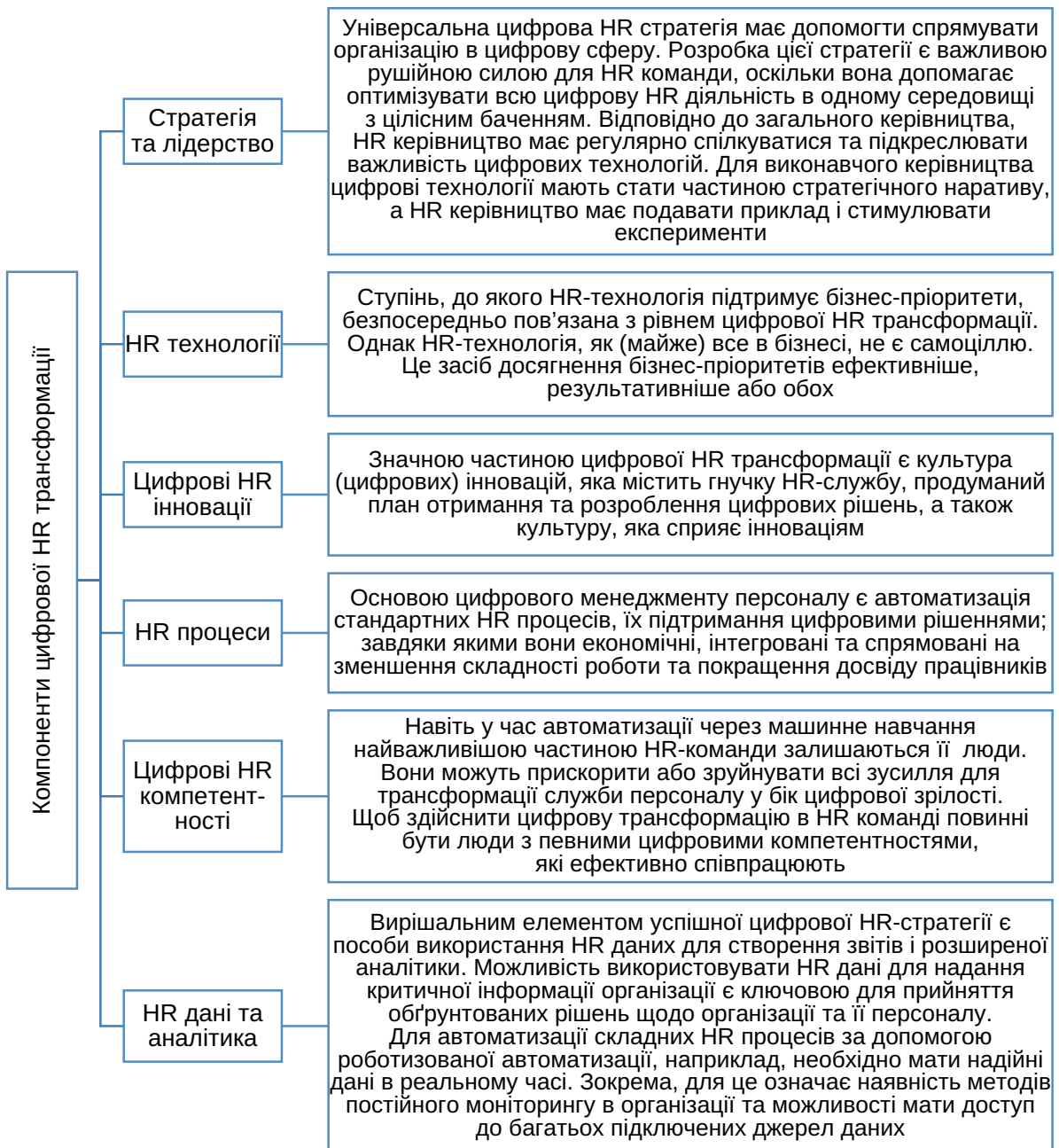

Рис. 3. Опис компонентів цифрової HR трансформації

Джерело: побудовано авторами на основі узагальнення [16; 17; 18; 19; 20]

структура компонентів цифрової HR трансформації може стати, на нашу думку, базою для створення плану трансформації з конкретними заходами його реалізації. Складні перетворення можуть бути успішними за допомогою невеликих поступових змін, а не за допомогою трансформацій великого вибуху у формі величезної програми трансформації. Різниця, яку може зробити цифровий менеджмент персоналу, буде помітна лише в різних командах організації та в тому, як вони можуть обслуговувати клієнтів. Це вимагає змін у поведінці людей, і найкращий спосіб змінити поведінку людей – робити маленькі кроки в бажаному

напрямку. HR має якнайкраще сприяти цим поступовим змінам.

Отже, впровадження нових цифрових технологій менеджменту персоналу може ефективно відбутися лише на основі цифрової HR стратегії. Ця стратегія є окремою від стратегії організації та ґрунтується на ній. Загальна організаційна цифрова стратегія визначає компетентності та поведінку персоналу, які сприятимуть цифровій трансформації бізнесу. HR команди мають розробити стратегію, яка включатиме підходи до політики та практики менеджменту персоналу, які сприяють цифровій трансформації менеджменту

персоналу та бізнесу в цілому. HR команди мають спочатку сформулювати та впровадити політику та практику цифровізації, які стимулюють розвиток компетентностей та поведінку працівників для досягнення стратегічних цілей цифровізації організації. Потім HR команди мають узгодити цифрові HR технології зі цифровою стратегією організації та підтримувати необхідні компетентності, навички та поведінку персоналу. Ось чому цифрова HR стратегія надзвичайно важлива: це і проєкт, і дорожня карта для вибору та впровадження цифрових HR технологій, необхідних для підтримки організаційної стратегії.

Тому, формування цифрової HR стратегії, яка відповідає стратегії організації, вимагає: визначення місії, яка включає поточну мету організації; формулювання бачення цілей організації на майбутнє; деталізації цілей і завдань цифрової HR технології; логістики, що визначає, способи досягнення цифровою HR стратегією своїх цілей і завдань; визначення методів вимірювання досягнення цілей і завдань цифрової HR стратегії; бюджетування ресурсів і заходів, необхідних для реалізації цієї стратегії; графіку досягнення цілей, як правило, від трьох до п'яти років; та щорічного переоцінювання, оцінювання та (за необхідності) коригування цифрової HR стратегії. Графічне зображення запропонованого підходу до формування цифрової HR стратегії зображено на рис. 4.

Практика менеджменту персоналу XXI століття вимагає нового сміливого підходу до лідерства. Брак знань про HR-технології не повинен гальмувати керівництво. Лідерство в цифровій трансформації організації мають брати на себе HR команди, постійно взаємодіючи з відділом інформаційних технологій та іншими бізнес-підрозділами для знаходження найкращих варіантів в процесі прийняття рішень і вибору технологій. Лідерство такого рівня потребує вищого рівня розвитку цифрових компетентностей керівників

підрозділів у сфері менеджменту персоналу. Ніхто не повинен постраждати після невдалого впровадження HR-технологій. Потрібно використовувати відповідні технології для розвитку працівників і розширення їх можливостей, надаючи їм необхідне навчання та інструменти. Як професіонали та керівники з персоналу мають взяти на себе роль лідера у розробленні та реалізації обґрунтованої та успішної цифрової HR стратегії.

Для цього, на нашу думку, варто дотримуватися таких рекомендацій: визначити стратегію організації, а потім спроєктувати як цифровий менеджмент персоналу може підтримувати та просувати її; оцінити організаційну готовність і контекст для нових цифрових HR технологій, щоб оцінити роль агента змін; оцінити наявні компетентності та технології HR команд в організації та їх відповідність загальній цифровій стратегії організації; розробити цифрову HR стратегію, яка узгоджується зі стратегією організації; періодично переглядати та коригувати цифрову HR стратегію. Менеджери з персоналу повинні знати про ті технології, які можна використовувати для виконання місії та бачення організації; брати участь у процесах вибору та впровадження технологій, а також у перепроєктуванні бізнес-процесів; повинні скористатися перевагами нового, складного, трудомісткого апаратного та програмного забезпечення та представляти найкращі інтереси працівників у процесі вибору технологій. Таким чином вони підвищуватимуть власну довіру, знаючи HR-технології. Менеджери з персоналу повинні розробити цифрову HR стратегію, яка відбиває місію та бачення організації, враховуючи готовність організації до технологій.

Висновки за результатами дослідження. Світ навколо нас змінюється. Робоча сила швидко змінюється. Пандемія та війна різко скоротили шлях бізнесу до дистанційних і гібридних моделей роботи. Поява технологій і даних робить менеджмент персоналу одночасно легшим і складнішим.

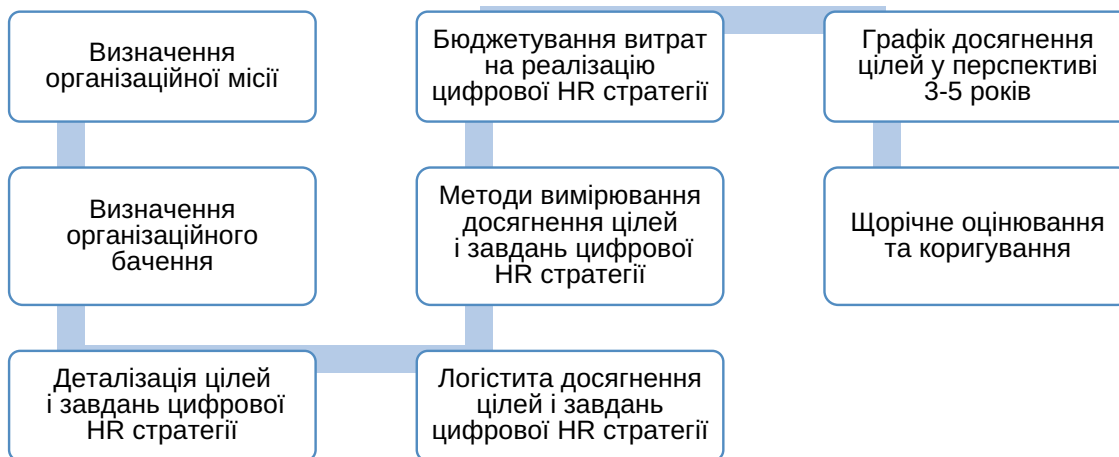

Рис. 4. Компоненти формування цифрової HR стратегії

Джерело: побудовано автором

Запровадження нових HR технологій є кроком у правильному напрямку, але це впровадження має бути підкріплено стратегією. Щоб утримувати цифрову трансформацію менеджменту персоналу, компаніям потрібна чітка цифрова HR стратегія, яка передбачатиме стратегічне переосмислення використання цифрових HR технологій для збільшення цінності для бізнесу; правила формування та реалізації цифрової HR-стратегії; взаємодії з основними стейкхолдерами. Це детальний план цифрової HR трансформації. Програмне забезпечення має величезний потенціал, але важливо підходити до вибору стратегічно. Будь-які інвестиції в нові технології повинні бути прив'язані до конкретних цілей компанії та мати детальний план розгортання.

Сучасні бізнес-завдання неможливо вирішити за допомогою застарілих рішень, тому традиційні набори HR компетентностей не будуть достатніми; їх необхідно оновити, щоб включити нові засоби комунікації та критичного аналізу. Крім того, HR команди не можуть і не повинні дозволяти іншим приймати важливі технологічні рішення за них, нав'язувати їм рішення, які не розроблені спеціально для розв'язання проблем менеджменту персоналу бізнес-середовища; а натомість – брати себе ініціативу щодо розроблення та реалізації цифрової HR стратегії.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Digital HR – the Future of Human Resources Administration / S. G. Rudakova та ін. *Business Inform.* 2020. Т. 1, № 504. С. 265–270. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-1-265-270>.
2. E-HRM: digital approaches, directions & applications / ed. M. Thite. London : Routledge, 2018. 311 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315172729>.
3. Encyclopedia of Electronic HRM / ed.: T. Bondarouk, S. Fisher. De Gruyter Oldenbourg, 2020. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110633702>.
4. Gurtner A., Clerc I., Scheidegger L. Digital human resource management. *Digital Business.* Wiesbaden, 2021. P. 159–181. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-658-32323-3_8.
5. Holbeche L. HR in the digital age. *Aligning human resources and business strategy.* London, 2022. P. 110–133. DOI: <https://doi.org/10.4324/978103219996-6>.
6. Human Resource Management and Digitalisation / S. Bresciani et al. *Digital Transformation Management for Agile Organizations: A Compass to Sail the Digital World.* 2021. P. 117–138. DOI: <https://doi.org/10.1108/978-1-80043-171-320211007>.
7. Kerwin S. Human Resource Management and Digital Technology. *The Routledge Handbook of Digital Sport Management.* London, 2022. P. 22–36. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003088899-4>.
8. Kirilmaz S. K. Digital transformation and human resources management: digital HR application examples of businesses. *Pressacademia.* 2020. Vol. 11, No 1. p. 224–225. DOI: <https://doi.org/10.17261/pressacademia.2020.1199>.
9. Manuti A., de Palma P. D. Digital HR: a critical management approach to the digitalization of organizations. Cham : Springer International Publishing, 2018. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-60210-3>.
10. Pantelidis I. Digital human resource management. *Digital business strategies in blockchain ecosystems. contributions to management science /* ред. U. Hacıoglu. Cham, 2019. p. 337–352. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-29739-8_11.
11. Sen S. Digital HR Strategy: Achieving Sustainable Transformation in the Digital Age. Kogan Page, Limited, 2020. 312 p.
12. van Dijk R. Digital HR transformation: stages, components, and getting started. *AIHR.* URL: <https://www.aihr.com/blog/digital-hr-transformation-stages-components-getting-started/>.
13. Vardarlier P. Digital transformation of human resource management: digital applications and strategic tools in HRM. *Contributions to management science.* Cham, 2019. P. 239–264. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-29739-8_11.
14. Waddill D. Digital HR: A Guide to Technology-Enabled Human Resources. Society For Human Resource Management, 2018. 288 p.
15. Wang L., Zheng G. Linking Digital HRM Practices with HRM Effectiveness: The Moderate Role of HRM Capability Maturity. *Academy of Management Proceedings.* 2022. Vol. 2022, No 1. DOI: <https://doi.org/10.5465/ambpp.2022.18262abstract>.
16. Варіс І.О., Кравчук О.І., Загородня С.А. Цифрова трансформація бізнесу: вибір, впровадження та вдосконалення CRM-систем. *Маркетинг і цифрові технології.* 2021. Т. 5, № 2. С. 48–66. DOI: <https://doi.org/10.15276/mdt.5.2.2021.5>.
17. Кравчук О. І. Цифрова компетентність менеджера з персоналу. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика.* 2018. № 1. С. 172–191. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2018_1_19 (дата звернення: 14.11.2022).
18. Кравчук О. І., Варіс І. О., Бідна Т. О. Цифрові технології рекрутингу персоналу. *Маркетинг і цифрові технології.* 2022. № 6 (1). С. 92–110. DOI: <https://doi.org/10.15276/mdt.6.1.2021.7>.
19. Кравчук О. І., Варіс І. О., Заривних К. С. Цифрові технології менеджменту персоналу: тенденції та виклики в умовах пандемії COVID-19. *Економіка та суспільство.* 2021. № 26. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-73>.
20. Кравчук О. І., Варіс І. О., Паращук Є. Ю. Цифровізація бізнес-процесів менеджменту персоналу: можливості HRM-систем. *Галицький економічний вісник.* 2022. Т. 74, № 1. С. 90–102. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.01.090.
21. Літорович О. Особливості менеджменту персоналу підприємств в умовах діджиталізації. *Економіка та суспільство.* 2022. № 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-34>.

REFERENCES:

1. Rudakova, S. G., Danylevych, N. S., Shchetinina, L. V., & Kasianenko, Y. A. (2020). Digital HR – the Future of Human Resources Administration. *Business Inform*, 1(504), 265–270. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-1-265-270>.
2. Thite, M. (Ed.). (2018). *E-HRM: digital approaches, directions & applications*. Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315172729>.
3. Bondarouk, T., & Fisher, S. (Eds.). (2020). *Encyclopedia of electronic HRM*. De Gruyter Oldenbourg. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110633702>.
4. Gurtner, A., Clerc, I., & Scheidegger, L. (2021). Digital human resource management. In *Digital business* (pp. 159–181). Springer Fachmedien Wiesbaden. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-658-32323-3_8.
5. Holbeche, L. (2022). HR in the digital age. In *Aligning human resources and business strategy* (pp. 110–133). Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003219996-6>.
6. Bresciani, S., Ferraris, A., Romano, M., & Santoro, G. (2021). Human resource management and digitalisation. In *Digital transformation management for agile organizations: A compass to sail the digital world* (pp. 117–138). Emerald Publishing Limited. DOI: <https://doi.org/10.1108/978-1-80043-171-320211007>.
7. Kerwin, S. (2022). Human resource management and digital technology. In *The routledge handbook of digital sport management* (pp. 22–36). Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003088899-4>.
8. Kirilmaz, S. K. (2020). Digital transformation and human resources management: Digital HR application examples of businesses. *Pressacademia*, 11(1), 224–225. DOI: <https://doi.org/10.17261/pressacademia.2020.1199>.
9. Manuti, A., & de Palma, P. D. (2018). *Digital HR: A critical management approach to the digitization of organizations*. Springer International Publishing. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-60210-3>.
10. Pantelidis, I. (2019). Digital human resource management. In U. Hacioglu (Ed.), *Digital business strategies in blockchain ecosystems. contributions to management science* (pp. 337–352). Springer. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-29739-8_11.
11. Sen, S. (2020). *Digital HR strategy: Achieving sustainable transformation in the digital age*. Kogan Page, Limited.
12. van Dijk, R. (2022). *Digital HR transformation: Stages, components, and getting started*. AIHR. Available at: <https://www.aihr.com/blog/digital-hr-transformation-stages-components-getting-started>.
13. Vardarlier, P. (2019). Digital transformation of human resource management: Digital applications and strategic tools in HRM. In *Contributions to management science* (pp. 239–264). Springer International Publishing. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-29739-8_11.
14. Waddill, D. (2018). *Digital HR: A guide to technology-enabled human resources*. Society For Human Resource Management.
15. Wang, L., & Zheng, G. (2022). Linking digital HRM practices with HRM effectiveness: The moderate role of HRM capability maturity. *Academy of Management Proceedings*, 2022(1). DOI: <https://doi.org/10.5465/ambpp.2022.18262abstract>.
16. Varis I. O., Kravchuk O. I., & Zavorodnya, S. A. (2021). Tsyfrova transformatsiya biznesu: Vybir, vprovadzheniya ta vdoskonalennya CRM-system [Digital transformation of business: Selection, implementation and improvement of CRM systems]. *Marketynh i tsyfrovi tekhnolohiyi [Marketing and digital technologies]*, vol. 5(2), pp. 48–66. DOI: <https://doi.org/10.15276/mdt.5.2.2021.5>.
17. Kravchuk, O. I. (2018). Tsyfrova kompetentnist' menedzhera z personalu [Digital competence of the personnel manager]. *Sotsial'no-trudovi vidnosyny: Teoriya ta praktyka [Social and labor relations: Theory and practice]*, vol. 1, pp. 172–191. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvtpp_2018_1_19.
18. Kravchuk, O. I., Varis, I. O., & Bidna, T. O. (2022). Tsyfrovi tekhnolohiyi rekrutynhu personalu [Recruitment digital technologies]. *Marketynh i tsyfrovi tekhnolohiyi [Marketing and digital technologies]*, vol. 6 (1), pp. 92–110. DOI: <https://doi.org/10.15276/mdt.6.1.2021.7>.
19. Kravchuk, O. I., Varis, I. O., & Zaryvnykh, K. S. (2021). Tsyfrovi tekhnolohiyi menedzhmentu personalu: Tendentsiyi ta vyklyky v umovakh pandemiyi COVID-19 [Digital technology of personnel management: trends and challenges in a COVID-19 pandemic]. *Ekonomika ta suspil'stvo [Economy and society]*, vol. 26. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-73>.
20. Kravchuk, O. I., Varis, I. O., & Paraschuk, E. Yu. (2022). Tsyfrovizatsiya biznes-protsesiv menedzhmentu personalu: Mozhlyvosti HRM-system [HR-management business processes digitalization: HRM-systems possibilities]. *Halyts'kyi ekonomichnyy visnyk [Halyts'kyi ekonomichnyy visnyk]*, vol. 74(1), pp. 90–102. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.01.090.
21. Litorovych, O. (2022). Osoblyvosti menedzhmentu personalu pidpryemstv v umovakh didzhytalizatsiyi [Peculiarities of enterprise personnel management in conditions of digitalization]. *Ekonomika ta suspil'stvo [Economy and society]*, vol. 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-34>.

ФІНАНСОВИЙ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ У СФЕРІ ЛОГІСТИКИ FINANCIAL RISK MANAGEMENT IN THE SPHERE OF LOGISTICS

У статті розглянуто питання щодо використання методів фінансового ризик-менеджменту у логістичному бізнесі. У ході дослідження проведено ситуаційний аналіз логістичної сфери України. Визначено мету та завдання логістичної діяльності. Встановлено, що ситуація, пов'язана з воєнними діями на території України, вказала на факт зміни зовнішніх та внутрішніх умов функціонування діяльності логістичних підприємств, що в свою чергу створило додаткові фінансові ризики. Зазначено, що нестабільність економічного середовища та валютні коливання збільшують фінансові ризики логістичних підприємств, створюють необхідність постійного обліку іноземної валюти, що в свою чергу потребує додаткових заходів ризик-менеджменту. Визначено принципові засади мінімізації фінансових ризиків у сфері логістики. Узагальнено основні методи, які використовуються для розрахунку оцінки валютних ризиків.

Ключові слова: менеджмент, фінанси, логістика, ризик, підприємство.

The article examines the issue of using financial risk management methods in the logistics business. It is established that the war-related situation on the territory of Ukraine has indicated a change in the external and internal conditions of operation of logistics enterprises, which in turn has created additional financial risks. The aforementioned problematics necessitated a comprehensive restructuring of the business strategy, in particular: variable market positioning tactics; monitoring the work of all departments and divisions on an ongoing basis; analyzing and accounting of the crisis constraints; determining the optimal and least risky transportation itineraries, considering changes in access to certain warehouse and storage points, financial and currency restrictions, etc. It is stated that the instability of the economic environment and currency fluctuations increase the financial risks of logistics enterprises, necessitate constant accounting of foreign currency, which in turn requires additional risk management measures. The mentioned aspect creates a necessity to search for ways and methods to minimize currency risks and, as a result, to protect a business entity in the sphere of logistics against potential additional losses. In the course of the study, a situational analysis of the logistics sphere of Ukraine has been conducted. The goal and objectives of logistics activities have been defined. The article defines the fundamental principles of minimization of financial risks in the sphere of logistics. The article summarizes the main methods used to calculate currency risk assessment. Given the introduction of certain peculiarities of working with foreign currency, for instance, during martial law in Ukraine, this system of methods becomes an effective way of leveling currency risks. With the intent of avoiding financial risks as much as possible and minimizing losses from risky transactions, it is worth taking into account not only risk assessment and management methods, but also the current peculiarities of working with currency in an uncertain condition.

Key words: management, finances, logistics, risk, enterprise.

УДК 658.7:338.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure71-29>

Кустріч Л.О.

д.е.н., професор,
професор кафедри менеджменту,
Уманський національний університет
садівництва

Kustrich Liliia

Uman National University of Horticulture

Постановка проблеми. Наразі, в умовах воєнного стану, питання управління ризиками, зокрема й у сфері логістичної діяльності, набувають особливої актуальності. Ситуація, викликана кризовою подією, пов'язаною з воєнними діями на території України, вказала на факт того, що економічне та політичне середовище може швидко змінити зовнішні умови функціонування діяльності логістичних підприємств. У свою чергу зміна умов функціонування діяльності спровокувала появу негативних факторів, які призвели до дестабілізації економічної безпеки суб'єктів підприємництва та створили нові економічні ризики.

Вищезазначена проблематика спричинила потребу у комплексній перебудові стратегії підприємницької діяльності логістичного підприємства, зокрема: зміні тактики позиціонування на ринку; здійсненні на постійній основі моніторингу роботи всіх відділів та підрозділів; аналізі та обліку кризових обмежень; визначенні оптимальних та найменш ризикових маршрутів перевезень з урахуванням зміни доступу до окремих точок складування і зберігання продукції, фінансових та валютних обмежень тощо.

Нестабільність економічного середовища та валютні коливання збільшують фінансові ризики

логістичних підприємств, створюють необхідність постійного обліку іноземної валюти, що в свою чергу потребує моніторингу динаміки валютного ринку. Зазначений аспект породжує потребу у пошуку способів та методів мінімізації валютних ризиків, і, як наслідок, захисту суб'єкта підприємництва у сфері логістики від можливих додаткових втрат. Вищезазначена проблематика підтверджує актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням питання розвитку сфери логістики та використання елементів ризик-менеджменту у процесі управлінської діяльності присвячено багато праць українських та зарубіжних дослідників. Так, Буркіна Н. В., Капітонець М. В. зазначають що «Логістика є ефективним засобом підвищення стану конкурентоспроможності вітчизняних підприємств» [1, с. 95]. Ціщик Р. В., Котис Н. В. вважають, що «Логістика в Україні розвивається відповідно до світових тенденцій, здійснюючи вагомий вплив на національний економічний потенціал, стимулює розвиток взаємопов'язаних і суміжних галузей, виступаючи індикатором конкурентоспроможності нашої держави у світі» – але, разом з тим, зазначають – «темпи розвитку логістики в Україні є нижчими порівняно зі світовими темпами

розвитку цієї галузі, що зумовлює відставання від світових логістичних процесів, недостатній рівень використання можливостей, втрату конкурентних позицій» [2, с. 54]. «У будь-якій комерційній діяльності завжди існує ризик збитків. І логістика, звичайно, не є винятком незалежно від того, чи є вона одним з етапів комерційної діяльності компанії (1PL), чи окремим бізнесом (2PL, 3PL, 4PL). При цьому головним завданням логістики було і залишається мінімізація всіх можливих витрат при якісному (вчасно, з прийнятними допусками втрат тощо) забезпеченні вантажоперевезень» – зазначає Боюк О. [3].

При дослідженні дефініції «ризик» Загородній А. Г. та Вознюк Г. Л. вважають, що «це усвідомлення можливості небезпеки виникнення непередбачених утрат очікуваного прибутку, майна, грошей, у зв'язку з випадковими змінами умов економічної діяльності, несприятливими обставинами [4, с. 183].

У Національному стандарті України розділ «Керування ризиком. Методи загального оцінювання ризику» зазначено, що «Призначеність загального оцінювання ризику – забезпечувати отримання інформації на доказовій основі та її аналізування, щоб приймати обґрунтовані рішення щодо того, як обробляти конкретні ризики та як вибирати можливий варіант їх оброблення» [5, с. 2]. Боровик М. В. визначає ризик як можливість виникнення в майбутньому будь-яких несприятливих ситуацій та негативних наслідків. Автор вказує, що у системі прийняття та виконання управлінських рішень, спрямованих на зменшення впливу наслідків реалізації ризиків на діяльність організації, варто використовувати елементи ризик-менеджменту [6, с. 7–8].

Питання виникнення ризиків у сфері логістики та можливих варіантів їх уникнення було темою дослідження багатьох українських науковців. Так, Гапчак Т.Г. вважає, що «У світовій практиці до 50% комерційних операцій зазнають невдачі через недостатню увагу до проблеми ризиків. Дослідження показують, що 75% всіх ризиків

викликані людськими помилками – недостатньою підготовкою, втому, індивідуальними психоемоційними якостями, порушеннями правил і вимог роботи на певних робочих місцях або за виконання певних логістичних функцій» [7, с. 11]. «Ризик є невід'ємним атрибутом фінансово-господарської діяльності підприємств і потребує уваги з боку фінансових менеджерів. Наявність певного рівня ризику операцій зовсім не означає, що від них треба відмовитися. Адже відмова буде рівнозначною втраті очікуваних доходів і прибутків. В усьому потрібна міра і зваженість фінансових рішень» – зазначає Самура Ю. О. [8, с. 732].

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз методів фінансового ризик-менеджменту у логістичному бізнесі.

Завдання дослідження полягають у: проведенні ситуаційного аналізу логістичної сфери України; визначенні принципів засад мінімізації фінансових, зокрема валютних, ризиків у сфері логістики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Логістика є сферою економічної діяльності, яка забезпечує транспортування товарів від виробників до споживачів, регулює функціонування транспорту товарів та послуг, формує управління запасами та створює інфраструктуру розподілу товарів. Мету та завдання логістичної діяльності вказано на (рис. 1).

Система логістичного бізнесу формується на основі інтегрованої діяльності виробничих та комерційних підприємств, ключовими з яких є ті, що надають послуги перевезення вантажів, складування, зберігання тощо.

Для проведення ситуаційного аналізу сфери логістики її слід умовно розділити на два види діяльності – 1) транспортні перевезення; 2) складська логістика й інші супровідні послуги.

Аналізуючи динаміку розвитку транспортних перевезень в Україні варто сказати, що за останні роки галузь мала дещо знижені показники діяльності, що пояснюється обмеженнями пов'язаними з SARS-CoV-2 (табл. 1).

Рис. 1. Структурні складові логістичної діяльності

Джерело: складено автором на основі проведеного дослідження

Таблиця 1

Обсяг перевезених вантажів за видами транспорту, тис. т

Рік	Залізничний ¹		Морський	Річковий	Автомобільний ²	Авіаційний ³	Трубопровідний
	відправлення	перевезення					
2016 ⁴	325171,0	386276,5	2805,3	3144,8	1131312,7	78,6	99679,5
2017 ⁴	294301,2	349994,8	3291,6	3155,5	1020604,0	69,1	97231,5
2018 ⁴	292104,7	343433,5	3032,5	3641,8	1085663,4	74,3	106729,2
2019 ⁴	277288,9	339550,5	2253,1	3640,2	1121673,6	82,8	114810,4
2020 ⁴	267639,1	322342,1	1892,0	3698,0	1205530,8	99,1	109418,2
2021 ⁴	262633,5	312938,9	2120,3	3990,2	1147049,6	92,6	112656,4

¹ За даними АТ «Укрзалізниця».

² З урахуванням обсягів перевезень вантажів для обслуговування потреб власного виробництва, з 2002 р. – з урахуванням перевезень вантажів, виконаних фізичними особами-підприємцями.

³ З 2003 р. – за даними Державної авіаційної служби України.

⁴ Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: [9]

Події пов'язані з військовою агресією росії в Україні змусили галузь знизити темпи розвитку, а подекуди й геть припинити діяльність, зокрема це стосується напрямку морських, залізничних та авіаперевезень. Так, «блокада морських портів України вплинули як на загальні обсяги торгівлі (експорт та імпорт), так і на розподіл за типами транспортування. Якщо в січні 2022 року 80% експорту продукції транспортувалося морем, то вже в квітні ця частка знизилась до 13%. На перше місце вийшов залізничний транспорт. Підписання зернової ініціативи відновило важливість морського транспорту. У вересні 2022 року морем було експортовано 5,5 млн. т вантажів, що складає 57% від загального експорту товарів. З імпортом ситуація інакша. Зернова ініціатива не включає імпорт товарів. До війни найбільші обсяги імпорту транспортувались залізницею. В січні 2022 року залізниця доставила 2,8 т вантажів або 49% загального імпорту товарів. Санкції проти росії та Білорусі зупинили імпорт з цих країн, який переважно доставлявся залізницею.

Українська залізниця не відновилася після різкого падіння в обсягах перевезень, якого вона зазнала в березні 2022 року. Знизився рівень перевезення залізної руди, чорних металів та будівельних матеріалів. Причиною цього, крім війни та руйнування металургійних потужностей, стали низькі ціни на світових ринках на метал та 70% підняття тарифів на перевезення «Укрзалізницею» з липня 2022 року. «Укрзалізниця» досягла піка своїх можливостей в перевезенні зерна через західний кордон України.

Найбільш важливим в імпорті товарів став автомобільний транспорт. У вересні автомобілями до України було доставлено 1 млн. т вантажів, що становить 54% від загального імпорту

товарів. В автомобільних перевезеннях відбулось суттєве зростання в кількості виданих ліцензій на автомобільні вантажні перевезення. Так, у вересні Укртрансбезпека видала 1436 таких ліцензій, що в 6 разів більше, ніж за аналогічний період минулого року. Кількість виданих ліцензій на міжнародні вантажні перевезення зросла в 10 разів, а на перевезення палива – в 30 разів. Після кризи на україно-польському кордоні в кінці серпня-початку вересня ситуація покращилась. Були відкриті нові пункти пропуску, спрощений транзит сільськогосподарських товарів територією Польщі, деякі рослинні товари стало можливо перевіряти не на кордоні, а на спеціальних контрольних пунктах в Польщі тощо.

Загалом слід зазначити, що попри великий шок, який українська транспортна система пережила в березні, вона впоралася з викликом та змогла забезпечити транспортування необхідних товарів до та з України» [10].

Аналізуючи питання складської логістики варто зазначити, що перша та найголовніша зміна, що сталася в українській логістиці в умовах воєнного стану – це усунення «центру тяжіння». Найбільший складський хаб в Україні був розташований у Київській області. З початком війни логістичні підприємства були змушені перевезти свої складські залишки та товари на захід України. Відбулося логістичне переміщення товару до Закарпатської, Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської областей. Але слід зазначити, що в цих областях такого обсягу складських приміщень не існувало. Немає їх і наразі. І підприємства, що звикли до великих складських площ змушені розпоряджатися площами 500-1000 м², найчастіше на старих об'єктах із геть іншими принципами організації складської логістики. Усе це дуже сильно змінило

і логістичні процеси, і ланцюги постачання, і вартість самих операцій [11].

Таким чином, логістичні підприємства були змушені змінити ланцюжок «склад-доставка-склад» і тим самим підвищити вартість перевезень та ускладнити логістичне постачання.

Серед факторів, що найбільше вплинули на бізнес-процеси, пов'язані з логістикою, виокремлюють:

1. Відмова від накопичення та зберігання товарів. Якщо раніше товар міг довгий час перебувати на складах, звідки йшло відвантаження, то тепер його відвантажували «з коліс», намагаючись мінімально накопичувати залишки, щоб у разі можливої атаки на склади не було втрат товару.

2. Різка та швидка зміна складських умов. Зазвичай запуск складу забирає приблизно три місяці: переїзд складу, розгортання IT-системи та IT-інтеграція, налаштування систем безпеки, відеоспостереження тощо. Стільки часу в у підприємств не було, вони були змушені мігрувати за лічені тижні, а то й дні на невідомі площі. Десь «кульгала» безпека, десь – операційні процеси. Логістиці, особливо складській, було, м'яко кажучи, складно, але при цьому компанії впоралися досить добре. Включився режим виживання, запуску з нуля, закривалися базові потреби, такі як пошуки складів, водіїв, складського персоналу.

3. Ускладнення логістичних операцій. У зв'язку з великою кількістю блокпостів та часу огляду вантажу на них, доставка товару затримувалася. Особливо проблемними були нічні пересування (час комендантської години) транспорту, що доставляє продукти.

Разом з тим варто зазначити, що зміни, які відбулися, є локальними або в рамках окремих бізнес-процесів, зокрема: затримка доставки товарів в окремі райони через окупацію або високі ризики; нульова авіаційна та воднотранспортна логістика; складності в'їзду та виїзду залізницею [11]. Але вказані питання наразі знаходять своє вирішення.

На думку дослідника логістичного ринку Ісаченка О. ситуація, що сталася в Україні, є показовою для всього світу. Висновком має стати те, що країна повинна вміти керувати своїми логістичними потоками в екстрених ситуаціях та мати ефективну систему логістичного ризик-менеджменту [11].

«Ризик-менеджмент є інструментом зниження небезпек у діяльності підприємств, організацій та установ. Забезпечення виконання функцій ризик-менеджменту дає змогу прогнозувати ймовірність виникнення несприятливих ситуацій та зменшувати кількість неефективних управлінських рішень. Врахування ризиків стає однією з основних управлінських дій, яка забезпечує досягнення стратегічних організаційних цілей та сприяє досягненню

максимально можливої ефективності діяльності як підприємства загалом, так і його окремих структурних підрозділів» [8, с. 737].

«Сучасні економічні умови, у яких на цей момент функціонують підприємства, характеризують невизначеність і змінність зовнішнього середовища. Тому в галузі логістики зростає значення формування способів вирішення проблем настання ризикових ситуацій. ... На цей час суттєво важливо вміти використовувати методи управління ризиками для будь-яких складових ланок постачань систем логістики та загалом господарської діяльності підприємства» [12, с. 4].

Зважаючи на проведений аналіз науково-методичної літератури та статичних даних, можна сказати, що особливо важливою в діяльності логістичних підприємств в умовах кризи є стратегія взаємодії з іноземними коштами, зокрема облік валютних ризиків.

Валютний ризик – це ймовірність втрат чи недоотримання прибутку порівняно зі значеннями, що плануються, у результаті несприятливої зміни величини валютного курсу [13, с. 257].

На рис. 2. узагальнено основні методи, які використовуються для розрахунку оцінки валютних ризиків.

Для логістичного підприємства валютні ризики мають специфічну особливість, пов'язану з різницею в часі («часовий розрив») між датою укладання договору та платежем по ньому. У 2022 р. значення валютних ризиків посилилося не тільки під впливом макроекономічної ситуації та війни, а зі складнощами встановлення контакту з новими партнерами (постачальниками, перевізниками, логістичними хабами тощо), оскільки виникла необхідність пошуку альтернативних маршрутів доставки вантажів та їх зберігання.

Для мінімізації валютних ризиків у системі логістичної діяльності нами пропонується використовувати один з методів страхування валютних ризиків (рис. 3).

Розглянемо детальніше методи страхування валютних ризиків, які наразі можуть бути використані логістичними підприємствами в Україні:

– купівля валюти на біржі чи банку на основі прогнозування майбутньої ситуації на ринку (біржовий метод). За таких умов логістичне підприємство на основі прогнозованих показників валютного ринку прагне придбати необхідну кількість валюти залежно від поточної ситуації та встановленого курсу. Як правило, банківський курс дещо вищий за біржовий, оскільки у вартість валюти банк закладає відсоток від доходів операційної діяльності, а на біржі підприємство отримує вигідніший обмінний курс. Значення даного методу посилюється у контексті регулярного здійснення великих валютних операцій. Серед недоліків біржового методу варто назвати: більш триваліші (по часу), на відміну від

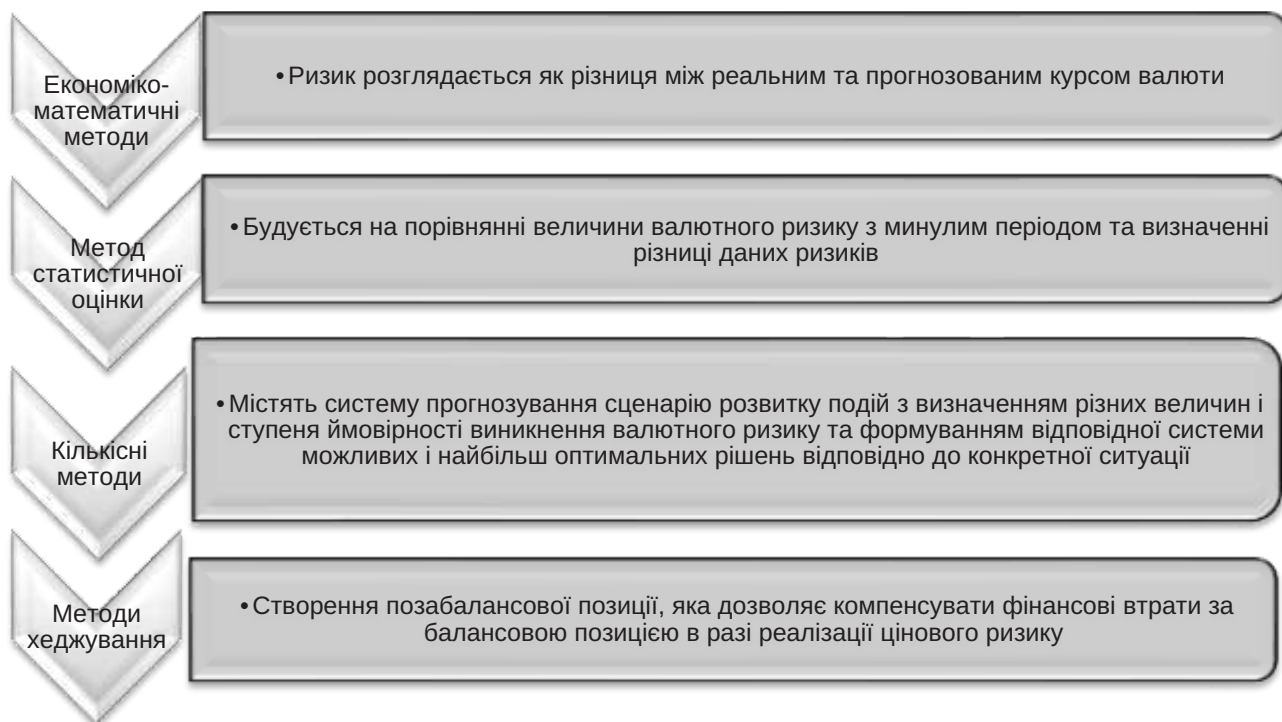

Рис. 2. Різновиди методів, які використовуються для визначення рівня валютних ризиків

Джерело: складено автором на основі проведеного дослідження

Рис. 3. Структура методики фінансового ризик-менеджменту у сфері логістики на основі страхування валютних ризиків

Джерело: складено автором на основі проведеного дослідження

банківських, терміни здійснення операцій; потреба у наявності спеціального брокерського рахунку; комісія за брокерські послуги;

– купівля валюти на основі аналізу валютних коливань попередніх періодів та маркетингового аналізу логістичного ринку (метод валютних коливань). За таких умов валютні ризики долаються за рахунок аналізу майбутньої ситуації на ринку. При цьому беруться до уваги поведінкові особливості клієнтів, налаштування інвесторів на валютному ринку, поточна соціально-економічна ситуація в країні, зміни в поведінці конкурентів, прогнози зміни курсу валюти, у якій проведитимуться розрахунки, до гривні;

– визначення спеціалізованих умов оплати логістичних послуг за фіксованим курсом (метод фіксованих цін). Даний метод передбачає попереднє укладання договору між логістичним підприємством і фінансовим постачальником. Згідно договору постачальник зобов'язується здійснювати розрахунки за фіксованим курсом або на основі врахування курсової різниці, яка визначається на користь логістичного підприємства. Даний метод, на відміну від двох попередніх, є менш ризикованим з погляду фінансових втрат при ослабленні національної валюти, проте, у разі її зміцнення, виникає ситуація втраченої вигоди;

– встановлення додаткових умов отримання оплати за логістичні послуги за рахунок проведення додаткових фінансових операцій (метод додаткових обмежень). За таких умов логістичне підприємство при розрахунках може застосовувати такі форми страхових ризиків як: фіксація курсу за даними Національного банку України; проведення розрахункових операцій у валюті виключно усередині країни; запровадження додаткових комісійних зборів на підставі курсової різниці; запровадження додаткової оплати по відсотках за контрактом у разі виникнення високих курсових різниць (встановлюваного значення), валютних коливань тощо.

Висновки з проведеного дослідження.

Проведений аналіз дає змогу резюмувати, що методи страхування валютних ризиків, які наразі можуть бути використані у сфері логістики в Україні, залежать від конкретної ситуації на ринку у певний час; вимог та умов постачальників і рівня їх співпраці з логістичним підприємством; інших факторів, що можуть впливати на рівень фінансових виникнення ризиків. Загалом можна сказати, що в умовах запровадження деяких особливостей роботи з валютою, як то під час воєнного стану в Україні, ця система методів стає ефективним способом нівелювання валютних ризиків. Для максимального їх уникнення та мінімізації втрат від ризикових операцій нами пропонується брати до уваги не лише методи оцінки ризиків та управління ними, а й враховувати поточні особливості роботи з валютою в умовах невизначеності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Буркіна Н. В., Капітонець М. В. Аналіз ринку логістики України: статистичний аспект. *Економіка і організація управління*. 2020. № 3 (39). С. 93–103.
2. Ціщук Р. В., Котис Н. В. Статистичний аналіз структури та тенденцій розвитку логістичного ринку України. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. Вип. 3(1). С. 54–59.
3. Боюк О. Логістичні ризики та шляхи їх мінімізації. Що таке ризики? *Logist.today – все про логістику та вантажоперевезення: веб-сайт*. URL: <https://logist.today/uk/kategorii/vvedenie/2017-03-02/logisticheskie-riski-i-puti-ih-minimiz/> (дата звернення: 01.03.2023).
4. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. Фінансово-економічний словник. 4-те вид., доопрац. та допов. Львів: Вид-во Львівської політехніки. 2021. 607 с.
5. DSTU IES/ISO 31010:2013. Керування ризиком. Методи загального оцінювання ризику. Київ: Мінекономрозвитку України, 2015. 73 с. (Національний Стандарт України).
6. Боровик М. В. Ризик-менеджмент. Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова. 2018. 65 с.
7. Гапчак Т. Г. Ризики в логістичних процесах. *Економіка: проблеми теорії та практики*. 2010. № 262. С. 10–19.

8. Самура Ю. О. Ризик-менеджмент у системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств, установ та організацій. *Економіка і суспільство*, 2018. Вип. 15. С. 732–738.

9. Обсяг перевезених вантажів за видами транспорту 1995–2019. Держстат України. *Офіційний сайт*. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ/2018/tr/tr_rik/tr_rik_u/op_vant_vt_u.htm (дата звернення: 01.03.2023).

10. Коссе І. Тренди української логістики на кінець жовтня 2022 року. *AgroTimes.ua: веб-сайт*. URL: <https://agro-times.ua/opinion/trendy-ukrayinskoyi-logistyky-na-ki-necz-zhovtnya-2022-roku> (дата звернення: 01.03.2023).

11. Ісаченко О. Зберегти та забезпечити: як змінилася логістика в Україні під час війни. Платформа відкритих інновацій *Mind.ua: веб-сайт*. URL: <https://mind.ua/openmind/20241674-zberegti-ta-zabezpechiti-yak-zminilasya-logistika-v-ukrayini-pid-chas-vijni> (дата звернення: 01.03.2023).

12. Мажник Л. О., Письмак В. О. Логістика невинуваченої сфери: Управління ризиками в логістиці. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця. 2016. 164 с.

13. Мозговий О. М., Оболенська Т. Є., Мусієць Т. В. Міжнародні фінанси. Київ: ХНЕУ. 2005. 557 с.

REFERENCES:

1. Burkina N. V. & Kapitonets M. V. (2020) Analiz rynku lohistyky Ukrainy: statystychnyi aspekt [Analysis of the logistics market of Ukraine: statistical aspect]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia – Economics and management organization*, vol. 3 (39), pp. 93–103.
2. Tsishchuk R. V. & Kotys N. V. (2018) Statystychnyi analiz struktury ta tendentsii rozvytku lohistychnoho rynku Ukrainy [Statistical analysis of the structure and development trends of the logistics market of Ukraine]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi – Problems of the systemic approach in economics*, vol. 3(1), pp. 54–59.
3. Boiuk O. Lohistychni ryzyky ta shliakhy yikh minimizatsii. Shcho take ryzyky? [Logistical risks and ways to minimize them. What are risks?]. *Logist.today – vse pro lohistyku ta vantazhoperevezennia*. Available at: <https://logist.today/uk/kategorii/vvedenie/2017-03-02/logisticheskie-riski-i-puti-ih-minimiz> (accessed March 01, 2023).
4. Zahorodnii A. H. & Vozniuk H. L (2021) *Finansovo-ekonomichnyi slovnyk* [Financial and economic dictionary]. Lviv: Vyd-vo Lvivskoi politekhniki. (in Ukrainian)
5. DSTU IES/ISO 31010:2013. Keruvannia ryzykom. Metody zahalnoho otsiniuvannia ryzyku [DSTU IES/ISO 31010:2013. Risk management. Methods of general risk assessment]. Kyiv: Minekonomrozvytku Ukrainy (Natsionalnyi Standart Ukrainy). (in Ukrainian)
6. Borovyk M. V. (2018) *Ryzyk-menedzhment* [Risk management]. Kharkiv: KhNUMH im. O. M. Beketova. (in Ukrainian)
7. Hapchak T. H. (2010) *Ryzyky v lohistychnykh protsesakh* [Risks in logistics processes]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky. Economics: problems of theory and practice*, vol. 262, pp. 10–19.

8. Samura Yu. O. (2018) Ryzyk-menedzhment u systemi zabezpechennia finansovo-ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv, ustanov ta orhanizatsii [Risk management in the system of ensuring financial and economic security of enterprises, institutions and organizations]. *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 15, pp. 732–738.

9. Obsiah perevezenykh vantazhiv za vydamy transportu 1995-2019 [The volume of transported goods by means of transport 1995–2019]. Derzhstat Ukrainy. Available at: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/tr/tr_rik/tr_rik_u/op_vant_vt_u.htm (accessed March 01, 2023).

10. Kosse I. Trendy ukrainskoi lohistyky na kinets zhovtnia 2022 roku [Ukrainian logistics trends at the end of October 2022]. AgroTimes.ua. Available at: [https://agrotimes.ua/opinion/trendy-ukrayinskoyi-](https://agrotimes.ua/opinion/trendy-ukrayinskoyi-logistyky-na-kinecz-zhovtnya-2022-roku/)

[logistyky-na-kinecz-zhovtnya -2022-roku/](https://agrotimes.ua/opinion/trendy-ukrayinskoyi-logistyky-na-kinecz-zhovtnya-2022-roku/) (accessed March 01, 2023).

11. Isachenko O. Zberehty ta zabezpechyty: yak zminylasia lohistyka v Ukraini pid chas viiny [Preserve and Provide: How Logistics in Ukraine Changed During the War]. Platforma vidkrytykh innovatsii Mind.ua. Available at: <https://mind.ua/openmind/20241674-zberegita-zabezpechiti-yak-zminilasya-logistika-v-ukrayini-pid-chas-vijni> (accessed March 01, 2023)

12. Mazhnyk L. O. & Pysmak V. O. (2016) *Lohistyka nevyrobnychoi sfery: Upravlinnia ryzykamy v lohistytsi* [Logistics of the non-production sphere: risk management in logistics]. Kharkiv: KhNEU im. S. Kuznetsia. (in Ukrainian)

13. Mozghovyi O. M., Obolenska T. Ye. & Musiets T. V. (2005) *Mizhnarodni finansy* [International Finances]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)

АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ПОСЛУГ

ANALYSIS OF FACTORS INFLUENCED ON THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF SERVICE SECTOR ENTERPRISES

Ця стаття відображає структуровану класифікацію факторів впливу на інноваційний розвиток підприємств сфери послуг. Основною метою проведеного дослідження є виокремлення характерних ознак класифікації факторів прямого та опосередкованого, зовнішнього та внутрішнього впливу на ефективність реалізації інноваційного потенціалу підприємств сфери послуг. Систематизація літературних джерел та підходів до вирішення проблеми засвідчила, що єдиної класифікації, яка окреслює всі фактори впливу на інноваційний розвиток підприємств сфери послуг, так само, як і єдиної методики оцінювання їх впливу. Актуальність вирішення даної наукової проблеми полягає в тому, що формування єдиного переліку факторів впливу на інноваційний розвиток підприємств сфери послуг із врахуванням різних рівнів та площин впливу. Методичним інструментарієм проведеного дослідження стали метод порівнянь, наукової абстракції, графічний та логічний. Об'єктом дослідження є процес виокремлення та структуризації факторів впливу на інноваційний розвиток підприємств сфери послуг. Результати проведеного дослідження можуть бути корисними для забезпечення потенціалу інноваційного розвитку вітчизняних підприємств.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інноваційний потенціал, фактори впливу, інновації, підприємства сфери послуг.

This article reflects a structured classification of influencing factors on the innovative development of enterprises in the service sector. The main goal of the conducted research is to identify the characteristic features of the classification of factors of direct and indirect, external and internal influence on the effectiveness of the implementation of the innovative potential of enterprises in the service sector. The systematization of literary sources and approaches to solving the problem proved that there is a single classification that outlines all factors of influence on the innovative development of enterprises in the service sector, as well as a single methodology for assessing their impact. The urgency of solving this scientific problem lies in the fact that the formation of a single list of factors influencing the innovative development of enterprises in the service sector, taking into account different levels and planes of influence. Factors of supply and demand, direct and indirect action, factors of competition, subjective and objective, exogenous and endogenous factors and factors of innovative development from the standpoint of multiple potentials are separately defined. The objectivity of the factors is determined by the effectiveness of the innovation process, industry specifics of development, the level of competition in the industry, the probability of bankruptcy and other factors that determine the objective reality of the functioning of enterprises in the service sector. The levels of factors of innovative development and the plane of their formation are determined by the classification of factors according to the organizational and economic level of their formation. The methodological tools of the conducted research were the method of comparisons, scientific abstraction, graphic and logical. The object of the study is the process of identifying and structuring factors influencing the innovative development of enterprises in the service sector. The results of the conducted research can be useful for ensuring the potential of innovative development of domestic enterprises.

Key words: innovative development, innovative potential, influencing factors, innovations, enterprises in the service sector.

УДК 334.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-30>

Майборода В.М.

аспірант кафедри економіки,
Львівський торговельно-економічний
університет

Maiboroda Vladyslav

Lviv University of Trade and Economics

Постановка проблеми. Діяльність підприємств сфери послуг спрямована на підвищення якості та рівня життя населення, тенденції цифровізації та глобалізації призводять до підвищення вимог до якості життя, що призводить до стимулювання розвитку підприємств сфери послуг. Статистика свідчить, що економічний ефект від їх діяльності перевищує аналогічні показники підприємств промислової сфери.

Динамічність та турбулентність економічного та політичного середовища України визначає велику множину значущих та малозначимих факторів впливу на інноваційний розвиток усіх підприємств, установ та організацій національного економічного простору. Особливо актуальним є виокремлення чинників макро та мікросередовища інноваційної діяльності підприємств сфери послуг, скільки саме вони є одним із індикаторів зміни у споживчому попиті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженню факторів впливу на інноваційний розвиток у макро масштабі присвячені праці В. Александрова, О. Амоша, Ю. Бажал, Л. А. Власова, В. Геєць, Н. Гончарова, А. Гречан, А. Гриньов, І. Грузнов, С. Ілляшенко, С. Ільєнкова, В. Зянько, В. Келле, О. Князь, М. Коңдратьєв, С. Коваленко, Н. Краснокутська, О. Кузьмін, О. Лапко, А. Полянська, Б. Санто, В. Семиноженко, А. Стельмащук, Б. Твісс, М. Туган-Барановський, Й. Шумпетер, А. Шегда, Р. Фатхутдінов, А. Яковлєв та інші.

Проблеми інноваційного розвитку на мікрорівні розглядали Т. Васильців, О. Кузьмін, О. Мельник, М. Стадник, М. Йохна, Н. Чухрай тощо.

Чинники інноваційного розвитку підприємств сфери послуг розглядаються в роботах Л. Демідової, А. Мельник, О. Моргулець, Є. Сахна, Л. Федулова тощо.

Постановка завдання. Метою досліджень, представлених у статті, є виявлення та систематизація факторів, які впливають на інноваційний розвиток підприємств сфери послуг. Завданнями є визначення рівнів факторів інноваційного розвитку та площин їх формування.

Виклад матеріалів дослідження. Розвиток людини та науково-технічний прогрес сприяє появі нових галузей народного господарства. Інтеграційні процеси, що відбуваються у сфері науки, а також виробництва, торгівлі та промисловості впливають на зміну умов функціонування світового господарства. Становлення сфери послуг у галузь економіки зумовлене зростанням попиту на послуги, їх високим рівнем рентабельності по відношенню до короткого терміну окупності, інвестиційною привабливістю, інноваційністю сфери послуг.

Сфера послуг – це сукупність галузей народного господарства, продукція, споживна цінність яких виражається у забезпеченні благоустрою. У сфері послуг робота не матеріалізується в речі. Процес виробництва послуг зазвичай збігається з їх споживанням.

Інноваційний розвиток підприємств сфери послуг визначається як системний процес впровадження інновацій шляхом використання нових методів реалізації використання потенціалу підприємства відповідно до використання новітніх технологічних засобів і методів підвищення конкурентоспроможності підприємств у мінливому зовнішньому середовищі. Вибір інноваційних інструментів залежить від факторів інноваційного розвитку, якими виступають фактори формування потреби застосовувати нововведення [1].

Дослідник чинників ефективності інноваційного розвитку підприємств сфери послуг О. Шевченко пропонує виокремлення 6-ти груп факторів:

- 1) техніко-економічні;
- 2) організаційно-управлінські;
- 3) інформаційні;
- 4) кадрові;
- 5) інституціонально-правові;
- 6) соціально-психологічні [2].

Така класифікація, на нашу думку, не охоплює різні рівні впливу та інструментарій інноваційного розвитку.

Особливої уваги заслуговує класифікація Л. Федулової та М. Колош, яка передбачає виокремлення зовнішніх, внутрішніх чинників та можливостей, які має підприємство для здійснення інноваційної діяльності [3].

А. Тельнов та С. Попель рекомендують використовувати для оцінки впливу на інноваційну діяльність наступну класифікацію факторів:

- за характером результативності впливу (позитивні і негативні);
- за силою впливу (чинники слабого, середнього і сильного впливу);

- за рівнем економічного впливу (чинники макро-, мезо- та мікроекономічного рівня) [4].

К. Бояринова та А. Костюк запропонували виділити екзогенні та ендогенні фактори впливу на інноваційну діяльність [5]. А вивчаючи напрям їх впливу О. Князь та О. Новікова запропонували класифікувати фактори, що сприяють та перешкоджають інноваційному розвитку [6; 7].

Окремо слід зауважити, що доцільно розділяти фактори попиту і пропозиції, що впливають на інноваційний розвиток. У своїх дослідженнях О. Кліпкова поділяє фактори попиту на об'єктивні та суб'єктивні. Суб'єктивізм факторів попиту визначається оціночними характеристиками уподобань та потреб споживачів, що формуються під впливом соціо-культурних, етнічних та економічних особливостей, рівня та якості життя тощо. Об'єктивність факторів визначається результативністю інноваційного процесу, галузевими особливостями розвитку, рівнем конкуренції у галузі, ймовірністю банкрутства та іншими факторами, що визначають об'єктивну реальність функціонування підприємств сфери послуг [8].

Фактори пропозиції впливають на динаміку інноваційного розвитку сфери послуг через реалізацію інвестиційного потенціалу підприємств сфери послуг, рівня технічного оснащення та можливостей реалізації засад науково-технічного прогресу, використання новітніх маркетингових технологій та інші.

Особливості розвитку галузі варто, на нашу думку, варто розглядати через призму факторів конкуренції. Конкуренція у сфері послуг достатньо жорстка, що визначає потенціал для інноваційного розвитку підприємств. Вироблення інноваційної стратегії кожним членом конкурентного середовища опирається на місткість ринку, частку підприємства та виробничі, організаційні та фінансові його можливості.

Рівні факторів інноваційного розвитку та площини їх формування визначає класифікація чинників за організаційно-економічним рівнем їхнього формування:

- світовий рівень (глобальний, мегарівень);
- макрорівень (державний);
- мезорівень (галузевий, регіональний);
- мікрорівень (суб'єкта господарювання) [9].

З. Касьян та Т. Воронкова, пропонують розглядати чинники інноваційного розвитку з позиції множини потенціалів:

- фінансовий потенціал;
- кадровий потенціал;
- виробничий потенціал;
- інвестиційний потенціал;
- інформаційний потенціал;
- науковий потенціал [10].

На нашу думку кожна класифікація є змістовою і структурованою, але багатofункціональним буде

Чинники впливу на інноваційний розвиток підприємств сфери послуг

№ з/п	Фактори безпосереднього впливу	№ з/п	Фактори опосередкованого впливу
1	Рівень розвитку людського капіталу	1	Фінансові ресурси компанії, які впливають на її здатність фінансувати інновації
2	Накопичені ресурси знань, виміряні витратами на дослідження та зайнятістю дослідницького персоналу;	2	Заборгованість підприємства та можливості її покриття
3	Об'єктивні ресурси знань у формі наявних матеріальних активів	3	Розмір підприємства та масштаб діяльності, що впливають на можливості фінансування досліджень в довгостроковій перспективі.
4	Ресурси знань не оформлені у вигляді охоронних документів (патентів, ліцензій)	4	Готовність підприємства йти на ризик, пов'язаний з розробкою та впровадженням інновацій
5	Знання, що формуються на основі, співпраці із зовнішніми суб'єктами (виробничі, торгові та фінансові зв'язки).	5	Конкуренція
		6	Співпраця із іншими суб'єктами ринкового середовища
6	Комерційні ресурси (які відображають сприйняття компанії, її репутацію).	7	Досвід інших компаній
7	Організаційні ресурси	8	Адаптація до чинного законодавства [11]

Джерело: сформовано автором на основі [12]

їх поєднання для кожної сфери діяльності підприємств сфери послуг.

На темпи зростання та динаміку поширення інноваційного розвитку підприємств сфери послуг впливають усі вищезазначені фактори, але на нашу думку, доцільно їх розподілити на групи: безпосереднього впливу на інновації та непрямого впливу на інноваційну діяльність (табл. 1).

Аналіз наукових досліджень у сфері інноваційного розвитку дозволяє виокремити такі негативні фактори впливу як недостатній обсяг фінансування і стимулювання інноваційного розвитку підприємств сфери послуг державою, невідповідні кредитні ставки та високий рівень економічного ризику інноваційної діяльності, недосконалість законодавчого регулювання та низький рівень кваліфікації наявного персоналу для реалізації засад інноваційного розвитку.

Для визначення величини впливу та його напрямку варто використовувати метод ієрархії для кожного набору факторів (прямого та опосередкованого, позитивного та негативного впливу), метод експериментальних оцінок та екстраполяції, метод таксономії та порівняльних переваг.

Висновки та пропозиції подальших досліджень. Характерними рисами сфери послуг є: розвиток високотехнологічних галузей сфери послуг, наявність невикористаного інноваційного потенціалу, інвестиційна привабливість вітчизняних підприємств сфери послуг, використання на виробництві інноваційних форм організації праці, що сприяють інноваційній діяльності підприємств сфери послуг.

Інноваційний розвиток підприємств сфери послуг визначається як системний процес впровадження інновацій шляхом використання нових

методів реалізації інноваційного потенціалу підприємства з використанням новітніх технологічних засобів і методів підвищення конкурентоспроможності підприємства за інших рівних умов.

Основними чинником успішного розвитку інноваційних підприємств у сфері послуг є використання наукового, фінансового, матеріального та кадрового потенціалу з метою створення та комерціалізації інновацій, які відповідають потребам споживачів, використання інвестиційних коштів, застосування державної допомоги для фінансування інновацій у пріоритетних галузях народного господарства, створення конкурентного середовища та залучення висококваліфікованих спеціалістів для комодифікації нововведень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Кулак Н. В. Фактори інноваційного розвитку підприємств сфери послуг. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія Економічні науки*. 2018. № 6 (129). С. 95–100.
- Гордієнко М. Я. Фактори впливу на інноваційний розвиток підприємства. 2012. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream>.
- Федулова Л. І., Колош, М. О. Інноваційний потенціал підприємства як фактор забезпечення результативності реструктуризації. *Наукові праці МАУП*. 2007. № 3. С. 48–51.
- Тельнов А. С., Попель, С. А. Інноваційна діяльність: аналіз чинників впливу на макро-, мезо-, мікро-економічних рівнях. *Інноваційна економіка*. 2012. № 10. С. 6–13.
- Бояринова К. О., Костюк, А. К. Інноваційний розвиток підприємств: умови, проблеми та перспективи [online]. URL: http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2011_7.pdf (дата звернення: 12.12.2022).

6. Князь О. В. Аналіз та оцінювання факторів, які впливають на рівень інноваційного розвитку підприємств. *Економіка промисловості*. 2006. № 3. С. 128–135.

7. Новікова О. С. Механізм впровадження інновацій у сільському господарстві на засадах сталого розвитку. *Національний лісотехнічний університет України: Науковий вісник*. 2005. № 15 (6). С. 458–462.

8. Кліпкова О. І. Дисертація на здобуття наукового ступеня к.е.н....Львівський торговельно-економічний університет. Львів. 2017. 266 с.

9. Смุลка О. Класифікація чинників впливу на інноваційну діяльність сільськогосподарських підприємств. *Аграрна економіка*. 2018. № 11 (3–4). С. 111–118.

10. Касьян З. Е., Воронкова Т. Є. Сутність інноваційного потенціалу підприємства. *Вісник Житомирського державного технічного університету. Економічні науки*. 2010. № 1 (15). С. 168–170.

11. Mackiewicz M., Dąbrowska, A. Determinanty innowacyjności na Mazowszu. *MAZOWSZE Studia Regionalne*. 2012. Nr 10. P. 53–70.

12. Rojek D. Wewnętrzne czynniki innowacyjności przedsiębiorstw. *Zarządzanie. Teoria i Praktyka*. 2017. № 21 (3). P. 23–32.

REFERENCES:

1. Kulak N. V., (2018), Faktory innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv sfery posluh [Factors of innovative development of enterprises in the service sector]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnologii ta dyzainu. Seriya Ekonomichni nauky*, no. 6 (129), pp. 95–100. [in Ukrainian].

2. Hordiienko M. Ya. (2012) Faktory vplyvu na innovatsiinyi rozvytok pidpriemstva [Factors influencing the innovative development of the enterprise]. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream> [in Ukrainian].

3. Fedulova L. I., Kolosh, M. O. (2007), Innovatsiinyi potentsial pidpriemstva yak faktor zabezpechennia rezultatyvnosti restrukturyzatsii [The innovative potential of the enterprise as a factor ensuring the effectiveness of restructuring]. *Naukovi pratsi MAUP*, no. 3, pp. 48–51. [in Ukrainian].

4. Telnov A. S., Popel, S. A., (2012), Innovatsiina diialnist: analiz chynnykiv vplyvu na makro-, mezo-, mikroekonomichnykh rivniakh [Innovative activity: analysis of influencing factors at the macro-, meso-, and microeconomic levels]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 10, pp. 6–13. [in Ukrainian].

5. Boiarynova K. O., Kostiuk, A. K., Innovatsiinyi rozvytok pidpriemstv: umovy, problemy ta perspektyvy. [Innovative development of enterprises: conditions, problems and prospects]. Available at: http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2011_7.pdf (accessed: 12.12.2022) [in Ukrainian].

6. Kniyz O. V. (2006), Analiz ta otsiniuvannia faktoriv, yaki vplyvaiut na riven innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv [Analysis and assessment of factors affecting the level of innovative development of enterprises]. *Ekonomika promyslovosti*, no. 3, pp. 128–135. [in Ukrainian].

7. Novikova O. S., (2005), Mekhanizm vprovadzhennia innovatsii u silskomu hospodarstvi na zasadaх staloho rozvytku [The mechanism of introducing innovations in agriculture on the basis of sustainable development]. *Natsionalnyi lisotekhnichnyi universytet Ukrainy: Naukovi visnyk*, no. 15 (6), pp. 458–462. [in Ukrainian].

8. Klipkova O. I. (2017) Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia k.e.n....Lvivskyi torhovelno-ekonomichni universytet. Lviv, 266 p. [in Ukrainian].

9. Smulka O. (2018), Klasyfikatsiia chynnykiv vplyvu na innovatsiinu diialnist silskohospodarskykh pidpriemstv [Classification of factors influencing the innovative activity of agricultural enterprises]. *Ahrarna ekonomika*, no. 11 (3–4), pp. 111–118. [in Ukrainian].

10. Kasian Z. E., Voronkova T. Ye. (2010) Sutnist innovatsiinoho potentsialu pidpriemstva [The essence of the innovative potential of the enterprise]. *Visnyk Zhytomirskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 1 (15), pp. 168–170. [in Ukrainian].

11. Mackiewicz M. (2012) Dąbrowska, A. Determinanty innowacyjności na Mazowszu. *MAZOWSZE Studia Regionalne*. Nr 10. P. 53–70. [in Poland]

12. Rojek D. (2017) Wewnętrzne czynniki innowacyjności przedsiębiorstw. *Zarządzanie. Teoria i Praktyka*, no. 21 (3), pp. 23–32. [in Poland]

РОЛЬ КОМУНІКАЦІЙ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ СУЧАСНИМ ОФІСОМ

THE ROLE OF COMMUNICATIONS IN THE MODERN OFFICE MANAGEMENT SYSTEM

В статті зібрано, обґрунтовано й проаналізовано особливості та роль комунікацій, комунікаційної культури та комунікаційного процесу в управлінні сучасним офісом. Визначено залежність позитивного клімату в організації та високої віддачі працівників від культури спілкування та комунікацій. Теоретично доведено необхідність впровадження сучасних технологій в систему комунікацій для ефективного управління сучасним офісом. Визначено що комунікації в управлінні підприємством з'єднують функції управління та мають прямий вплив на результати їх виконання. Доведено, що в умовах міграції персоналу, не можливо обійтися без швидкого впровадження саме сучасних технологій та використовувати всі надбання ІТ – технологій для збереження наявного офісного персоналу й удосконалення процесів комунікацій.

Ключові слова: комунікація, комунікаційний процес, спілкування, офіс, комунікаційна культура, бізнес – комунікації.

The article collects, substantiates and analyzes the features and role of communications, communication culture and communication process in the management of a modern office. It was determined that the main element of interaction of all links of social interaction in a modern office is information and communication. The dependence of the positive climate in the organization and the high return of employees on the culture of communication and communication was determined. It is noted that the role of communication culture in the organization of modern management has an impact on some key indicators of business efficiency and has a great competitive advantage and is more effective in creating stability and continuity of business. The need to introduce modern technologies into the communications system for effective management of a modern office has been theoretically proven. It was determined that communications in enterprise management connect management functions and have a direct impact on the results of their implementation. It has been proven that in the conditions of personnel migration, it is impossible to do without the rapid introduction of modern technologies and to use all the assets of IT technologies to preserve the existing office staff and improve communication processes. The necessity of introducing new modern types of communications, based on the realization that the future of the modern office will be built on remote teams and the development of mobile business communications, with the aim of attracting young personnel from different countries of the world, is substantiated. It is this model of personnel selection, without reference to the country where the office is located, that will lead to increased competition among personnel. The development and implementation of technologies is noted as one of the effective elements of improving the working conditions of the staff. The necessity of automating business processes as the main aspect of establishing communications inherent in the modern world has been proven. It has been theoretically proven that communications in enterprise management connect management functions and have a direct impact on the results of their implementation.

Key words: communication, communication process, communication, office, communication culture, business communication.

УДК 330.658.3

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-31>

Омельчак Г.В.

старший викладач кафедри менеджменту та туризму, Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради

Omelchak Hanna

Municipal Institution of Higher Education «Khortytsia National Educational and Rehabilitational Academy» of Zaporizhzhia Regional Council

Постановка проблеми. За останні десятиріччя ставлення до комунікацій зазнало глобальних змін. Еволюція поняття комунікація пройшло шлях від «інформування» до процесу управління більшістю функцій менеджменту. Без комунікацій не можливе ефективне управління сучасним офісом. Саме комунікація поєднує в собі взаємодію між об'єктами комунікаційного процесу. Як будь який процес – комунікації потребують постійного розвитку та удосконалення. В сучасних умовах, коли комунікації стають рушійною силою ефективного управління підприємством, необхідно використовувати комунікації як інструмент, який забезпечує функціонування підприємства.

В умовах війни, коли всі системи підприємства працюють в посиленому режимі, через недосконалу систему комунікацій знижується ефективність та результативність управління підприємством. В умовах, коли більшість офісного персоналу перебувають за кордоном – керівникам підприємств необхідно налагодити ефективну систему комунікацій, використовуючи сучасні засоби та інструменти. Без налагодження цієї

системи – розвиток підприємства, набуття ним конкурентних переваг та конкурентоспроможність знижується. Від своєчасного вирішення питання ефективної комунікації залежить подальший розвиток та функціонування підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Останнім часом проблемі ефективних комунікацій стала предметом вивчення багатьох українських та іноземних науковців. Серед українських науковців особливу увагу ефективності та проблематиці комунікаційних зв'язків приділяли увагу: О. Делія [2], Лизанець А. [3], Феєр О. [3], Бондарева М. [3], Г. Осовська, М. Туріянська [6], та ін. Суттєвий вклад в розвиток сучасної теорії та практики менеджменту комунікацій та управління комунікаційними процесами внесли, зокрема, Т. Бурмака [1], О. Лозовський, О. Поцулко [5], та ін. Разом з тим, питання щодо формування ефективної системи побудови комунікацій в сучасних умовах залишаються не вирішеними через постійний розвиток сучасних технологій та впровадження багатьох елементів автоматизації в систему комунікацій. Питання щодо побудови комунікацій з урахуванням

ІТ – технологій та діджиталізації потребують подальшого вивчення та впровадження.

Постановка завдання. Основною метою дослідження є аргументація особливого значення комунікаційного процесу в організації функціонування підприємства в умовах, коли великий відсоток офісного персоналу переїхав за кордон через військову агресію росії проти України. Обґрунтування доцільності налагодження ефективних комунікаційних процесів за допомогою сучасних технологій що на сьогодні є винятковим завданням сучасного керівного офісу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне суспільство не може існувати без розвинених комунікацій, культури спілкування та комунікаційної інфраструктури. За сучасних умов функціонування одну з передових ролей для ефективного управління відіграє інформація та комунікація. Саме вони виступають головним елементом взаємодії всіх ланок соціальної взаємодії в сучасному офісі.

Комунікації між персоналом на робочих місцях значною мірою впливають на досвід співробітників, мотивацію, залученість і загальний успіх бізнесу. Внаслідок недосконалого процесу комунікацій значно знижується ефективність управління офісом, що може привести до негативних наслідків.

Комунікативні процеси в сучасних умовах виконують роль зв'язуючої ланки між суб'єктами та об'єктами управління персоналом при вирішенні будь-яких організаційних чи кадрових проблем, що актуалізує потребу пошуку напрямків їх удосконалення з врахуванням сучасних тенденцій розвитку інформаційних технологій та засобів комунікацій [3, с. 128].

В процесі комунікації суб'єкти, при передачі інформації та обміну нею, сигналізують про своє існування різними контрагентами і встановлюють з ними необхідні зв'язки. На базі подібного трактування комунікації виникло визначення «комунікативний», що співвідноситься з комунікацією в значенні «спілкування, контакт», тобто пов'язане з суттю повідомлення. Але існує також поняття «комунікаційний», де комунікація це засіб повідомлення, шлях, канали зв'язку. Воно використовується при описі інформаційно-комунікаційних технологій, що характеризують загальний процес інформатизації і підкреслює в основному технічний, технологічний аспекти розвитку економіки знань [6, с. 195].

Слід зауважити, що умови роботи за остання роки змінилися: через пандемію COVID-19 з'явився новий та масовий вид праці – віддалена робота. З початком широкомасштабного вторгнення росії в Україну – віддалена робота працівників стала одним з основних видів офісних працівників. Розосередженість робочих місць, зміна

часових поясів, проблеми з інтернетом та енергією в Україні через активні спроби знищити енергетичну інфраструктуру України з боку росії – все це ускладнило роботу керівникам щодо створення ефективних комунікацій та культури спілкування. Організації з відкритою, чесною та прозорою культурою спілкування користуються перевагами ефективних та мотивованих працівників.

Складні умови, в яких опинився український бізнес привів до труднощів щодо управління бізнес-комунікаціями. Відсутність або мінімізація ефективного та безперервного зв'язку між керівником негативно вплинули на результати діяльності підприємств.

Ділові комунікації – це процес обміну інформацією між працівниками всередині та за межами офісу. Ефективне ділове спілкування – на нашу думку, це те, як співробітники та керівництво взаємодіють між собою для досягнення цілей організації для більшої відповідності основним цінностям підприємства. Головна мета ділового спілкування – покращити організаційну практику, усунути розбіжності, інформувати працівників і зменшити кількість помилок.

Ефективне ділове спілкування є необхідним для успіху та зростання кожної організації. На відміну від повсякденного спілкування, ділове спілкування завжди цілеспрямоване.

Комунікації в управлінні підприємством з'єднують функції управління та мають прямий вплив на результати їх виконання. Для досягнення результатів керівник за допомогою комунікацій інформує персонал про основні задачі – тактичні та стратегічні, здійснює моніторинг та оцінку ситуації, виявляє стан на якому знаходиться виконання задач, виявляє проблеми, має можливість редагувати та приймати управлінське рішення, контролює процеси діяльності персоналу.

Основними характеристиками якісної комунікації є залучення співробітників в процес комунікаційної взаємодії, їх готовність до співпраці та здатність працювати з великими інформаційними масивами; неформальний характер комунікацій в організації, наявність атмосфери довіри в організації; використання ефективних комунікаційних технологій; кількість комунікаційних каналів; сприятливий соціально-психологічний клімат та своєчасність розповсюдження інформації [2, с. 38].

Звичайно, будь які комунікації мають бути сформовані з врахуванням культури спілкування. Культура спілкування як комунікативне вміння розглядається як високо розвинуте вміння здійснювати комунікацію відповідно до норм, які історично склалися у даному мовному колективі з урахуванням психологічних механізмів впливу на адресата, а також використання лінгвістичних засобів реалізації спілкування з метою досягнення запланованого результату [4].

Культуру спілкування в контексті сучасного офісу можна визначити як спосіб взаємодії підприємства з персоналом, надання інформації, стимулювання розмови для отримання зворотнього зв'язку, заохочення до участі в спілкуванні з іншими співробітниками для налагодження міжвідділових зв'язків та ін. Крім того, культура спілкування визначає, як співробітники спілкуються один з одним, а також те, як менеджери спілкуються зі своїми командами.

Таким чином, комунікаційна культура формується спілкуванням, яке відбувається на всіх рівнях організації та в різних комунікаційних відділах, включаючи: корпоративні та ділові комунікації, внутрішні комунікації, зовнішні комунікації; лідерські комунікації, управлінські комунікації, кризові комунікації, інші. Комунікаційна культура формується спілкуванням, яке відбувається на всіх рівнях організації та в різних комунікаційних відділах.

Роль культури спілкування на робочому місці має значний вплив на деякі з основних ключових показників ефективності бізнесу та людей. Було доведено, що організації з позитивною культурою спілкування мають велику конкурентну перевагу та ефективніші у створенні стійкості та безперервності бізнесу.

Оскільки організації, орієнтовані на співробітників, добре знають про переваги культури відкритого спілкування, не дивно, що зараз багато організацій переглядають свої внутрішні комунікаційні стратегії та зусилля.

Роль культури спілкування при організації сучасного офісу має вплив на деякі ключові показники ефективності бізнесу. Організації з позитивною культурою спілкування мають велику конкурентну перевагу та ефективніші у створенні стійкості та безперервності бізнесу.

Зауважимо, що бізнес, орієнтований на персонал, усвідомлює переваги культури відкритого спілкування. З метою збереження позитивного клімату в організації та високої віддачі працівників – організації переглядають свої внутрішні комунікаційні стратегії та зусилля, з метою підвищення культури спілкування та комунікацій, як одного з головних елементів ланки управління.

Роль комунікацій в системі управління сучасним офісом полягає в інформаційному забезпеченні планування та реалізації системи менеджменту.

Для побудови ефективною комунікації слід використовувати усі канали й інформаційні ресурси. Служба персоналу разом з топ-менеджментом організації має дбати про своєчасне і регулярне інформування співробітників про новини компанії, її місію, стратегію, найближчі плани та перспективи розвитку. Комунікації всередині організації повинні обов'язково відповідати таким критеріям, як простота, ясність, точність, достовірність, що в цілому покликане сприяти їх ефективності та адекватному розумінню [2, с. 38].

На сьогодні, через специфічні умови функціонування підприємств, перед керівниками стоїть складна задача налагодити комунікаційний процес між всіма підрозділами підприємства, частина з яких знаходиться за кордоном. На допомогу налагодженню цих процесів прийшли сучасні технології. В сьогоденні вже зрозуміло що майбутнє за віддаленими командами.

Це означає, що потрібен новий тип комунікацій, лідерства та управлінського підходу. Координація між часовими поясами, інформаційні роз'єми та подолання мовних і культурних бар'єрів – це лише деякі виклики спілкування, з якими стикаються віддалені команди. Крім того, відстань часто заважає членам команди відчувати себе командою.

Кращі внутрішні бізнес-комунікації можуть мати значний позитивний вплив на те, як віддалені команди співпрацюють і відчують себе. Розвиток саме налагодження роботи віддалених команд знизить ризики плинності кадрів з одного боку, а з іншого – надасть можливість набирати персонал, не прив'язуючись до конкретного міста.

Краща комунікація також означає кращу задоволеність клієнтів. Якщо комунікація в організації погана, коли мова заходить про обслуговування клієнтів і задоволеність, трапляються дві речі. По-перше, працівники, які працюють із клієнтами, не матимуть необхідної інформації. По-друге, клієнти відчують низький моральний дух працівників і отримають негативний досвід. Справді, одне дослідження показало, що ставлення співробітників має значний вплив на задоволеність клієнтів, що потім призводить до збільшення доходу [7].

Слід зазначити, що комунікації впливають та створюють культуру підприємства. Правильна стратегія бізнес-комунікацій має вирішальне значення для створення кращої корпоративної культури та робочого середовища. Підприємства, які спілкуються прозоро та відкрито, мають набагато здоровішу робочу атмосферу, мотивацію та задоволення працівників.

З іншого боку, організації, які нехтують бізнес-комунікаціями як засобом покращення культури робочого місця, страждають від низької залученості, високої плинності кадрів і низького рівня задоволеності співробітників і клієнтів.

Діджиталізація, яка активно розвивається у сучасному світі ставить перед керівниками нові задачі: розвиток мобільних бізнес-комунікацій. Сучасне покоління є технічними та орієнтованими на мобільні пристрої. Тому, для залучення молодого персоналу ділового комунікаційного контенту сучасного офісу керівнику необхідно пристосувати свої комунікаційні зусилля до їхніх звичок і переваг щодо мобільних пристроїв.

Сучасним керівникам необхідно усвідомити, що надсилання звичайних електронних листів на все підприємство або використання застарілої

інтрамережі недостатньо, щоб привернути увагу співробітників.

Щоб досягти максимального ефекту комунікаційного процесу – керівникам необхідно впроваджувати мобільні додатки для спілкування співробітників, щоб покращити спілкування співробітників, забезпечити їм постійний доступ до важливої інформації та переконатися, що вся організація злагоджена. Такий елемент комунікаційного процесу дозволить «стерти» відстань між персоналом та «мінімізувати» різницю в часі.

Зростаючий перехід до віддаленої роботи також є однією з причин, чому роботодавці прагнуть запровадити комунікаційні рішення, які найкраще імітують соціальні та комунікаційні програми, якими працівники користуються у своєму приватному житті.

Варто звернути увагу на те що погані технології та/або комунікаційна інфраструктура для віддаленої роботи є найбільшою перешкодою для ефективно віддаленої роботи на підприємстві. Саме тому роль технологій у комунікаційному процесі на робочому місці неминуча. Це відіграє важливу роль у збереженні персоналу для підприємства та забезпечить можливість підприємствам обирати персонал без прив'язки до конкретного міста проживання або перебування.

Таким чином, завдяки розвитку та впровадженню технологій – бізнес-комунікації стають простими, швидкими та зручними.

З метою підвищення ефективності роботи підприємства та покращити умови праці персоналу на сьогодні впроваджують в діяльність системи, метою яких є автоматизація багатьох процесів. Наприклад CRM, BAS Комплексне управління підприємством, BAS Управління торгівлею, SAP ERP, ITC та багато інших. Успішна автоматизація бізнес-процесів дає можливість сучасним підприємствам бути більш конкурентоспроможними в умовах які склалися на ринку, підвищити прибутковість та спростити роботу персоналу на всіх рівнях.

У світі цифрової трансформації компанії повинні бути готові до впровадження нових технологій для покращення комунікаційних процесів в сучасному офісі. Оскільки спілкування та залучення співробітників, як основний елемент комунікацій стали надзвичайно важливими, з'явилися нові інструменти в цій галузі.

Сучасним співробітникам для ефективних комунікацій вже недостатньо E-mail, внутрішньої мережі та інших застарілих комунікаційних рішень. Сьогодні нові програмні рішення, які дозволяють компаніям покращувати як внутрішні, так і зовнішні бізнес-комунікації.

Висновки. Успішне функціонування підприємств в сучасних складних умовах, існування та розвиток підприємств в умовах еміграції персоналу за кордон, формування та розвиток корпоративної культури – не можливе без впровадження,

осучаснення та удосконалення комунікацій. Побудова ефективної системи комунікацій вимагає сучасних підходів та чіткого розуміння що саме за технологіями стоїть подальший розвиток та збереження наявного персоналу. Спланована та ефективно реалізована комунікаційна система виступає вагомим ресурсом сучасного офісного управління.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бурмака Т. М., Великих К. О. Комунікативний менеджмент: конспект лекцій. Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. 69 с.
2. Делія О. Ефективна комунікація в управлінні персоналом *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2012. № 1 (6). С. 36–40. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2012/12dovvup.pdf>. (дата звернення: 16.03.2023).
3. Лизанець А., Феєр О., Бондарева М. Внутрішні комунікації в системі управління персоналом організації *Економічний вісник НТУУ "Київський політехнічний інститут*. 2022. № 23 С. 127-132 URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/50708/1/EV-2022-23_p127-132.pdf (дата звернення: 17.03.2023).
4. Освіта.ua. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/10903/> (дата звернення: 16.03.2023).
5. Поцулко О. А. Науково-методичні аспекти управління комунікаціями. *Дослідження проблем гуманітарних наук* : збірник наукових праць. 20–21 листопада 2019 р. Київ : КНУТД, 2019. С. 77–90. URL: <http://market-infr.od.ua/journals/bibl.pdf> (дата звернення: 15.03.2023).
6. Туріянська М. М. Комунікації в системі управління знаннями *Вісник економічної науки України*. 2011. № 2. С. 194–196. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/45735/38-Turiyanska.pdf?sequence=1> (дата звернення: 12.03.2023).
7. Поради для бізнесу. Ефективна комунікація – ключ до успіху вашого бізнесу. URL: <https://www.ranktracker.com/uk/blog/effective-communication-is-the-key-to-the-success-for-your-business/> (дата звернення: 17.03.2023).

REFERENCES:

1. Burmaka T. M., Velykykh K. O. (2019) *Komunikativnyi menedzhment* [Communicative management]: konspekt lekcij. Kharkiv. nac. un-t misjk. ghosp-va im. O. M. Beketova. Kharkiv: KhNUMGh im. O. M. Beketova. (in Ukrainian)
2. Deliya O. Efektyvna komunikatsiia v upravlinni personalom [Effective communication in personnel management]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava*, vol. 1 (6). pp. 36–40. Available at: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2012/12dovvup.pdf> (accessed: 16 March 2023).
3. Lyzanets A., Feyer O., Bondareva M. Vnutrishni komunikatsii v systemi upravlinnia personalom orhanizatsii [Internal communications in the personnel management system of the organization]. *Ekonomichnyi visnyk NTUU "Kyivskiy politekhnichnyi instytut – Eco-*

conomic bulletin of NTUU "Kyiv Polytechnic Institute, vol.23, pp. 127–132. Available at: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/50708/1/EV-2022-23_p127-132.pdf (accessed 17 March 2023).

4. Osvita.ua [Education.ua]. Available at: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/10903/> (accessed 16 March 2023).

5. Pocolko O. A. (2019) Naukovo-metodychni aspekty upravlinnja komunikacijamy [Scientific and methodological aspects of communications management]. *Doslidzhennja problem ghumanitarnykh nauk : zbirnyk naukovykh pracj*. Kyiv: KNUTD, pp. 77–90. Available at: <http://market-infr.od.ua/journals/bibl.pdf> (accessed march 15, 2023). (in Ukrainian)

6. Turiyanska M. M. (2011) Komunikatsiyi v systemi upravlinnya znannyamy [Communication in the system of knowledge management]. *Visnyk ekonomichnoyi nauky Ukrayiny – Bulletin of Economic Sciences of Ukraine*, vol. 2, pp. 194–196. Available at: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/45735/38-Turiyanska.pdf?sequence=1> (accessed 12 March 2023).

7. Porady dlia biznesu. Efektyvna komunikatsiia – kliuch do uspikhu vashoho biznesu [Tips for business. Effective communication is the key to the success of your business]. Available at: <https://www.ranktracker.com/uk/blog/effective-communication-is-the-key-to-the-success-for-your-business> (accessed 17 March 2023).

РОЛЬ СІЛЬСЬКОГО (ЗЕЛЕНОГО) ТУРИЗМУ У ТЕРИТОРІАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

THE ROLE OF RURAL (GREEN) TOURISM IN THE TERRITORIAL DEVELOPMENT OF UKRAINE

Стаття присвячена вивченню питання стосовно ролі та значення сільського (зеленого) туризму у територіальному розвитку України. З'ясовано, що стратегічний розвиток країни знаходиться у прямій залежності від розвитку її окремих територій, галузей та напрямів економіки, які на них розвиваються. Зазначено, що одним із перспективних напрямів сталого розвитку територій є сільський (зелений) туризм, який можна вважати альтернативним напрямом соціально-економічного розвитку територій країни з аграрною спеціалізацією, якою є Україна. У ході дослідження проведено аналіз розвитку сільського (зеленого) туризму в Україні. Окреслено основні напрямки діяльності у сільському (зеленому) туризмі. Визначено передумови розвитку сільського (зеленого) туризму в Україні. Встановлено перешкоди, які стримують розвиток сільського (зеленого) туризму в Україні. У висновках надано пропозиції щодо подальшого розвитку сільського (зеленого) туризму в Україні.

Ключові слова: сільський (зелений) туризм, сталий розвиток територій, турист, відпочинок, послуга.

The article is devoted to the study of the role and importance of rural (green) tourism in the territorial development of Ukraine. It is stated that the strategic development of a country is directly dependent on the development of its individual territories, industries and economic sectors that are being developed there. One of the promising areas of sustainable development of territories is rural (green) tourism, which can be considered an alternative direction of socio-economic development of the territories of a country with an agricultural specialization, such as Ukraine. Therefore, the issue of territorial development of Ukraine based on the use of such economic activity as rural (green) tourism is extremely relevant and requires detailed study. During the study, it has been established that rural (green) tourism is a specialized type of economic, social and cultural activity, which includes elements of organized and unorganized recreation for the purpose of familiarizing people with the area, its features, nature, culture, lifestyle, population's values, etc. The development of rural (green) tourism in Ukraine has been analyzed. The main areas of activity in rural (green) tourism are delineated. The prerequisites for the development of rural (green) tourism in Ukraine are determined. The article identifies obstacles that impede the development of rural (green) tourism in Ukraine. In the conclusion, proposals for the further development of rural (green) tourism in Ukraine have been presented. It is summarized that the diversity of the natural and agricultural potential of the regions, the presence of cultural and historical landmarks of world significance and a diversified business environment contribute to the development of rural (green) tourism in Ukraine. In its turn, the development of rural (green) tourism and entrepreneurial activity in this area has a positive impact on the socio-economic development of rural areas. Nevertheless, it is currently necessary to implement a systematic approach to the development of rural (green) tourism based on cluster and network regulatory mechanisms, transparency of the conditions for obtaining financial and investment support from the state and support for business initiatives that have a commercial or social impact.

Key words: rural (green) tourism, sustainable development of territories, tourist, recreation, service.

УДК 338.48

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure71-32>

Саковська О.М.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри туризму
та готельно-ресторанної справи,
Уманський національний університет
садівництва

Sakovska Olena

Uman National University of Horticulture

Постановка проблеми. Стратегічний розвиток країни знаходиться у прямій залежності від розвитку її окремих територій, галузей та напрямів економіки, які на них розвиваються. Одним із перспективних напрямів сталого розвитку територій є сільський (зелений) туризм, який можна вважати альтернативним напрямом соціально-економічного розвитку територій країни з аграрною спеціалізацією, якою і є Україна. Тому, питання щодо територіального розвитку України на основі використання такого виду економічної діяльності як сільський (зелений) туризм, є вкрай актуальним і потребує детального вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий доробок у дослідженні питання розвитку сільського (зеленого) туризму в Україні внесли Жибак М. М. та Христенко Г. М. [1], Плотнікова М. Ф., Якобчук В. П., Ходаківський Є. І., Войтенко А. Б. та Колеснікова М. С. [2], Дуга В. О. [3], Машіка Г. В. та Пригара О. В. [4], Палюх В. В., Грабар Н. С. та Порока С. В. [5], Мовчан І. С. і

Харченко В. О. [6] та інші. Так, зокрема, науковці Жибак М. М. та Христенко Г. М. вказують, що «В умовах соціально-економічних, політичних, адміністративних трансформацій в Україні значної актуальності набуває проблема пошуку перспективних підходів до активізації розвитку сільських територіальних громад. Одним із пріоритетних напрямів забезпечення добробуту громадян та сталого розвитку сільських територій є стимулювання розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму» – і резюмують, що «Розвиток сільського зеленого туризму сприятиме вирішенню соціально-економічних проблем сільських територій, активізації сільських громад та особистих домашніх господарств, використовуючи наявний капітал і перетворюючи його в ефективний фактор виробництва. [1, с. 4–6]. «У сфері туризму в останнє десятиліття відбуваються істотні зміни, які відображають серйозні процеси соціально-економічних і політичних перетворень. Туризм став привабливою галуззю для підприємництва. Одним

з перспективних напрямів туристичної діяльності є розвиток сільського, зеленого, гастрономічного та історико-культурного видів туризму і, відповідно, створених на їх базі туристичних продуктів» вважають Плотнікова М. Ф., Якобчук В. П., Ходаківський Є. І., Войтенко А. Б., Колеснікова М. С. [2, с. 107]. «Процеси урбанізації та глобалізації останньої чверті минулого століття зробили сільський туризм актуальним та прибутковим видом діяльності, що міцно займає своє місце на світовому туристичному ринку. Світовий досвід показує, що розвиток сільського туризму може бути ефективним як із соціального, так і з економічного погляду» зазначає Дуга В. О. [3, с. 64]. Автори Машіка Г. В. та Пригара О. В. вважають, що «зелений туризм можна розглядати як невід'ємну частину всебічного соціального та економічного розвитку сільських територій і як засіб вирішення проблеми сільського населення, особливо зайнятості за допомогою туристичних підприємств. Як елемент підприємства зелений туризм відіграє значну роль не тільки у розвитку територіальних громад сільської місцевості але в розвитку області в цілому. Що позитивно пливатиме на туристичний імідж в цілому і буде приваблювати як вітчизняних так і іноземних туристів» [4]. Автори Палюх В. В., Грабар Н. С., Порока С. В. указують, що «зелений туризм практично єдина галузь, яка на початковому етапі не вимагає інвестицій, великих вкладень, але може принести велику користь багатьом громадянам держави насамперед сільським жителям, оскільки розширює ринок збуту товарів та послуг, сприяє надходженню іноземної валюти, поліпшенню інфраструктури території, створенню нових робочих місць тощо» [5, с. 30]. Мовчан І. С., Харченко В. О. зазначають, що «сільський (зелений) туризм є одним із перспективних напрямів розвитку аграрного сектору економіки України та може стати поштовхом для розвитку малого та середнього бізнесу на селі. Його розвиток також сприятиме збереженню культури і духовності українського народу, це додаткові можливості для популяризації української культури, поширення знань та інформації про неї у світі. Також сільський (зелений) туризм є чи не єдиною можливістю вирішити соціально-економічні проблеми українського села, а саме подолати безробіття, зменшити міграційні процеси, підвищити рівень життя сільського населення тощо» [6, с. 108].

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення ролі та значення сільського (зеленого) туризму у територіальному розвитку України.

Завдання дослідження полягають в: аналізі розвитку сільського (зеленого) туризму в Україні; окреслення основних напрямків діяльності у сільському (зеленому) туризмі; визначення перешкод, які стримують розвиток сільського (зеленого) туризму в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Туристична галузь відіграє важливу роль у розвитку економіки та соціальної сфери України. Різноманіття природно-ресурсного потенціалу, багата історія, культурно-обрядовий сектор створюють передумови для такої інноваційної форми туристичної діяльності як у сільський (зелений) туризм.

Сільський (зелений) туризм визнано окремим видом туризму, розвиток якого є пріоритетним напрямом державної політики у статтях 4 та 6 Закону України «Про туризм», № 324 від 15.09.1995 р. [7]. У законодавстві України сільський (зелений туризм) розглядається як одна із послуг, що може надаватися в рамках господарської діяльності особистих селянських господарств [8].

На нашу думку, сільський (зелений) туризм є спеціалізованим видом економічної, соціальної та культурної діяльності, до якої можна віднести елементи організованого та неорганізованого відпочинку з метою їх ознайомлення з місцевістю, особливостями території, природою, культурою, способом життя населення його цінностями тощо.

Разом з тим, зважаючи на концептуальні визначення терміну «сільський (зелений) туризм», можна сказати, що особливістю даного виду діяльності є перебування відпочиваючого (туриста) в екологічно чистому середовищі, що знаходиться на певній територіальній відстані від урбанізованого середовища з можливістю безпосередньої участі у сільськогосподарських процесах, пов'язаних з обробіткою землі, доглядом за тваринами, збором лісних ягід тощо. Сільський (зелений) туризм сприяє залученню міських жителів до традицій і побуту сільських жителів, дозволяє міським жителям відпочити від активного міського життя, змінити ритм життя більш розслаблений і долучитися до природи.

Основними передумовами розвитку сільського (зеленого) туризму в Україні є: наявність великої кількості сільських приватних садіб (в українських селах нараховується 6,3 млн. житлових будинків, майже 10% з яких можуть використовуватися для прийому туристів); у сільській місцевості велика частка незайнятого або частково зайнятого працездатного населення (лише близько 10% працездатного населення працює в агровиробничій сфері за трудовими угодами); наявність готової до реалізації сільгосппродукції, 2/3 якої виробляється у приватних особистих селянських господарствах [9, с. 90].

У кризових періодах 2020–2021 рр. сільський (зелений) туризм в Україні зазнав незначних показників розвитку, оскільки ковідні обмеження змусили українську галузь туризму переорієнтуватися на розвиток інноваційних форм туристичної діяльності, якою і є сільський (зелений) туризм.

«2020 рік в Україні був проголошений Роком розвитку туризму в регіонах і на сільських територіях. Цей напрямок ще до пандемії вважали одним із перспективних у розвитку внутрішнього туризму. Вже зараз є десятки маршрутів, які підтримують даний напрямок. Наприклад: Соляна дорога; Дорога вина і смаку Української Бессарабії; Дорога вина і смаку Херсонщини. Але надати точну статистику щодо розвитку сільського туризму загалом в Україні складно. Багато господарств працюють без реєстрації. За офіційними даними: у Запорізькій області агротуризм представляють понад 30 садиб у селах; на Миколаївщині функціонують понад 70 садиб; на Херсонщині до послуг туристів десятки садиб сільського зеленого туризму та майже сотня туристичних маршрутів; в Одеській області сільський туризм розвинений менше завдяки вищому рівні готельно-відпочинкового туризму; Донецька область, яка традиційно вважається індустріальним регіоном, останнім часом активно змінює це уявлення» [10].

Сільський (зелений) туризм розвивається на ресурсній основі сільського господарства та передбачає застосування потенціалу сільських територій, а також формування, просування та реалізацію комплексного продукту сільського (зеленого) туризму. Цей напрямок може стати важливим чинником економічного, культурного та соціального розвитку територій України.

Ключовою ресурсною складовою сільського (зеленого) туризму є територія сільської місцевості з усіма об'єктами туристичної інфраструктури. Реалізація туристичного бізнесу на сільських територіях є соціально значущим видом підприємницької діяльності, що сприяє сталому розвитку сільських територій: розвитку інфраструктури, поліпшення якості життя, збільшення доходів місцевого населення, створення робочих місць, підтримки та збереження традицій та культури, збереження екології [11, с. 118].

На основі аналізу сільського (зеленого) туризму, як виду економічної діяльності, варто виокремити його вагомий роль у вирішенні соціально-економічних проблем на певній території (рис. 1).

Разом з тим, варто зазначити, що сільський (зелений) туризм має високий економічний потенціал у багатьох регіонах України, але наразі він недостатньо розвинений, і багато сільськогосподарських ресурсів, включаючи кліматичні, природні та культурні, застосовуються не повністю.

На рис. 2 подано види діяльності у сільському (зеленому) туризмі.

Метою розвитку сільського (зеленого) туризму в Україні, як і будь-якого іншого виду економічної діяльності, є отримання прибутку. Якщо розглядати розвиток сільського (зеленого) туризму крізь призму соціально-економічного значення, то варто зазначити, що його розвиток сприяє створенню

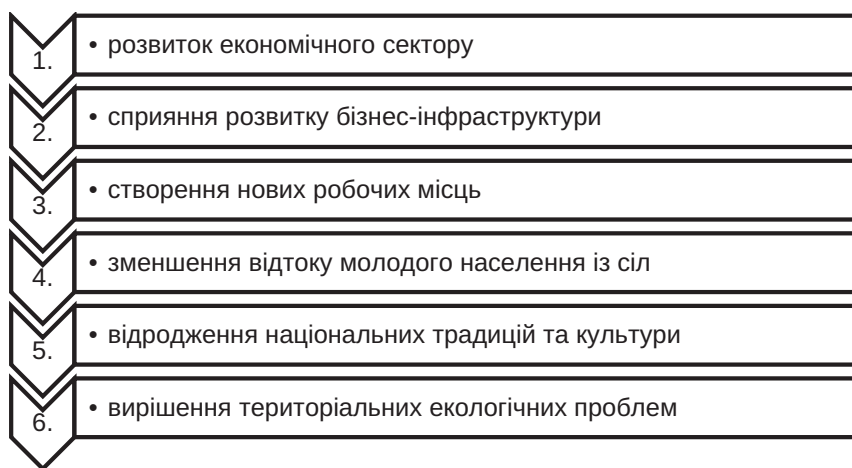

Рис. 1. Роль сільського (зеленого) туризму у територіальному розвитку

Джерело: складено автором на основі проведеного дослідження

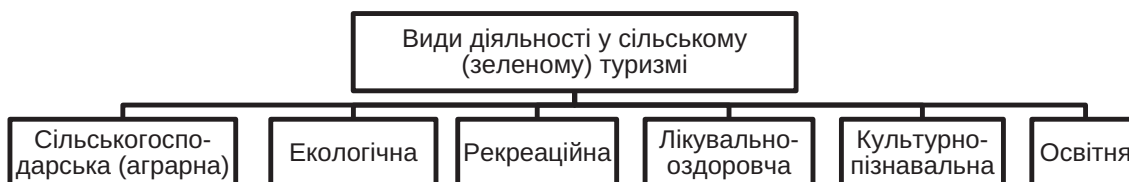

Рис. 2. Види діяльності у сільському (зеленому) туризмі

Джерело: складено автором на основі проведеного дослідження

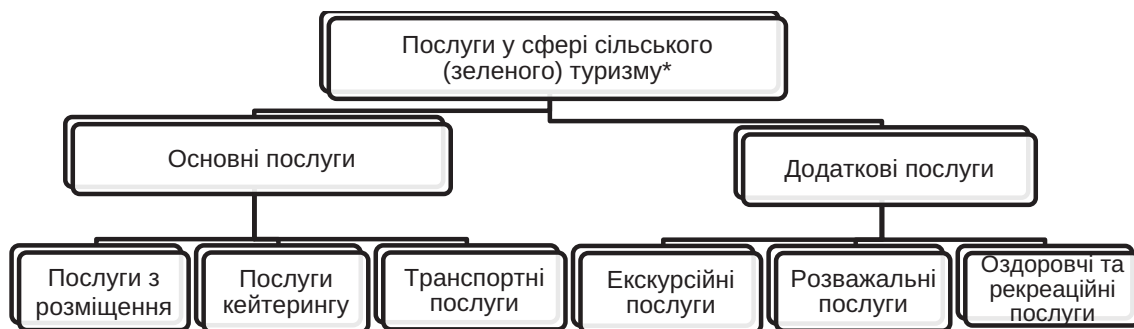

Рис. 3. Схема комплексної систематизації послуг у сфері сільського (зеленого) туризму

Джерело: складено автором на основі проведеного дослідження

конкурентоспроможного середовища проживання на певній території і одержання прибутку від цього сектора за повного застосування існуючих ресурсів сільських територій, їх збереження та відтворенні.

Визначення факторів, які позитивно чи негативно впливають на розвиток сільського (зеленого) туризму та оптимальне використання в економічній діяльності ресурсної бази території, є основою для створення продукту (чи послуги) у сфері сільського (зеленого) туризму.

Вважаємо, що під терміном «продукт (чи послуга) сільського (зеленого) туризму» слід мати на увазі комплекс послуг, які надають підприємства туристично-екскурсійного комплексу, залежно від туристичної поїздки. Варто зазначити, що послуги у сфері сільського (зеленого) туризму формуються та надаються комплексно (рис. 3).

Комплекс послуг у сфері сільського (зеленого) туризму умовно можна розділити на основні і додаткові послуги. До основних варто віднести послуги з розміщення (на фермах, у гостьових будинках, місцевих садибах, у готелях, в історичних будівлях (замках), туристичних центрах); послуги кейтерингу (послуги місцевих їдалень, кафе, самообслуговування; транспортні послуги (наземний повітряний та водний транспорт). Додаткова система послуг складають екскурсійні послуги (організація екскурсій місцевими визначними пам'ятками, садибами, фермерськими господарствами, в екологічно чисті місця); оздоровчі та рекреаційні послуги (місцеві сільські пляжі, заповідники, національні парки, спортивні майданчики та спортивні зали); розважальні послуги (спортивні розваги, тематичні парки та клуби за інтересами, збирання ягід, грибів).

На основі проведеного дослідження можемо визначити перешкоди, що стримують розвиток сільського (зеленого) туризму у територіальному аспекті:

- недостатній рівень державної підтримки та необхідність активної участі місцевої влади у розвитку інфраструктури сільського туризму;

- недостатній рівень розвитку законодавчої та нормативно-правової бази, що регулює діяльності з даного напрямку;

- відсутність сприятливих умов для інтеграції, зокрема кластерної та мережевої взаємодії;

- віддаленість сільських від розвинених центрів;
- низька якість послуг та рівень розвитку транспортної інфраструктури;

- низька якість локальних систем управління;
- відсутність проектного досвіду реалізації послуг сільського (зеленого) туризму;

- низький рівень інвестиційної привабливості для приватного капіталу.

Висновки з проведеного дослідження. Різноманіття природного та сільськогосподарського потенціалу регіонів, наявність культурних та історичних пам'яток світового значення та диверсифіковане бізнес-середовище сприяє розвитку сільського (зеленого) туризму в Україні. У свою чергу, розвиток сільського (зеленого) туризму та заняття підприємницькою діяльністю в даній галузі позитивно впливає на соціально-економічний розвиток сільських територій. Але, наразі необхідною є реалізація системного підходу до розвитку сільського (зеленого) туризму на основі кластерних та мережевих механізмів регулювання, прозорість умов отримання фінансово-інвестиційної підтримки з боку держави та підтримки бізнес-ініціатив, що мають комерційний чи соціальний ефект.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Жибак М. М., Христенко Г. М. Сільський зелений туризм як інноваційна форма підприємництва. *Агросвіт*, 2021. № 3. С. 3–8.

2. Плотнікова М. Ф., Якобчук В. П., Ходаківський Є. І., Войтенко А. Б., Колеснікова М. С. Державна політика реалізації туристичного потенціалу України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 3. С. 102–112.

3. Дуга В. О. Історія зародження та розвитку сільського туризму. *Економічний простір*. 2021. Вип. 165. С. 64–69.

4. Машіка Г.В., Пригара О.В. Аналіз та оцінка зеленого туризму як елементу підприємства в Закарпатській області. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-71>.

5. Палюх В. В., Грабар Н. С., Порока С. В. Державне регулювання зеленого туризму в Україні: монографія. Х.: НУЦЗУ, 2021. 202 с.

6. Мовчан І. С., Харченко В. О. Стан та перспективи розвитку сільського (зеленого) туризму в Україні. Матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф. «Сталий розвиток туризму на засадах партнерства: освіта, наука, практика» 31 жовтня – 1 листопада 2018 р. Львів: ЛТЕУ, 2018. С. 104–108.

7. Закон України «Про туризм». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 31, ст. 24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 30.01.2023).

8. Зелений туризм – перспективний напрямок бізнесу в Україні. URL: <https://www.dominuslegal.com/zeleniy-turizm-perspektivniy-napryamok-biznesu-v-ukrayini>.

9. Новикова В. І. Сільський (зелений) туризм: можливості розвитку в Україні, поширення на Черкащині. Матеріали І Всеукр. інт.-конф. «Рекреаційні ресурси та послуги гостинності в регіонах України», 17 травня 2016 р. Черкаси : Ю.А. Чабаненко, 2016. С. 89–92. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/novykova6.htm.

10. Пиняк Л. Як пандемія COVID-19 вплинула на туристичну галузь узбережжя. Досліджуємо цифри. *O, More.City*. URL: <https://omore.city/articles/173500/yak-pandemiya-covid-19-vplinulana-turistichnu-galuz-uzberezhzhya-doslidzhuyemocifri>.

11. Кожухівська Р. Б., Саковська О. М., Леметовська В. А. Сільський (зелений) туризм як інноваційна форма підприємницької діяльності на Черкащині: маркетинговий аспект. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Сер.: «Економічні науки». 2023. № 1 (69). С. 115–122. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-1>.

REFERENCES:

1. Zhybak M. M. & Khrystenko H. M. (2021) Silskyi zeleniy turizm yak innovatsiina forma pidpriemnytstva [Rural green tourism as an innovative form of entrepreneurship]. *Ahrosvit*, vol. 3, pp. 3–8.

2. Plotnikova M. F., Yakobchuk V. P., Khodakivskiy Ye. I., Voitenko A. B. & Kolesnikova M. S. (2022) Derzhavna polityka realizatsii turystychnoho potentsialu Ukrainy [State policy of realization of tourism potential of Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 3, pp. 102–112.

3. Duha V. O. (2021) Istoriia zarozhennia ta rozvytku silskoho turyzmu. [The history of the origin and development of rural tourism]. *Ekonomichni prostrir*, vol. 165. pp. 64–69.

4. Mashika H. V. & Pryhara O. V. (2021) Analiz ta otsinka zelenoho turyzmu yak elementu pidpriemstva v Zakarpatskii oblasti [Analysis and assessment of green tourism as an element of the enterprise in Zakarpattia region]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-71> (accessed March 06, 2023).

5. Paliukh V. V., Hrabar N. S. & Poroka S. V. (2021) Derzhavne rehuliuвання zelenoho turyzmu v Ukraini: monohrafiia [State regulation of green tourism in Ukraine: monograph]. Kh.: NUTsZU. (in Ukrainian)

6. Movchan I. S. & Kharchenko V. O. (2018) Stan ta perspektyvy rozvytku silskoho (zelenoho) turyzmu v Ukraini [State and prospects of the development of rural (green) tourism in Ukraine]. *Stalyi rozvytok turyzmu na zasadakh partnerstva: osvita, nauka, praktyka: I Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Lviv, October-November 30nd-01rd, 2018)*. Lviv: LTEU. (in Ukrainian)

7. Zakon Ukrainy «Pro turizm» [Law of Ukraine «On Tourism»]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed March 06, 2023).

8. Zeleniy turizm – perspektyvnyi napryamok biznesu v Ukraini [Green tourism is a promising direction of business in Ukraine]. Available at: <https://www.dominuslegal.com/zeleniy-turizm-perspektivniy-napryamok-biznesu-v-ukrayini/> (accessed March 06, 2023).

9. Novykova V. I. Silskyi (zelenyi) turizm: mozhlyvosti rozvytku v Ukraini, poshyrennia na Cherkashchyni [Rural (green) tourism: opportunities for development in Ukraine, distribution in Cherkasy region]. *Rekreatsiini resursy ta posluhy hostynnosti v rehionakh Ukrainy: I Vseukr. int.-konf. (Cherkasy, May 17, 2016)*. Cherkasy: Yu. A. Chabanenko. (in Ukrainian)

10. Pyniak L. Yak pandemiia COVID-19 vplynula na turystychnu haluz uzberezhzhia. Doslidzhuiemo tsyfry [How the COVID-19 pandemic has affected the coastal tourism industry. We study the numbers]. *O, More.City*. Available at: <https://omore.city/articles/173500/yak-pandemiya-covid-19-vplinulana-turistichnu-galuz-uzberezhzhya-doslidzhuyemocifri> (accessed March 06, 2023).

11. Kozhukhivska R. B., Sakovska O. M. & Lemetovska V. A. (2023) Silskyi (zelenyi) turizm yak innovatsiina forma pidpriemnytsoi diialnosti na Cherkashchyni: marketynhovi aspekt [Rural (green) tourism as an innovative form of business activity in Cherkasy region: marketing aspect]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka»*. Ser.: «Ekonomichni nauky», vol. 1 (69). pp. 115–122. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-1>.

ЧИ МОЖЕ ЗАМІНИТИ НЕЙРОМЕРЕЖА CHATGPT РОБОТУ МАРКЕТОЛОГА? CAN THE CHATGPT NEURAL NETWORK REPLACE A MARKETER'S WORK?

У статті розглянуто особливості впливу технологічної новинки ChatGPT на сферу маркетингу, яка використовує штучний інтелект у практичному його вимірі. Зазначено, що розвиток штучного інтелекту зумовлює зміни на ринку праці, під ударом професії, які відповідальні за рутинні та монотонні обов'язки, а також небезпечна праця людини. Однак, поява нових професій, дає можливість стверджувати, що штучний інтелект не забиратиме роботу у людей, а навпаки пропонуватиме заміну їх на прогресивніші напрями. На нашу думку, ChatGPT створений для того, щоб допомогти людині, виконувати просту та рутинну роботу, у той час, як сама людина зможе присвятити себе чомусь більш важливому та творчому. Контроль з боку людини за нейромережею доводить важливість людського фактору, ChatGPT не є експертом у певній сфері, він може лише рекомендувати, а останнє рішення завжди за професіоналом.

Ключові слова: штучний інтелект, ChatGPT, інновація, технологічна новинка, маркетинг, контент-маркетинг, ринок праці, професії.

In the process of transforming the Internet from a global communication tool into an effective tool in the field of marketing, the industry where everything changes almost every day, and therefore requires a marketer to familiarize himself with marketing channels and chats, read online publications and develop new hard skills. This was the challenge for the fact that after GPT chat entered the market, it was almost entirely associated with the work of a marketer. Of course, it has undeniable potential: Bot can create content, generate ideas, and take over routine work. According to a survey in the US, 37% of marketing and advertising professionals said they have already used ChatGPT and other AI-based tools in their work. So, a bot can bring a lot of benefit specifically to content marketing: improving the text, creating interesting and relevant content to attract attention and attract a new audience, adapting it to the target audience, communicating with customers through round-the-clock support, automating routine tasks. In our opinion, ChatGPT is designed to help humans by performing simple and routine work, while the human beings can devote themselves to something more important and creative. The human control over the neural network proves the importance of the human factor, as the text generated by ChatGPT may not correspond to the message or interests that the company wants to convey to consumers, its data is limited to 2021, and it has no self-awareness. After all, ChatGPT is not an expert in a particular field, it can only make recommendations, and the final decision is always up to a professional. The development of artificial intelligence is causing changes in the labor market, with professions responsible for routine and monotonous duties and dangerous human labor. However, the emergence of new professions, such as: digital removalist, data detective, drone manager, chief automation officer, rewilder, human-machine teaming manager, Internet lawyer digital currency advisor, smart home design manager, and trash engineer/garbage designer all suggest that artificial intelligence will not take away jobs from people, but rather offer to replace them with more progressive areas.

Key words: artificial intelligence, ChatGPT, innovation, technological innovation, marketing, content marketing, labor market, professions.

УДК 339.138:659.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-33>

Тараєвська Л.С.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту та адміністрування,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Волошинович А.О.

здобувач вищої освіти,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Taraevska Lesya

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

Voloshynovych Andriy

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

Постановка проблеми. Штучний інтелект як сфера перспективного розвитку, що вивчає межі та інструменти механічної системи отримання даних, їхньої обробки та практичного застосування зібраних знань та вмій, набуває щороку нових форм та змісту. Технологізація маркетингової діяльності – це, не що інше як підвищення організованості та ясності проведеної роботи, чітке визначення основних етапів її здійснення. Саме тому, людей багатьох професій, зокрема копірайтерів, контент-менеджерів, письменників, маркетологів охопив страх того, що їхня робота стане більше не актуальною, адже тепер її робитиме штучний інтелект. І це, не далеке майбутнє, а теперішнє, яке викликане доступністю ChatGPT в Україні. Проте, чи варто справді боятися того, що штучний інтелект зможе повністю замінити людину на ринку праці? Чи можливо штучний інтелект вдосконалюється лише з метою роботи над рутинним та довгими завданнями, у той час як людина зможе приділити час для вирішення більш глобальних задач. Ці та низка інших причин змусили нас до дослідження впливу ChatGPT на одну з найбільш вразливих

до зникнення професій при появі штучного інтелекту – маркетинг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використання технологій штучного інтелекту в маркетингу є відносно новим напрямом досліджень, відображення яких знаходимо в роботах як зарубіжних так і вітчизняних авторів, серед яких: Пол Руетзера, Стівен Фокс, А. В. Шаха, І. В. Колбаско. Більш поширеними дослідженнями є виокремлення особливостей застосування Інтернету в маркетинговій діяльності. Цим питанням присвячені праці Д. Еймора, С. М. Ілляшенко, О. С. Варвиш, К. Вертайма, Ф. Віріна, В. А. Висоцької, Л. Вундермана, М. Котіна, М. С. Лебеденко. Зазначимо, що технологізація процесу маркетингової діяльності дає змогу більш ефективно вирішувати проблеми, здатна забезпечити підвищення наукової обґрунтованості з точки зору узгодження інтересів підприємства, споживача і суспільства загалом. Саме тому, вивчення можливостей штучного інтелекту у сфері маркетингу та його вплив на економіку й суспільство, з врахуванням шаленого ажіотажу

навколо новоствореної нейромережі ChatGPT, яка стала темою тисячі статей в мережі Інтернет, приводом безлічі дискусій між науковцями та значним полегшенням для молоді, потребує ґрунтовнішого розгляду.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення особливостей впливу технологічної новинки ChatGPT на сферу маркетингу, яка використовує штучний інтелект у практичному його вимірі. Завданнями, які потребують вирішення є: визначення основних напрямів маркетингу, де може бути застосований штучний інтелект ChatGPT, аналіз його основних переваг та недоліків, а також на прикладі сфери маркетингу дослідити, чи справді дана інновація зможе усунути людину з ринку праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Штучний інтелект уже давно є частиною сучасного бізнес-середовища ділового світу, а маркетинг невід'ємною її складовою, галуззю, де все змінюється чи не щодня. Щоб бути в курсі подій, маркетологу потрібно щодня вивчати маркетингові канали та чати, щонайменше раз на місяць читати онлайн-видання та прокачувати нові hard skills [1].

Проте війна в Україні внесла свої зміни не тільки у кожний аспект життя українців, а і у кожну сферу діяльності. У 2022 році бізнес, а відповідно і маркетингова діяльність перейшла у стадію простою, залишились виключно активності, які найнеобхідніші для його ведення, і в основному це маркетингові сервіси діджитал формату: проекти досліджень онлайн ритейлу, e-commerce промоції, CRM та програми лояльності. Івенти, спонсорство та споживчі активації найбільше скоротились, але продовжили існувати як соціальні проекти та у форматі партнерств з українськими митцями, зірками, фондами та брендами. Основна мета більшості втілених в життя проектів – це збір коштів для потреб ЗСУ та ТРО, також для забезпечення ринку товарами, створення нових продуктів під потреби армії та населення. Компанії сприяють висвітленню подій на міжнародному рівні, беручи участь та організовуючи заходи на підтримку країни. У 2023 році умовно можна спрогнозувати обсяг ринку маркетингових сервісів як мінімум на рівні 2022, і як максимум зростання його на 14%. Відновлення ринку на пряму залежить від швидкості перемоги України [2] і використання тих можливостей, які транслює новостворена нейромережа ChatGPT, яку майже цілковито пов'язали з роботою маркетолога.

ChatGPT (Chat Generated Pre-Trained Transformer) є чат-ботом AI, який використовує модель обробки природної мови GPT-3.5, розроблену OpenAI. Різноманітні галузі, включно з маркетингом, використовували його як інструмент для покращення та автоматизації взаємодії з

клієнтами та покращення загального досвіду роботи з ними [3].

ChatGPT у перші дні свого використання здобув небачену дотепер популярність: 1 млн. користувачів за 5 днів, у той час, як соціальним мережам, на кшталт Instagram, Facebook, Twitter, знадобилися місяці, щоб дійти до таких показників (рис. 1). Компанія OpenAI, яка володіє даною інновацією, оцінює, що вони зможуть отримати один мільярд доларів доходу до кінця 2024 року [4].

Якщо ж розглядати вплив даної інновації на маркетинг, то зазначимо, що ChatGPT є корисним для контент-маркетингу, адже штучний інтелект, використовуючи обробку природної мови, створить цікавий та релевантний контент для залучення нової або утримання старої цільової аудиторії. Чат адаптує вміст реклами до конкретних побажань і потреб певної категорії людей, що у результаті приверне увагу та підвищить зацікавленість осіб, які ще не знайомі, або які перестали користуватися даним продуктом чи послугою [5].

Проте, для створення ефективної реклами штучному інтелекту потрібно якнайбільше інформації, яка дозволить створити текст, адаптований до конкретної групи споживачів, підвищуючи залученість і коефіцієнт конверсії, а якщо додати до цього інформацію про галузь і запит на створення вмісту, специфічного для цієї галузі, Чат створить оригінальний і привабливий вміст, який резонуватиме з цільовою аудиторією.

Окрім того, торговим точкам, які реалізують свою продукцію через соціальні мережі, чат GPT напише допис у блозі, якщо йому надати тему та список ключових слів. За потреби, ChatGPT може включити заклики до активності, які заохочують читачів до певних дій, для прикладу підписки на інформаційний канал чи сторінку, купівля товару і т.п. Він зробить вміст більш читабельним і привабливим для користувача, водночас надаючи пошуковим системам необхідні сигнали для вищого рейтингу в результатах пошуку [6]. Нейросітка може за лічені секунди зробити контент веселішим або, навпаки, більш офіційним. Може додати або усунути професійний жаргон, вбудувати в текст потрібні фрази [7]. Це також є корисним для блогерів у таких соціальних мережах як Instagram, Twitter, TikTok тощо.

Робота маркетолога тісно пов'язана з людським фактором, оскільки клієнти є основою будь-якого бізнесу, а маркетологи займаються залученням та збереженням клієнтської бази, комунікацією між цими двома ланками. Чат GPT може покращити обслуговування клієнтів, компанії можуть навчити його відповідати на поширені запитання та спілкуватися в процесі розмови. Замість того, щоб замінити людський фактор, ChatGPT міг би забезпечити цілодобову підтримку клієнтів, що оптимізує бізнес-ресурси та вдосконалить внутрішні

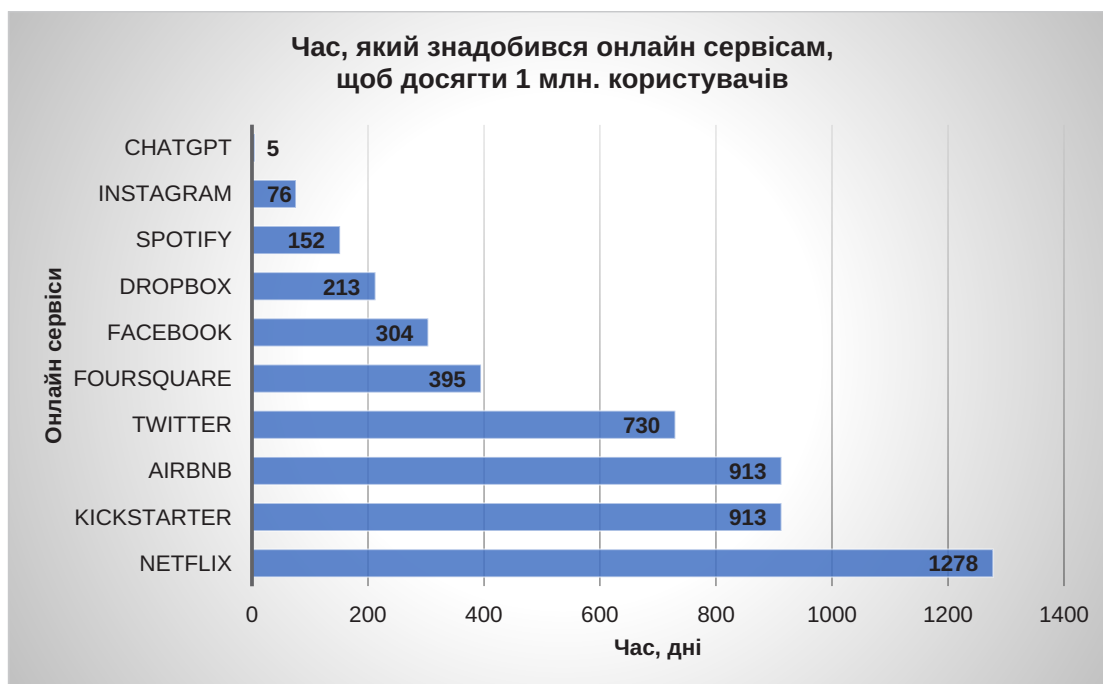

Рис. 1. Час, який знадобився соціальним мережам, щоб досягти 1 млн. користувачів

Джерело: [4]

процеси, залишивши важкі та чутливі завдання людям. ChatGPT також може розмовляти найпопулярнішими мовами світу, що ще більше підвищує рівень обслуговування та задоволення клієнтів [5]. Однак, це ще не всі можливості штучного інтелекту, бот може працювати і з рекламою та SEO. Неочевидною, але корисною функцією ChatGPT є допомога у підборі ключових слів для контекстної реклами в пошукових системах або Twitter. Так, Google Ads має власний інструмент для підбору ключових слів, але ШІ допоможе розширити їх список і запропонує варіанти, до яких людині однозначно додуматись складніше. ChatGPT здатний підібрати метаопис і заголовки для SEO-оптимізації, знайти слова, розсортувати їх за типом запитів, розподілити за кластерами, створити таблицю та провести аналіз тональності. Штучний інтелект може проводити аналіз ринку та скласти, наприклад, список ключових конкурентів чи т.п. Неймережа може сформувати список журналістів, які пишуть на певну тему, або перелік інвесторів, які вкладають гроші у той чи інший сектор бізнесу.

Згідно з дослідженням HubSpot, середньостатистичний маркетолог витрачає близько 16 годин на тиждень на рутинні завдання. Якщо аналізувати 45-годинний робочий тиждень, то працівник витрачає майже третину свого часу на виконання повторюваних завдань (рис. 2). Виявлено, що створення та надсилання електронних листів займає в маркетологів у середньому 3,48 години на тиждень, а збір, упорядкування та аналіз маркетингових

даних із різних джерел в середньому 3,55 години на тиждень [8].

Незважаючи на багатообіцяючий потенціал штучного інтелекту, він розділив людство на два табори: одні впевнені в його користі, але інші попереджають про його здатність знищити людство [9]. Ті, хто впевнений у його користі також наголошують на тому, що штучний інтелект не забиратиме роботу у людей, а навпаки пропонує нові вакансії. У матеріалах Всесвітнього економічного форуму йдеться, що штучний інтелект це те, що допоможе створювати нові вакансії. За новим принципом кожного фахівця сприйматимуть не як гвинтик складної системи, а як особистість, у якій цінним є все: навички, хобі, інтереси. Прогнозують, що в майбутньому ми забудемо про оголошення вакансій, пошук роботи, центри зайнятості. Існуватиме єдина база даних на основі унікального портфоліо навичок кожного фахівця. Люди отримуватимуть персоналізовані пропозиції під конкретні проекти на основі їхніх інтересів і навичок [10].

Згідно з прогнозами McKinsey Global Institute, 8–9% професій, затребуваних на ринку праці 2030 року, – це професії, яких раніше не існувало, а саме: спеціаліст із видалення цифрових даних (digital removalist), дата-детектив (data detective), менеджер дронів (drone manager), керівник автоматизації (chief automation officer), фахівець із відновлення дикої природи (rewilder), координатор співпраці людини й машини (human-machine teaming manager), юрист з інтернет-права (Internet

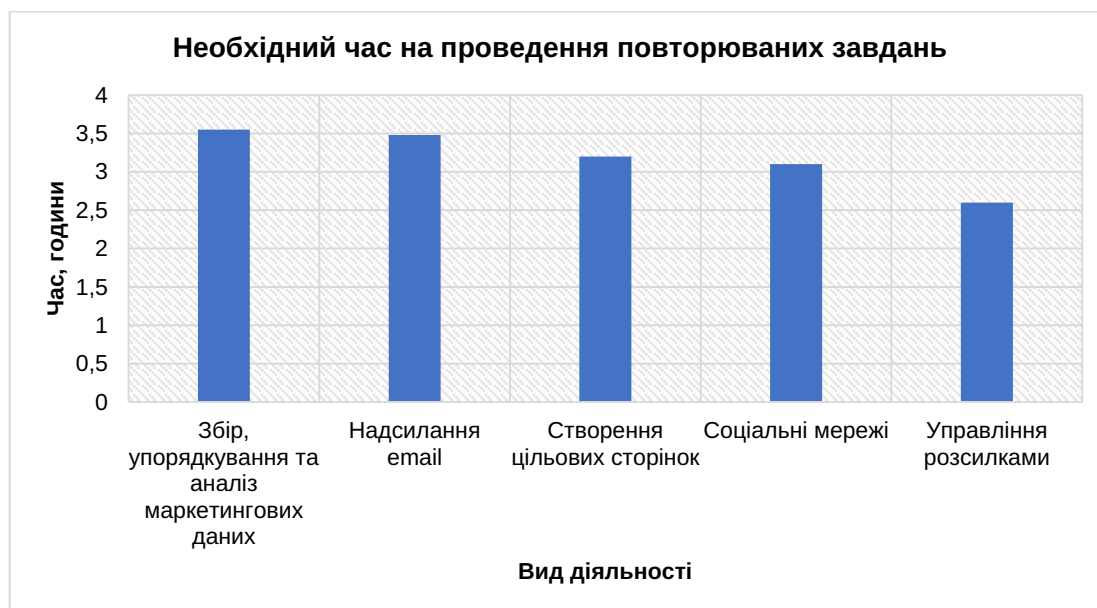

Рис. 2. Необхідний час на проведення рутинних завдань маркетолога

Джерело: [8]

lawyer), консультант з цифрових валют (digital currency advisor), менеджер із проектування розумних домівок (smart home design manager) та треш-інженер, або дизайнер сміття (trash engineer / garbage designer) [11].

Така популярність ChatGPT пояснюється багатьма факторами, а саме:

- швидкий час відповіді (швидкі та точні відповіді на запити клієнтів, що звільняє час для агентів служби підтримки клієнтів, щоб зосередитись на більш складних або унікальних завданнях);
- генерація вмісту (можливість створювати цікавий і релевантний вміст на основі конкретних даних і інтересів користувачів, збільшуючи ймовірність залучення та залучаючи трафік на веб-сайт компанії або канали соціальних мереж);
- дослідження та підбір вмісту (можливість досліджувати та підбирати вміст із різних джерел, допомагаючи компаніям створити послідовну та цінну стратегію маркетингу вмісту);
- залучення клієнтів (здатність допомагати спілкуватися з клієнтами в соціальних мережах або надавати підказки для розмов у блозі або на форумі веб-сайту, покращуючи присутність компанії в Інтернеті та залучення клієнтів).

Проте застосування ChatGPT у маркетингу має свої підводні камені:

1. Немає досвіду: Chat GPT – це навчальна нейронна мережа, а не експерт у якійсь конкретній галузі.
2. Відсутність самосвідомості: Chat GPT не усвідомлює себе та не здатний розмірковувати про власне мислення чи поведінку [12].
3. ChatGPT може бути не в змозі обробляти складні або унікальні запити вмісту.

4. ChatGPT може бути не в змозі повністю відтворити креативність і емоційний інтелект творця контенту-людини, що може бути недоліком для деяких компаній.

5. Дані обмежені 2021 роком.

6. ChatGPT покладається на штучний інтелект і технологію обробки природної мови, що іноді може призводити до того, що вміст не є привабливим або релевантним для цільової аудиторії.

Це доводить, що людина повинна стояти у центрі будь-якого процесу: для маркетологів важливо ретельно переглядати та редагувати вміст, створений ChatGPT, щоб переконатися, що він узгоджується з їхнім брендом і повідомленнями [6].

Основна перевага використання ChatGPT – економія часу: більше не потрібно буде нескінченно гуглити та вивчати сотні сторінок у пошуках потрібної інформації, а на те, щоб підготувати короткий огляд по вибраній темі, у машини піде не більше 10 секунд. Головне грамотно поставити запит та відредагувати результат на виході.

Отже, ChatGPT має незаперечний потенціал у сфері маркетингу, Бот може створювати контент, генерувати ідеї та взяти на себе виконання рутинної роботи. І люди встигли це оцінити. За результатами опитування в США, 37% працівників у сфері маркетингу та реклами заявили, що вже використовують ChatGPT та інші інструменти на основі ШІ у своїй роботі.

Однак у нинішньому вигляді ChatGPT, ймовірно, ще не здатний замінити людей, іноді дає правдоподібні, але неправильні чи безглузді відповіді [13]. Тому всі його відповіді слід ретельно перевіряти на достовірність, але навіть у такому вигляді нейромережа вже здатна оптимізувати

роботу людей. Майбутнє чат-бота у маркетингу – у прискоренні та автоматизації завдань, але під контролем людини.

Щодо побоювань, що штучний інтелект згодом замінить людину, влучно висловився HR-експерт Джордж Берсін. Він каже, що такі сучасні системи не заберуть нашої роботи і не замінять нас, навпаки, вони дозволяють нам бути більше людьми.

Якщо ми не використовуємо ці інструменти, ми виконуємо функцію машин – виконуємо роботу за них, а віддаючи рутинні завдання штучному інтелекту, людина звільняє час на вирішення творчих, нестандартних завдань. І що раніше ми зможемо підлаштуватися, адаптуватися, то швидше зрозуміємо, що нейромережі нам – не конкурент, а помічник [7].

Висновки з проведеного дослідження.

Розвиток штучного інтелекту зумовлює зміни на ринку праці, під ударом професії, які відповідальні за рутинні та монотонні обов'язки, а також небезпечна праця людини. Однак, поява нових професій дає можливість стверджувати, що штучний інтелект не забиратиме роботу у людей, а навпаки пропонуватиме заміну їх на прогресивніші напрями.

Штучний інтелект набуває небаченої досі популярності, завдяки своїй швидкості, безперервності, ефективності та надійності. Неабияку користь Бот може принести саме у контент-маркетинг: удосконалення тексту, створення цікавого та відповідного контенту для привернення уваги та залучення нової аудиторії, адаптованість його до цільової аудиторії, комунікація з клієнтами через цілодобову підтримку, автоматизація рутинних завдань. Список переваг, якими ChatGPT може удосконалити сучасний маркетинг, можна продовжити. Саме через це, є поширеною занепокоєння, що професії маркетологів та копірайтерів стануть більше не актуальними на ринку праці. На нашу думку, ChatGPT створений для того, щоб допомогти людині, виконуючи просту та рутинну роботу, у той час, як сама людина зможе присвятити себе чомусь більш важливому та творчому. Контроль збоку людини за нейромережею доводить важливість людського фактора, адже текст, який створив Чат, може не відповідати повідомленню чи інтересам, які компанія хоче донести до споживачів, його дані обмежуються 2021 роком та він немає самосвідомості. Зрештою, ChatGPT не є експертом у певній сфері, він може лише рекомендувати, а останнє рішення завжди за нами – людьми. Разом з тим такий аспект маркетингу, як креативність, не може замінити штучний інтелект, хоча в маркетингу є багато процесів пов'язаних з дизайн-мисленням, а межа, яка розділяє дизайн-процеси та маркетинг є доволі умовна. Вчені і практики прогнозують, що дуже багато професій

у найближчому майбутньому буде автоматизовано, і єдине, що поки що не навчився автоматизувати штучний інтелект, – це людська креативність. Вважаємо, що штучний інтелект зробить життя людей цікавішим і багатшим, адже забере з неї рутинність та монотонність, та навіть більше, дасть можливість створенню нових професій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Genius Space. Найпопулярніші навички маркетолога у 2023 році. 2023. URL: <https://genius.space/lab/najpopulyarnishi-navichki-marketologa-u-2023-rotsi>.
2. Sosvat. ua. Оцінка обсягу ринку маркетингових сервісів. Висновки 2022. Прогноз на 2023. 2022. URL: <https://sostav.ua/publication/ots-nka-obsyagu-rinku-marketingovikh-serv-s-v-visnovki-2022-prognoz-na-2023-93339.html>.
3. Alex Methvin.(2023). ChatGPT in Marketing: In-Depth Guide with Tools, Strategies & Examples. No good. URL: <https://nogood.io/2023/01/24/chat-gpt-in-marketing>.
4. Patryk Miszczak. (2023). Chat GPT Statistics: Revenue, Popularity, Implications & Potential. Business solution. URL: <https://businessolution.org/chat-gpt-statistics>.
5. Teemu Raitaluoto. (2023). How businesses can use ChatGPT for content marketing. Market Tailor. URL: <https://www.markettailor.io/blog/how-businesses-can-use-chatgpt-for-content-marketing>.
6. Croudx. (2023). Why Chat GPT a valuable tool is for content marketing. URK: <https://croudx.com/en/why-chat-gpt-a-valuable-tool-is-for-content-marketing>.
7. Микола Ладуба. Придумає за вас слогани, складе список конкурентів і... допоможе залишатися людьми. Чи відбере ChatGPT роботу в маркетологів. MC Today. 2023. URL: <https://mc.today/uk/pridumaye-za-vas-slogani-sklade-spisok-konkurentiv-i-dopomozhe-zalishatsiya-lyudmi-chi-vidbere-chatgpt-robotu-v-marketologiv>.
8. Sam Balter. (2021). How Much Time Do Marketers Spend on Routine Tasks? [New Data]. HubSpot. URL: https://blog.hubspot.com/marketing/marketers-routine-tasks-data?utm_campaign=blog-rss-emails&utm_source=hs_email&utm_medium=email&utm_content=24874134.
9. Тетяна Савчук. 10 прикладів, як штучний інтелект може змінити ваш спосіб життя. Радіо Свобода. 2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29015231.html>.
10. Аліна Мірошнікова. Штучний інтелект шукатиме людям роботу. Освіторія. 2023. URL: <https://osvitoria.media/experience/shtuchnyj-intelekt-shukatyme-lyudyam-robotu>.
11. Освіта Нова. 15 професій майбутнього та якими їх бачить штучний інтелект. 2023. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/5838-15-profesii-maibutnoho-ta-iakymy-ikh-bachyt-shtuchnyi-intelekt>.
12. Go Poland. Штучний інтелект Chat GPT пояснює, як працює. 2023. URL: <https://www.gopoland.net.ua/2023/02/19/shtuchnyi-intelekt-chat-gpt-poiasnuiet-iaak-pratsiuiet>.

13. Sananta Delouya. (2022). I asked ChatGPT to do my work and write an Insider article for me. It quickly generated an alarmingly convincing article filled with misinformation. URL: <https://www.businessinsider.com/i-asked-chatgpt-to-write-insider-story-it-was-convincing-2022-12>.

REFERENCES:

1. Genius Space. (2023). Naipopuliarnishi navychky marketoloha u 2023 rotsi [The most popular skills of a marketer in 2023]. Available at: <https://genius.space/lab/najpopulyarnishi-navichki-marketologa-u-2023-rotsi/> [in Ukrainian].

2. Sosvat. ua. (2022). Otsinka obsiahu rynku marketynhovykh servisiv. Vysnovky 2022. Prohnoz na 2023 [Estimation of the market volume of marketing services. Conclusions 2022. Prediction for 2023]. Available at: <https://sostav.ua/publication/ots-nka-obsyagurinku-marketingovikh-serv-s-v-visnovki-2022-prognoz-na-2023-93339.html> [in Ukrainian].

3. Alex Methvin. (2023). ChatGPT in Marketing: In-Depth Guide with Tools, Strategies & Examples. No good. Available at: <https://nogood.io/2023/01/24/chatgpt-in-marketing>.

4. Patryk Miszczak. (2023). Chat GPT Statistics: Revenue, Popularity, Implications & Potential. Business solution. Available at: <https://businessolution.org/chatgpt-statistics>.

5. Teemu Ritaluoto.(2023). How businesses can use ChatGPT for content marketing. Market Tailor. Available at: <https://www.markettailor.io/blog/how-businesses-can-use-chatgpt-for-content-marketing>.

6. Croudx. (2023). Why Chat GPT a valuable tool is for content marketing. Available at: <https://croudx.com/en/why-chat-gpt-a-valuable-tool-is-for-content-marketing>.

7. Mykola Laduba. (2023). Prydumaie za vas slohany, sklade spysok konkurentiv i... dopomozhe zalyshatysia liudmy. Chy vidbere ChatGPT robotu v mar-

ketolohiv [It will come up with slogans for you, make a list of competitors and... help you to stay human. Will ChatGPT take jobs away from marketers]. MC Today. Available at: <https://mc.today/uk/pridumaye-za-vas-slogani-sklade-spisok-konkurentiv-i-dopomozhe-zalishatysia-lyudmi-chi-vidbere-chatgpt-robotu-v-marketologiv/> [in Ukrainian].

8. Sam Balter. (2021). How Much Time Do Marketers Spend on Routine Tasks? [New Data]. HubSpot. Available at: https://blog.hubspot.com/marketing/marketers-routine-tasks-data?utm_campaign=blog-rss-emails&utm_source=hs_email&utm_medium=email&utm_content=24874134.

9. Tetiana Savchuk. (2018). 10 prykladiv, yak shtuchnyi intelekt mozhe zminyty vash sposib zhyttia [10 examples of how artificial intelligence can change your lifestyle]. Radio Svoboda. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/29015231.html> [in Ukrainian].

10. Alina Miroshnikova. (2023). Shtuchnyi intelekt shukatyme liudiam robotu [Artificial intelligence will look for jobs for people]. Osvitoria. Available at: <https://osvitoria.media/experience/shtuchnyj-intelekt-shukatyme-lyudyam-robotu/> [in Ukrainian].

11. Osvita Nova. (2023). 15 profesii maibutnoho ta yakymy yikh bachyt shtuchnyi intelekt [15 future professions and how artificial intelligence sees them]. Available at: <https://osvitanova.com.ua/posts/5838-15-profesii-maibutnoho-ta-iakymy-ikh-bachyt-shtuchnyi-intelekt> [in Ukrainian].

12. Go Poland. (2023). Shtuchnyi intelekt Chat GPT poiasniuie, yak pratsiuie [Artificial intelligence ChatGPT explains how it works]. Available at: <https://www.gopoland.net.ua/2023/02/19/shtuchnyi-intelekt-chat-gpt-poiasniuie-iak-pratsiuie> [in Ukrainian].

13. Sananta Delouya. (2022). I asked ChatGPT to do my work and write an Insider article for me. It quickly generated an alarmingly convincing article filled with misinformation. Available at: <https://www.businessinsider.com/i-asked-chatgpt-to-write-insider-story-it-was-convincing-2022-12>.

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

MECHANISM OF MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM OF THE ENTERPRISE IN THE CONDITIONS OF THE DIGITAL TRANSFORMATION OF THE ECONOMY

Цифрова трансформація, яка спрямована на збільшення частки цифрового сектору в національній економіці, у поєднанні із змінами, що були спричинені пандемією через COVID-19, та широкомасштабними військовими діями, спровокували максимальну нестабільність у функціонуванні усіх українських підприємств. Підтримання життєздатності такої соціально-економічної системи як підприємство за таких умов неможливо без розвитку системи економічної безпеки як фундаменту його існування. Зміни зовнішнього й внутрішнього середовища спричиняють зниження ефективності використання існуючих інструментів стосовно протидії дестабілізуючим факторам, тим самим стимулюючи удосконалення методичних засад забезпечення економічної безпеки підприємства, підґрунтям чого повинен стати розроблений механізм управління розвитком системи економічної безпеки підприємства. Обґрунтовано, що застосування такого механізму покликано створити необхідні сприятливі умови для подальшої цифрової трансформації підприємства задля збереження та покращення його конкурентних позицій.

Ключові слова: цифрова трансформація, система економічної безпеки підприємства, механізм управління, безпека, загроза, розвиток.

Digital transformation, which is aimed at increasing the share of the digital sector in the national economy, combined with the changes caused by the pandemic due to COVID-19 and large-scale military actions, provoked maximum instability in the functioning of all Ukrainian enterprises. Maintaining the viability of such a socio-economic system as an enterprise under such conditions is impossible without the development of the economic security system as the foundation of its existence. The purpose of the study was to form the basis and develop a management mechanism for the development of the enterprise's economic security system in the conditions of the digital transformation of the economy. For the development of the theoretical and methodological principles of ensuring the economic security of the enterprise, the following methods were applied: induction and deduction, comparison and systematization – in the study of the essential characteristics of the terms "mechanism for ensuring the economic security of the enterprise" and "development management mechanism"; synthesis and analysis – to determine the components of the mechanism for ensuring the economic security of the enterprise; morphological analysis – to develop a mechanism for the development of the enterprise's economic security system; graphic – for visual presentation of theoretical and methodical material; abstract-logical – for theoretical generalizations and research conclusions. It has been found that changes in the external and internal environment cause a decrease in the effectiveness of the use of existing tools for countering destabilizing factors, thereby stimulating the improvement of methodological principles for ensuring the economic security of the enterprise. A mechanism for ensuring the economic security of the enterprise has been developed, the difference of which from the existing ones is the structure in which a number of local mechanisms are allocated. One of these mechanisms was the mechanism for managing the development of the enterprise's economic security system. The need to build such a local mechanism is justified by the need for anticipatory changes in security activities for the further digital transformation of the enterprise in accordance with the trends in increasing the share of the digital sector of the national economy. It is substantiated that the application of the management mechanism for the development of the enterprise's economic security system is designed to create the necessary favorable conditions for the further digital transformation of the enterprise in order to preserve and improve its competitive position.

Key words: digital transformation, system of economic security of the enterprise, management mechanism, security, threat, development.

УДК 338.24.021.8

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure71-34>

Штангрет І.А.

аспірант кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і оподаткування, Українська академія друкарства

Shtangret Iryna

Ukrainian Academy of Printing

Постановка проблеми. Якщо COVID-19 та військові дії актуальні в межах обмеженого періоду часу, то цифрова трансформація економіки, виходячи із змін в межах третьої й четвертої промислових революцій та орієнтацію усіх економічно розвинутих країн на збільшення частки цифрової економіки задля збереження й покращення конкурентних позицій у світовому економічному просторі, має ознаки процесу, який впливатиме найсуттєвіше на діяльність суб'єктів господарювання і в довгостроковій перспективі. Відтак підтримання життєздатності такої соціально-економічної системи як підприємство за таких умов неможливо без розвитку системи економічної безпеки як

фундаменту його існування. Ця теза спирається на розуміння змісту розвитку системи економічної безпеки підприємства як контрольованого і економічно обґрунтованого здійснення кількісно-якісних змін, які повинні бути реалізовані через попереднє створення й застосування відповідного механізму, адже йдеться про постійний процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика забезпечення економічної безпеки підприємства перебуває в полі зору таких науковців як Н. Бондарь [1], Н. Єланська [4], Г. Козаченко [2], М. Кристиняк [3], О. Ляшенко [2], А. Марина [4], М. Петренко [4], Н. Пойда-Носик [5], В. Пономарев [2], В. Прохорова [7], О. Раєвнева [6], І. Филипишин

[8], Ю. Шаров [9] та інші. В публікаціях перелічених науковців увага зосереджена на питаннях розгляду аспектів розвитку системи та удосконалення теоретико-методологічних засад здійснення безпекової діяльності.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у формуванні підґрунтя та розробленні механізму управління розвитком системи економічної безпеки підприємства в умовах цифрової трансформації економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поглиблене ознайомлення із напрацюваннями безпекознавців виявило, що ними актуалізується проблематика забезпечення економічної безпеки підприємства, але розроблення теоретико-методологічного забезпечення перебуває на стадії активного формування, де є ще ряд секторів, що потребують посилення наукових розвідок. Один із таких секторів представлений механізмом забезпечення економічної безпеки підприємства. Лише в окремих публікаціях розглядаються засади створення й реалізації такого механізму. Г. Козаченко вбачає в такому механізмі «...сукупність управлінських, економічних, організаційних, правових, мотиваційних шляхів гармонізації інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, за допомогою чого забезпечується одержання необхідного обсягу прибутку для перебування в стані економічної безпеки» [2, с. 11]. Важливо підкреслити, що відмінність такого трактування полягає не лише у розгляді підприємства як відкритої системи, коли результат безпекової діяльності досягається шляхом взаємодії із зовнішнім середовищем, але й одночасного провадження широкого спектру процесів, які стосуються абсолютно усіх сфер діяльності підприємства, що є водночас свідченням складності побудови такого механізму. На дещо інших аспектах наголошують А. Марина, Н. Єланська та М. Петренко, розглядаючи механізм забезпечення економічної безпеки підприємства як «...єдину систему форм, методів та важелів впливу на господарську, фінансову та інші види діяльності підприємства, що спрямовані на формування достатнього для досягнення стратегічних, тактичних та оперативних цілей підприємства рівня економічної безпеки, а раціональне використання їх різних комбінацій сприяє стабільному та невразливому до дії зовнішніх та внутрішніх загроз функціонуванню» [4, с. 496]. Окрім визначення переліку складових механізму, автори наголошують на важливості їх комбінованого застосування задля підтримання необхідного рівня стійкості підприємства. На прикладі процитованих визначень можна стверджувати, що безпекознавці в своїх міркуваннях спираються на технічні корені сучасного розуміння механізму, але через те, що процес забезпечення економічної безпеки підприємства передбачає присутність людського фактору в

якості суб'єкта й об'єктів та є динамічним, зокрема через цифрову трансформацію підприємства, структура механізму забезпечення економічної безпеки підприємства повинна бути на порядок складнішою, а відтак вимагає більш ретельного підходу до створення в умовах кожного окремого підприємства.

Відмінною є позиція Н. Пойди-Носик, яка пропонує окремо розглядати «механізм управління як спосіб впливу суб'єкта на об'єкт за допомогою різних засобів та механізм забезпечення, який являє собою сукупність заходів щодо створення надійних умов гарантування захисту від небезпеки» [5, с. 26]. В загальному погоджуючись із необхідністю розрізнення цих базових понять, вважаємо, що механізм забезпечення економічної безпеки підприємства повинен бути орієнтований на виконання мети системи економічної безпеки підприємства, тобто передбачати забезпечення стабільності функціонування підприємства шляхом адаптації та/або протидії дестабілізуючим факторам. Дискусійними є пропозиції А. Марини, Н. Єланської та М. Петренко [4, с. 498] стосовно необхідності включення до складу механізму забезпечення економічної безпеки підприємства структурних складових (фінансова, правова, технологічна та інші), суб'єктів та факторів, оскільки вони є елементами системи економічної безпеки підприємства або знаходяться поза її межами. Не в повній мірі можна погодитися і з варіантом механізму забезпечення економічної безпеки підприємства авторства М. Кристиняк [3], в основі якого покладено сприйняття механізму як процесу, але без встановлення ключових складових та розуміння суті їх взаємодії. Серед інших варіантів формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства привертає увагу позиція В. Прохорової, яка доводить необхідність синтезувати в межах такого загального механізму кілька локальних, зокрема таких як «...механізм адаптації, механізм діагностики, механізм ідентифікації загроз, механізм прогнозування проблем формування економічної безпеки, механізм управління цілями економічної безпеки, механізм прийняття рішень із формування економічної безпеки» [7, с. 381]. Потрібно визнати, що така деталізація утворює необхідну чіткість у розумінні безпекової діяльності в межах окремого підприємства. Наші міркування стосовно переліку локальних механізмів доповнені також структурними елементами та процесом реалізації, що в графічному вигляді продемонстровано на рис. 1.

Виділення механізму управління розвитком системи економічної безпеки підприємства не є випадковим, а логічним продовженням аргументованого доведення необхідності, яка виникає в поточних умовах функціонування українських підприємств. Набутий досвід забезпечення економічної безпеки підприємства актуальний лише

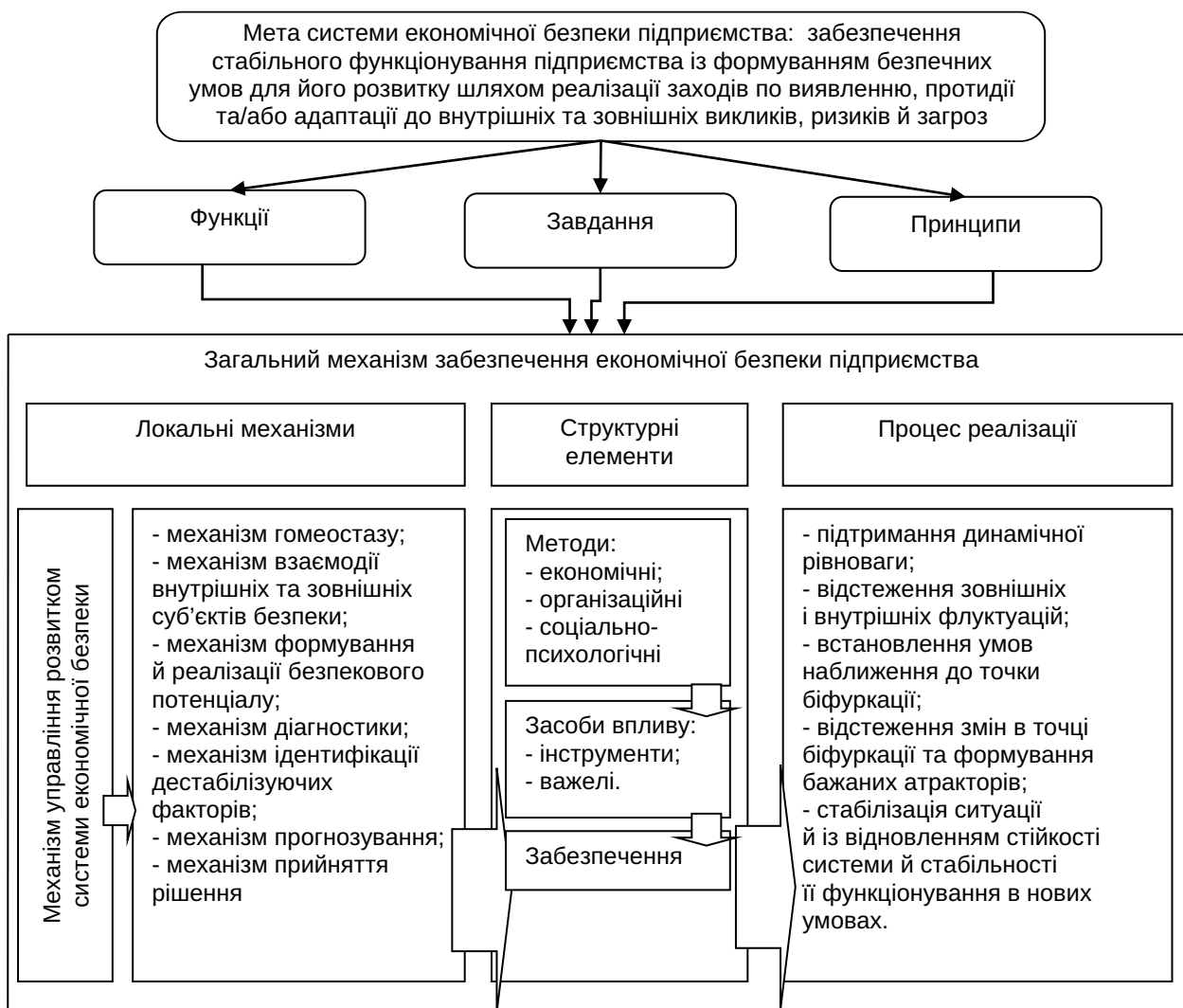

Рис. 1. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства

Джерело: сформовано автором

для окремого підприємства і не може бути використаний іншими хоча б через слабку комунікацію й намагання зберегти отримані позитивні результати як конкурентну перевагу. Стандартні схеми ліквідації дестабілізуючих факторів дають змогу вирішувати типові завдання, але нові, спричинені високими темпами цифрової трансформації, залишаються без відповіді, тим самим негативно впливаючи на рівень економічної безпеки підприємства. Зазначене аргументує необхідність постійного внесення змін в систему економічної безпеки підприємства шляхом здійснення цілеспрямованих дій, в основі чого повинен лежати відповідний механізм розвитку, який забезпечить необхідні корективи для удосконалення усіх інших локальних механізмів. Попри усі неведені аргументи, проведений огляд доробку безпекознавців засвідчив той факт, що методичні засади формування й застосування механізму управління розвитком системи економічної безпеки підприємства на сьогодні фактично не сформовані. Науковці

зосереджують увагу на проблематиці розвитку, розгляді аспектів управління розвитком, розробленні механізму управління розвитком підприємства загалом. Зазначене стало підставою для лаконічного представлення існуючого доробку за кожним напрямом як підґрунтя для аргументованого подання власних міркувань щодо змісту механізму управління розвитком системи економічної безпеки підприємства. В цьому контексті за основу можна взяти твердження Ю. Шарова, у відповідності з яким «...розвиток має бути керованим і здійснюватися через цілеспрямоване управління» [9, с. 35], що засвідчує вірність створення саме механізму управління розвитком системи економічної безпеки підприємства як такого, реалізація якого повинна уможливити внесення змін в безпекову діяльність підприємства у відповідності до тенденцій цифрової трансформації економіки та інших змін в середовищі функціонування.

Н. Боднар сформувала концепцію розвитку, яка «...передбачає здійснення змін у структурному

та кадровому аспектах: в межах структурного – створюються сприятливі умови для досягнення підприємством поставлених цілей; у межах кадрового – проводяться заходи з підвищення кваліфікації працівників (розвиток персоналу) та їх стимулювання до впровадження інновацій, підвищення творчої активності» [1]. Така позиція актуальна і в умовах цифрової трансформації економіки, хоча саме групування аспектів не сприяє необхідній чіткості у розумінні спрямування змін в умовах підприємства, заважаючи хоча б на те, що кадрові трансформації являють собою за змістом структурні. Без подальшого ретельного розгляду інших позицій стосовно управління розвитком можна стверджувати, що забезпечення відповідності параметрів функціонування підприємства у високо динамічному середовищі може бути досягнуто виключно за рахунок управління його розвитком, що у свою чергу актуалізує питання якості системи управління й системи економічної безпеки підприємства як такої, що повинна забезпечити безпечні умови для змін. Ця теза знаходить підтвердження у твердженні О. Раєвневої, яка процес управління розвитком розуміє як «...усунення протиріч, що виникають на двох рівнях – між генетичною схильністю підприємства до розвитку та стохастичними флуктуаціями зовнішнього або внутрішнього середовища» [6, с. 213–216]. На нашу точку зору, це твердження максимально чітко підкреслює як важливість безпекової діяльності для уможливлення розвитку підприємства шляхом ліквідації протиріч, які провокують виникнення нових дестабілізуючих факторів, так й те, що такі дії вимагають розвитку самої системи економічної безпеки підприємства більш швидкими темпами. Зазначене може бути реалізовано через застосування певного механізму, тобто механізму управління. Оминаючи ретельних розгляд основних підходів до трактування суті поняття «механізм управління», зазначимо, що у вузькому ракурсі під ним розуміють систему, яка генерує управлінські рішення для внесення змін в діяльність підприємства, а у широкому – передбачає конкретизацію взаємодії організаційних ланок підприємства з метою отримання позитивних результатів. Зазначене дозволяє перейти до розгляду комплексного поняття «механізм управління розвитком», хоча на цьому етапі ще стосовно усього підприємства. Згадана вище О. Раєвнева вважає такий механізм «...найбільш активною частиною системи управління, здатною забезпечити цілеспрямований розвиток підприємства» [6, с. 225], а також виділяючи в його структурі засоби та методи управління. І. Філіпішин розглядає механізм управління розвитком як такий, що «...приводить в дію систему управління та реалізує взаємодії суб'єктів у внутрішньому і зовнішньому середовищі підприємства...складається із трьох блоків: моніторинг, діагностика і оцінка

розвитку; планування; реалізація» [8 с. 52]. Ми розглядаємо такі твердження з позиції підтвердження власних міркувань щодо необхідності посилення взаємодії внутрішніх й зовнішніх суб'єктів безпеки. Окрім цього, доволі цікавою є блочна структура такого механізму, яка характеризує процес внесення змін на основі отриманих даних щодо динаміки середовища функціонування, що створює передумови актуальності й своєчасності розвитку. Відтак вважаємо, що механізм управління розвитком системи економічної безпеки підприємства повинен: містити перелік методів та інструментів здійснення керуючого впливу; характеризувати процес через виділені основних етапів; конкретизувати спрямування реалізації управлінських рішень. Зазначені базові засади були покладені в основу авторського варіанту механізму управління розвитком системи економічної безпеки підприємства (рис. 2).

Відмінністю запропонованого варіанту можна вважати комплексність підходу, коли чітко виділені структурні елементи, етапи реалізації та цільове спрямування. Останнє сформовано виходячи із змін, які мають місце під час цифрової трансформації економіки та покликані удосконалити систему економічної безпеки підприємства задля уможливлення формування нею безпечних умов розвитку підприємства загалом.

Висновки з проведеного дослідження. Цифрова трансформація національної економіки, попри відносно нижчі темпи у порівнянні із економічно розвинутими країнами, поруч із COVID-19 та військовими діями, визначає не лише стратегічні, але й тактичні орієнтири в безпековій діяльності стосовно кожного підприємства. За таких умов недостатнім є розгляд процесу забезпечення економічної безпеки з позиції ліквідації наслідків негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз. Потреба виникає у цілісному розумінні усіх процесів, що відбуваються в межах підприємства і у його зовнішньому середовищі задля підтримання необхідного рівня безпеки для стабільного функціонування й досягнення поставлених цілей. Виходячи з цих моментів було розроблено механізм забезпечення економічної безпеки підприємства, відмінністю якого є структура в якій виділено ряд локальних механізмів, серед яких ключове місце належить механізму розвитку системи економічної безпеки підприємства. Необхідність побудови такого локального механізму обґрунтовано через потребу випереджувальних змін в безпековій діяльності задля подальшої цифрової трансформації підприємства у відповідності до тенденцій в збільшенні частки цифрового сектору національної економіки. Подальші дослідження доцільно здійснювати стосовно моделювання розвитку системи економічної безпеки підприємства, зокрема на основі застосування методу IDEFO.

Рис. 2. Механізм управління розвитком системи економічної безпеки підприємства

Джерело: сформовано автором

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондарь Н. Н. Сучасні тенденції розвитку підприємств. URL: <http://https://www.education.ua/blog/8047/> (дата звернення: 19.03.2023).

2. Козаченко А. В., Пономарев В. П., Ляшенко А. Н. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения: моногр. Киев : Либра, 2003. 280 с.

3. Кристиняк М. Основні теоретичні аспекти забезпечення економічної безпеки малих підприємств в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6260> (дата звернення: 19.03.2023).

4. Марина А. С., Єланська Н. О., Петренко М. А. Механізм забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання. *Економіка та суспільство*. 2018. № 19. С. 495–500.

5. Пойда-Носик Н. Визначення сутності механізму забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємства. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2012. № 1. С. 25–33.

6. Раєвнева О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія. Харків : Монотон, 2006. 496 с.

7. Прохорова В. В. Економічний розвиток підприємств: теоретико-методологічний підхід: моногр. Харків : УкрДАЗТ, 2010. 523 с.

8. Филипишин І. В. Механізм управління розвитком промислового підприємства. *Економіка промисловості*. 2011. № 4. С. 220–227.

9. Шаров Ю. П. Стратегічне планування в муніципальному менеджменті: концептуальні аспекти: монографія. Київ : УДАУ, 2001. 302 с.

REFERENCES:

1. Cooper N. N. (2023) Suchasni tendentsii rozvytku pidpriemstv [Modern trends in the development of enterprises]. Available at: <http://https://www.education.ua/blog/8047/> (accessed March 19, 2023)

Kozachenko A. V., Ponomarev V. P., Lyashenko A. N. (2003) *Ekonomicheskaya bezopasnost' predpriyatiya: sushchnost' i mekhanizm obespecheniya* [Economic

security of an enterprise: the essence and mechanism of ensuring]. Kyiv: Libra. (in Russian)

2. Krystyniak M. (2018) Osnovni teoretychni aspekty zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky malykh pidpriemstv v Ukraini [The main theoretical aspects of ensuring the economic security of small enterprises in Ukraine]. *Efektivna ekonomika*, no. 4. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6260> (accessed March 19, 2023).

3. Maryna A. S., Yelanska N. O., Petrenko M. A. (2018) Mekhanizm zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky subiektiv hospodariuvannia [The mechanism for ensuring the economic security of economic entities]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 19, pp. 495–500.

4. Poida-Nosyk N. (2012) Vyznachennia sutnosti mekhanizmu zabezpechennia finansovoi bezpeky subiektiv pidpriemnystva [Determination of the essence of the mechanism for ensuring the financial security of business entities]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 1, pp. 25–33.

5. Raievnjeva O. V. (2006) *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva: metodolohiia, mekhanizmy, modeli* [Enterprise development management: methodology, mechanisms, models]. Kharkiv: Monoton. (in Ukrainian)

6. Prokhorova V. V. (2010) *Ekonomichnyi rozvytok pidpriemstv: teoretyko-metodolohichni pidkhid* [Economic development of enterprises: theoretical and methodological approach]. Kharkiv: UkrDAZT. (in Ukrainian)

7. Filipishin I. V. (2011) Mekhanizm upravleniya razvytiem promyshlennogo predpriyatiya [The mechanism for managing the development of an industrial enterprise]. *Ekonomika promyslovosti*, no. 4, pp. 220–227.

8. Sharov Yu. P. (2001) *Stratehichne planuvannia v munitsypalnomu menedzhmenti: kontseptualni aspekty* [Strategic planning in municipal management: conceptual aspects]. Kyiv: UDAU. (in Ukrainian)

РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКАМІСЦЕ І РОЛЬ WELLBEING В КОРПОРАТИВНІЙ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ
THE PLACE AND ROLE OF WELLBEING IN THE CORPORATE STRATEGY

Статтю присвячено питанням місця і ролі забезпечення Wellbeing в корпоративному управлінні. Обґрунтовано значення Wellbeing-заходів в корпоративному управлінні та його наслідки для компанії. Реалізація корпоративної стратегії Wellbeing сприяє покращенню фізичного здоров'я, психологічного комфорту, фінансовому благополуччю та соціальній взаємодії співробітників, членів команд та колективу в цілому, підвищенню продуктивності і результативності праці, лояльності персоналу, що сприятиме довгостроковому успіху компанії. Визначено місце Wellbeing в системі корпоративного управління, показано її зв'язок з HR-стратегією компанії. Запропоновано послідовність формування корпоративної стратегії Wellbeing. Розкрито сутність етапів програми забезпечення Wellbeing в системі корпоративного управління. Наголошено, що реалізація корпоративної стратегії Wellbeing в корпоративному управлінні створює позитивне та продуктивне робоче середовище, та сприятиме довгостроковому успіху компанії.

Ключові слова: Wellbeing, благополуччя, персонал, програма, корпоративна стратегія Wellbeing, ефективність.

The article is devoted to issues of the place and role of ensuring wellbeing in corporate management. The significance of wellbeing measures in corporate management and its consequences for the company are substantiated. The corporate strategy of wellbeing is defined as a comprehensive integrated corporate program for ensuring the wellbeing of employees, aimed at forming sustainable competitive advantages of the company and personnel in the HR market, creating a positive image and brand of the employer by promoting corporate values, creating a favourable environment and incentives for the development of each member of the team, ensuring financial wellbeing, fostering corporate care. The implementation of the corporate strategy of wellbeing contributes to the improvement of physical health, psychological comfort, financial wellbeing and social interaction of employees, team members and the collective as a whole, increasing productivity and work efficiency, staff loyalty, which will contribute to the long-term success of the company. Overall, implementing a corporate wellbeing strategy requires a thoughtful and comprehensive approach that involves assessing the current state of wellbeing, developing a detailed plan, communicating the strategy, implementing initiatives, and regularly evaluating and adjusting the strategy. The place of wellbeing in the corporate management system is defined, its connection with the company's HR strategy is shown. The sequence of forming the wellbeing corporate strategy is proposed, which includes marketing research of the HR market and requirements for job seekers, as well as the requirements of job seekers and employment conditions, goals, objectives and directions for the implementation of the wellbeing corporate strategy, the strategic program for the implementation of the wellbeing corporate strategy and its tools, control and adjusting the implementation of the wellbeing corporate strategy Program. The essence of the stages of the wellbeing program in the corporate management system is revealed. It was emphasized that the implementation of the wellbeing corporate strategy in corporate management creates a positive and productive working environment and will contribute to the long-term success of the company.

Key words: Wellbeing, staff, program, Wellbeing corporate strategy, efficiency.

УДК 005.21:613.8+796

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure71-35>

Вартанова О.В.

д.е.н., професор,
Київський національний університет
технологій та дизайну

Маляренко І.С.

аспірантка,
Київський національний університет
технологій та дизайну

Vartanova Olena

Kyiv National University
of Technology and Design

Maliarenko Iia

Kyiv National University
of Technology and Design

Постановка проблеми. Wellbeing сьогодні визнається критично важливим фактором, що впливає на залученість, продуктивність та утримання персоналу. Wellbeing (благополуччя) можна визначити як стан комфорту, здоров'я чи щастя. Воно охоплює широкий спектр факторів, включаючи фізичне здоров'я, психічне здоров'я, фінансову стабільність і баланс між роботою та особистим життям. У контексті корпоративного світу добробут є важливим компонентом управління персоналом, оскільки він безпосередньо впливає на продуктивність, залученість і, зрештою, на успіх організації.

Концепція та філософія корпоративного Wellbeing вже давно застосовується в практиці корпоративного управління. Стреси та стрімкий ритм сучасного життя впливають на фізичний та психологічний стан персоналу, а відсутність

Wellbeing заходів позначається на мотивації та лояльності працівників, призводить до вигорання та зниження продуктивності та ефективності, що завдає збитків компаніям через підвищену плинність кадрів, хвороби працівників, дефіцит та низьку продуктивність праці. Враховуючи, що робота займає третину нашого життя, не можна ігнорувати благополуччя, оскільки це матиме руйнівні наслідки для працівників, основними з яких є вигорання та депресія. Ігнорування проблеми благополуччя в робочих відносинах призводить до деструктивних наслідків як для особистості, так і для професіонала.

Слід наголосити, що імплементація заходів Wellbeing в систему корпоративного управління має здійснюватися системно та цілеспрямовано. Паліативні заходи забезпечення Wellbeing як оперативного вирішення проблем, які виникають в

HR-сфері через порушення чинників благополуччя співробітників не є ефективними, адже вони лише ситуативно реагують на проблему. Відповідно до запропонованого нами підходу, заходи забезпечення Wellbeing мають бути інтегровані в корпоративну стратегію компанії та реалізовуватися на основі принципів стратегічного управління. Необхідність імплементації заходів Wellbeing в систему корпоративного управління зумовлює актуальність теми дослідження та її значущість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Незважаючи на численні дослідження (О. Савченко, С. Хтей, Л. Карамушка, J.Apps, I. Wollny, A. Furnem, С. Henricson, М. Seligman etc.), проблема забезпечення Wellbeing у корпоративному управлінні знаходиться на допарадигмальному рівні, а наявні дослідження проблеми корпоративного благополуччя є фрагментарними.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження та впровадження Wellbeing в систему корпоративного управління.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Корпоративне Wellbeing – це підхід, який застосовують компанії для заохочення та підтримки фізичного, емоційного та психічного здоров'я своїх працівників. Це – цілісний підхід, який охоплює різні аспекти життя працівників, включаючи баланс між роботою та особистим життям, соціальні зв'язки, фінансове благополуччя та доступ до охорони здоров'я. Філософія корпоративного добробуту ґрунтується на переконанні, що здорова та щаслива людина є більш продуктивною, залученою та вмотивованою. Роботодавці, які надають пріоритет добробуту співробітників, створюють позитивну культуру на робочому місці, що сприяє утриманню персоналу та приваблює таланти.

Порушення благополуччя призводить до втрати прибутку від неефективної роботи працівників, їх вигорання та надмірної плінності кадрів. "Співробітники повинні горіти, щоб вигоріти, але як дізнатися, коли вони відчувають спеку?" Залучені працівники приносять реальні бізнес-результати, вони енергійні, захоплені та цілеспрямовані. Вони отримують задоволення від своєї роботи, сприяють продуктивності, ефективності та зростанню компанії. Проблема професійного вигорання та емоційного виснаження в сучасному світі входить до топ-психологічних проблем людства і включена в МКХ-10 та МКХ-11 як "перевтома". Воно знаходить вияв у зростанні байдужості до своїх обов'язків і того, що відбувається на роботі, деґуманізації у вигляді негативізму по відношенню до клієнтів і колег, відчутті професійної некомпетентності, незадоволеності роботою, деперсоналізації, і в кінцевому підсумку – в різкому погіршенні психологічного здоров'я і якості життя [1].

Вигорання – це довгострокові наслідки хронічного емоційного та міжособистісного стресу

на роботі. Його визначають за такими ознаками: виснаження (я так втомився); цинізм (я настільки ситий по горло, що мені вже все одно); байдужість (мені все байдуже); неефективність (я нічого не роблю).

Вигорання призводить до низької продуктивності та високої плінності кадрів – особливо плінності найталановитіших і найпродуктивніших працівників. Щоб не вигоряти на роботі, працівник повинен бути максимально залученим. Працівник повинен бути повністю залученим і глибоко зацікавленим, щоб дійти до точки вигорання. Це означає, що високоефективні, високопродуктивні, високозалучені працівники піддаються найбільшому ризику вигорання. І це ті працівники, яких роботодавці не можуть дозволити собі втратити. Вигорання виникає, коли високозайнятий працівник починає відчувати низький рівень благополуччя без підтримки з боку свого керівника або організації, або не може вирішити проблему самостійно. І, на жаль, це є результатом тиску та відсутності підтримки з боку роботодавця. Саме тому так важливо розробити ефективну та гнучку стратегію управління благополуччям, адаптовану до специфіки компанії.

У світі філософія благополуччя вже давно використовується в управлінській практиці. Значна кількість компаній впроваджують концепцію Wellbeing як стратегію підтримки співробітників, адже благополуччя працівників є запорукою їх продуктивної та ефективної роботи, а отже, успіху та стабільності бізнесу. Адже процвітають компанії із залученими працівниками: на 78% прибутковіші, на 40% продуктивніші, у 5 разів рідше трапляються інциденти, пов'язані з безпекою, у 2,5 рази більше зростання цін на акції, ніж у конкурентів.

Благополуччя співробітників сприяє залученості, і навпаки. Коли працівники залучені до роботи, вони почуваються добре і живуть з відчуттями мети. Працівники з вищим рівнем добробуту вдвічі частіше залучені до роботи. Такі працівники більше люблять свою команду, більш лояльні та рекомендують свою компанію як чудове місце роботи. Працівники відчувають себе залученими до роботи, якщо в компанії є сприятлива корпоративна культура, сильний і підтримуючий лідер, а робота має сенс і мету. Саме тоді працівники дійсно досягають успіху. Високозалучені працівники мають високий ризик вигорання, оскільки неможливо підтримувати високий рівень залученості протягом тривалого періоду часу [2].

Сьогодні управління благополуччям співробітників стало реальним за допомогою програм та інструментів корпоративного Wellbeing. Побудова цілісної корпоративної стратегії Wellbeing вимагає високого рівня організаційної зрілості, обізнаності, критичного підходу з боку зацікавлених сторін та відповідної HR-стратегії. Отже, забезпечення

Wellbeing персоналу має важливе значення як для окремих працівників, так і для бізнесу в цілому. У сучасному бізнес-середовищі енергія людських ресурсів є основним "паливом" для успішного ведення бізнесу. Підтримка співробітників у ресурсному стані, коли зберігається оптимальний баланс фізичної, емоційної, розумової та духовної енергії, дозволяє не тільки досягати високих результатів, а й приймати якісно нові рішення.

Для реалізації програми корпоративного благополуччя компанії часто пропонують різні форми компенсацій і переваг, такі як: заняття фітнесом, ресурси для психічного здоров'я, здорову їжу, гнучкий графік роботи та програми фінансового благополуччя. Деякі компанії також інвестують у створення фізичного середовища, яке сприяє добробуту працівників, наприклад, забезпечують ергономічні робочі місця та природне освітлення. Компенсація та переваги є ключовими факторами привабливості роботодавця на ринку праці, його позитивного іміджу як роботодавця. Загалом, корпоративний добробут – це стратегія, яка приносить вигоду як працівникам, так і роботодавцям. Інвестуючи у здоров'я та благополуччя своїх працівників, компанії можуть створити позитивну культуру на робочому місці, яка сприяє підвищенню продуктивності, залученості та задоволеності співробітників [3].

Згідно з "Посібником з вимірювання суб'єктивного благополуччя", опублікованого Організацією економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР)¹, необхідно розрізняти термін "суб'єктивне благополуччя" і більш широкий термін "добробут", який включає в себе як суб'єктивний компонент, так і об'єктивні чинники, наприклад, дохід, житло, довкілля, здоров'я і т. д. (OECD, 2013). Однак, "об'єктивні показники не можуть врахувати людського сприйняття, яке має фундаментальне значення для розуміння благополуччя індивіда" (Pontin, 2013). Саме тому психодіагностичні дослідження зосереджено переважно на дослідженні впливу суб'єктивних факторів благополуччя, а не його об'єктивних показників. Багато дослідників як робоче визначення терміну "Суб'єктивне благополуччя" (Subjective Well Being – SWB) використовують запропоноване Едом Динером SWB розуміння його як "переживання позитивних емоцій, низький рівень неприємних емоцій і високий рівень задоволеності життям" (Diener, 2002). Наслідком є розуміння благополуччя як "гедонії". Суб'єктивне благополуччя, яке оцінюється подібним чином, часто використовується багатьма світовими авторами як синонім щастя (Deci, 2008; Seligman, Csikszentmihalyi, 2000; Dolan, 2011; Oishi, Diener, & Diener, 2007; McLellan et al., 2012 та ін.) [4].

Втім, у дослідженні *Wellbeing* як сучасної корпоративної стратегії, інтегрованої в структуру корпоративного управління, слід зосереджуватися

на оцінці не лише внутрішньоособистісних факторів, але і зовнішніх факторів, які впливають на корпоративне благополуччя, наприклад, показники навчання і розвитку персоналу, згуртованість колективу і міцність соціальних зв'язків, показники ефективності управління персоналом тощо.

Корпоративна стратегія Wellbeing – комплексна інтегрована корпоративна програма забезпечення добробуту співробітників, спрямована на формування стійких конкурентних переваг підприємства та персоналу на HR-ринку, створення позитивного іміджу та бренду роботодавця шляхом промоції корпоративних цінностей, створення сприятливого середовища та стимулів для розвитку кожного члена колективу, забезпечення фінансового добробуту, плекання корпоративної турботи.

Стратегічне значення корпоративного благополуччя впливає з того, що саме персонал є найважливішим стратегічним ресурсом будь-якої компанії. При цьому роль стратегії бізнесу щодо працівників, споживачів, партнерів, суспільства невпинно зростає, а боротьба за таланти та нова корпоративна реальність суттєво впливають на портфель цих переваг. Створення конкурентних переваг та корпоративний розвиток у складному і турбулентному конкурентному середовищі, динаміка розвитку та фінансово-економічні показники діяльності компаній прямо залежать не лише від компетентності керівників та ключових професіоналів, а ще й від того, наскільки співробітники відчують корпоративну турботу.

Один з важливіших результатів програм корпоративного благополуччя є створення міцних когнітивних і поведінкових зв'язків у співробітників щодо їх благополуччя (або його відсутності) та відповідні прояви трудової поведінки, ставлення до роботодавця, корпоративних цілей, завдань, стратегій, здатність і бажання проявляти креативність, інноваційність, продуктивність та результативність праці та інші параметри трудової поведінки.

Стратегія управління персоналом – це функціональна стратегія, що являє собою систему процесів управління персоналом (добору, адаптації, розстановки, навчання, розвитку персоналу тощо), адекватних вимогам корпоративної, конкурентних і функціональних стратегій компанії.

Враховуючи важливість корпоративного Wellbeing персоналу для забезпечення фінансової і соціальної стабільності і розвитку компанії, корпоративна стратегія Wellbeing займає важливе місце в системі корпоративного управління як функціональна стратегія управління. Сприяючи добробуту співробітників, компанії можуть створити сприятливе робоче середовище, підвищують продуктивність праці, що впливає на загальну соціально-економічну та фінансову ефективність діяльності компанії.

Одним із способів інтеграції добробуту в корпоративну стратегію є впровадження оздоровчих

програм. Ці програми покликані підтримувати працівників у доброму фізичному та психічному здоров'ї за допомогою таких ініціатив, як членство у спортзалах, програми харчування, методи управління стресом та підтримка психічного здоров'я. Оздоровчі програми не лише сприяють добробуту працівників, але й можуть зменшити кількість прогулів, покращити їхній моральний стан та підвищити продуктивність праці.

Інший спосіб інтегрування благополуччя в корпоративну стратегію - це розвиток культури, яка ставить благополуччя працівників у пріоритет. Цього можна досягти за допомогою політики, яка сприяє балансу між роботою та особистим життям, гнучкому графіку та сприятливому робочому середовищу. Коли працівники відчують, що їхній добробут цінується організацією, вони з більшою ймовірністю будуть зацікавлені та віддані своїй роботі, що призведе до підвищення продуктивності та утримання персоналу.

Таким чином, тема добробуту та його місця і ролі в корпоративній стратегії управління персоналом має вирішальне значення для успіху будь-якої організації. Надаючи пріоритет благополуччю співробітників через впровадження оздоровчих програм і створення сприятливого робочого середовища, компанії можуть створити культуру, яка сприяє залученості, продуктивності та довгостроковому утриманню своїх співробітників. Зрештою, це сприятиме загальному успіху компанії.

Напрямами імплементації інструментів Wellbeing в систему стратегічного управління компанією є:

Створення культури Wellbeing. Керівництво може створити культуру, яка сприяє благополуччю персоналу, популяризуючи здорову поведінку, таку як заняття спортом, здорове харчування та практики усвідомленості та турбуючись про Life-work balance співробітників. Пропонуючи оздоровчі програми та заходи, керівництво може створити сприятливе середовище, в якому працівники будуть мати час і плекати своє здоров'я та благополуччя.

Life-work balance. Керівництво може запропонувати гнучкий графік роботи, наприклад, дистанційну роботу, щоб допомогти працівникам знайти баланс між роботою та особистим життям. Це може зменшити стрес і покращити самопочуття працівників.

Надавання пріоритету психічному здоров'ю. Керівництво має турбуватися про психічне здоров'я співробітників, пропонуючи працівникам ресурси та підтримку в сфері психічного здоров'я, наприклад, програми допомоги працівникам та дні психічного здоров'я.

Заохочення відпусток та відгули. Керівництво може заохочувати працівників робити перерви та відпочивати, щоб перезарядитися та уникнути вигорання. Підтримуючи добробут працівників,

керівництво може підвищити їхню залученість та продуктивність.

Розвиток соціальних стосунків та професійних співтовариств. Розвиток більш близьких або професійних стосунків в колективі створює атмосферу підтримки і взаємного розуміння. Особливо важливим є створення горизонтальних професійних зв'язків, що сприяє кращій співпраці та кооперації членів колективу, підвищує продуктивність роботи, створює міцні соціальні зв'язки.

Загалом, сприяння корпоративному Wellbeing може покращити здоров'я та щастя працівників, зменшити плинність кадрів та підвищити ефективність організації. Надаючи пріоритет благополуччю, керівництво може створити позитивне робоче середовище, яке принесе користь як працівникам, так і організації в цілому.

Для розробки корпоративної стратегії Wellbeing слід враховувати низку аспектів: специфіку діяльності компанії, структуру, колективний портрет працівника, корпоративну культуру; системність та комплексність; запит на благополуччя; управління сприйняттям співробітників; формування власного досвіду.

Наразі філософія корпоративного Wellbeing знаходиться в процесі динамічного розвитку. З кожним роком все більше компаній стають прихильниками концепції та активно її практикують. Мабуть, найголовніше, чим варто керуватися, запускаючи велнес-стартапи, – це віра в те, що Wellbeing – це про людей і для людей. Як показує практика, стратегія Wellbeing дійсно дозволяє "вдихнути нове життя" в компанію, де повністю реалізована стратегія "Win-Win" (інтереси бізнесу/інтереси співробітників). Всі інші нюанси повністю залежать від грамотної побудови системи і професіоналізму її фасилітаторів [7].

Враховуючи доведений вплив благополуччя на показники соціально-економічного розвитку компанії, значущість Wellbeing для розвитку і продуктивної роботи персоналу, Wellbeing слід досліджувати в системі корпоративного управління. Це зумовлює необхідність формування корпоративної стратегії Wellbeing, яка за змістом є функціональною стратегією, і в структурі корпоративного управління може розглядатися як окрема стратегія Wellbeing, або у складі корпоративної HR-стратегії. Послідовність формування корпоративної стратегії Wellbeing подано на рис. 1.

Оцінка стану благополуччя персоналу. моніторинг фізичного стану та здоров'я співробітників, так і аналіз психологічних факторів благополуччя, зокрема, рівня стресу та вигорання співробітників, у тому числі виявлення випадків психічних захворювань. Інструментами моніторингу є опитування, інтерв'ю, аналіз медичних даних, що використовуються для систематизації інформації щодо стану здоров'я, рівня стресу і вигорання співробітників.

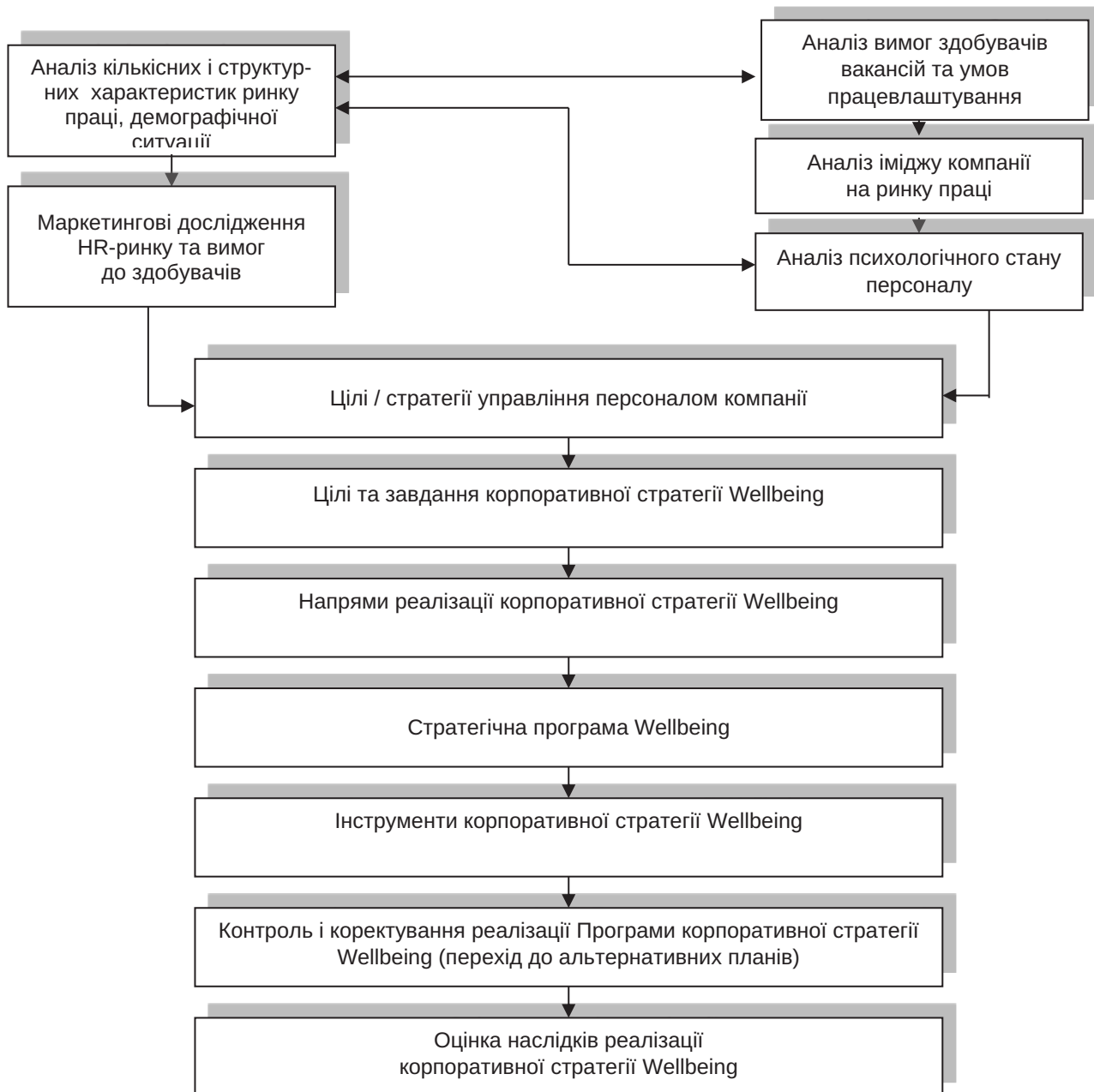

Рис. 1. Послідовність формування корпоративної стратегії Wellbeing

Джерело: авторська розробка

Цілі програми Wellbeing. Цілі програми підвищення добробуту співробітників формуються на основі даних моніторингу фізичного та психологічного стану та здоров'я співробітників. На основі аналізу наявних проблем визначаються вектори та мішені змін як на особистому та інтерперсональному рівнях із застосуванням організаційних та мотиваційних заходів.

Розроблення цілісної програми добробуту, яка використовує цілісний підхід до корпоративного благополуччя; розробка стандартів фізичного, психічного та емоційного благополуччя співробітників, впровадження ініціатив щодо покращення фізичного, психічного та емоційного благополуччя

співробітників, як-от: фітнес-програми, тренінги з майндфулнес, управління стресом, попередження та подолання вигорання, програми здорового способу життя.

Залучення співробітників до розробки корпоративної програми Wellbeing, моніторинг їх думок щодо Wellbeing -ініціатив, надання співробітників інструментів, ресурсів та підтримки, необхідних для забезпечення Life-work balance та позитивних змін у їхньому здоров'ї та благополуччі.

Комунікація та просування. Впровадження просвітницьких програм Wellbeing, комунікаційних заходів щодо підтримки благополуччя, використання різних каналів просування програми,

зокрема, електронні листи, інформаційні бюлетені та плакати; забезпечення обізнаності працівників щодо участі у програмі, її перевагах та мають особисту мотивацію.

Надання ресурсів для реалізації програми. Для успішної реалізації корпоративної програми Wellbeing працівникам потрібен доступ до ресурсів і підтримки, які можуть допомогти їм досягти своїх цілей щодо здоров'я і благополуччя. Це може включати доступ до спортзалу, програми допомоги працівникам та/або тренера з питань здоров'я, доступ до інформаційних ресурсів, ресурси соціальної підтримки.

Вимірювання та оцінка прогресу. Регулярний моніторинг заходів щодо реалізації корпоративної програми Wellbeing. Серед показників, які слід вимірювати, – рівень абсентеїзму, залученість працівників та результати для визначення впливу програми.

Постійне вдосконалення програми на основі зворотного зв'язку та результатів оцінювання, вдосконалення своїх ініціатив, щоб відповідати мінливим потребам співробітників.

В цілому корпоративна стратегія Wellbeing має сприяти посиленню можливостей компанії (у сфері благополуччя персоналу) щодо зміцнення її конкурентоспроможності на ринку праці; ефективному використанню професіоналізму і компетенцій персоналу та підвищенню конкурентоспроможності персоналу; більш повному розкриттю спроможностей співробітників до творчого, інноваційного розвитку для досягнення як цілей розвитку компанії, так і особистих цілей розвитку співробітників.

Критеріями вибору стратегії можуть бути обсяги ресурсів, призначені для її реалізації, часові обмеження, наявність достатнього кадрового потенціалу і деякі інші. В цілому, вибір стратегії ґрунтується на сильних сторонах підприємства і розробці заходів, що посилюють можливості підприємства в конкурентному середовищі завдяки перевагам у сфері управління персоналом. Впровадження корпоративної програми Wellbeing дає змогу посилити корпоративну культуру на робочому місці, яка цінує і підтримує здоров'я та благополуччя працівників.

Висновки з проведеного дослідження. Суть корпоративного благополуччя в управлінні персоналом полягає у визнанні того, що працівники – це люди зі складним життям поза роботою, і потребують в наданні їм інструментів і ресурсів, необхідних для підтримки здорового балансу між роботою та особистим життям. Надаючи пріоритет благополуччю працівників, компанії сприяють розвитку культури залученості, лояльності та продуктивності, що призводить до довгострокового успіху та прибутковості. Таким чином, бізнес може створити позитивну та процвітаючу культуру праці, яка приваблює та утримує найкращі таланти, сприяє

інноваціям та зростанню, а також робить внесок у покращення життя суспільства в цілому.

Враховуючи значення Wellbeing для розвитку та добробуту співробітників, запропоновано розглядати Wellbeing як комплексну корпоративну стратегію. В статті сформовано послідовність формування корпоративної стратегії Wellbeing, та розкрито сутність етапів корпоративної програми Wellbeing. Ефективна програма добробуту може залучити найкращі таланти та покращити загальний імідж компанії як роботодавця.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бернс Р. А., Мачін М. А. Дослідження структурної валідності шкал психологічного благополуччя Райффа на двох вибірках. Дослідження соціальних індикаторів, 2009.
2. Ruggeri, K., Garcia-Garzon, E., Maguire, Á. et al. (2020). Wellbeing is more than happiness and life satisfaction: a multidimensional analysis of 21 countries. *Health and Quality of Life Outcomes*, no. 18 (1), pp. 192–198.
3. Ivonne Wollny, Joanna Apps, Clam Henricson. Can Government Measure Family Wellbeing. Research and Policy for the real world. 2010. 88 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/265043980_Can_government_measure_family_wellbeing (дата звернення: 20.03.2023).
4. OECD Guidelines for Measuring Subjective Wellbeing. Available at: <https://www.oecd.org/wise/oecdguidelines-on-measuring-subjective-wellbeing-9789264191655-en.htm> (дата звернення: 20.03.2023).
5. Бергсма А., Венховен Р. Щастя людей з психічними розладами в сучасному суспільстві. Психологія благополуччя: Теорія, дослідження та практика, 2011.
6. Вартанова О.В. Wellbeing у корпоративному управлінні: ключові моделі та вплив на економічну поведінку. *Економіка та соціум*. 2022. № 45. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1909> (дата звернення: 20.03.2023).
7. Бузько І. Р., Вартанова О. В., Надьон Г. О. та ін. Стратегічне управління персоналом підприємства в умовах сучасного розвитку ринку праці : монографія. Луганськ. Вид-во СНУ ім. В. Даля. 2009. 304 с.

REFERENCES:

1. Berns R. A., Machin M. A. (2009) Doslidzhenia struktornoj validnosti shkal psykhologichnoho blagopoluchchia Raiffa na dvokh vybirkakh [A study of the structural validity of Raiff psychological well-being scales on two samples]. Doslidzhennia sotsialnykh indykatoriv (in Ukrainian).
2. Ruggeri, K., Garcia-Garzon, E., Maguire, Á. et al. (2020). Wellbeing is more than happiness and life satisfaction: a multidimensional analysis of 21 countries. *Health and Quality of Life Outcomes*, no. 18 (1), pp. 192–198.
3. Ivonne Wollny, Joanna Apps, Clam Henricson (2010). Can Government Measure Family Wellbeing.

Research and Policy for the real world. 88 p. Available at: https://www.researchgate.net/publication/265043980_Can_government_measure_family_wellbeing (accessed March 20, 2023).

4. OECD Guidelines for Measuring Subjective Wellbeing. Available at: <https://www.oecd.org/wise/oecdguidelines-on-measuring-subjective-Wellbeing-9789264191655-en.htm> (accessed March 20, 2023).

5. Berhsma A., Venkhoven R. (2011) Shchastia liudei z psikhichnymy rozladamy v su-chasnomu sus-pilstvi [Happiness of people with mental disorders in modern society]. *Psykhologhiia blahopoluchchia: Teoriia, doslidzhennia ta prakty-ka* (in Ukrainian)

6. Vartanova O. V. (2022) Wellbeing u korporativnomu upravlinni: kliuchovi modeli ta vplyv na ekonomichnu povedinku [Wellbeing in corporate governance: key models and implications for economic behavior]. *Ekonomika ta sotsium*, no. 45. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1909> (accessed March 20, 2023). (in Ukrainian)

7. Buzko I. R., Vartanova O. V., Nadon H. O. ta in. (2009) *Stratehichne upravlinnia personalom pidpriemstva v umovakh suchasnoho rozvytku rynku pratsi: moohrafiia* [Strategic management of enterprise personnel in the conditions of modern development of the labor market: monograph]. Luhansk. Vyd-vo SNU im. V. Dalia, 304 p. (in Ukrainian)

ІННОВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

INNOVATIVE TOOLS OF TOURISM DEVELOPMENT MARKETING STRATEGIES AT THE REGIONAL LEVEL

УДК 338.48

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastuct71-36>

Графська О.І.

д.е.н., доцент, доцент кафедри готельно-ресторанного бізнесу, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського

Головчук Ю.О.

к.е.н., доцент кафедри маркетингу та реклами, Вінницький торговельно-економічний інститут Державного торговельно-економічного університету

Кулик О.М.

викладач кафедри туризму, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського

Hravska Oryslava

Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyi

Holovchuk Yuliia

Vinnitsia Trade and Economic Institute State University of Trade and Economics

Kulyk Oksana

Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyi

У статті узагальнено науково-практичні підходи до реалізації маркетингових стратегій регіонального розвитку туризму та виокремлено і охарактеризовано їх ключові інноваційні інструменти. Стратегії територіального маркетингу останнім часом стали актуальним предметом наукових досліджень і популярним інструментом для просування регіонів і підвищення їх конкурентоспроможності. Маркетингові стратегії регіонального розвитку – це ініціативи, спрямовані на промоцію та покращення економічних і соціальних умов конкретного регіону. Обґрунтовано застосування таких елементів маркетингових стратегій регіонального розвитку туризму як нішевий туризм, цифрові платформи і сторітелінг. Пропоновані інноваційні маркетингові інструменти можуть бути використані для розробки ефективних стратегій розвитку туризму на регіональному рівні. Однак ефективність цих стратегій може відрізнятися залежно від контексту та особливостей регіону.

Ключові слова: інноваційні інструменти, маркетингові стратегії, регіональна економіка, туризм, розвиток.

The article summarizes the scientific and practical approaches to implementing marketing strategies for regional tourism development and identifies and characterizes their essential innovative tools. Territorial marketing strategies have recently become a topical subject of scientific research and a popular tool for promoting regions and increasing their competitiveness. Regional development marketing strategies are initiatives aimed at promoting and improving a specific region's economic and social conditions. The application of such elements of regional tourism development marketing strategies as niche tourism, digital platforms, and storytelling is substantiated. A niche tourism strategy targets specific market segments, such as adventure tourism, ecotourism, or cultural tourism. Tourism regions can use digital platforms to interact with visitors and collect data about their preferences and behavior. By analyzing this data, you can better understand your target market and develop more effective marketing strategies. Storytelling is a marketing strategy because people are more likely to be impressed by a place if they can emotionally connect with it. By creating and sharing stories about the region, its people, and its culture, you can connect emotionally with potential visitors and increase their likelihood of coming. The use of the described marketing tools within the strategies of niche tourism, digital platforms, and storytelling will make it possible shortly, after guaranteeing the safety of tourism in Ukraine, to ensure the rapid development of such promising types and directions of tourism as sustainable and ecological, adventure, cultural, health and healing tourism, and as well as immersive (virtual) and technological tourism. The proposed innovative marketing tools can be used to develop effective strategies for developing tourism at the regional level. However, the effectiveness of these strategies may vary depending on the context and regional characteristics. Implementing marketing strategies will become especially important in Ukraine after the war's end, but it is necessary to develop such strategies using innovative marketing tools now.

Key words: innovative tools, marketing strategies, regional economy, tourism, development.

Постановка проблеми. Індустрія туризму є важливою складовою регіональної економіки, забезпечуючи робочі місця та приносячи доходи як бізнесу, так і місцевим бюджетам. Щоб залучити туристів і сприяти сталому розвитку, регіони повинні мати ефективні маркетингові стратегії.

Стратегії територіального маркетингу останнім часом стали актуальним предметом наукових досліджень, оскільки вони стають все більш популярним інструментом для просування регіонів і підвищення їх конкурентоспроможності. Економічні дослідження стратегій територіального маркетингу зосереджувалися на впливі цих стратегій на регіональну економіку та показали, що ці стратегії можуть мати позитивний вплив на створення робочих місць, отримання прибутку та залучення інвестицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані із туристичним маркетингом регіонів та його інноваційними засадами були в центрі уваги низки відомих вчених. Ф. Котлер детально аналізував туристичний маркетинг та розробив структурну схему маркетингу дестинацій [10].

С. Хадсон досліджував розробку та впровадження маркетингових стратегій для дестинацій і туристичного бізнесу [8]. Д. Бухаліс вивчав використання цифрових технологій у туристичному маркетингу, зокрема соціальних медіа та онлайн-платформ [5]. Д. Гетц аналізував розвиток подієвого туризму і маркетинг туристичних дестинацій [7]. С. Бекен досліджувала маркетинг сталого туризму та роль брендингу в маркетингу туристичних дестинацій [4].

В Україні проблеми інноваційного маркетингового забезпечення розвитку туризму на регіональному рівні висвітлювалися у працях низки вчених, серед яких О. Богуславська [2], А. Голод [1], О. Підвальна [3] та ін.

Аналіз наукових праць доводить, що з одного боку проблеми формування маркетингових стратегій розвитку туризму на регіональному рівні є достатньо актуальними, а з іншого – все ще малодослідженими, особливо на прикладі регіональних туристичних систем України.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення науково-практичних підходів до реалізації маркетингових стратегій регіонального розвитку

туризму та виокремлення і характеристика їх ключових інноваційних інструментів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Маркетингові стратегії регіонального розвитку – це ініціативи, спрямовані на промоцію та покращення економічних і соціальних умов конкретного регіону. Серед поширених стратегій – брендинг, диверсифікація, покращення інфраструктури, підтримка малого бізнесу, стимулювання інноваційної активності, сприяння розвитку туризму. Ці стратегії зазвичай реалізуються через партнерство між урядом, бізнесом і громадськими організаціями. Мета їх полягає в тому, щоб створити динамічну та стійку регіональну економічну систему, яка приносить користь населенню, бізнесу регіону і туристам.

Однією з найбільш досліджуваних маркетингових стратегій регіонального розвитку туризму є нішевий туризм. Стратегія нішевого туризму передбачає орієнтацію на певні сегменти ринку, наприклад, такі як пригодницький туризм, екологічний туризм або культурний туризм. Дослідження виявили, що, зосередившись на ринковій ніші, регіони можуть виділитися з-поміж інших туристичних місць і залучити відвідувачів, які особливо зацікавлені в унікальних пропозиціях регіону [5]. Наприклад, у регіоні з багатою культурною спадщиною варто було б у рекламі робити акцент на культурному туризмі, пропонуючи відвідувачам можливість пізнати місцеві звичаї, традиції та історію.

Використовувати інноваційні маркетингові інструменти в розвитку нішевого туризму регіоні можна таким чином:

- визначення цільової аудиторії та адаптація маркетингових засобів для привернення уваги цієї аудиторії;
- використання соціальних мереж і інфлюенс-маркетингу, щоб охопити цільову аудиторію та продемонструвати унікальні пропозиції регіону;
- розробка спеціалізованого веб-сайту і його оптимізація для пошукових систем, щоб збільшити видимість і залучити потенційних клієнтів;
- використання підприємствами маркетингових кампаній електронною поштою, щоб підтримувати зв'язок із колишніми клієнтами та залучати нових;
- використання онлайн-реклами, такої як Google AdWords або Facebook Ads, для націлювання на конкретні демографічні групи та інтереси споживачів;
- використання відгуків і зворотного зв'язку, щоб зміцнити довіру потенційних клієнтів;
- створення та поширення цікавого вмісту, наприклад відео, зображень та публікацій в блогах, щоб продемонструвати унікальні аспекти нішевих туристичних пропозицій;
- проведення і відвідування виставкових та мережевих заходів, щоб комунікувати з потенційними клієнтами та партнерами в галузі.

Ще одним стратегічним напрямом розвитку регіонального туризму є використання цифрових

платформ. Активне використання цифрових технологій призвело до зростання кількості досліджень щодо використання соціальних мереж та інших цифрових платформ для просування туризму. Дослідження виявили, що соціальні медіа-платформи, такі як Instagram і Facebook, можуть бути ефективними інструментами для просування регіонального туризму, оскільки вони дозволяють регіонам демонструвати свої пам'ятки та пропозиції світовій аудиторії [9]. Туристичні регіони також можуть використовувати цифрові платформи для взаємодії з відвідувачами та збору даних про їхні вподобання та поведінку. Аналізуючи ці дані, регіони можуть краще зрозуміти свій цільовий ринок і розробити більш ефективні маркетингові стратегії. Наприклад, якщо регіон виявить, що значна кількість відвідувачів зацікавлена в екологічному туризмі, він може розробити маркетингові кампанії, які підкреслюють його природні пам'ятки та сприяють сталим практикам туризму.

У процесі розроблення цифрових туристичних платформ варто використовувати такі специфічні інноваційні маркетингові інструменти:

- формування реферальної програми або програми лояльності, щоб стимулювати поточних користувачів залучати інших до платформи;
- використання аналітики та A/B-тестування, щоб постійно вдосконалювати та оптимізувати веб-сайт і маркетингові засоби;
- використання стратегії SEO та SEM, щоб збільшити видимість платформи і розширити Інтернет-трафік.

Важливо відзначити, що, окрім вищезазначеного, також важливо переконатися, що цифрова туристична платформа є зручною для користувачів, легкою в навігації та забезпечує ефективну роботу з клієнтами.

Використання сторітелінгу (storytelling) як маркетингової стратегії є ще одним напрямом інноваційного розвитку туризму на регіональному рівні. Дослідження показали, що люди з більшою ймовірністю будуть приємно вражені певним місцем, якщо вони зможуть сформулювати з ним емоційний зв'язок [6]. Формуючи і поширюючи історії про регіон, його населення і культуру, можна створити емоційний зв'язок із потенційними відвідувачами та підвищити ймовірність їхнього прибуття. Крім того, сторітелінг можна також використовувати для просування сталого туризму, підкреслюючи важливість збереження природної та культурної спадщини регіону.

Серед інноваційних маркетингових інструментів сторітелінгу в сфері туризму можна виокремити:

- розробку переконливої історії бренду, яка висвітлює унікальні аспекти пропозицій дестинації або туру;
- використання інструментів візуального оповідання, таких як відео, зображення та інфографіка, щоб «оживити» історію бренду та зробити її більш привабливою для потенційних клієнтів;

– використання соціальних мереж, щоб поділитися історією бренду та спілкуватися з потенційними клієнтами на приватному рівні;

– створення стратегії контент-маркетингу, яка зосереджена на розробці та розповсюдженні високоякісного, інформативного та вражаючого контенту, що демонструє переваги дестинації або туристичні пропозиції;

– використання інфлюенс-маркетингу у співпраці з туристичними блогерами або впливовими людьми в соціальних мережах, щоб продемонструвати туристичні пропозиції дестинації в доступній та автентичній формі;

– розроблення і підтримка програми корпоративної соціальної відповідальності, яку можна включити в сторітелінг;

– оцінювання ефективності сторітелінгу із використанням аналітики та відгуків клієнтів, щоб постійно вдосконалювати маркетингову стратегію.

Використання описаних маркетингових інструментів, таких як нішевий туризм, цифрові платформи і сторітелінг, на наш погляд, дасть змогу уже в найближчому майбутньому після гарантування безпеки туризму в Україні забезпечити швидкий розвиток таких перспективних видів і напрямів туризму як сталий та екологічний, пригодницький, культурний, оздоровчо-лікувальний туризм, а також імерсивний (віртуальний) та технологічний туризм.

Висновки з проведеного дослідження.

Підсумовуючи, слід зазначити, що такі інноваційні напрями діяльності як нішевий туризм, цифрові платформи і сторітелінг, можуть бути використані для розробки ефективних маркетингових стратегій розвитку туризму на регіональному рівні. Однак важливо зазначити, що ефективність цих стратегій може відрізнятись залежно від конкретного контексту та особливостей регіону. Необхідні подальші дослідження, щоб зрозуміти, як ці стратегії можна адаптувати та впроваджувати в різних регіонах та країнах. Особливого значення реалізація маркетингових стратегій набуде в Україні після завершення війни, однак розробляти такі стратегії з використанням інноваційних маркетингових інструментів потрібно уже зараз.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Голод А. П. Інноваційні фактори безпеки регіональних туристичних систем. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2016. № 15. С. 160–163.
2. Підвальна О.Г., Богуславська С.І. Індустрія туризму як об'єкт регіональних економічних досліджень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент»*. 2021. Вип. 48. С. 29–35.
3. Підвальна О. Г. Формування механізму управління інноваційною діяльністю компаній індустрії туризму в регіоні. *Підприємництво та інновації*. 2019. № 10. С. 107–113.

4. Becken S., Simmons D. Tourism and sustainable development: New tourism in the third world. Channel View Publications, 2014. 353 p.

5. Buhalis D. Marketing the competitive destination of the future. *Tourism Management*, 2000. 21(1). P. 97–116.

6. Chen-Kuo P. et al. Empirical study on Chinese tourists' perceived trust and intention to use biometric technology. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*. 2018. Vol. 23. Issue 9. P. 880–895.

7. Getz D. Event tourism: Definition, evolution, and research. *Tourism Management*. 2008. 29(3). P. 403–428.

8. Hudson S. Destination marketing: An integrated marketing communication perspective. Routledge, 2010. 424 p.

9. Khalid M. et al. Sustainable Development of the Tourism Sector in the Palestinian Economy. *Research in World Economy*. 2020. Vol. 11. № 5. P. 220–234.

10. Kotler P., Gertner D. Country as brand, product, and beyond: A place marketing and brand management perspective. *Journal of Brand Management*. 2002. 9(4). P. 249–261.

REFERENCES:

1. Holod, A. P. (2016). Innovatsiini faktory bezpeky rehionalnykh turystychnykh system [Innovative safety factors of regional tourism systems]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika i menedzhment*, vol. 15, pp. 160–163. (in Ukrainian)
2. Pidvalna, O. H., Bohuslavskaya, S. I. (2021). Industriia turizmu yak ob'iekt rehionalnykh ekonomichnykh doslidzhen [The tourism industry as an object of regional economic research]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika i menedzhment*, vol. 48, pp. 29–35. (in Ukrainian)
3. Pidvalna, O. H. (2019). Formuvannia mekhanizmu upravlinnia innovatsiinoiu diialnistiu kompanii industrii turizmu v rehioni [Formation of a mechanism for managing innovative activities of companies in the tourism industry in the region]. *Pidpriemnytstvo ta innovatsii*, vol. 10, pp. 107–113. (in Ukrainian)
4. Becken, S., Simmons, D. (2014). *Tourism and sustainable development: New tourism in the third world*. Channel View Publications.
5. Buhalis, D. (2000). Marketing the competitive destination of the future. *Tourism Management*, vol. 21(1), pp. 97–116.
6. Chen-Kuo, P. et al. (2018). Empirical study on Chinese tourists' perceived trust and intention to use biometric technology. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, vol. 23(9), pp. 880–895.
7. Getz, D. (2008). Event tourism: Definition, evolution, and research. *Tourism Management*, vol. 29(3), pp. 403–428.
8. Hudson, S. (2010). *Destination marketing: An integrated marketing communication perspective*. Routledge.
9. Khalid, M. et al. (2020). Sustainable Development of the Tourism Sector in the Palestinian Economy. *Research in World Economy*, vol. 11(5), pp. 220–234.
10. Kotler, P., Gertner, D. (2002). Country as brand, product, and beyond: A place marketing and brand management perspective. *Journal of Brand Management*, vol. 9(4), pp. 249–261.

ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ»

INTEGRATIVE APPROACH TO DETERMINING THE ESSENCE OF THE CONCEPT "ECONOMIC POTENTIAL OF THE REGION"

У статті досліджується економічний потенціал регіону як стимулятор інтенсифікації розвитку в умовах цифрової економіки. Ґрунтуючись на всебічному вивченні підходів до розуміння сутності таких понять як потенціал, економічний потенціал та економічний потенціал регіону було виявлено велику різнобічність поглядів на ці дефініції, серед яких було виділено чотири провідні: ресурсний, результативний, цільовий та системний підходи, ґрунтовний аналіз яких дав можливість з'ясувати основну сутність та зміст. Встановлено сутнісні ознаки та виявлено, що економічний потенціал регіонів визначається як комплекс існуючих ресурсів, що зводиться до заміни категорії «потенціал» на такі категорії як «ресурси», «інвестиції» тощо. При цьому, якщо сенс поняття зводиться лише до ресурсної характеристики, без врахування інших аспектів даного поняття та виокремлення особливих, притаманних йому рис, то розмиваються межі у відмінності між економічними дефініціями і виникає їх підміна. Економічний потенціал регіону розглядається як сукупна здатність сфер економічної діяльності, що характеризує лише один з його важливих аспектів спроможність до здійснення виробничої функції, проте спроможність характеризується великою кількістю різномірних ознак. А також, економічний потенціал регіону вважається результатом як економічних так і виробничих відносин між господарюючими суб'єктами певної території. Обґрунтовано доцільність застосування інтеграційного підходу задля поєднання всіх основних елементів вищезазначених поглядів та усунення їх недоліків, внаслідок чого під економічним потенціалом регіону слід розуміти систему таких складових як ресурси та можливості, а також зв'язки між ними, що залучаються нею з метою досягнення поставлених цілей, адаптації до зовнішніх проявів та плідних результатів.

Ключові слова: потенціал, економічний потенціал, економічний потенціал регіону, інтенсифікація розвитку, інтеграційний підхід.

The article examines the economic potential of the region as a stimulator of intensification of development in the conditions of the digital economy. Based on a comprehensive study of approaches to understanding the essence of concepts such as potential, economic potential, and the economic potential of the region, a large number of diverse views on these definitions were revealed, among which four leading ones were singled out: resource, performance, target, and system, and a thorough analysis of them was carried out, with the main essence and content are clarified, advantages and disadvantages are revealed. Essential features were established and it was found that the economic potential of regions is defined as a set of existing resources, which comes down to replacing the category "potential" with such categories as "resources", "investments", etc., while if the meaning of the concept is reduced only to resource characteristics, without taking into account other aspects of this concept and distinguishing its special features, then the boundaries between the differences between economic definitions are blurred and their substitution occurs. The economic potential of the region is considered as the aggregate ability of spheres of economic activity, which characterizes only one of its important aspects, which, however, is not the only one. And also, the economic potential of the region is considered the result of both economic and production relations between economic entities of a certain territory, that is, it should be presented in relation to the peculiarities of production relations of each economic formation that appear between individual regional economic entities. The expediency of applying the integration approach in order to combine all the main elements of the above-mentioned views and eliminate their shortcomings is substantiated, as a result of which the economic potential of the region should be understood as a system of such components as resources and opportunities, as well as the connections between them, which are attracted by it in order to achieve the set goals, adaptation to external manifestations and fruitful results.

Key words: potential, economic potential, economic potential of the region, intensification of development, integration approach.

УДК 330.34:332.142

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-37>

Дергалюк М.О.

к.е.н., доцент кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Derhaliuk Marta

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Постановка завдання. Стійке та ефективне функціонування регіону безпосередньо залежить від розміру та інтенсивності залучення наявного на його території економічного потенціалу. Саме він є джерелом спроможності, можливостей, засобів, які дозволяють регіону адаптуватися до мінливих умов зовнішнього середовища, впливати на окремі його фактори, в потрібний час використовувати зовнішні можливості, досягати ефективності довгострокового розвитку, реалізуючи стратегічні цілі. Тому, одним із найважливіших напрямків дослідження регіональної проблематики є вивчення сутності та структурних складових

економічного потенціалу регіону, їх вплив на інтенсифікацію розвитку, а також зміни, які відбуваються з ними в сучасних умовах. Також, питання виокремлення сутнісних ознак потенціалу регіональних економічних систем набуває актуальності у повоєнному відновленні економіки регіонів, що сприятиме виокремленню конкретних потенційних та латентних можливостей для оновлення та розвитку територій конкретних регіонів у залежності від їх індивідуальних можливостей та стану економіки після воєнних дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням, що пов'язані з вивченням різних

аспектів економічного потенціалу, зокрема, його сутності, змісту, структуризації, ефективного функціонування та використання, управління тощо присвячені численні наукові праці таких вчених: С. Бублик, Б. Гаврилишина, В. Дорофійенка, А. Дубоделової, М. Жука, Н. Кваші, Д. Клинового, І. Крамар, Є. Лапіна, О. Левченка, Л. Лісовської, І. Лукінова, Б. Маліцького, І. Новік, О. Попело, О. Поповича, В. Руденка, Й. Ситника, С. Тульчинської, І. Школи, Я. Яцківа, та інші.

Однак, незважаючи на кількість наукового доробку науковців, необхідно зазначити, що питання, які пов'язані із систематизацією сутнісних ознак та особливостей підходів щодо потенціалу регіональних економічних систем, досліджені на сьогоднішній день недостатньо. Це та інше спонукає до подальшого більш глибокого та об'єднуючого дослідження сутнісних ознак потенціалоформуючого простору регіональних економічних систем.

Постановка завдання. Головною метою даного дослідження є обґрунтування сутнісних ознак за різними підходами поняття «економічний потенціал регіону» із урахуванням зв'язку понять «потенціал», «економічний потенціал» та «економічний потенціал регіону» та обґрунтування засад можливостей об'єднання різноманітних підходів із урахуванням їх переваг та недоліків.

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на те, що спрямованість даного дослідження потребує з'ясування теоретичних знань щодо прояву сутнісної характеристики поняття «економічний потенціал регіону», а інструментом дослідження виступають властивості та спосіб прояву даного потенціалу, важливим є встановлення логічного взаємозв'язку між поняттями «потенціал», «економічний потенціал», «економічний потенціал регіону» щодо дає можливість виокремити сутність розуміння та структуризацію економічного потенціалу регіону.

З метою розкриття економічної категорії «потенціал» необхідно звернутися до сучасних економічних літературних джерел, вивчивши зміст даної дефініції з позиції різних досліджень, які в ній містяться. Реалізація зазначених кроків дала змогу виявити, що трактування даного поняття не є однозначним та розглядає його, як [1, с. 35; 2, с. 321; 5, с. 65; 6, с. 65; 8 с. 47]:

– по-перше, сукупність різноманітних видів ресурсів в економіці, на кшталт фінансових, матеріальних, науково-технічних ресурсів тощо, за рахунок використання яких можна досягти певного результату;

– по-друге, енергетичну характеристику параметру;

– по-третє, сукупність засобів, можливостей, які є наявними в певній сфері;

– по-четверте, джерела, можливості, засоби, запаси, які можуть бути використані для рішення

певних проблем чи задач, реалізації визначеної мети.

Отже, з проведеного дослідження стає зрозумілим, що функціонування економічної системи можливе лише за наявності певного потенціалу, проте цю дефініцію різні вчені розуміють по-різному.

В загальному сенсі потенціалом вважають можливості, здібності, невиявлені, приховані, нереалізовані резерви об'єкту дослідження, які при зміні зовнішніх умов можуть змінитися з можливості до дійсності. Потенціал не може існувати відірвано від мети, так як він завжди використовується для досягнення певного остаточного результату. Таким чином, під економічним потенціалом в цілому розуміють спроможність економіки країни, регіону, виду діяльності, підприємства реалізовувати операційну діяльність, задовольняючи потреби населення та суспільства задля забезпечення розвитку. При цьому, потенціал розвитку регіону окреслює можливості його розвитку в умовах використання всього комплексу ресурсів території, особливостей структури господарства, географічного положення заради підвищення рівня життя населення регіону [9, с. 69].

Виходячи з аналізу трактувань визначень понять «економічний потенціал» та «економічний потенціал регіону», можна виокремити наступні підходи до його розуміння. По-перше, дана категорія визначається як комплекс існуючих ресурсів, що зводиться до заміни категорії «потенціал» на такі категорії як «ресурси», «інвестиції» тощо. При цьому, якщо сенс поняття зводиться лише до ресурсної характеристики, без врахування інших аспектів даного поняття та виокремлення особливих, притаманних йому рис, то розмиваються межі у відмінності між економічними дефініціями і виникає їх підміна.

По-друге, економічний потенціал регіону розглядається як сукупна здатність сфер економічної діяльності, що характеризує лише один з його важливих аспектів спроможність до здійснення виробничої функції, проте спроможність характеризується великою кількістю різноманітних ознак.

По-третє, економічний потенціал вважається результатом як економічних так і виробничих відносин між господарюючими суб'єктами певної території, тобто його слід представляти у взаємозв'язку з особливостями виробничих відносин кожної економічної формації, які з'являються між окремими регіональними господарюючими суб'єктами. Таке розуміння економічного потенціалу регіону дає чітке уявлення про його межу, але необхідно не забувати про його залежність від рівня розвинутої виробничих сил.

Отже, проведений аналіз різних поглядів щодо трактування поняття «економічний потенціал регіону» дає змогу стверджувати про існування різних спрямувань розуміння його сутності, серед яких

необхідно виділити такі, як: ресурсний, стратегічний, динамічний, управлінський, результативний, цільовий, вартісний та системний [3, с. 12; 4; 7; 8]. Розглянемо сутність окреслених підходів.

Згідно з ресурсним підходом під економічним потенціалом регіону розуміється сукупність різних видів ресурсів регіону, на кшталт природних, фінансових, інтелектуальних тощо.

Стратегічний підхід враховує ресурсний, який доданий та розширений стратегічною складовою, а отже, в такому разі економічний потенціал регіону розглядається як сукупність наявних можливостей регіону.

З позиції динамічного підходу досліджувана категорія характеризується як сукупність змінних кількісних та якісних властивостей ресурсів, засобів, джерел та можливостей регіону.

Управлінський підхід передбачає розуміння поняття «економічний потенціал регіону» як сукупності наявних стратегій, форм та методів управління, які можуть бути застосовані для вирішення певних проблем та завдань чи досягнення певної мети. Тобто, в межах таких підходів можна вести мову про різні аспекти ресурсів та можливостей регіону, які за рахунок своїх характеристик та за певних умов їх застосування приведуть до необхідного результату чи реалізації мети.

Згідно з результативним підходом економічний потенціал регіону характеризується як сукупність всієї кількості наявних ресурсів та можливостей, які застосовуються для отримання визначених цілей. За цільовим підходом даний потенціал наближений до спроможності, можливості регіону реалізовувати такий вид діяльності, який приводить до досягнення певної поставленої мети.

Вартісний підхід пропонує підійти до поняття «економічний потенціал регіону» з позиції вартісної оцінки як до грошового еквіваленту суспільного визнання корисності економічної діяльності. Проте даний підхід, на нашу думку, не є доцільним у зв'язку з проблемою виміру будь-якої діяльності, в тому числі і економічної, а також визначенням рівня значущості суспільних результатів, яких можна досягти внаслідок функціонування регіональної системи та ступеня їх співвідношення один до одного. Також, до визначення сутності потенціалу як економічної категорії пропонується системний підхід, згідно з яким потенціал являє собою систему взаємопов'язаних елементів та характеристик, що забезпечують досягнення певних цілей. Ми погоджуємося з тим, що економічний потенціал регіону – це складна, відкрита система як і регіон в цілому.

Отже, узагальнюючи розуміння поняття «економічний потенціал регіону», на нашу думку, слід виділити наступні характеристики: ресурсний, результативний, цільовий та системний (рис. 1).

Ресурсний підхід розкриває зможу успішного функціонування регіональних суб'єктів господарювання та регіону в цілому в ситуації оптимального утворення системи розподілу всієї сукупності ресурсів.

Результативний або цільовий підхід полягає у сприйнятті потенціалу як такого, який асоціюється з можливістю реалізувати певну мету.

Системний підхід полягає у розробці системної моделі визначення економічного потенціалу регіону. При цьому, необхідно враховувати наступні головні аспекти:

- елементний аспект, що включає в себе з'ясування складу потенціалу, види потенціалів, їх характеристики;

- структурний аспект полягає у визначенні структурних характеристик системи потенціалів, а саме: типи зв'язків, їх кількісні та якісні взаємозалежності;

- функціональний аспект являє собою визначення та взаємодію між потенціалами, з'ясування функцій, які вони реалізують в системі регіонального розвитку та функціональній структури економічного потенціалу регіону;

- інтегративний аспект полягає у визначенні ієрархії потенціалів на основі їх значущості відносно стійкого розвитку зв'язків системи потенціалів із зовнішніми чинниками, з'ясуванні протиріч в системі потенціалів та шляхів їх подолання;

- історичний аспект являє собою вивчення економічного потенціалу регіону та його складових в контексті їх історичного розвитку та з'ясування періодів їх формування та функціонування.

Висновки. Підсумовуючи основні характеристики вищезгаданих підходів необхідно зазначити, по-перше, що всі вони мають як переваги так і недоліки; по-друге, не містять протиріч між собою, а доповнюють один одного. Внаслідок чого з'являється підстава до об'єднання основних складових всіх підходів в інтеграційний підхід, що дасть змогу використовувати їх переваги та позбутися недоліків. Запропонований підхід розглядає економічний потенціал регіону як систему взаємопов'язаних ресурсів та можливостей (зовнішніх та внутрішніх), які нею використовуються задля отримання ефективних результатів, набуття адаптаційних властивостей до змін зовнішнього середовища та досягнення цілей.

Таким чином, в статті проведений ґрунтовний аналіз щодо різних поглядів на економічний потенціал регіону, внаслідок якого було з'ясовано їх сутність, переваги та недоліки, а також зроблено висновок про те, що різні підходи до розуміння потенціалу не тільки не суперечать, але й доповнюють один одного. Запропонований авторський підхід до поняття «економічний потенціал регіону» дає змогу об'єднати основні складові всіх вивчених поглядів та скласти уявлення про нього як про складну, динамічну систему, що поєднує ресурси

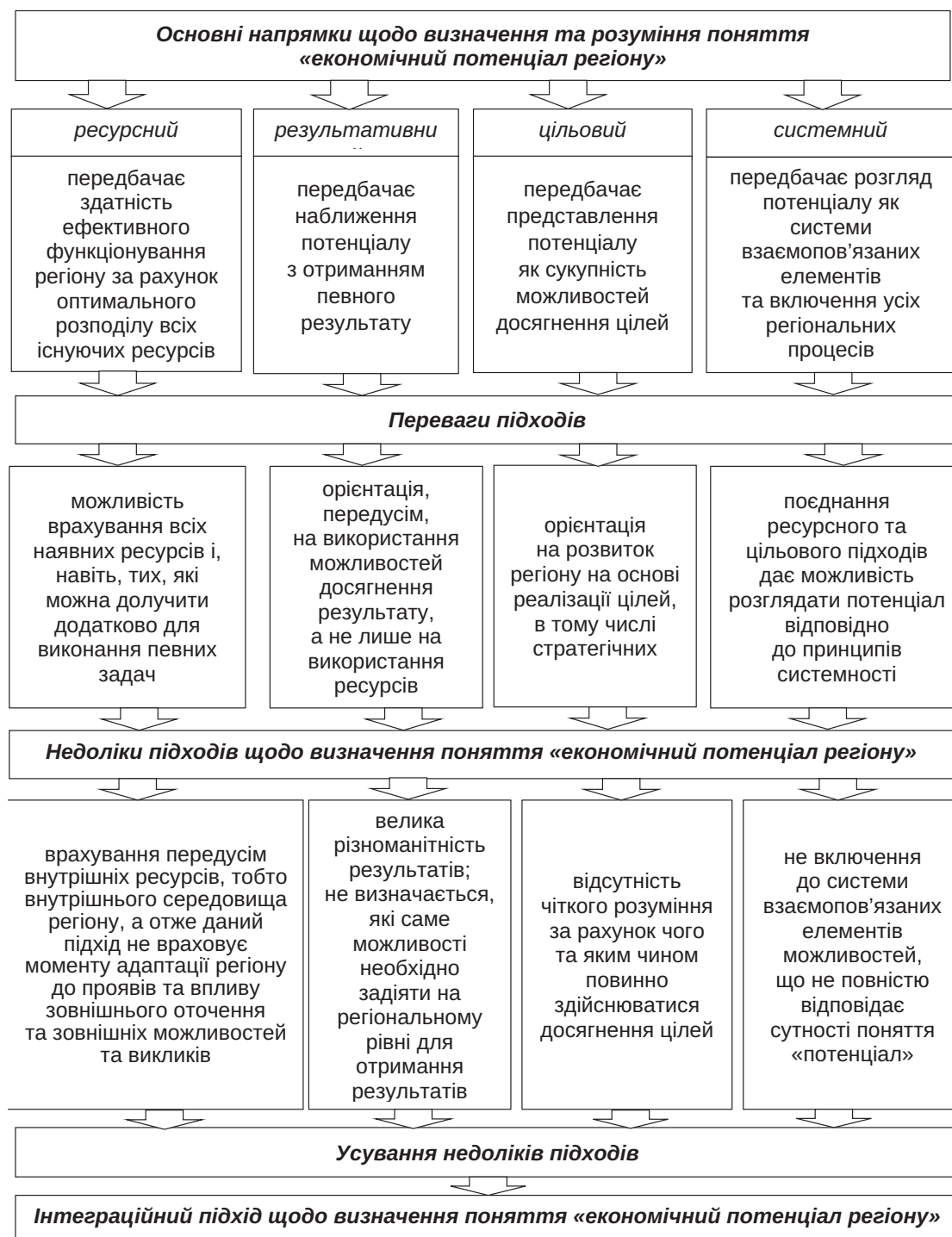

Рис. 1. Сутність, переваги та недоліки основних підходів до розуміння сутності поняття «економічний потенціал регіону»

Джерело: складено авторкою

та можливості різного характеру, що залучаються нею з метою реалізації визначених цілей, отримання адаптаційних властивостей до нових економічних умов, зокрема, цифровізації, та позитивних, успішних результатів.

Подальших досліджень вимагають питання забезпечення потенціалоформуючого простору регіонів в умовах цифровізації для підвищення ефективності повсякденного відновлення регіонів України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Краснокутська Н. С. Управління потенціалом торговельного підприємства : монографія. Харків : Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі, 2012. 322 с.
2. Лешанич С. Є. Формування складових економічного потенціалу регіону. *Моделювання регіональної економіки*. 2013. № 2. С. 319–328.
3. Макаренко М. В. Економічний потенціал регіону як основа його розвитку. *Вісник Приазовського*

державного технічного університету. Серія: Економічні науки. 2017. № 34. С. 12–18.

4. Мартюшева Л. С., Калишенко В. О. Інноваційний потенціал як об'єкт економічного дослідження. *Фінанси України*. 2012. № 10. С. 61–66.

5. Попело О. В. Аналіз ресурсного потенціалу регіонів України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. Вип. 2(14). С. 64–83.

6. Тульчинська С. О. Перспективи та доміанти розвитку інтелектуально-інноваційної системи регіонів України: монографія. Херсон, Ви-во «ПП Вишемирський В. С.», 2014. 210 с.

7. Тульчинська С. О., Дергалюк Б. В., Перепелюкова О. В. Структурні зміни в економіці регіонів як запорука економічного зростання. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 31. С. 215–219.

8. Тульчинський Р. В. Детермінанти становлення нового регіоналізму: теорія, методологія, практика: монографія. Херсон, Вид-во «ПП Вишемирський В. С.», 2018. 400 с.

9. Худолей В. Ю., Тульчинський Р. В., Гречко А. В. Децентралізація як передумова модернізаційних змін сталого розвитку регіонів України : монографія. Київ : Вишемирський В. С., 2019. 111 с.

REFERENCES:

1. Krasnokutska, N. S. (2012). *Upravlinnia potentsialom torhovelnoho pidpriemstva* [Management of potential of the trade enterprise]. Kharkiv: Kharkiv. state University of Food and Trade. [in Ukrainian].

2. Leshanych, S. Ye. (2013). *Formuvannia skladovykh ekonomichnoho potentsialu rehionu*. [Formation of components of economic potential of the region]. *Modeliuvannia rehionalnoi ekonomiky*, vol. 2, pp. 319–328. [in Ukrainian].

3. Makarenko, M. V. (2017). Economic potential of the region as a basis of its development [Economic potential of the region as a basis for its development]. *Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu*, vol. 34, pp. 12–18. [in Ukrainian].

4. Martiushcheva, L. S., Kalyshechenko, V. O. (2012). Innovatsiyniy potentsial yak ob'iekt ekonomichnoho doslidzhennia [Innovative potential as an object of economic research]. *Finansy Ukrainy*, vol. 10, pp. 61–66. [in Ukrainian].

5. Popelo, O. V. (2018). Analiz resursnoho potentsialu rehioniv Ukrainy [Analysis of the resource potential of the regions of Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, vol. 2(14), pp. 64–83.

6. Tulchynska, S. O. (2014). *Determinanty stanovlennia novoho rehionalizmu: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Prospects and dominants of the development of the intellectual and innovative system of the regions of Ukraine], "PP Vyshemirsky V. S.", Kherson [in Ukrainian].

7. Tulchynska, S. O., Dergalyuk, B. V., Perepelyukova, O. V. (2018) Structural changes in the economy of regions as a guarantee of economic growth. *Prychornomorski ekonomichni studii*, vol. 31, pp. 215–219.

8. Tul'chyns'kyj, R. V. (2018). *Determinanty stanovlennia novoho rehionalizmu: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Determinants of the emergence of a new regionalism: theory, methodology, practice], Vyd-vo "PP Vyshemyr'skyj V. S.", Kherson [in Ukrainian].

Khudolei, V. Yu., Tulchynskiy, R. V., Hrechko, A. V. (2019). *Detsentralizatsiia yak peredumova modernizatsiinykh zmin staloho rozvytku rehioniv Ukrainy* [Decentralization as a prerequisite for modernization changes in the sustainable development of the regions of Ukraine]. Vyd-vo «PP Vyshemyr'skyj V. S.», Kherson [in Ukrainian].

ЦИФРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІЙ

DIGITAL SUPPORT OF INVESTMENT AND INNOVATIVE DEVELOPMENT MANAGEMENT PROCESSES IN TERRITORIES

Доведено, що значним потенціалом в аспекті використання цифрових технологій на рівні території наразі володіють цифрові платформи, що створюють можливість для спільного використання цифрової інфраструктури. Досліджено рівень цифрової платформізації економіки та суспільства. Виявлено, що поряд із розвитком цифрових платформ відбувається формування цифрових екосистем як середовища для взаємодії різних економічних суб'єктів, що діють незалежно і доповнюють один одного в процесі економічної діяльності, забезпечуючи постійну взаємодію технологічних платформ, інтернет-сервісів, аналітичних систем, інформаційних систем тощо. Проаналізовано сучасний стан цифрової трансформації регіонів України. Сформовано модель цифрового забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку територій, в основу якої покладено компетенції ключових стейкхолдерів, формування яких дозволить забезпечити якісне впровадження цифрових інновацій на рівні території.

Ключові слова: цифрова платформа, цифрова екосистема, інвестиційно-інноваційний розвиток, території, компетенції.

It is proved that digital platforms that create an opportunity for sharing digital infrastructure now have significant potential in terms of using digital technologies at the territory level. The level of digital platformization of the economy and society is studied. It is revealed that along with the development of digital platforms, digital ecosystems are formed as an environment for interaction between various economic entities that act independently and complement each other in the process of economic activity, ensuring constant interaction of technological platforms, internet services, analytical systems, information systems, etc. The current state of digital transformation of the regions of Ukraine is analyzed. A model of digital support for investment and innovation development of territories has been formed, which is based on the competencies of key stakeholders, the formation of which will ensure high – quality implementation of digital innovations at the territory level, namely: for government institutions, digital perfection and mentality should become the main competence, for business-digital maturity, for the population as an intellectual and human resource of the territory – digital literacy and culture, for subjects of innovation infrastructure – the generation of digital innovations. The formation and use of these competencies will allow the above-mentioned stakeholders to mobilize their resources to successfully solve the problems of digital support for investment and innovative development of territories. Collaboration of these entities on the basis of traditional communications and digital technologies and their formation of appropriate competencies will be provided by the competence management center for investment and innovative development of territories. The key tasks of such a center should be defined: ensuring high-quality and effective communication of stakeholders; studying the dynamics and level of formation of certain competencies; conducting expertise of project solutions, monitoring the development of digital projects and services, their testing, etc.

Key words: digital platform, digital ecosystem, investment and innovation development, territories, competencies.

УДК 332.146.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-38>

Цзян Пань

аспірант кафедри управління та адміністрування, Навчально-науковий інститут «Каразінська школа бізнесу» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Jiang Pan

Karazin Business School, V.N. Karazin Kharkiv National University

Постановка проблеми. Значним потенціалом в аспекті використання цифрових технологій як на локальному підприємницькому рівні, так і на рівні території чи регіону наразі володіють цифрові платформи, що створюють можливість для спільного використання цифрової інфраструктури. Поступове впровадження засад платформенної економіки спостерігається практично у всіх без виключення сферах життєдіяльності і економічної діяльності. У значній мірі цьому сприяє вплив таких факторів як накопичення значного технологічного потенціалу для реалізації платформених змін, нівелювання географічних бар'єрів з точки зору формування попиту та пропозиції на продукцію і послуги, поступове вичерпання можливостей безпосередньо традиційних бізнес-моделей, зокрема з точки зору прибутковості бізнесу і темпів зростання доходу, зростання якості та масштабності покриття території планети фіксованим та мобільним інтернетом і підвищення цифрової грамотності населення.

Зважаючи на суттєвий потенціал використання цифрових платформ для покращення комунікації стейкхолдерів у процесів реалізації проєктів слід розглянути і можливості цифрової платформізації процесів управління інвестиційно-інноваційним розвитком територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні дослідження процесів цифровізації економіки та суспільства і формування цифрових платформ розвитку соціально-економічних систем різних рівнів висвітлено в публікаціях багатьох вчених. Серед них: В. Дикань, В. Кохан, К. Маркевич, Ю. Пасмор, В. Родченко, Л. Федулова та ін. [1–6; 16]. Віддаючи належне внеску вчених у формування напрямів та інструментів цифрової трансформації суб'єктів діяльності, слід вказати на потребу розроблення підходу до цифрового забезпечення процесів управління інвестиційно-інноваційним розвитком територій в умовах глобальних технологічних змін.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз цифрової платформізації економіки і розроблення рекомендацій щодо цифрового забезпечення процесів управління інвестиційно-інноваційним розвитком території.

Виклад основного матеріалу дослідження. Показовим підтвердженням цифрової платформізації бізнесу є глобальний рейтинг компаній за рівнем ринкової капіталізації. Як свідчать результати даного дослідження лідируючі позиції даного рейтингу займають саме компанії, які функціонують на базі цифрових платформ, а саме: Apple (США) з рівнем ринкової капіталізації 2,493 трлн дол., Microsoft (США) – 2,016 трлн дол., Alphabet (США) – 1,302 трлн дол., Amazon (США) – 1,001 трлн дол., NVIDIA (США) – 642,43 млрд дол., Meta Platforms (США) – 533,59 млрд дол. При цьому загалом технологічний сектор представлений 962 компаніями сумарною ринковою капіталізацією 19,858 трлн дол. У свою чергу, до топ-10 окрім технологічних компаній ввійшли Saudi Aramco (Саудівська Аравія) – 1,860 трлн дол., Berkshire Hathaway (США) – 659,69 млрд дол., Tesla (США) – 577,25 млрд дол., Johnson & Johnson (США) – 485,01 млрд дол. [7; 8].

Цікавими в даному аспекті є і темпи зростання ринку цифрових платформ. Як свідчать результати дослідження [9] 176 компаній, що використовують платформи, станом на 2015 р. уже внесли 4,3 трлн дол. в капіталізацію ринку у світі саме за рахунок створення та зростання вартості платформних екосистем та цифрових активів. Очікується, що угоди, які здійснюються за допомогою платформ, будуть складати дві третини від 100 трлн дол., які орієнтовно будуть отримані від цифровізації до 2025 р. [10]. Прогнозують, що розмір лише глобального ринку Customer Data Platform досягне 5,11 млрд дол. до 2028 р. з 1,906 млрд дол. у 2021 р. при середньорічному темпі зростання 15,0% протягом 2022–2028 рр. [11].

Поряд із розвитком цифрових платформ відбувається формування цифрових екосистем як середовища для взаємодії різних економічних суб'єктів, що діють незалежно і доповнюють один одного в процесі економічної діяльності, забезпечуючи постійну взаємодію технологічних платформ, інтернет-сервісів, аналітичних та інформаційних систем. Отже, це цифровий простір, в якому безшовно функціонує безліч сервісів однієї чи декількох компаній, інтеграція між якими дозволяє досягати максимальної швидкості та прозорості бізнес-процесів, виявляти проблеми та можливості для покращення операцій за різними бізнес-напрямами діяльності і, що є вкрай важливим, управляти поведінкою клієнтів, виявляти і передбачати їх потреби, формувати позитивні враження та досвід комунікації з компанією. Цифрова екосистема зазвичай формується за

рахунок об'єднання і взаємодії учасників ланцюга створення цінності, включає відкриті інтерфейси та цифрові платформи для комунікації держави, бізнесу, клієнтів тощо.

Однак, поряд з низкою переваг застосування екосистемного підходу слід вказати і на певні складнощі та протиріччя застосування таких технологічних рішень: цифрові екосистеми пов'язані з технологіями штучного інтелекту та «великих даних», що знижує рівень контролю та роль людини в отриманій інформації; залишається неформованою нормативно-правова база щодо створення і функціонування цифрових екосистем; екосистеми об'єднують значну кількість учасників, що вимагає високого рівня самоорганізації та налагодженості процесів; висока взаємозалежність учасників середовища, що примножує позитивний синергетичний ефект, але і поряд з цим дестабілізує роботу всіх учасників у випадку нестабільної роботи одного з елементів системи; мережеві зв'язки між учасниками екосистеми мають складний хаотичний характер тощо.

Крім того відзначити і соціальні виклики, зумовлені цифровізацією. Прогресивна автоматизація та використання робототехніки може призвести до підвищення безробіття та поглиблення проблеми нерівності доходів. Через відсутність довіри до цифрових технологій, доступу до них та навичок до їх використання може збільшитися цифровий «розрив». Серед інших викликів – проблема безпеки та порушення конфіденційності, поглиблення соціальної відчуженості, стирання етичних меж (неможливість контролювати у майбутньому штучний інтелект), зниження культурного розвитку [3].

Найбільшими цифровими екосистемами вважають технологічні компанії Alphabet, Apple, Facebook та Amazon (США) і Alibaba та Tencent (Китай), які за рахунок успішного використання цифрових платформ та включення до створеної екосистеми суміжних галузей завоювали значну частку на ринку і демонструють фінансову успішність та високий рівень залученості клієнтів. Для американських технологічних гігантів характерним є високий рівень міжнародної експансії і застосування державою ліберальної політики. У свою чергу, китайські компанії сфокусовані насамперед на національному ринку зважаючи на його масштабність та кількість потенційних споживачів і при виході на іноземні ринки зберігають національний фокус, підтримуючи перш за все національних товаровиробників. Це в значній мірі зумовлено державною політикою в країні і високим рівнем державного регулювання таких гігантів, у т.ч. і цифрових платформ та екосистем. Так, наприклад, одним із регулятивних інструментів є «спеціальні акції управління» (зазвичай це 1% акцій, місце в раді директорів і право переглядати контент), що надає Комуністичній партії Китаю

особливі права щодо певних бізнес-рішень. Такий механізм було застосовано до компанії Alibaba і в подальшому планується посилити вплив держави на діяльність Tencent та інших технологічних компаній [12].

Поступово формуються цифрові екосистеми і в Україні. Так, одним із прикладів є створення IT-екосистеми 360 Tech Ecosystem Overview з метою збору та структурування інформації щодо IT-екосистеми країни, зокрема щодо діяльності університетів, стартап-акселераторів, технохабів та інших суб'єктів технологічних індустрій, що дозволить відкрити нові можливості для ринку та ефективніше взаємодіяти і розвиватися учасникам екосистеми. Наразі кількість останніх складає 1912 українських продуктових та 613 сервісних компанії. Крім того вказана екосистема об'єднує R&D-центри, інвесторів, IT-освіту, акселератори, спільноти, коворкінги [13].

Забезпечення цифрової трансформації регіонів визнано на сьогодні однією із пріоритетних цілей Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки, якою передбачено: запровадження інноваційних технологій у системі управління розвитком міст на засадах концепції смарт-сіті, підвищення інституційної спроможності в регіонах щодо впровадження проектів цифрового розвитку, розбудову IT-інфраструктури, створення цифрових платформ та галузевих рішень тощо [14]. Планом заходів реалізації відповідної стратегії в напрямі цифрової трансформації регіонів передбачено окрім розширення переліку та підвищення якості публічних послуг в цифровому форматі забезпечення безперешкодного доступу до високошвидкісного Інтернету всіх населених пунктів і створення умов для ринкової конкуренції між провайдерами та сприяння операторам в оформленні дозволів на розміщення телекомунікаційного обладнання. Цікавою ініціативою в аспекті цифрової трансформації регіонів є сприяння розвитку регіональних систем інноваційної інфраструктури (наукові і технопарки, технополіси тощо), розроблення та впровадження дієвого механізму підтримки стартап-компаній та інноваційних структур [15]. Реалізація завдань дозволить сформувати дієвий інфраструктурний базис для створення та впровадження цифрових інновацій.

При цьому слід відзначити і реалізовані на сьогодні проекти цифрової трансформації на регіональному рівні. Серед основних: затвердження Програми цифрового перетворення (м. Львів), автоматизація ЦНАП, реалізація проекту «Мобільний ЦНАП», впровадження сервісної платформи «Конструктор сайтів територіальних громад» та геоінформаційних систем (Вінницька, Волинська, Дніпропетровська та Одеська області), затвердження посади керівника цифрової трансформації (Київська, Одеська, Чернівецька,

Івано-Франківська області), підтримка освітньої програми Nation IT (Донецька та Луганська області), затвердження концепції «Smart City» (м. Чернівці), оприлюднення відкритих даних (м. Маріуполь) [16]. Так, наприклад, затверджена Чернівецькою міською радою концепція «Smart City Чернівці 2025» – сучасна модель управління містом, що базується на впровадженні новітніх технологій та передбачає розвиток міста за кількома ключовими напрямками: залучення громади до прийняття рішень, використання технологій для ефективного управління містом, підвищення розвитку інфраструктури, якості життя. Реалізація такої концепції дозволить підвищити рівень якості життя мешканців міста, створити інноваційне середовище, яке забезпечить сприятливі умови для бізнесу та залучення інвестицій, запрацює сучасна система надання послуг [17].

У свою чергу, флагманом серед регіонів вважають Харківську область, на території якої розроблено та впроваджено проект «Цифрове перетворення Харківської області» за участю представників «Google»-Україна та профільних департаментів обласної адміністрації. Передбачається проведення освітніх семінарів, підвищення присутності на карті «Google», розробку веб-сайтів і функціональних карт, створення візуальних 3D-турів, покращення місцевої екосистеми завдяки формуванню платформи із зручним онлайн сервісом для сповіщення державних органів про екологічні проблеми. Крім того, в межах програми планується розширити перелік електронних сервісів, побудувати Міський ситуаційний центр, тобто створити «розумне місто», активізувати співпрацю з компаніями «Microsoft», «Hewlett-Packard», «Cisco», «Vodafone», «Київстар» у постачанні IT-продуктів для харківських IT-кластерів. Так у рамках реалізації концепції «розумне місто» компанія «Huawei» пропонує встановити в Харкові «розумне» відеоспостереження [4].

Поряд з цим, слід вказати на наявність значних бар'єрів для забезпечення технологічного прориву та цифрового лідерства країни на світовому рівні. Наразі більшість підприємств загалом відстає у використанні цифрових технологій, особливо у традиційних галузях економіки. При цьому зберігається цифрова та інноваційна асиметрія в темпах розвитку окремих територій, значна різниченість інформаційних систем різних територій та регіонів і неузгодженість цифрових проектів із єдиним процесом управління, що перешкоджає здатності приймати наскрізні рішення. У значній мірі така ситуація зумовлена нерозвиненістю культури інновацій, обмеженістю доступу підприємств до ринку капіталу, слабким рівнем взаємодії держави, бізнесу та суспільства, незабезпеченістю захисту прав інтернет-користувачів і регулювання цифрових угод, низькою довірою суспільства до

цифрової економіки, нерозвиненістю цифрової інфраструктури віддалених регіонів, низькою проінформованістю суспільства про переваги цифрових послуг, низьким рівнем цифрових навичок суспільства, нерозвиненістю комунікацій між бізнесом та університетами, низькою дієвістю механізму та інструментів реалізації проєктів територіального рівня, незабезпеченість масштабних проєктів регіонального розвитку фінансовими ресурсами тощо. Наявність такого широкого спектру проблем обмежує ефективну реалізацію проєктів цифрової трансформації на територіальному рівні і не дозволяє досягти технологічних проривів.

Світовий досвід у сфері реалізації цифрових змін вказує на важливість забезпечення прозорості бізнес-середовища, зміцнення інноваційної екосистеми на рівні територій, підвищення доступності фінансування, стимулювання цифрових трансформацій у конкурентоспроможних галузях, забезпечення інвестицій у розвиток цифрових навичок, необхідних у цифрову еру при забезпеченні національної безпеки та захисту прав інтелектуальної власності, персональних даних та інтересів суспільства. Критично важливим у цьому сенсі є розширення зв'язків між ключовими стейкхолдерами в рамках цифрової екосистеми, зокрема держави, бізнесу, населення, науково-освітньої спільноти. Забезпечити дієву реалізацію проєктів цифрової трансформації територій на сьогодні можливо на основі впровадження моделі, в основу якої покладено компетенції ключових стейкхолдерів, формування яких дозволить забезпечити якісне впровадження цифрових інновацій на рівні території чи регіону, а саме: для інституцій влади основною компетенцією має стати цифрова досконалість та ментальність, для бізнесу – цифрова зрілість, для населення як інтелектуально-кадрового ресурсу території – цифрова грамотність і культура, для суб'єктів інноваційної інфраструктури – генерація цифрових інновацій (рис. 1). Формування та використання вказаних компетенцій дозволить переліченим вище стейкхолдерам мобілізувати їх ресурси для успішного вирішення завдань щодо цифрового забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку територій. Так, забезпечити цифрову досконалість та цифрову ментальність інституцій влади як на державному, так і регіональному та місцевому рівнях, можливо шляхом якісної зміни механізмів надання державних послуг, формування єдиного державного середовища управління даними, застосування механізму забезпечення цифрової ідентифікації особи і захисту персональних даних, формування цифрових профілів громадян, підприємств та інших установ і організацій, впровадження дієвого правового механізму використання загальнодоступних даних, провадження культурно-управлінських змін, спрямованих на

формування цифрової ментальності державних службовців, впровадження цифрової медіації і фахівців відповідного профілю, здійснення моніторингу задоволеності суспільства якістю цифрових державних послуг, проведення аналізу ефективності реалізованих заходів у сфері цифровізації, формування кодексу цифрової ментальності державних службовців, здійснення аналізу відповідності законодавства цифровим потребам суспільства, застосування сучасних дієвих інструментів мотивації державних службовців до цифрових змін і формування цифрової ментальності, застосування інструментів реінжинірингу державних послуг тощо. Цифрова трансформація системи державного управління дозволить кастомізувати та персоналізувати надання державних послуг за рахунок орієнтації на задоволення індивідуальних запитів громадян, бізнесу або інших організацій.

Забезпечити підтримку цифрових ініціатив бізнесу, сформувати його цифрову зрілість та гнучкість можливо шляхом забезпечення цифрової безпеки бізнесу, формування цифрової корпоративної культури, організації і контролю цифровізації бізнес-процесів, розроблення дієвої адаптивної моделі цифрової трансформації бізнесу, організації і забезпечення цифрової взаємодії бізнес-суб'єктів із стейкхолдерами, впровадження ефективної системи цифрової підтримки прийняття рішень, розбудови спільних цифрових виробництв тощо.

Забезпечити необхідні цифрові тектонічні зрушення для активізації процесів інвестиційно-інноваційного розвитку територій неможливо без формування цифрової грамотності і цифрової культури населення як споживача цифрових ресурсів та інтелектуально-кадрового ресурсу території. Оскільки в умовах прискорення цифрових перетворень суттєвою перешкодою для переходу до нової цифрової реальності стала невідповідність громадян до таких змін, що зумовлено низьким рівнем їх цифрової грамотності. Діагностика поточного рівня цифрової грамотності є першочерговим кроком для визначення існуючих проблем і формування дієвих інструментів формування відповідної цифрової компетенції. На даному етапі слід проводити оцінювання та постійний моніторинг готовності населення до цифрових змін, відстежувати динаміку рівня цифрового грамотності населення території і формувати дієві траєкторії її підвищення. При цьому слід зосереджувати увагу не лише на базових цифрових навичках, пов'язаних із пошуком інформації, використанні цифрових пристроїв для виконання фінансових операцій, онлайн-покупок, синхронізації різних технічних пристроїв, а і на формуванні цифрової суспільної культури, розбудові цифрових та традиційних інфраструктурних майданчиків для освоєння цифрової грамотності населенням,

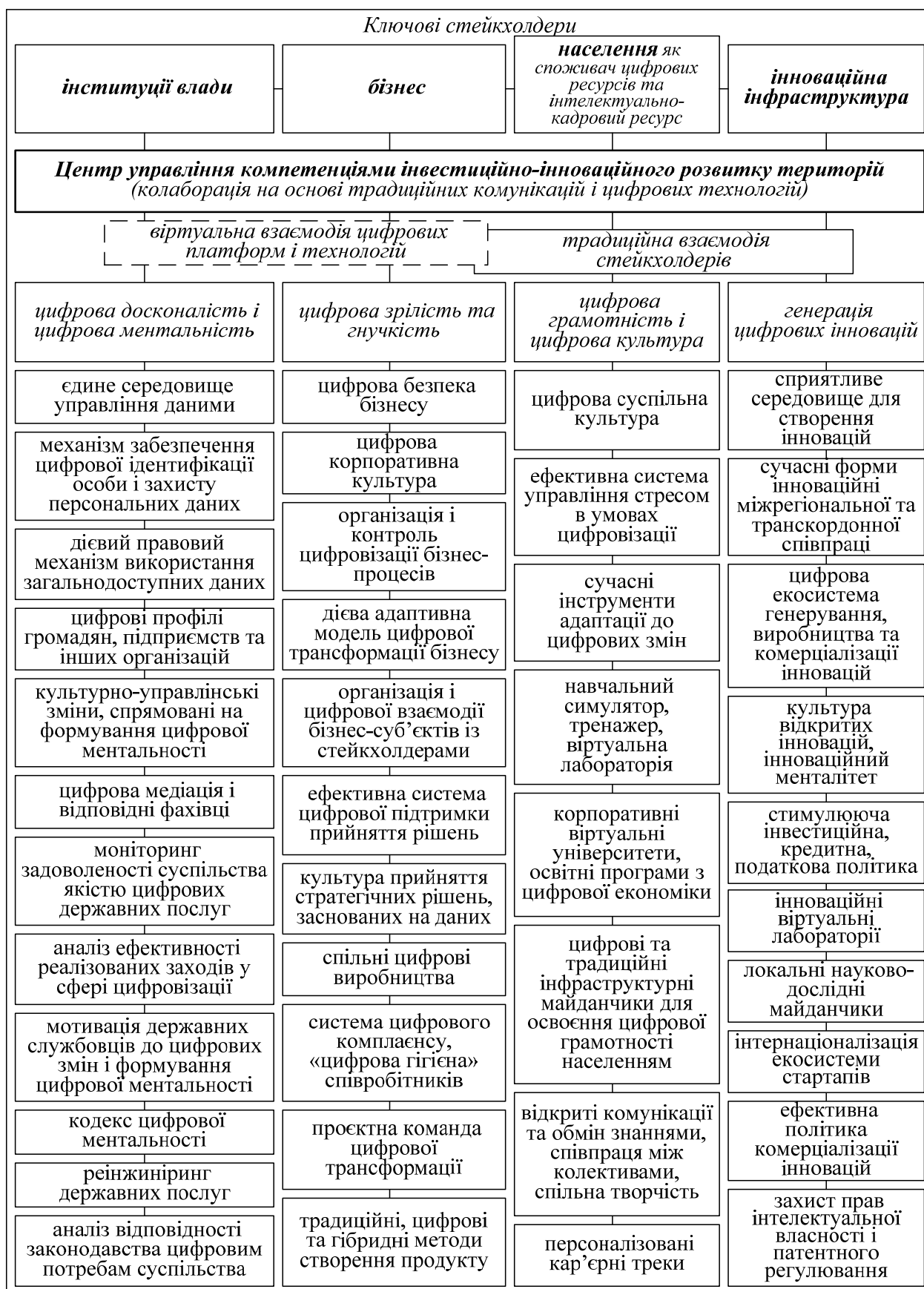

Рис. 1. Модель цифрового забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку територій

Джерело: розробка автора

застосування навчальних симуляторів, тренажерів, створення віртуальних лабораторій, розбудови корпоративних віртуальних університетів, створення освітніх програм з цифрової економіки, формування відкритих комунікацій та обміну знаннями, співпраці між колективами, спільної творчості, створення ефективної системи управління стресом в умовах цифровізації, формування персоналізованих кар'єрних треків для забезпечення розвитку інтелектуально-кадрового потенціалу території тощо.

Ключовою компетенцією для суб'єктів інноваційної інфраструктури є генерація інновацій, зокрема цифрових. Забезпечити даний процес можливо шляхом формування сприятливого середовища для створення інновацій, застосування сучасних форм інноваційні міжрегіональної та транскордонної співпраці, формування цифрової екосистеми генерування, виробництва та комерціалізації інновацій, започаткування культури відкритих інновацій, інноваційного менталітету, провадження стимулюючої інвестиційної, кредитної, податкової політики, розбудови інноваційних віртуальних лабораторій, створення локальних науково-дослідних майданчиків, інтернаціоналізації екосистеми стартапів, реалізації ефективної політики комерціалізації інновацій, впровадження дієвого механізму захисту прав інтелектуальної власності і патентного регулювання тощо.

Колaboraцію вказаних суб'єктів на основі традиційних комунікацій і цифрових технологій і формування ними відповідних компетенцій буде забезпечувати Центр управління компетенціями інвестиційно-інноваційного розвитку територій. Ключовими завданнями такого центру слід визначити: забезпечення якісної та дієвої комунікації стейкхолдерів; дослідження динаміки та рівня сформованості визначених компетенцій; проведення експертизи проєктних рішень, контроль розроблення цифрових проєктів та сервісів для потреб держави, бізнесу та суспільства, їх апробації тощо.

Спільна традиційна та віртуальна комунікація інституцій влади, бізнесу, суспільства, у процесі якої відбуватиметься обмін знаннями, узгодження інтересів, реалізація спільних проєктів, сприятиме генеруванню інноваційних рішень для системи державного управління та бізнес-структур, формуванню висококваліфікованих кадрів з високим рівнем адаптації до цифрових змін, прискоренню впровадження цифрових продуктів та послуг.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, значним потенціалом в аспекті використання цифрових технологій на рівні території наразі володіють цифрові платформи, що створюють можливість для спільного використання цифрової інфраструктури. Досліджено рівень цифрової платформізації економіки та суспільства.

Виявлено, що поряд із розвитком цифрових платформ відбувається формування цифрових екосистем як середовища для взаємодії різних економічних суб'єктів, що діють незалежно і доповнюють один одного в процесі економічної діяльності, забезпечуючи постійну взаємодію технологічних платформ, інтернет-сервісів, аналітичних систем, інформаційних систем тощо. Проаналізовано сучасний стан цифрової трансформації регіонів України. Сформовано модель цифрового забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку територій, в основу якої покладено компетенції ключових стейкхолдерів, формування яких дозволить забезпечити якісне впровадження цифрових інновацій на рівні території.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дикань В. В., Єрьоміна М. О., Сторожилова У. Л., Білоус Л. Б. Імплементация концепції Smart City в Україні. *Міжнародна транспортна інфраструктура, індустриальні центри та корпоративна логістика* : тези доповідей за матеріалами XV міжнар. наук.-практ. конф. (6–8 червня 2019 р., м. Харків). Харків, 2019. С. 96–97.
2. Кохан В. П. Цифрова платформа як інструмент цифрової економіки. *Право та інновації*. 2021. № 1 (33). С. 29–34.
3. Маркевич К. Цифровізація: переваги та шляхи подолання викликів. *Разумков центр: веб-сайт*. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/tsyfrovizatsiia-perevagy-ta-shliakhy-podolannia-vyukykyiv> (дата звернення: 17.12.2022).
4. Пасмор Ю. В. Сучасні проблеми цифровізації в інноваційному суспільстві. *Стратегії розвитку Харківської області на період 2021–2027 років*: зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу (23 січня 2020 р., м. Харків). Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. С. 78–84.
5. Родченко В. Б., Прус Ю. І. Стратегічні пріоритети просторово-економічного розвитку регіонів України. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2020. Вип. 16. Т. 1. С. 133–145.
6. Федулова Л. І. Тенденції розвитку та впровадження цифрових технологій для реалізації цілей сталого розвитку. *Економіка природокористування і сталый розвиток*. 2020. № 7 (26). С. 6–14.
7. Largest Companies by Market Cap. URL: <https://companies-marketcap.com> (last accessed: 20.03.2023).
8. Categories ranked by Market Cap. URL: <https://companiesmarketcap.com/all-categories/> (last accessed: 20.03.2023).
9. Evans P. C. and Gawer A. (2016). The Rise of the Platform Enterprise: A Global Survey. *The Emerging Platform Economy Series, № 1. The Center for Global Enterprise*. URL: https://www.thecge.net/app/uploads/2016/01/PDF-WEB-Platform-Survey_01_12.pdf (last accessed: 20.03.2023).
10. Digital Transformation Initiative. *World Economic Forum*. URL: <http://reports.weforum.org/digital-transformation/> (last accessed: 20.03.2023).

11. Customer Data Platform (CDP) Industry Statistics. URL: <https://cdp.com/articles/basics/cdp-industry-statistics> (last accessed: 20.03.2023).

12. Уряд Китаю купує «золоті» акції Alibaba і Tencent. URL: <https://ain.ua/2023/01/17/uryad-kytayu-kupuye-zoloti-akczyi-alibaba-i-tencent/> (дата звернення: 22.01.2023).

13. Ukrainian Tech Ecosystem Overview. URL: <https://uatechecosystem.com> (дата звернення: 15.01.2023).

14. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.01.2023).

15. Деякі питання реалізації у 2021-2023 роках Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.05.2021 р. № 497-р. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/497-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.01.2023).

16. Мохова Ю. Л. Реалізація державної регіональної політики в умовах цифровізації державних послуг. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 11. С. 85–89.

17. Розвиток відкритих даних в регіонах. *Міністерство цифрової трансформації України*. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/rozvitokvidkritikh-danikh-v-regionakh> (дата звернення: 10.03.2023).

REFERENCES:

1. Dykan V. V., Yeromina M. O., Storozhylova U. L., Bilous L. B. (2019) Implementatsiia kontseptsii Smart City v Ukraini [Implementation of the Smart City concept in Ukraine]. *Proceedings of the Mizhnarodna transportna infrastruktura, industrialni tsenyry ta korporatyvna lohystyka*. Kharkiv, Ukraine, pp. 96–97.

2. Kokhan V. P. (2021) Tsyfrova platforma yak instrument tsyvrovoi ekonomiky [Digital platform as a tool of the digital economy]. *Pravo ta innovatsii*, vol. 1 (33), pp. 29–34.

3. Markevych K. (2022) Tsyfrovizatsiia: perevahy ta shliakhy podolannia vyklykiv [Digitalization: benefits and ways to overcome challenges]. *Razumkov tsentr*. Available at: <https://razumkov.org.ua/statti/tsyfrovizatsiia-perevagy-ta-shliakhy-podolannia-vyklykiv> (accessed: 17.12.2022).

4. Pasmor Yu. V. (2020) Suchasni problemy tsyfrovizatsii v innovatsiinomu suspilstvi [Modern problems of digitalization in an innovative society]. *Proceedings of the Stratehii rozvytku Kharkivskoi oblasti na period 2021-2027*. Kharkiv, Ukraine, pp. 78–84.

5. Rodchenko, V. B. and Prus, Yu. I. (2020) Stratehichni priorytety prostorovo-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy [Strategic priorities of spatial and economic development of the regions of Ukraine]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu*, vol. 16.1, pp. 133–145.

6. Fedulova L. I. (2020) Tendentsii rozvytku ta vprovadzhennia tsyfrovyykh tekhnolohii dlia realizatsii tsilei staloho rozvytku [Trends in the development and implementation of digital technologies for the implementation of the sustainable development goals]. *Ekonomika pryrodokorystuvannia i stalyy rozvytok*, vol. 7 (26), pp. 6–14.

7. Largest Companies by Market Cap. Available at: <https://companiesmarketcap.com> (accessed: 20.03.2023).

8. Categories ranked by Market Cap. Available at: <https://companiesmarketcap.com/all-categories> (accessed: 20.03.2023).

9. Evans P. C. and Gawer A. (2016) The Rise of the Platform Enterprise: A Global Survey. *The Emerging Platform Economy Series*, № 1. The Center for Global Enterprise. Available at: https://www.thecge.net/app/uploads/2016/01/PDF-WEB-Platform-Survey_01_12.pdf (accessed: 20.03.2023).

10. World Economic Forum (2023) Digital Transformation Initiative". Available at: <http://reports.weforum.org/digital-transformation> (accessed: 20.03.2023).

11. Customer Data Platform (CDP) Industry Statistics. Available at: <https://cdp.com/articles/basics/cdp-industry-statistics/> (accessed: 20.03.2023).

12. Chinese government buys gold shares of Alibaba and Tencent. Available at: <https://ain.ua/2023/01/17/uryad-kytayu-kupuye-zoloti-akczyi-alibaba-i-tencent/> (accessed: 22.01.2023).

13. uatecUkrainian Tech Ecosystem Overview. Available at: <https://uatechecosystem.com> (accessed: 15.01.2023).

14. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021-2027 roky: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.08.2020 r. № 695 [On the approval of the State Regional Development Strategy for 2021-2027: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 5, 2020 No. 695]. *Zakonodavstvo Ukrainy*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%BF#Text> (accessed: 10.01.2023).

15. Deiyaki pytannia realizatsii u 2021-2023 rokakh Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021-2027 roky: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12.05.2021 r. № 497-r. [Some issues of implementation in 2021–2023 of the State Regional Development Strategy for 2021–2027: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 12, 2021 No. 497. Legislation of Ukraine]. *Zakonodavstvo Ukrainy*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/497-2021-%D1%80#Text> (accessed: 10.01.2023).

16. Mokhova Yu. L. (2021) Realizatsiia derzhavnoi rehionalnoi polityky v umovakh tsyfrovizatsii derzhavnykh posluh [Implementation of state regional policy in the context of digitalization of public services]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 11, pp. 85–89.

17. Rozvytok vidkrytykh danykh v rehionakh [Development of open data in the regions]. *Ministerstvo tsyvrovoi transformatsii Ukrainy*. Available at: <https://thedigital.gov.ua/news/rozvitokvidkritikh-danikh-v-regionakh> (accessed: 10.03.2023).

РОЗДІЛ 6. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

БАНКІВСЬКИЙ СЕКТОР УКРАЇНИ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

THE BANKING SECTOR OF UKRAINE DURING THE PERIOD OF MARTIAL LAW

У статті проаналізовано роботу банківського сектору України у період воєнного стану. Розглянуто динаміку кількості працюючих банків на території України за період 2018–2022 рр. та причини, що зумовили зменшення числа банківських установ під час повномасштабного російського вторгнення. Досліджена діяльність НБУ по забезпеченню стабільного функціонування банківської системи в умовах воєнного стану: зміни в нормативно-правових актах, складанні та поданні фінансової звітності банківськими установами, оцінці кредитних ризиків, розробленні заходів щодо безперебійної роботи банків в зв'язку з проблемами в енергетичній інфраструктурі. Здійснений аналіз стану банківської кредитної сфери, зміни в обсягах та структурі кредитних портфелів банків; виявлені причини збільшення частки непрацюючих кредитів (NPL). Оцінені перспективи подальшого розвитку банківської системи України.

Ключові слова: банківський сектор, банківська установа, Національний банк України, кредитування, кредитний портфель, кредитні ризики, непрацюючі кредити, воєнний стан.

In the article was analyzed the work of the banking sector of Ukraine during the period of martial law, taking into account that it is one of the main sources of investment of financial resources in the national economy. It was considered the dynamics of the number of operating banks in the territory of Ukraine for the period of 2018–2022 and the reasons that led to a reduction of the number of banking institutions during the full-scale russian invasion. It was researched the NBU's activities to ensure the stable functioning of the banking system under martial law. First of all, this concerned a number of changes in regulations, the introduction of temporary measures for blanket refinancing of banks to maintain liquidity for up to one year, cash withdrawals from customer accounts, foreign exchange transactions, etc. The author analyzes the NBU's actions to cancel decisions to increase the mandatory reserve requirements and the conditions for the preparation and submission of financial statements by banks under martial law. It was analyzed the NBU's measures to assess credit risk by banks. The measures developed to ensure uninterrupted operation of banks due to problems in the energy infrastructure are important, especially the creation of the POWER BANKING project, which aims to create a joint banking network of branches that will be equipped with everything necessary to operate continuously in the context of a prolonged blackout. The factors that led to the increase in the discount rate and the NBU's policy on its further changes were analyzed. The state of the banking credit sector, changes in the volume and structure of banks' loan portfolios were assessed. The reasons for the increase in the share of non-performing loans (NPLs) are identified: destruction of assets of a number of enterprises, loss of collateral for lending, reduction in profits or losses, which led to the loss of borrowers' ability to repay loans. The priority lending areas for 2022 were analyzed. Conclusions were provided regarding the compliance of systemically important banking institutions with economic standards for credit risks. The prospects for further development of the Ukrainian banking system as an important condition for the recovery of the domestic economy and meeting the needs of individuals and corporate clients for banking products have been evaluated.

Key words: banking sector, banking institution, National Bank of Ukraine, lending, loan portfolio, credit risks, non-performing loans, martial law.

УДК 336.77:338.432

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure71-39>

Гаврилко Т.О.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів,
обліку та оподаткування,
Національний авіаційний університет

Бірюк В.С.

студентка,
Національний авіаційний університет

Gavrillko Tetiana

National Aviation University

Biriuk Viktoriia

National Aviation University

Постановка проблеми. Банківська система є важливою ланкою економіки будь-якої країни. Саме банківський сектор є одним із головних джерел інвестування фінансових ресурсів в національну економіку та здійснює їх перерозподіл між державою, суб'єктами господарювання та домогосподарствами. Завдяки кредитним операціям підприємства та фізичні особи можуть залучати додаткові грошові ресурси на різні потреби. Корона-криза спричинила певні збитки для банків по всьому світу. У лютому 2022 року через експансіоністські схильності сусідньої країни Україна стикнулася з новими труднощами. Збройне вторгнення російської армії спричинило економічну кризу, з наслідками якої довгий час доведеться боротися і після закінчення воєнного стану. Проте наразі безперебійна та ефективна робота банківської системи навіть в кризовій ситуації є

визначальним фактором життєдіяльності держави. В період воєнного стану банківський сектор зміг вистояти та забезпечити фінансову підтримку різних галузей економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Особливостям роботи банків в умовах воєнного стану приділили увагу в своїх працях багато вчених. Так, Кретов Д. Ю. [3] досліджував банківське кредитування корпоративного сектору в умовах воєнного стану, Мазурак Р. Р. [4] – проблемні кредити та їх вплив на платоспроможність банків в Україні. Хмиз О. М. та Ларіонова К. Л. [12] розглядали особливості управління кредитним портфелем банків України в період воєнного стану. Вагомі дослідження проводилися Національним банком України щодо аналізу кредитних ризиків банків, забезпечення безперервної роботи банківської системи України та ін. Ураховуючи складність

ситуації, в якій працюють вітчизняні банківські установи, та нечисленність досліджень щодо їх функціонування в умовах війни, є необхідність подальшого розгляду недостатньо висвітлених аспектів окресленої проблеми.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей роботи банківського сектору України в період дії воєнного стану, визначення чинників, що впливають на стабільне функціонування банківських установ, та оцінка перспектив їх подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Через повномасштабне вторгнення російської армії, у 2022 році економіка України зазнала тяжкого удару. Постраждали всі ключові ланки економіки, в тому числі, банківська сфера. Кількість працюючих банків скоротилася на чотири установи, зокрема на дві із державним російським капіталом (Сбербанк та Промінвестбанк) – в лютому 2022 року. Серед причин ліквідації двох інших банків (Мегабанк та Банк «Січ») виділяють довготривалий незадовільний стан банків та нестійкі бізнес-моделі.

Так, Банк «Січ» отримував свій процентний дохід на різниці ставок між залученими кредитами рефінансування від НБУ та вкладеннями в облігації внутрішньої державної позики, проте підвищення облікової ставки в 2,5 рази призвело до збільшення процентного ризику, а неефективна політика з управління цим ризиком – до неплатоспроможності даного банку. Щодо кількості банків у попередні роки, то в період з 2018 до 2021 року спостерігається тенденція до зменшення на дві банківські установи кожного року (табл. 1).

З перших днів російської агресії Національним банком України застосовувалися заходи для підтримання стабільного функціонування банківської системи та забезпечення потреб громадян у одержанні банківських послуг. 24 лютого 2022 року була затверджена постанова «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» [9], в якій визначалися основні завдання банківських установ з урахуванням особливостей даного періоду: забезпечення безперервної роботи банківських відділень в безпечних умовах для громадян; постійна можливість користування сейфовими скриньками; відсутність обмежень для проведення безготівкових розрахунків та регулярне наповнення банкоматів готівкою.

Цією постановою також було передбачено здійснення бланкового рефінансування банківських установ з метою підтримати ліквідність на один рік та можливістю пролонгувати ще на такий же термін. Завдяки високому рівню ліквідності банківського сектору та дострокового погашення бланкових кредитів, в листопаді 2022 року НБУ припинив надання даного типу рефінансування, наразі, доступні класичні кредити рефінансування під забезпечення.

Необхідним кроком було введення тимчасових обмежень на зняття готівки з рахунків клієнтів в межах 100 тис. грн на день, що не стосувалося коштів, призначених на виплату заробітної плати та відповідних соціальних виплат. Валютний ринок України призупинив роботу, однак заборона на операції з продажу валюти не була введена.

Як одне із важливих, розцінюється прийняте в березні 2022 року рішення НБУ щодо підтримання необхідного рівня ліквідності банківської системи за рахунок повернення значень нормативів обов'язкового резервування до рівня, який передував лютневим намірам щодо їх зростання. Це означало застосування нульового відсотка при формуванні резервів у національній валюті замість передбачуваного двох-відсоткового та десяти-відсоткового – в іноземній валюті (планувалося зростання до дванадцяти-відсоткового рівня).

Щодо питань формування та надання банківськими установами фінансової звітності в період воєнного стану [10], НБУ забезпечив можливість для тих, якими не була підготовлена річна та консолідована фінансова звітність за період 2021 року, здійснити це в терміни після припинення чи скасування дії воєнного стану. Хоча було заявлено, що у випадку сприятливих умов банки повинні розміщати звітність на своїх вебсайтах та надавати її в центр збору фінансової звітності. НБУ також була акцентована увага на недопущення ним будь-яких санкцій у випадках неподання фінансової звітності за умов існування воєнного стану та в трьохмісячний термін після його завершення.

Відбулися зміни в рівні облікової ставки – починаючи з червня 2022 року, облікова ставка зберігається на рівні 25% річних. Підвищення даного показника відразу на 15 в. п. було зумовлено багатьма факторами, серед яких: загроза доларизації економіки, прискорення інфляції, великий

Таблиця 1

Кількість банків України, 2018–2022 рр.

Показник	2018	2019	2020	2021	2022
Загальна кількість банків	77	75	73	71	67
Державні банки	5	5	5	4	4
Приватні банки	51	50	48	47	47
Банки з іноземним капіталом	21	20	20	20	16

Джерело: складено авторами на основі [8]

тиск на міжнародні резерви України, накопичення дисбалансів в економіці та загалом зміна підходів до монетарної політики держави.

Дане рішення НБУ пояснюється намірами зробити більш привабливими гривневі депозити та облігації уряду, сповільнити інфляційні процеси та не допустити фінансову дестабілізацію, ураховуючи, що із-за низьких відсоткових ставок по гривневим інструментам НБУ прийшлося продавати значну частину золотовалютних резервів (за період з березня по квітень обсяг продажу складав по 2 млрд дол. США щомісячно, у травні цей показник досяг 3,4 млрд дол. США).

НБУ були висловлені сподівання на відповідні дії Мінфіну щодо підвищення ставок за ОВДП, що привело б до зростання попиту на облігації уряду, який у даний час не відповідав потребам держави.

Наступною сферою, в якій були впроваджені зміни Національним банком України в період воєнного стану, стала оцінка банками кредитного ризику [2]. Зниження рівня вимог стосувалося: можливості невизнання банківськими установами дефолтів за кредитами у випадках, якщо здійснення довгострокової реструктуризації визиває суттєве падіння (більше рівня 10%) величини чистої поточної вартості (NPV); призупинення дії ознак стосовно кредитного ризику високого рівня (маються на увазі ознаки, що пов'язані з фінансовими результатами та борговим навантаженням позичальників); збільшення величини кредитів для юридичних осіб, оцінка яких здійснюється банком за груповим принципом (від 5 млн грн до 20 млн грн); збільшення обсягу боргу за активами позичальників, які можуть оцінюватися банком із застосуванням спрощеного підходу, до рівня 0,2% основного капіталу (попереднє значення складало 0,1%); зменшення від 150% до 100% ваги ризику стосовно споживчих незабезпечених кредитів.

Одночасно були відновлені вимоги, які були скасовані на початку повномасштабного вторгнення, наприклад, банки повинні погашати щомісячний/щоквартальний борг в обсязі, не меншому, ніж загальна сума доходів, що нарахована згідно з бухгалтерським обліком та розраховувати кількість днів прострочення погашення боргу (дні у період з 25 лютого до 29 червня (включно) до розрахунку не включаються).

Починаючи з листопада 2022 року, внаслідок російської агресії, значне пошкодження одержали об'єкти енергетичної інфраструктури, що вплинуло на функціонування банківських установ. НБУ було ініційовано формування комплексу заходів, реалізованих спільно з банками, що відносяться до системно важливих, і дозволило організувати роботу банківської системи для безперервного задоволення потреб споживачів у банківських послугах під час відключення електропостачання.

Банківськими установами повинна проводитися інкасація банківських відділень та підприємств торгової сфери, резервуватися потужності центрів оброблення даних, які дають можливість функціонувати банківським системам та клієнтським додаткам, повинні існувати резервні канали зв'язку. Також було прийнято рішення щодо автоматичного продовження терміну дії платіжних карток та перенесення строку повторної ідентифікації клієнтів [6].

В грудні було втілено проєкт POWER BANKING, суть якого – створення спільної банківської мережі відділень, які будуть оснащені всім необхідним, щоб безперервно працювати в умовах тривалого блекауту. Вже нараховується більше ніж 1000 відділень у всіх регіонах України (інформація про роботу постійно оновлюється на сайті НБУ). В кожному відділенні POWER BANKING передбачено застосування банкоматного національного роумінгу, що дозволило скасувати додаткові комісії при знятті готівкових коштів власниками карток при користуванні банкоматами, що належать іншим банкам.

НБУ підвищив окремі вимоги щодо банків, насамперед наявності певної кількості чергових відділень на території кожного регіону (не менше 35%), що будуть працювати безперебійно, про що клієнти повинні бути проінформовані; акцент був зроблений також на посиленні рівня безпеки здійснюваних банківських операцій, в тому числі і операцій з готівкою.

Разом зі зменшенням кількості банківських установ України знизився попит на кредити. Так, починаючи з лютого 2022 року, спостерігається негативна тенденція щодо обсягу наданих кредитів суб'єктам господарювання та фізичним особам. У серпні 2022 року відбувся приріст наданих кредитів банками, але вже в наступному місяці і до кінця 2022 року даний показник поступово зменшувався.

На початок 2023 року загальна кількість наданих кредитів зменшилась на 29 218 млн грн в порівнянні з початком 2022 року (було 1 065 347 млн грн, стало 1 036 129 млн грн). В порівнянні із серпнем 2022 року, коли досліджуваний показник мав найбільше значення за рік (1 120 407 млн грн), рівень надання кредитів банківськими установами зменшився на 84 278 млн грн. На жаль, у 2023 році ситуація не покращується: на 01.02.2023 кількість кредитів, що надані суб'єктам господарювання та фізичним особам, знизилася до 1 028 852 млн грн, що на 7 277 млн грн менше за попередній місяць (рис. 1).

Такий стан кредитування пояснюється дією наступних чинників: через російську агресію надання будь-яких фінансових послуг на окупованих територіях України є неможливим; велика частина підприємств різного роду діяльності

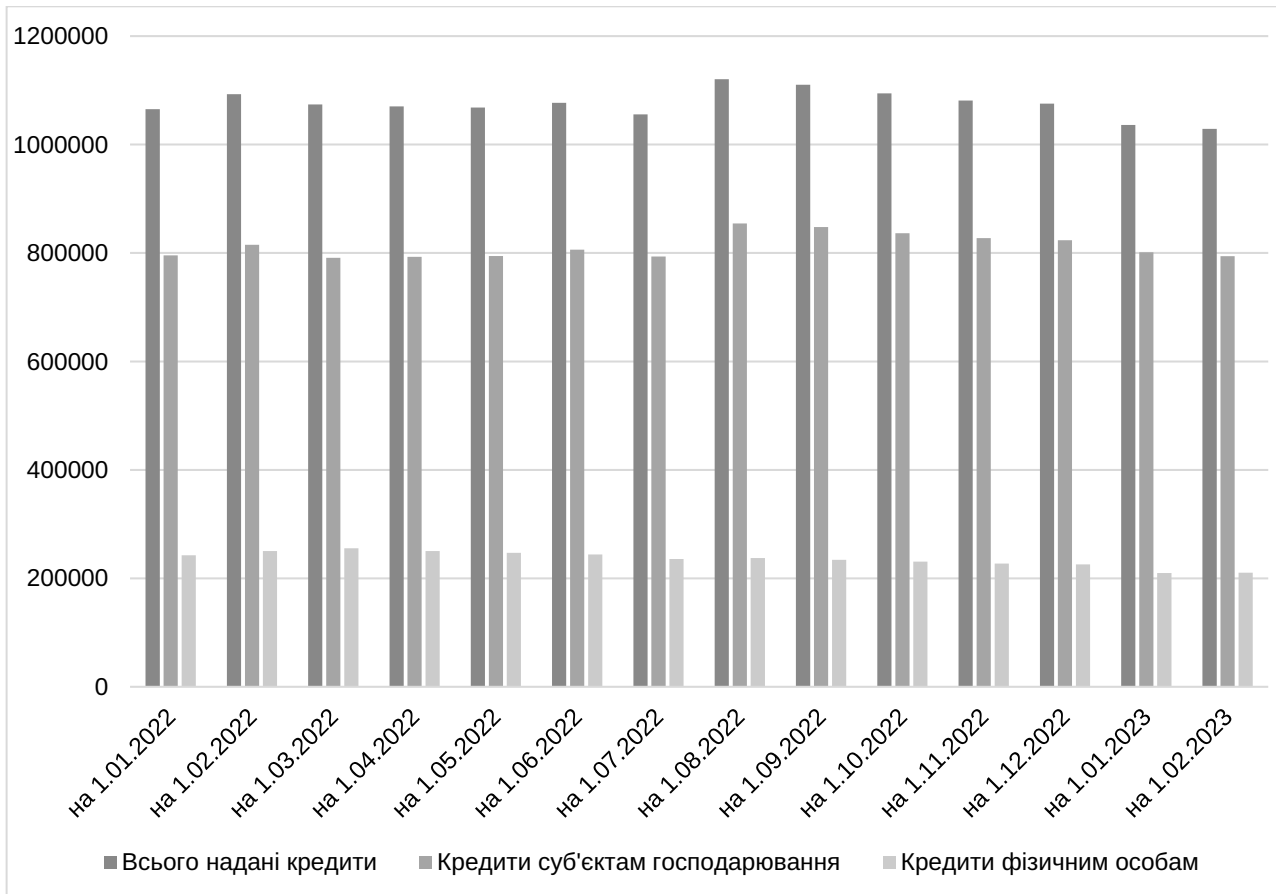

Рис. 1. Обсяг наданих кредитів в період воєнного стану, млн грн

Джерело: побудовано авторами на основі [1]

зазнали нищівних збитків та ліквідувалися; частина платоспроможного населення України та бізнесу перемістилися закордон; більшість клієнтів, що залишилися на території України, вичікують покращення економічної ситуації. Також через підвищення усіх видів ризиків банки посилили стандарти кредитування, що призвело до зниження рівня схвалених заявок на кредити.

Хоча загальна кількість кредитів у 2022 році зменшилася, обсяг кредитного портфелю у деяких банків, порівнюючи з 2021 роком, зріс. Наприклад, Приватбанк на кінець 2022 року надав кредитів на загальну суму 258 532 млн грн, що на 8 911 млн грн більше, ніж на кінець 2021 року. Обсяг наданих кредитів Ощадбанком збільшився на 25 613 млн грн, Укрексімбанком – на 18 997 млн грн, Райффайзен Банком – на 10 979 млн грн. На противагу, у 2022 році Сенс Банк (в минулому Альфа Банк) залучив кредитів менше на 3 380 млн грн, ніж у 2021 році, ОТП Банк – на 5 341 млн грн, Креді Агріколь Банк – на 1 844 млн грн (рис. 2).

Це пояснюється тим, що через економічну кризу, ліквідацію деяких банків та невизначеність щодо майбутньої ситуації у фінансовій сфері, клієнти віддають перевагу державним банкам, або прибутковим банкам з високим рівнем чистих

активів. Також у 2022 році відіграло велику роль погіршення ситуації з електропостачанням: банки, що забезпечували роботу навіть в умовах блекауту, були більш привабливими для потенційних позичальників.

Держава намагається стимулювати банківську установа до активнішого використання вільних коштів для розширення державних програм кредитування, тобто уряд бере на себе дедалі більше зобов'язань щодо компенсації кредитних ставок для корпоративних клієнтів [12, с. 69].

Ще одним негативним показником у 2022 році стала частка непрацюючих кредитів (NPL). За даними НБУ [13], на кінець 2022 року частка непрацюючих кредитів у банківському секторі зросла на 8% (з 30% до 38%) або на 87 млрд грн (з 345 млрд грн до 432 млрд грн). Внаслідок повномасштабного вторгнення росії, активи більшості підприємств були зруйновані, втрачено заставу під кредитування, знижено рівень доходів, або отримано збитки – все це призвело до погіршення платоспроможності позичальників, а отже, їх спроможності розраховуватися за кредитами.

Станом на 01.01.2023, найбільший обсяг непрацюючих кредитів має ПриватБанк – 178 929 млн грн, що становить 69,2% від загального обсягу кредит-

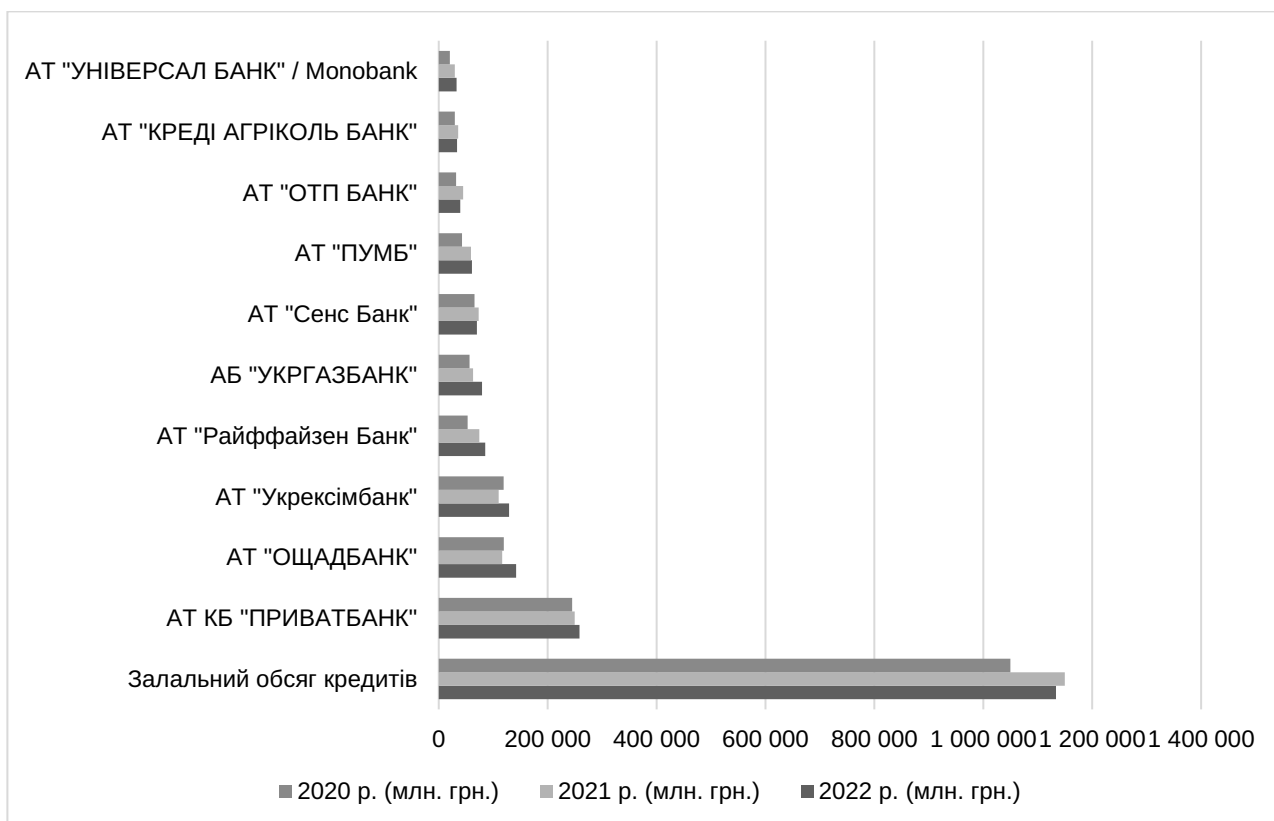

Рис. 2. ТОП-10 банків України за обсягом кредитного портфелю за 2020–2022 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі [13]

ного портфеля банку. Наступними в рейтингу розмістилися Ощадбанк та Укрексімбанк, з сумою непрацюючих кредитів у 65 903 млн грн (46,4%) та 55 949 млн грн (43,3%) відповідно. Серед проаналізованих банків найменший обсяг NPL має Універсал Банк/Монобанк – 4 657 млн грн, або 14,3%, а найменшу частку в обсязі загального кредитного портфелю – Райффайзен Банк – 12,8% або 10 916 млн грн (табл. 2).

Розуміючи втрати через збільшення показника непрацюючих кредитів, банківські установи змінили структуру кредитного портфелю. Від початку введення воєнного стану на території України, банки збільшили обсяги відрахування в резерви під кредити до 118,8 млрд грн, що становить більше 12% кредитного портфеля. Чим більші суми відрахування в резерви під кредитні ризики, тим більші витрати банків на адміністрування проблемних кредитів та менш ефективно використання банківського капіталу [4, с. 141]. Саме це призвело до збитку банківського сектору за 2022 рік, незважаючи на його операційну прибутковість. За галузями економіки, структура кредитів набула наступного вигляду: 37% – оптова та роздрібна торгівля; 18% – переробна промисловість; 16% – сільське господарство; 9% – постачання електроенергії; 7% – операції з нерухомим майном; 13% – інші галузі [3, с. 47].

Задля нагляду та регулювання банківського сектору з боку НБУ, банківські установи повинні дотримуватися економічних нормативів [5]. Економічні нормативи Національного банку України поділяються на чотири види: нормативи капіталу, нормативи ліквідності, нормативи кредитного ризику та нормативи інвестування. Розглянемо нормативи кредитних ризиків системно важливих банків за 2022 рік (табл. 3).

Як бачимо із табл. 3, всі банки, крім Укрексімбанку, Креді Агріколь Банку, Укргазбанку та Сенс Банку дотримуються нормативу Н7 (норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента). Перевищення даного показника свідчить про високий ризик можливих втрат банківської установи, якщо вона не зможе відповідати за своїми зобов'язаннями. Нормативу великих кредитних ризиків (Н8), нормативу максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9), а також нормативу коефіцієнта чистого стабільного фінансування (NSFR), який було введено Національним банком України в березні 2022 року замість нормативу ліквідності Н6 [7], дотримуються всі системно важливі банки. Це вказує на контроль кредитних ризиків банками, високу ліквідність та ефективну роботу банківської системи попри труднощі, які постали перед економічною системою України в 2022 році.

Таблиця 2

ТОП-10 банків України за обсягом непрацюючих кредитів у 2022 р.

Найменування банку	Обсяг непрацюючих кредитів (NPL), млн грн	Загальний обсяг кредитного портфелю, млн грн	Частка непрацюючих кредитів (NPL) у обсязі кредитного портфелю, %
АТ КБ «ПРИВАТБАНК»	178 929	258 532	69,20%
АТ «ОЩАДБАНК»	65 903	142 161	46,40%
АТ «Укресімбанк»	55 949	129 119	43,30%
АБ «УКРГАЗБАНК»	22 353	79 320	28,20%
АТ «Сенс Банк»	22 396	70 031	32%
АТ «ПУМБ»	14 880	60 911	24,40%
АТ «Райффайзен Банк»	10 916	85 365	12,80%
АТ «ОТП БАНК»	7 292	39 458	18,50%
АТ «КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК»	4 682	32 586	13,90%
АТ «УНІВЕРСАЛ БАНК» / Monobank	4 657	33 714	14,30%

Джерело: складено авторами на основі [13]

Таблиця 3

Нормативи кредитних ризиків системно важливих банків за 2022 р.

Найменування банку	Н1 (тис. грн) не менше 200 млн грн	Н7 не більше 20%	Н8 не більше 8-ми кратного розміру регулятивного капіталу (Н1)	Н9 не більше 25%	NSFR не менше 90%
АТ «Укресімбанк»	7 770 221	33,82	642,35	0,28	139,0552
АТ «Райффайзен Банк»	15 223 152	15,18	67,06	1,61	171,8394
АТ «ТАСКОМБАНК»	2 881 156	15,85	191,46	2,94	124,9285
АТ «КРЕДОБАНК»	3 726 975	15,67	56,59	0,30	166,8552
Акціонерний банк «Південний»	4 572 284	13,60	80,86	2,32	180,9285
АТ «ПУМБ»	12 451 101	13,45	13,45	8,34	148,8515
АТ «УКРСИББАНК»	12 735 303	10,21	21,66	3,44	327,3504
АТ «КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК»	6 633 959	21,55	68,33	0,58	184,5077
АБ «УКРГАЗБАНК»	7 602 083	23,10	417,30	0,30	113,8949
АТ «ОТП БАНК»	11 452 081	8,42	13,60	13,60	171,1896
АТ «Ощадбанк»	19 427 446	9,79	80,07	0,26	177,3917
АТ КБ «ПриватБанк»	54 523 488	6,37	0,00	0,00	182,2410
АТ «А – БАНК»	2 134 215	16,05	42,34	0,16	178,8065
АТ «УНІВЕРСАЛ БАНК»	9 603 454	14,79	65,72	1,85	195,5444
АТ «СЕНС-БАНК»	7 180 048	24,42	252,17	11,25	109,2852

Джерело: складено авторами на основі [5]

Висновки з проведеного дослідження.

Незважаючи на скорочення кількості банків та несприятливе макро- та мікроекономічне середовище, банківський сектор у 2022 році отримав 24,7 млрд грн операційного прибутку, основна частина якого припала на ІV квартал (17,3 млрд грн). Проте через зростання частки непрацюючих кредитів і суттєве збільшення відрахування в резерви під кредитні ризики, 2022 рік став збитковим для банків.

Серед основних проблем, з якими стикнулися банки в період воєнного стану, крім описаних

вище, можна виділити: зниження попиту на кредитування, скорочення відділень банків, нестабільність в роботі через проблеми з електропостачанням. В свою чергу клієнти банків мали справу з підвищенням відсотків за кредитами майже у два рази, посиленням вимог щодо кредитоспроможності позичальника і також труднощами з приводу роботи відділень та банківських електронних систем в умовах блекауту.

В найближчий час банки не очікують покращення ситуації щодо кредитування, але завдяки

співробітництву між банками проблема безперервної роботи відділень POWER BANKING була вирішена. На думку експертів, зниження облікової ставки НБУ може покращити попит населення на кредитування. Також в цьому питанні важливою залишається підтримка з боку держави (наприклад, програма «Доступні кредити 5–7–9 %»).

Попри всі труднощі, з якими стикнувся банківський сектор, все більше людей повертаються з-за кордону, бізнес підлаштовується під умови сьогодення та продовжує працювати; банки, за участі держави, розміщують військові ОВДП з гарантією виплати після строку закінчення, які допомагають залучати кошти в економіку країни і при цьому працюють на перемогу. Важливим чинником для підтримання та відновлення економіки України є належна співпраця держави та банківських установ, задля задоволення потреб суб'єктів господарювання в грошових коштах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Активи банків України (2008–2023). Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/active> (дата звернення: 23.03.2023).
2. Змінено окремі підходи до оцінки банками кредитного ризику. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zmineno-okremi-pidhodi-do-otsinki-bankami-kreditnogo-riziku> (дата звернення: 22.03.2023).
3. Кретов Д. Ю. Банківське кредитування корпоративного сектору в умовах воєнного стану. *Scientific Collection «InterConf»*. 2023. № 141. С. 45–48.
4. Мазурак Р. Р. Проблемні кредити та їх вплив на платоспроможність банків в Україні. *Фінансові інструменти сталого розвитку економіки*: матер. II міжн. наук.-практ. конф. м. Чернівці, 17 квіт. 2019 р. Чернівці, 2019. С. 138–141.
5. Наглядова статистика. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (дата звернення: 24.03.2023).
6. Національний банк разом із банками впроваджують план заходів для забезпечення безперервності роботи банківської системи за умов тривалої відсутності електропостачання. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-razom-iz-bankami-vprovadjuyt-plan-zahodiv-dlya-zabezpechennya-bezperernosti-roboti-bankivskoyi-sistemi-za-umov-trivaloyi-vidsutnosti-elektropostachannya> (дата звернення: 23.03.2023).
7. Національний банк скасував розрахунок банками нормативу короткострокової ліквідності. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-skasuvav-rozrahunok-bankami-normativu-kortkostrokovoyi-likvidnosti> (дата звернення: 24.03.2023).
8. Огляд банківського сектору. Лютий 2023 року. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2023-02.pdf?v=4 (дата звернення: 23.03.2023).
9. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану: Постанова

Національного банку України від 24.02.2022 № 18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text> (дата звернення: 22.03.2023).

10. Про складання та подання фінансової звітності в період запровадження воєнного стану: Постанова Національного банку України від 07.03.2022 № 41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0041500-22#Text> (дата звернення: 22.03.2023).

11. Рівень непрацюючих кредитів (NPL). Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/npl> (дата звернення: 23.03.2023).

12. Хмиз О. М., Ларіонова К. Л. Особливості управління кредитним портфелем банків України в умовах воєнного стану. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u375/zbirnik_2022.pdf (дата звернення: 21.03.2023).

13. Частка непрацюючих кредитів у банках у 2022 році зросла до 38% унаслідок війни. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/chastka-npratsyuyuchih-kreditiv-u-bankah-u-2022-rotsi-zrosla-do-38-unaslidok-viyni> (дата звернення: 23.03.2023).

REFERENCES:

1. Aktyvy bankiv Ukrayiny (2008–2023). Minfin [Assets of Ukrainian banks (2008–2023). Ministry of Finance]. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/active/> (accessed 23 March 2023).
2. Zmineno okremi pidkhody do otsinky bankamy kredytnoho ryzyku. Natsional'nyy bank Ukrayiny [Some approaches to credit risk assessment by banks have been changed. National Bank of Ukraine]. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zmineno-okremi-pidhodi-do-otsinki-bankami-kreditnogo-riziku> (accessed 23 March 2023).
3. Kretov D. Yu. (2023). Bankivs'ke kredytuvannya korporatyvnoho sektoru v umovakh voyennoho stanu [Bank lending to the corporate sector under martial law]. *Scientific Collection "InterConf"*, no. 141, pp. 45–48.
4. Mazurak R. R. (2019). Problemni kredyty ta yikh vplyv na platospromozhnist' bankiv v Ukrayini [Problem loans and their impact on the solvency of banks in Ukraine. Financial instruments of sustainable development of the economy]. *Financial instruments of sustainable development of the economy: matter. II International science and practice conf. Chernivtsi, April 17 2019*. Chernivtsi, 2019. P. 138–141.
5. Nahlyadova statystyka. Natsional'nyy bank Ukrayiny [Supervisory statistics. National Bank of Ukraine]. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (accessed 24 March 2023).
6. Natsional'nyy bank razom iz bankamy vprovadzhuyut' plan zakhodiv dlya zabezpechennya bezperernosti roboty bankivs'koyi systemy za umov tryvaloyi vidсутnosti elektropostachannya. Natsional'nyy bank Ukrayiny [The National Bank, together with the banks, is implementing a plan of measures to ensure the continuity of the banking system during long-term power outages. National Bank of Ukraine]. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-razom-iz-bankami-vprovadjuyt-plan-zahodiv-dlya-zabezpechennya-bezperernosti-roboti-bankivskoyi-sistemi-za-umov-trivaloyi-vidsutnosti-elektropostachannya>

roboti-bankivskoyi-sistemi-za-umov-trivaloyi-vidsutnosti-elektropostachannya (accessed 23 March 2023).

7. Natsional'nyy bank skasuvav rozrakhunok bankamy normatyvu korotkostrokovoyi likvidnosti. Natsional'nyy bank Ukrainy [The National Bank canceled the calculation of the short-term liquidity ratio by banks. National Bank of Ukraine]. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-skasuvav-rozrahunok-bankami-normativu-korotkostrokovoyi-likvidnosti> (accessed 24 March 2023).

8. Ohlyad bankivs'koho sektoru. Lyuty 2023 roku. Natsional'nyy bank Ukrainy [Overview of the banking sector. February 2023. National Bank of Ukraine]. Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2023-02.pdf?v=4 (accessed 23 March 2023).

9. Pro robotu bankivs'koyi systemy v period zaprovadzhennya voyennoho stanu: Postanova Natsional'noho banku Ukrainy vid 24.02.2022 №18 [On the operation of the banking system during the introduction of martial law: Resolution of the National Bank of Ukraine dated February 24, 2022 No. 18]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text> (accessed 22 March 2023).

10. Pro skladannya ta podannya finansovoyi zvitnosti v period zaprovadzhennya voyennoho stanu: Postanova

Natsional'noho banku Ukrainy vid 07.03.2022 № 41 [On the preparation and submission of financial statements during the introduction of martial law: Resolution of the National Bank of Ukraine dated March 7, 2022 No. 41]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0041500-22#Text> (accessed 22 March 2023).

11. Riven' nepratsyuyuchykh kredytiv (NPL). Natsional'nyy bank Ukrainy [The level of non-performing loans (NPL). National Bank of Ukraine. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/stability/npl> (accessed 23 March 2023).

12. Khmyz O. M., Larionova K. L. (2022). Osoblyvosti upravlinnya kredytnym portfelem bankiv Ukrainy v umovakh voyennoho stanu [Peculiarities of credit portfolio management of banks of Ukraine in the conditions of martial law]. Available at: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u375/zbirnik_2022.pdf (accessed 21 March 2023).

13. Chastka nepratsyuyuchykh kredytiv u bankakh u 2022 rotsi zrosla do 38% unaslidok viyny. Natsional'nyy bank Ukrainy [The share of non-performing loans in banks increased to 38% in 2022 as a result of the war. National Bank of Ukraine. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/chastka-nepratsyuyuchih-kredytiv-u-bankah-u-2022-rotsi-zrosla-do-38--unaslidok-viyni> (accessed 23 March 2023).

ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ НЕПРЯМИМИ ПОДАТКАМИ

PRACTICE AND PROBLEMS OF BUDGET INCOME FORMATION IN UKRAINE BY INDIRECT TAXES

У статті проаналізовано стан формування доходів бюджетної системи України непрямими податками у контексті змін, що мали місце протягом 2017–2022 років та у розрізі впливу факторів зовнішнього несприятливого середовища, зокрема ковід-кризи та повномасштабних військових дій в Україні. Досліджено стан виконання планових показників надходжень непрямих податків до бюджетної системи протягом 2022 року. Акцентовано увагу на заходах стабілізаційного характеру, що мали місце протягом досліджуваного періоду. Проаналізовано стан формування та тенденції змін, що мали місце у довоєнний період. Запропоновано акцентувати увагу на подальших перспективах використання потенціалу непрямого оподаткування для наповнення доходної бази бюджетної системи України за напрямками стимулювання відновлення роботи податкових агентів-платників непрямих податків, гармонізація податкового законодавства з нормами ЄС з паралельною адаптацією українських норм та правил, а також розробка дієвої та виваженої політики контрольної та перевіркової роботи.

Ключові слова: непрямі податки, ПДВ, акцизний податок, мито, доходи бюджету.

The article analyzes the state of revenue formation of the budget system of Ukraine by indirect taxes (value added tax, excise tax and customs duty) in the context of changes that took place during 2017–2022 and in terms of the influence of factors of the external adverse environment, in particular the covid crisis and full-scale military actions in Ukraine. The tax and budget system of Ukraine, indirect taxes play an important role in filling the budget and revenue volumes, which determines the relevance of considering the specifics of their collection and administration, reforming the existing taxation system and finding ways to increase the efficiency of use as an economic policy tool in certain conditions of development state. The state of implementation of planned indicators of indirect tax revenues to the budget system during 2022 was studied. A significant underperformance of VAT and import duty indicators was noted. Attention is focused on stabilization measures that took place during the studied period. The possibility of fulfilling the revenue part of the budget in 2022 is generally determined by the significant amount of financial resources that come to Ukraine in the form of various types of financial aid and lending. The state of formation and trends of changes that took place in the pre-war period are analyzed. The peculiarities of the formation of indirect taxes during the implementation of measures that took place during the introduction of strict quarantine restrictions were determined. The existence of a relatively positive influence of limited mobility on the activation of consumer demand in the middle of the country and the formation of revenues due to consumption taxes has been established. Attention was drawn to the fact that experts attribute the growth of individual indicators primarily to the improvement of the quality of control measures. It is proposed to focus attention on the further prospects of using the potential of indirect taxation to fill the revenue base of the budget system of Ukraine in the directions of stimulating the recovery of tax agents-payers of indirect taxes, harmonization of tax legislation with EU norms with parallel adaptation of Ukrainian norms and rules, as well as the development of an effective and balanced policy control and verification work.

Key words: indirect taxes, VAT, excise tax, customs duty, budget revenues.

УДК 336.226

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-40>

Логвіновська С.І.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів,
Одеської національної економічної
університет

Lohvinovska Svitlana

Odessa National Economic University

Постановка проблеми. Формування дієвої та ефективної системи оподаткування є важливим завданням, що має бути вирішено для розбудови економіки України та її розвитку, адже податки виконують не лише функцію стимулювання та виступають важелем впливу на господарюючих суб'єктів і різні сектори економіки. Податки, також, забезпечують фінансову основу функціонування держави та розвитку її населення через формування доходів бюджетної системи. У податковій і бюджетній системі України, вагому роль щодо наповнення бюджету та обсягів надходження, посідають непрямі податки, що визначає актуальність розгляду особливостей їх стягнення та адміністрування, реформування існуючої системи оподаткування та пошук шляхів підвищення ефективності використання як інструменту економічної політики у тих чи інших умовах розвитку держави. Особливої актуальності набувають питання дослідження тенденцій змін даних процесів відповідно до обраного в Україні євроінтеграційного курсу,

а також тих кризових ситуацій, які виникли за останні декілька років, зокрема щодо обмежень, викликаних пандемією, та втрат, зумовлених активізацією повномасштабних військових дій на території України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання ролі та значення непрямих податків, у наповненні бюджетної системи, займає досить вагоме місце у колі інтересів науковців та дослідників. Багатовекторність аналізу та досить широке коло питань, що потребують розгляду, у площині непрямого оподаткування та його впливу на бюджетну систему та учасників процесу господарювання, визначають актуальність теми як сфери дослідження, для багатьох вітчизняних та зарубіжних економістів та науковців, зокрема розкриваються у низці наукових публікацій О. Жам, А. Жаворонок, К. Захожай, І. Косач, В. Кміть, Н. Марусяк, Г. Морозової, Є. Руденко та інших [1–4].

Постановка завдання. Досить тривалий час перебудови та реформування української системи

оподаткування з орієнтацією на європейські моделі господарювання зазнають впливу факторів зовнішнього середовища, що зумовлює необхідність аналізу діючої практики та тих структурних змін, що відбуваються під впливом таких факторів.

Крім того, зміни в економічній ситуації в країні у цілому, викликані кризовими процесами останніх декількох років, та деструктивний вплив військових дій на усі напрями функціонування держави та її суб'єктів, потребують аналізу та дослідження з метою виявлення тенденцій, формулювання проміжних підсумків і розробки перспектив подальшої стратегії розвитку системи непрямого оподаткування, враховуючи її важливість, як джерела формування доходів держави, так і фактору впливу на ресурси господарюючих суб'єктів, які теж зазнають негативного впливу кризових процесів.

Метою статті є дослідження й аналіз стану формування доходів бюджетної системи України за рахунок непрямих податків у контексті змін, що мали місце протягом останніх років та у розрізі впливу факторів зовнішнього несприятливого середовища, зокрема ковід-кризи та повномасштабних військових дій в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналіз стану формування доходів бюджетної системи податками на споживання варто розпочати з узагальнюючого огляду 2022 року, адже, навіть, з огляду на той факт, що обмеження діяльності, викликані пандемією, теж вплинули на працездатність багатьох сфер і суб'єктів, вони носили більш менш тимчасовий або короткотерміновий характер без значного згубного впливу, що має місце після початку активної фази військового протистояння в частині зменшення або руйнування потужностей, втрати сировини та готової продукції, обмеження транспортних можливостей виконання контрактів, а також значної еміграції населення, яке, у кінцевому підсумку, є безпосереднім споживачем продукції в економіці, що визначає падіння попиту в середині країни та зменшення обсягів реалізації продукції.

Відповідно до даних звітів Державного казначейства України та Міністерства фінансів, загальна сума доходів зведеного бюджету України за січень-грудень 2022 року становила 2196,3 млрд. грн. Навіть, з огляду на військові дії, показник доходів у 2022 році на 32,1% більше ніж за аналогічний період 2021 року (табл. 1).

Варто зазначити, що за результатами 2022 року, значною залишається питома вага податкових надходжень у загальному обсязі надходжень до зведеного бюджету України – 61,2%. Поряд з тим, сумарно, за рахунок ПДВ та акцизного податку, у 2022 році було забезпечено формування 26,6% загального обсягу доходів зведеного бюджету України та 31,8% загального обсягу доходів Державного бюджету, у якому частка податкових надходжень займає 53,1%.

Негативний вплив військового протистояння можна частково відслідкувати шляхом [5; 6]:

порівняння динаміки надходження найбільш значимих доходів, у розрізі видів непрямих податків, у порівнянні з аналогічним періодом 2021 року, за більшістю позицій, яких, відбулось суттєве зменшення, зокрема: ПДВ із ввезених товарів – на 33,5%, акцизний податок – на 6,2%, ввізне мито – на 29,9%;

оцінювання виконання планових показників надходжень у розрізі непрямих податків протягом 2022 року: ПДВ за I півріччя – 71,4%, за 9 місяців – 78,5%; акцизного податку з вироблених на території України товарів за I півріччя – 59,5%, за 9 місяців – 67,4%; акцизного податку з ввезених на митну територію України товарів – за I півріччя – 57,2%, за 9 місяців – 48,9%; ввізного мита – за I півріччя – 39,8%, за 9 місяців – 55,3%.

Окрім безпосереднього впливу на можливості проведення діяльності для виробників і забезпечувати власні потреби для населення, активізація військових дій і запровадження військового стану зумовили необхідність внесення змін до низки законодавчих актів.

З метою підвищення обороноздатності країни та підтримки сільськогосподарських виробників були скореговані правила функціонування окремих непрямих податків, зокрема, запровадження звільнення від сплати ввізного мита та ПДВ на ввезення необхідних товарів для можливості провадження перерахованих напрямів діяльності; запровадження звільнення від оподаткування операцій з ввезення фізичними особами на митну територію України усіх видів транспортних засобів; введення заборони на продаж алкогольної продукції тощо. Хоча заходи мають підтримуючий характер, проте, формують тенденції до скорочення надходжень даних видів податків до бюджетної системи України та

Таблиця 1

Показники Доходів Зведеного та Державного бюджету України за січень-грудень 2021–2022 років

Зведений бюджет				Державний бюджет			
Факт 2021 р.	Факт 2022 р.	Відхилення		Факт 2021 р.	Факт 2022 р.	Відхилення	
		Млрд. грн	Темп росту, %			Млрд. грн	Темп росту, %
1662,3	2196,3	533,9	132,1	1296,9	1787,4	490,5	137,8

Джерело: [5]

виступають фактором невиконання планових показників.

Варто зазначити той факт, що можливість виконання у 2022 році доходної частини бюджету в цілому зумовлена значними обсягами фінансових ресурсів, які надходять в Україну у вигляді різних видів фінансової допомоги та кредитування. Так, зокрема, за результатами 2022 року питома вага надходжень від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ, в загальному обсязі доходів зведеного бюджету України, становила 21,9%, а порівняно з 2021 роком, збільшення даного виду надходжень, у складі доходів Державного бюджету, становило 480,2 млрд. грн. [5].

Проте, базове значення непрямих податків для доходів бюджетної системи, навіть в умовах недовиконання планів, підкріплено даними про перевищення показників попередніх років і визначає необхідність моніторингу тенденції, що мали місце до активної фази військових дій, з метою подальшого удосконалення та формування складових відновлення функціонування системи оподаткування у нових умовах відбудови економіки країни після завданих руйнувань.

Аналіз тенденцій останніх років свідчить, що ПДВ залишається одним із найбільших джерел формування податкових надходжень Державного бюджету. Варто відзначити, що за результатами 2020 та 2021 року відбувся істотний приріст значень показників надходжень непрямих податків порівняно з роком, що передував (табл. 2). Безумовно, варто звернути увагу на фактори ковід-обмежень, що діяли у 2020 році.

Проте, впровадження низки заходів щодо підтримки економіки, активізація споживчого попиту в середині країни, в силу обмеженості пересування,

сприяли активізації діяльності, що мало позитивний вплив на збільшення обсягів податкових надходжень до бюджетної системи. Крім того, відбулись певні законодавчі зміни, зокрема було підвищено ставки акцизного податку на тютюнові вироби та розширено перелік підакцизних товарів, що вплинуло на збільшення обсягів надходжень.

Окремо треба звернути увагу на формування митних платежів, як складової формування доходів бюджетної системи. Відповідно до звітних даних обсягів формування доходів бюджету, значення надходжень митних платежів є відносно стабільними, як у фактичному так і у відносному значенні.

Досить істотний приріст абсолютного показника митних платежів, за результатами діяльності у 2021 році, експерти пов'язують, у першу чергу, із підвищення якості контролю за достовірністю декларування ввезених товарів та визначенням їх бази оподаткування – митної вартості, а також із роботою щодо упередження та ліквідації схем незаконного ввезення товарів, посилення контролю за використанням пільг (преференцій) зі сплати митних платежів [8].

Складова контролю та превентивної роботи має значний потенціал як фактор зростання надходжень. Крім того, такий процес може не супроводжуватись збільшенням ставок, що буде позитивно розцінене платниками та не вплине на формування тенденції до тінізації, а навпаки, стимулюватиме їх зменшення.

Проте, за результатами 2022 року, на тлі розгортання військових дій, урядом України та відповідними органами контролю було запроваджено низку законодавчих актів щодо спрощення процедур податкових перевірок або їх тимчасове призупинення. Так, зокрема, відповідно до п. 69

Таблиця 2

Аналіз реалізації фіскальної функції непрямих податків у формуванні податкових доходів Державного бюджету України (ДБУ), 2017–2021 рр.

Роки	2017	2018	2019	2020	2021
Податкові надходження ДБУ, млрд. грн.	627,15	753,82	799,78	851,12	1107,01
ПДВ, у т.ч.					
Млн. грн.	314	374,5	378,7	400,6	536,5
Питома вага у податкових надходженнях ДБУ, %	50,07	49,68	47,35	47,07	48,46
Абсолютний приріст, млн. грн.	x	60,5	4,2	21,9	135,9
Акцизний податок, у т.ч.					
Млн. грн.	108,3	118,9	123,4	138,3	162,5
Питома вага у податкових надходженнях ДБУ, %	17,27	15,77	15,43	16,25	14,68
Абсолютний приріст, млн. грн.	x	10,6	4,5	14,9	24,2
Мито, у т.ч.					
Млн. грн.	24,54	27,08	30,09	30,46	38,18
Питома вага у податкових надходженнях ДБУ, %	3,91	3,59	3,76	3,58	3,45
Абсолютний приріст, млн. грн.	x	2,53	3,01	0,37	7,72

Джерело: розраховано на основі [6–7]

підрозділу 10 розділу XX ПКУ з 07.03.2022 тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану на території України, усталено особливості адміністрування податків у частині декларування, здійснення контрольно-перевірочної роботи, звільнення від відповідальності платників у разі неможливості виконання своїх обов'язків під час дії воєнного стану тощо [6]. Такі заходи є вимушеними кроками на відповідні події, проте, їх запровадження вплинуло на обсяги надходжень. Так, зокрема в частині права платників акцизного податку не подавати податкову звітність з 07.03.2022, відповідно до підpunkту 69.1 пункту 69 підрозділу 10 розділу XX ПКУ. Така можливість, за висновками Рахункової палати України, вплинула на зменшення надходжень до Державного бюджету за даним податком. Поряд з тим, подальша інтеграція української податкової системи до європейських стандартів та практики адміністрування, визначає майбутні тенденції до підвищення ставок окремих податків, зокрема акцизів.

Від так, важливим напрямом подальшої розбудови податкових відносин, у частині наповнення доходної бази функціонування держави за рахунок непрямих податків, має стати необхідність враховувати множинність, а подекуди, певну антагоністичність, стратегічних орієнтирів, до яких доцільно віднести заходи прямого та непрямого впливу на збільшення доходної бази бюджетної системи за рахунок непрямих податків, а саме: стимулювання відновлення роботи податкових агентів-платників непрямих податків, гармонізація податкового законодавства з нормами ЄС з паралельною адаптацією українських норм та правил, а також розробка дієвої та виваженої політики контрольно-перевірочної роботи.

Висновки. Окреслені напрями підвищення ефективності функціонування системи непрямого оподаткування та збільшення надходжень до бюджетної системи України, передбачають впровадження та активізацію низки важливих кроків. У частині стимулювання діяльності господарюючих суб'єктів, максимального швидкого відновлення їх роботи та активізації створення нових робочих місць, доцільно звернути увагу на державні механізми підтримки виробництв та представників самозайнятих груп населення. Така підтримка може бути надана через запровадження системи формування банківських і державних гарантій українським виробникам, а також системи мікрогрантів. Одним із джерел такої підтримки можуть стати кошти міжнародних організацій та установ, що будуть залучатись на цільовій основі з чітким напрямом використання. Такий підхід дозволить підвищити зацікавленість міжнародних інституцій саме через можливість контролю за рухом коштів і відслідковування ефективності їх використання.

Окрему увагу слід приділити відновленню оборонної промисловості, проте з цільовим напрямом на розробці високотехнологічного озброєння. Такі напрями виробництва є менш масштабними з позиції виробничих потужностей та часу запуску проектів, проте це дасть змогу їх відносно швидкої реалізації, зокрема на основі існуючих в Україні технополісів та технопарків. Тим більш, українські військові та розробники вже мають досвід реалізації таких проектів безпосередньої в умовах проведення бойових дій.

Адаптація до європейських практик функціонування системи непрямих податків зумовлює важливість подальших реформ в частині підвищення ставок оподаткування «шкідливого споживання», а саме підвищення ставок на тютюнові вироби, алкоголь та пальне [9]. Поряд з тим, вказані заходи мають відбуватись паралельно з процесами удосконалення системи адміністрування податків, зокрема впровадження електронного акцизу, а також стимулювання на державному рівні напрямів «зеленої енергетики» та відновлюваних джерел енергії з метою зниження навантаження на кінцевих споживачів, тобто населення, в частині оплати отриманих послуг чи товарів.

Подальше удосконалення роботи контролюючих органів в частині орієнтації на аудит, як превентивний крок, та попередження з метою стимулювання платників до ведення законної діяльності, а також формування системи та практики консультативно-дорадчих заходів з метою активізації взаємодії платників та контролюючих органів. Важливим кроком має стати подальша співпраця та роз'яснювальна робота між податковим агентом та органом, що здійснює перевірку. Такий підхід дасть змогу формувати наповнення бюджету саме через безпосередні податкові надходження або сплату послуг консультативно-дорадчих центрів (як альтернативи податковим консультантам), а не через травмуючі для бізнесу наслідки донорахувань і штрафів за несвоєчасну сплату або порушення податкового законодавства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Захожай К. В., Жам О. Ю. Роль прямих та непрямих податків у формуванні доходів Державного бюджету України. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія : Економіка та менеджмент.* 2019. № 18. С. 103–114.
2. Косач І. А., Жаворонок А. В., Марусяк Н. В. Сучасний стан прямого та непрямого оподаткування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство.* 2018. № 20 (Ч. 2). С. 67–71.
3. Морозова Г. С., Руденко Є. М. Вплив податку на додану вартість на формування доходів державного бюджету України. *Економіка та держава.* 2014. № 8. С. 42–46.

3. Кміть В. М., Петрів І. Г. Фіскальна ефективність непрямих податків в Україні. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2019. № 4 (66). С. 119–125.

4. Інформація про стан виконання Зведеного та Державного бюджетів України за січень–грудень 2021–2022 років. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2022-538 (дата звернення: 10.03.2023).

5. Звіт Рахункової палати про результати аналізу фактичного стану та оцінка впливу законодавства на повноту і своєчасність сплати непрямих податків до державного бюджету від 20.12.2022. № 26–10. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2022/26-10_2022/Zvit_26-10_2022.pdf (дата звернення: 10.03.2023).

6. Річний звіт про виконання Закону України "Про Державний бюджет України на 2020 рік" URL: <https://mof.gov.ua/uk/current-year-budget-information> (дата звернення: 10.03.2023).

7. У 2021 році Держмитслужба перевионала план на 22,6 млрд грн. URL: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/u-2021-rotsi-derzhmitsluzhba-perevikonala-plan-na-226-mlrd-grn-686> (дата звернення: 11.03.2023).

8. Податкова реформа передбачатиме підвищення ставок підакцизних товарів – ОП. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3658365-podatкова-reforma-peredbacatime-pidvisenna-stavok-pidaciznih-tovariv-op.html> (дата звернення: 11.03.2023).

REFERENCES:

1. Zakhochai K. V. Zham O. Yu. (2019) Rol priamykh ta nepriamykh podatkov u formuvanni dokhodiv Derzhavnogo biudzhetu Ukrainy [The role of direct and indirect taxes in the formation of revenues of the State Budget of Ukraine]. *Problemy innovatsiino-investytsiynoho rozvytku. Seriya : Ekonomika ta menedzhment*, vol. 18, pp. 103–114.

2. Kosach I. A., Zhavoronok A. V., Marusiak N. V. (2018). Suchasnyi stan priamoho ta nepriamoho opodatkovannia [The current state of direct and indirect taxation]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu: seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*. vol. 20/2, pp. 67–71.

3. Morozova H. S., Rudenko Ye. M. (2014) Vplyv podatku na dodanu vartist na formuvannia dokhodiv derzhavnogo biudzhetu Ukrainy [The influence of value added tax on the formation of revenues of the state budget of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*. vol. 8, pp. 42–46.

4. Kmit V. M., Petriv I. H. (2019) Fiskalna efektyvnist nepriamykh podatkov v Ukraini [Fiscal efficiency of indirect taxes in Ukraine]. *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia*. vol. 4 (66), pp. 119–125.

5. Informatsiia pro stan vykonannia Zvedenoho ta Derzhavnogo biudzhativ Ukrainy za sichen–hruden 2021-2022 rokiv [Information on the state of implementation of the Consolidated and State Budgets of Ukraine for January-December 2021-2022]. Available at: https://mof.gov.ua/uk/budget_2022-538 (accessed March 10, 2023).

6. Zvit Rakhunkovoi palaty pro rezultaty analizu faktychnoho stanu ta otsinka vplyvu zakonodavstva na povnotu i svoiechastnist splaty nepriamykh podatkov do derzhavnogo biudzhetu vid 20.12.2022 [Report of the Accounting Chamber on the results of the analysis of the actual situation and assessment of the impact of the legislation on the completeness and timeliness of the payment of indirect taxes to the state budget dated 20.12.2022]. Available at: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2022/26-10_2022/Zvit_26-10_2022.pdf (accessed March 10, 2023).

7. Richnyi zvit pro vykonannia Zakonu Ukrainy "Pro Derzhavnyi biudzhnet Ukrainy na 2020 rik" [Annual report on the implementation of the Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine for 2020"]. Available at: <https://mof.gov.ua/uk/current-year-budget-information> (accessed March 10, 2023).

8. U 2021 rotsi Derzhmytsluzhba perevykonala plan na 22,6 mlrd hrn. [4. In 2021, the State Customs Service exceeded the plan by UAH 22.6 billion.]. Available at: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/u-2021-rotsi-derzhmitsluzhba-perevikonala-plan-na-226-mlrd-grn-686> (accessed March 11, 2023).

9. Podatkova reforma peredbacatyme pidvyshchennia stavok pidaktsyznykh tovariv – ОП. [The tax reform will provide for an increase in the rates of excise goods – ОП]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3658365-podatкова-reforma-peredbacatime-pidvisenna-stavok-pidaciznih-tovariv-op.html> (accessed March 11, 2023).

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

FINANCIAL STABILITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES OF UKRAINE

У статті досліджено тенденції фінансової стійкості підприємств України, зокрема промислових, у сучасних умовах функціонування. Ефективне управління фінансовою стійкістю підприємства є запорукою як його успішного розвитку, так і підприємництва загалом та економіки держави. Близько третини активів підприємств належать промисловості. Темпи зростання необоротних активів і власного капіталу промислових підприємств значно перевищують темпи зростання цих показників підприємництва загалом. Проте частка власного капіталу промислових підприємств є меншою, що відображається на показниках їх фінансової стійкості. Повномасштабна війна на території України призвела до негативного фінансового результату підприємництва, особливо промисловості. Важливим чинником фінансової стійкості, джерелом зростання власного капіталу, індикатором розвитку підприємництва є прибуток. В умовах, що склалися, необхідним є пошук нових шляхів підвищення прибутковості, зниження собівартості без зниження якості продукції, запровадження заходів із енергозбереження, підвищення енергоефективності виробництва, оптимізація виробничих потужностей, підвищення ефективності використання ресурсів, розроблення успішної маркетингової політики.

Ключові слова: фінанси, фінансова стійкість, прибутковість, підприємство, промисловість.

The article investigates trends in the financial stability of Ukrainian enterprises, in particular industrial ones, in modern operating conditions. Effective management of the financial stability of the enterprise is a guarantee of its successful development, as well as entrepreneurship in general and the economy of the state. In order to form an effective financial stability management system, it is necessary to evaluate it. About a third of the assets of enterprises belong to industry. The rate of growth of non-current assets and equity of industrial enterprises significantly exceeds the rate of growth of these indicators of entrepreneurship in general. However, the share of industrial enterprises' capital is smaller, which is reflected in their financial stability. At the same time, the amount of non-current assets significantly exceeds the amount of equity, so the amount of own working capital is negative, as well as other absolute indicators of the financial stability of industrial enterprises. The evaluation of indicators of financial stability indicated its rather low level. The full-scale war in Ukraine led to a negative financial result of entrepreneurship, especially in the industrial sector. Profit is an important factor of financial stability, a source of equity growth, an indicator of entrepreneurship development. In the current conditions, it is necessary to find new ways to increase profitability, reduce cost without reducing product quality, implement energy-saving measures, increase energy efficiency of production, optimize production capacities, increase the efficiency of resource use, and develop a successful marketing policy. In order to improve financial stability, in addition to increasing profitability, it is also proposed to issue new shares, additional contributions of founders, revaluation of fixed assets and search for opportunities to receive irrevocable financial assistance, values from organizations, individuals, and states. The given ways of improving financial stability will make it possible to ensure its sufficient level, which is currently an important element of stabilizing the financial condition of enterprises and the economy of Ukraine.

Key words: finance, financial stability, profitability, entrepreneurship, industry.

УДК 658.14

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-41>

Мороз Н.В.¹

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів,
Національний університет
«Львівська політехніка»

Блага О.В.²

здобувач вищої освіти,
Національний університет
«Львівська політехніка»

Nataliia Moroz

Lviv Polytechnic National University

Olena Blaha

Lviv Polytechnic National University

Постановка проблеми. У часи економічної та політичної нестабільності в державі, підвищеного ризику негативного впливу на діяльність підприємства загроз зовнішнього середовища, важливим є ефективне управління фінансовою стійкістю, збереження стабільності фінансового стану, підвищення рівня конкурентоспроможності та якості виготовлення продукції, надання послуг, а також ефективного управління ризиками.

Фінансова стійкість є невід'ємним елементом стабільності та успішного розвитку як окремих підприємств, так і економіки. Фінансова стійкість суб'єкта підприємництва є таким станом активів та пасивів (кількісним і якісним), який слугує запорукою надійного його функціонування та запорукою довіри зацікавлених осіб.

Можна виокремити такі елементи достатнього рівня фінансової стійкості підприємств:

1) забезпечення виконання показників платоспроможності та ліквідності, рентабельності,

фінансової стабільності на сьогоднішній час та й у стратегічному періоді;

2) дотримання стабільності здійснення підприємницької діяльності;

3) достатній ступінь довіри стейкхолдерів;

4) проведення якісного управління підприємницькими ризиками.

Забезпечення достатнього рівня фінансової стійкості є актуальним та важливим аспектом як для кожного підприємства України в умовах війни, так держави загалом. Щоб сформувати ефективну систему управління фінансовою стійкістю потрібно здійснити її оцінювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Особливості фінансової стійкості підприємств України досліджували у наукових працях багато вчених-економістів, зокрема Вінницька О. А. [1], Єпіфанова І. Ю. [2], Левкович О. В. [3], Роганова Г. [4].

Враховуючи здобутки науковців, варто зазначити, що сучасні тенденції фінансової стійкості

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8594-8014>

² ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5260-9924>

підприємств в Україні потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження фінансової стійкості промислових підприємств України та розроблення рекомендацій щодо її покращення. Завдання: оцінювання фінансової стійкості підприємств, пошук шляхів її покращення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Близько третини активів підприємств України належать промисловості. Зростання необоротних активів промислових підприємств за період 2015–2021 рр. відбулося на 43,7%, що перевищує зростання цього показника загалом усіх підприємств, який становить 29,9%. Темп зростання оборотних активів промислових підприємств становить 54,1%, усіх підприємств – 51,2% (рис. 1).

Частка активів промислових підприємств у активах підприємств загалом зросла від 29,2% у 2015 році до 33,2% у 2021 році (рис. 2).

Величина власного капіталу промислових підприємств зросла на 58,7% за період 2015–2021 рр., усіх підприємств – на 44,4%. Частка власного капіталу промислових підприємств у їхніх пасивах зросла від 20,3% у 2015 році до 24,8% у 2021 році, усіх підприємств – від 28,4% до 29,2% за ці ж роки. Близько 60% у пасивах підприємств займали поточні зобов'язання (рис. 2).

Оскільки величина необоротних активів значно перевищує величину власного капіталу, то сума власних оборотних коштів є від'ємною, як і інших абсолютних показників фінансової стійкості промислових підприємств України (табл. 1).

Динаміку відносних показників фінансової стійкості підприємств наведено у табл. 2. Обраховані відносні показники не відповідають нормативним значенням. При цьому у промислових підприємств значення цих показників є гіршими, ніж значення у всіх підприємств загалом. Зокрема, коефіцієнт

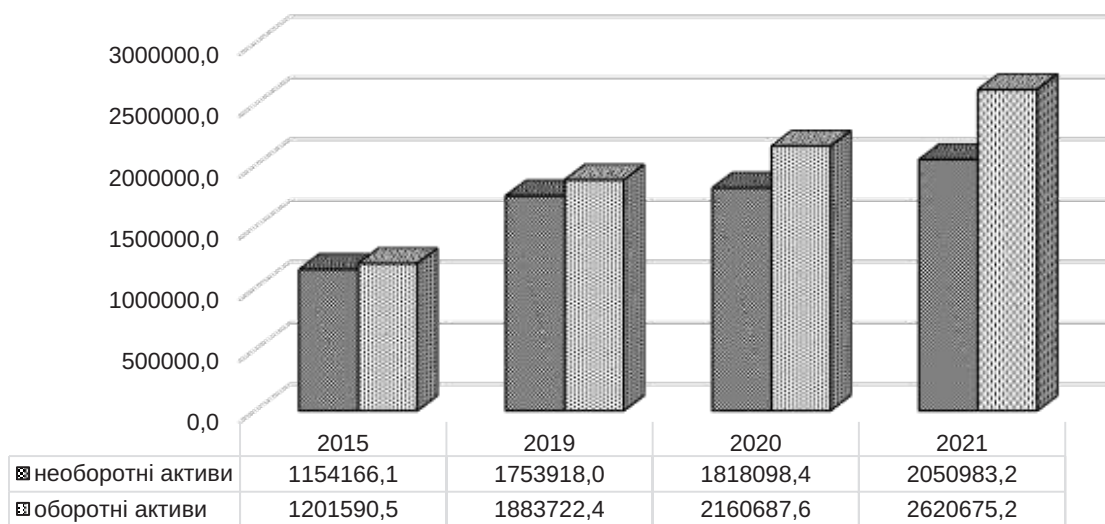

Рис. 1. Динаміка активів промислових підприємств України у 2015 р., 2019–2021 рр., млн грн

Джерело: побудовано авторами на основі даних [5]

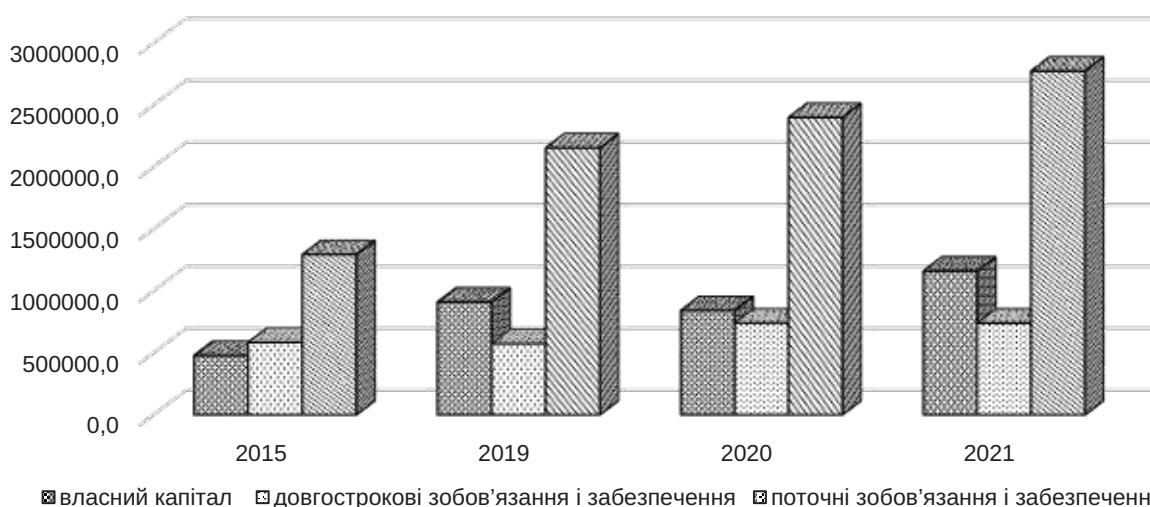

Рис. 2. Динаміка пасивів промислових підприємств України у 2015 р., 2019–2021 рр., млн грн

Джерело: побудовано авторами на основі даних [5]

Таблиця 1

Динаміка абсолютних показників фінансової стійкості підприємств України, млн грн

Показники	2015 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік
Промислові підприємства				
Власні оборотні кошти	-675099,5	-843422,1	-976446,9	-890862,3
Власні і довгострокові позичені джерела	-90838,5	-269017,9	-235901,3	-150886,1
Усі підприємства				
Власні оборотні кошти	-1671407,5	-1751747,1	-1972495,3	-1537411,5
Власні і довгострокові позичені джерела	-3249,5	-118029,5	-58418,9	304173,8

Джерело: побудовано авторами на основі даних [5]

автономії промислових підприємств, нормативне значення якого становить більше 0,5, зріс від 0,2 у 2015 році до 0,25 у 2021 році, усіх підприємств – зріс від 0,28 у 2015 році до 0,29 у 2021 році. Цей коефіцієнт показує частку власного капіталу в усіх вкладеннях у підприємство і характеризує фінансову незалежність від зовнішніх джерел фінансування.

Коефіцієнт фінансування промислових підприємств у 2015 році становив 0,26, а у 2021 році – 0,33, а загалом по підприємствах значення його було найнижчим у 2019 році – 0,33 та найвищим у 2021 році – 0,41. Оптимальне значення цього показника має бути більшим 1.

Коефіцієнт фінансової стійкості промислових підприємств зменшився від 0,45 у 2015 році до 0,41 у 2021 році, та усіх підприємств разом – від 0,49 у 2015 році до 0,42 у 2021 році, при нормативному значенні 0,7–0,9.

Величина чистого прибутку промислових підприємств за підсумком 2010 року становила 15 787,9 млн грн, усіх підприємств – 2 825 млн грн (рис. 3). 2015 рік був збитковим для підприємництва загалом, так усі підприємства разом отримали 152 552,4 млн грн чистого збитку, а промислові – 124 627,4 млн грн. У 2021 році сумарний чистий прибуток підприємств становив

443 849,1 млн грн, промислових підприємств – 304 615,2 млн грн [5].

У 2015 році лише 49,8% промислових підприємств були прибутковими (56,2% усіх підприємств), у 2019 році частка прибуткових промислових підприємств становила 76,7% (усіх – 78%), а у 2021 році – 82,5% (усіх підприємств – 85%) [6].

За перші дев'ять місяців 2022 року лише 56,5% промислових підприємств одержали прибуток, за аналогічний період попереднього року – 75,4% [7]. Посилення військової агресії росії здійснило значний негативний вплив на фінансовий результат промислових підприємств (рис. 4).

Фінансовий результат до оподаткування великих та середніх підприємств України за січень-вересень 2022 року становив 56695,9 млн грн в основному за рахунок результатів фінансової та страхової діяльності, промисловість мала найгірший негативний фінансовий результат за цей період – 117968 млн грн (за аналогічний період попереднього року чистий прибуток становив 321833,6 млн грн) [7–8]. Без урахування результатів діяльності банків чистий збиток за січень-вересень 2022 року налічував 195799 млн грн [9].

Покращити фінансову стійкість підприємств можливо шляхом нарощування власного капіталу, що пропонується здійснювати такими заходами:

Таблиця 2

Динаміка відносних показників фінансової стійкості підприємств України

Показники фінансової стійкості	2015 рік		2019 рік		2020 рік		2021 рік	
	пром. п-ва	усі п-ва	пром. п-ва	усі п-ва	пром. п-ва	усі п-ва	пром. п-ва	усі п-ва
Коефіцієнт забезпечення оборотних активів власними коштами	-0,56	-0,41	-0,45	-0,26	-0,45	-0,27	-0,34	-0,18
Коефіцієнт маневрування власного капіталу	-1,41	-0,73	-0,93	-0,57	-1,16	-0,59	-0,77	-0,37
Індекс постійного активу	2,41	1,73	1,93	1,57	2,16	1,59	1,77	1,37
Коефіцієнт довгострокового залучення позичених коштів	0,55	0,42	0,39	0,35	0,47	0,36	0,39	0,31
Коефіцієнт автономії	0,20	0,28	0,25	0,27	0,21	0,26	0,25	0,29
Коефіцієнт фінансової залежності	4,92	3,53	4,00	3,72	4,73	3,80	4,03	3,42
Коефіцієнт фінансування	0,26	0,40	0,33	0,37	0,27	0,36	0,33	0,41
Коефіцієнт фінансового левериджу	3,92	2,53	3,00	2,72	3,73	2,80	3,03	2,42
Коефіцієнт фінансової стійкості	0,45	0,49	0,41	0,41	0,40	0,41	0,41	0,42

Джерело: побудовано авторами на основі даних [5]

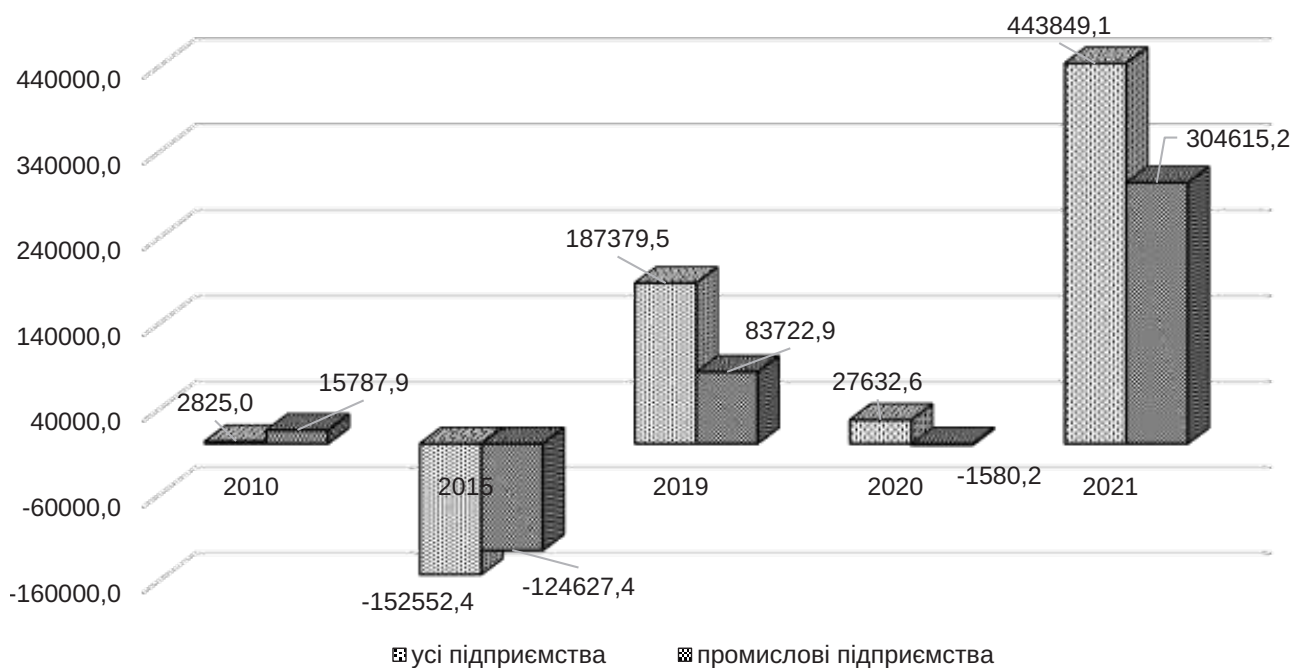

Рис. 3. Динаміка чистого прибутку (збитку) підприємств України у 2015 р., 2019–2021 рр., млн грн

Джерело: побудовано авторами на основі даних [5]

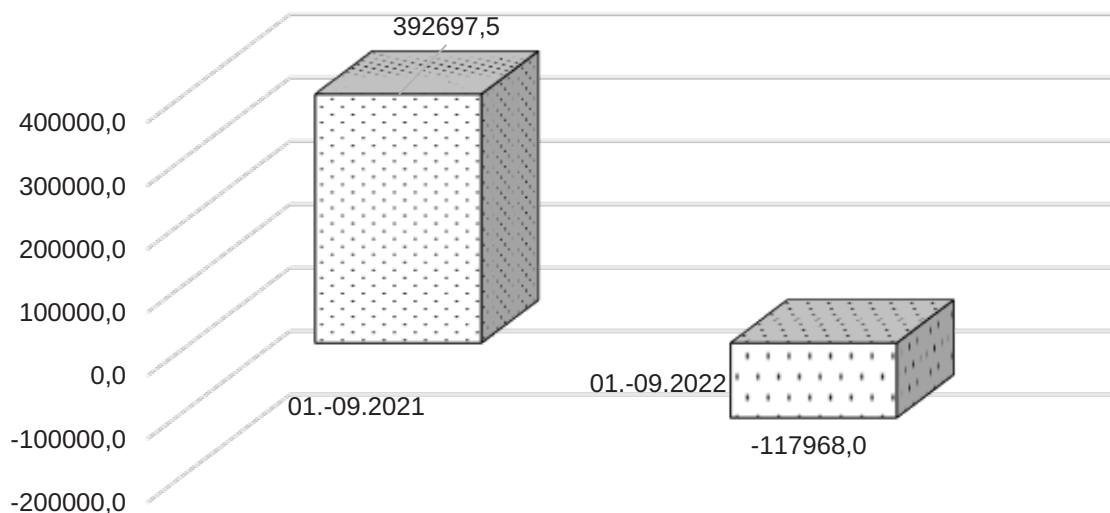

Рис. 4. Фінансовий результат до оподаткування великих та середніх промислових підприємств, січень-вересень 2021–2022 рр., млн грн

Джерело: побудовано авторами на основі даних [6–7]

- емісія нових акцій, додаткові внески засновників;
- переоцінка основних засобів;
- отримання безповоротної фінансової допомоги, цінностей від організацій, осіб, держав;
- зростання прибутковості.

Важливим є пошук шляхів підвищення прибутковості, зниження собівартості без зниження якості продукції, запровадження заходів із енергозбереження, підвищення енергоефективності виробництва, оптимізація виробничих потужностей, підвищення ефективності використання ресурсів, розроблення успішної маркетингової політики.

Висновки. Оцінювання показників фінансової стійкості підприємств України, вказує на те, що їх значення знаходяться поза межами нормативних, через низьку частку власного капіталу, недостатність власних оборотних коштів. Найгірша ситуація саме у промислових підприємств, які займають вагомому частку усього підприємництва України. Військова агресія росії спричинила значний негативний вплив на фінансову стійкість підприємництва, діяльність підприємств стала збитковою за підсумками перших дев'яти місяців 2022 року, найбільш збитковими стали промислові підприємства.

В умовах несприятливого зовнішнього середовища потрібно підвищувати ефективність управління фінансовою стійкістю, збільшувати власний капітал та шукати можливості отримання фінансової допомоги, грантів. Наведені шляхи покращення фінансової стійкості дозволять забезпечити достатній її рівень, що на сьогодні є важливим елементом стабілізації фінансового стану підприємств та економіки України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вінницька О. А. Фінансовий контролінг як складова фінансової стійкості підприємства. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: Економічні науки*. 2022. № 4. С. 24–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2022_4_5 (дата звернення: 12.01.2023).
2. Єпіфанова І. Ю. Ієрархічна класифікація факторів впливу на систему управління фінансовою стійкістю промислового підприємства. *Innovation and sustainability*. 2021. № 1. С. 6–12.
3. Левкович О. В., Калашнікова Ю. М. Фінансова стійкість як передумова інноваційного розвитку підприємства. *Ефективна економіка*. 2021. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8776> (дата звернення: 12.01.2023).
4. Роганова Г., Кравченко І. Аналіз і прогнозування фінансової стійкості підприємства. *Галицький економічний вісник*. 2021. Том 71. № 4. С. 59–68.
5. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва» (Державна служба статистики України). URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ9_u.htm.
6. Фінансові результати до оподаткування великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності (Державна служба статистики України). URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/fin/fin_rez/fr_ed/fr_ed_u/arh_fr_ed2021_u.htm.
7. Фінансові результати до оподаткування великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності за січень – вересень 2022 року (Державна служба статистики України) URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/fin_new/arh_fr_ved_u.htm.
8. Чистий прибуток (збиток) великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності промисловості за січень-вересень 2021 року (Державна служба статистики України) URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/fin/chpr/chpr_pr/chpr_pr_u/arh_chpr_pr2021_u.htm.
9. Чистий прибуток (збиток) великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності за січень-вересень 2022 року (Державна служба статистики України) URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/fin_new/arh_chp_ved_u.htm.

REFERENCES:

1. Vynnytska O. A. (2022). Finansovi kontrolinh yak skladova finansovoi stiihosti pidpriemstva [Financial controlling as a component of the financial stabil-

ity of the enterprise]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Internauka". Serii : Ekonomichni nauky* [International scientific journal "Internauka". Series: "Economic Sciences"], vol. 4, pp. 24–29. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-4-7985> [in Ukrainian].

2. Yepifanova I. (2021). Ierarkhichna klasyfikatsiia faktoriv vplyvu na systemu upravlinnia finansovoiu stiihostiu promyslovoho pidpriemstva [Hierarchical classification of factors influencing of financial stability management system of an industrial enterprise]. *Innovation and Sustainability*, vol. 1, pp. 6–12 [in Ukrainian].

3. Levkovich, O. & Kalashnikova, Yu. (2021). Finansova stiihost yak peredumova innovatsiinoho rozvytku pidpriemstva [Financial stability as a prerequisite for innovative development of the enterprise]. *Efektivna ekonomika [Efficient economy]*, vol. 4. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8776> [in Ukrainian].

4. Rohanova H., Kravchenko I. (2021) Analiz i prohozuvannia finansovoi stiihosti pidpriemstva [Analysis and forecasting of the enterprise financial stability]. *Halyskyi ekonomichnyi visnyk* [Galician economic journal], vol. 71 (4), pp. 59–68 [in Ukrainian].

5. Statystychnyi zbirnyk «Diialnist subiektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpriemnytstva» [Statistical [Publication «Activity of large, medium, small and micro-entrepreneurship» (State Statistics Service of Ukraine)]. Available at: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ9_u.htm [in Ukrainian].

6. Finansovi rezultaty do opodatkuвання velykykh ta serednikh pidpriemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti [Financial results before taxation of large and medium-sized enterprises by types of economic activity (State Statistics Service of Ukraine)]. Available at: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/fin/fin_rez/fr_ed/fr_ed_u/arh_fr_ed2021_u.htm [in Ukrainian].

7. Finansovi rezultaty do opodatkuвання velykykh ta serednikh pidpriemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti za sichen – veresen 2022 roku [Financial results before taxation of large and medium-sized enterprises by type of economic activity for January – September 2022 (State Statistics Service of Ukraine)]. Available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/fin_new/arh_fr_ved_u.htm [in Ukrainian].

8. Chystyi prybutok (zbytok) velykykh ta serednikh pidpriemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti promyslovosti za sichen-veresen 2021 roku [Net profit (loss) of large and medium-sized enterprises by types of economic activity of industry for January-September 2021 (State Statistics Service of Ukraine)]. Available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/fin/chpr/chpr_pr/chpr_pr_u/arh_chpr_pr2021_u.htm [in Ukrainian].

9. Chystyi prybutok (zbytok) velykykh ta serednikh pidpriemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti promyslovosti za sichen-veresen 2022 roku [Net profit (loss) of large and medium-sized enterprises by types of economic activity of industry for January-September 2022 (State Statistics Service of Ukraine)]. Available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/fin_new/arh_chp_ved_u.htm [in Ukrainian].

САЙТИ ПОРІВНЯННЯ У ДИСТРИБУЦІЇ СТРАХОВИХ ПРОДУКТІВ COMPARISON WEBSITES IN THE INSURANCE DISTRIBUTION

У статті визначено основні аспекти роботи сайтів порівняння страхових продуктів. Встановлено, що вони можуть виконувати набір різних функцій, перелік яких варіюється залежно від розвиненості страхового ринку та потреб споживачів. Також визначено, що у зарубіжній практиці існують різні види сайтів порівняння, але при цьому механізм їхньої роботи є у більшості випадків стандартним. З'ясовано, що використання сайтів порівняння у дистрибуції страхових продуктів чинить як позитивний, так і негативний вплив на стейкхолдерів галузі, зумовлюючи при цьому виникнення низки проблем. Наведено поради, покликані забезпечити належне виконання свого основного призначення сайтами порівняння страхових продуктів, а саме надавали клієнтам чітку, точну та надійну інформацію їй, як наслідок, полегшували процес вибору страхового продукту.

Ключові слова: сайти порівняння, агрегатори цін, дистрибуція, страхові продукти, страхові послуги, діджиталізація.

The article identifies the main aspects of insurance product comparison websites. It is found that such sites help customers find the most affordable insurance products according to certain parameters, namely cost, coverage, policy terms, ratings and reviews, additional services and benefits. It has been found that they can perform a number of different functions, the list of which varies depending on the evolution of the insurance market and the needs of consumers, and may include the function of comparison, selling, search, incentive, information and accessibility. It is noted that in foreign practice there are different types of comparison sites (depending on the purpose of the activity, a distinction is made between commercial and non-commercial comparison sites; depending on the business models that affect their operation and generation of profits, there are those that receive a commission for sales, a commission for clicks or a commission for advertising, etc.). However, the mechanism of their operation is in most cases standard and involves the customer entering a search query on a comparison site according to certain parameters; the analysis of the available information on insurance products and the presentation of those options that meet the consumer's request; the consumer choosing the best option and purchasing an insurance product or requesting additional advice to clarify the product's characteristics, etc. The use of comparison sites in the distribution of insurance products has been found to have both positive and negative effects on industry stakeholders and to cause a number of problems. Specifically, problems with the use of comparison sites in the distribution of insurance products include insufficient personalization, bias, limited choice, inadequate information, difficulty of comparison, price orientation, security, and disincentives to innovation. The article presents tips to ensure that insurance comparison websites properly fulfil their primary purpose of providing clear, accurate and reliable information to customers, thereby facilitating the process of choosing an insurance product. Regulators have a particular role to play in this respect.

Keywords: comparison websites, price aggregators, distribution, insurance products, insurance services, digitalization.

УДК 33.368

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-42>

Моташко Т.П.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри страхування,
банківської справи
та ризик-менеджменту,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Motashko Tetiana

Taras Shevchenko National University
of Kyiv

Постановка проблеми. Дистрибуція страхових продуктів є складним процесом, який вимагає тісної взаємодії страховика зі споживачами, як потенційними, так і з існуючими. З цією метою продавці страхових продуктів удосконалюють традиційні канали дистрибуції та розвивають нові. Одним із каналів дистрибуції страхових продуктів, який набирає популярності серед споживачів та виступає результатом впливу діджиталізації є сайти порівняння. Особливої популярності сайти порівняння набувають в сучасних умовах, адже негативні економічні наслідки викликів сьогодення відображаються на платоспроможності громадян. Як наслідок, ціновий фактор є одним із визначальним у виборі страхового продукту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання використання сучасних підходів до дистрибуції страхових продуктів займають важливі позиції у дослідженнях страхових асоціацій та є об'єктом особливої уваги з боку регуляторних органів. У звітах європейського фінансового регулятора European Insurance and Occupational

Pensions Authority (EIOPA) «Consumer trends report» [1] наводяться інформація щодо розвитку сайтів порівняння в європейських країнах та проблем, які пов'язані з їх використанням. Крім цього, в «Report on Good Practices on Comparison Websites» [2] визначено передові практики у сфері сайтів порівняння страхових продуктів в країнах Європи.

Не залишаються осторонь й аналітичні компанії. Наприклад, у своєму звіті «United Kingdom (UK) Insurance Aggregators 2022» [3] GlobalData розкриває особливості ринку сайтів порівняння у Великобританії та наводить ключових гравців, розкриває види сайтів порівняння у країні.

Таким чином, питання використання сайтів порівняння у дистрибуції страхових продуктів є важливим об'єктом досліджень різних стейкхолдерів галузі та потребують особливої уваги.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні основних аспектів роботи сайтів порівняння страхових продуктів, їх переваг та недоліків, а також окресленні перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сайти порівняння являють собою ресурси, які надають користувачам можливість порівняти різні види страхування (авто, медичне, життєве страхування тощо) від різних страхових компаній та зробити обґрунтований вибір з можливістю придбання страхового продукту. Такі сайти допомагають клієнтам знайти найбільш вигідні страхові продукти за певними параметрами:

1. Вартість: вартість страхування може значно відрізнятись залежно від компанії, тому цей параметр є одним з основних, що розглядається користувачами при виборі страхової компанії.

2. Покриття: страхові продукти можуть мати різний обсяг покриття, який може включати різні ризики. Клієнти можуть порівнювати страхові продукти різних страховиків за даним параметром та обрати той, який найкраще відповідає їх потребам.

3. Умови страхування: страхові компанії можуть мати різні умови страхування, які можуть включати різні вимоги до клієнтів, правила виплати страхових відшкодувань, терміни дії договору страхування та інші важливі умови.

4. Рейтинги та відгуки: на багатьох сайтах порівняння страхування є можливість переглянути рейтинги та відгуки про різні страхові компанії. Цей параметр допомагає користувачам зрозуміти,

які компанії мають найкращу репутацію та найвищі рейтинги.

5. Додаткові послуги та переваги: різні страхові компанії можуть пропонувати додаткові послуги та переваги, які можуть бути важливими для клієнтів. Наприклад, можуть бути надані послуги технічної допомоги на дорозі, знижки на ремонт автомобіля тощо.

Однак, найпростіша форма (базова модель) їх функціонування таких сайтів передбачає, що порівняння здебільшого проводиться на основі ціни страхового продукту (інколи ризиків, що покриваються), нівелюючи при цьому інші важливі його якості [4].

Окрім зазначеного, сайти порівняння можуть виконувати й низку інших функцій (рис. 1), наприклад дають можливість споживачам придбати страховий продукт через сайт. Це зручний та швидкий спосіб оформити договір страхування онлайн, що значно зручніше та ефективніше для споживачів, оскільки окрім економії часу можна придбати страховий продукт на кращих умовах та кращою ціною.

Вцілому, набір функцій, які виконують сайти порівняння, залежить від розвиненості страхового ринку та потреб споживачів. Сучасні ж форми сайтів порівняння, які функціонують на розвинених

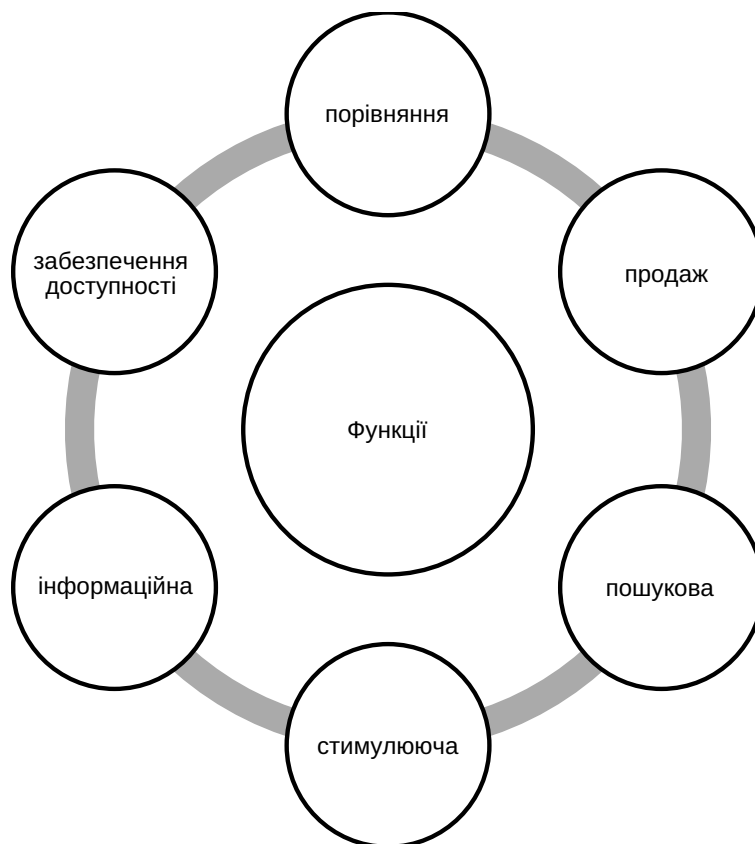

Рис. 1. Функції сайтів порівняння

Джерело: складено автором

ринках страхування, є більш складнішими й наділені функціями брокерів та роботів-консультантів. Роботи-консультанти, які використовують штучний інтелект для аналізу потреб та бюджету споживачів, рекомендують найкращий варіант страхового продукту для них. Роботи-консультанти можуть також відповідати на запитання користувачів та надавати роз'яснення щодо різних типів страхових продуктів та послуг. Такі сайти порівняння можуть бути корисними для тих, хто шукає більш персоналізований підхід до вибору страхового продукту, а також для тих, хто не має досвіду в страхуванні та не розуміє всіх деталей та тонкощів процесу.

У зарубіжній практиці існують різні види сайтів порівняння. Зокрема, залежно від мети діяльності виокремлюють комерційні та некомерційні сайти порівняння.

Комерційні сайти порівняння страхування, як правило, пропонують страхові продукти від певних страхових компаній, за що отримують відсоток від продажу. Їх метою є залучення користувачів на свій сайт та збільшення прибутку. Наприклад, в Австрії є три основні сайти порівняння, що пропонують різноманітні продукти, і всі вони функціонують з метою для отримання прибутку [1].

Некомерційні сайти порівняння страхування, з іншого боку, можуть бути створені безпосередньо споживачами для обміну інформацією та дослідження різних страхових продуктів. Вони можуть допомагати споживачам зробити обґрунтований вибір, надаючи об'єктивну інформацію про різні страхові продукти, їх переваги та недоліки. Варто зазначити, що керувати некомерційними сайтами порівняння страхових продуктів можуть державні органи, асоціації споживачів або галузеві асоціації. Крім того, можливе спільне управління перерахованими вище суб'єктами. Подібний веб-сайт, керований асоціацією страховиків, функціонує у Данії. Варто зазначити, що такий веб-сайт порівняння є найбільшим на рику. Ще одним прикладом є досвід Норвегії, де некомерційним сайтом опікується Норвезька рада споживачів [1].

Поряд із зазначеним, сайти порівняння можуть відрізнитися залежно від бізнес-моделей, які впливають на їхній спосіб функціонування та генерацію прибутку:

– Комісія за продаж: сайт порівняння отримує комісійну винагороду від страхової компанії кожного разу, коли користувач укладає договір страхування за рекомендацією, зробленою на сайті порівняння. Ця модель більш поширена в США та Європі. Прикладом такого сайту порівняння є GoCompare, що функціонує на ринку Великобританії. Він дозволяє користувачам порівнювати різні види страхування (автомобільне, медичне, житлове, тощо) та інші фінансові

продукти [5]. Вцілому, GoCompare входить до переліку найбільших гравців на ринку страхових сайтів порівняння Великобританії. Основними ж його конкурентами є GoCompare, Compare the Market, MoneySuperMarket, Confused.com та інші [3].

– Комісія за клік: сайт порівняння отримує винагороду від страхової компанії кожного разу, коли користувач натискає на посилання на її веб-сайт, розміщене на сайті порівняння. Ця модель використовується в Європі та Азії.

– Комісія за рекламу: сайт порівняння показує рекламу страхових компаній та отримує плату за кожне згадування назви бренду або за кожен перехід на сайт страхової компанії. Ця модель більш поширена в США та Великобританії.

Існують й інші бізнес-моделі. Наприклад, страховики можуть сплачувати за перші позиції у списку пропонувані сайтами порівняння страхових продуктів та ін.

Таким чином, на практиці виокремлюють різні види сайтів порівняння, однак механізм їхньої роботи є у більшості випадків стандартним (рис. 2).

Не дивлячись на значну популярність сайтів порівняння серед споживачів (у 2021 році світовий ринок сайтів порівняння оцінювався в 19,3 мільярда доларів США, а до 2031 року він досягне 130 мільярдів доларів США, зростаючи на 21,2% у середньому з 2022 по 2031 рік [6]), є низка недоліків та проблем у даній сфері. Подібного роду висновки були отримані й у результаті дослідження, проведеного асоціаціями споживачів у різних країнах [2].

По-перше, недостатня персоналізація. Сайти порівняння можуть функціонувати на загальних принципах, і не враховувати унікальні потреби кожного споживача. Це може призвести до вибору страхового продукту, який в тій чи іншій мірі не відповідає індивідуальним потребам споживача.

По-друге, об'єктивність. Деякі сайти порівняння можуть пропонувати певні страхові продукти в тому порядку, який може не відповідати інтересам споживача. Наприклад, продукти з найбільш високими комісійними зборами, які забезпечують більший прибуток для сайту порівняння, але є не найкращими для споживача, демонструватимуться на перших позиціях. Крім того, деякі сайти порівняння можуть бути співвласниками або партнерами страхових компаній, що може вплинути на їх незалежність та об'єктивність при рекомендаціях продуктів.

По третє, обмеженість вибору. Багато сайтів порівняння мають обмежений вибір страхових продуктів, оскільки пропонують пропозиції тих страхових компаній, з якими вони мають партнерські відносини. Це може призвести до того, що споживачі не зможуть отримати повний спектр страхових продуктів, які доступні на ринку і, таким

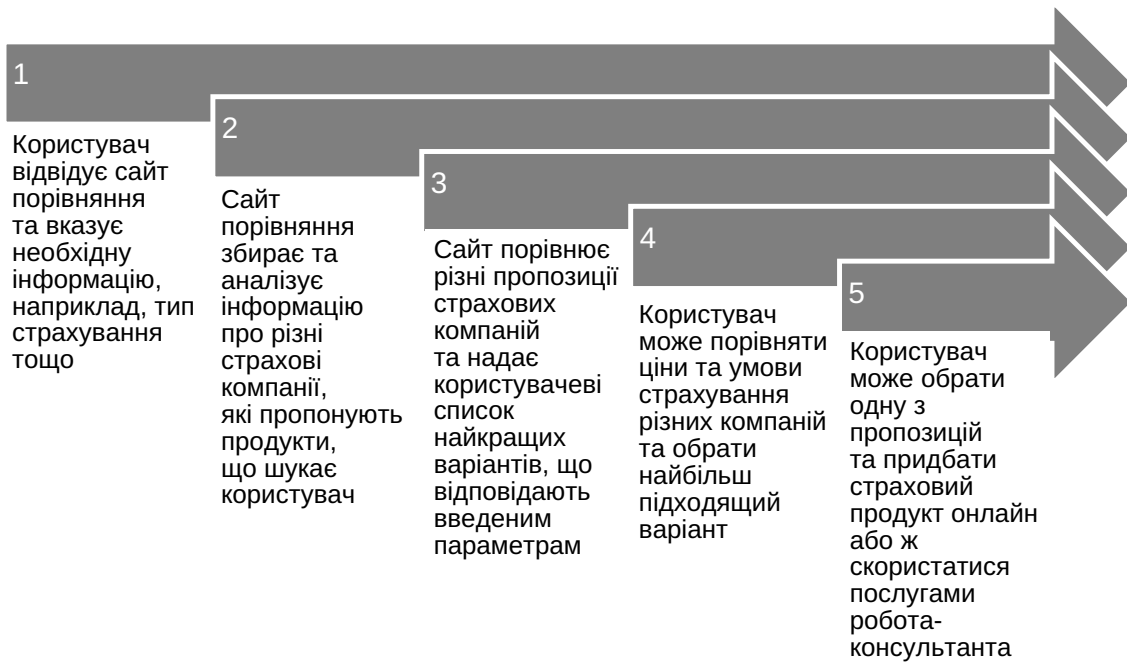

Рис. 2. Механізм роботи сайту порівняння

Джерело: складено автором

чином, підібрати найбільш оптимальну для себе пропозицію.

По четверте, адекватність інформації. Сайти порівняння можуть надавати невірну або неточну інформацію про страхові продукти, оскільки вони базуються на введених користувачами даних та інформації, яку надають страхові компанії. Якщо користувачі вводять невірну інформацію або не можуть чітко визначити свої потреби, то порівняння можуть бути неточними та призвести до неправильного вибору страхового продукту. Також ціни на страхові продукти можуть змінюватися досить часто, тому інформація на сайті порівняння може бути застарілою, що призведе до неточностей у порівнянні пропозицій. Крім того, інформація, представлена сайтом порівняння може відрізнитися від тієї, яка міститься в договорі.

По-п'яте, складність у порівнянні. Порівняння страхових продуктів може бути складним завданням, оскільки умови страхування можуть бути дуже різними. Як наслідок, споживачі такої послуги отримують неправильну інформацію та зроблять неправильний вибір.

По шосте, орієнтація на ціну. Ставлячи в пріоритеті вибору страхового продукту його вартість, досить часто ігноруються інші його важливі якості для споживача. Наприклад, умови страхування (франшиза, перелік страхових випадків, страхова сума тощо), якість обслуговування, рейтинг компанії та відгуки клієнтів про неї, наявність додаткових опцій у договорі тощо.

По сьоме, безпека. При введенні особистих даних та інформації про платіжні картки, сайти порівняння можуть піддатися атакам кіберзлочинців, в свою чергу стане причиною крадіжки особистих даних.

Окрім того, розвиток та поширення сайтів порівняння може чинити негативний вплив і на страховиків та виступати антистимулом інноваційного розвитку, а також суперечити поточному фокусу страхової галузі, яка зосереджується на розробці страхових продуктів і послуг, які відповідають вимогам і потребам клієнтів. Таким чином, надмірна концентрація на ціні, з великою ймовірністю діятиме як стримуючий фактор для інновацій у страховій сфері. Такий стан речей не відповідає довгостроковим інтересам споживачів [7].

Тому, аби сайти порівняння дійсно відігравали позитивну роль у дистрибуції страхових продуктів, їх функціонування потребує особливої уваги з боку наглядових органів та галузевих асоціацій. Зокрема, у разі виявлення порушень прав споживачів та інших аспектів ринкової поведінки, варто вжити відповідні заходи впливу. В свою чергу, галузеві асоціації та об'єднання можуть працювати у напрямку розробки та впровадження, наприклад, кодексу поведінки.

Висновки із проведеного дослідження. Важливим аспектом збереження конкурентних позицій на страховому ринку, утримання існуючих клієнтів є застосування сучасних підходів до дистрибуції. Одним із них є використання сайтів порівняння. Сайти порівняння продовжують

розширювати свою присутність у страховій галузі при цьому маючи як позитивний, так і негативний вплив як на споживачів страхових продуктів, так і на страховиків та галузь в цілому. Аби сайти порівняння страхових продуктів надавали клієнтам чітку, точну та надійну інформацію й, як наслідок, полегшували процес вибору найбільш оптимального страхового продукту, має бути особлива увага регуляторів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. CONSUMER TRENDS REPORT 2019. EIOPA. URL: https://www.eiopa.europa.eu/system/files/2020-01/2019.6124-eiopa_consumer-trends-report.pdf.
2. Report on Good Practices on Comparison Websites. EIOPA. 2014. URL: https://register.eiopa.europa.eu/Publications/Reports/Report_on_Good_Practices_on_Comparison_Websites.pdf.
3. United Kingdom (UK) Insurance Aggregators 2022. GlobalData. URL: <https://www.globaldata.com/store/report/uk-insurance-aggregators-market-analysis/>.
4. Приказюк Н.В., Моташко Т.П. Цифровізація страхування: можливості та загрози. Ефективна економіка. № 12. 2022. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/875/884>.
5. Go.Compare. URL: <https://www.gocompare.com>.
6. Insurance Aggregators Market by Enterprise Size (Large Enterprise, SMEs), by Insurance Type (Life Insurance, Automotive Insurance, Health Insurance, Other): Global Opportunity Analysis and Industry Forecast, 2021–2031. URL: <https://www.allied-market-research.com/insurance-aggregators-market-A31712>.
7. Comments on EIOPA discussion paper on open insurance. EIOPA. URL: <https://www.insuranceeurope.eu/publications/2336/comments-on-eiopa-discussion-paper-on-open-insurance>.

[publications/2336/comments-on-eiopa-discussion-paper-on-open-insurance](https://www.insuranceeurope.eu/publications/2336/comments-on-eiopa-discussion-paper-on-open-insurance).

REFERENCES:

1. EIOPA (2019). CONSUMER TRENDS REPORT 2019. Available at: https://www.eiopa.europa.eu/system/files/2020-01/2019.6124-eiopa_consumer-trends-report.pdf.
2. EIOPA (2014). Report on Good Practices on Comparison Websites. Available at: https://register.eiopa.europa.eu/Publications/Reports/Report_on_Good_Practices_on_Comparison_Websites.pdf.
3. GlobalData (2022). United Kingdom (UK) Insurance Aggregators 2022. Available at: <https://www.globaldata.com/store/report/uk-insurance-aggregators-market-analysis/>.
4. Prykaziuk N., Motashko T. (2022). Tsyfroviztsiia strakhuvannia: mozhlyvosti ta zahrozy [Digitalization of insurance: opportunities and challenges]. *Efektivna ekonomika*, no. 14. Available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/875/884>.
5. Go.Compare. Available at: <https://www.gocompare.com> (accessed March 2, 2023).
6. Insurance Aggregators Market by Enterprise Size (Large Enterprise, SMEs), by Insurance Type (Life Insurance, Automotive Insurance, Health Insurance, Other): Global Opportunity Analysis and Industry Forecast, 2021–2031. Available at: <https://www.alliedmarketresearch.com/insurance-aggregators-market-A31712>.
7. EIOPA (2021). Comments on EIOPA discussion paper on open insurance. Available at: <https://www.insuranceeurope.eu/publications/2336/comments-on-eiopa-discussion-paper-on-open-insurance>.

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНДУСТРІЇ КРИПТОВАЛЮТ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ

THE MAIN CHALLENGES OF THE CRYPTOCURRENCY INDUSTRY OPERATION ON THE FINANCIAL MARKET

У статті проаналізовано рейтинг України за Глобальним індексом впровадження криптовалют, відзначено, що з ТОП-20 країн у рейтингу десять країн із доходом нижче середнього, вісім країн із доходом вище середнього та дві країни з високим доходом, що демонструє домінування ринків, що розвиваються. Здійснено прогнозування курсу біткойна до долара США. Визначено взаємозалежність курсу криптовалюти біткойна та пар найбільш впливових світових валют, світових цін на дорогоцінні метали та курсів цінних паперів на найбільших фондових біржах за допомогою кореляційно-регресійного аналізу. Визначено загрозовий характер розвитку криптоіндустрії для економічного потенціалу держави, враховуючи наявні сучасні глобальні виклики на кшталт кібератакам та шахрайству і крадіжки даних. Визначено, що для законного обігу криптовалюти мінімально має бути забезпечено створення спеціального державного органу, який має здійснювати контроль за обігом криптовалют.

Ключові слова: глобальні виклики, кібератаки, крадіжка даних, криптовалюта, прогнозування, фактори, шахрайство.

The article analyzes the rating of Ukraine according to the Global Cryptocurrency Adoption Index. It is noted that out of the TOP-20 countries in the rating, there are ten countries with below-average income, eight countries with above-average income and two countries with high income. This trend demonstrates the dominance of developing markets. The dynamics of the bitcoin and USD exchange rate are analyzed. Forecasting of the bitcoin exchange rate was carried out using the exponential smoothing method, because this method showed the smallest mean absolute error. The forecast results show the growth of the bitcoin rate. The interdependence between exchange rate of bitcoin cryptocurrency and pairs of the most influential world currencies, world prices for precious metals and securities rates on the largest stock exchanges is determined using correlation-regression analysis. The advantages of using cryptocurrencies have been identified, including high speed of transactions, reduction of the number of intermediaries and low fees. Also defined the threatening nature of the development of the crypto-industry for the economic potential of the state, taking into account available with current global challenges such as cyber-attacks and fraud and data theft. Real fraud schemes in the field of crypto-circulation are considered. The main challenges to the functioning of the cryptocurrency industry are analyzed, including volatility, uncertainty, risk of loss, insecurity of owners, lack of guarantees, large number of cryptocurrencies, technical risk, fraud and data theft. It is noted that without determining the clear legal status of cryptocurrencies in the country, it is impossible to resolve the legal, accounting and tax consequences of these transactions. It was determined that for the legal circulation of cryptocurrencies, the creation of a financial institution or a special state body, which should exercise control over the circulation of cryptocurrencies, must be ensured as a minimum; introduction of taxation for companies whose activities are related to the crypto industry; establishing the obligation of users to declare their income and profits from income regarding crypto-assets in the national currency, etc.

Key words: global challenges, cyber attacks, data theft, cryptocurrency, forecasting, factors, fraud.

УДК 330.46:519:25

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure71-43>

Татар М.С.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів,
обліку і оподаткування,
Національний аерокосмічний університет
імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Бистров Ю.М.

Національний аерокосмічний університет
імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Tatar Maryna

National Aerospace University
"Kharkiv Aviation Institute"

Bystrov Yuriy

National Aerospace University
"Kharkiv Aviation Institute"

Постановка проблеми. Одними з сучасних глобальних викликів поряд зі зміною клімату, екстремальними погодними явищами, викликаними людськими діями, є поширення інфекційних хвороб та концентрація цифрової міцності (digital power concentration). Масове поширення інфекційних хвороб на прикладі пандемії COVID-19 призвело до трансформації взаємодії суб'єктів господарювання й масового переходу на електронні форми взаємодії. Невід'ємною складовою і важливим атрибутом цифровізації нової економіки є прискорений розвиток індустрії криптовалют, який призвів до появи криптовалют та інших видів токенизованих активів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням питань розвитку індустрії криптовалют займаються багато науковців та практиків. Питання сутності криптовалют та тенденції їх розвитку в Україні розглядалося, такими вченими, як Є. О. Галушка [1], І. І. Гусєва [2], О. С. Новак, О. М. Петрук [3]. Яцик Т. [4] пропонує розглядати

криптовалюту як особливий електронний платіжний засіб, курс якого підтримується тільки попитом і пропозицією, але А. Кувшинова [5] спростувала визначення економічної сутності криптовалюти як грошових коштів, валюти, валютної цінності, електронних грошей тощо. Теоретико-методичні засади обліку, оподаткування та визначення правового статусу операцій з криптовалютами розглянуто в роботах В. М. Костюченко [6], Н. М. Жидовська [7] та І. Спільник [8]. А такі вчені, як І. Самоходський та О. Шелест [9] визначили перелік етапів з яких складається діяльність суб'єктів господарювання на ринку криптовалют. Лук'янчук Р. В. визначає сучасні виклики, пов'язані із розвитком криптоіндустрії [10]. Шірінян Л. В., Роганова Г. О., Шірінян А. С. аналізують фактори, що впливають на вартість біткойна, серед яких: інші криптовалюти, фіатні гроші, світові показники фондових ринків, акції потужних світових компаній, ціни на енергоресурси, вартість дорогоцінних металів [11]. Отже, незважаючи на значний внесок вчених недостатньо уваги

приділено основним викликам розвитку індустрії криптовалют та визначенню факторів, що впливають на курс криптовалют.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження основних викликів розвитку індустрії криптовалют на фінансовому ринку та факторів, що впливають на вартість криптовалют.

Виклад основного матеріалу дослідження. За Глобальним індексом впровадження криптовалют за 2022 рік Україна посіла 3 місце (табл. 1).

Загалом, ринки, що розвиваються, домінують у Global Crypto Adoption Index. Світовий банк поділяє країни на одну з чотирьох категорій на основі рівня доходу та загального економічного розвитку, а саме, країни, які мають високий дохід, дохід вище середнього, дохід нижче середнього та низький дохід. Використовуючи цю структуру, виявлено, що дві середні категорії домінують у верхній частині індексу. З ТОП-20 країн у рейтингу:

– десять країн із доходом нижче середнього: В'єтнам, Філіппіни, Україна, Індія, Пакистан, Нігерія, Марокко, Непал, Kenія та Індонезія;

– вісім із доходом вище середнього: Бразилія, Таїланд, Росія, Китай, Туреччина, Аргентина, Колумбія та Еквадор;

– дві країни з високим доходом: США та Великобританія.

На рис. 1 наведено динаміку курсу біткоїна (BTC) / долар США (USD) на підставі щоденних даних за період 01.01.2015 – 31.03.2023 року.

Прогнозування курсу методом експоненційного згладжування, оскільки саме цей метод показав найменшу середню абсолютну помилку (Mean absolute error) на період 01.04.2023 – 21.04.2023 року, наведено на рис. 2.

Прогноз курсу експертів МОФТ на основі даних світових аналітичних платформ, а також авторських оцінок наведено на рис. 3.

Таблиця 1

ТОП-10 країн за Глобальним індексом впровадження криптовалют (Global Crypto Adoption Index) за 2022 рік

Країна	Загальний рейтинг	Централізована вартість сервісу	Роздрібна централізована вартість послуги	Рейтинг обсягів біржової торгівлі P2P	Значення DeFi	Роздрібна вартість DeFi
В'єтнам	1	5	5	2	7	6
Філіппіни	2	4	4	66	13	5
Україна	3	6	6	39	10	14
Індія	4	1	1	82	1	1
США	5	3	3	111	3	2
Пакистан	6	10	10	50	22	16
Бразилія	7	7	7	113	8	7
Таїланд	8	12	12	61	5	3
Росія	9	8	8	109	11	12
Китай	10	2	2	144	6	4

Джерело: розраховано авторами на основі [12]

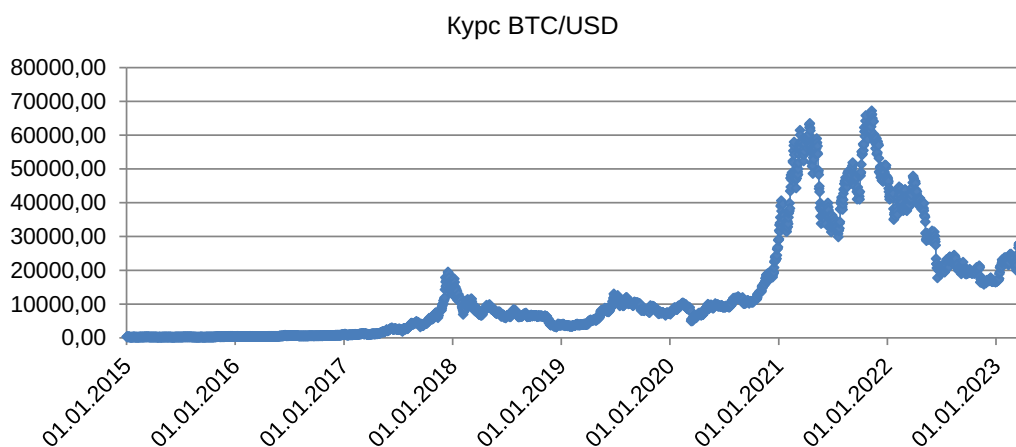

Рис. 1. Динаміка курсу біткоїна (BTC) / долар США (USD)

Джерело: побудовано авторами на основі [13]

Прогноз курсу BTC/USD

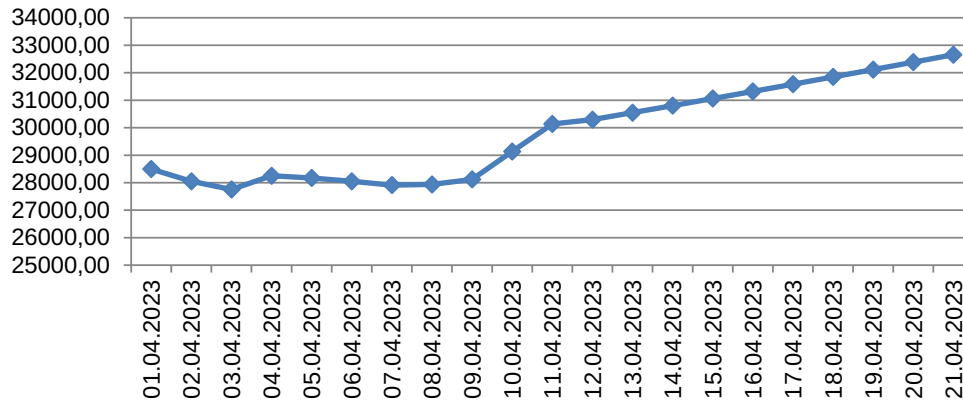

Рис. 2. Прогноз курсу біткоїна (BTC) / долар США (USD)

Джерело: побудовано авторами

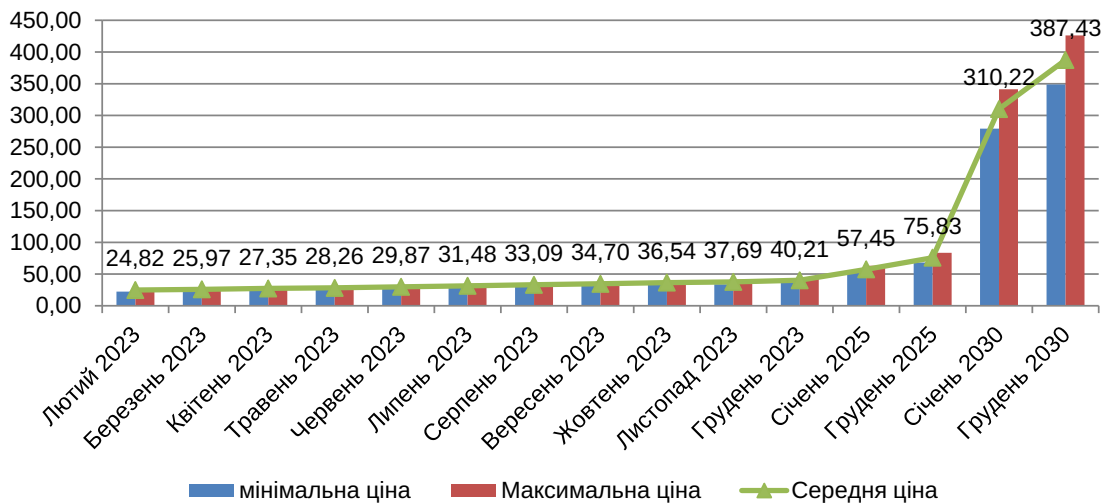

Рис. 3. Прогноз курсу біткоїна на 2023, 2025 та 2030 роки (тис дол. США)

Джерело: складено авторами на основі [14]

Серед наявних в світі 20000 криптовалют найбільш популярними і вартісними станом на березень 2023 року є Bitcoin, Ethereum, Tether, USD Coin, BNB, XRP, Binance USD, Dogecoin, Cardano та Polygon. У статті пропонується визначити фактори, які найбільше впливають на курс біткоїна за допомогою кореляційного аналізу взаємозалежності:

- курсу криптовалюти біткоїна (BTC) та пар найбільш впливових світових валют, а саме євро / долар США (EUR/USD); китайський юань / долар США (CNY/USD); японська єна / долар США (JPY/USD); британський фунт / долар США (GBR/USD); австралійський долар / долар США (AUD/USD); швейцарський франк / долар США (CHF/USD);

- курсу біткоїна та світових цін на дорогоцінні метали золото (Au), срібло (Ag), платину (Pt);

- курсу біткоїна та цін цінних паперів на найбільших фондових біржах (індекс PFTS, індекс UX, індекс Dow Jones, індекс S&P 500, індекс

NASDAQ, індекс Nikkei, індекс FTSE, індекс Euro STOXX, індекс DAX, індекс SSE).

Модель кореляційної залежності курсу біткоїна та пар найбільш впливових світових валют наведена на рис. 4.

Аналіз отриманих коефіцієнтів кореляції показує, що найбільше курс біткоїна (BTC) взаємопов'язаний з курсом CNY/USD (коефіцієнт кореляції +0,9); JPY/USD (коефіцієнт кореляції +0,87); GBR/USD (коефіцієнт кореляції +0,86). При цьому коефіцієнти кореляції мають позитивне значення, що передбачає, що зі збільшенням курсів зазначених валют зростає й курс біткоїна. При цьому курси CHF/USD та EUR/USD мають слабкий зв'язок із ціною біткоїна.

З огляду на те, що найбільшу кореляційну залежність мають курс біткоїна та китайського юаня до долара США, побудовано регресійну модель даної залежності, яка матиме вигляд:

$$BTC = -180249 + 1407194 \times CNY/USD. \quad (1)$$

Correlations (Spreadsheet2) Marked correlations are significant at $p < ,05000$ $N = 12$ (Casewise deletion of missing data)							
	EUR/USD	CNY/USD	JPY/USD	GBP/USD	AUD/USD	CHF/USD	BTC/USD
EUR/USD	1,00	0,65	0,74	0,74	0,48	0,66	0,55
CNY/USD	0,65	1,00	0,94	0,92	0,91	0,81	0,90
JPY/USD	0,74	0,94	1,00	0,98	0,87	0,91	0,87
GBP/USD	0,74	0,92	0,98	1,00	0,90	0,90	0,86
AUD/USD	0,48	0,91	0,87	0,90	1,00	0,81	0,84
CHF/USD	0,66	0,81	0,91	0,90	0,81	1,00	0,67
BTC/USD	0,55	0,90	0,87	0,86	0,84	0,67	1,00

Рис. 4. Модель кореляційної залежності курсу біткоїна та пар найбільш впливових світових валют

Джерело: розраховано авторами на основі [15]

Побудована модель є адекватною за критеріями Фішера, Стюдента, Дарбіна-Уотсона.

Отримані результати кореляційного аналізу залежності вартості біткоїна від вартості золота, срібла та платіни на торгах LBM (London Gold Fixing) наведено на рис. 5.

Результати показують, що найбільшим чином курс біткоїна взаємопов'язаний з курсом золота (коефіцієнт кореляції +0,87).

З огляду на те, що найбільшу кореляційну залежність мають курс біткоїна та вартість золота,

побудовано регресійну модель даної залежності, яка матиме вигляд:

$$BTC = -138945 + 94 \times Au. \quad (2)$$

Отримані результати кореляційного аналізу залежності вартості біткоїна від вартості цінних паперів на найбільших фондових біржах наведено на рис. 6.

Результати показують, що найбільшим чином курс біткоїна взаємопов'язаний з індексом NASDAQ (коефіцієнт кореляції +0,96) та індексом S&P 500 (коефіцієнт кореляції +0,93).

Correlations (Spreadsheet2) Marked correlations are significant at $p < ,05000$ $N = 12$ (Casewise deletion of missing data)				
	Au	Ag	Pt	BTC
Au	1,00	0,87	0,48	0,80
Ag	0,87	1,00	0,80	0,62
Pt	0,48	0,80	1,00	0,25
BTC/USD	0,80	0,62	0,25	1,00

Рис. 5. Модель кореляційної залежності курсу біткоїна (BTC) та вартості дорогоцінних металів

Джерело: розраховано авторами на основі [15]

Correlations (Spreadsheet2) Marked correlations are significant at $p < ,05000$ $N = 12$ (Casewise deletion of missing data)											
	PFTS	UX	Dow Jones	S&P 500	NASDAQ	Nikkei	FTSE	Euro STOXX	DAX	SSE	BTC/USD
PFTS	1,00	0,31	0,69	0,73	0,74	0,46	0,38	0,79	0,79	0,61	0,43
UX	0,31	1,00	0,30	0,56	0,63	-0,08	0,45	0,30	0,40	0,62	0,69
Dow Jones	0,69	0,30	1,00	0,92	0,83	0,69	0,81	0,97	0,96	0,56	0,65
S&P 500	0,73	0,56	0,92	1,00	0,98	0,58	0,76	0,90	0,90	0,70	0,93
NASDAQ	0,74	0,63	0,83	0,98	1,00	0,50	0,65	0,83	0,83	0,74	0,96
Nikkei	0,46	-0,08	0,69	0,58	0,50	1,00	0,50	0,67	0,62	0,26	0,16
FTSE	0,38	0,45	0,81	0,76	0,65	0,50	1,00	0,81	0,84	0,31	0,59
Euro STOXX	0,79	0,30	0,97	0,90	0,83	0,67	0,81	1,00	0,99	0,57	0,60
DAX	0,79	0,40	0,96	0,90	0,83	0,62	0,84	0,99	1,00	0,58	0,64
SSE	0,61	0,62	0,56	0,70	0,74	0,26	0,31	0,57	0,58	1,00	0,54
BTC/USD	0,43	0,69	0,65	0,93	0,96	0,16	0,59	0,60	0,64	0,54	1,00

Рис. 6. Модель кореляційної залежності курсу біткоїна та вартості цінних паперів на найбільших фондових біржах

Джерело: розраховано авторами на основі [15]

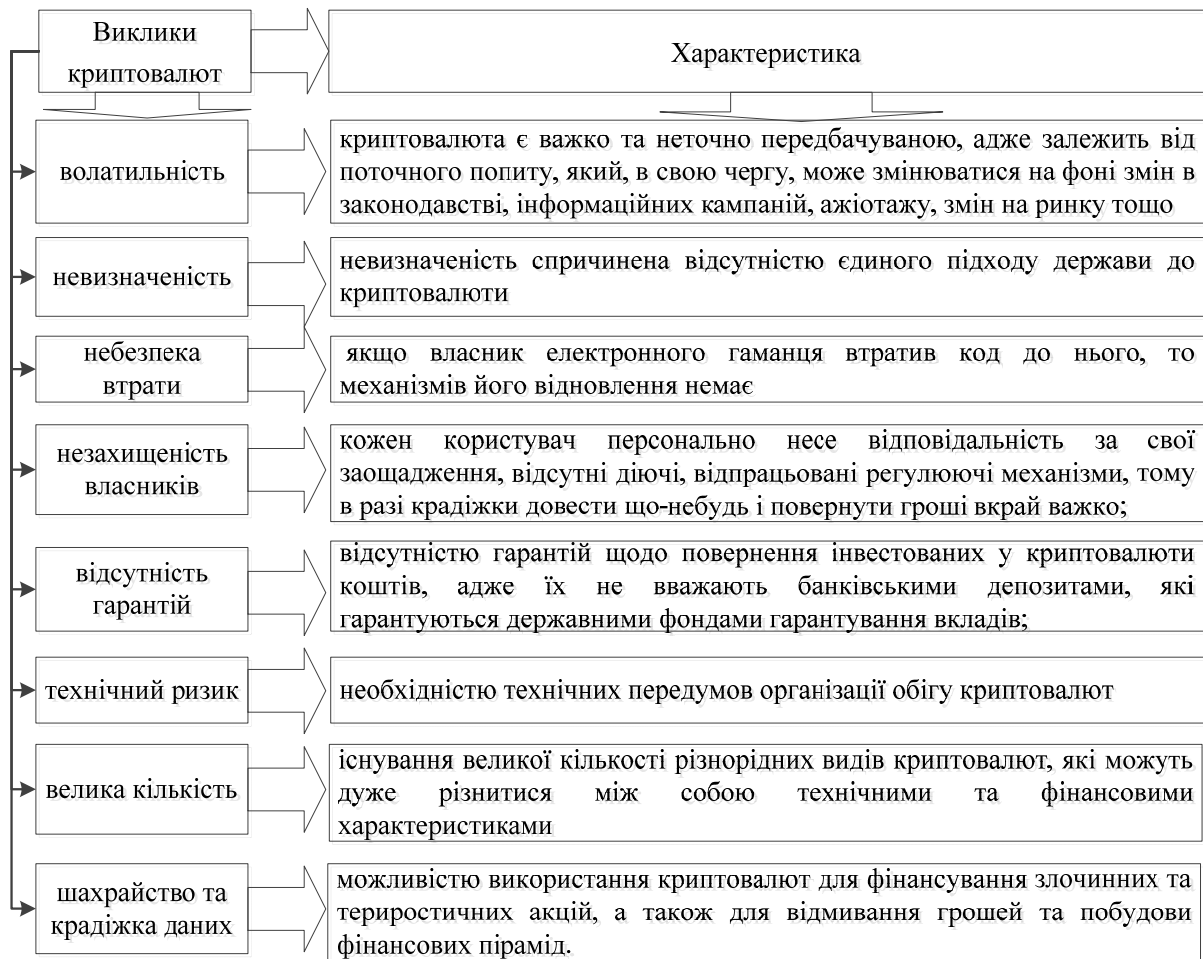

Рис. 7. Основні виклики функціонування індустрії криптовалют

Джерело: складено авторами на основі [10]

З огляду на те, що найбільшу кореляційну залежність мають курс біткоїна та індекс NASDAQ, побудовано регресійну модель даної залежності, яка матиме вигляд:

$$BTC = -48421.9 + 6,2 \times NASDAQ. \quad (3)$$

Сучасні глобальні виклики на кшталт кібератакам та шахрайству й крадіжки даних, мають загрозливий характер й щодо розвитку криптоіндустрії для економічного потенціалу держави, що провокує нові завдання перед спецслужбами. Шахраї створюють власні фіктивні проекти фінансових сервісів на блокчейні. Наприклад, спецслужби окремих зарубіжних країн намагаються відслідковувати криптовалютні платежі за допомогою нейромереж та виявляють кіберзлочинців, які мають ключі для відкриття біткоїн-гаманців [10]. Основні виклики функціонування індустрії криптовалют представлено на рис. 7.

Висновки з проведеного дослідження. Визначено найбільш вагомий фактор впливу на ціну біткоїна за допомогою кореляційно-регресійного аналізу. Визначено також загрозливий характер розвитку криптоіндустрії для економічного потенціалу держави, враховуючи наявні сучасні глобальні

виклики на кшталт кібератакам та шахрайству й крадіжки даних. Для законного обігу криптовалюти мінімально має бути забезпечено створення фінансової установи або спеціального державного органу, який має здійснювати контроль за обігом криптовалют; запровадження оподаткування для компаній, чия діяльність пов'язана із криптоіндустрією; встановлення обов'язку користувачів задекларувати свої доходи та прибутки від доходів щодо криптоактивів в національній валюті тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Галушка Є. О. Сутність криптовалют та перспективи їх розвитку. *Молодий вчений*. 2017. № 4. С. 634–638.
2. Гусева І. І., Петрова Т. О. Тенденції розвитку криптовалют на ринку України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 24(1). С. 48–50. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Nvmgu_eim_2017_24\(1\)_12](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Nvmgu_eim_2017_24(1)_12).

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

THE SPECIAL ASPECTS OF THE ACTIVITIES OF INSURANCE COMPANIES ON THE FINANCIAL MARKET OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

У статті розглянуто ключові особливості функціонування національної страхової діяльності на фінансовому ринку в умовах військового стану. Обґрунтовано, що ефективне існування страхового ринку виступає важливим, пріоритетним напрямом розвитку української економіки, оскільки забезпечує страховий захист страхувальників, підвищує фінансову стійкість та стабільність, а також акумулює великі об'єми капіталу трансформуючи у потужне джерело інвестицій. Розглянуто основні програми страхування військових ризиків та розроблено SWOT-аналіз діяльності страхових компаній на ринку під час військових дій. Проаналізовано основні показники діяльності страхових компаній, кількісні в більшій мірі відповідають нормованим показникам, в свою чергу функціональні та інституційні характеристики, на практиці не відповідають реальним потребам економіки, тому нові виклики та можливості, які відбулися протягом останніх років сприяли ще більшому запровадженню цифрових процесів в їх діяльності.

Ключові слова: страхування, ризик, страхові послуги, страховик, Insur-технології, фінансовий ринок.

The article deals with key features of the functioning of the national insurance activity on the financial market in the state of martial law. It is substantiated that the effective existence of the insurance market is an important direction for the development of the Ukrainian economy that should be prioritised as it provides insurance protection for policyholders and increases financial stability and safety, while also accumulating large stocks of capital, transforming it into a powerful source of investment. The main military risk insurance programs and their features were evaluated and a SWOT analysis of the activities of insurance companies on the market during military operations was carried out. The main indicators of the activity of insurance companies have been analysed, which showed the quantitative indicators to a greater extent corresponding to the standardised indicators, however, as a result of military actions, there was a significant drop in the volume of insurance payments, so already in March 2022, for the vast majority of insurers, this indicator constituted 50–90% of the same period in 2021 year; the research also indicated functional and institutional characteristics not corresponding to the real needs of the economy, therefore, new challenges and opportunities that have occurred in recent years have contributed to an even greater implementation of digital processes in their activities. The authors analysed the structure of assets that represent the insurance reserves of Ukrainian insurance companies, and established that bank deposits are the most attractive and reliable financial instruments for insurers. It has been substantiated that at this stage of the development of the insurance market, the use of the above-mentioned tools really helps insurers save funds and protect them from inflation, but it does not serve as a means of real growth of the company's funds in the same way that, for example, investing assets in shares could contribute to this. The special characteristics of insurance payments during military operations and key obstacles in the work of insurance companies after the introduction of martial law are examined. The positive and negative aspects of the introduction of InsureTech are studied and the main types of insurance products that are implemented using the online format are highlighted. It was concluded that insurance companies as participants in the financial market should form an effective system of internal control, corporate governance, risk management, define their strategic goals and, based on this, form their own business model that will take into account the current conditions.

Key words: insurance, risk, insurance services, insurer, Insur-technologies, financial market.

УДК 368:336.7

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-44>

Чуницька І.І.

д.е.н., професор,
професор кафедри фінансових ринків
та технологій,
Державний податковий університет

Богрінювцева Л.М.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,
Національна академія статистики,
обліку та аудиту

Chunytzka Iryna

State Tax University

Bohriniovtsseva Liudmyla

National Academy of Statistics,
Accounting and Audit

Постановка проблеми. Війна, що триває в Україні, продовжує спричиняти значні руйнування і завдавати шкоди інфраструктурі та майну, як результат, посилюються кризові явища в національній економіці. В таких умовах звичайне функціонування фінансової системи нашої держави стало неможливим і виникла гостра потреба у швидкому реагуванні на вплив зовнішніх факторів для відновлення її життєздатності. До основних способів для попередження та мінімізації ризиків традиційно належить страхування. Разом з тим, військові дії вносять безпосередні корективи у сферу діяльності страхових компаній. Саме тому, вітчизняним страховикам довелося діяти швидко, щоб зберегти власний бізнес та задовольнити потреби клієнтів. Хоча повний масштаб економічної шкоди, спричиненої війною в Україні,

ще належить розкрити, на сьогодні, вже відчутно низку безпосередніх наслідків для страхової галузі. Як результат, об'єктивно виникає необхідність у дослідженні нових особливостей та правил функціонування національних страховиків на фінансовому ринку в умовах воєнного стану, що зумовлює високу актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи новизну теми діяльності страхових компаній в умовах військового часу, розкриття даного питання є досить поширеним у наукових дискусіях серед аналітиків, експертів, урядовців та науковців, разом з тим, на сьогодні, ще є недостатньо висвітленим. Серед вітчизняних науковців, варто виділити праці, які присвячені дослідженню проблематики страхової діяльності в умовах війни, таких вчених, як: Базилевська Н.,

Внукова М., Діденко С., Маслій О., Могилова А., Чернишова О., Чорновол А. та інші. Окрім того, дослідження функціонування страхових компаній в умовах військового конфлікту відбувається на різних інформаційних порталах, зокрема: Вокс Україна, Finbalance, Forinsurer та інші. Проведення аналізу впливу ризику воєнних дій на страховий ринок Європи займається Міжнародна організація зі страхування та перестраховування (Insurance Europe).

Постановка завдання. Метою є виявлення основних тенденцій діяльності страхових компаній на фінансовому ринку України після запровадження воєнного стану, у контексті аналізу ключових досягнень і проблем, якими вони супроводжуються, та визначення на цій основі перспектив діяльності страховиків у післявоєнний період.

Виклад основного матеріалу дослідження. Військовий стан в Україні є тимчасовим обмеженням прав і свобод громадян, який впливає на діяльність всіх галузей економіки, не виключенням стала й страхова діяльність. Залежно від того, які обмеження встановлені під час військового стану, страхові компанії можуть зазнавати різних викликів і потребувати змін у своїй діяльності.

Військовий стан призводить до збільшення ризику для страхових компаній, які продовжують свою діяльність. Це відбувається через збільшення військової активності, зростання кількості травм та матеріальних збитків, а також зменшення попиту на страхові послуги. У залежності від характеру воєнних дій та обмежень, які встановлюються, страхові компанії можуть реагувати різними способами. Наприклад, компанії можуть припинити надання страхових послуг на території,

де військовий стан оголошено, або збільшити вимоги до страхувальників та обмежити виплати за страхові випадки. Проте, як правило, страхові компанії мають певний рівень стійкості до викликів, що виникають у зв'язку з військовим станом, тому що вони мають досвід роботи в умовах надзвичайних ситуацій та мають відповідні механізми для управління ризиками.

Тому, доцільним, буде привести аналіз, результатів опитування, який був проведений Національним банком України (рис. 1), про стан діяльності страхових компаній в перші місяці війни.

Так, станом на березень 2022 року, більшість страховиків швидко та ефективно відреагували, та продовжили працювати евакуювавши своїх співробітників у більш безпечніші регіони, при цьому надавши персоналу можливість віддаленої роботи. Лише 5%, стабільно продовжували свою діяльність, переважно це центральні та західні області. Більше половини, мали певні труднощі, 27% змогли частково відновити роботу та 10% не змогли відновити операційну діяльність.

У зв'язку з тимчасовою окупацією території, цілковитим знищенням об'єктів нерухомості, вимушеним переміщенням суб'єктів бізнесу, в результаті, відбувається скорочення кількості центрів обслуговування клієнтів страховиків, на сьогодні, доволі складно кількісно оцінити отримані збитки на страховому ринку, проте вони є досить значними.

Насамперед, результатом воєнних дій, стало значне падіння обсягів страхових платежів, так вже в березні 2022 року у переважній більшості страховиків даний показник становив 50–90% у порівнянні з аналогічним періодом 2021 року.

Рис. 1. Результати опитування страховиків-учасників Асоціації «Страховий бізнес» щодо можливості ведення страхової діяльності в умовах військового стану, станом на березень 2022 р.

Джерело: побудовано авторами за даними [3]

Проаналізуємо динаміку страхових премій та страхових виплат у 2021–2022 роках (рис. 2).

З рис. 2 видно, що спостерігається тенденція до зниження загальних обсягів страхових премій, яка скоротилась майже на третину, співмірно й скоротились обсяги страхових відшкодувань, що можна пояснити, перш за все, зниженням частки заявлених випадків КАСКО та ОСЦПВ.

Найбільший спад спостерігався протягом першого кварталу 2022 року, на початку повномасштабного вторгнення, в 2 кварталі 2022 року, також відбулося скорочення, проте вже не таке стрімке, що є результатом успішної адаптації та налагодження своєї роботи страховими компаніями.

Аналіз структура страхового портфеля за I півріччя 2021–2022 років представлено на рис. 3.

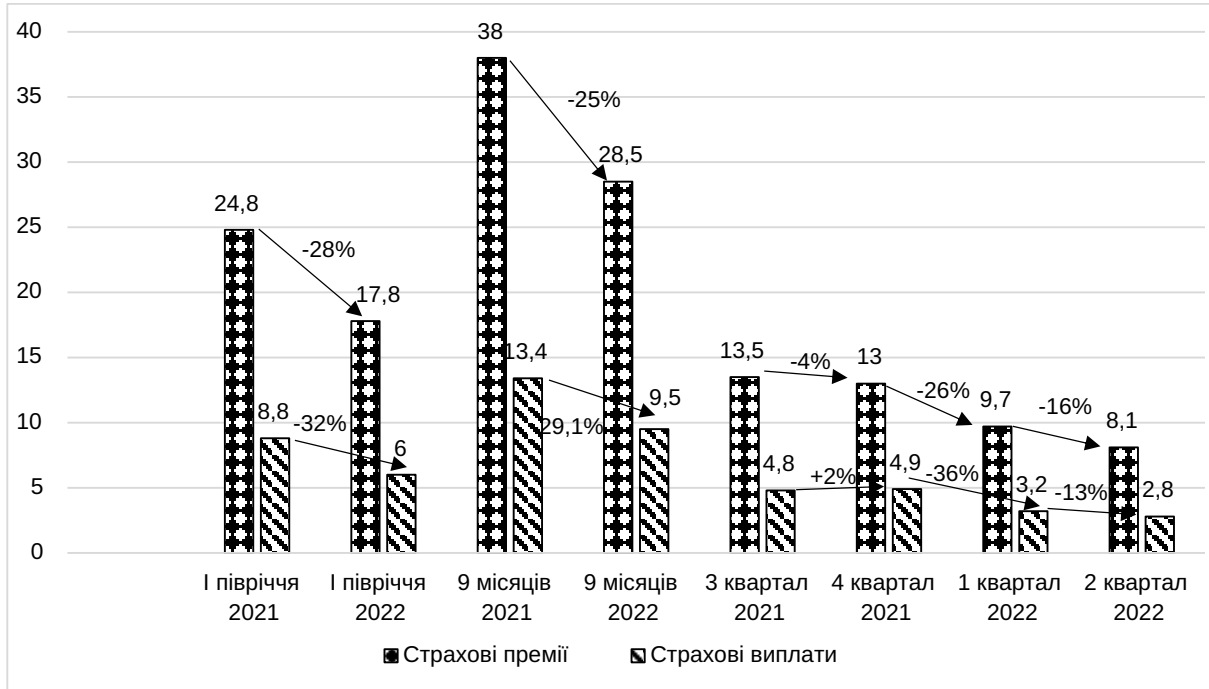

Рис. 2. Динаміка страхових виплат протягом 2021–2022 р., млрд грн

Джерело: побудовано авторами за даними [4]

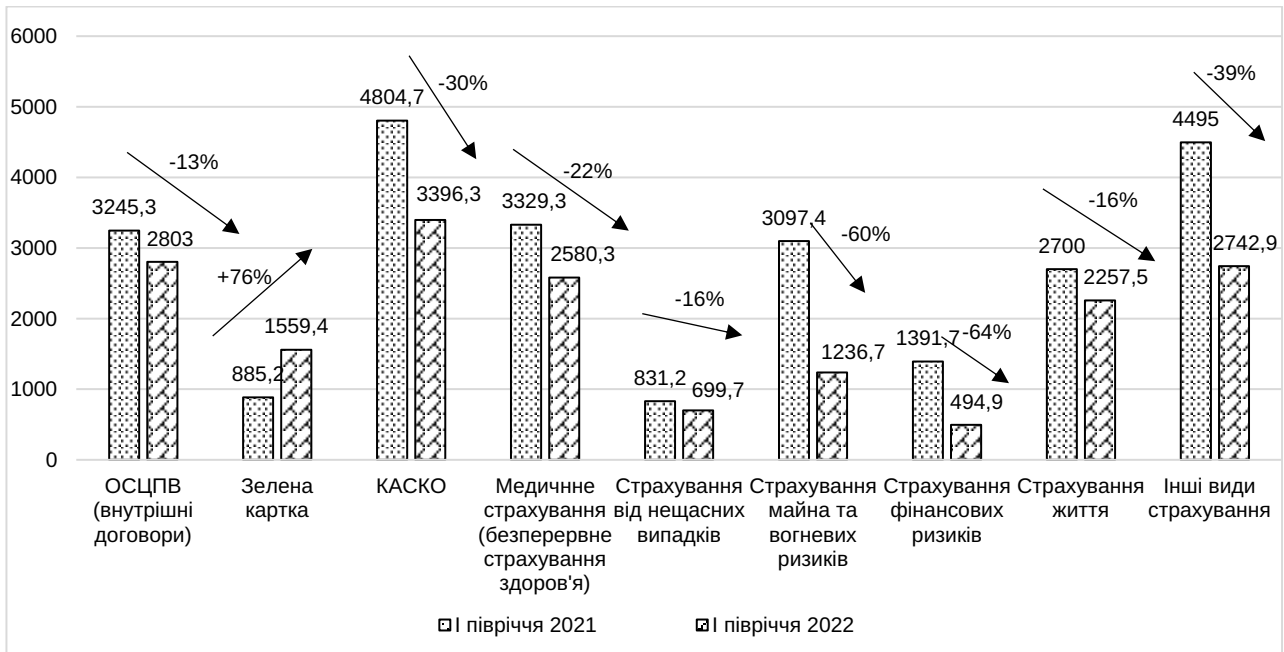

Рис. 3. Структура страхового портфеля за I півріччя 2021–2022 р., млн грн

Джерело: побудовано авторами за даними [4]

Значне скорочення обсягів відбулось у страхуванні майна та вогневих ризиків – 60%, фінансових ризиків – 64% та страхування КАСКО – 30%. В свою чергу, ключовим драйвером підтримки страхового бізнесу стало укладення договорів «Зелена картка», де приріст відбувся на 76%, та незначні спадні тенденції у страхуванні від нещасних випадків та ОСЦПВ.

Страхові компанії є одними з найбільш конкурентоспроможних та динамічних установ на фінансовому ринку, які здатні акумулювати кошти юридичних та фізичних осіб, а потім перетворювати їх в інвестиційний капітал. Інвестиційна діяльність страховиків є основою їх діяльності, адже вдало сформований інвестиційний портфель дозволяє отримувати прибуток, а також збільшувати власні страхові резерви.

Тому, наступним за доцільне вважаємо розглянути активи, якими фактично представлені резерви страховиків протягом останніх років (табл. 1).

За даними таблиці можемо побачити, що за видами інвестицій лідируючі позиції займають банківські депозити, частка яких протягом досліджуваних 2017–2022 років залишається в порівнянні з іншими показниками на досить високому рівні, а саме 22–35%. Так, загальна сума депозитів за підсумками I півріччя 2022 року у порівнянні із аналогічним періодом 2021 року зросла на 39,9%, зокрема з 8746, 1 млн. грн. до 12238,2 млн. грн. Таким чином, можемо підвести підсумок, що найбільш інвестиційно привабливими та надійними фінансовими інструментами для страховиків виступають банківські депозити. Проте варто зауважити, що з погляду стратегічного розвитку присутність посередницької структури у інвестиційній

діяльності може значно зменшити сукупний інвестиційний прибуток.

Масштаби наслідків війни вказують на центральну роль, яку має відігравати світова страхова індустрія, у реагуванні на дані події. Страхування є основою складовою стійкого суспільства, забезпечуючи захист у найгіршому випадку та підготовку до ризиків, які можуть виникнути у майбутньому. Саме тому продуктів і послуг, що надаються страховим сектором, має бути достатньо для вирішення даних завдань. Загалом структура договорів страхування кожної страхової компанії має індивідуальний характер. У різних страхових компаніях вирішення питань щодо настання страхових випадків у результаті військових дій, відрізняються в кожному конкретному випадку, а тому кожен окремий договір страхування вимагає уважного вивчення всіх його пунктів.

Варто зауважити, що введення воєнного стану не може бути підставою для відмови у здійсненні страхового відшкодування за діючим договором страхування. При цьому варто чітко розуміти, що основним фактором є саме наявність причинно-наслідкового зв'язку між військовими діями і конкретними втратами понесеними страхувальником [2]. Отже, настання страхового випадку на території, яка була тимчасово зайнята після 24 лютого 2022 року, не повинно бути підставою для відмови у здійсненні страхового відшкодування. Так само тимчасова окупація нових територій не повинна впливати на дійсність договору страхування щодо об'єктів, розташованих на такій території.

Досліджуючи перешкоди, які виникали у роботі страхових компаній після введення воєнного стану, можемо визначити, що для ризикових видів страхування особливим викликом

Таблиця 1

Структура активів, якими фактично представлені страхові резерви страховиків України, %

Структура активів	2017	2018	2019	2020	2021	1 півріччя 2022
Активи, визначені ст. 31 Закону України «Про страхування», у т.ч.:	100	100	100	100	100	100
Грошові кошти на поточних рахунках	7,6	7,3	7,1	5,0	5,0	5,8
Банківські вклади (депозити)	33,9	28,0	32,0	25,0	22,0	21,3
Банківські метали	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Нерухоме майно	7,4	7,4	9,2	10,0	8,0	9,1
Акції	18,4	12,5	8,4	7,5	7,2	7,7
Облігації	2,5	2,2	2,1	2,3	2,4	2,2
Іпотечні сертифікати	0,2	0,2	0,1	0,02	0,02	0,02
Цінні папери, що емітуються державою	18,2	19,4	21,6	25,0	35	31,1
Права вимоги до перестраховиків	11,2	13,3	11,9	15,5	10,0	12,6
Інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними КМУ	0,3	2,8	3,8	3,5	3,7	3,4
Інші активи	0,2	0,1	0,1	0,18	0,1	0,1

Джерело: складено авторами за даними [11]

постало питання правильної організації процесу врегулювання страхових випадків у тих зонах, де продовжуються активні бойові дії або ж тих, які потрапили під тимчасову окупацію, за рахунок відсутності можливості виклику представників поліції на місце ДТП, проведення огляду транспортних засобів, та наступного складання і належного оформлення оригіналів документів з метою здійснення страхового відшкодування. В той же час, для страховиків, що займаються страхуванням життя, визначальним стало суттєве зниження страхових платежів та деякі обмеження діяльності, викликані проблемами організаційної комунікації і роботи співробітників, а також важкодоступним або неможливим доступом до офісів й оригіналів документів. Таким чином, процес здійснення страхових виплат відбувався довше, а його здійснення є більш складним, особливо у випадках, пов'язаних зі смертю застрахованих осіб на тимчасово окупованих територіях.

Варто відзначити важливу роль держави у врегулюванні проблем, що, на сьогодні, виникли на страховому ринку. Національним банком України,

як основним регулятором страхового ринку, були розроблені та представлені рекомендації [6], що стосувались спрощення процедури врегулювання страхових випадків, за допомогою використання електронних документів, їх копій, якщо неможливо чи ускладнено отримати оригінали, або ж використання інших засобів дистанційного врегулювання страхових випадків на період воєнного стану.

Можемо провести SWOT-аналіз діяльності страхових компаній в умовах воєнного стану (рис. 4).

У зв'язку з військовими діями, підвищується попит на продукти страхування, що пов'язані з ризиком виникнення небезпечних ситуацій, які можуть призвести до збитків або збільшення витрат на медичну допомогу. Страхування військових ризиків – відносно новий в Україні страховий продукт, адже воєнні ризики переважно мали винятковий характер при страхуванні громадян та відповідно їхнього майна. Зазвичай попит на такі страхові продукти був лише від тих компаній, які, наприклад, беруть участь у міжнародних перевезеннях вантажів, і маршрути яких проходили поблизу гарячих точок. Прикладом є синдикат

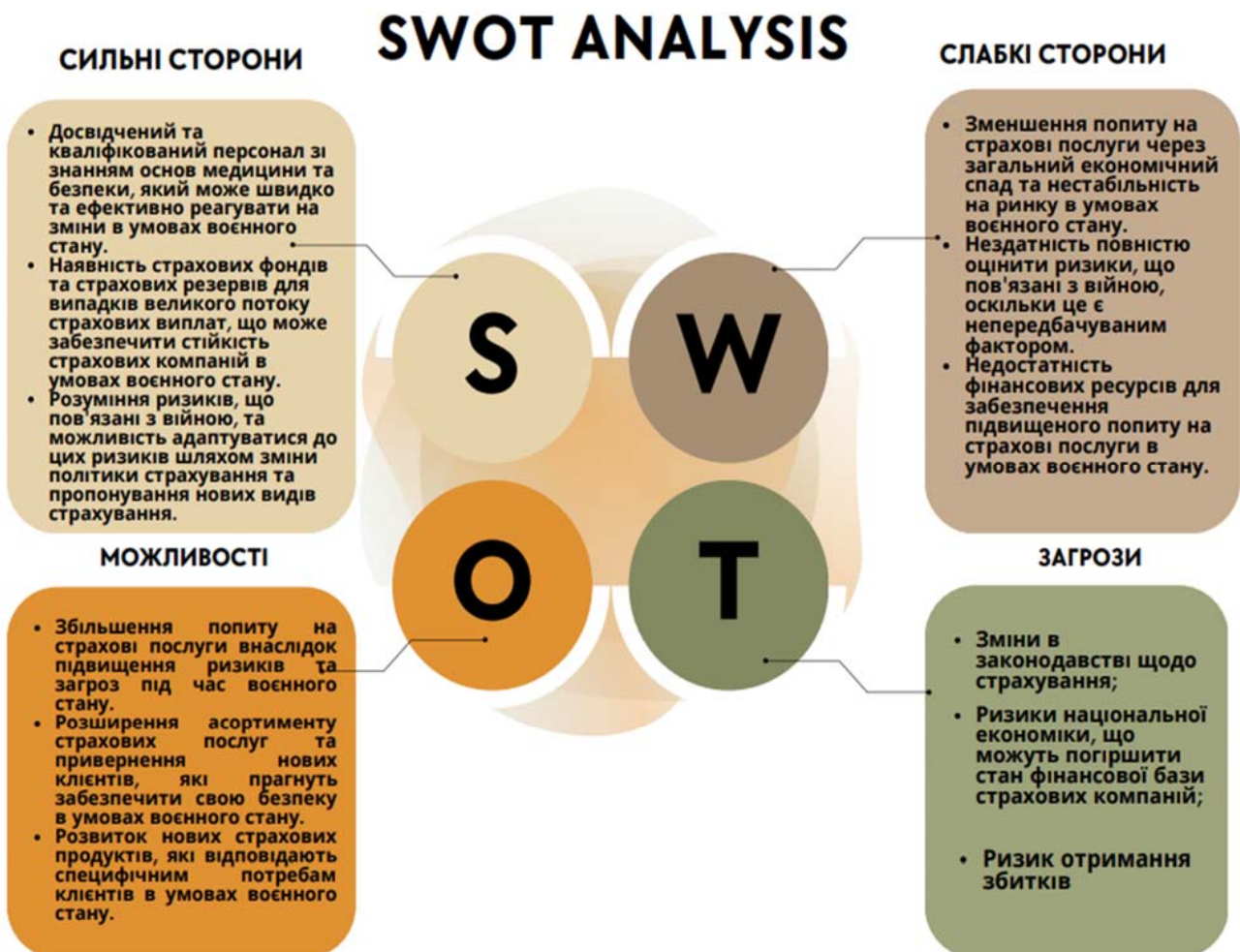

Рис. 4. SWOT-аналіз діяльності страхових компаній в умовах воєнного стану

Джерело: розроблено та побудовано авторами

Lloyd's, який приймає такі ризики, при тому на Україну в ньому припадає менше 1% [1].

Разом з тим, війна внесла свої корективи, купуючи страхове покриття, виникає все більша необхідність унесенні воєнних ризиків до переліку страхових подій. Зокрема, близько десяти вітчизняних страхових компаній, на сьогодні, вже пропонують продукти з покриттям військових ризиків, це такі компанії, як: ARX, «Метлайф», ІНГО, «Універсальна», Княжа Vienna Insurance Group», СГ ТАС, ВУСО. Деякі програми цих компаній наведено у табл. 2.

Таким чином, в процесі адаптації до умов сьогодення, страховим компаніям важливо застосувати у своїй діяльності технологічні розробки для пропозиції нових страхових послуг. Так, діючи в даних умовах, страховики інтегрують технології у свій власний бізнес та онлайн-канали, впроваджуючи електронні формати полісів й надаючи розподілені послуги з дистанційного врегулювання претензій. Варто підкреслити, що протягом останніх років така тенденція продовжує зростати, що пов'язано, насамперед, з пандемією, війною, що, в свою чергу, викликає бажання в потенційних страхувальників знизити

ризик небезпеки при відвідуванні офісів страхових компаній чи відсутності можливості прийти взагалі [5]. В свою чергу сучасні цифрові технології стимулюють розвиток національної економіки, допомагають швидко адаптуватись в мінливому середовищі, продовжувати втримувати конкурентні позиції та сприяють ефективній роботі в умовах складного періоду.

Можемо виокремити, ключові види страхових продуктів, які реалізуються за допомогою онлайн формату, це КАСКО, автостраховання (ОСЦПВВНТЗ), «Зелена карта», добровільне медичне страхування, туристичне страхування, тощо. Зокрема, автостраховання та «Зелена картка» займають лідируючі позиції у контексті впровадження цифрових технологій [3].

Страховики активно впроваджують InsureTech, які сприяють швидкому та якісному знаходженню найоптимальнішого рішення за допомогою використання ІТ-технологій. Впровадження InsureTech дозволяє задовольнити потреби страхувальників щодо можливості отримання послуг без зайвих контактів, що є беззаперечно актуальним як в період пандемії у світовому просторі так і у період військових дій в нашій державі [9].

Таблиця 2

Програми страхування військових ризиків від страхових компаній України

Страхова компанія	Програма страхування	Розмір покриття	Щомісячний внесок	Особливі умови / обмеження
Uniqа	КАСКО	В разі, якщо СТО не будуть працювати, розмір буде розраховано на основі середньоринкової ціни ремонту авто аналогічного типу	-	Отримання грошового відшкодування на індивідуальний рахунок, у випадку відсутності можливості проводити ремонт на СТО.
ІНГО	страхування від нещасних випадків тільки для цивільних осіб, якщо вони не перебувають на територіях активних бойових дій	30 000 – 100 000 грн. за ризиком смерті та травмування	-	-
ARX	«Бронезахист»	до 4500 грн.	від 125 грн	Відсутність будь-яких обмежень стосовно військових ризиків та травм, розгалужений віковий діапазон та доступний термін
Арсенал Страхування	КАСКО «All risks»	10% від повної вартості з військових ризиків	-	Страхове покриття застосовується до всіх хто керує т/з, лише за умови, що все відповідно до чинного законодавства; відсутність обов'язкового медичного огляду; страхова сума є неагрегованою
VUSO	КАСКО Patriot	від 6 965 до 29820 грн	30 грн в день	Відновлення авто внаслідок військових дій на загальну суму до 10% від його вартості, ремонт в разі протиправних дій третіх осіб, в наслідок стихійних лих, нападу тварин, пожеж, виплат при викраденні чи знищенні автівки

Джерело: складено авторами за даними [8]

До основних переваг, які отримає страховий ринок від впровадження InsurTech можна віднести наступні [10]:

- зниження витрат та економія часу;
- пом'якшення негативних наслідків шахрайства, особливо в області, як перевірка персональних даних клієнтів;
- спрощення андеррайтингових процесів з автоматичним сортуванням та асиміляції інформації;
- втілення інноваційних продуктів та послуг в «розумних контрактах»;
- ефективне розслідування претензій, з використанням технології уникнення можливості розбіжностей між учасниками виконання контактів.

Основними технологіями, які сприятимуть удосконаленню та більш ефективній діяльності страхових компаній є:

- мобільні додатки для страхування – вони дозволяють клієнтам купувати страхові поліси, сплачувати рахунки, вносити зміни в поліс і звертатися до служби підтримки, у всіх випадках, не виходячи з дому;
- технології розпізнавання зображень та відео – можуть використовуватися для оцінки збитків. Наприклад, у разі ДТП клієнт може надіслати фото автомобіля та пошкоджень за допомогою мобільного додатка, а додаток буде використовувати технологію розпізнавання зображень, щоб визначити ступінь пошкоджень;
- використання блокчейн – може забезпечити високу ступінь безпеки та автентифікації даних. Наприклад, за допомогою блокчейну можна перевірити достовірність даних про автомобіль та його власника, що дозволить запобігти шахрайству та зловживанню. Це особливо важливо в умовах військового конфлікту, коли інформація може бути використана для шахрайства або відстеження власників майна;
- використання аналітики даних – дозволяє страховим компаніям аналізувати дані про своїх клієнтів та їх поведінку, щоб зрозуміти їх ризики та потреби та запропонувати оптимальні страхові рішення;

- використання штучного інтелекту та машинного навчання – дозволяє страховим компаніям автоматизувати процеси оцінки ризиків та видачі полісів. Наприклад, система може самостійно виконувати аналіз даних та приймати рішення про видачу полісу, що зменшить час та збільшить ефективність процесу.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, можемо зробити висновок, що у післявоєнний період вітчизняні страхові компанії будуть приділяти значну увагу саме забезпеченню власної фінансової стійкості. Адже, з великою ймовірністю, у зв'язку з втратою приміщень, обладнань, авто, житлових будинків тощо, які виступають потенційними об'єктами страхування, а також

падінням рівня життя та доходів потенційних страхувальників, виникне така ситуація, через яку витрати на страхові продукти та послуги будуть дещо недоцільними у порівнянні з іншими першочерговими потребами, та виступатимуть таким собі елементом «розкоші» у повоєнний період. Також можливими є зміни у пріоритетності тих чи інших видів страхування, зокрема особлива увага, враховуючи складну ситуацію, буде належати добровільному медичному страхуванню, КАСКО, банківському страхуванню (іпотека, від нещасних випадків, застава).

Щодо діяльності страхових компаній на фінансовому ринку, то варто зазначити, що ефективне розміщення коштів страхових резервів та формування інвестиційного портфелю страховика має важливе значення на фінансовому ринку кожної країни, особливо в період нестабільності та кризових явищ. Вітчизняні страхові компанії зустрічаються з труднощами в інвестиційній діяльності вже на етапі вибору фінансових інструментів і наповнення страхових резервів. Страховики приймають рішення щодо досягнення інвестиційних цілей шляхом вибору найризикованіших видів інвестицій і при цьому розміщують свої кошти на поточних рахунках і в банківських депозитах. Наразі використання цих інструментів дійсно допомагає зберегти страховиками кошти та захистити їх від інфляції, але це не служить засобом реального зростання коштів компанії так, як би до прикладу, цьому могли посприяти вкладання активів в акції. Страхові компанії як учасники фінансового ринку мають сформувати ефективну систему внутрішнього контролю, корпоративного управління, управління ризиками, визначити свої стратегічні цілі і на основі цього сформувати власну бізнес-модель яка буде враховувати умови сьогодення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОПИС:

1. Непробивний поліс: що відбувається з воєнним страхуванням в Україні. І кого воно може «захистити». Спец проєкт mind. *Сучасний літопис українського бізнесу*. URL: <https://mind.ua/publications/20245020-neprobivnij-polis-shcho-vidbuvaetsya-z-voennim-strahuvannjam-v-ukrayini> (дата звернення: 18.12.22).
2. Що змінюється у страхуванні в умовах воєнного стану? European Business Association. URL: <https://eba.com.ua/shhozminuyetsya-u-strahuvanni-v-uovahvoennogo-stanu> (дата звернення: 24.02.2023).
3. Черняхівський В. План Маршалла для українського страхового ринку. *НВ Бізнес*. 2022. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/yak-vplinula-viyna-na-strahoviy-rinok-ekspert-ostanninovini-50237940.html> (дата звернення: 24.02.2023).
4. Наглядова статистика. *Офіційний сайт НБУ*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#6> (дата звернення: 24.02.2023).
5. Татарин Н. Б., Лопушанський Р. В. Модернізація ринку страхування України в умовах пандемії

COVID-19. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 25. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/271> (дата звернення: 24.02.2023).

6. Що потрібно знати небанківським фінансовим установам під час воєнного стану. *Офіційний сайт НБУ*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/scho-pot-ribno-znati-nebankivskim-finansovim-ustanovam-pid-chas-voennogo-stanu> (дата звернення: 24.02.2023).

7. The role of the insurance industry. *Веб-сайт Lloyd's Copyright 2023*. URL: <https://www.lloyds.com/news-and-insights/futureset/futureset-insights/ukraine-a-conflict-that-changed-the-world/role-of-insurance-industry/> (дата звернення: 24.02.2023).

8. Застраховатися від ризиків війни вже можна. Але страховки обмежені за сумами виплат та місцезнаходженням застрахованого. *Веб-сайт Mind.ua*. URL: <https://mind.ua/publications/20250600-zastrahuvatisya-vid-rizikiv-vijni-vzhe-mozhna-ale-strahovki-obmezhenni-za-sumami-viplat-ta-misceznahodzhe> (дата звернення: 25.02.2023).

9. PwC. Opportunities await: How InsurTech is reshaping insurance. URL: https://www.pwc.com/gx/en/financial_services/assets/fintech-insurance-report.pdf (дата звернення: 26.02.2023).

10. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядж. Каб. Міністрів України від 17.01.2018 р. № 67-р: станом на 17 верес. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p#Text> (дата звернення: 26.02.2023).

11. Огляд страхового ринку України. *Офіційний сайт Національного банку України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-strahovogo-rinku-ukrayini-za-i-pivrichchya-2022-roku> (дата звернення: 28.02.2023).

REFERENCES:

1. Neprobyvnyi polis: shcho vidbuvaetsia z voennyim strakhuvanniam v Ukraini. I koho vono mozhe «zakhystyty». [Bulletproof policy: what is happening with military insurance in Ukraine. And who can it "protect".] Spets projekt mind. Suchasnyi litopys ukrainskoho biznesu. Available at: <https://mind.ua/publications/20245020-neprobivnij-polis-shcho-vidbuvaetsia-z-voennim-strahuvannyam-v-ukrayini>. (in Ukrainian)

2. Shcho zminiuietsia u strakhuvanni v umovakh voiennoho stanu? [What changes in insurance under martial law?]. *European Business Association*. Available at: <https://eba.com.ua/shho-zminyuyetsia-u-strahuvanniv-uovah-voennogo-stanu>. (in Ukrainian)

3. Cherniakhovskiy V. (2022) Plan Marshalla dlia ukrainskoho strakhovoho rynku [The Marshall Plan for the Ukrainian insurance market]. *NV Biznes*. Available at: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/yak-vplinula-viyna-na-strahoviy-rinok-ekspert-ostanninovini-50237940.html>. (in Ukrainian)

4. Nahliadova statystyka [Supervisory statistics]. *Ofitsiinyi sait NBU*. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#6>. (in Ukrainian)

5. Tataryn N. B., Lopushanskyi R. V. (2021) Modernizatsiia rynku strakhuvannia Ukrainy v umovakh pandemii COVID-19. [Modernization of the insurance market of Ukraine in the conditions of the COVID-19 Pandemic]. Vol. 25. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/271>. (in Ukrainian)

6. Shcho potribno znaty nebankivskym finansovym ustanovam pid chas voiennoho stanu. [What non-bank financial institutions need to know during martial law]. *Ofitsiinyi sait NBU*. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/scho-potribno-znati-nebankivskim-finansovim-ustanovam-pid-chas-voennogo-stanu>. (in Ukrainian)

7. The role of the insurance industry. *Lloyd's Copyright 2023*. Available at: <https://www.lloyds.com/news-and-insights/futureset/futureset-insights/ukraine-a-conflict-that-changed-the-world/role-of-insurance-industry>.

8. Zastrakhuvatisia vid ryzykiv viiny vzhe mozhna. Ale strakhovky obmezhenni za sumamy vyplat ta mistseznahodzhenniam zastrakhovanoho. [It is already possible to insure against the risks of war. But insurances are limited by the amount of payments and the location of the insured] *Mind.ua*. Available at: <https://mind.ua/publications/20250600-zastrahuvatisya-vid-rizikiv-vijni-vzhe-mozhna-ale-strahovki-obmezhenni-za-sumami-viplat-ta-misceznahodzhe>. (in Ukrainian)

9. PwC. Opportunities await: How InsurTech is reshaping insurance. Available at: https://www.pwc.com/gx/en/financial_services/assets/fintech-insurance-report.pdf.

10. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfroi ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018–2020 r. ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii [On the approval of the Concept of the Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018-2020 and the approval of the plan of measures for its implementation]: Rozporiadzh. Kab. Ministriv Ukrainy vid 17.01.2018 r. 67-r: stanom na 17 veres. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p#Text>. (in Ukrainian)

11. Ohliad strakhovoho rynku Ukrainy. [Overview of the insurance market of Ukraine] *Ofitsiinyi sait Natsionalnoho banku Ukrainy*. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-strahovogo-rinku-ukrayini-za-i-pivrichchya-2022-roku>. (in Ukrainian)

ПІДТРИМКА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ В ПЕРІОД ЇХ АДАПТАЦІЇ ДО СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ

SUPPORTING THE FINANCIAL SECURITY OF ENTERPRISES OF AGRICULTURAL BUSINESS DURING THE PERIOD OF THEIR ADAPTATION TO MODERN REALITIES

Розглянуто основні проблеми та фактори впливу на фінансову безпеку підприємств аграрного бізнесу, з якими вони почали стикатися саме під час війни проти росії. Встановлено, що аграрні підприємства є більш вразливі до негативного впливу умов війни щодо погіршення чи взагалі втрати своєї фінансової безпеки. Якщо виробничі підприємства інших галузей нашої економіки можуть бути релокованими в більш безпечні регіони країни та працювати там більш менш прибутково, то аграрні підприємства не можуть зробити такі дії. Сільськогосподарські землі ніяким чином не можна ані релокувати, ані захистити від мінування, тимчасової анексії чи то окупації. Відповідно виробничо-господарська діяльність підприємств значно була погіршена чи взагалі втрачена внаслідок цього, наприклад в Сумському, Чернігівському, Харківському та в більшості південних регіонів України. Після проведеного дослідження було запропоновано конкретні напрямки адаптації підприємств аграрного бізнесу щодо підтримки їх фінансової безпеки під час війни. Серед них найважливішими зараз є забезпечення весняної посівної кампанії 2023 року через фінансову підтримку державою та міжнародними фінансовими установами.

Ключові слова: аграрний бізнес, експорт, фінансова безпека, релокація, державна фінансова підтримка.

The article is devoted the main problems and factors affecting the financial security of agrarian business enterprises, which they began to face during the war against Russia. It has been established that agricultural enterprises are more vulnerable to the negative impact of war conditions regarding the deterioration or loss of their financial security. If production enterprises of other branches of Ukrainian economy can be relocated to safer regions of the country and work there more or less profitably, agricultural enterprises cannot take such actions. Agricultural land can in no way be relocated or protected from mining, temporary annexation, or occupation. Already since the beginning of the war in 2014, Ukraine has lost a certain part of agricultural land in the occupied territories of Luhansk and Donetsk regions, Crimea. In 2022, the sown areas of our farmers decreased by 25% of all arable land participating in sowing campaigns. Accordingly, the production and economic activity of enterprises was significantly worsened or completely lost as a result, for example, in Sumy, Chernihiv, Kharkiv and in most of the southern regions of Ukraine. The war has already caused huge losses to agriculture due to the destruction of agricultural infrastructure, destruction and damage to property, finished products, animals, etc. This is especially felt for small and medium-sized agrarian businesses. After the research, specific directions of adaptation of agrarian business enterprises were proposed to support their financial security during the war. Among them, the most important now is the provision of the spring sowing campaign of 2023 through financial support from the state and international financial institutions. Therefore, now the most urgent issue is the development of bank lending to the agricultural sector of Ukraine through interacting financial mechanisms both from the state and banking institutions. Among them, it is necessary to expand existing bank crediting programs for the agrarian sector and introduce new ones. Together, all this will provide an opportunity to develop the agricultural sector of the Ukrainian economy and to recreate a favorable investment climate in it.

Key words: agrarian business, export, financial security, relocation, state financial support.

УДК 338.668

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-45>

Шалигіна І.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,
Сумський національний аграрний
університет

Рибіна Л.О.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,
Сумський національний аграрний
університет

Shalyhina Iryna

Sumy National Agrarian University

Rybina Larysa

Sumy National Agrarian University

Постановка проблеми. Погіршення господарської діяльності чи навіть банкрутство будь-якого підприємства – найбільша проблема не тільки для нього самого, а й для всієї економіки України, особливо якщо це відбувається в умовах війни. Навіть у мирний час виробничі підприємства та бізнесові структури постійно стикаються із значними труднощами: господарськими, фінансово-економічними, соціальним тощо. Тим більш це має свій найбільший негативний прояв саме зараз, в час коли йде повномасштабна збройна агресія з боку росії.

Значна частина як підприємств, так і населення вже зазнали значних фінансових втрат. Тим самим вони стають або неплатоспроможними взагалі, або починають частково втрачати свою платоспроможність. Все це є вже так званим першим негативним «дзвіночком» як для їх контрагентів з господарської діяльності, так і для існуючих та потенційних інвесторів. До цього призводить

те, що власники бізнесу втрачають реальну уяву про фінансовий стан підприємств внаслідок: чи то власних помилок внутрішнього характеру (не виконання стратегічних або тактичних цілей підприємства, не проведення моніторингу стану ліквідності, стійкості та платоспроможності тощо); чи то від негативного впливу зовнішніх факторів, таких як війна та її наслідків (окупація регіону, втрата постійних контрагентів постачальників чи покупців, пошкодження майна та продукції підприємства тощо). Разом це може призвести в кращому випадку тільки до погіршення фінансового-господарської діяльності та фінансового стану підприємства, а в найгіршому до втрати фінансової безпеки та можливого його банкрутства. Найбільші негативні наслідки для своєї діяльності отримала саме аграрна сфера, яка отримала досить важки виклики: посівні кампанії в умовах війни 2022 та 2023 років, збір отриманого врожаю,

його реалізація навіть в межах країни не говорячи про його експорт морем.

Найбільш ефективним напрямком запобігання банкрутству є забезпечення високого стану фінансової безпеки аграрного підприємства. Все це має особливу актуальність саме зараз і має бути більш детально досліджено, тому що саме сучасний аграрний бізнес стає головним елементом щодо зростання всієї економіки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Поняття сутності фінансової безпеки підприємств та управління нею, зокрема й в аграрному секторі економіки України, були досліджені в працях таких науковців як Васильєвої О. О., Горошкової Л. А., Васильєва А. А., Доценко І. О., Матвійчук Л. О., Кубая О. Г., Заставнюка А. О., Фролова С. М. та багатьох інших дослідників.

Постановка завдання. Відповідно до вже визначеної актуальності теми є в ній такі аспекти, що мають неповне вивчення чи то дослідження, а саме: відновлення фінансової безпеки підприємств аграрного бізнесу та напрямків адаптації їх до сучасних реалій: здійснення господарської діяльності у період військового стану. Тому метою роботи є дослідження стану підприємств аграрного сектору економіки України за умов воєнного стану з виявленням головних загроз їх фінансової безпеки та пропозиціями напрямків щодо її забезпечення і підтримки.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В 2021 року українське сільське господарство отримало більше ніж 10% до ВВП серед усіх галузей економіки країни. Також в цьому році було отримано рекордну кількість врожаю сільськогосподарських культур – 86 млн. тон зернових та зернобобових, і завдяки чому Україна стає лідером експортування деяких видів аграрної продукції. Майже 50% від загального обсягу експорту товарної продукції країни (на суму близько 30,0 млрд. дол. США) становить саме експорт сільськогосподарської продукції: олії соняшникової, пшениці, кукурудзи та ячменю.

З 2014 року наша країна вже втратила частину сільськогосподарських угідь на окупованих територіях Луганської та Донецької областей, а також ті, що знаходилися на території АПК. Після повномасштабного наступу у 2022 році та окупації нових українських земель посівні площі аграріїв зменшилися на 7 млн. га, а це становить 25% всіх орних земель, що приймають участь у посівних кампаніях [2]. Далі почалося звільнення більшої з них частини, а аграрії почали певним чином пристосовуватися до умов війни. Хоча ще багато посівних територій й досі є замінованими, до частини немає доступу або частково доступні, зруйновані логістичні ланцюги з контрагентами, знищено багато техніки, сховищ, складів, худоби, птиці, а також частинами чи повністю втрачений врожай.

Станом на 31.12. 2022 року 86,0% (24,6 млн. га) українських земель знаходиться під нашим контролем з 28,4 млн. га всіх посівних площ 2021 року. А на 3,8 млн. га поки що немає можливості проводити посівні компанії через бойові дії на цих територіях [5].

Якщо ж звичайний виробничий бізнес (в більшості це малий та середній) можна перенести (релокувати) в інші більш безпечні регіони, то це взагалі неможливо зробити для агропідприємств. Особливо це стосується галузі рослинництва та частково тваринництва. Так, у відповідності до державної програми релокації до безпечних регіонів у 2022 році релокувалися 800 підприємств, з яких вже 623 підприємства почали свою виробничу діяльність. Ще шукають місце для 239 підприємств (регіон, місце чи яким чином їх транспортувати). З підприємств, які хотіли переїхати у безпечні регіони, більше ніж 650 не зробили цього через деокупацію їх регіонів та повертаються ті, хто виїхав раніше – 44 підприємства (це стосується в більшості підприємств Сумської, Чернігівської та Харківської області). Структура релокацій підприємств по безпечним регіонам України виглядає так: 24% Львівська, 14,5% Закарпатська, 9,8% Чернівецька, 8,3% Івано-Франківська, 7,3% Хмельницька та 6,3% Тернопільська області [6].

Фінансова безпека аграрного бізнесу розглядається як взаємодіюча система із економічною системою, що разом дає можливість виявляти як потенційні та і наявні вже загрози та ризики. В результаті даного об'єднання можливим є більша оперативність у знаходженні більш ефективних шляхів для протидії, а це майже гарантовано дає більшу як стійкість фінансового стану суб'єктів господарювання так і можливості їх подальшого розвитку (або адаптації до нових чи навіть негативних умов функціонування) [4,8]. Таким чином, особливо для підприємств саме аграрного бізнесу необхідним є постійне проведення аналізу середовища їх діяльності щодо визначення факторів, чи головних загроз, які негативно впливають на їх фінансову безпеку.

Війна в Україні принесла вже велику суму збитків для сільського господарства через руйнування аграрної інфраструктури, знищення та пошкодження майна, готової продукції, тварин тощо. Особливо відчувається це для малого та середнього аграрного бізнесу, для якого є характерним високий рівень ризику й нестабільності доходів внаслідок вагової залежності від багатьох як внутрішніх так і зовнішніх чинників [3]. Малий та середній бізнес за своєю природою орієнтовані на використання доступних ресурсів, що, в першу чергу, можуть бути втраченими чи пошкодженими. Розвиток малого бізнесу, який виконує ряд специфічних соціально-економічних функцій, є локомотивом багатьох економік світу, надзвичайно

важливий у відновленні економіки України як зараз так і після війни [1].

Тому після проведення дослідження нами були визначені головні загрози веденню виробничої діяльності та фінансовій безпеці українському аграрному бізнесу під час війни, що визначені у наступному рисунку 1.

На початку весни 2022 українські сільськогосподарські виробники через значний брак обігових

коштів та посівного матеріалу були вимушені скоротити посівні площі, а в подальшому й виникли проблеми із збиранням самого врожаю. В свою чергу це призвело до негативного зниження отриманого обсягу врожаю при зменшенні врожайності агрокультур. Також свій негативний вплив внесли складні погодні умови: дощі, холодна температура у літку тощо. Тільки весняна прохолодна погода допомогла аграріям у посівній компанії, через що

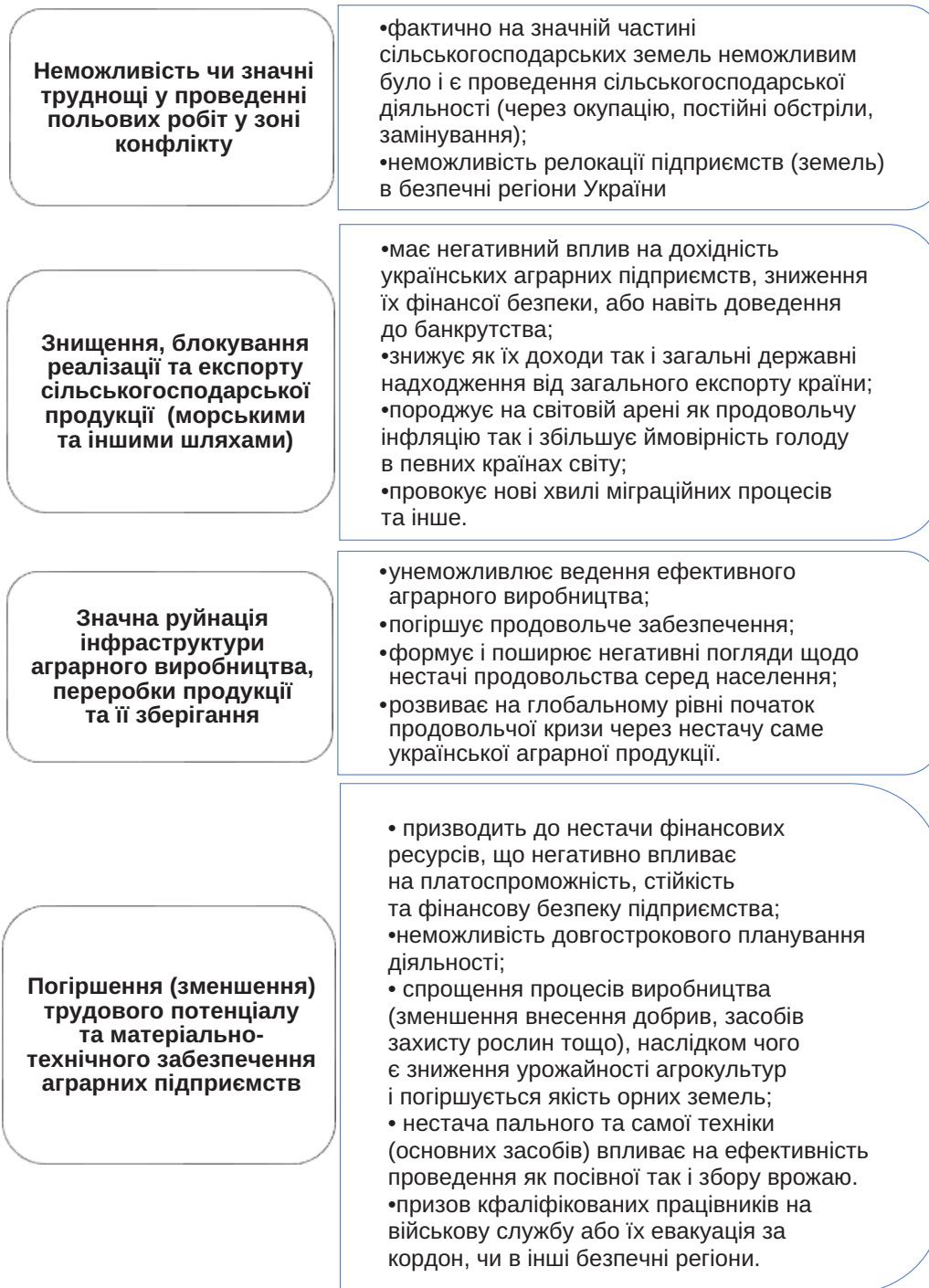

Рис. 1. Головні загрози веденню виробничої діяльності та фінансовій безпеці українському аграрному бізнесу під час війни

Джерело: згруповано авторами за даними [5; 6; 7]

вони змогли продовжити її терміни. На недоотримання врожаю 2022 року також вплинули негативні зміни у технологічних циклах через брак оборотних коштів (посівного матеріалу, палива, добрив тощо) через військові дії, зокрема в більшості це на Сумщині, Чернігівщині, Харківщині та в інших регіонах через руйнування логістичних ланцюгів.

У підсумку було зменшення майже на 40,0% виробництва продукції рослинництва відносно 2021 р., тобто лише 54 млн. т. зернових, що є показником отримання врожаю нашими аграріями у 2011–2012 рр. Однак, не дивлячись ні на що, український аграрний бізнес намагається поступово налагодити зруйновану логістику для власного виробництва та відновити надходження іноземного інвестування [7].

Коли запрацював «зерновий коридор» та інші шляхи, то майже до кінця листопада 2022 року ними було експортовано до 7 млн. т. аграрної продукції. Однак все ж таки ціновий коридор на національному зерновому ринку залишився суттєво низьким: наявність надлишкової пропозиції на зернові та значно вартісна логістика через свою ризиковість для нас. Загальна структура українського експорту аграрних культур становить: 65,% зернові культури, 18,0% олійні культури, 7,0% рослинні олії. Серед аграрної продукції в восени цього року лідером експортування дійсно була кукурудза, експорт якої становив на суму 474,0 млн. дол. і це найбільша сума за 2022 рік. Порівнюючи із минулим періодом 2021 року, то експорт кукурудзи становив у 13 разів менше, що пов'язане із невчасним її вивезенням до покупців через блокаду портів з початку війни. А також певну її частку збирали досить довго через погодні умови та не змогли вчасно вивезти для реалізації. Другою культурою за вартістю експортування був ріпак, якого експортували на 423,0 млн. дол., а третьою культурою за експортом була пшениця – 379,0 млн. дол. Потім йдуть ячмінь та соя відповідно у вартості експорту 94,0 та 87,0 млн. дол. Враховуючи наші значні логістичні проблеми, цілком логічно, що основними країнами-імпортерами є сусідні країни: Румунія, Польща та Угорщина. Також значні обсяги закупівлі завдяки роботі «зернового коридору» здійснює Туреччина [9].

В тих регіонах, які є близькі територіально до морського порту чи то міжнародного кордону, ціна агропродукції є значно вищою ніж в північних та східних областях. Наприклад, ціна на кукурудзу (з ПДВ) на Сумщині становить 4900 грн/т., а на Закарпатті вона зростає вже до 6800 грн/т. Однак і це є не та ціна, яка мала б бути для отримання прибутку. Таким чином, спроможність областей до виробництва зерна і тим самим забезпечення фінансової безпеки їх аграрним підприємствам надається через перевагу у значній близькості до міжнародних кордонів з Євросоюзом та портів.

Посівна компанія озимих культур 2022–2023 вже пройшла і фактичним є зменшення їх площ на 26% на підконтрольних територіях та на 43% від всіх українських посівів відносно 2021 року. Саме по північно-східним та центральним областям України було виявлено критичність щодо зниження показника посівних площ озимої пшениці [7].

У підприємств аграрного бізнесу причинами їх кризового чи не стійкого стану досить часто є специфічні, нетипові для інших сфер економіки процеси та явища. Отже, з урахуванням цього важливим елементом в фінансовій безпеці підприємства є саме методи регулювання та фінансово-кредитної підтримки, особливо це стосується саме з боку держави: через податкову, кредитну, бюджетну та міжнародну політику. Напрямки адаптації підприємств аграрного бізнесу щодо підтримки їх фінансової безпеки під час війни визначені на рис. 2.

Більш детально хотілося б зупинитися саме на останньому напрямку із пропозицій щодо підтримки чи зміцнення фінансової безпеки аграрних підприємств. Існуючі особливості щодо процесів відтворення в аграрному бізнесі не дають повній мірі підприємствам проводити свою діяльність лише власними фінансовими ресурсами. Їм дуже важливо отримувати фінансово-кредитну підтримку з боку держави, особливо на здійснення сезонно-польових робіт протягом всього періоду виробництва. Також вони мають виконувати свої зобов'язання перед бюджетною системою, працівниками, оновлювати сільськогосподарську техніку (особливо актуальне питання для підприємств Сумщини, Харківщини та Чернігівщини) та інше.

Також актуальним є питання щодо розвитку банківського кредитування аграрного сектору України, де в основі мають бути покладені взаємні заходи та механізми як і з боку держави, так і з боку банківських установ. Серед них потрібно розширювати вже існуючі програми банківського кредитування аграрного сектору та запроваджувати нові: включення програм державної підтримки землекористувачів та зниження відсоткових ставок за сільськогосподарськими кредитами, збільшення державних асигнувань на дешевші кредити, продовження програми кредитування 5-7-9%, а також збільшення кредитування малого та середнього аграрного бізнесу та інші. Усі ці заходи дадуть можливість сприяти розвитку землекористувачів аграрного сектору української економіки та створить сприятливий клімат для інвестицій у сільське господарство, що дозволить більш ефективно виконувати перший напрямок з наших пропозицій.

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України суми кредитування аграрного сектору на 2023 рік можуть бути збільшені. Світовим банком разом із міністерством були вирішені умови щодо продовження програми «5-7-9%»

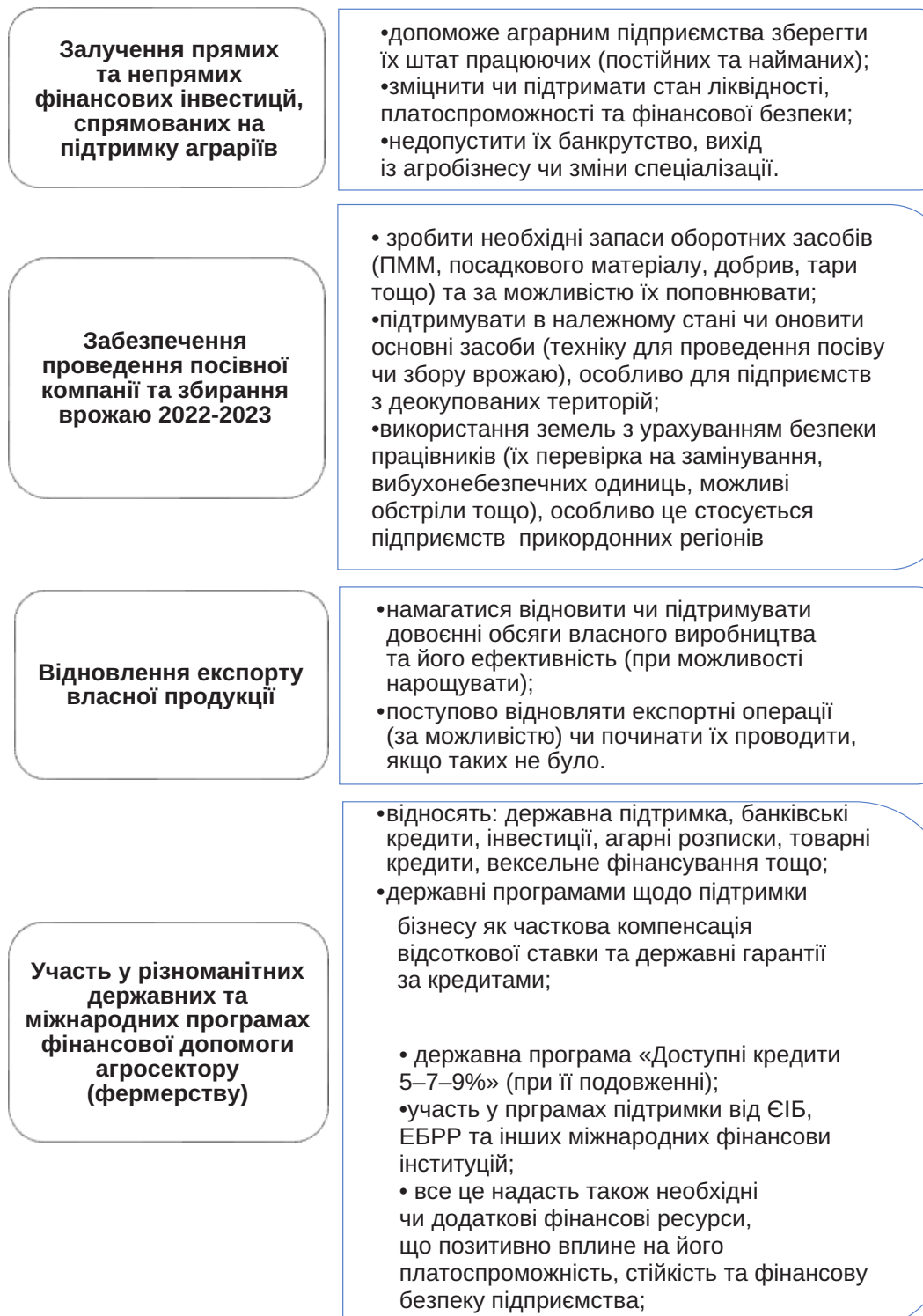

Рис. 2. Напрямки адаптації підприємств аграрного бізнесу щодо підтримки їх фінансової безпеки під час війни

Джерело: власні пропозиції авторів

на цей рік за рахунок більших лімітів кредитування: обговорювалися суми нових лімітів щодо ставки у 9%. Для малого аграрного бізнесу також подовжать програми державної підтримки з державного бюджету [5]. Щодо допомоги великому аграрному бізнесу, то ще в процесі обговорення напрямки співпраці з Міжнародною фінансовою

корпорацією (IFC). Тут планується спрямовувати частину коштів для того, щоб зменшити самі пороги кредитування для них. Також ведеться робота разом із МФУ та НБУ щодо механізму діяльності аграрних розписок, коли їх можна використовувати в банках в якості додаткової застави (через коефіцієнт покриття чи право оренди).

Висновки з проведеного дослідження. Отже, провівши дослідження стану підприємств аграрного сектору економіки України в сучасних умовах війни нами були виявлені головні загрози їх фінансовій безпеці які полягають у: неможливості чи значних труднощах щодо ведення польових робіт як у зоні конфлікту так і на частині вже звільнених територій; неможливість релокації таких підприємств; знищенні, блокуванні процесів реалізації та експорту сільськогосподарської продукції через морські та інші шляхи, відповідно недоотримання фінансових ресурсів для подальшої діяльності; значна руйнація інфраструктури аграрного виробництва, переробки продукції та її зберігання; погіршення (зменшення) трудового потенціалу та матеріально-технічного забезпечення аграрного бізнесу.

Все це разом негативно впливає як на саму виробничо-господарську діяльність так і на доходність (прибутковність) аграрних підприємств, погіршується чи взагалі втрачається їх фінансова безпека. Тому нами були визначені напрямки адаптації підприємств аграрного бізнесу щодо підтримки їх фінансової безпеки під час війни, які допоможуть їм подолати всі негативні наслідки чи то підтримати свою діяльність в таких важкий час.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Васильєва О. О., Горошкова Л. А. Вплив збройної агресії на сталий розвиток аграрної сфери: упущена вигода та її оцінка. *Сталий розвиток: виклики та загрози в умовах воєнного стану: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, 09 червня 2022 р.* Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2022. С. 33–35. URL: https://nupp.edu.ua/uploads/files/0/events/conf/2022/srvzuvvs/zbornik_2022.pdf (дата звернення: 25.02.2023).
2. Васильєв А. А., Галенко В. М. Фінансова безпека аграрних підприємств в умовах правового режиму воєнного стану. *Економіка та суспільство.* Вип. 45. 2022. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-63>.
3. Квасницька Р. С., Доценко І. О., Матвійчук Л. О. Оцінювання фінансової безпеки підприємства в системі забезпечення реалізації його фінансової стратегії. *Фінанси і кредит: проблеми теорії та практики.* 2019. Вип. 3. URL: <http://elar.khmn.u.edu.ua/handle/123456789/8276> (дата звернення 21.02.2023)
4. Кубай О. Г., Заставнюк О. А. Удосконалення фінансово-економічної безпеки в системі антикризового управління аграрного підприємства. *Агросвіт.* 2022. № 4. С. 68–77.
5. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Офіційний сайт. URL: <https://minagro.gov.ua> (дата звернення: 17.02.2023).
6. Міністерство економіки України. Офіційний сайт. URL: <https://www.me.gov.ua> (дата звернення: 15.02.2023).
7. Український клуб аграрного бізнесу. Офіційний сайт. URL: <https://www.ucab.ua/ua> (дата звернення: 15.02.2023).
8. Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів : навчальний посібник / за загальною редакцією С. М. Фролова. Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2015. 332 с.
9. Шалигіна І. В. Функціонування аграрного сектору економіки України та його фінансова підтримка в умовах війни. *Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми економіки, обліку, фінансів і права в умовах сучасних викликів».* Полтава (11 жовтня 2022). С. 43.

REFERENCES:

1. Vasylieva O. O., Horoshkova L. A. (2022) Vplyv zbroynoyi ahresiyi na stalyy rozvytok ahrarynoi sfery: upushchena vyhoda ta yiyi otsinka [The impact of armed aggression on the sustainable development of the agrarian sphere: the lost benefit and its assessment. Collection of theses. Poltava. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/01/26/681790/> (accessed 25 February 2023).
2. Vasiliev A. A., Galenko V. M. (2022) Finansova bezpeka ahrarynykh pidpryyemstv v umovakh pravovoho rezhymu voyennoho stanu [Financial security of agricultural enterprises in the conditions of the legal regime of martial law]. *Economy and society*, vol. 45. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-63>.
3. Kvasnyts'ka R. S., Dotsenko I. O., Matvijchuk L. O. (2019) Otsiniuvannia finansovoi bezpeky pidpryyemstva v systemi zabezpechennia realizatsii yoho finansovoi stratehii [Assessment of the financial security of the enterprise in the system of ensuring the implementation of its financial strategy]. *Finance and credit: problems of theory and practice*, vol. 3. Available at: <http://elar.khmn.u.edu.ua/handle/123456789/8276> (accessed 21 February 2023). (in Ukrainian)
4. Kubay O. H., Zastavnyuk O. A. (2022) Udoskonalennya finansovo-ekonomichnoyi bezpeky v systemi antykrizovoho upravlinnna ahrarynoho pidpryyemstva [Improvement of financial and economic security in the anti-crisis management system of an agrarian enterprise]. *Ahrosvit.* no. 4, pp. 68–77. (in Ukrainian)
5. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2023). Official web-site. Available at: <https://minagro.gov.ua> (accessed 17 February 2023). (in Ukrainian)
6. Ministry of Economy of Ukraine (2023). Official web-site. Available at: <https://www.me.gov.ua> (accessed 15 February 2023). (in Ukrainian)
7. Ukrainian Club of Agrarian Business (2023). Official web-site. Available at: <https://www.ucab.ua/ua> (accessed 15 February 2023). (in Ukrainian)
8. Frolov S. M. (2015) Upravlinnna finansovoyu bezpekoju ekonomichnykh sub'yektiv: navchal'nyy posibnyk [Management of financial security of economic entities: a study guide]. Sumy: DVNZ "UABS NBU". P. 332. (in Ukrainian)
9. Shalyhina I. V. (2022) Funktsionuvannya ahrarynoho sektoru ekonomiky Ukrayiny ta yoho finansova pidtrymka v umovakh viyny. [The functioning of the agrarian sector of the economy of Ukraine and its financial support in the conditions of war]. Collection of theses of practical conference «Actual problems of economics, accounting, finance and law in the conditions of modern challenges». Poltava, p. 43. (in Ukrainian)

РОЗДІЛ 7. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ТА ДОСВІД ЗАПРОВАДЖЕННЯ НЕФІНАНСОВОГО ЗВІТУВАННЯ КОМПАНІЙ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

INSTITUTIONAL FRAMEWORK AND EXPERIENCE OF IMPLEMENTING NON-FINANCIAL REPORTING OF COMPANIES IN THE EUROPEAN UNION

Процес концептуалізації глобального сталого розвитку актуалізував завдання підвищення прозорості та підзвітності компаній в розрізі впливу їхньої діяльності на екологію, економіку та суспільство. Для його вирішення у господарську практику запроваджено інститут нефінансового звітування. У статті досліджено процес інституціоналізації розкриття нефінансової інформації компаніями ЄС та встановлено основні переваги і недоліки інституту нефінансового звітування на сучасному етапі його розвитку. На підставі аналізу та узагальнення досвіду розкриття нефінансової інформації компаніями в країнах-членах ЄС визначено особливості, позитивні і негативні наслідки нефінансового звітування для компаній та їх інституційного середовища. Обґрунтовано напрями вдосконалення системи нефінансового звітування українських компаній на інституційних засадах ЄС.

Ключові слова: директива ЄС, інститут нефінансового звітування, компанія, розкриття нефінансової інформації, сталий розвиток, стандарт.

The process of conceptualizing global sustainable development actualized the task of increasing the transparency and accountability of companies in terms of the impact of their activities on the environment, economy and society. To solve it, the institute of non-financial reporting was introduced into economic practice. The purpose of the article is to study the process of institutionalization of non-financial reporting of companies in the EU and generalize the experience of disclosure of non-financial information by companies in EU member states in order to justify the system of non-financial reporting of Ukrainian companies on the institutional basis of the EU. The adoption by the European Parliament and the Council of the EU of Directive 2013/34/EU and Directive 2014/95/EU became a powerful impetus for the development of the institution of non-financial reporting. However, due to the transposition of certain norms of Directive 2014/95/EU into the national legal systems of the EU member states with significant differences, the institution of non-financial reporting currently has certain shortcomings: the scope of application is not clearly defined enough, there are significant differences in the presentation of non-financial information, which complicates its analysis and comparison, disclosure of non-financial information requires significant administrative costs and costs for its verification, etc. Therefore, today an urgent task is to revise the existing legislation of the EU and participating countries, taking into account the interests of all parties interested in the non-financial reporting of companies. Based on the analysis and generalization of the experience of disclosure of non-financial information by companies in EU member states, the article identifies the features, positive and negative consequences of non-financial reporting for companies. The positive impact of non-financial reporting on the company's institutional environment has been proven: increasing the transparency of the company's activities in such areas as the environment, society, human rights, and anti-corruption; development of internal procedures and practices; improvement of communication policy in supply chains and business practices; ensuring the appropriate level of integrity of the company; increasing the level of trust of stakeholders and investors. Based on the results of the research, directions for improving the system of non-financial reporting of Ukrainian companies based on the EU institutional framework are substantiated.

Key words: company, EU directive, institute of non-financial reporting, reporting of non-financial information, standard, sustainable development.

УДК 657.631

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-46>

Солодовник О.О.

д.е.н., професор,
професор кафедри фінансів,
обліку та безпеки бізнесу,
Харківський національний університет
міського господарства
імені О.М. Бекетова

Solodovnik Olesia

O.M. Beketov National University
of Urban Economy in Kharkiv

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть глобальне суспільство перебуває на зростаючому етапі сталого розвитку, що зумовлює посилення вимог до підзвітності та прозорості соціальної й екологічної інформації компаній. Оскільки традиційна модель фінансової звітності не відповідає належним чином інформаційним потребам зацікавлених сторін і, відповідно, не є адекватною для забезпечення прийняттого рівня прозорості і підзвітності, тому в різних країнах світу запроваджуються нові форми звітності, в яких розкривається нефінансова інформація про внесок компанії у сталий розвиток, зокрема економічні, соціальні й екологічні аспекти її діяльності.

Важливу роль у формуванні інституційних основ нефінансового звітування компаній відіграють міжнародні ініціативи, наприклад, Глобальний договір ООН, Глобальна ініціатива звітності, Рада з міжнародної інтегрованої звітності та ін., а також уряди країн. З метою координації національних положень та вдосконалення розкриття компаніями нефінансової інформації Європарламентом та Радою ЄС прийнято Директиву 2014/95/ЄС «Про розкриття нефінансової та диверсифікованої інформації окремими великими компаніями і групами», положення якої транспоновані у національні правові системи країн-членів ЄС. На думку більшості компаній і стейкхолдерів запроваджені зміни в законодавстві стали одним із драйверів

підвищення обізнаності, вдосконалення процедур звітності та внутрішньої практики [1].

В Україні нефінансова звітність компаній перебуває на етапі впровадження: імплементовано норми європейського законодавства щодо необхідності складання звіту про управління, прийнято методичне забезпечення підготовки такого звіту, суб'єкти господарювання дедалі більше долучаються до розкриття інформації про вплив їхньої діяльності на економіку, екологію й суспільство [2]. Втім, набуття Україною статусу кандидата на вступ в ЄС актуалізує завдання формування цілісної системи нефінансового звітування вітчизняних компаній на інституційних засадах ЄС з урахуванням досвіду їх імплементациї у господарську діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика нефінансового звітування у зарубіжних дослідженнях окреслилась на початку 1970-х років, але до 2000-х років інтерес до неї був незначний. М. Груесо-Гала та С. С. Зорноза [3] встановлено, що протягом 2013–2019 рр. у науково метричній базі Web of Science за цією проблематикою було опубліковано 2232 статті. На підставі сучасного бібліометричного аналізу цих статей вченими встановлено: найбільшу увагу науковцями приділено вивченню сутності та детермінант нефінансового звітування у контексті корпоративної соціальної відповідальності, сталого розвитку, ділової етики, цінностей та парадигми потрібного результату; достатньо новими напрямками досліджень, що набувають популярності останнім часом і потребують подальших досліджень, є формування і стандартизація нефінансових звітів, їх змістовне наповнення, умови та наслідки запровадження; на сьогодні існує потреба в більшій кількості порівняльних досліджень між країнами з різним інституційним середовищем.

В Україні дослідженням теоретико-методологічних і практичних аспектів складання нефінансової звітності займаються Бондар Т., Воробей В., Єфименко Т., Журавльова І., Журовська І., Зінченко А., Кармаза О., Коритник Л., Король С., Курило О., Кучерява М., Легенчук С., Ловінська Л., Макаренко І., Мартинюк О., Озеран А., Олійник Я., Петрик О., Сухонос В., Шолно О. [2; 4–10]. Разом із тим, у вітчизняних наукових публікаціях ще бракує системних досліджень щодо наукового опрацювання інституційних засад нефінансового звітування європейських компаній та досвіду їх впровадження в країнах-членах ЄС.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження процесу інституціоналізації нефінансового звітування компаній в ЄС та узагальнення досвіду розкриття нефінансової інформації компаніями в країнах-членах ЄС задля обґрунтування системи нефінансового звітування українських компаній на інституційних засадах ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розвиток світової економіки продукує численні виклики, які доводиться вирішувати компаніям для забезпечення сталого розвитку свого бізнесу, зберігаючи і покращуючи довірливі відносини зі своїми зацікавленими сторонами. У цьому контексті зростає роль нефінансової звітності компанії, як інструмента підвищення прозорості та підзвітності її діяльності, забезпечення інформаційних потреб різних груп зацікавлених сторін, зменшення асиметрії інформації на ринку тощо. Така звітність містить інформацію про економічні, екологічні та соціальні аспекти діяльності компанії, а також стан її корпоративного управління. Доповнюючи дані традиційної фінансової звітності нефінансова інформація дає змогу зацікавленим сторонам більш повно і точно оцінити минулу, поточну та майбутню діяльність компанії.

Вимоги від стейкхолдерів до компаній щодо нефінансового звітування з'явилися на початку 80-х років ХХ ст., коли фонди соціальних інвестицій у Великобританії і США почали відслідковувати соціальні аспекти діяльності компаній та загалом етику бізнесу [4]. Це поступово призвело до розвитку нових, добровільних форм нефінансової звітності, таких як: звітність про інтелектуальний капітал, корпоративну соціальну відповідальність (CSR), звітність про сталий розвиток (GRI), інтегрована звітність (IR) та ін. На сьогодні існує вже кілька десятків міжнародних, загальноєвропейських і національних систем нефінансової звітності, що дозволяє застосовувати гнучкий підхід до розкриття інформації про вплив діяльності компаній на економіку, екологію та суспільство, але разом з тим призводить до відсутності її порівняльності та додаткового адміністративного навантаження для компаній.

З метою вдосконалення розкриття компаніями нефінансової інформації та координації національних положень у цій сфері Європарламентом та Радою ЄС прийнято Директиву 2013/34/ЄС «Про річну фінансову звітність, консолідовану фінансову звітність і зв'язані з ними звіти окремих типів компаній» [11] та Директиву 2014/95/ЄС «Про розкриття нефінансової та диверсифікованої інформації окремими великими компаніями і групами» [12], а для полегшення компаніям розкриття нефінансової інформації та забезпечення її відповідності, корисності й порівняльності Європейською комісією розроблено Керівництво з нефінансової звітності (методологія розкриття нефінансової інформації) [13], яке містить керівні, але необов'язкові, принципи, що включають загальні і галузеві ключові показники (КПІ) нефінансового характеру, які характеризують діяльність компанії. Завдяки цьому регуляторному втручання розкриття нефінансової інформації

змінилося від переважно добровільного підходу до обов'язкового режиму [14].

Директива 2014/95/ЄС вносить зміни до Директиви 2013/34/ЄС і зобов'язує суб'єктів громадського інтересу складати нефінансовий звіт, який містить інформацію щодо як мінімум таких аспектів: охорона навколишнього середовища, питання зайнятості та соціальні питання, повага прав людини, боротьба з корупцією і хабарництвом. Такий звіт повинен включати опис політики, результатів і ризиків, пов'язаних з цими питаннями, інформацію про впровадження процесу дью-ділідженс, що реалізується на підприємстві, а також інформацію, що стосується, у відповідних випадках і відповідному обсязі, ланцюгів постачання і договорів субпідряду, з метою виявлення, запобігання і пом'якшення існуючих і потенційних несприятливих наслідків.

За замовчуванням нефінансовий звіт є частиною звіту про управління. Проте, Директива 2014/95/ЄС дозволяє державам-членам ЄС надавати компаніям можливість публікувати необхідну нефінансову інформацію в окремому звіті. Більшість держав-членів ЄС зробили цю можливість доступною. Зокрема, компанії можуть самостійно обирати систему звітності (міжнародну, загальноєвропейську або національну) і використовувати її повністю або частково. Потенційний перелік міжнародних і загальноєвропейських

систем звітності, які можуть бути використані компаніями наведено у Директиві 2014/95/ЄС (рис. 1).

Протягом 2016–2018 років всі країни-члени ЄС ввели в дію закони, нормативно-правові акти та адміністративні положення, що необхідні для виконання Директиви 2014/95/ЄС. При цьому, більшість положень даної Директиви були транспоновані подібним чином, проте положення щодо визначення компаній, на які поширюються нормативні вимоги щодо нефінансової звітності, форматів розкриття інформації та штрафів за недотримання вимог розкриття інформації імплементовано до національних правових систем із значними розбіжностями.

Відповідно до Директиви 2014/95/ЄС сфера дії вимог щодо розкриття нефінансової інформації визначається виходячи з підсумку балансового звіту, чистого обороту та середньої кількості працівників. Вимоги щодо розкриття нефінансової звітності застосовуються тільки до тих компаній, які вважаються великими і суспільно значимими, а також до тих, що мають значення для всього суспільства і є материнськими компаніями у великих групах, у кожному з яких середня кількість працюючих становить понад 500 осіб, у випадку групи – на консолідованій основі.

Разом із тим, країни-члени ЄС мають можливість поширити положення Директиви, на більшу кількість компаній. Це зумовлює певні відмінності

ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКІ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ НЕФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КОМПАНІЙ
Система екологічного менеджменту та аудиту (<i>EMAS – Eco-Management and Audit Scheme</i>)
Глобальний договір ООН (<i>United Nations (UN) Global Compact</i>)
Керівництво по звітності у сфері сталого розвитку Глобальної ініціативи зі звітності (<i>The Global Reporting Initiative GRI</i>)
Керівні принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств (<i>The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) Guidelines for Multinational Enterprises</i>)
Керівні принципи підприємницької діяльності в аспекті прав людини (<i>The Guiding Principles on Business and Human Rights</i>)
Система екологічного менеджменту та аудиту (<i>Eco-Management and Audit Scheme (EMAS)</i>)
Стандарт ISO 26000 – «Керівництво з соціальної відповідальності» (<i>The International Organisation for Standardisation's ISO 26000</i>)
Тристороння декларація принципів, що стосуються багатонаціональних корпорацій і соціальної політики Міжнародної організації праці (<i>The International Labour Organisation's Tripartite Declaration of principles concerning multinational enterprises and social policy</i>)

Рис. 1. Загальноєвропейські та міжнародні стандарти нефінансової звітності компаній, рекомендовані у Директиві 2014/95/ЄС

Джерело: складено за [12]

критеріальних вимог до компаній, зобов'язаних звітувати у різних країнах-членах ЄС. Так, значення критерію «середня кількість працівників» у Данії та Швеції встановлено на рівні 250 осіб, а в інших країнах-членах ЄС – на рівні 500 осіб, значення критерію «чистий оборот» і «підсумок балансового звіту» у країнах єврозони встановлено на рівні 40 млн. євро і 20 млн. євро відповідно, за винятком Бельгії (34 млн. євро і 17 млн. євро відповідно) і Греції (кількісне значення критерію законодавчо не визначено), в інших країнах-членах ЄС ці критерії визначено у національних валютах. За оцінками [15] більш ніж 6000 європейських компаній почали застосовувати положення Директиви 2014/95/ЄС для звітування з 2018 року на підставі інформації за 2017 фінансовий рік.

Як було зазначено, Директива 2014/95/ЄС надає можливість включати нефінансові звіти в річний звіт або в окремий звіт (залежно від рішень і вибору держав-членів). При цьому Директива не накладає на компанії жорстких рамок або стандартів звітності, але є країни, які вимагають від них використання стандартів відповідно до національного законодавства (наприклад, Бельгія та Іспанія). Перевірка 145 європейських емітентів, здійснена у 2019 році Європейським органом з цінних паперів і ринків (ESMA) з метою оцінки стану правозастосування та регулятивної діяльності, показала, що 67% перевірених компаній включили свою нефінансову звітність безпосередньо в звіт про управління (9% через перехресне посилання), тоді як 14% представили свої нефінансові звіти окремо, але в межах річного фінансового звіту, 19% досліджених емітентів подали нефінансову звітність окремо поза річним фінансовим звітом [16]. Слід зазначити, що крім звітності великі компанії наразі розкривають нефінансову інформацію у своїх брифінгах для інвесторів, інформаційних бюлетенях, прес-релізах, а також веб-оголошеннях та інших заходах [15]. Все це призводить до очевидних відмінностей у представленні нефінансової інформації компаніями в ЄС.

Для забезпечення відповідності, користності і порівнянності нефінансової інформації Єврокомісія розробила Керівництво з нефінансової звітності (методологія розкриття нефінансової інформації), у якому визначила керівні принципи складання нефінансового звіту, такі як: розкриття суттєвої інформації; чесний, збалансований і зрозумілий; всеохоплюючий, але лаконічний; стратегічний та націлений у майбутнє; орієнтація а стейкхолдерів; послідовність подання інформації. Водночас, Єврокомісія закликає компанії використовувати гнучкий підхід до розкриття нефінансової інформації й акцентує увагу на тому, що даний документ має рекомендаційний характер і не створює нових юридичних зобов'язань.

Орієнтиром у підготовці нефінансових звітів європейськими компаніями є міжнародні стандарти, рекомендовані у Директиві 2014/95/ЄС (рис. 1). За даними звіту Європейської комісії 2020 року [1] стандартом, що найчастіше використовується компаніями, є GRI: дві третини опитаних компаній заявили, що використовують стандарт GRI принаймні певною мірою для нефінансового звітування. Близько 60% компаній також звітують згідно з Глобальним договором ООН, 52% – згідно з Рекомендаціями Європейської комісії 2017 року та 44% – згідно з Проєктом розкриття вуглецю (CDP). Від 25 до 30% компаній використовують Рекомендації Європейської комісії щодо кліматичної звітності 2019 року (29%), Рекомендації ОЕСР для багатонаціональних підприємств (27%), Тресторонню декларацію принципів МОП щодо багатонаціональних підприємств (27%), ООН Керівні принципи бізнесу та прав людини (25%) та Робоча група з питань розкриття фінансової інформації, пов'язаної з кліматом (24%). Інші стандарти та рамки використовуються значно меншою мірою. При цьому GRI принаймні певною мірою використовують 100% опитаних компаній, розташованих в Італії та Іспанії, і близько 90% тих, що розташовані в Нідерландах, Польщі та Фінляндії. Глобальний договір ООН є найбільш поширеним стандартом у Данії, Франції та Швеції.

Практика свідчить, що майже всі компанії вирішують яку саме інформацію розкривати у нефінансовому звіті на основі результатів неформальних внутрішніх обговорень, інструкцій міжнародних стандартів звітності, аналізу звітів інших компаній і консультацій із стейкхолдерами та постачальниками [1]. Застосування зазначених підходів до вибору фактичної суттєвої інформації для розкриття сприяє вдосконаленню внутрішніх процедур і практик, підвищенню транспарентності компанії, інтенсифікації обміну інформацією в ланцюгах постачання, розширенню ринків, підвищенню рівня довіри стейкхолдерів, ідентифікації важливих проблем, які впливають на бізнес-стратегії. Разом із тим, нефінансова звітність також несе в собі певні ризики і труднощі для компаній: зростання адміністративних витрат і витрат на аудит; неправильна оцінка суттєвості інформації через брак кваліфікованих фахівців і досвіду розкриття нефінансової інформації; штрафи за недотримання спеціальних положень щодо форматів розкриття інформації, передбачених національним законодавством; можлива критика, оскільки звітність компанії має справедливо висвітлювати позитивні і негативні аспекти її діяльності; імовірність використання недостовірних даних через недосконалість системи збору даних, внутрішнього контролю і звітності. Загалом, підготовка та розкриття нефінансової інформації допомагає компаніям покращити фінансові та нефінансові показники діяльності,

уникнути, зменшити або контролювати шкідливий вплив своєї діяльності на суспільство та навколишнє середовище, підвищити рівень довіри стейкхолдерів та привабливість для інвесторів.

Висновки. Процес концептуалізації глобального сталого розвитку актуалізував завдання підвищення прозорості та підзвітності компаній в розрізі впливу їхньої діяльності на екологію, економіку та суспільство. Для його вирішення у господарську практику запроваджено інститут нефінансового звітування. Нові стандарти і правила розкриття нефінансової інформації на початковому етапі мали добровільний характер.

Потужним імпульсом розвитку інституту нефінансового звітування компаній стало прийняття Європарламентом і Радою ЄС Директиви 2013/34/ЄС і Директиви 2014/95/ЄС, у яких на законодавчому рівні закріплено обов'язковість нефінансового звітування великих і середніх компаній в ЄС, сферу застосування, формат, зміст і порядок розкриття нефінансової інформації. Проте, внаслідок транспонування окремих норм Директиви 2014/95/ЄС у національні правові системи країн-членів ЄС із значними розбіжностями наразі інститут нефінансового звітування має певні недоліки, зокрема, недостатньо чітко окреслена сфера застосування, існують істотні відмінності у представленні нефінансової інформації, що ускладнює її аналіз і порівняння, розкриття нефінансової інформації вимагає значних адміністративних витрат і витрат на її верифікацію та ін. Тому на сьогодні актуальним завданням є перегляд існуючих норм законодавства ЄС та країн-учасниць з урахуванням інтересів усіх сторін, зацікавлених у нефінансовому звітуванні компаній.

Узагальнюючи досвід розкриття нефінансової інформації компаніями в ЄС можемо констатувати позитивний її вплив як на формальні, так і неформальні правила і норми інституційного середовища компанії, зокрема: підвищення прозорості діяльності компанії у таких сферах, як навколишнє середовище, суспільство, права людини, протидія корупції; розвиток внутрішніх процедур і практик; вдосконалення комунікаційної політики у ланцюгах постачань і традицій ведення бізнесу; забезпечення належного рівня доброчесності компанії; підвищення рівня довіри стейкхолдерів і інвесторів.

На підставі проведеного дослідження вважаємо, що при формуванні цілісної системи нефінансового звітування українських компаній доцільно чітко визначити критеріальні вимоги до компаній, які мають розкривати нефінансову інформацію в обсязі, передбаченому нормами Директиви 2014/5/ЄС; передбачити для таких компаній можливість публікації необхідної нефінансової інформації в окремому звіті, самостійно обираючи систему звітності з обмеженого переліку найбільш

поширених у країнах ЄС міжнародних та загальноєвропейських стандартів; забезпечити розміщення на окремому веб-сайті уповноваженого державного органу нефінансових звітів компаній, керівництв, методичних матеріалів, відеокурсів та ін. щодо складання такої звітності; забезпечити періодичний аналіз впливу регуляторних актів у сфері нефінансового звітування на інтереси компаній, їх стейкхолдерів та постачальників послуг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Study on the non-financial reporting directive: final report / European Commission, Directorate-General for Financial Stability, Financial Services and Capital Markets Union. 2021. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2874/229601> (дата звернення: 15.03.2023).
2. Ловінська Л. Г., Бондар Т. А. Нефінансова звітність як основа інформаційного забезпечення моніторингу досягнення цілей сталого розвитку. *Фінанси України*. 2019. № 11. С. 20–30.
3. Grueso-Gala M., Camisón Zornoza C. A bibliometric analysis of the literature on non-financial information reporting: Review of the research and network visualization. *Cuadernos de Gestión*. 2022. No. 22(1). P. 175–192.
4. Воробей В., Журовська І. Нефінансова звітність: інструмент соціально відповідального бізнесу. Київ: ТОВ «Інжиніринг», 2010. 78 с.
5. Олійник Я. В., Кучерява М. В. Удосконалення нормативно-правового забезпечення нефінансової звітності в Україні як результат співпраці з міжнародними інституціями. *Фінанси України*. 2019. № 11. С. 31–43.
6. Єфименко Т. І. Звітування зі сталого розвитку: виклики та шляхи подолання. *Фінанси України*. 2019. № 11. С. 9–19.
7. Олійник Я. В., Кучерява М. В., Зінченко А. Г., Коритник Л. П. Практика нефінансової звітності підприємств добувної галузі України. *Наукові праці НДФІ*. 2020. № 4. С. 95–105.
8. Makarenko I., Sukhonos V., Zhuravlyova I., Legenchuk S., Szolno O. Sustainability reporting assessment for quality and compliance: the case of Ukrainian banks' management reports. *Banks and Bank Systems*. 2020. No. 15(2). P. 117–129.
9. Озеран А. Звіт керівництва та інша нефінансова інформація: структура і зміст. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2018. № 4. С. 15–28.
10. Petryk O., Kurylo O., Karmaza O., Makhinchuk V., Martyniuk O. Non-financial reporting of companies and the necessity of its confirmation by auditors in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. 2018. No 16(2). P. 385–395.
11. Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013L0034&qid=1680280038672> (дата звернення: 15.03.2023).
12. Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 amending

Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0059&qid=1680280140901> (дата звернення: 15.03.2023).

13. Communication from the European Commission: Guidelines on non-financial reporting (methodology for reporting non-financial information) (2017/C215/01). URL: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017XC0705\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017XC0705(01)&from=EN) (дата звернення: 15.03.2023).

14. Fiandrino S., Tonelli A. A Text-Mining Analysis on the Review of the Non-Financial Reporting Directive: Bringing Value Creation for Stakeholders into Accounting. *Sustainability*. 2021. No. 13(2). P. 763. <https://doi.org/10.3390/su13020763> (дата звернення: 15.03.2023).

15. Current Non-financial Reporting Formats and Practices / European Reporting Lab, European Financial Reporting Advisory Group. 2021. URL: https://www.efrag.org/Assets/Download?assetUrl=%2Fsites%2Fwebpublishing%2FSiteAssets%2FEFRAG%2520PTF-NFRS_A6_FINAL.pdf&AspxAutoDetectCookieSupport=1 (дата звернення: 15.03.2023).

16. Report Enforcement and regulatory activities of European enforcers in 2019 / European Securities and Markets Authority. 2020. URL: https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma32-63-846_2019_activity_report.pdf (дата звернення: 15.03.2023).

REFERENCES:

1. European Commission, Directorate-General for Financial Stability, Financial Services and Capital Markets Union. (2021). *Study on the non-financial reporting directive : final report*. Available at: <https://data.europa.eu/doi/10.2874/229601> (accessed 15 March 2023).

2. Lovinska L. H., Bondar T. A. (2019) Nefinansova zvitnist yak osnova informatsiinoho zabezpechennia monitorynhu dosiahnennia tsilei staloho rozvytku [Non-financial reporting as the basis of information support for monitoring the achievement of sustainable development goals]. *Finansy Ukrainy*, vol. 11, pp. 20–30.

3. Grueso-Gala M., Camisón Zornoza C. (2022). A bibliometric analysis of the literature on non-financial information reporting: Review of the research and network visualization. *Cuadernos de Gestión*, vol. 22(1), pp. 175–192.

4. Vorobei V., Zhurovska I. (2010) Nefinansova zvitnist: instrument sotsialno vidpovidalnoho biznesu [Non-financial reporting: a tool of socially responsible business]. Kyiv: TOV «Inzhynirynh» 78 p. (in Ukrainian)

5. Oliinyk Ya. V., Kucheriava M. V. (2019) Udoskonalennia normatyvno-pravovoho zabezpechennia nefinansovoi zvitnosti v Ukraini yak rezultat spivpratsi z mizhnarodnymy instytutsiamy [Improvement of regulatory and legal support of non-financial reporting in Ukraine as a result of cooperation with international institutions]. *Finansy Ukrainy*, vol. 11, pp. 31–43.

6. Yefymenko T. I. (2019) Zvituvannia zi staloho rozvytku: vyklyky ta shliakhy podolannia [Sustainability reporting: challenges and ways to overcome them].

Finansy Ukrainy, vol. 11, pp. 9–19.

7. Oliinyk Ya. V., Kucheriava M. V., Zinchenko A. H., Korytnyk L. P. (2020) Praktyka nefinansovoi zvitnosti pidpriemstv dobuynoi haluzi Ukrainy [The practice of non-financial reporting of enterprises in the extractive industry of Ukraine]. *Naukovi pratsi NDFI*, vol. 4, pp. 95–105.

8. Makarenko I., Sukhonos V., Zhuravlyova I., Legenchuk S., Szolno O. (2020). Sustainability reporting assessment for quality and compliance: the case of Ukrainian banks' management reports. *Banks and Bank Systems*, vol. 15(2), pp. 117–129.

9. Ozeran A. (2018) Zvit kerivnytstva ta insha nefinansova informatsiia: struktura i zmist [Management report and other non-financial information: structure and content]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, vol. 4, pp. 15–28.

10. Petryk O., Kurylo O., Karmaza O., Makhinchuk V., Martyniuk O. (2018) Non-financial reporting of companies and the necessity of its confirmation by auditors in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, vol. 16(2), pp. 385–395.

11. The European Parliament and the Council of the European Union. (2013). *Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings*. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013L0034&qid=1680280038672> (accessed 15 March 2023).

12. The European Parliament and the Council of the European Union. (2014). *Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups*. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0059&qid=1680280140901> (accessed 15 March 2023).

13. European Commission. (2017). *Communication from the European Commission: Guidelines on non-financial reporting (methodology for reporting non-financial information) (2017/C215/01)*. Available at: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017XC0705\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017XC0705(01)&from=EN) (accessed 15 March 2023).

14. Fiandrino S., Tonelli A. (2021) A Text-Mining Analysis on the Review of the Non-Financial Reporting Directive: Bringing Value Creation for Stakeholders into Accounting. *Sustainability*, vol. 13(2), 763. Available at: <https://doi.org/10.3390/su13020763> (accessed 15 March 2023).

15. European Reporting Lab, European Financial Reporting Advisory Group (2021) *Current Non-financial Reporting Formats and Practices*. Available at: https://www.efrag.org/Assets/Download?assetUrl=%2Fsites%2Fwebpublishing%2FSiteAssets%2FEFRAG%2520PTF-NFRS_A6_FINAL.pdf&AspxAutoDetectCookieSupport=1 (accessed 15 March 2023).

16. Securities and Markets Authority (2019) *Report Enforcement and regulatory activities of European enforcers in Europe*. Available at: https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma32-63-846_2019_activity_report.pdf (accessed 15 March 2023).

РОЗДІЛ 8. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ІТ-ПРОЕКТІВ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ ТА МЕТОДИ ЇЇ ОЦІНКИ ECONOMIC EFFICIENCY OF IT PROJECTS IN INFORMATION MANAGEMENT AND METHODS OF ITS ASSESSMENT

У статті досліджено, етапи впровадження інформаційних проектів. У роботі використувалися теоретичні методи дослідження. До них належать: науковий аналіз джерел з даного питання, що дозволив сформулювати вихідні положення дослідження; аналіз результатів; моніторинг. Розглянуто методи оцінки економічної ефективності використання ІТ-проектів при вдосконаленні діяльності суб'єктів господарювання, заснована на показниках і критеріях відбору проектів у зв'язку з інноваціями. Адаптація впровадження інформаційних технологій на підприємствах об'єктивно викликає трансформаційні зрушення в діяльності. В результаті було встановлено зручність використання різних методів реалізації проектів в українських ІТ-компаніях. Визначено переваги цифрової трансформації та надані рекомендації щодо її удосконалення. Перспективами подальших досліджень є емпіричне дослідження ефективності управління ІТ-проектами.

Ключові слова: методи оцінки, ІТ-проекти, інформаційна економіка, економічна ефективність, новітні технології.

Economic efficiency is one of the key factors in the sustainable development of the national economy. During the years of independence, the economy of Ukraine developed with a heavy industry structure and a high energy intensity of GDP. The state's strategic directions for integration into the single European and global information and economic space are subject to the development of the information society and the active implementation of innovative technologies, which are a solid basis for the harmonious and sustainable development of the state. The article examines the stages of implementation of information projects. Another organizations manage functional projects differently. Some of them are fragmented and decentralized groups with multiple names indicating projects. In contrast, others may have a large number of project management specialists in a centralized support organization. The various methodologies used for project management in the IT sector are aimed at improvement efficiency and effectiveness of implemented measures, taking into account various features such as innovativeness, high technologies, different levels of unpredictability results, short product life cycle, severe loss of profit due to project delay implementation, etc. The article presents a methodical approach to improving IT efficiency and effectiveness of IT project management, which is part of a comprehensive study in Bulgarian hi-tech companies. The purpose of the article is to study the methodology in economic efficiency of IT project management. Theoretical research methods were used in work. This is a scientific analysis of the sources on this problem, which made it possible to formulate the initial provisions of the study, analysis of the results, and monitoring. Special methodology for researching the level of implementation of various management methods in IT projects in Ukrainian companies were developed on the basis of indicators and criteria for selection of projects in connection with innovations. As a result, the ease of use of various The method of implementing projects in Ukrainian IT companies has been established. Traditional and flexible methods are studied on the basis of various developed indicators which identify lost time and increased cost of the final product and result due to imperfection management of IT projects of companies. Prospects for further research are empirical in nature research on the effectiveness of IT project management.

Key words: evaluation methods, IT projects, information economy, economic efficiency, the latest technologies.

УДК 338.48

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure71-47>

Бурка В.Й.¹

к.г.н., доцент,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Паламарюк М.Ю.²

к.г.н., асистент,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Підгірна В.Н.³

к.е.н., доцент,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Burka Volodumir

Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University

Palamaryk Maria

Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University

Pidgirna Valentyna

Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку галузі інформаційних технологій ключовою активністю, що потребує значної уваги з боку менеджменту компаній, є проектна діяльність. З урахуванням того, що серед великого числа компаній у якості базових методологій організації роботи команд проектів використовуються гнучкі підходи, ключовим питанням для них стає збереження тих значень показників ефективності, які б дозволяли не лише не зменшувати, але й

збільшувати загальну результативність проектів. Це у свою чергу потребує нових умов організації роботи проектних менеджерів та команд, які б сприяли використанню творчого потенціалу співробітників та забезпечували їх високу ефективність, що і обумовлює актуальність вказаної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації проектного управління з використанням гнучких методологій ефективність

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4246-5522>

² ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0212-4440>

³ ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6188-803X>

проектів, а також визначення переліку показників для такої оцінки досліджували були розглянуті у наукових працях низки українських та іноземних науковців, у тому числі: Гудзовата О. О., Костенко А. В., Плеш М. І. [1], Демиденко М. А., Панков Д. О. [2], Пуцентейло П. Р., Гуменюк О. О. [3], Петросов А. С., Попков А. А. [4] та ін. Разом із тим, аналіз наукових праць і практика свідчать, що певне коло завдань організаційного забезпечення ефективності у гнучких проектах ІТ-компаній проектних команд залишаються недостатньо розробленими.

Постановка завдання. Метою дослідження методологічних аспектів впровадження ІТ-проектів в інформаційному менеджменті та методики її оцінки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключовими факторами в цифровий трансформації економіки, що формують найближче майбутнє, є інформаційні технології, які умовно розділені на 4 блоки: інтернет-речі, в тому числі індустриальні, хмарні обчислення, розвиток робототехніки, штучний інтелект; великі масиви даних і адитивні технології 3D; технології зв'язку, квантові і суперкомп'ютерні технології; технології блокчейн, кіберфізичні системи, цифрове проектування і моделювання. Зупинимось детальніше на проектуванні систем.

На сьогоднішній день під поняттям «проект» розуміють процес переходу системи, в тому числі економічної, від вихідного до кінцевого (результативного) стану, який здійснюється при певних ендогенних (тих, що виходять з самої системи) і екзогенних (впливають із зовнішнього середовища) обмеженнях [1].

У Законі України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» під проектом інформатизації розуміється комплекс взаємопов'язаних заходів, зазвичай інвестиційного характеру, що узгоджені за часом, використанням певних матеріально-технічних, інформаційних, людських, фінансових та інших ресурсів і мають на меті створення заздалегідь визначених інформаційних і телекомунікаційних систем, засобів інформатизації та інформаційних ресурсів, які відповідають певним технічним умовам і показникам якості [5].

Проекти, що реалізуються ІТ-компаніями, прийнято розподіляти на наступні групи: впровадження інформаційних систем, розробка програмного забезпечення, комп'ютерних програм, документації та даних, що відносяться до функціонування інформаційної системи, а також побудову інфраструктури. Такі завдання, що їх ставить замовник перед виконавцем (як приклад, аутсорсинговою компанією, консалтинговою ІТ-фірмою), різняться за складністю, технологіями, що використовуються, а також методологіями розробки,

які застосовуються проектними командами протягом усього життєвого циклу проекту.

Проектна діяльність є затребуваною при великому обсязі проектів, що реалізуються в світі – і в більш широкому діапазоні їх типів, окрім традиційної галузі інфраструктури та технологій: згідно з дослідженням консалтингового відділу компанії KPMG разом з Австралійським Інститутом проектного менеджменту (AIPM) та Міжнародною асоціацією проектного менеджменту (IPMA), на інфраструктурні проекти та проекти у сфері технологій і інформаційних систем приходиться лише 50–53% завершених проектів у галузі проектного менеджменту [6]. Тепер варто додати ще декілька цифр: поперше, статистика управління проектами за 2019 рік показала, що світовий ринок управління проектами оцінюється в \$ 4 млрд. По-друге, 68% організацій використовують менеджерів проектів, залучених на замовлення або підрядників, для управління своїми проектами, що свідчить про трансформацію підходу до найму робочої сили. І, нарешті, за опитуванням, проведеним ThinkTank Consulting, згідно з поточними темпами розвитку ринку проектного менеджменту, до 2027 року роботодавці потребуватимуть 87,7 мільйона працівників для роботи в ролях, пов'язаних з управлінням проектами [7].

У сучасних умовах світової економіки питання якості та ефективності набувають значної ваги у процесі здійснення проектної діяльності на підприємствах – суб'єктах господарювання. Якщо детальніше зупинитись на етапах оцінки проектів, то першочерговим кроком є оцінка значимості обраного проекту; вона здійснюється уповноваженими особами фірми-замовника у тандемі з представниками фірми-виконавця робіт або послуг (наприклад, сервісною ІТкомпанією) відповідно до загальноприйнятих норм у галузі проектного менеджменту.

Другий етап оцінки, як правило, передбачає розрахунок показників ефективності проекту в цілому. Мета вказаного етапу – інтегральна економічна оцінка проектних рішень та ознайомлення партнера, що фінансує виконання проекту, з переліком метрик, завдяки яким буде вимірюватися загальна результативність проекту.

Третій етап оцінки – уточнюючий - реалізується після визначення схеми фінансування поданого проекту: він передбачає уточнення складу учасників, визначення фінансової реалізованості та ефективності участі в проекті кожного з них (мається на увазі регіональна та галузева ефективність, ефективність відповідності бюджету тощо). За таких умов формується остаточна картина проекту, яка дозволяє у значних деталях мати уявлення про його сутність та предметні риси, і відповідно приймати пов'язані з проектом управлінські рішення.

I, нарешті, заключний етап оцінки ефективності проекту (корегувальний) забезпечує порівняння значень отриманих метрик результативності з плановими показниками, дозволяючи зробити відповідні висновки щодо якості імplementованої моделі оцінки; у разі невідповідності результатів очікуванню проектного менеджментом приймається рішення стосовно внесення змін у існуючу модель оцінки ефективності, що головним чином полягає у переміні набору ключових показників ефективності проекту, а також варіюванню ступеню впливу якісних факторів на стан проекту загалом. Незважаючи на той факт, що не існує однакових проектів та що кожен із них є унікальним, прийнято виділяти перелік загальних умов, що забезпечують успішність проекту; до таких умов відносять наступні твердження.

Сучасний ріст IT-ринку характеризується структурними зрушеннями в сторону складних інформаційних проектів, цілі яких сформульовані вимогами бізнесу [6].

Значна частина IT-проектів стосується впровадження корпоративних інформаційних систем (IC), які сьогодні перестали бути просто частиною статусу компанії, а є важливою бізнес-складовою сучасної компанії. Процес упровадження корпоративної IC / окремих модулів / проектів автоматизації корелює з процесами оптимізації системи управління підприємством. Автоматизація та оптимізація пов'язані між собою, є певними послідовними етапами, які утворюють одну велику інтегровану систему. Для великих, середніх і навіть невеликих організацій вартість таких проектів залишається значною. Відповідно, важливим є розуміння ефекту від подібних інвестицій і того, чи варто брати проект для реалізації [2].

Методика оцінки економічної ефективності IT-проектів може бути різною і вимагає вибору в кожній конкретній ситуації. Якщо розглядати фінансові розрахунки, то тут необхідно враховувати різні витрати, які пов'язані з цілою низкою інвестицій в IT. У той же час такі методи ігнорують нематеріальні вигоди і витрати, які обов'язково присутні в інтелектуальній та інформаційній діяльності [2].

На практиці використовується велика кількість методів оцінки ефективності кожного окремо взятого IT-проекту компанії, в тому числі відносно інформаційних систем підприємства (IC). Ці методи можна узагальнити як: фінансові, якісні, імовірнісні [2].

Основні (класичні) фінансові методи оцінки ефективності IT-проекти поділяють на так звані класичні і витратні методи. Класичні (основні) методи базуються на принципах дисконтування. Причому інструменти аналізу, які використовують фінансові інвестиційні методи, включають в себе розрахунок таких показників, як:

– чистий приведений дохід (Net Present Value, NPV), що визначається як різниця між сучасною вартістю всіх надходжень і сучасною вартістю всіх витрат проекту; показує, чи отримає організатор проекту економічний прибуток, чи ні. Перевагою показника є те, що він відповідає на питання – наскільки надходження будуть виправдовувати витрати на проект, що їх несуть його організатори;

– внутрішня норма дохідності (Internal Rate of Return, IRR) – така ставка дисконтування, при якій величина чистого приведенного доходу проекту дорівнює нулю [8];

– період окупності (Payback Period, PP) – являє собою період, протягом якого загальний ефект відшкодовує капітал, вкладений на першому етапі. Головною перевагою методу є наочність: явно видно, чим меншим буде строк окупності, тим проект буде більш привабливим. Однак даний підхід не враховує майбутньої вартості грошей;

– індекс рентабельності інвестицій (Return on Investment, ROI) уявляє собою загальний аналіз прибутку інвестицій у активи. Цей індекс має широке використання при аналітичному аналізі ринку, позначаючи кількість прибутку, яку можна отримати за кожну вкладену одиницю засобів. Показник найкраще визначає економічну ефективність інвестиційних та інших проектів, дозволяючи співставити інвестиційні витрати з економічним результатом проектів, що різняться за розміром. Серед недоліків методу – складність дефініції рівня впливу нематеріальних факторів на можливі грошові потоки, не точність у розрахунку норми дисконту для різних проектів, а також розрахунку планованих потоків засобів [9].

I, нарешті, останнім показником, що застосовується для фінансової оцінки проектів, є економічна додана вартість (EVA). У її основі міститься розрахунок різниці між чистим операційним прибутком фірми та усіма витратами, які може мати фірма у результаті виконання якогось проекту. Показник EVA може використовуватися як для інвестиційної оцінки компанії в цілому, так і для визначення ефективності її окремих аналітичних об'єктів: напрямків бізнесу, інвестиційних проектів чи структурних бізнес-підрозділів (SBU). Зокрема, при реалізації моделі EVA можна користуватися існуючою в компанії класифікацією центрів фінансової ініціативи. Перевагою методу є те, що останній може використовуватись для оцінки ефективності і окремого проекту, так і в цілому для оцінки перевтілень IT-інфраструктури; при цьому варто мати на увазі, що аналізувати результати розрахунку можна лише у динаміці.

Розглянуті вище традиційні системи оцінки базуються на фінансових показниках. Ці моделі є ефективними, поки вони охоплюють більшість робіт зі створення вартості. Але в процесі того, як

капітал освоюється у технології, в удосконалення характеристик і взаємозв'язків, ці моделі стають менш ефективними. Важко оцінити з використанням фінансових показників, наприклад, такі параметри, як якість сервісу, час розробки нової продукції/послуг, імовірнісні характеристики успішності роботи. Дослідження в області недостатності монетарних показників привели до появи концепції системи ключових (оціночних) показників. Використання таких «м'яких» показників дозволяє ідентифікувати вартість нематеріальних активів і конкурентних переваг.

Перевагою фінансових методик є можливість представлення результатів оцінки у фінансовому вираженні, що спрощує процес обґрунтування проекту. Обмеженість застосування таких методів полягає в тому, що вони оперують поняттями притоку й відтоку коштів, а це вимагає конкретики й точності.

Застосування методів евристичної групи (Збалансована система показників (Balanced Scorecard, BSC); Інформаційна економіка (Information Economics, IE)) забезпечить визначення відповідності IT-проекту бізнес-стратегії підприємства і його внеску в досягнення підприємством встановлених стратегічних цілей [10].

Перевагою якісних (евристичних) методик є об'єднання кількісного і якісного підходів оцінки. Використання даних методик дозволить виявляти, як явні, так і неявні фактори ефективності IT-проектів. Ця група методів дозволяє враховувати специфіку кожного підприємства при визначенні характеристик інформаційних технологій, які підлягають оцінці.

Недоліки якісних методів полягають у тому, що для їх застосування на підприємстві необхідно розробити детальну систему показників і впровадити її в усіх підрозділах по всьому ланцюгу створення доданої вартості. Іншою слабким місцем є суб'єктивність думки оцінників.

Імовірнісні методики (прикладна інформаційна економіка (Applied Information Economics, AIE); справедлива ціна опціонів (Real Options Valuation, ROV)) дозволяють здійснювати оцінку імовірності ризиків, які впливають на досягнення планових показників IT-проекту і появу нових можливостей підприємства з початком використання інформаційних технологій на базі статистичних і математичних моделей [8].

Для якісної оцінки ефективності результатів застосовують методи інформаційної економіки та Balanced Scorecard [2]. Імовірнісна методологія як економічна оцінка IT має два основні методи: прикладну інформаційну економіку та реальну ціну опціонів.

Оцінка ефективності IT-систем методом прикладної інформаційної економіки є досить простою. Це звичайний якісний метод інформаційної

економіки, але з деякими модифікаціями. Ідея полягає в тому, що для цілей IT-проекту необхідно визначити ступінь імовірності його досягнення і потім встановити ймовірність поліпшень різних бізнеспроцесів підприємства. Наприклад, чи дає можливість проект, відповідно до якого створюється корпоративний портал, прискорити процес прийняття рішень і отримання інформації. Також можна дізнатися, наскільки вірогідною буде передбачувана угода [2].

Відповідно, облікова система повинна реагувати на зміни в економіці, відображати реальну вартість активів, що забезпечуватиме отримання користувачами інформації, яка б відповідала рівню розвитку економіки та вимогам часу. В протилежному випадку, непристосованість системи обліку до парадигми нової економіки поставить під сумнів її здатність забезпечувати виконання інформаційної функції у системі управління підприємством.

Економічна ефективність інформаційної системи розглядається як співвідношення між результатами її впровадження і витратами на досягнення запланованих результатів. При неефективному управлінні проектом компанія може зазнати збитків у зв'язку із затягуванням строків впровадження інновацій, перевищенням бюджету проекту, неякісним виконанням робіт [8].

Питання економічної ефективності при плануванні проектів вивчається в різних масштабах та на різних стадіях життєвого циклу інформаційної системи: на стадії ініціювання розробки, стадії проектування, стадії створення, стадії впровадження й експлуатації інформаційної системи. Залежно від цього на окремих етапах планування та оцінки застосовуються апостеріорний та апіорний підходи.

На етапі впровадження інформаційних технологій та в процесі їх експлуатації виникають IT-ризиків, пов'язані з: вибором неоптимального рішення щодо автоматизації; помилками на етапі проектування; порушенням розрахункових строків та бюджету проекту; невідповідністю між інфраструктурою та рішенням щодо автоматизації; недостатнім використанням всіх функціональних можливостей технологій; відсутністю можливості забезпечення відповідного обслуговування інформаційної системи.

Впровадження та експлуатація новітніх інформаційних проектів дозволить вдосконалити процеси управління на підприємстві, отримати більш раціональні варіанти вирішення управлінських завдань за рахунок впровадження математичних методів та інтелектуальних систем, зменшити трудомісткість, забезпечити достовірність інформації [3]. Разом з тим внесок інформаційної системи в загальний прибуток підприємства важко точно оцінити, тому що цей внесок здійснюється

через обробку інформаційних потоків, вдосконалення документообігу і бізнес процесів на виробництвах.

Таким чином, вищезазначені показники є методологічною основою оцінки ефективності застосування інформаційних проектів у підприємстві. Як зазначають Підгірна В., Бурка В. Й., Єремія Г. І.: «Впровадження інформаційних систем на виробничих підприємствах забезпечує економічний ефект, який виражається у: підвищенні ефективності виробничих потужностей; економії оборотних активів; зниженні виробничого браку; зниженні собівартості продукції за рахунок скорочення загальновиробничих і адміністративних витрат; забезпеченні оперативності отримання та достовірності даних; вдосконаленні системи обліку та звітності, спрощенні та впорядкуванні виробничого документообігу» [10].

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, розглянуто проблему оцінки ефективності впровадження й використання інформаційних систем для вдосконалення економічної діяльності підприємств. Доведено, ефективні методи управління IT-проектами – це ті, які можуть бути апробовані до конкретного середовища і динамічного характеру проектів і вимогам зацікавлених сторін. Таким чином, методологія повинна бути гнучкою; в той же час вона повинна містити керівні складові, які спираються як на кращі практики, так і на минулий досвід для забезпечення досягнення цілей IT-проекту. Це повинно допомогти проектній групі чітко зрозуміти обсяг своєї роботи, що потрібно здійснити і як це зробити, використовуючи інструменти і методи, доступні в рамках методології. Недоцільно розробляти нову методологію для кожного нового проекту всередині організації. Однак при прийнятті та застосовуванні методології вона повинна бути легко адаптована до будь-якого IT-проекту в даному середовищі проекту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гудзовата О. О., Костенко А. В., Плеша М. І. Оцінка ефективності впровадження IT-проектів. Економіка підприємств: фактори ефективного управління та оптимізації діяльності. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2020. № 60. С. 54–60.
2. Демиденко М. А. Управління проектами інформатизації : навчальний посібник. Дніпро : НГУ, 2014. 118 с.
3. Пуцентейло П. Р., Гуменюк О. О. Цифрова економіка як новітній вектор реконструкції традиційної економіки. *Інноваційна економіка*. 2018. № 5–6. С. 131–143.
4. Петросов А. С., Попков А. А. «Особенности управления IT-проектами в условиях современного рынка». *International scientific review*. 2017. № 3 (34). С. 51–54.

5. Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України від 04.02.1998 р. № 75/98-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80>.

6. Top-50 IT-компаній України, липень 2019: 60 тисяч спеціалістів і подолання відмітки "7000 фахівців". URL: <https://dou.ua/lenta/articles/top-50-july-2019>.

7. Башинська І. О., Новак Н. Г. Ефективне управління проектами підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2017. № 6. С. 113–117.

8. Добровська Л. М., Аверьянова О. В. Управління IT-проектами в Microsoft Project: Комп'ютерний практикум : навчальний посібник. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2020. 152 с.

9. Архиреев С. І., Ликова А. С. Роль людського капіталу сфери IT-послуг у розвитку зовнішньоекономічної діяльності України. *Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна: Соціальна економіка*. 2019. Вип. № 58. С. 52–58.

10. Бурка В. Й., Підгірна В. Н., Єремія Г. І. Впровадження сучасних інформаційних технологій в готельних підприємствах України. *Інфраструктура ринку*. 2022. № 67. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2022/67_2022/13.pdf.

REFERENCES:

1. Hudzovata O. O., Kostenko A. V., Plesha M. I. (2020) Otsinka efektyvnosti vprovadzhennya IT-proektiv [Evaluation of the effectiveness of the implementation of IT projects]. *Ekonomika pidpryyemstv: faktory efektyvnoho upravlinnya ta optymizatsiyi diyalnosti. Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 60, pp. 54–60.
2. Demydenko M. A. (2014) Upravlinnya proektamy informatyzatsiyi [Management of informatization projects]. Dnipro: NHU, 118 p.
3. Putsenteylo P. R., Humenyuk O. O. (2018) Tsyfrova ekonomika yak novitniy vektor rekonstruktsiyi tradytsiyoi ekonomiky [Digital economy as the newest vector of traditional economy reconstruction]. *Innovatsiyna ekonomika*, vol. 5–6, pp. 131–143.
4. Petrosov A. S., Popkov A. A. (2017) Osobennosty upravlenyya ITproektamy v uslovyakh sovremennoho rynku [Features of IT project management in the modern market]. *International scientific review*, vol. 3 (34), pp. 51–54.
5. On the Concept of the National Informatization Program: Law of Ukraine dated February 4, 1998 No. 75/98-BP [Pro Kontseptsiiu Natsionalnoi prohramy informatyzatsii : Zakon Ukrainy vid 04.02.1998 r. № 75/98-VR]. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80>.
6. Top-50 IT-kompaniy Ukrayiny, lypen' 2019: 60 tysyach spetsialistiv i podolannya vidmitky "7000 fakhivtsiv" [Top 50 IT companies of Ukraine, July 2019: 60 thousand specialists and overcoming the mark of "7000 specialists"]. Available at: <https://dou.ua/lenta/articles/top-50-july-2019>.
7. Bashyns'ka I. O., Novak N. H. (2017) Efektyvne upravlinnya proektamy pidpryyemstva [Effective project management of the enterprise]. *Infrastruktura rynku*, vol. 6, pp. 113–117.

8. Dobrovs'ka L. M., Aver'yanova O. V. (2020) Upravlinnya IT-proektamy v Microsoft Project [IT project management in Microsoft Project]. *Kompyuternyy praktykum : navchalnyy posibnyk*. Kyiv: KPI im. Ihorya Sikorskoho, 152 p.

9. Arkhiyereyev S. I., Lykova A. S. (2019) Rol lyudskoho kapitalu sfery IT-posluh u rozvytku zovnishn'oeconomichnoyi diyal'nosti Ukrayiny [The role of human capital in the field of IT services in the development of Ukraine's foreign economic activity].

Kharkivskyy natsionalnyy universytet imeni V. N. Karazina: *Sotsialna ekonomika*, vol. 58, pp. 52–58.

10. Burka V. Y., Pidhirna V. N., Yeremiya H. I. (2022) Vprovadzhennya suchasnykh informatsiynykh tekhnolohiy v hotel'nykh pidpryyemstvakh Ukrayiny [Implementation of modern information technologies in hotel enterprises of Ukraine]. *Infrastruktura rynku*, vol. 67. Available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2022/67_2022/13.pdf.

ТРЕНДИ ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА

TRENDS IN DIGITALIZATION OF ENTREPRENEURSHIP

Сучасні погляди на ведення підприємницької діяльності суттєво змінилися із появою та стрімким розвитком цифрових технологій. Кожен процес має свої переваги та ризики. Процес впровадження та застосування у підприємницькій діяльності нових цифрових інструментів, інформаційних ресурсів та мобільних технологій, які забезпечують перехід на новий спосіб мислення та переформатування бізнес-процесів визначено диджиталізацією підприємництва. Цілями написання статті є розгляд переваг цифровізації для підприємництва та осмислення ризиків цього процесу. Процес диджиталізації підприємництва став джерелом конкурентних переваг. Головні ризики цифрової трансформації це можливе зростання рівня безробіття, кібератаки, ризики розподілу багатства, запровадження тотального контролю, можливість втрати соціальних навичок.

Ключові слова: підприємництво, диджиталізація, переваги, ризики тренди.

Modern views on conducting business have changed significantly with the advent and rapid development of digital technologies. These trends have intensified under the influence of challenges caused by the COVID-19 pandemic and the war in Ukraine, understanding of the advantages and possibilities of digitalization. However, it should be understood that each process has its own disadvantages and threats. Need to understand the advantages and possibilities of digitization. Each process has its own drawbacks and threats. Digitization of entrepreneurship is the process of introducing and using new digital tools, information resources and mobile technologies in business activities, which provide a transition to a new way of thinking and reformatting of business processes. Society has taken the first steps towards a fundamentally new reality. Business entities should adapt to new ways of doing business and develop, that is why the purpose of writing the article is to consider the advantages and opportunities of digitalization for entrepreneurship and to understand the shortcomings and threats of this process. The trends of digitalization of entrepreneurship are focused on the creation and application of new services, which is included in the concept of Industry 4.0, provide full vertical and horizontal digital integration of entrepreneurship, transition to new business models and creation of "smart" products and services. The process of digitalization of entrepreneurship has become the basis for the creation of new products and services with new values and features, and therefore a source of competitive advantages. New trends and opportunities create new challenges. Digitalization, like any change, has two sides to the coin. The main risk of the digital transformation of the economy is a possible increase in the level of unemployment, cyber attacks, wealth distribution risk, introducing total control, possibility of losing social skills. There are other risks of digitalization: the benefits of innovation brought by the fourth industrial revolution and the speed of growth of the negative phenomena associated with it are difficult to predict and fully understand. Humanity thinks linearly, while change happens exponentially. The real consequences may turn out to be more unpredictable and shocking. Those who consciously approach this and plan the necessary changes will win.

Key words: entrepreneurship, digitalization, advantages, risks, trends.

УДК 33:658.+330.4

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-48>

Гавадзин Н.О.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри управління
та адміністрування,
Заклад вищої освіти
«Університет Короля Данила»

Григорська Н.М.

к.е.н.,
доцент кафедри управління
та адміністрування,
Заклад вищої освіти
«Університет Короля Данила»

Havadzyn Nataliia

King Danylo University

Hryhorska Nataliia

King Danylo University

Постановка проблеми. Сучасні погляди на ведення підприємницької діяльності суттєво змінилися із появою та стрімким розвитком цифрових технологій. Посилилися ці тенденції під дією викликів спричинених пандемією COVID-19 та війною в Україні. В умовах сьогодення сприяння економічному розвитку, шляхом підтримки існуючого чи впровадження нового у підприємстві потребує розуміння переваг та можливостей диджиталізації. Однак, слід розуміти, що кожен процес має свої недоліки та загрози.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники «Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова» визначають, що цифрова економіка – це економіка, що базується на цифрових комп'ютерних та інформаційно-комунікативних технологіях (ІКТ), але, на відміну від інформатизації, цифрова трансформація не обмежується впровадженням інформаційних технологій, а докорінно перетворює сфери і бізнес-процеси на базі Інтернету та нових цифрових технологій [1].

Нікітін Ю. О. та Кульчицький О. І. визначають цифрову трансформацію процесом переходу до нових способів діяльності підприємства шляхом

впровадження цифрових технологій та цифрових сервісів, що базується на стратегічному партнерстві всіх зацікавлених сторін та одночасної розробки програмного забезпечення, цифрової трансформації та оцінки рівня цифрової трансформації підприємства [2].

За інформацією платформи Salesforce цифрова трансформація – це процес використання цифрових технологій для створення нових або зміни існуючих бізнес-процесів, культури і досвіду клієнтів відповідно до нових вимог бізнесу і ринку. Це переосмислення бізнесу в цифрову епоху – цифрова трансформація [3].

Воржакова Ю. П. та Хлебінська О. І. цифрову трансформацію розглядають як процес, технологію, перехід, стратегію і навіть інтеграцію до нових сучасних методів і моделей. Трактуювання цього поняття найбільш широко розкривається у визначенні процесу переходу на новий рівень ведення бізнесу [4].

Лавренко В. В. визначає диджитал-технології у підприємстві – це теорії, методології і прикладний інструментарій цифрової трансформації бізнесу для здійснення на цій основі аналітичної, та господарської діяльності [5].

Диджиталізація – як проникнення цифрових технологій, автоматизації та ІТ на всі рівні життя та економіки почалась ще в минулому столітті й отримала назву технологічного укладу 3.0. І це триває й досі. Щоб відрізнити феномен зміни бізнес-моделей завдяки технологіям з'явилась назва «4-а промислова». Ці технології застосовують всюди, тому термін стає більш узагальненим та виходить за рамки промисловості – сюди почали включати сфери міської інфраструктури (Smart City), освіти, охорони здоров'я, тощо. Світ почав називати цю зміну «4th industrial revolution» – «4-та промислова революція та «Industry 4.0» [6].

Диджиталізація підприємництва – це процес впровадження та застосування у підприємницькій діяльності нових цифрових інструментів, інформаційних ресурсів та мобільних технологій, які забезпечують перехід на новий спосіб мислення та переформатування бізнес-процесів.

Постановка завдання. Суспільство зробило перші кроки до принципово нової реальності (технологічної, економічної та соціальної). Суб'єктам підприємницької діяльності, слід адаптуватися до нових укладів та продовжувати вести бізнес і розвиватися, саме тому цілями написання статті є розгляд переваг і можливостей цифровізації для підприємництва та осмислення недоліків і загроз цього процесу.

Виклад основного матеріалу. Про нові світові тренди, що несуть сучасні інформаційно-комунікаційні технології говорять весь час і давно. Останнє десятиліття звучать терміни як Smart або Digital Factory та Digitalization (всього і вся). Ці нові тренди диджиталізації і є трендами Індустрії 4.0. Термін «Industry 4.0» – це скоординована, державна ініціатива щодо мобілізації всіх національних ресурсів з метою прискорення технологічних змін та утримання лідерства в світовій конкуренції [6].

Цифрові тренди (тенденції) – це напрямки розвитку цифрових технологій. Цифрові тренди дають змогу прогнозувати розвиток конкретного явища в майбутньому [7]. Тренди цифровізації підприємництва сконцентровані на створення та застосування нових сервісів, що закладено в концепцію Індустрії 4.0. Технології 4.0 передбачають повну вертикальну і горизонтальну цифрову інтеграцію підприємництва, перехід на нові бізнес-моделі та створення «розумних» продуктів і сервісів.

Ключовими цифровими трендами є такі [7]: підґрунтям конкурентоспроможності стають дані; розвиток сфери Інтернету речей; цифрові трансформації або диджиталізації підприємництва; розвиток моделей бізнесу спільного користування; перехід до сервісних моделей та віртуалізація фізичних інфраструктурних ІТ-систем; штучний інтелект; джерела формування цінності – цифрові платформи.

Процес диджиталізації підприємництва став основою для створення нових продуктів та послуг

із новими цінностями та особливостями, а відтак і джерелом конкурентних переваг.

Можливостями для підприємництва у процесі диджиталізації є: інноваційне підприємництво – зміщення центру інновацій; швидкий вихід на ринок новостворених продуктів; формування унікальних цінностей нових систем і процесів; бізнес-моделі спільного користування (коворкінг, каршерінг, коливінг і ін.); зростання рівня конкурентоздатності; започаткування нових креативних бізнесів без великого стартового капіталу; створення та швидкий запуск нових комерційних Інтернет-проектів; розширення ринків споживання результатів українського підприємництва; комерційна глобалізація.

Висока швидкість диджиталізації підприємництва, зокрема, та всіх аспектів життя, загалом, обумовлена, як можливими позитивними проявами, так і наслідками. Наслідками технологій диджиталізації на підприємницьку діяльність є: ефективність взаємодії працівника і роботодавця (замовника/ виконавця) не залежить від місця розташування; зміна жорсткого розкладу робочого часу характерного для індустріальної форми виробництва на гнучкий; зменшення ролі геолокації як фактору індивідуального попиту і пропозиції на ринку праці.

Перевагами диджиталізації для підприємництва є [1; 6; 7]: експоненціальне зростання інновацій; виникнення нових моделей і форм підприємництва; зростання підприємницьких можливостей та доступу до даних; підвищення прозорості економічних операцій і забезпечення можливості їх моніторингу; реальність штучного інтелекту; хмарні технології; здешевлення систем управління/ поява людино-замінних керуючих систем; прискорення горизонтальної та вертикальної інтеграції; створення та розвиток нових ніш-сегментів; прискорення розвитку учасників ринку; розвиток експортного потенціалу для вітчизняного виробника; забезпечення доступності і просування товарів до світового масштабу; позбавлення від посередників; підвищення якості життя; економічний і соціальний ефект; оптимізація витрат (на просування товарів і послуг; з укладення та ведення переговорів та ін.); прискорення всіх бізнес-процесів; скорочення часу реакції на ринкові зміни; зменшення термінів розробки продукції і послуг та виведення їх на ринок; краще розуміння споживачів і підвищення якості продукції та послуг; створення нових продуктів і послуг; підвищення гнучкості пропонованих продуктів і їх високої адаптивності під нові очікування/ потреби споживача; спільне використання інформації і відсутність конкуренції у споживанні знань та інформації; акумулювання великих обсягів даних, здійснення їх автоматичної переробки та аналізу; синхронізація потоків інформації; можливість відстеження великої кількості ланцюжків між постачальниками і споживачами;

оволодіння новими технологіями; перехід на усвідомлення потенціалу нових інновацій, на створення нових інноваційних продуктів, орієнтованих на розробку технологічного інтелекту; перехід від паперових документів до електронних.

Нові тренди і можливості породжують нові виклики. У диджиталізації, як і будь-якої зміни, є дві сторони медалі. Головний ризик цифрової трансформації економіки – це можливе зростання рівня безробіття [1; 6]:

- безробіття в зв'язку з масовою роботизацією виробництв;

- проблема підвищення кваліфікації, нові технології доповнюють собою більш кваліфіковану працю і заміщують стандартні трудові операції, змушуючи багатьох працівників конкурувати один з одним за низькооплачувані робочі місця;

- посилення цінової конкуренції на ринку праці, працівникам з периферії, що володіють приблизно однаковим рівнем кваліфікації з працівниками з центру, вигідна цінова конкуренція, оскільки вони готові працювати за меншу заробітну плату, водночас, Інтернет-технології дозволяють вийти на ринок працівникам із ще бідніших територій, що фактично розв'язує цінову війну;

- посилення гендерної нерівності у сфері праці і в суспільстві;

- зростання нерівності можливостей, що означає менший доступ до технологій і кращої освіти для бідного населення;

- повільне зростання продуктивності, що загрожуватиме прогресу з підвищення глобального рівня життя, життєздатності систем соціального захисту та здатності економічної політики реагувати на майбутні шоки.

Кібератаки, поряд зі зміною клімату та природними катастрофами, загрожують людству. Масштабна диджиталізація сфер життя призведе до того, що від зростання кіберзлочинності потерпатиме підприємництво. Ризики характерні для фінансово-кредитної сфери стають актуальними для всіх галузей. Кіберзагрози постійно змінюються і по новому проявляються щодня.

Ризик розподілу багатства відображається, у тому, що бідні (малий бізнес) ставатимуть ще біднішими. Однак, потрясіння можуть зачепити й багатих (великий бізнес): головний чинник розвитку – це талановитий та професійний персонал, який перехоплюється великим бізнесом. На рівні прав власності, багаті, володіють всіма новими технологіями. Відтак, бідні стають ресурсним додатком для багатих.

Підвищення рівня активності патентної діяльності та її інтернаціоналізація стимулює збільшення високотехнологічного виробництва, а відтак, і доданої вартості, насамперед, високотехнологічного сектору. Життєвий цикл інновації скорочується, тоді як час розгляду документів поданих

на отримання патенту зростає. Прискорені темпи диджиталізації підприємництва не відповідають короткому терміну придатності патентів на цифрові розробки, які здатні вирішувати недовготривалі завдання.

Бар'єри для розвитку диджиталізації підприємництва в Україні [7]: відсутність національних (державних) програм, інфраструктур підтримки та стимулювання бізнесу до використання цифрових інструментів та рішень, а також розвитку інноваційного підприємництва; відсутність у країні бачення, стратегії та ініціатив цифровізації економіки та сфер життєдіяльності суспільства та країни в цілому; відсутність сталої системи культивування цифрових навичок та навичок інноваційного підприємництва на рівні середньої та вищої освіти, в секторах економіки та в суспільстві взагалі; фінансові бар'єри для роботи українських компаній на глобальних ринках, а саме в частині безперешкодного отримання коштів на рахунки, відкриті в Україні; наявність законодавчих перешкод для поширення ідеології спільної економіки на внутрішніх ринках; відсутність технологічної нейтральності.

Послідовники спільного підприємництва (цифрового шеренгу) через різні засоби комунікації, в т.ч. додатки у смартфоні намагаються довести, що сьогодні володіти речами – це незручно. Є багато критики, що формує перешкоди для розвитку диджиталізації спільного підприємництва.

Ризики викликають перспективи запровадження тотального контролю над підприємництвом і окремими громадянами за допомогою цифрових технологій. Диджиталізація дозволяє відстежувати кожну дію, крок, слово, а в майбутньому – і думки, що є передумовою цифрової диктатури.

Ризиком цифровізації є можливість втрати соціальних навичок, здатності аналізувати та критично мислити на противагу розвитку кліпового мислення (розладу уваги) – сприйняття навколишньої дійсності, як не послідовних та не пов'язаних між собою явищ, а не як однорідної структури, яка існує як цілісна система із взаємозв'язками. Тому, гіперінформаційність середовища породжує цифровий аутизм.

Є й інші ризики цифровізації: переваги інновацій, які несе четверта промислова революція та швидкість зростання негативних явищ, що з нею пов'язані, важко передбачити та зрозуміти до кінця. Людство мислить лінійно, тоді як зміни відбуваються експоненціально. Реальні наслідки можуть виявитися більш непередбачуваними і приголомшливішими. Виграють ті, хто свідомо до цього підходить та планує необхідні зміни.

Висновки. Розглянуті тренди, можливості та переваги від цифровізації для підприємництва. Щоб переваги та можливості технологій диджиталізації підприємництва, як реального сектору

економіки мали змогу проваджуватися в повній мірі, потрібен баланс їх розвитку. Розроблення та імплементація організаційно-технічних рішень має, не обмежувати перспективи, які відкриває для підприємництва перехід до цифрових технологій, а забезпечувати належний рівень безпеки кожному окремому користувачу. Оптимальний сценарій майбутнього – нові технології використовуються для благополуччя людства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. Центр Разумкова. Київ : 2020. 274 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf (дата звернення: 10.12.2022).
2. Нікітін Ю. О., Кульчицький О.І. Цифрова парадигма як основа визначень: цифровий бізнес, цифрове підприємство, цифрова трансформація. *Маркетинг і цифрові технології*. 2019. Т. 3. № 4. С. 77–87. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/907558.pdf> (дата звернення: 09.12.2022).
3. Salesforce. What Is Digital Transformation? URL: <https://v.gd/Qa0q5v> (дата звернення: 10.02.2022).
4. Воржакова Ю. П., Хлебінська О. І. Сутність цифрової трансформації з різних позицій підприємців та науковців. *Економічна наука*. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=5024&i=16> (дата звернення: 10.02.2022).
5. Методичні матеріали із вивчення навчальної дисципліни «Диджитал технології у підприємстві» Лавренко В. В. 2020, Київ. URL: <https://v.gd/3Ux3n6> (дата звернення: 08.02.2022).
6. Асоціація «підприємств промислової автоматизації України». URL: <https://appau.org.ua/publications/industriya-4-0-shho-tse-take-ta-navishho-tse-ukrayini/> (дата звернення: 08.02.2022).
7. Україна 2030E – країна з розвинутою цифровою економікою. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> (дата звернення: 08.02.2022).

REFERENCES:

1. Tsyfrova ekonomika: trendy, ryzyky ta sotsialni determinanty [Digital economy: trends, risks and social determinants]. Tsentr Razumkova. Kyiv: 2020, 274 p. Available at: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf (accessed: 10.12.2022).
2. Nikitin Yu. O., Kulchytskyi O. I. (2019) Tsyfrova paradyhma yak osnova vyznachen: tsyfrovyy biznes, tsyfrove pidpriemstvo, tsyfrova transformatsiia [Digital paradigm as the basis of definitions: digital business, digital enterprise, digital transformation]. *Marketynh i tsyfrovi tekhnologii*, vol. 3, no. 4, pp. 77–87. Available at: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/907558.pdf> (accessed: 09.12.2022).
3. Salesforce. What Is Digital Transformation? Available at: <https://v.gd/Qa0q5v> (accessed: 10.02.2022).
4. Vorzhakova Yu. P., Khlebynska O. I., Sutnist tsyfrovoy transformatsii z riznykh pozytsii pidpriemstiv ta naukovtsiv [The essence of digital transformation from different positions of entrepreneurs and scientists]. *Ekonomichna nauka*. Available at: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=5024&i=16> (accessed: 10.02.2022).
5. Lavrenko V. V. (2020) Metodichni materialy iz vyvchennia navchalnoi dystsypliny «Dydzhytal tekhnologii u pidpriemnytstvi» [Methodical materials for the study of the educational discipline "Digital technologies in entrepreneurship"]. Kyiv. Available at: <https://v.gd/3Ux3n6> (accessed: 08.02.2022).
6. Asotsiatsiia «pidpriemstv promyslovoi avtomatyzatsii Ukrainy» [Association of "Industrial Automation Enterprises of Ukraine"]. Available at: <https://appau.org.ua/publications/industriya-4-0-shho-tse-take-ta-navishho-tse-ukrayini/> (accessed: 08.02.2022).
7. Ukraina 2030E – kraina z rozvynutoiu tsyfrovoyu ekonomikoyu [Ukraine 2030E – a country with a developed digital economy]. Available at: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> (accessed: 08.02.2022).

РОЗДІЛ 9. ТУРИЗМ

РОЗВИТОК ЕТНОТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

DEVELOPMENT OF ETHNO-TOURISM IN UKRAINE

У статті розглянуто рівень розвитку ринку етнічного туризму в Україні, проаналізовано його стан та особливості. Його характерна ознака полягає в великій кількості етнокультурних об'єктів по всій території країни, а також в існуванні багатьох різних етнічних груп в деяких областях України. Основна частина вдалого розвитку даного виду туризму полягає в тому, що багато людей в минулому підлягали депортації з країни і тепер вони, їх нащадки хочуть повернутись на Батьківщину. Важливість розвитку українського етнічного туризму полягає в тому, що саме Україна має багато потрібних дестинацій і саме етнічний туризм буде актуальним на нашій території. даний вид туризм не може бути так розвинений у багатьох країнах світу через недостатню історичну приналежність. Україна може сміливо посісти одне з основних місць по розвитку етнічного туризму.

Ключові слова: туризм, етнотуризм, етнічні групи, культурні цінності, пам'ятки, дестинації, етнотуристи, етнотури, діаспора, традиції, побут.

The article examines the level of development of the ethnic tourism market in Ukraine, analyzes its condition and features. Its characteristic feature is a large number of ethno-cultural objects throughout the country, as well as the existence of many different ethnic groups in certain regions of Ukraine. The main component of the successful development of this type of tourism is that many people were deported from the country in the past, and now they, their descendants, want to return to the Motherland. The importance of the development of Ukrainian ethnic tourism lies in the fact that Ukraine itself has many desirable destinations, and it is ethnic tourism that will be relevant in our territory. this type of tourism cannot be so developed in many countries of the world due to insufficient historical affiliation. Ukraine can confidently occupy one of the main places in the development of ethnic tourism. The development of ethnotourism will attract not only Ukrainians, but also foreigners, which will allow Ukraine to enter a more global tourist market. Ethnic tourism in Ukraine is constantly developing, so our market offers many options for recreation throughout the country – pottery, wickerwork, embroidery, artistic painting, weaving, cheese and wine production. Various festivals and fairs are also held on the territory of our country, to which Ukrainians from all over the country and foreigners from all over the world gather. The most famous holidays and fairs are Christmas, Ivan Kupala, Easter, and Shrovetide. People are attracted by the unforgettable nature of the Carpathians, the majestic history of Eastern Ukraine, the southern part with goats and the sea, and the central part, as a symbol of the combination of all the best that is in our country and does not exist anywhere else in the world. The display of authentic Ukrainian traditions and authentic Ukrainian culture attracts and will attract more than one hundred tourists. Today, it is extremely important to develop ethnotourism as a part of the country's economy, attracting to this the owners of museums, estates, residents of villages and towns where there are destinations for ethnotourism, farm owners, small entrepreneurs in the field of tourism and trade. thanks to this type of tourism, the level of the economy and the overall economic situation will increase, which will make it possible to reach a new level of providing services not only to Ukrainians, but also to foreign tourists. Thanks to ethnotours, foreigners will be able to understand Ukrainians, feel our atmosphere, get to know history with their own eyes, wearing ancient clothes or participating in the reproduction of traditions. And thanks to ethnotourism, Ukrainians will be able to love Ukraine even more and will begin to appreciate it like nothing else.

Key words: tourism, ethnotourism, ethnic groups, cultural values, sights, destinations, ethnotourists, ethnotours, diaspora, traditions, everyday life.

УДК 338.48

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-49>

Фалько Є.А.

к.е.н., доцент кафедри туристичного бізнесу та гостинності, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Копитько О.О.

студентка, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Falko Yelina

Oles Honchar Dnipro National University

Kopytko Olha

Oles Honchar Dnipro National University

Постановка проблеми. Розвиток етнотуризму принесе нові можливості для покращення економічного стану, покращення ситуації в різних місцевостях, створенні нових робочих місць та більших варіантів дозвілля туристів в межах України. Залежність розвитку етнотуризму напряму залежить від стану політичної ситуації, стану культурних та історичних пам'яток та місць, пов'язаних з туризмом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до міжнародного стандарту етнічний туризм трактується як один з напрямів розвитку культурно-історичного туризму, який припускає знайомство з побутом, культурою, архітектурою, святами тощо. Дослідженню в сфері етнотуризму присвячені роботи таких вчених Дутчак С.,

Дутчак М., Устименко Л., Божко В., Петранівський Л. Д., Мелько Л. Ф., Рожнова В., Терес Н., Бочан І. О., Гаврилук А. Незважаючи на ґрунтовність й чисельність проведених досліджень, практичному впровадженню етнотуризму в Україні поки що не приділялось достатньої уваги науковців.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз стану та перспектив розвитку етнотуризму в Україні, що вимагає виокремлення особливостей даного виду туризму на ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливою рисою сучасного світового туризму є активне просування етнокультурних туристичних продуктів. Особлива роль етнокультурного туризму полягає в подоланні негативної тенденції домінування виїзного туризму над внутрішнім.

За роки незалежності змінилися основні принципи у пам'яткоохоронній справі: основою її діяльності стали принципи національного відродження та української державності.

Пам'яткоохоронці виявили та поставили на облік нові пам'ятки козацької доби, пам'ятники українського національно-визвольного руху, Великого голоду та свідчення політичних репресій. Станом на 1 січня 2021 року загальна кількість культурних цінностей, які перебувають на державному обліку, становила 130 007 (рис. 1).

Унікальність національного культурного потенціалу України полягає в тому, що об'єктами туристичного інтересу є не лише історико-культурні об'єкти, а й міста та інші населені пункти. До переліку історичних населених пунктів України внесено 401 населений пункт, крім того, в країні налічується 1399 історичних міст і понад 8 тисяч сіл з цінною історико-культурною спадщиною, серед яких близько 70 тисяч історичних пам'яток.

Оновлення реєстру пам'яток, декомунізація та ідеологізація пам'яткоохоронної сфери сприяють розширенню історико-культурної бази туризму, створюючи можливості для залучення цих об'єктів до туристичного обігу. Станом на 01.01.2021 туристичною діяльністю займалися 64 туристичні підприємства та 87 фізичних осіб-екскурсоводів, всього 151 суб'єкт туристичної діяльності, що становило 4,3% від загальної кількості [2].

Нагальним є підвищення рівня підготовки екскурсоводів, атестація персоналу, урізноманітнення

та оновлення тематики з урахуванням індивідуальних потреб туристів. Як і інших видів туризму, розвиток етнокультурного туризму залежить від реалізації державної політики щодо розвитку інфраструктури, внутрішніх авіаційних перевезень та вдосконалення сфери послуг в Україні. Сприятливі умови мобільності в країні, особливо розширення залізничного та авіаційного сполучення між обласними центрами, а також кардинально вирішити проблему поганого стану доріг вкрай необхідно. Про великий потенціал внутрішнього туризму свідчить кількість поїздок громадян України з різними цілями.

Наприклад, у першому півріччі 2021 року поїздки населення становили близько 65 мільйонів. За даними операторів мобільного зв'язку, найбільшою популярністю серед туристів користувалися Київська, Львівська, Полтавська, Житомирська та Черкаська області (рис. 2).

Структура туристичних потоків України та їх динаміка за 2020–2021 роки має наступний вигляд (табл. 1). Було також прораховане відносне відхилення в різниці кількості туристів за 2020–2021 роки.

Україну за 2021 рік відвідали 4 271 991 іноземних туристів. Це на 26,3% більше, ніж у 2020 році. Найбільша кількість туристів прибула з Молдови (1, 054 мільйона); Росія (519 тисяч); Польща (311 тисяч); Білорусь (273 тисяч); Румунія (264 тисячі); Туреччина (247 тисяч); Угорщина (227 тисяч); Німеччина (154 тисячі); Ізраїль (133 тисячі); США (103 тисячі).

Рис. 1. Пам'ятки культурної спадщини станом на 01.01.2021 року

Джерело: [2]

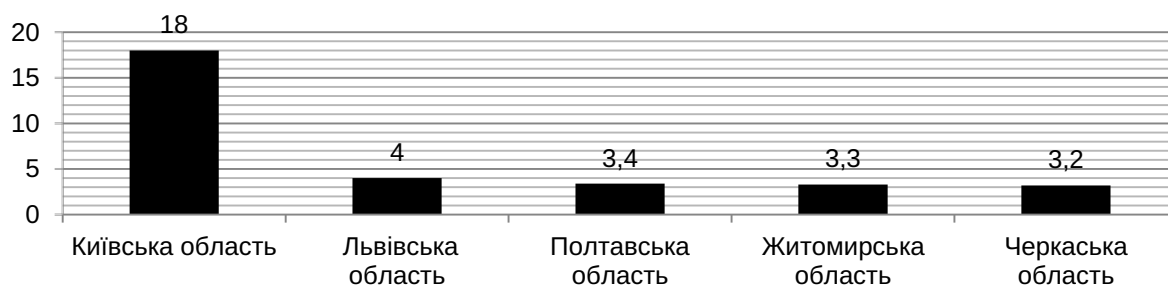

Рис. 2. Кількість туристів по областях (млн.)

Джерело: [3]

Таблиця 1

Структура туристичних потоків України за 2020–2021 роки

№ з/п	Показник	Рік		Відносне відхилення (±), %
		2020	2021	2020/2021
1.	Кількість туристів, які обслуговувалися, втому числі (млн.):	8,3	9,9	+19
1.1.	іноземні туристи (млн.)	3,4	4,2	+26,3
1.2.	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон (млн.)	4,9	5,7	+15
2.	Кількість екскурсантів, осіб (тис)	13236	12747	-5,4%

Джерело: створено авторами на основі [3]

Також у ДАРТ виокремили список країн, туристи з яких активно проявляють зацікавленість до України. До нього ввійшла Саудівська Аравія, Італія, Велика Британія, Грузія, Індія, Франція, Чехія, Словаччина, Вірменія і Нідерланди. За прогнозами Державного агентства з розвитку туризму, кількість туристів із цих країн тільки зростатиме.

Найпопулярнішим туристичним напрямком для українців у 2021 році стала Туреччина. На другому місці – Польща, а на третьому – Грузія.

Туреччина, Польща та Грузія входили до трійки найпопулярніших напрямків незалежно від сезону. Польща стабільно була на другому місці впродовж року, поступившись Грузії лише в сезон літніх відпусток.

70% іноземців, що відвідали Україну – європейці (на 10% менше від минулорічного показника), 24% – представники країн Азійського регіону (на 8% більше ніж в 2020 році), 2,8% приїхали з Північної Америки та лише 1,7% – громадяни Африканського континенте [3].

Однією з головних умов розвитку туризму має стати формування активної, виваженої та наукової регіональної політики розвитку туризму з урахуванням галузевих та регіональних особливостей цієї галузі економіки. Результати проведених досліджень доводять, що одним із найважливіших інструментів реалізації туристичної політики в регіоні є, зокрема, відповідні регіональні плани (регіональні, місцеві та ін.).

Варто зазначити, що більшість об'єктів етнокультурної спадщини мають статус пам'яток, а культурна спадщина, створена етносами, є потужним

потенціалом для розвитку етнічного туризму. До них належать культурні об'єкти, колишні колонії та культурні ландшафти, перетворені їхніми відповідними етнічними групами.

Окремі пам'ятки національного значення офіційно оформлені. Серед пам'яток національного значення найбільше цивільних споруд, об'єктів сакральної (культової) архітектури, пам'яток монументального мистецтва та археології, які відвідали українські туристи у 2021 році (рис. 3).

Як видно з рис. 3, найбільша кількість етнотурів в Україні припадає на Львівську область через велику кількість етнічних пам'яток та величну історію. Дніпропетровська у даному випадку найбільше приваблює Петриківкою, Запорізька – островом Хортиця, а Івано-Франківська великою кількістю поселень часів гуцулів та лемків. Можливо, етнотуризм не такий популярний, як рекреаційний, спортивний чи культурний, але не менш цікавий ніж зелений, екотуризм, агротуризм, історичний та інші види.

Хочеться також відмітити, що не так багато туроператорів в Україні пропонують етнотури – більшість спеціалізується на банальному просто відпочинку. Але хочеться виділити три туристичні підприємства, які пропонують велику кількість цікавих та різноманітних турів не тільки на Закарпатті, а навіть на Дніпропетровщині та Харківщині (табл. 2).

З огляду на багаті етнічні культурні ресурси в Україні та великий потенціал для розвитку етнічного туризму, її лідерами можна вважати згадані вище Івано-Франківську, Львівську, Закарпатську, Полтавську та Рівненську області. За наявності

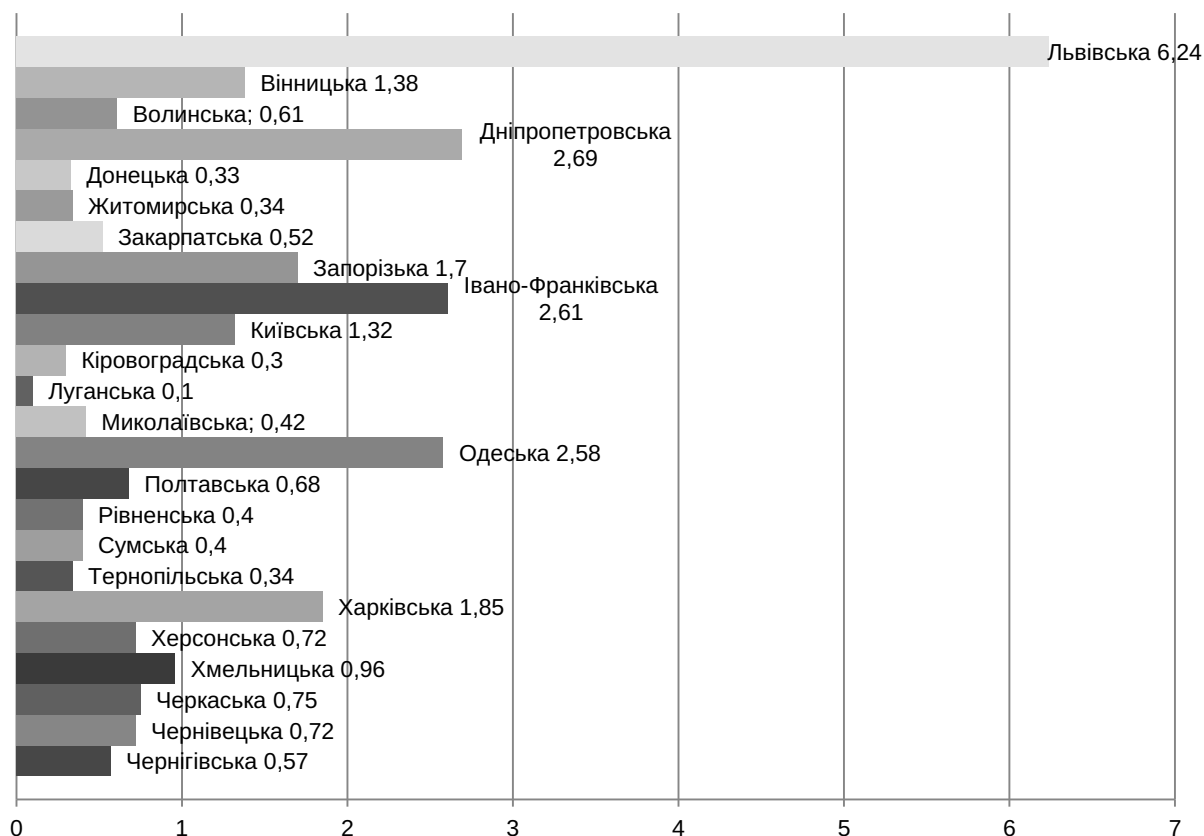

Рис. 3. Кількість етнотуристів, обслуговуваних туроператорами у 2021 році (% від загальної кількості туристів регіоном)

Джерело: [3]

Таблиця 2

Туристичні підприємства, зайняті в організації екотурів

№	Назва	Адреса	Пропозиції
1	Турагенція «Flixess»	вулиця Весняна, 4, Львів, Львівська область, 79000	Великий вибір екотурів на Закарпатті Ціни від 500 гривень (одноденні) до 6900 (4 дні) Можливість відвідування дитячого табору «Буковельські канікули» (6799 на 7 днів) Та проведення Нового року (різних свят) на колоритній Гулульціні (4900 за 5 днів)
2	Туроператор «Етнотур»	вул. Антоновича, 47, Київ, оф. 23 (3 поверх),	Тури Україною та Європою від 3700 гривень (5 днів) до 6150 (10 днів) Зараз більш орієнтовані на Закарпатті, тури по Буковелю, Драгобату, Ясині з пізнанням культури та традицій Тур «Вечори на хуторі близь Диканьки»
3	Туроператор «Відвідай»	вулиця Замарстинівська, 34, Львів, Львівська область, 79019	Пропонують різноманітні тури Україною та світом Пропозиції від 500 гривень (1 день) до 2000 гривень (3 дні) Тур Закарпатські пригоди (1095 гривень за 2 дні); тур «Закарпатські насолоди» (1095 гривень за 2 дні); тур «Слідами Кобзаря» (1725 гривень за 2 дні); відвідування замків, поселень гуцулів, з елементами гастротурів

Джерело: створено авторами на основі [4; 5; 6]

етноресурсів етнотури створюють і пропонують турфірми «Етнотур», «Фліксес», «Візит», «Амікотур», «Унікальна Україна», «КВІМ Тревел», «ІнЛьвів».

Крім того, як основну туристичну агенцію можна виділити відому туристичну агенцію «Етнотур», назва якої говорить сама за себе. Основний

напрямок – Україна. Компанія детально розробила кожен туристичний маршрут по Україні. Вони відкривають цікаві факти про українську історію та культуру, мандрують актуальними для них місцями, готують маршрути та доповнюють їх якісним сервісом. В Україні багато історичних і маловідомих місць, які варто відвідати.

Ще одним відомим туристичним бізнесом, що спеціалізується на етнічному туризмі, є «Унікальна Україна» – перше українське туристичне агентство, що спеціалізується на організації турів та екскурсій по Україні. У пріоритеті шкільні та фірмові поїздки, етнобізнес, екскурсії та екстремальні подорожі, поїздки вихідного дня. Оператор обслуговує 600 індивідуальних та групових туристів на місяць у понад 30 напрямках. Основні маршрути: Карпати, Київська область, Азовське море.

Унікальні маршрути, неходжені стежки та незабудовані землі: Поліський заповідник, Бирючий острів, Соколині гори. Новинкою осені 2021 року став дебют Карпатського трамвая у трьох варіантах: Фортеця Тустань, Львівський Манявський Скит. Приємною подорожжю є «Синевир та Колочавські озера», які зачаровують найвищим гірським озером України Шипіт, великим водоспадом у Карпатах, та Колочавою, найбільшим селом Закарпаття. Любителів фольклору та етносу порадує етнотур «Тіні забутих предків», де можна побачити село Криворівня з його незвичайною архітектурою, що нагадує Афіни, відвідати музей Параджанова та музей Романа Кумлика. Цікаво, що під час зйомок свого знаменитого фільму сам режисер жив у котеджі, де зараз розташований музей Параджанова. Музей Романа Кумлика має велику колекцію гуцульських предметів побуту та музичних інструментів, які неодмінно вас зацікавлять. Під час екскурсії по музею власник сам грав на всіх інструментах.

Туристична агенція «InLviv» розробила етно-відпочинковий проект, який має на меті надати можливість: відчутти природне середовище гір, зануритися в життя, зануритися в побут стародавнього гуцульського народу, змінити своє буденне життя на кілька днів, втекти від міської суєти. Проект реалізується в селі Вижній Березів Косівського району Івано-Франківської області, що за 30 кілометрів від міста Коломия. Для відвідувачів є два суміжних будинки. Один із них – старий будинок, у якому, власне, і відбувався проєкт. Тут усі готують традиційну гуцульську їжу, печуть хліб і караге в печі, збивають масло, виготовляють моцарелу та сир, плетуть та прядуть килими, готують із соровиці (ріпаку солоного) та солі. У довколишніх стайнях кукурудзу лушили й мололи на жорнах на борошно. Так званий «новий будинок» пропонує всі зручності сучасного проживання. Тури тривають 3–5 днів. У програмі: прогулянки по полях (де влітку пасуться корови), сходження на гору Ратундоль, збирання грибів та ягід, походи до джерел з будяками, відвідування місцевих церков, полювання, катання на конях чи вапняку, різьблення та стрільба по глині, проходження тунелів гуцульськими музиками, за бажанням – танці, зимові катання на санках. Програма залежить від погоди, релігійних

свят. Залежно від пори року можуть бути доступні додаткові послуги.

В Україні поширені етнографічні музеї, які збирають, зберігають, вивчають та експонують етнографічні колекції, що дозволяють сучасній людині зрозуміти процеси національного походження, побуту та культури різних етнічних спільнот та історичних періодів. Більшість сучасних етнографічних музеїв країни представляють відвідувачам спеціальні виставки, присвячені традиційній культурі українського народу (ужитково-побутові й мистецькі предмети XVIII – початку XX ст.) та її локальних варіантів, зібраних з усіх етнографічних земель України (Лемківщина, Бойківщина, Гуцульщина, Буковина, низинне Закарпаття, Західне і Східне Поділля, Волинь і Центральнo-Східне Полісся, Середня Наддніпрянина, Слобожанщина, Донеччина, Надчорномор'я). Серед них: Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й.Кобринського і Косівський музей народного мистецтва та побуту Гуцульщини на Івано-Франківщині, Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАНУ у Львові, Печенізький краєзнавчий музей та Етнографічний музей "Українська слобода" у Харківській області, Музей культури та побуту Уманщини, Національний музей народної архітектури та побуту України у селі Пирогово, Національний історико-етнографічний заповідник "Переяслав" та ін.

За роки незалежності України виникло багато приватних музеїв, серед яких важливе місце займають історико-культурні та етнографічні музеї. Зокрема, приватний Музей Довбуша в селі Космачі, Харківський приватний музей міської садиби, Регіональний музей етнографії сіл пониззя ріки Теребля, Музей української домашньої ікони в місті Радомишль, Музей гуцульського побуту, етнографії та музичних інструментів Романа Кумлика (сmt. Верховина) та інші.

Потенціал етнотуризму досить різноманітний та представлений більш детально у табл. 3.

Основні центри розвитку етнічного туризму прив'язані до ареалів проживання етнічних груп, які зберігають свою етнічну ідентичність. Пріоритетне значення цей вид туризму має для країн з великою діаспорою у різних країнах світу, а також для країн, на території яких компактно проживають чітко виражені етнічні групи. В Україні це, в першу чергу, Карпатський регіон (регіони проживання бойків, лемків, гуцулів), Крим та Північне Причорномор'я (велике розмаїття національних культур). З точки зору ностальгійного туризму, значні перспективи мають прикордонні території, що межують з Польщею, Угорщиною, Румунією, а також місця, де збереглися військові поховання з часів I та II-ої світових воєн.

Тут варто також звернути увагу на розвиток сільського туризму, що поєднує в собі агро та

Основні джерела традиційної культури і побуту народів України

№	Основні джерела традиційної культури і побуту народів України	Регіони поширення
Традиційна культура українців		
1	Гуцульські ремесла та народна творчість	Яремче, Коломия, Косів, Рахів
2	Українські писанки	Космач
3	Художнє ткацтво	Кролевець
4	Лозоплетіння	Боромля
5	Художній розпис	Петриківка
6	Вишивка	Дегтяри, Решитилівка
7	Гончарство	Опешня
8	Всеукраїнський ярмарок народних ремесел	Сорочинці
Традиційна культура національних меншин		
1	Виробництво крафтової кисломолочної продукції, вівчарство (болгари і гагаузи)	Одеська область
2	Особлива одесько-єврейська кухня, Одеський гумористичний фестиваль	Одеська, Київська і Житомирська області
3	Виноградство, виготовлення вина	Буковина, Одеська область
4	Виробництво крафтового вина, вівчарство	Буковина, Закарпаття
5	Різдвяні ярмарки	Закарпаття
6	Різдвяні традиції і ярмарки	Львівська, Вінницька, Житомирська області
7	Фестиваль грецької музики і танців «Мега Йорт», Дні грецької культури в Україні, грецька кухня (приазовські греки)	Приазовські регіони Донецької області

Джерело: створено авторами на основі [7]

етнотуризм. В Україні існують всі передумови розвитку відпочинку на селі, який можна розглядати як специфічну форму підсобної господарської діяльності у сільському середовищі з використанням природного та культурного потенціалу регіону, або як форму малого підприємництва, що дає можливість певною мірою вирішити проблему зайнятості сільського населення, покращити добробут, повніше використовувати природний та історико-культурний потенціал сільської місцевості.

Тому передумову успішного розвитку відпочинку в сільських етнографічних районах слід розглядати як формування ідеології відродження та розвитку всього спектру традиційної культури, починаючи від форм господарських занять до надбання духовної сфери, що діятимуть як сприятливі фактори для індивідуального відпочинку в етнографічних районах України.

Відпочинок у селі може бути цікавим, якщо поєднати його з екскурсіями, які відкривають джерела народної культури та мистецтва, літератури та української духовності. Це знайомство з численними осередками народних ремесел, ткацтва, вишивки, гончарства, розпису, різьби по дереву, лозоплетіння.

Спираючись на досвід розвитку зарубіжного етнічного туризму, в Україні необхідно провести глибокі дослідження та науково обґрунтувати стан і перспективи розвитку цього виду туризму та на

цій основі визначити територію його розвитку, внесення відповідних пропозицій до органів місцевого самоврядування та громадян, зацікавлених у такій діяльності.

З огляду на вищезазначене, етнічний туризм буде популярним у майбутньому через свою унікальність та автентичність. Це підкреслюється тим фактом, що швидкість зменшення етнічного різноманіття відповідає швидкості втрати біорізноманіття. Небагато корінних народів є носіями унікальних культур і господарських систем, тому перспективним є поєднання розвитку етнотуризму з екотуризмом у їхніх традиційних поселеннях. Для цього Україна має потужну ресурсну базу.

Для успішного функціонування етнотуризму необхідно розвивати пропозицію українського туристичного ринку, упорядковувати всі місця, з якими контактуватимуть туристи, покращувати рівень житла, доріг та послуг, робити все можливе для поширення українського етнотуризму на внутрішньому та світовому ринках.

Український етнічний туризм має великий потенціал для розвитку, головним чином завдяки унікальним традиціям, неповторній національній кухні, українській гостинності та багатим ресурсам етнічного туризму. Етнічний туризм має бути одним із пріоритетних напрямків загальнодержавної цільової програми економічного розвитку України. Цей вид туризму допоможе не лише

соціально та економічно, але й виховає любов до нашої країни у кожного, хто її відвідує.

Висновки з проведеного дослідження.

В Україні розвиток етнотуризму відбувається на досить стійкому рівні, бо наша країна містить багато етнічних груп, величезну історію та цікаву культуру. Найбільш популярна Україна (як і країни, які теж стикнулись з таким) через депортацію минулих століть. І саме нащадки наших українців повертаються, щоб пізнати історію та минуле. На території України знаходиться достатньо різноманітних цікавих дестинацій, які можуть залучити туристів не тільки з України, але й з інших країн світу.

Розвиток етнотуризму дозволить покращити економічне та соціальне становище країни, підняти рівень туристичної привабливості країни на світовому туристичному ринку, так як саме цей вид туризму, на відміну від багатьох країн світу, в Україні має ряд важливих об'єктів та умов. Пізнання української культури буде цікаво не лише для іноземців, а й для українців, які хочуть більше знати про своїх пращурів, та завдяки таким подорожам будуть любити свою Батьківщину ще з більшою силою.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про туризм. Закон України від 15.09.95. № 324/95–ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 31.
2. Мелько Л. Ф. Етнографічний туризм як складова культурно-пізнавального туризму. *Туризм у контексті сучасного виміру: Збірник наукових праць*. 2013. Вип. 1. С. 61–65.
3. ДАРТ оприлюднює масштабні туристичні дослідження 14.02.2022 URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/dart-oprilyudnyuie-masshtabni-turistichni-doslidzhennya> (дата звернення: 04.01.2023).
4. Офіційний сайт туристичного оператора FlixBus. URL: <https://flixbus.com> (дата звернення: 04.01.2023).

5. Офіційний сайт туристичного оператора «Етнотур». URL: <https://etnotur.ua/> (дата звернення: 04.01.2023).

6. Офіційний сайт туристичного оператора «Відвідай». URL: <https://vidviday.ua/> (дата звернення: 04.01.2023).

7. Гаврилюк А. Сучасний розвиток українського етнотуризму: зміна парадигми. *Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія*. 2013. Вип. 665–666. С. 56–61.

REFERENCES:

1. Pro turyzm. Zakon Ukrainy vid 15.09.95. № 324/95–VR [About tourism. Law of Ukraine dated September 15, 1995. No. 324/95–BP]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1995. № 31.
2. Melko L. F. (2013) Etnohrafichnyi turyzm yak skladova kulturno-piznavalnoho turyzmu [Ethnographic tourism as a component of cultural and educational tourism]. *Turyzm u konteksti suchasnoho vymiru: Zbirnyk naukovykh prats*, vol. 1, pp. 61–65.
3. DART oprilyudniuie masshtabni turystychni doslidzhennia 14.02.2022 [DART publishes large-scale tourism research 02/14/2022]. Available at: <https://www.tourism.gov.ua/blog/dart-oprilyudnyuie-masshtabni-turistichni-doslidzhennya> (access date: 01/04/2023).
4. Ofitsiyni sait turystychnoho operatoru FlixBus [The official website of the travel operator FlixBus]. Available at: <https://flixbus.com/> (access date: 04.01.2023).
5. Ofitsiyni sait turystychnoho operatoru «Etnotur» [Official website of the tourist operator "Etnotur"]. Available at: <https://etnotur.ua/> (date of application: 04.01.2023).
6. Ofitsiyni sait turystychnoho operatoru «Vidvidai» [Official website of the tourist operator "Visit"]. Available at: <https://vidviday.ua/> (date of application: 04.01.2023).
7. Havryliuk A. (2013) Suchasnyi rozvytok ukrainskoho etnoturyzmu: zmina paradyhmy [Modern development of Ukrainian ethnotourism: paradigm shift]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Filosofiia*, vol. 665–666, pp. 56–61.

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ НАДАННЯ ПОСЛУГ РОЗМІЩЕННЯ
ЯК СКЛАДОВА ТЕХНОЛОГІЙ ТУРИСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІQUALITY MANAGEMENT OF PROVISION OF ACCOMMODATION SERVICES
AS A COMPONENT OF TOURIST ACTIVITY TECHNOLOGY

Аналіз наукових та практичних публікацій з питання розвитку колективних засобів розміщення малих форм показує, що дослідники, як правило, виділяють загальні фактори розвитку готельного господарства, такі як рівень життя населення, розвиток туризму, дефіцит платіжного балансу, державне регулювання, розвиток транспорту, нових технологій, імпорт послуг. Готельне господарство не тільки сприяє виконанню сукупності функцій туризму, а й створює передумови їхнього розвитку та збагачення змісту. Розвиток готельного господарства багато в чому визначає доступність туристичного ресурсу, що особливо актуально для деяких категорій населення (молодь, пенсіонери, люди з обмеженими можливостями, малозабезпечені сім'ї та ін.) Все більш помітна роль малих засобів розміщення в туризмі нашої країни, ця ситуація потребує більш детального вивчення умов та перспектив їх розвитку. У статті виділяються різні рівні впливу організації та управління якістю надання послуг розміщення, досліджується їх взаємовплив для сегмента малих готелів.

Ключові слова: туристська діяльність, туризм, послуги розміщення, технологія туристської діяльності, управління якістю, організація надання послуг, туристична сфера, туристичний бізнес.

The analysis of scientific and practical publications on the issue of the development of collective means of accommodation of small forms shows that researchers, as a rule, distinguish general factors of the development of the hotel industry, such as the standard of living of the population, the development of tourism, the deficit of the balance of payments, state regulation, the development of transport, new technologies, import of services. The hotel industry not only contributes to the performance of the set of functions of tourism, but also creates the prerequisites for their development and enrichment of content. The development of the hotel industry largely determines the availability of tourist resources, which is especially relevant for some categories of the population (youth, pensioners, people with disabilities, low-income families, etc.). requires a more detailed study of the conditions and prospects for their development. The article highlights different levels of influence of factors and examines their mutual influence for the segment of small hotels. The main service produced by the tourism industry is a tourist package or tourist product, which means the right to a tour intended for the tourist. In turn, the tour is considered as a complex of services for accommodation, transportation, food for tourists, excursion services, as well as the services of guides-translators and others, provided depending on the goals of the trip, services. The hospitality accommodation sector accounts for up to 65% of employment and 68% of travel and tourism revenue, and since 2000, the global hotel industry has grown by 2.8% annually. According to experts, accommodation facilities are a «miniature tourism industry» because they provide complex, comprehensive services. From a general human point of view, hospitality should satisfy at least the primary needs of a person for food, rest and sleep. Traditionally, accommodation, food, transfer (transportation), recreation are distinguished as the main elements of the field of hospitality. In our opinion, the State Classifier of Products and Services is the most complete from the point of view of accounting for the types of accommodations based on their ability to satisfy the special goals of travelers.

Key words: tourist activity, tourism, accommodation services, technology of tourist activity, quality management, organization of service provision, tourism sphere, tourism business.

УДК 338.167.93.7

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-50>

Чуєва І.О.

к.н.ф.в.с., доцент,
доцент кафедри туризму
і готельно-ресторанної справи,
Запорізький національний університет

Маковецька Н.В.

д.п.н., професор,
професор кафедри туризму
і готельно-ресторанної справи,
Запорізький національний університет

Chuijeva Inna

Zaporizhzhya National University

Makovetska Natalya

Zaporizhzhya National University

Постановка проблеми. Одним із найважливіших напрямів діяльності у сфері обслуговування є «обслуговування, що спирається на принципи гостинності, що характеризуються щедрістю та дружелюбністю по відношенню до гостей» [1]. Як правило, виділяють сферу туризму та подорожей чи туристську індустрію як сферу діяльності з обслуговування туристів (певної категорії мандрівників). Законодавчо визначено, що туристична індустрія є сукупність готелів та інших засобів розміщення, коштів транспорту, об'єктів громадського харчування, об'єктів та засобів розваги, об'єктів пізнавального, ділового, оздоровчого, спортивного та іншого призначення, організацій, які здійснюють туроператорську та турагентську діяльність, а також організацій, що надають екскурсійні послуги та послуги гідів-перекладачів [2].

Основна послуга, що продукується туристичною індустрією, є туристичний пакет або

туристичний продукт, під яким розуміється право на тур, призначений для реалізації туристу [2].

Під засобом розміщення у сфері туризму та подорожей розуміється будь-який об'єкт приміщення, яке регулярно або іноді надає туристам розміщення для ночівлі [4].

На міжнародному рівні будь-який засіб розміщення визначається як «засіб розміщення, що надає для мандрівника розміщення на ніч у кімнаті або в якомусь іншому приміщенні, однак кількість місць, що в ньому є, перевищує певний мінімум для груп осіб, які перевищують окрему сімейну одиницю; а всі місця у цьому закладі повинні підкорятися єдиному керівництву комерційного типу, навіть якщо воно не ставить за мету отримання прибутку» [2].

Сектор послуг розміщення у сфері гостинності акумулює до 65% зайнятих та 68% надходжень у сфері туризму та подорожей, а з 2000 року обсяги

світової готельної промисловості збільшуються на 2,8% щорічно. На думку фахівців, засоби розміщення є «індустрією туризму в мініатюрі», оскільки надають складні, комплексні послуги [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню управління якості надання послуг розміщення та використання технологій туристської діяльності в практиці роботи туристичних підприємств свої роботи вітчизняні та зарубіжні вчені-теоретики, зокрема Н. Є. Кудла, Т. Г. Сокол, А. О. Чередниченко, З. М. Гадецька, В. В. Завальнюк, А. Ю. Парфіненко, В. В. Шиманська, тощо. Але тим не менш, зазначимо, що більш детального вивчення потребують деякі проблемні питання взаємовідносин сторін сфери, а саме: турист – заклади розміщення.

Постановка завдання. Цілями статті є дослідження управління якості організації надання послуг розміщення як складової технологій туристичної діяльності організацій, які здійснюють туроператорську та турагентську діяльність, а також організацій, що надають екскурсійні послуги та послуги гідів-перекладачів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У складі послуги засоби розміщення прийнято виділяти два основні компоненти: матеріальну базу (технічне оснащення, інфраструктура) та обслуговування (діяльність персоналу) [2]. Іншими словами, з одного боку, в тимчасове користування надаються спеціальні приміщення (номери), з іншої сторони, надаються послуги, що виконуються безпосередньо персоналом: послуги портьє з прийому та оформлення гостей, послуги покоївок з прибирання готельних номерів, послуги на замовлення таксі або інформаційно-довідкові послуги тощо.

Як правило, компоненти послуги засоби розміщення умовно поділяють на дві складові: включені в ціну розміщення та надані за додаткову плату. Конкретний набір першого та другого елемента залежить від категорії засобу розміщення, маркетингової політики та ряду інших факторів. Номери є основним елементом послуги розміщення. Це багатофункціональні приміщення, призначені для відпочинку, сну, роботи гостей. Найважливішою функцією є забезпечення можливості сну. Значимість інших функцій готельних номерів насамперед залежить від призначення засоби розміщення та потреб цільового сегменту клієнтури. Наприклад, засоби розміщення, призначені для туристів, що подорожують з діловими цілями, як правило, передбачаються можливості для роботи та переговорів: вихід у Інтернет, зони у номері або приміщення поза номером для ділових зустрічей.

Як правило, у засобах розміщення виділяються різні категорії номерів, відрізняються площею, меблюванням, обладнанням, оснащенням тощо.

Однак незалежно від категорії номер повинен мати такі меблі та обладнання: ліжко, стілець та крісло, нічний столик, шафа для одягу, загальне освітлення, сміттєве кошик. Крім того, у кожному номері має бути інформація про засіб розміщення та план евакуації у разі пожежі.

Наступним за значимістю елементом є можливості організації харчування гостей. У засобах розміщення, як правило, виділяються такі види обслуговування, що враховуються при визначенні вартості послуги:

- відсутність послуг харчування;
- надання сніданку;
- напівпансіон (надання дворазового харчування за схемами «сніданок-обід» або «сніданок-вечеря»);
- повний пансіон (триразове харчування);
- все включено (повний пансіон та можливість безкоштовного використання деяких послуг кафе / барів);
- екстра все включено (повний пансіон, додаткове харчування та право використання всіх послуг кафе/барів (засоби розміщення).

Інші послуги доповнюють пропозицію послуг розміщення та харчування. До них відносяться пропозиція послуг басейну, конференц-залів, залів для переговорів, спортивного обладнання, прокат автомобілів, послуги хімчистки, пральні, перукарні, масажного кабінету та ін. У зв'язку з цим, послуга засобів розміщення носить комплексний характер, включаючи безпосередньо послуги з розміщення, а також ряд додаткових та супутніх послуг. На думку експертів, список додаткових послуг залежить від категорійності засобу розміщення та може включати у собі понад 30 видів послуг [6].

Повний асортимент послуг визначається керівництвом засобу розміщення та, в залежно від того, як вони оформлені та скомбіновані в єдиний комплекс, складається певний тип/категорія підприємства, такі, як готель-люкс, готель середнього класу, готель-апартамент, готель-курорт, мотель, приватний готель типу «ніч і сніданок», готель-гарні, пансіон, вітальня, ротель, ботель, флотель, флайтель.

Як правило, до складу продуктової номенклатури готельного підприємства вчені та практики включають такі основні асортиментні групи послуг [5]:

- асортиментна група № 1 – номерний фонд готелю (кімнати, люкси та апартаменти різних категорій);
- асортиментна група № 2 – місця та послуги громадського харчування (ресторани, бари, кафе тощо), а також послуги з організації харчування у номерах (Обслуговування в номерах, міні-бари);
- асортиментна група № 3 – приміщення для проведення представницьких заходів (конференц-зали, переговорні кімнати, банкетні зали);

– асортиментна група № 4 – приміщення та послуги для рекреації та відпочинку (басейн, сауна, тренажерний зал, зал для аеробіки, солярій, масаж тощо);

– асортиментна група № 5 – послуги та транспорт із перевезення гостей, послуги з замовлення квитків, екскурсій тощо.

На нашу думку, не можна повністю погодитися з подібною структуризацією пропозиції послуги розміщення. В авторській термінології «асортиментна група №5» являє собою сукупність послуг, що надаються персоналом засобу розміщення на устаткуванні засобу розміщення та в рамках забезпечення необхідних умов розміщення. Групи 3-4 є послугами, які можуть надаватися іншими організаціями на території засобів розміщення чи не основними працівниками.

З метою подальшого дослідження під терміном послуги розміщення ми розглядатимемо комплексне обслуговування, причому на нашу думку, у складі комплексної послуги розміщення слід виділити кілька рівнів за значимістю та невід'ємності обслуговування туристів і мандрівників.

В даний час у світі існує безліч видів засобів розміщення і для того, щоб зрозуміти причини такого розмаїття, необхідно звернутися до історичних моментів розвитку цієї сфери обслуговування. Умови Другої світової війни диктували необхідність переміщення значної кількості людей, що призвело до майже 100% завантаження готелів [1].

Після війни змінився спосіб життя людей, кількість мандрівників різко зросло, стали популярними сімейні подорожі, виник попит на приміщення, зручні для сімейного відпочинку та без необхідності оплати всього комплексу послуг, пропонуваного готелем.

Названі тенденції викликали необхідність створення нових видів підприємств розміщення, з'явилися мотелі, що пропонували обмежене обслуговування за невисокими цінами. На початку 80-х років стали популярні готелі класу «Апартамент» та кондотелі, в яких поєднувалися зручність окремої квартири та готельне обслуговування, що було зумовлено появою «кондомініуму» – нової форми власності на нерухомість.

Послуги харчування (за наявності):

- тільки сніданок;
- напівпансіон;
- пансіон;
- «все включено»;
- «екстра все включено».

Додаткові послуги:

- бронювання номерів;
- обслуговування в номерах;
- послуги носіїв;
- послуги порт'є;
- послуги пральні та хімчистки;
- ін. послуги засоби розміщення.

Супутні послуги:

- послуги спортивних залів та басейнів;
- медичне обслуговування;
- торгівля;
- інформаційно-консультаційні послуги;
- замовлення квитків, таксі та ін;
- послуги прокату;
- послуги конференц-залів та кабінетів для переговорів;
- послуги салонів краси;
- доступ в Інтернет та ін.

Таким чином, розвиток нових видів засобів розміщення призвело до насичення ринку готельними послугами. В результаті виникла потреба здійснення детальної сегментації послуг готелів з метою успішного продажу певним групам споживачів. Стали популярними більш спеціалізовані засоби розміщення: курортні, конгресні, гольф-готелі тощо на розміщення та харчування сьогодні розширюється. Початковий комплекс обслуговування поповнюється з допомогою безлічі додаткових послуг. Стара тенденція будівництва готелів поблизу транспортних вузлів у наш час набула нового прояву, пов'язаного із розвитком повітряного транспорту. Готельні компанії почали розвивати будівництво поблизу аеропортів та на їх території.

Фахівці називають такі сучасні основні тенденції у розвитку готельного бізнесу [5]:

- поширення сфери інтересів готельного бізнесу на продукти та послуги, що раніше надаються підприємствами інших галузей (наприклад, організації харчування, дозвілля, розваг, виставкової діяльності та ін.);
- розвиток демократизації готельної індустрії, що сприяє підвищенню доступності готельних послуг для масового споживача;
- посилення спеціалізації готельного бізнесу, що дозволяє чіткіше орієнтуватись на певні сегменти споживачів з урахуванням різних ознак;
- глобалізація та концентрація готельного бізнесу;
- персоніфікація обслуговування та повна концентрація на запитах та потреби клієнтів;
- широке впровадження нових засобів комунікації та інформаційних технологій, що дозволяє проводити глибоку та системну економічну діагностику;
- впровадження нових технологій у ділову стратегію готельних підприємств, зокрема, широке використання мережі Інтернет з метою просування готельних продуктів та послуг.

Все сказане вище призводить до диференціації послуг розміщення, появи нових форм та умов обслуговування. Дані процеси прямо позначаються на якості послуг та обслуговування, торкаються питань безпеки туристів та мандрівників.

Тому питання класифікації, стандартизації, сертифікації та ліцензування послуг розміщення

стають вкрай важливими для розвитку сфери гостинності та підлягають або регулювання з боку держави та/або уповноважених ним органів, або саморегулюються. В нашій державі перелік видів засобів розміщення та їх послуг визначається законодавчому рівні.

В Державному класифікаторі продукції та послуг виділено такі групи:

1) послуги комунальних готелів та інших комунальних місць проживання включають послуги готелів, мотелів, гуртожитків та інших місць проживання;

2) послуги засобів розміщення для тимчасового проживання туристів включають послуги готелів та аналогічних засобів розміщення, крім комунальних – готелів, квартирних типу, мотелів, клубів з проживанням, мебльованих кімнат, гуртожитків;

3) послуги спеціалізованих засобів розміщення включають послуги санаторіїв, профілакторіїв, будинків відпочинку, таборів праці та відпочинку, туристичних притулків, стоянок та інших, туристичних, спортивних баз, баз відпочинку, будинків мисливців (рибалки), конгрес-центрів, громадських засобів транспорту (туристичних поїздів, круїзних суден, яхт), наземного та водного транспорту, переобладнаного під кошти розміщення для ночівлі, кемпінгів (майданчиків для кемпінгів, автофургонів);

4) послуги індивідуальних засобів розміщення – квартир, кімнат у квартирах, будинків, котеджів, що здаються в оренду;

5) санаторно-оздоровчі послуги включають проживання в санаторіях, профілакторіях, будинках (базах) відпочинку, пансіонатах, спеціалізованих санаторних дитячі бази відпочинку цілорічної дії, літні (сезонні) дитячі бази відпочинку.

Тим самим у Державному класифікаторі наводиться перелік засобів розміщення, враховуючи можливість колективного або індивідуального розміщення, а також розміщення в різних приміщеннях (будівлях, транспортних засобах) або виділення певної території (майданчики для кемпінгів та автофургонів) [7].

До діяльності готелів, мотелів, майданчиків для кемпінгів та інших місць короткострокового проживання віднесено види діяльності, пов'язані з наданням послуг та роботами з організації за винагороду короткострокового проживання в готелях, кемпінгу чи спорудах на території кемпінгу, відкритих для населення без обмежень чи обмеженої членами конкретної організації [3].

Сюди ж відносять послуги ресторанів, що функціонують у зв'язку з наданням місця для проживання, включено також послуги спальних вагонів, якщо вони надаються окремими фірмами. До видів послуг, включених до цієї групи, належать і ті, які зазвичай надаються мотелями, шкільними та студентськими гуртожитками, залами

очікування, будинками для приїжджих та будинками готельного типу, молодіжними гуртожитками, нічліжними будинками тощо.

Особливістю даної класифікаційної групи, на нашу думку, є об'єднання послуг проживання та харчування. З іншого боку, залишається незрозумілим, як розділити, наприклад, готель, що надає послуги харчування, та готель, де такої можливості немає [3].

Класифікатор визначає діяльність готелів як надання місць для тимчасового проживання в готелях, мотелях та замських готелях, в готелях, з умовами для проведення конференцій, не включаючи здавання в оренду житлових будинків та приміщень для довгострокового проживання:

– діяльність готелів з ресторанами – надання послуг готелями різними типами підприємств громадського харчування (ресторанами, кафе, закусоочними, барами тощо);

– діяльність готелів без ресторанів;

– діяльність інших місць для тимчасового проживання;

– діяльність молодіжних туристських таборів та гірських туристських баз;

– діяльність кемпінгів – надання місць для тимчасового проживання у будівлях на території кемпінгу, на майданчиках для кемпінгу, надання стоянок для житлових автофургонів та причепів;

– діяльність інших місць для проживання;

– діяльність дитячих таборів на час канікул;

– діяльність пансіонатів, будинків відпочинку тощо;

– здавання в оренду для тимчасового проживання мебльованих кімнат;

– надання місць для тимчасового проживання в залізничних спальних вагонах та інших транспортних засобах;

– діяльність інших місць для тимчасового проживання, не включених до інші угруповання – надання місць для тимчасового проживання на квартирах, сільських будинках, будинках для приїжджих тощо, у гуртожитках для студентів, робітників тощо.

Зауважимо, що тут вперше визначено тимчасовий обрій, як фактор віднесення послуг до послуг засобів розміщення в рамках туристичної індустрії або до послуг з угод з нерухомістю. Засіб розміщення може надавати свої послуги туристам – громадянам, які відвідують країну (місце) тимчасового перебування в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових, спортивних, релігійних та інших цілях без зайняття оплачуваною діяльністю в період від 24 годин до 6 місяців підряд або здійснюють не менше одного ночівлі [2]. У разі, якщо послугами коштів розміщення користуються громадяни, які туристами не є, наприклад, студент, що прибуває в інше місто/країну з цілями навчання на строк до 5 років та зупиняється в гуртожитку, то

облік даних послуг відбувається по іншій класифікаційній групі.

Аналіз наведених документів показує, що різноманітність форм та видів засобів розміщення збільшується залежно від розвитку сфери туризму та подорожей. Цей процес пов'язаний з диференціацією цілей подорожі та прибуття гостя, який користується транспортом тощо.

Найбільш повним з точки зору обліку видів засобів розміщення за їх здатності задовольнити особливі цілі мандрівників, на нашу думку, виступає Державний класифікатор продукції та послуг. Зазначимо, що в жодному з класифікаторів не наводиться можливий перелік додаткових послуг, таких як можливість бронювання, послуги паркування та сервісу в засобах розміщення та ін. Очевидно, це обумовлено тим, що згадані послуги є самостійними видами обслуговування населення чи послуги юридичним особам [7].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, еволюція класифікаційних підходів до послуг засобів розміщення показує, що з розвитком сфери туризму та подорожей, зростаючим впливом на економіку країни/регіону, розширенням окремих ринків та появою нових обслуговування у цьому секторі ускладнюється, потребує більш точної структуризації.

Різноманітність засобів розміщення вимагає ретельної класифікації з метою упорядкування їх діяльності, дослідження особливостей функціонування, моніторингу ринку туристських послуг тощо. Спроби розробки типологій засобів розміщення проводилися багатьма організаціями різних рівнях, і навіть окремими спеціалістами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кудла Н. Є. Управління якістю в туризмі : підручник. Київ : «Центр учбової літератури», 2015. 328 с.
2. Сокол Т. Г. Організація обслуговування в готелях і туристичних комплексах. Київ : Альтепрес, 2009. 447 с.
3. Чередниченко А. О., Калинин М. В. Якість надання послуг як ключовий фактор привабливості підприємств готельного господарства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2016. № 56. С. 88–96.
4. Гадецька З. М. Сучасні мультимедійні засоби просування готельно-ресторанних та туристичних послуг. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (6). С. 41–44.

5. Завальнюк В. В. Принципи управління інноваційною діяльністю. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2013. № 5 (1). С. 182–185.

6. Парфіненко А. Ю. Особливості формування та реалізації туристичної політики держави: міжнародний, національний, регіональний досвід : монографія / кол. авт.; за ред. А. Ю. Парфіненка. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. С. 280

7. Шиманська В. В. Стратегічне управління якістю туристичних послуг в межах розвитку туристичного комплексу України. *Економіка. Управління. Інновації. Серія: Економічні науки*. 2015. № 1.

REFERENCES:

1. Kudla N. Ye. (2015) Upravlinnya yakistyu v turizmi: pidruchnyk [Quality management in tourism: a textbook]. Kyiv: Vydavnytstvo «Tsentri uchbovoyi literatury». (in Ukrainian)
2. Sokol T. H. (2009) Orhanizatsiya obsluhovuvannya v hotelyakh i turystychnykh kompleksakh [Organization of service in hotels and tourist complexes]. Kyiv: Vydavnytstvo Al'tepres. (in Ukrainian)
3. Cherednychenko A. O., Kalynyn M. V. (2016) Yakist nadannya posluh yak klyuchovyy faktor pryvablyvosti pidpryyemstv hotel'noho gospodarstva [The quality of service provision as a key factor in the attractiveness of hotel enterprises. Herald of the economy of transport and industry]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 56, pp. 88–96.
4. Hadets'ka Z. M. (2015) Suchasni mul'tymediyni zasoby prosuvannya hotel'no-restorannykh ta turystychnykh posluh [Modern multimedia means of promotion of hotel, restaurant and tourist services]. *Molodyy vchenyy*, vol. 2 (6), pp. 41–44.
5. Zaval'nyuk V. V. (2013) Pryntsypy upravlinnya innovatsiynoyu diyal'nistyu [Principles of management of innovative activity]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni*, vol. 5 (1), pp. 182–185.
6. Parfinenko A. Yu. (2019) Osoblyvosti formuvannya ta realizatsii turystychnoi polityky derzhavy: mizhnarodnyi, natsionalnyi, rehionalnyi dosvid: monohrafiia / kol. avt.; za red. A. Yu. Parfinenka [Peculiarities of formation and implementation of state tourism policy: international, national, regional experience: monograph] Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, p. 280.
7. Shymanska V. V. (2015) Stratehichne upravlinnia yakistiu turystychnykh posluh v mezhakh rozvytku turystychnoho kompleksu Ukrainy. [Strategic management of the quality of tourist services within the development of the tourist complex of Ukraine]. *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii. Serii: Ekonomichni nauky*, vol. 1, pp. 34–45.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Івашків Т.С., Перцович Т.О. СТАНОВЛЕННЯ ТА ОСНОВНІ ІДЕЇ НОВОЇ КЕЙНСІАНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ.....	3
---	---

РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Белінська Я.В., Коляда О.В. ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ЗА РАХУНОК ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ.....	8
Бестужева С.В., Огієнко С.О. АНАЛІТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ	14
Волкова Н.В., Дивнич О.Д. ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	21
Дрималовська Х.В., Шаєганрад Е.П. ЄВРОПЕЙСЬКА ВАЛЮТНА СИСТЕМА: ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ АСПЕКТИ.....	26
Rodionova Tatiana, Adelzberh Tetiana ENERGY REORIENTATION OF EUROPE AS A RESULT OF THE WAR IN UKRAINE	31
Скрипник Н.Є., Гріщенко Д.В. ДЕТЕРМІНАНТИ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ, ЯК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПОТОКІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	37
Чала В.С. МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ПОВОЄННОЇ РОЗБУДОВИ В УКРАЇНІ ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	42

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Благує І.І., Гриневич Л.В. МАРКЕТИНГОВИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ ПРИВАБЛИВОСТІ РИНКУ ЗЕМЛІ В УКРАЇНІ.....	48
Кліпкова О.І. ДЕТІНІЗАЦІЯ ЗАЙНЯТОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ.....	53
Когут М.В., Огінок С.В., Прокопишин-Рашкевич Л.М. ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: КОРИСТІ ТА ЗАГРОЗИ.....	57
Кононенко Ж.А., Гасій О.В., Кононенко О.А. МУНІЦИПАЛЬНІ ПОСЛУГИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	63
Павлова І.О. ТИПОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ СІЛЬСЬКО-МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ УКРАЇНИ ЯК МАРКЕРИ ЇХ ІНКЛЮЗИВНОЇ СПРОМОЖНОСТІ.....	70
Петухова О.М., Закревська Л.М. РОЗДРІБНА ТОРГІВЛЯ ПРОДУКТАМИ ХАРЧУВАННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ВИКЛИКИ	77
Піддубна Л.І., Кулеша К.А. ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОРИВУ ДЛЯ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ	82
Прокопенко Н.С., Виклюк М.І., Чигринець С.В. ОБГРУНТУВАННЯ ОСНОВНИХ ФОРМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЮВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ.....	88
Серьогіна Д.О., Жовтяк Г.А., Базецька Г. І. ЕКОНОМІЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ: ВПЛИВ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА ПІСЛЯВОЄННЕ ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ.....	93

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Ареф'єва О.В., Антощенко К.В. АНАЛІЗ НАСЛІДКІВ ВІЙНИ ДЛЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	98
--	----

Вень Мінь Мінь, Величко В.А., Коваленко Л.Б. ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ТА ТРАНСФОРМАЦІЙ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	103
Галич О.А., Фененко О.М. МОДЕЛЬ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІНСЬКОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ.....	109
Горобинська М.В., Бестужева С.В. ВПЛИВ E-HRM НА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ МІЖНАРОДНИХ КОМПАНІЙ.....	115
Євтушенко Н.О. МАРКЕТИНГОВИЙ АУДИТ В СТРУКТУРІ ПОСЛУГ КОНСАЛТИНГОВИХ КОМПАНІЙ УКРАЇНИ.....	121
Каламан О.Б., Дишкантюк О.В., Власюк К.В. КОМУНІКАТИВНІ ПРОЦЕСИ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ.....	128
Кащена Н.Б., Нестеренко І.В., Чміль Г.Л. СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ БІОКЛАСТЕРОМ НА ЗАСАДАХ ЗСП.....	135
Ковальова О.М. УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ТА СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ НА ОСНОВІ ОЦІНКИ РІВНЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ НЕЮ ПРАЦІВНИКІВ ПІДПРИЄМСТВА.....	143
Косар Н.С., Кузьо Н.Є., Білик І.І. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МАРКЕТИНГОВОЇ ПРОДУКТОВОЇ ТА ЗБУТОВОЇ ПОЛІТИКИ БАНКУ.....	149
Коць Д.В. ХАРАКТЕРИСТИКА СУТНОСТІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЗМІН.....	155
Кравчук О.І., Варіс І.О., Рябоконт І.О. УПРАВЛІННЯ ЦИФРОВОЮ ТРАНСФОРМАЦІЄЮ МЕНЕДЖМЕНТУ ПЕРСОНАЛУ ЧЕРЕЗ ЦИФРОВУ HR СТРАТЕГІЮ.....	159
Кустрич Л.О. ФІНАНСОВИЙ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ У СФЕРІ ЛОГІСТИКИ.....	167
Майборода В.М. АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ПОСЛУГ.....	174
Омельчак Г.В. РОЛЬ КОМУНІКАЦІЙ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ СУЧАСНИМ ОФІСОМ.....	178
Саковська О.М. РОЛЬ СІЛЬСЬКОГО (ЗЕЛЕНОГО) ТУРИЗМУ У ТЕРИТОРІАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....	183
Тараєвська Л.С., Волошинович А.О., ЧИ МОЖЕ ЗАМІНИТИ НЕЙРОМЕРЕЖА CHATGPT РОБОТУ МАРКЕТОЛОГА?.....	188
Штангрет І.А. МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ.....	194
РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА	
Вартанова О.В., Маляренко І.С. МІСЦЕ І РОЛЬ WELLBEING В КОРПОРАТИВНІЙ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ.....	200
Графська О.І., Головчук Ю.О., Кулик О.М. ІННОВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ.....	207
Дергалюк М.О. ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ».....	210
Цзян Пань ЦИФРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІЙ.....	215
РОЗДІЛ 6. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ	
Гаврилко Т.О., Бірюк В.С. БАНКІВСЬКИЙ СЕКТОР УКРАЇНИ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ.....	222

Логвіновська С.І. ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ НЕПРЯМИМИ ПОДАТКАМИ	230
Мороз Н.В., Блага О.В. ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ.....	235
Моташко Т.П. САЙТИ ПОРІВНЯННЯ У ДИСТРИБУЦІЇ СТРАХОВИХ ПРОДУКТІВ.....	240
Татар М.С., Бистров Ю.М. ОСНОВНІ ВИКЛИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНДУСТРІЇ КРИПТОВАЛЮТ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ.....	245
Чуницька І.І., Богріновцева Л.М. ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	251
Шалигіна І.В., Рибіна Л.О. ПІДТРИМКА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ В ПЕРІОД ЇХ АДАПТАЦІЇ ДО СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ.....	259
РОЗДІЛ 7. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ	
Солодовнік О.О. ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ТА ДОСВІД ЗАПРОВАДЖЕННЯ НЕФІНАНСОВОГО ЗВІТУВАННЯ КОМПАНІЙ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ.....	265
РОЗДІЛ 8. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ	
Бурка В.Й., Паламарюк М.Ю., Підгірна В.Н. ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ІТ-ПРОЕКТІВ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ ТА МЕТОДИ ЇЇ ОЦІНКИ.....	271
Гавадзин Н.О., Григорська Н.М. ТРЕНДИ ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	277
РОЗДІЛ 9. ТУРИЗМ	
Фалько Є.А., Копитько О.О. РОЗВИТОК ЕТНОТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	281
Чуєва І.О., Маковецька Н.В. УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ НАДАННЯ ПОСЛУГ РОЗМІЩЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ТЕХНОЛОГІЙ ТУРИСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	288

CONTENTS

SECTION 1. ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

Ivashkiv Taras, Pertsovykh Tetyana FORMATION AND MAIN IDEAS OF THE NEW KEYNESIAN ECONOMICS.....	3
---	----------

SECTION 2. WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Belinska Yanina, Kolyada Olena FINANCING THE DEVELOPMENT OF UKRAINE'S ECONOMY THROUGH FOREIGN INVESTMENTS: PROBLEMS AND PROSPECTS.....	8
Bestuzheva Svitlana, Ohienko Svitlana ANALYTICAL STUDY OF THE ESSENCE AND CLASSIFICATION OF THE LOGISTICS SYSTEM IN THE SPHERE OF INTERNATIONAL BUSINESS.....	14
Volkova Nelia, Dyvnych Olga INNOVATIVE MODEL OF ECONOMIC GROWTH IN GLOBALIZATION PROCESSES.....	21
Drymalovska Khrystyna, Shayeganrad Elina THE EUROPEAN MONETARY SYSTEM: POSITIVE AND NEGATIVE ASPECTS.....	26
Rodionova Tatiana, Adelzberh Tetiana ENERGY REORIENTATION OF EUROPE AS A RESULT OF THE WAR IN UKRAINE	31
Skrypnyk Nataliia, Hrishchenko Danylo DETERMINANTS OF MIGRATION PROCESSES AS A PRECONDITION OF FORMATION OF MIGRATION STREAMS IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION.....	37
Chala Veronika MECHANISMS FOR IMPLEMENTATION OF THE POST-WAR STRATEGY OF GREEN ECONOMY DEVELOPMENT IN UKRAINE.....	42

SECTION 3. ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Blahun Ivan, Grynevych Liudmyla MARKETING APPROACH IN THE STUDY OF LAND MARKET ATTRACTIVENESS IN UKRAINE.....	48
Klipkova Oksana DETINIZATION OF EMPLOYMENT IN THE CONTEXT OF ENSURING ECONOMIC AND SOCIAL SECURITY OF THE COUNTRY.....	53
Kohut Maryana, Ohinok Solomiya, Prokopysbyn-Rashkevych Lyubov TRANSNATIONALIZATION OF UKRAINE'S ECONOMY: BENEFITS AND THREATS.....	57
Kononenko Zhanna, Hasii Olena, Kononenko Oleh MUNICIPAL SERVICES IN THE INFORMATION ENVIRONMENT.....	63
Pavlova Iryna TYPOLOGICALS SIGNS OF RURAL-URBAN AGGLOMERATIONS OF UKRAINE AS MARKERS OF THEIR INCLUSIVE ABILITY.....	70
Petukhova Olga, Zakrevska Lyudmila RETAIL TRADE OF FOOD PRODUCTS IN UKRAINE: CURRENT STATE AND CHALLENGES.....	77
Piddubna Liudmyla, Kulesha Kyrylo USING THE TECHNOLOGY OF AN ECONOMIC BREAKTHROUGH FOR THE POST-WAR RECOVERY OF UKRAINE.....	82
Prokopenko Natalia, Vykliuk Mariana, Chhyrynets Serhii JUSTIFICATION OF THE MAIN FORMS OF FINANCIAL SECURITY OF REPRODUCTIVE PROCESSES IN THE AGRICULTURE OF UKRAINE.....	88
Serogina Daria, Zhovtyak Hanna, Bazetska Hanna ECONOMIC RECONSTRUCTION: THE IMPACT OF THE SECOND WORLD WAR ON POST-WAR ECONOMIC GROWTH.....	93

SECTION 4. ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Arefieva Olena, Antonenko Katerina ANALYSIS OF THE CONSEQUENCES OF THE WAR FOR THE ECONOMY OF UKRAINE.....	98
Wen Mingming, Velychko Volodymyr, Kovalenko Lyudmila STUDY OF THE STATE AND TRANSFORMATIONS OF THE EDUCATION SYSTEM OF UKRAINE.....	103
Halych Oleksandr, Fenenko Oleksandr MODEL OF THE MANAGEMENT-CONSULTING MECHANISM OF AGRI-FOOD ENTERPRISES.....	109
Gorobynskaya Marianna, Bestuzheva Svitlana THE INFLUENCE OF E-HRM ON THE EFFECTIVENESS OF PERSONNEL OF INTERNATIONAL COMPANIES.....	115
Yevtushenko Natalia MARKETING AUDIT IN THE STRUCTURE OF SERVICES OF CONSULTING COMPANIES IN UKRAINE.....	121
Kalaman Olga, Dyshkantiuk Oksana, Vlasiuk Karina COMMUNICATION PROCESSES IN THE PERSONNEL MANAGEMENT SYSTEM OF THE HOSPITALITY INDUSTRY.....	128
Kashchena Nataliia, Nesterenko Iryna, Chmil Hanna STRATEGIC MANAGEMENT OF THE BIOCLUSTER ON THE BASIS OF BSC.....	135
Kovalova Olha IMPROVEMENT OF THE SYSTEM OF MOTIVATION AND STIMULATION OF WORK BASED ON THE ASSESSMENT OF THE LEVEL OF SATISFACTION OF THE EMPLOYEES AT THE ENTERPRISE.....	143
Kosar Nataliia, Kuzo Nataliia, Bilyk Iryna CURRENT DEVELOPMENT TRENDS OF BANKING MARKETING PRODUCT AND SALES POLICY	149
Kots Danylo CHARACTERISTICS OF THE ESSENCE OF THE FINANCIAL SECURITY OF THE ENTERPRISE UNDER THE CONDITIONS OF CHANGES.....	155
Kravchuk Oksana, Varis Iryna, Ryabokon Ivan MANAGING THE DIGITAL HR TRANSFORMATION THROUGH A DIGITAL HR STRATEGY.....	159
Kustrich Liliia FINANCIAL RISK MANAGEMENT IN THE SPHERE OF LOGISTICS.....	167
Maiboroda Vladyslav ANALYSIS OF FACTORS INFLUENCED ON THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF SERVICE SECTOR ENTERPRISES.....	174
Omelchak Hanna THE ROLE OF COMMUNICATIONS IN THE MODERN OFFICE MANAGEMENT SYSTEM.....	178
Sakovska Olena THE ROLE OF RURAL (GREEN) TOURISM IN THE TERRITORIAL DEVELOPMENT OF UKRAINE.....	183
Taraevska Lesya, Voloshynovych Andriy CAN THE CHATGPT NEURAL NETWORK REPLACE A MARKETER'S WORK?.....	188
Shtangret Iryna MECHANISM OF MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM OF THE ENTERPRISE IN THE CONDITIONS OF THE DIGITAL TRANSFORMATION OF THE ECONOMY.....	194
SECTION 5. DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL AND REGIONAL ECONOMY	
Vartanova Olena, Maliarenko lia THE PLACE AND ROLE OF WELLBEING IN THE CORPORATE STRATEGY.....	200
Hrafska Oryslava, Holovchuk Yuliia, Kulyk Oksana INNOVATIVE TOOLS OF TOURISM DEVELOPMENT MARKETING STRATEGIES AT THE REGIONAL LEVEL.....	207
Derhaliuk Marta INTEGRATIVE APPROACH TO DETERMINING THE ESSENCE OF THE CONCEPT "ECONOMIC POTENTIAL OF THE REGION".....	210

Jiang Pan DIGITAL SUPPORT OF INVESTMENT AND INNOVATIVE DEVELOPMENT MANAGEMENT PROCESSES IN TERRITORIES.....	215
SECTION 6. MONEY, FINANCES AND CREDIT	
Gavrilko Tetiana, Biriuk Viktoriia THE BANKING SECTOR OF UKRAINE DURING THE PERIOD OF MARTIAL LAW.....	222
Lohvinovska Svitlana PRACTICE AND PROBLEMS OF BUDGET INCOME FORMATION IN UKRAINE BY INDIRECT TAXES.....	230
Nataliia Moroz, Olena Blaha FINANCIAL STABILITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES OF UKRAINE.....	235
Motashko Tetiana COMPARISON WEBSITES IN THE INSURANCE DISTRIBUTION	240
Tatar Maryna, Bystrov Yuriy THE MAIN CHALLENGES OF THE CRYPTOCURRENCY INDUSTRY OPERATION ON THE FINANCIAL MARKET.....	245
Chunyt'ska Iryna, Bohrinovtseva Liudmyla THE SPECIAL ASPECTS OF THE ACTIVITIES OF INSURANCE COMPANIES ON THE FINANCIAL MARKET OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW.....	251
Shalyhina Iryna, Rybina Larysa SUPPORTING THE FINANCIAL SECURITY OF ENTERPRISES OF AGRICULTURAL BUSINESS DURING THE PERIOD OF THEIR ADAPTATION TO MODERN REALITIES.....	259
SECTION 7. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT	
Solodovnik Olesia INSTITUTIONAL FRAMEWORK AND EXPERIENCE OF IMPLEMENTING NON-FINANCIAL REPORTING OF COMPANIES IN THE EUROPEAN UNION.....	265
SECTION 8. MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY	
Burka Volodumur, Palamaryk Maria, Pidgirna Valentyna ECONOMIC EFFICIENCY OF IT PROJECTS IN INFORMATION MANAGEMENT AND METHODS OF ITS ASSESSMENT.....	271
Havadzyn Nataliia, Hryhorska Nataliya TRENDS IN DIGITALIZATION OF ENTREPRENEURSHIP.....	277
SECTION 9. TOURISM	
Falko Yelina, Kopytko Olha DEVELOPMENT OF ETHNO-TOURISM IN UKRAINE.....	281
Chueva Inna, Makovetska Natalya QUALITY MANAGEMENT OF PROVISION OF ACCOMMODATION SERVICES AS A COMPONENT OF TOURIST ACTIVITY TECHNOLOGY.....	288

Наукове видання

ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ

Електронний науково-практичний журнал

Випуск 71

Коректура • *Н. Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Ю. Войтюк*

Засновник видання:

ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій»

Адреса редакції: вул. Інглєзі 6/1, оф. 135,
м. Одеса, Україна, 65101

Телефон: +38 (093) 253-57-15

Веб-сайт журналу: www.market-infr.od.ua

E-mail редакції: journal@market-infr.od.ua